POZSONY VÁROS TÖRTÉNETE.

POZSONY VÁROS TÖRTÉNETE.

IRTA

ORTVAY TIVADAR.

KIADJA

A POZSONYI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR.

MÁSODIK KÖTET.

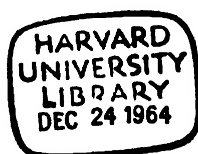
MÁSODIK RÉSZ: A VÁROS KÖZÉPKORI JOGSZERVEZETE, 1300—1526.

A SZÖVEG KÖZÉ NYOMOTT 29 RAJZZAL, VALAMINT A SZÖVEGHEZ MELLÉKELT 5 TÁBLÁVAL.

POZSONY.

STAMPFEL KÁROLY CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDŐ BIZOMÁNYÁBAN.

1898.

Eder István könyvnyomdája Pozsonyban.

ELŐSZÓ.

A jelen kötet Pozsony város középkori *jogszervezetét* tartalmazza, vagyis azokat a jogokat, melyek a város helyhatósági, közgazdasági és polgári viszonyaira alakítólag befolytak. E jogok közül csak az egyház-kegyúri és a mentelmi jogok nincsenek e helyt előadva, mert azok illőbben a város egyházi és gazdasági történetében tárgyalandók. Megjegyzem, hogy a tárgyalt jogok előadásában főleg a történeti szempontokat tartottam magam előtt. Ezt annál inkább kellett tennem, minthogy a városi jogokat szorosan vett jogi szempontból már 1894-ben fejtegette egy jeles szerző. Értem dr. *Király János* egyetemi tanár *Pozsony város joga a középkorban* czímű s a M. T. Akadémia tört. bizottsága által kiadott jeles művét. E műnek megjelenése kiváló irodalmi nyereség volt s hálásan említem fel, hogy nehéz és zavaros kérdések tisztázásában egyszernél többször biztos útmutatóúl szolgált. Külömben előadásomhoz bőséges adatokat szolgáltatott a gazdag, talán kimeríthetetlen városi levéltár, amit a szöveg alatt levő jegyzetek bőven igazolnak. Csak kötelességet teljesítek, midőn e helyt újból hálás köszönetet mondok *Batka János*, a város nagyérdemű levéltárnokának, mint ki e kötet írásánál is tetemesen könnyítette nehéz feladatomat az által, hogy számomra többrendbeli jegyzőkönyvi kivonatokat másolt s egyátalán szíves szolgálatkészségével mindenkor segítségemre volt. Nem kevesebb hálával tartozom *Michaelis Vilmos* ev. lyc. nyugdíjazott rector úrnak, nemcsak azon

kiváló gondért, melylyel magyar szövegű művemet németre fordította, hanem azon lelkes érdeklődéseért is, melylyel művem írását követte. Ez érdeklődésének és éber figyelmének tényleg számos toll- és sajtóhiba kiigazítását köszönhetem, amint szívesen elismerem, hogy jeles szakképzettségével egynél több kérdésben okulásomra is volt. Szerfelett sajnálom, hogy azokat a nagybecsű eredeti okiratokat, melyeket e napokban méltóságos *Fraknói Vilmos* püspök úr s hazánk nagynevű történetírója nemes önzetlenséggel rendelkezésemre bocsátott, ez úttal már fel nem használhattam. Fogok azonban később okvetlenűl alkalmat találni, hogy ez okiratok adatai alapján pótoljam munkám egyes hiányait. Végre lekötelezettnek érzem magamat mindazok iránt is, kik felszólításomra készségesen rendelkezésemre bocsátották az e kötet illustrálásához szükségelt egyes duczkokat, úgymint a budapesti Athenaeum irodalmi és részvénytársulat, a pozsonyi áll. főreáltanoda és a pozsonyi kir. főgymnasium nagyérdemű igazgatóságainak valamint a pozsonyi kath. polgári ápoló intézet igazgató bizottságának, nemkülömben a helybeli sz. ferenczrendiek székháza főtisztelendő elöljáróságának. A *pozsonyi első Takarékpénztár* pedig nemcsak a szerzőt, hanem a város közönségét is mély hálára kötelezte, amiért páratlan áldozatkészségével ennyi a várost érdeklő levéltári anyagnak közrebocsátását e kötet kiadásával is lehetségessé tette.

Kelt Pozsonyban, 1898 szeptember 17-ikén.

A szerző.

TARTALOM.

I. Fejezet.

II. Fejezet.

VII. Fejezet.

VIII. Fejezet.

jog nem volt teljes. Kényszerük alól való felmentés. A sopronyi, nagyszombati és pozsonyi kereskedők mentelme. Zsigmond király fenyítő jogot adományoz Pozsonynak. Az árulerakási és árumegállítási jogok kereskedelmi és gazdasági jelentősége. Magyarország két nagy kereskedelmi vidék közt közvetitő földül szolgált az európai continensen. A keleti import- és transitokereskedés útja. Ez út mellékága a Duna mentén. A déli és nyugati kereskedés útja. A felsőmagyarországi új kereskedelmi út. Az áruforgásból remélt haszon. A hasznot megapasztó körülmények. Az árulerakási és megállítási jogok megszorítása. Visszaélések ellen való panaszok. A jogok később történt királyi megerősítései. Fejedelmeink czímeradományozó kegye. A czímerek kezdete. A czímerhasználat az Árpádok s az Anjouk idejében. Pozsony új czímert kap. A vörösviaszszal való pecsételés joga. A pecsét jelentősége a középkorban. A városi pecsét jelentősége a gyakorlati jogéletben. A pecsét őrizetére fordított gond. A város két pecsétje. A pecsét használatáért fizetett díjak. Az országrendiség előjoga. A város részvétele az országgyüléseken, a királykoronázásokon, politikai szerződések hitelesítésében. A város kiváló országos állása.

Jelentékenyebb sajtóhibák.

7. lapon utolsó jegyzetsorban: Haitener helyett: *Haiteuer*.

42. lapon a 2. jegyzetben: I, 124 helyett: *I, 114*.

47. lapon 19. sorban: XVII. századbeli helyett: *XIII. századbeli*.

140. lapon 17. sorban: Kepler helyett: *Kapler*.

186. lapon utolsóelőtti jegyzetsorban: extranea helyett: *extranee*.

201. lapon az 1. jegyz. 3. és 4. sorában: auch non . . . und haten helyett: *auch von . . . und baten*.

351. lapon 5. sorban: XV. helyett: *XIV*.

391. lapon 18. sorban: 5 dénárt helyett: *5 font dénárt*.

436. lapon 6. sorban: vármegyét helyett: *várnagyot*.

441. lapon 2. sorban és 9. jegyzetben: ciprusi és tuch cypristh helyett: *eiprusi és tuch eypristh*.

443. lapon 13. sorban: Taszból helyett: *Tuszból*.

481. lapon 10. jegyzetsorban: solvent helyett: *solvet*.

484. lapon a 4. jegyzetben: comes és testvére helyett: *comes és testvérei*.

487. lapon 4. sorban: említésénél helyett: *említésével*.

487. lapon 6. jegyzetsorban jobbról: Patrech fia Surb Mike fiai helyett: *Patrech fia Surk és Mike fiai*.

496. lapon 1. jegyzet utolsóelőtti sorában balról: 1838-ban készített helyett: *1838-ban közzétett*.

505. lapon 2. jegyz. 2. sorában: utilitate helyett: *utilitati*.

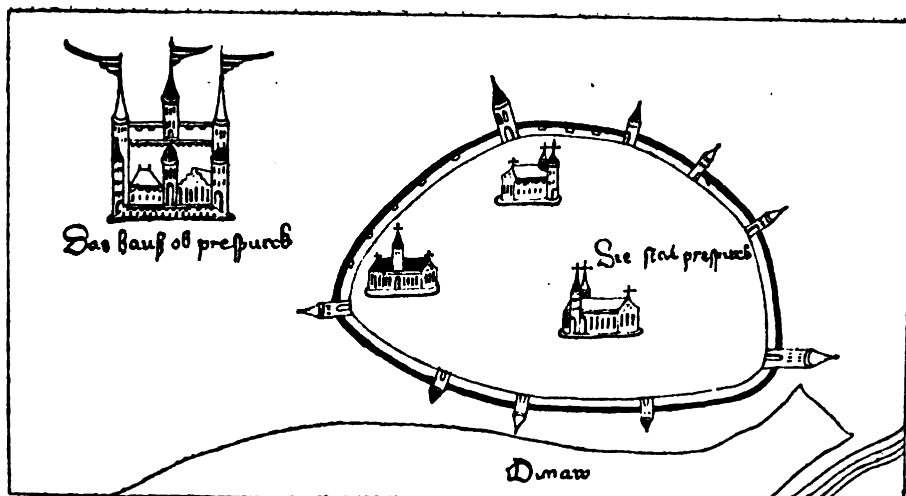
Az e kötetben levő rajzok jegyzéke.

I. A szöveg közé nyomott rajzok.

2. A szöveghez mellékelt táblák.

 Eredetije Pozsony város levéltárában. Az I—IV. sz. táblák közöltettek Dr. Vámosy István: *A pozsonyi kath. polgári ápoló intézet* czimű művében. Mind a négy táblát *Angerer* és *Göschl* fényképezte s a nevezett intézet igazgató bizottságának duczkai. Az V. tábla az I. Takarékpénztár áldozatkészségéből készült s eredeti közlésünk. Ugyancsak *Angerer* és *Göschl* fényképe. A szentferencziek székházának duczkai először Maszárik Viktornak: *Zárdatörténetében* lettek lenyomatva. A főreáltanoda és a főgymnasium duczkái pedig Schönvitzky Bertalannak: *A pozs. kath. főgymnasium története* czimű művében.

1. Pozsony XV. századi vázlata. A Reider-féle bambergi térképgyűjteményben.

I.

A községi szervezet alakulása. Átmenet a városi szervezetbe. Az önkormányzati hatóságok keletkezése. Bíró, tanács, polgárjog.

A város területi gyarapodásával lépést tartott annak *szervezeti* fejlődése is. Egyik a másikát eredményezte. Amint más városok autonomiai és önkormányzati szervezete lassan, a háztartási, gazdasági és vagyoni viszonyok élénkülése következtében, a lakosságban rejlő belső életképesség erejéből folyton tökéletesbedett, úgy Pozsony városi szervezetében is kimutathatók azon mozzanatok, melyek municipalis életében a haladást jelzik. Nem a királyi privilegiumok, időközökben egymást kiegészítve vagy módosítva, alkotják a fejlődés alapjait. Ezek inkább a fejlődésnek csak időről időre való betetőzéséül tekinthetők, mert a szabadalmak, a királyi vagy földesúri kiváltságos okiratok, nyilván meddők, eredménytelenek maradnak, ha nincs meg magában a helység községi ele-

meiben a fejlődésképes életerő. A privilegiumok az életerőt csak hatásosabbá, a hajtást csak erősebbé tették, amint a napfény és légköri csapadék virágzóbbá, terebélyesebbé teszik a fát, melynek egészséges törzse jó termőtalajban gyökerezik.

Az első szabadalom, melyet Pozsony történetében 1291-ből felmutathatunk, világosan jelzi annak hivatásának természetét. Hivatása, kiadásának oka az a fejedelmi szándék, hogy egy már létező, de külső kedvezőtlen viszonyok által létezésében veszélyeztetett községet feleleveniten, benne a belső életképességet fokozza, a külső erőszak által szétbontott alaptényezőket tömörítse s ezáltal hatásosabbakká tegye.[1] Egész szerkezete mutatja, hogy e királyi kiváltság nem községalapitó, hanem községfejlesztő czélzattal bír s ez a város municzipális szervezete alakulásának kutatásában nagyon lényeges.

Pozsony akkor, midőn ezen ismert első privilegiumot kapta, már régen nem csupán községi, hanem önkormányzati szervezettel is birt. Képtelenek vagyunk ugyanis feltételezni, hogy önkormányzati szervezethez még csak a XIII. század végén jutott volna, amidőn azt látjuk, hogy az autonomiai községek már egy századdal előbb sorra alakulnak hazánkban. Épp egy századdal előbb 1191-ben ad III. Béla király a pécsi egyház népének szabadalmakat, míg a XIII. század első felében egyik privilegium a másikat éri. 1201-ben kapnak szabadalmakat Imre királytól a patakiak, 1205—1230

[1] ...cum hospites nostri de civitate Posoniensi, per seviciam seu furiam Teotonicorum, tempore guerre inter dominum regem Ladislaum, fratrem nostrum patruelem et regem Boemorum habite, nec non per Albertum ducem Austrie et Stirie dispersi extitissent, et in combustione domorum suarum, ac in amissione aliorum bonorum suorum magnum damnum perpessi fuissent, ipsorum congregacioni invigilare cupientes, ut congregati valeant commorari, et congregandi securitatem omnimodam habeant et veniendi, hanc ex regia liberalitate et munificencia statuimus libertatem et graciam eisdem duximus faciendam. (Endlicher: *Mon. Arp.* 623. l. Michnay-Lichner: *Ofner Stadtrecht* 247 l.)

közt II. Endrétől Nona, Karakó, M.-Igen, Rams, Varasd, Zágráb, Szatmár-Németi lakosai és az erdélyi szászok telepei. Kálmán szlavon herczeg 1231-ben a valkóiaknak, 1234-ben a verőczeieknek juttat olyanokat. Valamennyi elődjénél azonban bőkezűbb IV. Béla, ki 1238—1269 közt Nagy-Szombat, Karakó, M.-Igen, Győr, Zágráb, Szamobor, Buda, a szepesi szász telepek, Pest, Beregszász, Dobronya, Bábaszék, Székesfejérvár, Besztercze, Jastrebarska, Nyitra, Esztergom, Komárom, Berény és Késmárk vendégeinek engedélyez kiváltságos jogokat. Időközben egyes világi és egyházi főurak is követik a király példáját, 1243-ban Albert jászói prépost ad a jászói, 1246-ban István esztergomi érsek a keresztúri, 1251-ben István szlavoniai bán a jabloniki és 1252-ben a kőrös-ujvárosi, 1264-ben V. István ifjabb király a szatmáriaknak privilegiumot. A század végső tizedeiben V. István lép atyja nyomdokaiba, mert 1271-ben egyszerre háromfelé is érzik fejedelmi kegyét, a szepesi szászok, Győr vendégei és az egri egyház népe. Nem marad el mögötte III. László sem, mert 1273—1290 közt Szepes-Olaszi, Buda, Sopron, Zágráb, Kis-Marton, Gölniczbánya lakosai kapnak tőle jogokat és mentességeket, s ő szabályozza a budai vásárt és az esztergomi vámot. Szóval épp a XIII-ik században indul hazánkban folyamatnak az az áramlat, mely Olaszországban, Német- és Francziaországban már a X-ik és XI-ik században hatalmas hullámokat vetett volt fel azon alkalomból, hogy a községek szövetkezésekkel és fegyveremeléssel szálltak szembe a hűbérséggel s a mely harcz oly rendkívüli módon fejlesztette a községi szervezetet. Különben nemcsak az olasz, franczia és német városok, de a hozzánk közelebb eső dalmát és istriai tengerpart municzipiumai is éreztették hazánkban fejlesztő befolyásukat s amint az olasz elemnek letelepedése természetszerűen a községi szervezet-

nek nagyobb lendületet ad, úgy kimutatható, hogy a német, vallon, franczia jövevények is ugyanezt eszközölték. Nem volna-e azért feltünő, hogy egy oly város, minő Pozsony, melynek kimutathatólag már a X-ik és XI-ik században fontos szerepe jut a történelemben, még csak a XIII-ik század végén jutott volna községi fejlődés tekintetében oda, hová a középeurópai centrumoktól jóval távolabb eső közép- és keletmagyarországi községek már fél vagy egész századdal előbb jutottak volt. Ezért mi az 1291 évi szabadalomról csakis azt tartjuk, hogy ezt egy másik régibb már megelőzte, de mely fájdalom reánk nem jutott. Ez az 1291 évi szabadalom csak ismétlése, átírása, esetleg bővítése ama régibb ismeretlen szabadalomnak. Vagy ha csakugyan mégis első irott szabadalma volna, azt olyanul nem tekinthetjük, mely a községi szervezetet városi szervezetté átalakította. Ez esetben III. Endre szabadságlevele csak egy régibb tényleges állapotnak hiteles documentálása.[1]

Nem téveszthetjük ugyanis szem elől azon tényezőket, melyek a községi szervezetet magukkal hozták s azt utóbb városi törvényhatósági, önkormányzati szervezetté fejlesztették. E tényezők a lakosság *gazdasági* és *üzleti* tevékenységében ismerhetők fel. Foglalkozás és piacz, árutermelés és vásár csaknem minden község életében a fejlődés alap-

---

[1] Ez másutt is így volt. Midőn például III. Béla király a pécsi egyháznak a királyi nyestadó után járó tizedet engedélyezi 1191 évi szabadalomlevelében, nem új kedvezményben részesíti az egyházat, hanem csak joggá teszi számára a régibb usust, mert hozzá teszi *sicut ab antiquo semper extitit observatum*. (Endlicher 394. l.) Hogy továbbá a IV. Béla által a karakói és m.-igeni (chrapundorfi) szász jövevényeknek (hospitibus nostris saxonibus) adott 1238 évi szabadalma vagy csak régibb szabadalmakat ujít fel vagy régi tényleges állapotokat törvényesít, eléggé kitetszik abból, hogy megerősíti nekik *a nekik eldődei által adományozott* földeket és hogy bírájuk régi szokás szerint bíráskodik felettük, secundum ipsorum consvetudinem debeat iudicare. (Endlicher 447—48 ll.)

tényezői, mert ezek megkövetelték bizonyos bíráskodási, közigazgatási, vagyonkezelési és végrehajtási intézméyeket, melyek nélkül nemcsak a becsületes vagyonszerzés, de a békés vagyonbirás, a lakosság egyéni és érdekbiztonsága elérhető nem lett volna.

Tényleg mi valamelyes község lakosságának gazdasági, háztartási és üzleti tevékenységét némely szükséges *hatóságok* életbeléptetése nélkül eredményesnek nem is képzelhetjük. E hatóságok a gazdaság s a vele egybefüggő vásár természetéből állottak elő, miért is fel kell azokat tételeznünk oly községeknél is, melyekben rájuk vonatkozó különös adatok hozzánk el nem jutottak. Egy község életében csakis a gazdasági tevékenység biztosítja elsősorban annak első életfeltételeit, mert az teremti elő az élet fenntartásához és a házi tűzhely berendezéséhez szükségelt eszközöket, s így Pozsony lakosságánál is az anyagi téren kifejtett eme munkásság lényeges életfeltétel volt. A legrégibb multban, melybe okirataink segítségével visszamehetünk, városunk lakosságát csakugyan az *őstermelés* mezején látjuk tevékenynek. Az őstermelés nehány ága képezte főfoglalkozását s mint virágzás alatt levő nemzetgazdasági mívelési ágak ki is emelvék III. Endre király 1291 évi szabadalomlevelében. Az ipart bizonyára csak a későbbi telepítések juttatták az őstermelés mellett nagyobb fontosságra, de mondhatni, hogy még akkor is, mikor a nyugateurópai gyarmatosok már sűrűn szállották meg városi talajunkat, az őstermelés még mindig főfontosságu maradt.

Az őstermelésnek Pozsonyban művelés alá került ágait a *szőlő-* és *erdőtenyésztés*, a *mező-* és *kertgazdaság* valamint a *halászat* tették. Mindezek már a legrégibb időkben az anyagi élet főtényezőit alkották s így megteremtették már a legrégibb időkben azokat a kezdetleges,

megszorított jog- és hatáskörű hatóságokat, melyekre a gazdasági termelésnek, hogy élénküljön, és a termelés eredményének, hogy biztosítva legyen, elkerülhetlenül szükségük volt. Ezért mondhatjuk, hogy Pozsony multjában a tiszti hatáskörrel bíró gazdasági intézmények tényleg jóval régiebbek az azokat említő legrégibb okiratainknál is. A szőlők területének megszerzése és birtokban tartása, a szőlők művelése s azok gyümölcseinek biztosítása mindennemű erőszakos károsítások ellen okvetlenül felügyeletet, bírói és rendőri joghatóságot tételeztet fel. Áll az a nemzetgazdaságnak művelés alá került többi ágainak viszonyairól is, s azért a bírói, rendőri és felügyeleti joghatósági intézményeket mindeme tereken is bizton feltételezhetjük.

Ha városunknak mai községhatósági és községkormányzati szervezetét vesszük figyelembe, nehézség nélkül fogjuk azokat a hatósági és administrativ közegeket kijelölhetni, melyek már hét-nyolczszáz évvel ezelőtt a községi szervezetben érvényre jutottak. Egyik-másik közeg hivatalos elnevezése átalakulhatott ugyan, de a közegnek kitágult jogkörben gyakorló hivatása, teendője ma is az, a mi évszázadokkal ezelőtt volt. Némelyikének azonban még a hivatalos elnevezése is változatlanul megmaradt, s mint ilyet legelőször is a *hegymesteri* hivatalt emlitjük fel. A hegymesteri hivatal felügyeleti, ellenőrzési és büntető joghatóságot képez, mely nélkül a szőlőbirtokosok és bortermelők magán- és közös érdeke sok káros lehetősséggel szemben biztositva nem lett volna. Eszerint magától is bizonyos, hogy e joghatóság keletkezése tényleg nem eshetett még csak abba az időbe, midőn a városi jelleg már királyi szabadalmak által volt kifejezve, hanem azt megelőzőleg jóval régebben is meg kellett annak lennie, midőn városi jellegről még nem volt szó, midőn Pozsony lakossága még csak *községi* szervezetű volt, mert a hegy-

mesteri hivatal mindenképen alkalmas azt a fogalmat magunkban felkölteni, hogy az mezőrendőri jellegénél fogva a városi szervezetet megelőzte s mint mezőrendőri intézményt a községi szervezetből vette volt át a városi szervezet.

Ha Pozsony lakossága a későbbi időkben, midőn városi szervezete már többszörös királyi privilegiumok által volt meghatározva, bortermelő lakosságnak lenni megszünt volna, akkor mi a hegymesteri intézménynyel e korban többé már nem találkoznánk. De éppen mert városunk lakosságának mindvégiglen a mai napig a bortermelés egyik legkiválóbb tevékenységét teszi, azért nem szünt meg a mai napig a hegymesteri intézmény sem.

A hegymesterek neveivel mi elég későn, még csak a XV-ik század elejétől találkozunk, 1413-ban Bonhart,[1] 1453-ban Pester Wenzel,[2] 1464-ben Strobl Farkas,[3] 1483—1490-ben Hätewr Jakab,[4] 1498—1502-ben Dorner Farkas,[5] 1504-ben Fuxl Gáspár,[6] 1517-ben Mainhart Jakab,[7]

[1] *Bonhart* perkchmeist mint kezes említtetik az 1413 vizsgálati jegyzőkönyvben.

[2] 1453-ban *Wenczla pestler* dy Zeit pergmaister zu prespurg. (*Prot. Test.* I, 72. a.) És *Wenczla pister* dy Zeit pergmaister zu prespurg tanu Schreiner Pál végrendeletében. (*Prot. Test.* I, 79. a.)

[3] 1464-ben *Wolfgang Strobl* diezeit pergmaister tanu Schawr Ulrik végrendeletében. (*Prot. Test.* I, 114. a.)

[4] 1483. jul. 1. *Jacob Hätewr* (?) die mal ain gesborner pergmaister tanu Wartpergi Mihály neje Katalin végrendeletében. (*Prot. Test.* I, 196.) 1483. jul. 10. ugyanő tanu Holczhaimer Péter végrendeletében (u. o. I, 196.) 1487. máj. 11. *Jacob* heytrwr diezeit gesworner pergmaister tanu Trelachts Mátyás végrendeletében. (*Prot. Test.* I, 210.) 1487. jul. 1. *Jacob Haitener* ain gesworner Bergmaister tanu Wardperger Mihály végrendeletében. (*Prot. Test.* I, 214.) 1490. apr. 18. *Jacob hätewr* gesworner pergmaister tanu Peter am Ort neje Borbála végrendeletében. (*Prot. Test.* I, 222. a.)

[5] 1498. apr. 18. Wolfgang *dorner* dy Zeith pergmaister tanu Hartl Péter végrendeletében. (*Prot. Test.* I, 265. a.) 1499. decz. 21. *Wolfgang dorner* pergmaister tanu Reynischer Ilona végrendeletében. (*Prot. Test.* I, 273.) 1502. febr. 27. *Wolfgang dorner* die Zeit Pergkmaister tanu Knoll Farkas végrendeletében. (*Prot. Test.* I, 281. a.)

[6] 1504. *Caspar fuxl* pergkmaister tanu Polster Mihály végrendeletében. (*Prot. Test.* I, 296. a.)

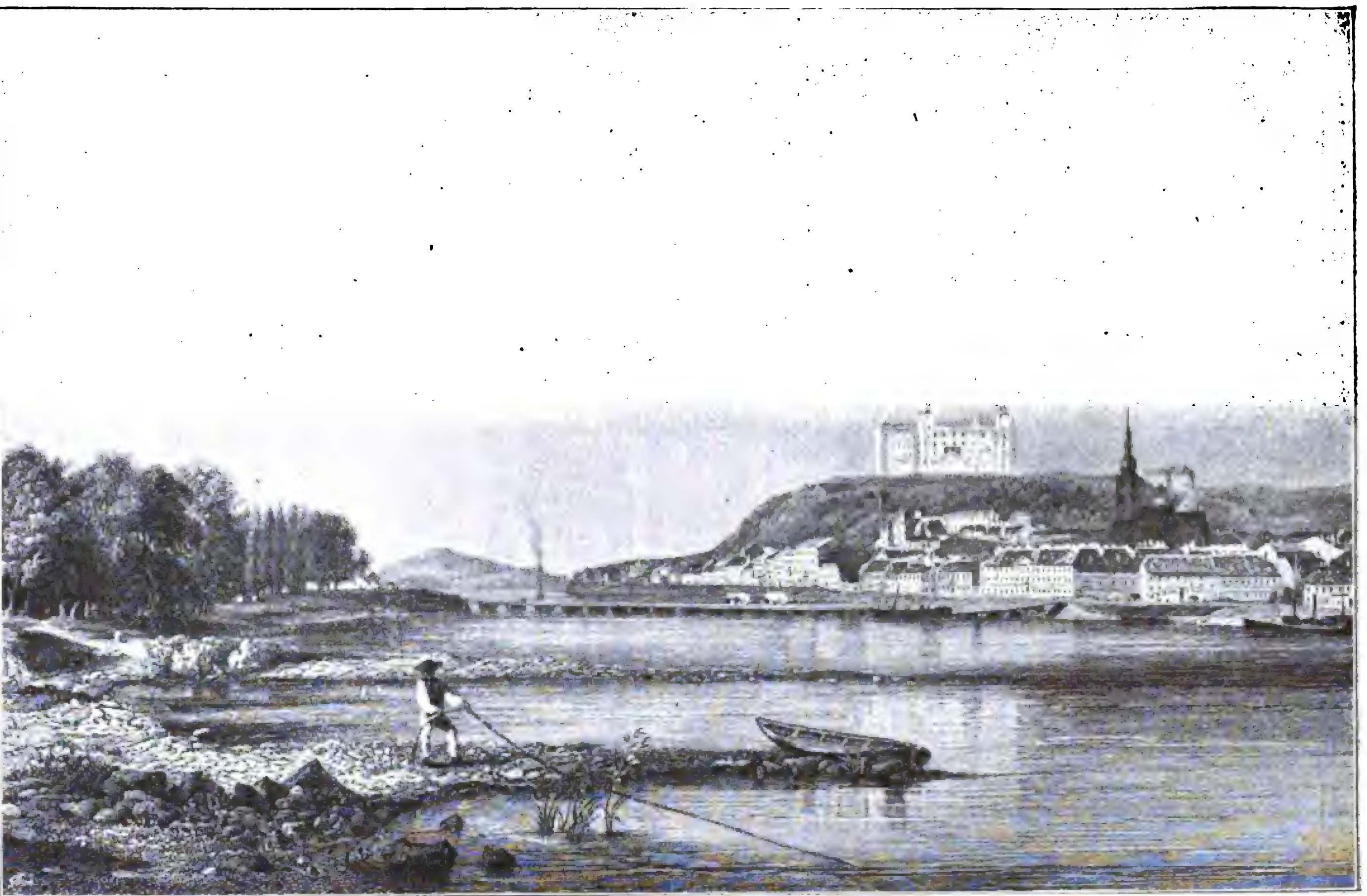
[7] 1517. máj. 11. *Jacob Mainhart*, pergmaister jelen van az uj házjegyzék készítésénél. (Pozs. vár. jogkönyv 169.)

1522—1523-ban Leupolt János,[1] működnek e minőségben. Közülök, mint láthatjuk, egyik-másik több éven át is állott hivatalban.

Milyen volt kezdetben a hegymesteri hivatal szervezete, arra nagyon könnyen következtethetünk, ha a hivatalnak mai szervezetét vesszük tekintetbe. Feladata, teendője, felhatalmazása a városi határban, a szőlőhegyeken, a kertekben és a mezőségen rendet tartani. A hatóság által feleskűdt hegymesterek kötelessége felügyelni a hegyi és mezei nyilvános utakra, az utak kitérő és megforduló helyeire, a vízfolyásokra, közkutakra, a szőlők, kertek s mezők birtokhatáraira; kötelezvék továbbá a tolvajok és kártevők kipuhatolására és feljelentésére, a támadt határvillongások elintézésére, mezei perpatvarok békés módon való kiegyenlítésére, a tanács küldetésében híven és becsületesen eljárni, a magánbirtokosok megkeresésére szaktanácsot adni.[2] E feladatok nyilván világosan jelzik a tulajdonságokat is, melyekkel az e hivatalban levőknek bírniok kell. Ismerniök kell a városi határ területi viszonyait, a mesgyéket, a dűlőket, a köz- és magánutakat, a városi község és a magánosok birtokhatárait, a szőlőkben, gyümölcskertekben és szántóföldeken előfordulni szokott összes munkálatokat. Nem-e olyan teendők és tulajdonságok ezek, melyek beleillenek a legrégibb időszakba is, mert e teendők teljesítésére csakis tapasztalat által szerzett szakismeretek, s ezek mellett becsületesség, megvesztegethetetlenség, pártatlanság és buzgóság kívántatik, úgy hogy városunk legrégibb községi szervezetében is a hegymesterek a maiak hivatalos-

[1] 1522. febr. 21. Pachenlaybl Farkas felkérte a maga végrendeletének hitelesítőjéül *Hanns leupolt* die Zeit perigmaister. *(Prot. Test.* I, 402.) 1522. nov. 1. *Hanns leupolt* perigmaister tanu Fuxl Gáspár végrendeletében. *(Prot. Test.* I, 402.) 1523. jun. 15. *Hans leupolt* die Zeit pergmaister tanu Fuxl Boltizsár végrendeletében. *(Prot. Test.* I, 406.)

[2] *Berg-Ordnung der königl. Freistadt Pressburg.* Pozsony 1865.

2. Pozsony a század derekán. Alt Rudolf rajza. Az Athenaeum duczka.

kodása szerint teljesen elképzelhetők.[1] Ami a régi időkben való teendőkhöz ujabban hozzájárult, a filoxera és a peronospora fellépésének megfigyelése és bejelentése, az épp olyan a viszonyokból előállott intézkedés, mint a milyen volt a régibb hegymesteri utasitásokban az elhanyagolt szőlőcultura javítására czélzó szakasz.[2] Ez tehát nem zavarhatja meg a régi hegymesterek működési köréről és egyéni tulajdonságairól alkotott fogalmunkat. Sőt e fogalmunkat mi bizonyos irányban még bővithetjük is, amennyiben azt hisszük, hogy a régi hegymesterek működési köre nemcsak, hogy összeesik a mai hegymesterek működési körével, hanem azt még fölül is multa.

Emlitettük ugyanis a gazdaság terén az erdőművelést, a fatermelést, melynek régi virágzásáról az 1291 évi királyi szabadalom szövegéből is meggyőződhetünk. Mert ha a szabadalom a város lakóinak a vadászispánnal szemben erdőségeik után való adómentességet ad, az már eléggé bizonyítja, hogy az erdészet mint nemzetgazdasági ág túlterjed a privilegium időhatárán és így mi tehetné valószinűtlenné azt a feltevést, hogy egy az erdőmesteri hivatalnak megfelelő hivatalos közegnek ama régi századokban is működésben kellett lennie. Az első privilegium megadása előtt a városi lakosság adóadási viszonyban állott egy törvényhatósági közeggel: a királyi vagy fő-

[1] Fennmaradt a város XVI. századi jogkönyvében a hegymester hivatalos esküje, mely teljesen igazolja állításunkat. Ich Schwer der Stat prespurg — olvassuk ebben — das ich daselbst Im gepurg armen und Reichn, wytibn vnnd waysen ain gerechter getrewer pergmaister sein will, mit beschawn und alle notturft des gepurgs gemainer Stat nutzs zubetrachtn, gemainer stat schaden zewentn, alls vill mir muglichn ist. Vnnd mit willn ansehn niet gab, freundschafft, feintschafft, neid oder hass, sundern allein die gotlich gerechtigkeit als war mir got hilff vnd alle heilign. (Pozs. vár. jk. 168.) Lényegében ez esküforma azonos a hegymesterek mai esküformájával.

[2] Lásd *Instruction für die Bergmeister der königl. Freystadt Pressburg und ihr untergeordnetes Personal.* Pozsony 1804.

ispáni vadászispánnal szemben. A lakosság vitalis érdeke hozta magával, hogy a nem községi hatóság követelését gondosan ellenőrizzék, nehogy zsarolások avagy jogeltagadások megzavarják a községnek a megyei vagy kamarai törvényhatósággal a békés érintkezést. Másrészt áll az erdőről is az, mi a szőlőről, az a községnek vagy egyes községi lakosoknak magánbirtokát képezte. Az e birtokban való biztos bennülés és anyagi hasznának károsítatlan élvezése éppen úgy tette az erdőmesteri hivatalt szükségessé, mint a szőlő a hegymesteri hivatalt. Ha mégis constatálnunk kell, hogy abban a korszakban, melyről itt van szó, egyetlenegy erdőmesternek vagy hozzá hasonló tisztséget viselt egyénnek nevére nem akadunk összes okiratainkban, ebből még korántsem következtethetünk magának a hivatalnak nem létezettségére. Vélekedésünk szerint a mai erdőmesteri hivatal teendőjét szintén a hegymester végezte, úgy hogy a régi hegymesterek tényleg nagyobb hatáskörrel birtak a maiaknál.

De a halászatnak mint őstermelési ágnak művelése után sem következtethetünk egyébre, mint arra, mire az erdőművelés feljogosít. Az 1291 évi királyi szabadalom szabadságot enged a pozsonyi halászoknak, de kötelezi őket, hogy halászatuk eredményének egy részét, a zsákmányul ejtett vizák és jég alól kihúzott avagy hálóval kifogott egyéb halak harmadrészét a pozsonyi grófnak juttassák.[1] E halászok tehát, a pozsonyi városi polgárok szabadságának élvezői, az adófizetés kötelezettségében állottak a főispánnal szemben. E viszony szükségképen magával hozta az ellenőrzés szükségét, miért is kellett egy községi közegnek

[1] Item, piscatores eandem habeant libertatem, qua primitus sunt gavisi, istam videlicet, quod de captis usonibus et piscibus sub glacie comprehensis, et aliis piscibus captis in reti, quod protenditur in profundum, terciam parti comiti Posoniensi persolvant piscatores in eadem civitate constituti. (Endlichernél 626. l. Michnay-Lichnernél 248. l.)

lennie, mely e hivatalos működésben eljárt, de mely egyúttal a halászterület és e területen a halászok jogosultságai felett őrködött s a szükséges fegyelmet fenntartotta. Amint tehát a mezei gazdaság a hegymestert, az erdei gazdaság az erdőmestert tette szükségessé, úgy kellett a halászati gazdaságban a *halászmester* szükségének is fennforognia. De halászmester nevére sem akadunk, tudniillik a halászmester alatt nem az őstermelőt vagy az iparost, hanem a rendőri fegyelmet gyakorló hivatalos egyént értve, és így szintén abban a véleményben kellene lennünk, hogy a hegymester fegyelmi hatásköre a halászatra is kiterjedt. Mégis inkább azt hisszük, hogy a halászmesterek neve elő nem fordulásának magyarázatát más körülményben találhatjuk. Az őstermelésnek ezen ága csakhamar *iparággá* fejlett, a halászok czéhhé lettek s mint ilyenek külön szervezettel voltak fegyelmezve s jogos érdekeik biztosítva. Elesett tehát a kezdetleges rendőri közegnek, az eredeti halászmesteri hivatalnak szükségessége.

Bármint legyen különben ez, annyi kétségtelen, hogy a kezdetleges közgazdasági viszonyok megbizható érveket szolgáltatnak kezeinkbe annak beigazolására, hogy a városi önkormányzati szervezetnek egyik-másik hatósági tényezője már a legrégibb községi szervezetben fennállott. De nekünk nem szabad itt kizárólag a gazdasági termelésnél megállapodnunk, hanem meg kell figyelnünk a termeléssel szoros kapcsolatban levő amaz üzleti tevékenységet is, melyet a termelő község lakosságának, hogy haszonhoz jusson, ki kell fejtenie. A kezdetleges *piaczi* avagy *vásári* viszonyok is azonképen hirdetik, hogy egyes fegyelmi hatósági tényezőket ugyancsak a privilegiumok előtt való időszakban nyomozhatunk.

A régi Pozsony lakossága gazdasági tevékenységét csakugyan egy másik téren is fejtette ki: *a vásáron.*

Amint az őstermelés, úgy az adás-vevés, a piacz, a vásár, az ezen gyakorolt árukörözés a régi lakosság megélhetésére nézve szintén életfeltétel volt. Ezért nem lehet meglepő, hogy a mai Pozsony területén vásár volt már ama korban, midőn azt még barbárok, vele szemben a Duna másik partját pedig rómaiak lakták.[1] Nem mondható ennélfogva, hogy még csak a privilegiumok alapitották meg itt a vásárokat. A privilegiumok itt is csak kiegészítettek, pótoltak és élénkítettek. Késztettek a nagyobb sürgésre, forgásra, a bővebb termelésre és fokozták a sokadalmak forgalmát, jelentőségét. A vásárt a hely és a vidék közszükséglete, a hely alkalmatossága, könnyen való megközelíthetése és lakosságának gazdasági tevékenysége alapították meg. Amellett főfeltételt képeztek némely más kedvező körülmények: az adás-vevés biztonsága, a vevők és árusok személy- és vagyonbiztonsága. *A vásárt csakis béke, rend és biztonság teremthette meg és tarthatta fenn,* e feltétek pedig privilegiumok nélkül is meglehettek, ha gondoskodva volt oly óvó, védő s ellenőrző intézményekről, melyek czélja a béke, a rend és biztonság megadása és fenntartása volt. Ily intézmények nélkül a merő privilegiumok a békét, rendet és biztonságot nem adhatták meg, azért tényleg a vásár-privilegiumok, melyeket az egyes fejedelmek Pozsonynak juttattak, a vásárt nem alapították meg, hanem csak fejlesztették.

Minthogy a vásár Pozsonyban a királyi privilegiumokat csakugyan megelőzte, azért bizvást fel kell tennünk, hogy itt a békére, rendre és biztonságra szóló intézkedések tényleg egy a privilegiumokat jóval megelőző korban már megtétettek. Kellett egy oly *jognak* kifejlődnie, mely a szabadalmak jogától egészen független volt, s a mely jog

[1] L. e mű I. köt. 37. l.

szükségképen a *vásári bíráskodást* szülte. Bíráskodás csak *jog* mellett képzelhető, legyen aztán e jog akár olyan, melyet a szokás, akár olyan, melyet a törvény állapított meg. Ennélfogva vásári bíráskodás is csak vásári jog mellett képzelhető, mely az országos jog mellett jutott érvényre, sőt az országos jogot abban a mérvben fölül is múlta jelentőségben, amely mérvben a vásárok jelentősége gyarapodott. Tényleg a vásári jognak kellett a hely fölött uralomhoz jutnia, míg az országos jog ugyanazon helyt alábbvaló jelentőségűvé lett. Alábbvaló lett az országos jog az által, hogy a vásártartó helyen az országos kormányhatóságok hatásköre meggyengült vagy éppen teljesen meg is szünt. Hol azelőtt országos kormányhatóságok intézkedtek és döntöttek, ott most a vásári jog érvényesülése következtében a király hatósága és védelme lépett előtérbe. A hely az országos kormányhatóságokkal szemben immunissá lett s az immunitás adja meg a királyi városnak egyéb helyekkel szemben az előbbkelőséget.

A városi jog alkalmazása, az e joggal kapcsolatosan járó fegyelmi hatalom gyakorlása s a vásári jog alapján ejtett itéletek végrehajtása szükségképen megkivánt egyes eljáró közegeket, melyek nélkül a jog üres szólam, a béke, rend és biztonság csalfa czimek maradtak volna. Városunk életében is azért *bírói* és *rendőri* intézményeket kell felteleznünk.

A *vásárbírói* intézmény csakugyan igen régi. Régibb, semmint mi azt adatokkal kimutatni képesek vagyunk. De nyilvánvaló, hogy tevékenysége más mint *piacz-rendőri* nem lehetett, mert hiszen a vásár jelölte ki számára a tevékenységet s állapította meg hatáskörét, úgy amint a szőlő és kert, a mező és szántóföld jelölte ki a hegymester tevékenységét. A vásárbíró tartozott a rendre, biztonságra, adás-vevésben való igazságos eljárásra ügyelni, az árusok

követelését, és a portékák megszabott árát, az eladásnál használt mértékeket és súlyokat ellenőrizni, az adás-vevésben észrevett rendetlenséget, a békének háborgatását, a forgalom rossz szándéku megakadályozását megfenyiteni, az adásvevésben félreértésből, csalásból, erőszakoskodásból vagy tolvajlásból támadt viszályokat kiegyenlíteni, az eladásra került oly árukat, melyek a közegészséget veszélyeztették vagy melyek minőség tekintetében a megállapított feltételeknek meg nem feleltek, hitványok vagy hamisítottak volna, elkobozni. Szóval a vásárbíró joghatósága egészen a vásár természete és feladata szerint alakult, az tisztán a vásár igényeihez képest fejlett ki. Ha nincsenek is városunk multjából oly adataink, melyek a vásárbíró hivatalos működését s annak egyes ágait közelebb feltüntetnék, hivatala és működése tekintetében mégis tájékozatlanok nem lehetünk. Az a tevékenység, melyet manap a vásáron a városkapitányi, az egészségügyi, a mértékhitelesítő, a mérlegelő, a fogyasztási adóhivatalok egyes közegei fejtenek ki, hajdan a községi szervezet kezdetén a vásárbírói hivatal köréhez tartozott. Az tartozott hatásköréhez akkor is, midőn a vásárbíróból városi bíró lett s ez a városi tanácscsal együtt egy uj piaczi hatóságot állított fel, az *esküdt vásárbírót*[1] a végett, hogy az adásvevés menetét naponta szemmel tartsa, a mérőt, rőföt, súlyokat ellenőrizze s az alkalmatlan vagy minősítetlen portékát elkobozza.[2]

[1] A városi számadásokban először előjön 1459-ben *Markrichter*, Martin Eintacher V. Sch. wohnlon. Aztán többször említtetik. Igy 1478-ban Awsgebn auf den *Markchrichter* Wolfgang Weber wohnsolt 1 Sch. 1563: *Marktrichter* 2 elln schwartz Lantskremer à 45 D. und 1 elln Rot schlosing per 2 Sch.

[2] Városunk XVI. századi jogkönyvében olvassuk: Meer ist betracht worden das alle *mass* zu trayd, Es sei waytz, habern, gerstn, arbes, Hanif, gerstprein, hirsprein, gris oder milch, *alles prent sulln sein mit der Statt marich* es sei klain oder gros, da mit die leutt Vnd arbaitter Vnd die gemain nicht betrogn werden, vnd auch des gleichn *Elln* vnd *gewicht* sulln auch das Stat marich habn. Vnd *daromb sol sain ain geschworner markrichter* des sol haben

De nem-e bizonyos, hogy a vásárbírói hivatalnak csak úgy tehetett eleget a piaczbíró, ha vásárbírói joghatóságát bizonyos külsőségek tüntették fel, melyek a bírónak a vásárosok által való felismerésére szolgáltak, vagy hivatalos teendőjének végzését hirdették. Kellett hogy őt különös ruha vagy jelvény jelölte legyen meg a vásári közönség előtt vásárbíróul,[1] és hogy bizonyos jegyek alkalmazásával, azoknak az árukra való ráirásával, ráillesztésével, rányomásával vagy rávésével az áruvizsgálat megejtését szemlélhetővé tette legyen. Ilyképen az ellenőrzés, a hamisítók és csalók megfélemlítése, a vevők bizalmának felköltése s érdekök megóvása kivihetővé vált, a minőségben, súlyban, mértékben, tartalomban a jogos követelményeknek meg nem felelő áruczikkek, a hamis és hitvány portékák a piaczról eltávolíttattak. Az ilyen árukat a vásárbíró elkobozta s vagy egészen megsemmisítette, ha az a közegészséget veszélyeztethette, vagy valamelyes jótékonysági intézetnek juttatta, ha minőségre jó, de súlyra vagy mértékre az előirtnál hitványabb volt.

A vásárbíró ez eljárása a csaló termelőt vagy árust az áruból remélt haszon elvonásával büntette. Másszor azonban e büntetést még testi fenyités által is súlyosította. Ezt főleg a bortermelők és korcsmárosok tapasztalhatták, mert ha ezeket a vásárbíró hamis ürmérték használatánál rajtakapta, azokat a hamis ürmérték tartalmával nyilvánosan leöntötte, úgy hogy az anyagi kárhoz az erkölcsi meg-

seinen sold von der Statt, *der hott alle ding Vnd alle keuff zu besichtn und zu beschawen alle tag, taglich;* Vnd was er vnnerhtlichs vndt nichts ausgenomen, vnd das nit das Stat zaychn hott, *das sol er nemen* Vnd sol sein des Statricht' der drittail; daromb sulln sie Im beystandt thun Vnd halten vnd geben wan Im das not geschiecht. (Pozs. vár. jk. 158. 159.) Hogy a vásárra került zsirt külön e czélra szolgáló vaspálczával vizsgálta meg, az kitetszik az 1557 évi számadási könyvekből: Dem *Marktrichter* ain eisen, damit er das schmallz besicht per 12 kr.

[1] A hivatalos ruhának nyomaira későbben csakugyan rá is akadunk.

szégyenítés is járult. Nálunk később a vásárbíró ez utóbbi teendőjét külön hivatalos egyének, a *mértékjelzők* (Zimentierer-ek) gyakorolták, amiért is őket *„leöntők“*-nek (Angiesser-eknek) nevezték.[1]

Míg a hegymesteri hivatal átalakulása nagyon jelentéktelen volt, a vásárbirói intézményről már el kell ismernünk, hogy az idővel jelentékenyen, lényegesen alakult át. Kellett átalakulnia. Az egyre jobban fejlődő, több oldaluvá, nyüzsgőbbé s vállalkozóbbá váló városi élet a vásárbírói intézménynek nagyobb arányokban való fejlődését hozta magával. A bíró egész figyelme, ébersége, ellenőrzése nem szorítkozhatott csupán a piaczra, az árusokra, meg a vevőkre, mert a közigazgatási teendők egyre szaporodtak, úgy hogy a piaczi rendőrség ügyeit maga helyett egy külön egyénre kellett háritania, míg maga a község nem vásárügyeit vonta hivatalos működése körébe mindig nagyobb, kiterjedtebb arányokban. A fejlődés e folytonos menetében a városi szervezet formálisan alakult meg, mert amint mi a város községi szervezetének kezdetét időtanilag megállapítani nem tudjuk, azonkép nem jelölhetünk ki oly időpontot sem, mely a városi szervezet kezdetét jelentené. Az 1291 évi királyi szabadalom nem kezdete a városi szervezetnek, hanem annak csak törvényes szentesítése, e nevezetes privilegium a formális városi szervezetnek *jogilag* történt megerősítése.

Hogy az 1291 évi privilegium tényleg a városi szervezetnek nem kezdete, hanem a tényleges városi szervezetnek jogilag megerősített folytatása, ezt maga e

[1] 1455: Solt den krumpen Jörigen *Angiesser*. 1456: Item und hat gebn dem krumpen Jörigen zum *Angiesser* 1 pint kandl, und 1 Halb kandl, und 1 Seitl kandl facit 70 D. 1459: Solt den *Angiesser* Hans leitgebn 42 D. wochenlan.

nevezetes szabadalom hirdeti. A bíró és az esküdtek e privilegiumban nem kerülnek elő mint új alkotások, mert ezek már 1289-ben szerepelnek egy peregyezségi iratban. A bíró és esküdtek igazságszolgáltatásának nem vettetik meg új alapja, mert ilyenül a *város szokása*, tehát egy már gyakorlatban, alkalmazásban levő *szokástörvény* említtetik.[1] Miből tehát világos, hogy a bíró és az esküdtek, szóval a bírói hivatal és a tanács már az 1291 évi privilegium értelmében, e privilegium előtt kifejlődtek és működésben voltak, úgy hogy III. Endre csak sanctionálta a tényleges állapotot s ezzel azt teljes jogerőre emelte. Csak így foghatjuk fel aztán a privilegium egyéb tételeit is. Ezek egyikében kizárja a megyei főispánt a pénzbeváltás és az új pénz forgalombahozása ténykedéséből[2] s egyébként róla semmi említést sem tesz. Tehát arra kellene következtetnünk, hogy a főispán minden egyéb hivataloskodása a városi határon belül ezentúl is az maradt, ami előbb volt. A főispán egyik főhivatása polgári ügyekben a jogszolgáltatás volt, de hogy azt Pozsonyban 1291-ben nem gyakorolhatta, kétségtelen a privilegium ama határozatából, hogy mindennemű igazságszolgáltatási ügy a bíró foruma elé tartozik.[3] Épp a privilegium hirdeti, hogy a megyei közegek városi ügyekbe való beavatkozása a privilegium keltekor már véget ért, de még fennállott a főispánnak az új pénznek forgalomba hozá-

[1] iudex et jurati secundum *morem consuetum et solitum* iusticiam facient conquerenti, *prout consuetudo civitatis et libertas exigit eorundem*. (Endlichernél 625. l. Michnay-Lichnernél 247. l.)

[2] Item, monetarios nostros precedat homo iudicis de ipsa civitate, qui eam faciet celeriter acceptari, *exclusa potestate comitis parochialis* de ipsa nostra civitate. (Endlichernél 625. l. Michnay-Lichnernél 248. l.)

[3] qui *omnes causas* ipsorum, et eciam extraneorum exortas inter ipsos, cum duodecim iuratis concivibus suis possint iudicare. (Endlicher 623—624. ll. Michnay-Lichnernél 247. l.)

sakor való szereplése s most III. Endre azt is beszünteti.

Másutt is azt látjuk, hogy a bíró hatásköre nem egyszerre tágul ki. Időnek kellett lefolynia, míg hatásköre minden városi ügyre kihatott. Vannak szabadalmak, melyek a bíróválasztást ugyan megengedik a községnek, de melyek azért a bíráskodási illetékesség nagy részét mégis a fő- és alispán kezeiben hagyják. E szabadalmak legjobban mutatják, hogy még korántsem városi immunitások is. Inkább csakis visszaélések ellen biztosítják az adományosokat a hatóságokkal szemben viselendő terheik és fizetendő tartozásaik tekintetében. Ilyen szabadalom az, melyet IV. Béla király 1240-ben a győri vár népei, nevezetesen a *sági, nyúli, cyriáni* és *écsi* szőlőműveseknek ad.[1] Vannak azután városi szabadalmak, melyek a bíró jogosultságát csak a kisebb ügyekre terjesztik ki.[2] A causae maiores: vér-, ölés, hatalmaskodási stb. ügyek kivévék illetékessége alól. Azok fenntartvák a királynak, vagy a királyi bíráknak, vagy ilyenekben városi bíró és királyi bíró, városi bíró

3. Nagylucsei Orbán püspök pecsétje.

[1] Endlichernél 449—51. ll.

[2] István eszterg. érseknek Keresztur számára adott 1246 évi szabadalmában olvassuk: hogy az általuk szabadon választott s az érsek által megerősített maior ville, qui *causas usque marcam* inter ipsos iudicabit. Maiores vero causas, scilicet sangvinis vel ultra marcam, iudicabit comes cum villico et aliis maioribus de villa. (Endlicher 470. l.) Albert prépostnak Jászó számára adott 1243 évi szabadalmában olvassuk: qui *omnes causas preter tria,* videlicet: homicidia, effusionem sangvinis et violencias, iudicabit. (Endlicher 463. l.) IV. Bélának a zágrábiak számára adott 1266 évi szabadalmában olvassuk: Item villicus eorum in *minutis causis* ipsos iudicabit. (Endlichernél 507. l.) IV. Bélának a késmárkiaknak adott 1269 szabadalmában: Qui omnes causas eorundem decidere debeat iusticia mediante, exceptis qui-

vagy megyei bíró közösen itélnek.[1] Ez utóbbi eset, hogy a városi bíró együttesen itél királyi vagy megyei bíróval, már nevezetes hatásköri fejlődés a városi bíróság szervezetében. Más városi szabadalmak már kizárják a nehezebb természetű jog- és bűnfenyítő esetek bíráskodásából nemcsak a megyei, hanem a királyi bírákat, tárnokot és nádort is. Az összes illetékesség a városi bíró s tanácsa kezében van,[2]

---

busdam causis, *furti* videlicet, *decimarum*, *sangvinis* et *monete*, quas iudex noster pro tempore constitutus iudicabit et decidet. (Endlicher 518. l.)

[1] Igy olvassuk V. Istvánnak a szepesi szászok számára adott 1271 évi szabadalomlevelében: quod liberam habeant licencie facultatem inter se comitem vel iudicem, quemcunque voluerint eligendi, qui una *cum comite* pro tempore constituto, omnes causas inter ipsos emergentes, iudicabit in Leucha, civitate provincie capitali, iuxta ius et consvetudines provincie approbatas. (Endlicher 523. l.) III. Endre a tordaiaknak 1291-ben adott szabadalmában a bíráskodást csakis a villicusnak engedi meg, kizárja a vajdát, a tordai főispánt s annak tisztjeit, csakis a *király* s a *tárnokmester* itélhet, sed per villicum eorundem communiter... debeant iudicari. (Endlicher 621—22. ll.)

[2] István szlavoniai bánnak Kőrös számára adott 1252 évi szabadalmában olvassuk: Omnes autem causas, *tam maiores, quam minores*, sive in *die fori, sive in aliis diebus* emergentes, maior ville, quem communis populus elegerit, debeat penitus iudicare. (Endlichernél 480. l.) IV. Bélának a beszterczei jövevények számára adott 1255 évi szabadalma szerint bírót választhatnak, qui eos in *omnibus suis caussis iudicabit*, nec in toto regno Hungarie poterunt super aliqua causa coram alio iudice conveniri. (Endlicher 489. l.) IV. Bélának a jastrebarskai vendégeknek adott 1257 évi szabadalomlevele szerint *csakis a maguk által választott bíró* itélhetett felettök. Igy volt ez a petrinai és zamobori vendégeknél is, mert ezek szabadalmát erősíti meg a király a jastrebarskiaknak. (Endlicher 496. l.) IV. Bélának a kamari vendégeknek 1263-ban adott privilegiuma szerint a közakaratból választott bíró ipsos hospites *in omnibus causis* debeat iudicare. (Endlich. 504. l.) IV. Bélának a nyitraiak számára adott 1258 évi szabadalmában olvassuk: ut villicus ex se ipsis qui pro tempore fuerit constitutus, *omnes causas pecuniarias, civiles et criminales* debeat iudicare. (Endlichernél 499. l.) V. Istvánnak a szatmáriaknak adott 1264 évi szabadalma szerint villicum quem voluerint inter se eligant, qui *omnes causas maiores et minores* inter se exortas iudicare possit. (Endlicher 505. l.) V. István király 1271-ben a győri vendégnépet áthelyezte a győri várba, de úgy, hogy ott ők úgy a győri főispán, mint alispán itélete, joghatósága, hatalma és bírósága alól kivéve maradjanak s csakis a maguk által választott bíró alatt álljanak, ki összes ügyeiket, a nagyobbakat is elintézi, placuisse nobis et placet, hospites nostros de Jaurino ad castrum transferre Jauriense, permansuros de

s legfelebb az esetben, ha a bíró és a tanács nem tudna elbánni az ügy nehézségével, akkor kerül az a király elé.[1] Avagy más esetben akkor is, ha bíró és tanács hanyagok volnának tisztségük viselésében.[2] Szóval, a bíró hatás-

cetero in ipso castro, in illa et eadem libertate, qua cives et hospites nostri Albenses gratulantur, exemtos nichilominus a iudicio, iurisdictione, potestate et iudicatu comitis Jauriensis, et curialis comitis sui perpetuo et pariter expeditos, ita videlicet, quod villicum quem de castro voluerint eligant inter se... qui *omnes causas ipsorum tam maiores* debeat et possit iudicare. (Endlicher 526. l.) Tamás bán pozsonyi, nyitrai és komáromi főispán 1277-ben szabadalmat ad a komáromi vendégnépnek: quod a iudicio castellani nostri vel curialis comitis de Kamarun penitus esse debeant absoluti et exemti, sed *omnes causas* inter ipsos ortas in propria persona nostra iudicabimus, aut villicus ipsorum quem inter se elegerunt, teneatur iudicari. (Endlicher 543—44. ll.) III. László király a soproniaknak adott 1277-iki szabadalmában felszabadítja őket az összes bírák s főleg a soproni főispán hatósága alól, ita quod *omnes causas tam maiores quam minores,* quoque super effussione sangvinum vel homicidii inter ipsos emergentes, villicus ipsorum ... iudicet et decernat. (Endlicher 546. l.) III. László királynak a kismartoniaknak adott 1279 évi szabadalma szerint ők felmentvék minden bíró és különösen a vasmegyei főispán bíráskodása alól teljesen, úgy, quod nec iudicium trium articulorum, homicidii scilicet, furti et latrocinii a főispánt, hanem a királyt illeti. (Endlicher 552. l.) A bírót szabadon választják, qui eosdem *in omnibus articulis* causarum iudicabit. (U. o.) III. László a gölniczbányaiaknak adott 1290-ik évi szabadalmában olvassuk: Ut *omnes causas* in medio ipsorum et populorum infra metas eorumdem constitutorum, emergentes, sangvinis videlicet furti et latrocinii, iudicare possint, et finem debitum imponere, ut postulat ordo iuris. (Endlicher 614. l.) III. Endrének a toroczkói bányászoknak 1291-ben adott szabadalma szerint proprium semper habeant magistratum et iudicem senioresque e gremio illorum per libera vota eligendos et constituendos; coram quibus et nullibi alibi, preter nostre maiestatis, aut iudicis Tavernicorum consuetum iuri stare teneantur, nec iudicari possint. (Endlicher 628. l.)

[1] IV. Bélának Dobronya és Bábaszék vendégei számára adott 1254 évi szabadalma szerint közös akaratból és megegyezésből választott bírájok eos in eorum causis omnibus iudicabit, ha az eset oly nehéz természetű, hogy a bíró képességét fölülmulná, akkor a király elé kerüljön az ügy s nem a főispán elé. (Endlicher 482—83. ll.) IV. Bélának a nyitrai vár polgárainak 1258-ban adott szabadalomlevele szerint minden pénzügyi, polgári és bűnfenyítő ügyüket a maguk bírája s tanácsa intézi el kizárólag s csak ha nehéz ügyben határozni nem tudnak, akkor a királyhoz vagy a tárnok elé kerül az. (Endlich. 499.)

[2] Igy mondja például V. István a győri vendégeknek adott 1271 évi szabadalmában: et si idem villicus iusticiam querulantibus facere recusaret, non hospites, sed villicus ad nostram presenciam iuxta regni consuetudinem euocetur. (Endlichernél 526. l.) Így más szabadalmakban is.

köre nem törvényen alapuló rendszerességen nyugszik, hanem döntő, irányadó körülményekben, véletlenen s valószinüleg fokozatos fejlődésen is.

Hogy az 1291 évi privilegiumban engedélyezett jogok és szabadalmak nem újjak, hanem csak már ezelőtt tettleg létezett jogok és szabadalmak törvényesítése, az abból is nyilvánvaló, hogy az engedélyezett jogok mindenben hasonlítanak a hospesek régi szabadalmaihoz, mert e jogok mind fellelhetők Székesfejérvár, Buda és Esztergom lakosságának szabadalmaiban. Székesfejérvár, Buda és Esztergom szabadalmai szolgáltak mintául. Pozsony lakosságánál a megnevezett városok szabadságait utánzó usus kezdett erőre kapni s azt az usust emelte jogerőre az 1291 évi szabadalom. Midőn e szabadalom a tizedszedés módját állapítja meg, egyenesen felemlíti, hogy szedése német módra úgy történjék, *amint az eddig is történt volt.*[1] Ez kézzel foghatólag mutatja, hogy a privilegiális alakba foglalt szabadság mint *usus* már régen is gyakorlatban volt.

Elgondolható, hogy a községi szervezetnek lassu, de folytonvaló fejlődése s városivá való átalakulása nem csekély súrlódást idézett elő városi és megyei hatóságok közt. Mélyen lehet fájlalni, hogy a jogért való harcznak eme korából reánk felvilágosító adatok nem maradtak. De ez adatok nélkül is kétségtelen, hogy a privilegiumok kiadását rendszerint egy nagy erkölcsi nyomás vagy politikai szükség előzte meg, mely a koronát a többé meg nem másítható tényleges állapotok elfogadására és jogerőre emelésére hívta akkor, mikor e városok lakosságát a féktelen oligarchiával való harczban megkellett nyernie.

Mondhatjuk eszerint, hogy a XIII-ik század utolsó évtizedeiben a községi szervezet már átalakult városivá,

---

[1] Sicut eciam hactenus extitit observatum.

1291-ben pedig a formális átalakulás a jogi sanctiót is megkapta. A város élén álló *városbíró* a régi vásárbírónál jóval nagyobb hatáskörre s rangtekintélyre tett szert. Jogköre jelentékenyen tágult, mert a közszükséglet és utólag az 1291 évi szabadalom a korlátolt községi bíráskodást átalánosította. A jogalkalmazást egyaránt kiterjesztette úgy az idegenekre mint a bennszülöttekre.

A pozsonyi vendégnép és az idegenek közt támadt perügyekben ezentúl a szabadválasztásból hivatalba került bíró s annak esküdttársai itéltek.[1] A bíró és tanácsa *minden ügyben* itélt, a szabadalomnak e kifejezése is mutatja a városi szervezet fejlődésének stadiumát, mert azt megelőzte egy időszak, midőn nem *minden ügy* tartozott még a bíró illetékessége alá. Az illetékesség köre mikép láttuk lassan tágult. Különösen tartozott még teendőihez az is, hogy a tanács vagy község küldetéséből városi ügyekben és szükségekben eljárjon.[2] Ily esetekben őt egy ad hoc választott bíró helyettesítette s ezen bíróhelyettessel szemben neveztetett ő *„ó-bírónak“* (Alt-Richter), helyettese pedig *„behelyezett bírónak“* (gesatzter Richter).[3]

A város *immunissá* vagyis függetlenné lett a királyi hivatalos közegektől, a megyei tisztviselőktől, az országos bíróságoktól, még a nádori hivataltól is.[4] Ezentúl a királyi

[1] Item, villicum seu Judicem inter se a festo Sancti Georgii Martyris, usque anni revolutionem duraturum eligent, quem voluerint, de communi, qui omnes causas ipsorum, et eciam extraneorum exortas inter ipsos, cum duodecim iuratis concivibus suis possint iudicare. (Fejér VI. I, 108. Endlicher 623—624. ll. Michnay-Lichner 247. l.)

[2] Auch Ist vnser gerechtikait vnd alde gewonhaytt *das ain Richter oder ain Burgermaister an der Stat hannt anzitzn soll In vnseren gescheffln,* Es sey vern oder nahent, Inner lands oder auserlands; dem sol man zue gebn aus dem Rath oder aus den gnantn ein benugen nach dem als die sach vnd das geschafft verhantn ist; der sol dahin zihn, aus genomen In Ir den Gotsgewalt oder Ehaffte nott. (Vár. jk 148.)

[3] Vár. jk 150.

[4] Item volumus, quod iidem hospites nostri *iudicio palatinatus* in nullo astare teneantur. (Endlicher 626. l. Michnay-Lichner 248. l.)

pénzverők csakis a városi hatóság közbenjöttével teljesíthették a pénzbeváltást s az uj pénznek forgalomba hozását. A vármegyei, közigazgatási hatóság az ezelőtt gyakorolt eme közbenjáró működésből egészen kizáratott.[1] A felebbezés ezentúl közvetlenül a királyhoz történt.[2]

Meg kell jegyeznünk, hogy egyes okirati kifejezések alapján a szervezeti átalakulás tekintetében némi eltérő felfogások keletkeztek. 1289-ből egy peregyezséget ismerünk, melyet a váraljaiak a városbeliekkel kötöttek. Ebben a Váralját Jakab villicus, a várost Tywardus villicus képviselte 12 esküdttársával.[3] Egy még korábbi oklevélben, t. i. IV. László király 1280 évi oklevelében, Jakab határozottan „váraljai bírónak" neveztetik,[4] miből aztán némelyek előtt világossá vált, hogy a községi elöljáróság testülete nemcsak hogy megvolt már ekkor, hanem hogy az egyes városrészeknek külön-külön ilyen elöljárósága volt.[5] Azon-

---

[1] Item, monetarios nostros precedat homo iudicis de ipsa civitate, qui eam faciet celeriter acceptari, exclusa potestate comitis parochialis de ipsa nostra civitate. (U. o. 625. és 248.)

[2] Si vero iudex ipsorum, iurati vel cives in reddenda iusticia defecerint, non partes, sed iudex et iurati, si inter se ad faciendam iusticiam partibus convenire non poterunt, ad nostram presenciam evocentur. (U. o. 625. és 248.)

[3] Pozs. vár. ltár Lad. 11. Nr. 8. d. Ezen Tywardus már 1287-ben említtetik Tirvardus néven. (Ortvay III, 352.)

[4] Jacobus villicus de suburbio castri Posoniensis.

[5] Rakovszky ezt illetőleg írja: Im 13. Jahrhundert, wo die Stadt aus drei Theilen, und zwar aus der eigentlichen Stadt, dann dem fanum S. Nicolai, heutiger Schlossgrund, und den Vorstädten bestand, bildeten sich überal separirte Gemeinden, *die jede ihren Richter sich wählten.* Es var also ein eigentlicher Stadtrath noch gar nicht vorhanden, bis König Ladislaus (igy Andreas helyett) III. im Jahre 1291 den Grund des autonomen Magistrats dadurch legte, dass er befahl, „die Bürger mögen sich alljährlich am Georgstage *einen* Richter und 12 Geschworne wählen" wodurch zugleich die in den Vorstädten ernannten Richter aufhören sollten, was trotzdem erst im 14. Jahrhundert durchgeführt werden konnte. (*Alterthümliche Ueberlieferungen* közzétéve *a Pr. Ztg* 1877. évf. 39. sz.) Király (*Pozs. vár. joga* 64. l.) szerint így volt az a külföldön is. Metz városában a magyarok feltünése előtt három villicus volt, minden kerület élén egy. (Lásd Maurer: *Städteverfassung* I, 568.)

ban talán mégsem egészen világos, hogy az csakugyan így volt Pozsonyban. Jakab bíró ugyanis, ki 1280-ban „váraljai bírónak“ neveztetik, egy évvel előbb, 1279-ben mint „pozsonyi bíró“ szerepel,[1] mit csakis a városról érthetünk, 1288-ban világosan „pozsonyvárosi bírónak“ mondatik.[2] Emiatt nem szabad haboznunk annak felvételében, hogy Jakab 1279-ben és 1288-ban csakugyan *pozsonyvárosi*, ellenben 1280-ban *pozsonyváraljai* bíró volt. A Váralja eszerint szintén választott volt a XIII. században bírót és az csak igazolja azt, amit Váraljáról korábban kifejtettünk, hogy az nem volt *várföld*. Mert ha várföld, akkor az bírót nem választhatott volna, ennek a várispán kétségtelenül ellent mondott volna, a maga közege számára tartva fenn e helyt a bíráskodást. Annál feltünőbb, hogy ezentúl egyetlenegy váraljai bírónak sem akadunk nevére és nyomára, mindig csak városi bíróról van szó. A III. Endre-féle 1291 évi szabadalomlevél sem tartalmazza még csak legkisebb gyanúját annak, mintha a *több bíróval* szemben a bíróság *egységének* elvét akarta volna kimondani. Ez okirat a bíróság egységét hallgatagon feltételezi s a hangsúly csakis a bíró *szabadválasztásának* megadásán fekszik. Ezért mi bizonyosnak tartjuk, hogy Jakab bíró után a Váralján több bíró nem is volt, valamelyes megegyezés történhetett a Váralj és a város lakossága között oly értelemben, hogy a városi bíró egyszersmind váraljai bíró is legyen, illetőleg Jakab váraljai bíró átment a városba s ott bíráskodott 1286-ig. I. Károly Róbert király 1336 évi okirata is kétségtelenné teszi, hogy csak ujabb keletű visszaélést kiván megszüntetni, mely visszaélés abban áll, hogy a külvárosban bírákat állítanak fel és bíráskodnak, mi által a város kárt szenved szabadalmaiban. A király

[1] Ortvay III, 351. [2] U. o. III, 352.

tehát, a várost szabadságában fennakarva tartani, elrendelé, hogy a városban a bíráskodás úgy történjék, *mint előbbeni időkben régtől fogva.*[1] Azaz legyen bíró *csakis* a városban.

Azt hogy a Sz. Miklós-külvárosban, és a város többi elővárosaiban szintén bírák választattak volna, el nem fogadhatjuk és pedig nemcsak azért nem, mivel ezt támogató adatunk nincsen, hanem inkább is amiatt, mivel úgy a Sz. Miklós-külváros, mint a halászok telepe és Széplakkülváros is várföldet képeztek s mint ilyenek bírót nem választhattak, állván azok a megyei bíróság joga alatt.

A bíró mellett az *esküdtek* állottak, kik magukat esküdteknek,[2] esküdt polgároknak,[3] társasesküdteknek,[4] tanácsuraknak,[5] tanácsosoknak,[6] a tanács polgárainak,[7] a tanács esküdt polgárainak[8] nevezték. Számuk a községi élet régibb

[1] 1336-ban jul. 30-ikán I. Károly jelenti, quod cum cives et hospites nostri de Civitate Posoniensi előtte afelett panaszkodtak, ut in suburbio dicte Civitatis villici crearentur et iudicatus fieret, et per hoc ipsa Civitas plurimum agraveretur, nos volentes ipsam Civitatem nostram in suis libertatibus indempnite conservare, anuimus, ut tam factum villici, quam Iudicatus amodo et in antea, in ipsa Civitate nostra ita fieri debeat, *sicut fuit in prioribus temporibus ex antiquo* et hoc dicimus in omnibus infra metas ipsius Civitatis in metis et terminis eiusdem constitutis. Datum Posonij feria tercia proxima post festum beati Jacobi Apostoli Anno D. 1336. *(Dipl. Poson.* I, 192. Fejér: *Cod. Dipl.* VI. I, 109.)

[2] *Jurati* Civitatis Posoniensis. (Példákat láss e mű III, 401—432. ll.)

[3] *Jurati cives* civitatis Posoniensis vagy *gsborn purger* der stat prespurg. (E mű III, 401.)

[4] *Mitgeschworne.* Igy 1460. Windberger Ulrich és Scharrach Burkart *mitgeschworn* des Rats zu Prespurg. *(Prot. Test.* I, 102. és e mű III, 416.) 1460. Niclas list *mitgesworner* des Rats hie zu Prespurg. *(Prot. Test.* I, 103. és e mű III, 416.) És így tovább.

[5] *Ratherr.* Igy 1441-ben peter Jungettl *Ratthern (Prot. Test.* I, 37/a. E mű III, 412.) 1473-ban Kreuzer Mihály dy weyll *Rotherr. (Prot. Test.* I, 160/a. És e mű III, 419.) Ugyanő 1479-ben szintén *Ratherr. (Prot. Test.* I, 182 És e mű III, 419.)

[6] *Ratleute.* Igy 1438-ban a városi számadások irattak bey tzeitzen der *Ratlewtt* Bartholomeus scharrach, Hanns liebl stb. (L. e mű III, 411. és a mellékelt hasonmást.)

[7] *Bürger des Rates.* Igy 1467-ben Jacob Hainburger *burger des Rats. (Prot. Test.* I, 148. És e mű III, 417.)

[8] *Geschworene Bürger des Rates* és *Rathgeschworner.* Igy 1439-ben hans list és hans lieblein dietzeit tzwen *gesworen Burger des Rates. (Prot. Test.* I, 29/a. És e mű III, 411.) 1490-ben Andre holczer *Ratgesworner* burger zu Prespurg. *(Prot. Test.* I, 228. és e mű III, 422.)

szakaiban bizonyára kisebb volt, a XIII. század végén azonban már tizenkettőt tett, amint azt az 1289 évi peregyezségben és az 1291 évi szabadalomban olvassuk.[1] Ez esküdtek a bírónak a sokféle és sokszoros teendők elintézésében segitői, hivatalos működésében helyettesei és végrehajtói voltak. A vásárjog városi joggá lévén, a bíróval együtt a községi testület, az esküdtek is *városi testületté* lettek, úgy hogy ezentúl városi bíró és városi esküdtek együtt bírói és közigazgatási, törvényhatósági teendőket végeztek.

Felügyeltek a biztonságra, vásárra, közrendre; megállapították a bírságok összegét és a viszonyokat illető határozatok meghozatala által önkormányzatot gyakoroltak. Szóval a polgárok által választott tanács *autonom testületet* képezett, mely saját hatáskörében korlátlanul intézkedett, s kiküldötte a maga kebeléből városi ügyekben a kiszemelt tagokat.[2] Bár azonban korlátlanul intézkedett, minden cselekvéseért mégis felelős volt s hivataloskodásában ellenőrzés alatt állott. Ez autonom városi elöljáróság hivatalos neve: *városi*

[1] Az Endlicher által kiadott szöveg első pontjában azt olvassuk, hogy a választott bíró itéljen mindennemű ügyben more hospitum aliorum cum *decem* iuratis concivibus suis. (*Rer. Ung. Mon. Arp.* 624. l.) Itt a *decem* szó okvetlenül hibás közlés *duodecim* helyett, mi már abból is kitetszik, hogy alább a 7-ik pontban tényleg 12 esküdtről van szó, ipsum iudicabit iudex et *duodecim* iurati civitatis. (U. o. 625. l.) De kitetszik a közlési hiba III. Endre nevezett szabadalmának a pozsonyi városi levéltárban levő német közléséből is, mely szerint a bíró minden ügyben itéljen mit *zwelliff gesworenn mitburgern.* A Michnay-Lichner (i. h.) s Fejér által kiadott szövegben is cum *duodecim* iuratis áll. (*Cod. Dipl.* VI. I, 108.) Végre gyakorlati példák is erről tanuskodnak: 1313-ban jun. 14-ikén Hertlin bíró *12 esküdt polgárral* jelenik meg Detre főispán előtt a prácsai vitás erdei ügy érdekében. (*Anj. Okmt.* I, 315.) 1314. decz. 6. Hertlo bíró s *12 esküdt polgár* meghagyják Jakab volt bírót bizonyos föld örökös használatában. (*Anj. Okmtár* I, 366.)

[2] 1517-ben Voit polgármester a házhelyek új jegyzékét készítette el In gegenwart der hernach geschriben herrn *so von einem Ersamen Rat darzue verordent sein worden,* namentlichen Herrn Caspar leupoldt der zeit statrichter, Pongratz Ruttenstock, Wolfgang Dorner, Jorg Eyker, Riemer, Val(en)tin prews, Sams(on) Kaiser diezeit Ratgesworn. (Pozs. vár. jk. 169.)

tanács. A hivatalos ügyiratok „bíró és tanács“ [1] nevében adattak ki.

A tanács elnöke, első személye a bíró volt, ki mint ilyen mindig esküdt is volt.[2] Vele együtt az esküdtek igazságügyi teendőkben a városi bíróságot képezték, mely elé tartoztak a városi perkönyv tanusága szerint a perek, a kötelezettségek megállapítása s megszüntetése, bizonyos jogi viszonyokat megállapító körülmények constatálása, halálra szóló intézkedések.[3] Hogy bíró és esküdtek együttesen képezték a bírói testületet, abból nyilvánvaló, hogy a bírói könyvben (protocollum actionale) a bíróság hol *bíróságnak*,[4] hol *tanácsnak* neveztetik.[5] A bírói testület tagjai pedig egyfolytában *esküdteknek* [6] neveztetnek. Nem működtek eszerint bíró és esküdtek mellett külön bírák, u. n. schöffen-ek. Semnem alakult bíró és tanács mellett syndikusokból vagy consulensekből álló külön schöffenreferier, mely mint felebbezési hatóság ült volna a városi tanács mint bírósági forum mellett, amint ez tényleg egyes németországi városok tanácsánál történt.[7] Nálunk a bíró és az esküdtek maguk voltak a jogalkalmazást kimondó egyének, az u. n. Urtheilsfinderek. A bíró az itélet meghozatala előtt tett ugyan a hallgatóság gyanánt jelen volt polgárokhoz is a jognak alkalmazása iránt kérdést,[8] de hogy mégis egyedül a városi tanács tagjai képezték a bíróságot, azt kétséget kizárólag egyes itéletek kitételei,[9] valamint a XV. és XVI. századi jogkönyvek is világosan bizonyítják. Ezek szerint a bírás-

[1] Wir Richter und Rath.

[2] 1492. Andre Holtzer Richter *geschworn burger* dess Rats. (*Prot. Test.* I, 238/a. És e mű III, 422.)

[3] Király i. m. 129. l.

[4] fur gericht offene schrann 1402-ben.

[5] in offene Rath 1403-ban.

[6] mit geswornen.

[7] Römer-Büchner: *Stadtverfassung* 139. l. és Maurer: *Städteverfassung* III, 241.

[8] also wurd mit frag vnd mit vrteil erfunden 1412-ben. És: da frägt der Richter die purger vmbs Recht 1413-ban.

[9] Wir der Richter und Rat . . . hobn das Urteil erlöst und erfunden 1417-ben.

kodást nem egymaga a bíró, hanem a bíró s a tanács tagjai együttesen gyakorolják. Igy midőn határozza, hogy a tanács azon tagja, mely nem jelenik meg az előírt ruhában, „ne mondjon itéletet“.[1] Vagy midőn azt határozza, hogy az, ki „halálra szóló itélet-hozatal“ végett[2] jelenik meg a tanácsteremben, jogát ha előzetesen evett, ivott, nem gyakorolhatja. Vagy midőn kimondja, hogy a királyi szabadalom ellen vétőknek, kik emiatt élet- és vagyonvesztésre kárhoztatnak, „az urak megkegyelmezhetnek.[3]

A polgárság szaporodásával az autonomiai jogok gyakorlatában szükségképen lényeges változásnak kellett bekövetkeznie. Az összes polgárság, épp nagy számánál fogva, többé összehívható nem lévén, csak képviseletben gyakorolhatta jogait. E képviselet képezte a *külső tanácsot.* Ez is a polgárok akaratából kapta választás útján megbizatását s a XIV-ik században a belső tanács tagjainak kétszereséből, 24 egyénből állott, miért is a *huszonnégyesek tanácsának* nevezték. Az 1378 évi számadáskönyv-töredék szerint Golliczer Venczel tanácsnok[4] ügyében az egész tanács és a 24 választott férfi s amellett az egész városi község[5] határozott. De azonkívül is többször említtetnek a huszonnégyesek.[6]

A XV. század első évtizedeiben már azt szemlélhetjük, hogy a huszonnégyes külső tanács kezdi a tizenkettes belső tanács teendőit végezni. Átváltozott tehát belső

[1] der mag von rechtens wegn kain *urtail* sprechn.

[2] Wan ainer vber das bluet wil *richtn,* oder wan man vber das bluet *scholl richten.*

[3] Aber die *herren* mugn In wol *genad* tuen.

[4] Unus consul ex Civibus *Juratis* ipsius Posoniensis Civitatis.

[5] Totum *consilium ac viginti quatuor viri electi* et tota *communitas* civitatis posoniensis. (Pozs. v. ltár L. 60. Nr. 179.)

[6] 1388-ban a de exteriori consilio 24 tagja. *(Dipl. Pos.* I, 706. E mű III, 403) 1433-ban Michel feirtag ein *virvndzwainczigar. (Prot. Test.* I, 8/a. E mű III, 407.) 1436-ban Niclas scriber dy Zeit *virvndtzwaintziger. (Prot. Test.* I, 21/a. E mű III, 408.)

tanácscsá, mialatt a külső tanács a városi lakosság számának szaporodtával egyre számosabb tagokból áll össze. Már 1457-ben a tanács mellett a *választott polgárok,* az u. n. *Genannte* vagy a *Genanntschaft* testületével találkozunk, mely a városi közönségből élethossziglanra választott 60 tagot számlált.[1] Feladatukhoz tartozott a belső tanácsot teendőiben támogatni, annak jó tanácscsal szolgálni, tagjait utazásra, üzleti ügyekben, tanuskodásokra, szemlélések tartására, számadásokra, országos ünnepségekre és tanácskozásokra, koronázásokra[2] kiküldeni.[3] Tanácsát meg kellett hallgatni s értékesíteni.[4] A kiküldötteket ellátta hitelesítő

[1] Von erst das die Herrn des Rats mitsamt den *gnanten* sein, vnd aus vns erweln In der Stat vnd vor der Stat auf LX personen zu *gnanten*; das sie da bey bleybn sulln *Ir lebtag* als es dan In andern Stetn ain gutts gewonhait ist. (Pozs. vár. jk. 132.) A bünbe esett választott polgár elitélendő vnd dan aber ander *aus der gemain* an Irer Stat erwelen. (U. o. 133.) A hivatalos iratokban igen gyakori emlitésük. Igy 1457. Hanns pöttenberger *ainer der genanten* tanu végrendeletnél. (*Prot. Test.* I, 95. E mű III, 415.) 1475. peter Zingyesser *ain genanther* végr. tanu. (*Prot. Test.* I, 165/a. És e mű III, 419.) 1479. peckh Thoma ain *gesworner genanter burger* végr. tanu. (*Prot. Test.* I, 178. és e mű III, 419.) 1485. hanns pummen *ainer auss den genantten.* (*Prot. Test.* I, 202. És e mű III, 421.) 1503 Geschworner aus *den genanten* Peter Vasschang. 1503 hans pogner ain geschworner aus den *genandten.* (*Prot. Test.* I, 297. 298 és e mű III, 426.) 1512. Jorgn Stogkinger pegkh *aus den genanten.* (*Prot. Test.* I, 338 és e mű III, 429.)

[2] Anno domini 1508 hat *Rate vnnd gemaijin der Stat ppurg* herr Wolffgang Vorster vnd herr Friderich Voijtn baid geschworen des Rats, vnnd Steffen Heiyimer diezeit Statschreiber gen Ofen geschikht auff die kronung konigs Ludwigs. (Pozs. vár. jk. 168/a.)

[3] Die sulln habn gewalt zu thun vnd zw lassn an der ganzn gemain Stat vnd zu hulff komen dem Ratt, vnd Ratsam sein nach allem Irem versteen, auch zu vodern zu raysn, zu geschefftn zu zeugnus, zu bechau, Raytung zu nemen. (Pozs. vár. jk. 132.) És: Auch ist betracht wan man auf zihn vnd sicken wil, das man die *gnantn* erforden vnd wissn lass. (U. o. 136.)

[4] Auch van das were, das man solich *gnant* oder der gemain beruefft zu notturfftn sachen vnd In die alzo fuerhielt, vnd Iren Ratt vnd antburtt darauff verhorn woltt, das wan die nach Irem versteen dan ersamlich vnd gutiglich aufnem vnd verhorn nach notturfft In Irer antburtt, als dan von denn genassamen. (Pozs. vár. jk. 135.)

igazoló okirattal[1] s azok utiköltségeit ellenőrízte.[2] Ügyelt arra is, nehogy a kiküldöttek közül valaki a maga ügye után járjon a városi közhaszon rovására.[3] Jelentékeny hatásköréről tanuskodik továbbá az is, hogy a külső tanács választotta a bírón és az esküdteken kívül a városnak csaknem valamennyi többi hivatalnokát.[4] Fegyelmi hatalma gyakorlására külön joggal volt felruházva.[5] Hivatalos ügyletek végzésében két-három tanácstagnak jelenléte elegendő volt az ügyletek hitelességére.[6] De nagy jogaik s hatalmuk mellett nagy volt felelősségük is. A külső tanács tagjainak esküvel kellett fogadniok, hogy szegényeknek és gazdagoknak egyaránt igazságos és hűséges választott polgárai lesznek.[7] Közülök a vétkesek a városi bíróság elé kerültek s vétségük súlya szerint bűnhődtek.[8]

E megszaporodott tanács mellett azonban azontúl is fennmaradt mint önkormányzati tényező, a városi közönség, a *Gemain.* Ez utóbbi képezte átalán a városi közigazgatásnak alapját, a városi autonomia gyökerét, melyből az egész

[1] Már régebben is a tanács elé tartozott a kiküldötteknek hivatalos okirattal való hitelesítése. 1360. okt. 20. Jakab pozsonyi biró, a Miklós fia jelenti, hogy a pozsonyi tanács elé járult Jans der Poll unser mitpvrger (= *Pohl János)* s kérte, hogy az általa Bécsben véghezvitt ügy érdekében oklevelet adna neki. *(Dipl. Pos.* I, 300.)

[2] Vnd wan dan solich raysn vnd potschafft widder haym kom, das man dan fon Stundt an der Zerung raytung geb. (Pozs. vár. jk. 136.)

[3] Meer das kainer seines aignen nutz widder vnser wissn vnd willen nit werff noch betrachten soll; In vnsern ausschicken ziehen vnd zerungen wan aignen nutz bringt ainer gemain schaden in Zerungen vnd halt in grossern sachen etz. (Pozs. vár. jk. 137.)

[4] ammbtleut zu setzn vnd zu aller ander gedachtnus, vnd thuen In der Stat notturft etz. (U. o. 132.)

[5] Vnd dan In gehorsam zu haltn, darombh sulln sie Ire gerechtikait thun. (U. o. 132.)

[6] Was die dan erkennen als Zeugnus genugsam ist zway oder drey, das sol gantz krafft habn an alle vnteraittung vnd beschwerung. (U. o. 132.)

[7] Ich Schwer der Stat prespurg, das ich daselbst armen vnnd Reichen ain gerechter getrewer, genannter seyn will, als war mir got hilff vnd alle heilign. (U. o. 166.)

[8] etlich Immerhafftn sachn begriffn wurd, so mag man nach sulicher seiner tadt wol fuder thun oder richtn nach seiner verschuldung. (U. o. 133.)

önkormányzat életnedvét szívta rendszerébe. Képviselte a közakaratot s részt vett a városi közigazgatásban. Választotta a bírót, az esküdteket, a tanácsbelieket s minden tisztviselőt, kik valamennyien ellenőrzése alatt állottak.[1] Valahányszor valamelyes ügy elintézésében a felelősséget sem a belső, sem a külső tanács magára nem vállalhatta, az az egész polgárság elé került,[2] amint átalán minden fontos ügyben véleményét ki kellett kérni.[3]

A városi közönség ezen autonomiai nagy jelentősége a közönséget képező polgárság *polgárjogán* alapult. Mindaddig, míg Pozsony községi szervezettel bírt, lakossága különböző állásu egyénekből állott. Ezek mindannyian közönséges jog alatt állottak. Vagyis állásukhoz képest s a szerint, amint úrbéri, jobbágyi függésben voltak, avagy községi közvagyonban részesültek, szabad földmüvelők, nemesek vagy egyháziak voltak, külön-külön jogok alatt állottak. Adatokkal mutatható ki, hogy a város határában, még a belvárosban is egyházi fekvőségek voltak. A pilisi apátságnak a Lőrincz-kapunál, a Főtéren, valamint a Duna-utczában s a Vödriczen volt fekvősége. A pannonhalmi sz.-mártoni apátságnak a Duna-utczában. A máriavölgyi fehérbarátoknak a Hosszúutczában. Nyilvánvaló, hogy az ingatlan birtokokon az egyháziak colonusai is laktak. De voltak világi nemeseknek is fekvőségei Pozsonyban, melyeken ugyancsak jobbágyok laktak. E szerint a külön-külön jogok gyakorlása kétségtelen.

---

[1] Das man alle ambter, Es sein statt ambter oder bestandt ambter, bestee vnd besetz mit der *gemain will vnd wissn;* das minst als das mayst vnd alle kotemer (Quatember) von denn ambleutn reutung nemen. (Pozs. vár. jk. 140.)

[2] Auch ob sach were, das etwas sach vorhantn were das In zu schwar were zu verantburten, das sie das pillichn bringn mugn *an der gemain,* vnd aus der gemain nemen mitsambt dem Ratt aintrachtleich ain geualln zu den sachn vnd ain benugen. (Pozs. vár. jk. 134.)

[3] Pozs. vár. jk. 135.

De mihelyt a községi szervezet átalakult városi szervezetté, a lakosság jogi állása lényegesen átalakult. A vásári jog a lakosságot túlemelte a közönséges jogon. A városi lakosság megszabadult a földesúri joghatóságtól, ezzel szemben szabadsághoz, egymásközt pedig egyenlőséghez jutott. A lakosság, amint a jobbágyi kötelék rája nézve kötelező lenni megszünt, személyre és ingatlanra nézve szabaddá lett. A törvény s a bíró előtt mindannyian egyenlőkké váltak: megalakult, létrejött a polgári szabadság, a lakosok *városi polgárokká* lettek.

A polgári szabadság és egyenlőség természetszerüleg csak annyiban vált különbözővé, amennyiben voltak közöttük *nemesített* családok,[1] melyek maguknak nemességük alapján tulajdonítottak nagyobb előkelőséget. Vagy amennyiben a *regibb* családok maguknak az ujabb családokkal, a *benszülöttek* az idegen bevándoroltakkal, a *gazdagabbak* a vagyontalanabbakkal szemben bizonyos előbbkelőséget véltek tulajdoníthatni. Ezek lettek a város *patricziusaivá*, kik a városi ügyek igazgatásában és vezetésében a főrészt maguknak sajátították s kik magukat még külsőleg, egyes, nem a törvény, hanem a gyakorlat által szentesített jelek által is megkülönböztették a velök társadalmilag nem egyrangu lakosoktól. A pozsonyi régi házak ormozatain ma is láthatni még egyes pléhzászlócskákat. E házak egykori tulajdonosai patricziusok voltak, kik azon joggal vélekedtek bírhatni, hogy a többi házak sorozatában ily zászlók által jelöljék meg megkülönböztetésül a magukéit.[2]

[1] 1454. jul. 13. V. László király fideli nostro *Nicolao Flins de Puczk*, Nobili de terra Brussie, civi Civitatis Posoniensis . . . pensatis multimodis tuis fidelitatibus et fidelium serviciorum meritis, különösen azon hűséget, melylyel előbb az előző királyok, aztán László iránt tanusított . . . arma seu nobilitatis insignia . . . dedimus et contulimus s megengedi, ut tu sed et nobiles *Nicolaus similiter filius de eadem Puczk* pater, necnon *Johannes, Petrus, Erasmus* et *Donatus* fratres tui carnales verique heredes et posteritates universe . . . arma seu nobilitatis insignia . . . uti et gaudere possitis. *(Dipl. P.* III, 142—143.)

[2] A Zöldszoba tetőzete zászlókkal (Windfahnen) volt diszítve. Az 1595

A polgárjog gyakorlása azonban bizonyos feltételekhez volt kötve. Ilyenek, hogy azok, kik polgárokká lenni akarnak, városi földbirtokot szerezzenek magoknak, bár a városi ingatlanon való résztulajdonjog is elégnek vétetett. Aztán, hogy már bizonyos idő, egy év s egy nap óta a városban tartózkodtak legyen. Végre hogy meghatározott erkölcsi minőségekkel: törvényes születéssel, becsületes előélettel, kifogástalan életmóddal dicsekedhessenek. Pozsonyban a XV. századtól fogva megkivánták, hogy a felveendő egy év alatt a város területén ingatlant szerezzen. Igérnie kellett legalább is 3 évi itt tartózkodást. A felvételért a városi pénztárba bizonyos meghatározott díjakat kellett fizetnie.[1] Igéreteinek pontos megtartását kezesekkel kellett biztosítania.[2] Annak azonban semmi nyoma nincsen, hogy a polgárjog elnyeréséhez megkivánták volna a czéhek valamelyikéhez való tartozást. Ellenkezőleg a czéhbe való felvétel feltétele volt a városi polgárjog. A szűcsök 1467 évi czéhszabálya a czéhbe való felvételnek föltételeként a városi polgárjogot kívánja.[3]

A polgárjog megszerzésével a polgár minden ügyét illetőleg a városi bíróság alá tartozott. Összesen pedig valamennyien együtt az autonom városi közönséget képezték.

évi számadó könyvek mondják: Die Fahnen auf dem grünen Stübl mit farben, das ungarisch und der Stat wappen zu malen, per 1 Thl 7 Sch. (Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 80.)

[1] Item eingenomen *Bürgerrecht* von Florian Reiser 1 Thl. Pf. D. Item eingenomen *Bürgerrecht* am Freytag nach Martini von Andre Pecken von Ofen facit 1 Thl. 5 Sch. És így tovább.

[2] Az 1449 évi számadásban olvassuk: hab ich emphangen *Purgerrecht* von den Wolfgang Schrotter 13 Sch. 10 Den. und der lang pawl ist *purgel* (kezes) worden für inn, *das er In Jars frist Erib scholl khawffen,* und ist mer purgell worden for den obigen Wolfgang Schrotter umb 50 fl., das er sich in *drey Jare nicht fueder scholl zihn.* Asszonyok is kapták e jogot. (Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 59.)

[3] Der soll von Erst Bürgerrecht von vnsrn bemelten herschaft Erlangn, mondja a szűcsök 1467 évi czéhszabálya.

II.

Az önkormányzati hatóságok és segédközegek keletkezése. A bírósági, pénzügyi, rendőri, közbiztonsági, közégészségi és gazdasági hatóságok és segédközegek. Városi szolgaszemélyzet.

4. Az Elderbachok pecsétje.
(Az Athenaeum duczka.)

A szerint, amint a bírót igazságügyi, közigazgatási avagy rendőri teendői körében tekintjük, látjuk körülötte a városi szervezetben az ujabb s ujabb hatósági közegeket létrejönni. Mindannyian a szétágazóbbá, sokfélébbé s bonyolodottabbá váló városi élet igényeinek szükségalkotásai. A czélirányos, helyes munkafelosztás szükségessége szervezte a helyettesítő, segitő s végrehajtó alantas városi hivatalközegeket. Mihelyt városi szervezetről volt szó, mihelyt a bíróság és tanács működése megkezdődött a városi közélet vezetésében, szükségesnek, nélkülözhetetlennek bizonyult egy az írásszerkesztést és könyvvezetést gondozó közeg: *az irnok, vagy jegyző.* Sőt nyilvánvaló, hogy az irnoki hivatal eredete meg is előzi a városi szervezetet, meg

volt az már a községi szervezet idejében, mert már akkor is merültek fel olyan, a községet és annak egyes tagjait, birtokait, kereskedési üzleteit érdeklő ügytárgyalások, melyeknek írásba kellett foglaltatniok. Azért hisszük, hogy ez a hivatal is sokkal régibb, semmint mi azt okmányokkal vagy egyéb irott feljegyzésekkel igazolni tudjuk. Mikor a törvénykezésben az irásbeliség a XIII-ik században felváltotta a szóbeliséget, akkor az irnoki hivatalnak már nagyon fontosnak kellett lennie, s nyilván Pozsonyban irnokok tényleg már az 1291 évi privilegium előtt a községi szervezetben alkalmazva voltak. Ilyeneknek irott nyomaira azonban még csak 1364-től fogva akadunk,[1] mi egyrészt az erre vonatkozó adatok elkallódására vezetendő vissza, másrészt pedig arra a körülményre, hogy az állandó városi jegyzők állásának szervezése elött mindenütt magánjegyzők s nyilvános közjegyzők szerepeltek. Úgy az ógermán törvényszékeknél mint a nagyobb községeknél és városoknál is jogügyek tekintetében közönséges jegyzőkhöz fordultak, kik nem állottak a községek és városok szolgálatában. Csak a városok nagyobbodásával s a jogügyek szaporodásával lettek ezek közül egyesek városi állandó jegyzőkké választva. A XIII-ik századtól kezdve látjuk a városi jegyzői hivatalok szervezését egész Németországban. A jegyzők notarii civium, scribae civitatis, scriptores civitatis, nuntii civitatis, scrinarii civitatis, Schriever, Stet Schribär, Ratsschreiber és kanczellár néven ültek hivatalaikban.[2] Bizonyára nálunk is úgy volt ez. A nyilvános közjegyzők közül lettek aztán egyesek állandó városi jegyzőkké s éppen a pozsonyi városi jegyzők sorában

[1] Lásd e mű III, 433—441 lapjain, melyet az 1380 évre egy ujabb adattal egészítünk ki. Ez évben emlittetik: *Seyfrid* der Schreiber.

[2] Mindezekre nézve l. Maurer: *Gesch. der Städteverfassung in Deutschland* III, 235—240.

találunk olyanokat, kik azután is nyilvános közjegyzők lenni meg nem szüntek, mint 1512—16 Grün Frigyes,[1] 1524—27 Pfaffsteter István.[2] A XVII-ik században *kapu-irnokokra* is találunk, kik szintén városi szolgálatban állottak,[3] bár bizonyos, hogy leginkább magán ügyek foglalkoztatták. Rendesen a városi kapuk előtt vagy alatt ültek kisded asztalaiknál, amint az irnokok e nemét még ma is láthatni olaszországi városokban.

Az irnok vagy jegyző állása a városi szervezetben már mint fontos hivatal tünik elénk. Mondhatni lelke, rugója volt a közigazgatásnak és a város jogrendi ügykezelésének. Az irnok volt a városi ülések jegyzője, ő vezette a városi könyvekbe a bírói határozatokat, ő írta le a felek jogügyleteit, a kiküldött esküdtek jelentéseit, a végrendelkezők végakaratát. Ezt műnyelven *beirásnak*[4] nevezték. De ő írta s vezette a telekkönyvet is, valahányszor erre a polgármestertől utasítást kapott.[5] Valószinüleg a városi jognak, a statutumoknak megszerkesztése is az ő tollára volt bizva.[6] Nemcsak becsületes, de jelentékeny szakismeretekkel bíró embernek is kellett tehát lennie. Rendszerint viselte is a *mester (magister* vagy *Maister)*

[1] Fridrich Gruen dietzeit Statschreiber der Stat prespurg vnd Aus Babstlicher vnd Kayserlicher macht vnd gewalt offner Notarij, vagy populi et Imperiali Auctoritatibus publicus Notarius. (*Prot. Test.* I, 346/a. és 364/a.)

[2] Steffan Pfaffsteter Stattschreiber vnnd offen Notarj. (*Prot. Test.* I, 419/a.)

[3] 1671: *Thorschreiber* 17 Sch. 15 D. wochensold.

[4] Eingeschrieben durch mich N. N.

[5] A polgármester rendeletére irta 1439-ben Rosenbusch János jegyző a telekkönyvet.

[6] E munkát Németországban a *Biedermänner*-ek végezték s a városi-tanács helyben hogyha s elfogadta. (Maurer: *Städteverfassung* IV, 57.) Nálunk ily nevű bizalmi férfiak nem fordulnak elő s azért azt hisszük, hogy a helyhatósági jogok megszerkesztése a városi jegyző teendője volt, kinek munkálatát aztán a városi tanács átvizsgálta, esetleg módositotta s elfogadás végett a városi közönségnek bemutatta. Király is az 1426 év előtti időből való fragmentumban foglalt városi jog legnagyobb részének megszerkesztését az akkori városi jegyzőnek véli tulajdoníthatni. (*Pozs. vár. joga a középkorban* 16 l.)

czimet, mely tudását s szakképzettségét jelenti. Amellett fel kell benne erős jogérzést is tételezni. Ezért igazolt aztán az iránta elöljáróság és közönség részéről nyilvánult erős bizalom. Nemcsak hogy a hivatalos végzeményeket és végrendeleteket bejegyezte hivatalos könyvébe, hanem azok szerkesztésénél mint *tanu* is szerepelt. A legtöbb végrendeletnél jelen volt, ő fogalmazta írásba a végrendelkező végakaratát, vagy írta le azt annak tollbamondása után. Mindez nagymérvű bizalmat tételez fel iránta a végrendelkező s okmánykészíttető részéről. Ügyiratai tényleg hitelesekül tekintettek annál inkább, mivel kiállításuk az irnokba vetett bizalom daczára is éber ellenőrzés alatt állott. Csak a bíró s egy-két esküdt jelenlétében eszközölhette a feljegyzéseket. Amellett a bíró, a polgármester, az egész tanács előtt letett eskü is kötelezte őt lelkiismeretes tevékenységre, buzgóságra, hűségre, jog- és igazságszeretetre. Fogadta, hogy igaz hű irnok leszen, a tanács titkait holtiglan megőrzi, a város javát tehetsége szerint előmozdítja, tőle tehetőleg minden kárt eltávolít s magát a város érdekeiben mint jóravaló irnok felhasználtatja és kiküldetteti.[1]

A hivatalos kiküldetés tényleg sokszor esett osztályrészéül. Járt a tanácstagokkal együtt a királynál vagy királynénál az ujévi ajándékokkal.[2] Felkereste politikai s városi missióban a kormányhatóságokat Budán, Bécsben s másutt.[3] Részt vett mint városi kiküldött királyi koronázá-

[1] Das ich daselbst ain rechter getrewer Statschreiber saijn will, die gehaijm ains Erben Rats Ewiglicher verschweigen, Gemainer stat nutz betrachten, nach meinen hochsten vermigen gemainer stat schaden zuwenttn nach meinen grossen vleiss, mich nutzn, schickn vnnd prauchen lassen In gemainer stat geschefften als ain frummer statschreiber zugehort. (Pozs. vár. jk. 165.)

[2] Igy 1417-ben Miklós jegyző Borbála királynénál stb.

[3] Igy 1447-ben Egkenuelder Liebhard jegyző Budán Hunyadi János gubernatornál stb.

sokon.[1] Hivatala a városházán a tanácsteremben volt, melynek egy része deszkafallal volt számára elkülönítve.[2] Hivatala után fizetése,[3] sőt később természetbeni lakása is járt.[4] Mellette működtek mint segédek a *leírók*, kik *szolgaírnokoknak* és *átíróknak* is neveztetnek. Ezek nemcsak másoltak,[5] de a telekkönyv irásában is résztvettek,[6] sőt olykor a távollevő jegyzőt is helyettesítették, írták az adókönyveket s a bordézsma-jegyzékeket.[7] A XVII. században már mint *aljegyzők* említtetnek.[8]

A peres ügyek felszaporodása és jogtermészetük sokfélesége nagyon könnyen érteti meg velünk, hogy a bíró mellett igazságügyi téren csakhamar egy másik segédközeg: az *albírói* szerveztetett. Mikor keletkezett e tisztség, évszám szerint megmondani nem tudjuk, de a XIV-ik század végén már találkozunk működésével. Egy 1383-ik évi okiratban Kallanleukul pozsonyi albíró (viceiudex) van említve.[9] A bíró ekkor Spitzer Pál volt s így az albíró őt csak helyettesíthette. Hogy vajjon e helyettes bíró állandó volt-e, azt megnem mondhatjuk, de annyi bizonyos,

[1] Igy 1508-ban Heimer jegyző Budán Lajos király koronázásán stb.

[2] 1455: Item schuef der purgermaister den zymerlewtten 1 pint wein, als die dem Statschreiber, In der Herrn stuben Im Rothaws, die kamer verschlagen, pei den Ofen, 5. D. (Vár. szám. könyv.)

[3] 1439: dem Statschreiber sein Solt 57 fl. auri. — 1442: Item am Freytag nach Anthony abbatis hab ich geben den liebhart Eckenwelder, Statschreiber, awf dy dynst, dy er der Stat getan hat, An seinen Sold 13 Pf. Item 5 fl. auri. — 1520: *Statschreiber* wochentlich 1 Pf.

[4] 1471: Item den Maister Niclas von Hilksdorff, anstatt des Kapitel an den Zins, die gemain stat alle par schuldig ist, für des Statschreibers Haws an das Kapitel 2 fl.

[5] 1463: Item hab ich kawft dem Nicolae *umb schreiber* ein puech papier umb 21 D.

[6] 1514-ben Dem Jorig *schreiber,* des *Statschreiber knecht,* der an den gruntpuech geschribn hat 4 Sch.

[7] 1493: Meine Herrn Burgermaister und der Rat habn Maister Jörgn scriba geschaft zu gebn 2 Pf. als er ettlich wochn in Obwesen das Statschreiberamt verwest, und am Stab der wein gangen ist, und geschrieben, und alle gabpücher in der Stat und vor der Stat, und in den anschlag gesessen.

[8] 1614-ben először jön elő a *vice-Notarius* név, fizetése 195 Thl.

[9] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 125.

hogy a XV-ik században, 1457 óta, a helyettes bíró nem volt állandó, csak időleges. Azon esetre, ha a rendes bíró hivatalból távol volt, a városi statutum szerint távolléte idejére a tanács tartozott saját kebeléből egy helyettes bírót választani, „kinek épp úgy kell engedelmeskedni, mint a rendes bírónak.“ [1]

Még későbben, a XVI-ik században, 1535-ben a *magyarajkuak birájával* találkozunk. Hivatalos helyisége a városház-utczában ma is fennálló Behaim Balázs-féle, de ma az állam birtokát képező s ipartanoncziskolául szolgáló házban volt. Ez volt az úgynevezett Hungern Rechtsstube.[2]

Minthogy a jogalkalmazás a magyarokra nézve a német-bíró jogalkalmazásától eltérő nem lehetett,[3] ezért mi is a külön magyar-bírónak alkalmazását csakis nyelvi okokra, a lakosság egy részének nyelvkülömbségére vezetjük vissza.[4]

Az a körülmény, hogy a középkorban a zsidók a király közvetlen jobbágyainak tekintettek s a városokban külön községeket képeztek, magával hozta, hogy külön hatóságuk is volt. Pozsonyban eszerint szintén külön *zsidóbiróval* találkozunk, ki, bár maga keresztény ember volt, a zsidó község felügyeletével volt megbízva. A zsidóknak Pozsonyban használt, de már veszendőbe ment saját jog-

[1] Vnd den gewaltig machn an statt Rat vnd gemain zu thun vnd zulassn *Vnd Im gehorsam zu haltn* In aller der mass als dem varign Richter. (Pozs. vár. jk. 149.)

[2] Rakovszky: *Das Pressburger Rathhaus* 38. l. B. Nyári: *Századok* VIII, 7.

[3] Helyesen írja Király: Legkevésbbé sem lehet feltenni, hogy a magyar bíró talán a közönséges nemzeti jog szerint itélt volna, mert hiszen ez a jog a nemesség joga volt, az pedig polgárokra, legalább a későbbi középkorban, nem alkalmaztatott. *(Pozs. vár. joga* 71—72. ll.)

[4] Király szerint: Már a nyelvkülönbség és ennek következtében a felekkel való érintkezés lehetősége követelte azt, hogy a tanácsbeliek magyar biróul valakit helyettesítsenek, mert ellenkező eljárás esetén a magyar nyelv tudását minden városi biróra kötelezőnek kellett volna kimondani, ami azon időben vajmi nehézségekkel járt volna. (U. o. 72. l.)

5. A régi Behaim-ház, a hajdani Hungern Rechtsstube.

szabályaik 1376-ból ismeretesek.[1] A pozsonyi zsidó-jogkönyvnek a húskivágásra vonatkozó részében a zsidó-bíró külön fel van említve s ismeretes az eljárás, melyet zsidó ügyben követtek. A zsidók és keresztények között felmerült peres ügyekben a bíróság zsidó és keresztény esküdtekből állott, kik együtt a zsidó bíróságot képezték. Ilyen ügyek csak akkor kerültek a városi rendes bíróság elé, ha a zsidó és keresztény esküdtek azokat el nem intézhették. A zsidóknak egymás között felmerült kisebb ügyeit egy külön zsidó-bíróság intézte el. Ennek elnöke szintén a zsidó-bíró volt. A bíróság tagjait a hittudományokban kitünő zsidópolgárokból állíttották össze. A zsidók főbenjáró ügyeiben a királyi főkamarás itélt. A zsidó-bírót a város legelőkelőbb polgárai sorából a király nevezte ki.[2] Ilyenek 1363-ban Vendel,[3] 1371-ben Simon,[4] 1375-ben Spitzer Pál,[5] 1438-ban Ventur Gáspár,[6] ki Mertlein Salamonnak, a zsidó fiának megtagadta vagyonának kiadását,[7] 1444-ben Krausz Péter,[8] 1467-ben Pehem Tamás,[9] 1469-ben ugyanő.[10]

Alig hihetjük, hogy Krausz és Pehem csak régebbi hivataloskodásuk tekintetében neveztetnének zsidó-bíráknak s hogy a külön zsidó-bíró 1440-ben csakugyan megszünt volna.[11] Csakis némely joghatósági teendője szűnhetett meg

[1] Ballus: *Pressb. u. Umgebung* 266. l.

[2] Kohn: *A zsidók tört. Mogon* I, 124.

[3] Bendelinus Judex Judeorum. *(Dipl. Pos.* I, 352.)

[4] Symon judex Judeorum nostrorum I. Lajos kir. oklevelében. *(Dipl. Pos.* I, 413.)

[5] Paul Spitzer Judenrichter. *(Dipl. Pos.* I, 556.)

[6] Caspar Wentur unser Judenrichter ze Prespurg. *(Dipl. Pos.* II, 429.)

[7] 1438. máj. 2. Albert király meghagyja Pozsony városának, hogy Salman Mertlein des Juden Sohn, der Christ werden will, gegen den dortigen Judenrichter Kaspar den Ventur zu schützen und letzteren zur Herausgabe von Salmans Habe zu verhalten. (Fejér *Cod. Dipl.* XI, 75.)

[8] Király: *Pozs. vár. joga* 73. l.

[9] Thomas Pehem Judex Judeorum. (Teleki: *Hunyadiak kora* XI, 228. Teleki szerint Böhm.)

[10] Thomas Pehem Judex Judeorum posoniensium. *(Dipl. Pos.* I, 8.)

[11] Igy hiszi ezt Király és Kohn 163. l.

ekkor, míg szereplése 1440 után is észlelhető. 1440-ben a pozsonyi zsidókat a városi tanács és a városi rendes bíróság alá helyezték.[1] Már előbb is kiterjesztették egyes ügyekben és keresetekben a város hatóságát zsidó személyekre. 1438-ban aug. 27-ikén Erzsébet királyné felszólítja Pozsony városát, hogy Melki vagyis Mühme Pál mesternek szolgáltasson ki egy zsidónőt gyermekével együtt.[2] Es hogy tényleg nem egyszerre szünt meg a zsidó-bíróság működése, abból is kiviláglik, hogy a zsidók felett való hatóságot 1440 után is ismételten átruházták a városra. Igy történt az 1441-ben is, mikor Erzsébet királyné, jutalmazni akarván a pozsonyiaknak iránta tanusított hűségét, a zsidók felett való hatóságot a pozsonyiaknak adományozta.[3] 1452-ben Gutori Nagy László pozsonyi főispánnak és várnagynak valami ügye volt Ezel nevű zsidóval. Ez ügynek végrehajtására László főispán a pozsonyi tanácsot kéri fel.[4] 1459-ben Mátyás király ugyancsak megerősítette a városi bíróságnak a pozsonyi zsidók felett való kizárólagos hatáskörét. Kiemeli, hogy sem a nádor, sem az országbíró a pozsonyvárosi zsidók felett nem itélhetnek.[5] 1512-ben Podmanini János pozsonyi főispán felszólítja a pozsonyi tanácsot, hogy támogassa a Pozsonyba érkező Mendel zsidót, a zsidók elöljáróját, ki avégett megy Pozsonyba, hogy a pozsonyi zsidók közt támadt számos egyenetlenséget és ellenségeskedést eligazítsa.[6] Ugyanezen évben Herendi Miklós királyi kincstartó felkéri a király nevében a pozso-

[1] Pozs. vár. ltár Lad. 20. Nr. 6.

[2] Kelt Budán 1438. Fejér: *Cod. Dipl.* XI, 144.

[3] Omnem jurisdiccionem potestatemque in ipsis Judeis exercere debentem ... Civibus et hospitibus nostris exequi permittatis ef permitti faciatis — így ír ő az összes egyházi s világi nagyoknak. *(Dipl. Pos.* II, 551—553.)

[4] *Dipl. Pos.* III, 45.

[5] Mátyás kir. aranybullája. Pozs. vár. ltár. Lad. 2. Nr. 36.

[6] Multis iam vicibus providus Judeus Mendel prefectus Judeorum R. Maiestatis . . . querimonias fecit, de illis dissensionibus et controversiis que illic inter illos Judeos Posonienses continue suboriuntur. *(Dipl. Pos.* III, 667.)

nyi tanácsot, hogy Mendel Jakab zsidó praefectust, ki a pozsonyi zsidóknak a pozsonyiakkal való egyenetlenségei elintézése végett megy Pozsonyba,[1] intézzék el szép szerével a fennforgó ügyeket s ne háborgassák többé a zsidókat, nehogy azok a királyi felség nagy kárára Pozsonyból elvándoroljanak.[2] Egy Bereczk nevű zsidó, kihágásai miatt büntetéstől félve, budai fogságából megszökött s a szentgyörgyi és bazini grófok birtokain meghúzódott, honnan a pozsonyi zsidóknak sok kárt okozott. Mendel zsidó azért a királyhoz fordult kérve, hogy az a pozsonyi tanácsot utasítsa Mendel támogatására. II. Lajos király tényleg meghagyja 1519-ben a tanácsnak, hogy nevezett Bereczk zsidót, mihelyt rá akad, fogja el s szolgáltassa át a pozsonyi zsidóknak, kik őt nevezett Mendelnek Budára fogják kiszolgáltatni.[3] Egyszersmind meghagyja a király, miszerint a pozsonyi zsidók a Mendel által küldött Orozlan nevű zsidót hallgassák meg s legyenek neki mindenben segítségére.[4]

A bírói ténykedés körében találkozunk továbbá oly egyénekkel, kiknek feladatához tartozott a bírót s tanácsot működésében gyámolítani s neki segítségére lenni. Ilyenek

---

[1] Transivit istuc Jacob Mendel prefectus Judeorum pro componendis et complanandis illis differenciis, que inter vos et Judeos istos posonienses vertuntur.

[2] Intelleximus enim ex ipso Mendel, quod pene quottidie multa impropria et conquestus fierent per Judeos istius Civitatis Posoniensis, et quod si ab hys turbacionibus non desisteretis, omnes simul et semel istic recedant, et se in manus domini comitis Scepusiensis tradent, quod si fieret, vos ipsi considerare potestis, quantum damni Maiestas Regia pateretur, et ubi ipse necessitates, aliquid habere posset, ipsi enim Judei sunt Camera et Thesaurarius Maiestatis suo ad presens. Kelt Budán 1512. (*Dipl. Pos.* III, 683—84.)

[3] exponit nobis providus Jacobus Mendel Judeorum nostrorum prefectus, qualiter quidam Judeus, nomine Briccius, qui propter suos excessus, hic Bude in custodia ipsorum Judeorum habitus fuisset, superioribus diebus clam hinc aufugisset, et nunc in bonis comitum de Sancto Georgio et de Bozin demoraretur, *unde multis Judeis nostris, Posony demorantibus,* inferre cepisset injurias. Suplicavitque nobis dictus Mendel, ut Judeis nostris posoniensibus, superinde providere dignaremur.

[4] Kelt Budán 1519. *Dipl. Pos.* III, 732—33.

a *törvényszéki írnok*, kinek említésével ugyan még csak 1565-ben találkozunk,[1] de kinek működése kétségkívül régibb keltű. Továbbá a *városi ügyész* (Stat-potbreyer, Stadt-procurator), kire a XV-ik században ismételten akadunk.[2] Feladata azonos volt a külföldi városoknál alkalmazott syndikusok és consulensek feladatával. Jogtanácscsal kellett gyámolítania mindennemű kül- és belügy dolgában a bírót, a tanácsot, a tanács egyes tagjait. Ügyelnie kellett hogy jogi szempontból tisztviselő vagy tanács a város kárát elő ne idézze, valószínű azért, hogy az ügyész a tanács tagja volt, vagy legalább is joga volt a tanácsban jelen lenni, úgy amint az a német városokban is szokásban volt.[3] Tevékenységeért fizetve lett.[4] Kívüle szerepeltek továbbá a tanács *bizalmas emberei*, kik egyes ügyek megvizsgálásával és elintézésével voltak a tanács részéről kiküldve.[5] Ezektől meg kell külömböztetnünk azokat a *városi ügynököket*, kiket a városi tanács politikai s diplomatiai vagy pénzügyi érdekek miatt Bécsben meg

[1] 1565: *Gerichtschreiber* 26 Thl Jarsolt.

[2] 1447: Albertus Statpot poreyer. 1448: *Albertus* Statpotboreyer. 1449: *Albrecht* Statprokurator. (Említve a vár. számadásokban.) 1449: Nobilis et circumspectus vir *Albertus* de Swna Causarum nostrarum procurator. Érteseíti őt a tanács, hogy nobilem Johannem de Borsa nostrum assumpsimus in procuratorem vobis in adiutorem pro tractatibus nostrarum causarum et negociorum ... Kelt Pozsonyban, 1449. (*Dipl. Pos.* II, 826—27.) Ezt az 1449 évi számadási könyvek is említik: Item Am mitticben nach Martini, habn meine genedigen Herrn awfgenomen den *Boros Janusch* zu ainen *Statprokurator*, und Johannes Holzer ist Tolmatsch gebesen.

[3] *Maurer: Städteverfassung* III, 240—241.

[4] 1447: Albertus *Statpotporeyer* 46 fl. auri-t kap fizetése fejében. 1449: Albrecht *Statprokurator* 65 fl., kapott, azonkívül utazási napidíjakat küldetésekkor. Ezt a „Zerung dem Alberti *Prokurator*" rubrika bizonyítja. 1532: Emerich *Prokuratornak* nem volt fizetése, csak időközönként lett honorálva. 1617: Gemeiner *Stat Adwocat* Dr. Jacobus Szeleczki 125 Thl.

[5] 1465 máj. 18. A város némely ügyei rendezésével megbízza és elküldi *Stephanum Német*, familiarem nostrum. (Ered. a pozs. vár. ltban Lad. XLVI. Nr. 17. *Dipl. Pos.* III, 363. Békefi: *A pilisi apátś.* I, 416.)

egyéb városokban tartott s kiknek közvetítő vagy informáló tevékenységét évi járadékkal fizette.[1] Nem csekély szerepet játszottak nem csak közegészségi, hanem törvénykezési és bíráskodási szempontból vizsgálói és tanuskodási minőségben a *városi orvos*,[2] a *városi sebész*,[3] a *városi borbély*[4] és a *városi bába*.[5] A városi orvos és sebész mint városi közalkalmazottak (gemainer Stadtbestellter medicus) rendes fizetésben állottak, failletékben s későbben természetbeni lakásban részesültek. A városi borbély nyilván szintén állandó alkalmazásban volt s ügykőréhez alantasb közegészségügyi teendők tartoztak. Járványok idejében a ragályos betegek körül alkalmaztattak s ilyenkor kifejtett s veszélyekkel összekötött tevékenysegükért külön dijazásban részesültek. A bába mint hitelesített gyakorlati szülésznő

[1] 1668: dem Herrn Adam Ignatius Strell, der *Stadt bestellten Agenten in Wien* seine Jahres Bestallung erlegt 50 Thl.

[2] 1448-ban Olasz Bertalan nyugtázza fizetését. Ego Bartolomeus ytalicus *phisicus* conductus per dominos de consilio et cives civitatis Posoniensis Percepi in die marie magdalene 1448 libras quinque Wienenses et solidos duos ab Gerardo Schiller Camerario dictorum dominorum et comunitatis. *(Dipl. Pos.* II, 813.) Ugyancsak 1449-ben Magister *Bartlome physicus* említve van az ez évi városi számadáskönyvekben. És: Item hab ich gebn den Maister Bartolome *Arzt,* nach der Herrn geschafft, an seinen solt 5 Pf. 2 Sch. 1450: Solt den Maister Wolfgang *Arzt* 27 fl. 1450: Maister Wolfgang *Arzt,* említtetik a vár. számadásokban. 1451: Maister wolfgang puch *Arzt* 16 fl. 7 Sch. 1553: dem *doctor* Reschen kaufft 4 klafter aichen Holz, dan er der selber nit prennen wöllen zu 5 Sch. 1588: Dr. Musshlerus *phisicus*nak naturalis lakása volt. 1596: Dr. Babtista Gornerus *Statarzt.* 1594: Dr. Johan Raskius *Stadtarzt.* 1606: *Stadtphisicus* oder *gemainer Stadtbestellter medicus* Dr. Baptista Goyneus. 1609: Dr. Faschung. *Medicus,* Dr. Johann Ruland bestellter *Phisicus* 156 Thl. 1617: *Physicus* Dr. Daniel Janischius, 100 Thl. 1623: Dr. Georgius Eberlin *Phisicus.* 1630: Dr. Johan Müler *Phisicus* 250 Thl.

[3] 1448-ban említve van Magister *Erhart Hayding* Chirurgus. *(Dipl. Pos.* I, 13.) Ugyanez évben Hayding Erhard sebész kéri a pozsonyi tanácsot, hogy a neki Erzsébet királyné által adományozott 2 házat adassák át. *(Dipl. Pos.* II, 814.)

[4] 1604: Pestartzt, Aus verwendung Herrn Burgermaisters Colcus Januschen *Balbierer,* so tempore pestis zu den inficirten Lewten gangen, auf 3 Monat zalt zu 10 fl. 37 Thl. 4 Sch. 1644: den *Balbierer* 32 Thl.

[5] Király i. h. 78. l. Fejérpataky: *Mogi vár. régi szám. könyv* 27. l.

a városi orvos felügyelete és ellenőrzése alatt állott s nem egy esetben szakvéleménynyel támogatta a bírót s az itélő tanácsot. Számára a városházán külön bábaszoba volt,[1] mely neki nyilván lakásúl is szolgált. A városi bírósághoz számíthatjuk végre a *törvényszéki szolgát*, ki hivatalos működésében, idézetek s hivatalos akták kézbesítésekor festett zászlót hordott,[2] valamint a *hóhért* vagy *bakót*. Ennek mint az itéletek végrehajtójának fontos szerep jutott a középkorban. Tudvalevő, hogy a hóhér vagy bakó, kinek tisztéhez a fejvétel, a nyakazás tartozott, a régibb középkorban nem volt bélyegzett ember. Véres munkája nem hozott rája szennyet, foltot. Ez már abból is világosan kitünik, hogy a legrégibb german jogszokás értelmében az itélet végrehajtása az itélő bíróságot vagy a panaszos félt, a felperest és rokonságát illette. Adatokkal mutatható ki, hogy egyes esetekben az itéletet a legfiatalabb bíró, néha a község legfiatalabb férje vagy az elitélt legközelebbi rokona hajtotta végre, tehát megbecstelenítő nem lehetett. A hóhér nálunk XVII. századbeli okmányok szerint mint tanu szerepel a nemesek között,[3] azokkal eszerint egyenrangu volt. Egy 1388-ik évi okirat szerint Petrus filius nachrichter, tehát a hóhér fia városi tanácsos volt.[4] De tudjuk azt is, hogy a törvénykezési eljárás igen nagy befolyást engedett a hóhérnak, döntő szavazata volt bűntetőtörvényi esetekben, kikérték véleményét az egyes esetekben alkalmazandó bűntetést illetőleg, akadályoztatása esetében pedig teendőit egy tanácsos végezte, amint rangja is egyenlő volt a törvényszéki birákéval. Még a XV-ik századi Maleficzrecht is jól észrevéteti, hogy

[1] 1596: in der *Hefambzimmer* ain fänster rämb gemacht per 6 Sch. Ez évben mint *Statheban* néven említtetik.

[2] 1611: Zalt den Bartlme walter, des *gerichtsdieners* fahn auf baiden seitten zu maln 6 Thl. 2 Sch.

[3] Pesty: *A perdöntő bajvivások tört. Mogon* 64—65 ll.

[4] *Dipl. Pos.* I, 706 és e mű III, 403.

a hóhérnak eredetileg tisztességes állásban kellett lennie. Állása csak aztán sülyedt a társadalom szemében, bár szintén nem egyszerre. A fejvétel vagy nyakazás meg az akasztás, felnégyelés, kerékbetörés, égetés, kínzás közt éles különbséget tettek. Amaz még mindig nem volt becstelenítő foglalkozás, míg az itéletek végrehajtásának utóbbi módjai már bélyegzetté tették az itéleti végrehajtást. Azok az elnevezések, melyek eredetileg törvényszéki bírót jelentettek, úgymint: Scherge, Freimann, Nachrichter, most már értelmet változtatnak. A hóhér, a bakó (a német Scharfrichter) csak pallossal hajtja végre az itéletet, a poroszlók akasztanak, négyelnek, kerékbetörnek, kínoznak. Ők lesznek a hóhér alantasai, segédei, a társadalom megvetettei, míg végre azzá lesz a hóhér maga is. Az előbb használt különféle értelemben vett elnevezések értelme ezentúl összezavarodik. A bírói itéletek végrehajtója úgy jelenik meg előttünk, mint ki az itéletek minden nemét végrehajtja s e végrehajtásokon kívül oly alantos teendőket is végez, melyek megvetett, undok, becstelenítő végzések a társadalomban.

Pozsonyban is a bírói itéletek végrehajtóit külömböző foglalkozásokban találjuk. Nemcsak a kivégzéseket eszközlik, de a testi fenyitést is ők hajtják végre. Az 1434 évi számadókönyv alapján mégis azt mondhatnók, hogy ezen bírói végrehajtók közt még külömbséget tettek, vagy legalább megvolt az eredeti külömbség tudata még. Említtetnek ugyanis e számadókönyvben *poroszlók*,[1] *utóbíró* s ennek *szolgái*,[2] továbbá a *gyepmester* vagy *sintér* a barom számára[3]

[1] Schergen. Az 1434 évi számadókönyv szerint: *Schergen* 33 librát 3 dénárt kaptak fizetésképen. 1471: Item den *Statknechten* oder *scherigen* umb wax und Hew zu Tragen den Pots Rossen 16 D.

[2] Hans *Nachrichter* mit 3 *Knechten*, Hans Strobel, Erhart, Kunz.

[3] der *Schinder* für das Vich.

s végre a *hóhérok*,[1] úgy hogy azt tarthatnók, hogy a hóhér a tulajdonképeni kivégzéseket végezte segédei segélyével, míg az utóbbiak a többi fenyítő végrehajtásokat eszközölték. Ők fenyítették meg a vázsott, rosz s szabad személyek kihágásait. Vesszőztek[2] s vízbemeritettek,[3] mely bűntetés a bűnös nőszemélyeket érte a Dunában. Ezért neveztetnek egyszerűen *fenyítők*-nek, Züchtiger-eknek.[4] Ők végeztek továbbá szolgai teendőket a városházán, fűtötték a tanácstermet s vágták hozzá a szükséges fát.[5] Ők őrízték a külön tömlöczőr vagy porkoláb felállításáig[6] a foglyokat, eszközölték a letartóztatásokat, teljesítettek még közbiztonsági szolgálatokat is, amennyiben a közrend fenntartásában részt vettek.[7] Ők voltak a város gyepmesterei, kutyapeczérei, csatornatisztitói.[8] Láttuk, hogy ez utóbbi *sárkirály* néven is ismeretes.[9] Egyes esetekben a szomszéd községekben is végezték a hóhéri teendőket.[10]

[1] Maister Andre *Hohar* und den Pawl *Hohar* wochenlon 200 D. Gyakoriak a *Henker, Henger, Henninger* kifejezések.

[2] Az évi számadókönyvekben erre az *Ausstreichen am Pranger* kifejezés használtatik.

[3] Ezt *Ueberschwemmen*-nek nevezik a számadási könyvek.

[4] Az 1447 évi számadókönyvekben említtetik Maister Hannsen *Züchtinger*.

[5] Item Mantag am heilign weinacht, hab wir gedingt den *hoher,* das er den ganzen winter, der Herrn Ofen Im Rothaws haytzen scholl, und dazue auch Holz hakken, darvon gebn wir In 80 D. (Vár. számad. könyv.)

[6] Ez *Gefangener trabant* néven először még csak 1606-ban említtetik.

[7] Az 1435 évi *Achtbuch* szerint több hegylegény korcsmai zenebonát csinált, kiket aztán a hóhér a maga legényeivel elfogott. Item in dem selbigen geschray *kam der Nachricht' mit seynen Knechtn* vnd wolten das wnter komen, da *setzten sie sich des gerichtes wider* vnd slugen sich miteinander, vnd da kamen die czirker *dem gericht* zu hilf, also, das sie da gefangen wurden.

[8] 1442-ben vele huzattak ki a városi árokból egy abba beléesett lovat.

[9] E mű II. I, 365. l.

[10] 1428-ban Nagyszombat városa tanácsa kéri a pozsonyi tanácsot, das ir uns bellet leychen ewren dyner ein *zuchtinger* oder ein *Henger* das der herab zu uns köm und den wellen wir euch wider antwürthen in kürczer czeit wider hin heim. *(Dipl. Pos.* II, 194.) 1460-ban a hainburgi tanács irja a pozsonyiaknak, hogy fogságukban van egy tolvaj, ki Pozsonyban, Szt.-Györgyön, Oroszvárott, Köpcsényben, Korneuburgban, Nikolsburgban, Vellspergben lopott. El akarják itélni s kérik a pozsonyi tanácsot : Bitten wir

A hóhért s embereit a város a XV-ik században a prostituált nők által fizetett pénzből díjazták.[1] De volt neki és cselédjeinek a gondjukra bízott foglyok után is meghatározott jövedelmök.[2] Egyes végrehajtási teendőjük után is kaptak megállapított díjat. Egy személy megvesszőztetéseért a XV. században 3 schillinget s így a többi végzéseik után is. A városházán volt külön hóhérszoba.[3]

Nevezetes, hogy 1314-ben Hertló magát *iudexnek* és *rectornak* nevezi.[4] Ez az adat megvilágítja a bíró működése körét, mert a iudex szó a bíró *igazságügyi*, a rector kifejezés a biró *közigazgatási* jogkörét hirdeti. Eszerint az a szükségesség, mely igazságügyi téren a bíró mellett albírót, magyar-bírót, zsidó-bírót létesített, az az adminisztratio terén is egy oly hivatalos közeget teremtett, mely a bírótól átvette a közigazgatási teendők legnagyobb részét.

E közeg a *polgármester*, kinek s a kinek utódjainak folytonos sorozatával 1437-től fogva találkozunk.[5] Az ő teendőihez a kisebb ügyek, merő város-kormányzási, közigazgatási ügyek, számadások, ellenőrzések, tanácshatározatok végrehajtásai tartoztak. Ő hivatalba lépéskor ugyanazt az esküt tette, melyet a bíró tett s ebben magát *tanácsnoknak*

---

ewr weishait mit vleyss umb ewren *Züchtinger*, Ir wellet Im vergunen den benannten Dewp zu richten, damit das pös aus dem guetem gerewt werd. Darumb wellen wir Im um solh sein arbait und mue ain genügen tün. (*Dipl. Pos.* III, 300.)

[1] Igy mondja az 1439. évi számadás: haben wir geben den *Henger*, als keyn frawen Maisterin (bordélyosnő) gebesen ist, dorumb er nigt wold beleiben L. X. D.

[2] Item, auch wan ain Nochrichter gefangen hat auf den hals, die sein im nicht mer phlichtig alle wochen wan XL d. vnd seinen knechten XX d. Igy a XV. sz. városi jogkönyv. Ugyanígy a XVI. sz. jkönyv is 32. p.

[3] 1434 hab wir gebn dem Caspar Glaser, das er in der *Scherigstubn* gemacht hat den *Nachrichter* 8 glasscheiben, per 6 D.

[4] Ez évben Hertho mint iudex et Rector civitatis Posoniensis fordul elő. (Pozs. vár. ltár Lad. 11. Nr. 8 b. *Anjouk. Okmtár* I, 366.)

[5] E mű III, 387—400.

(Beysitzernek) nevezi.[1] Másszor *esküdtnek* nevezi magát.[2] Átalán a tanácstól és városi közönségtől vette teendőihez az utasítást.[3] Ő előtte történtek az ingatlanok eladása és megvétele.[4] Ezentúl a közigazgatási teendők biró és polgármester között megoszlottak. Ők kezelték a városi bevételeket és kiadásokat is. A XV-ik század elejéig rendes számadásokat vezettek, ezeket külön ládákban őrízték s róluk minden év végén a tanácsnak és a választott polgároknak, a huszonnégyeseknek, beszámoltak, mígnem a XV-ik század elején e ténykedés is át nem ment egy külön hivatalos segédközegre: a *kamarásra.*

De a polgármester teendőit más téren is nyomozhatjuk. Kötelességében állott a házhelyek térmértékét a földadó szerint nyilván tartani. Ezért ő ezekről is jegyzéket vezetett s tudjuk, hogy Voit polgármester 1510-ben[5] és 1517-ben

[1] Az esküformák a pozs. vár. ltban. Pozs. vár. jogk. 163.

[2] 1436: Stephann Reneys dy Zeit *Burgermaister vnd geswarner des Rates* der Stat Zu prespurgk. (*Prot. Test.* I, 21/a. E mű III, 408.)

[3] 1517-ben Voit polgármester a házhelyek uj jegyzékét készitette nach geschafft aines Ersamen Rats vnd ganzn gemain.

[4] Es soll auch kain Erber mann, oder Fraw, oder personn wie die gnant sey kainer seiner Erb, Es sein hewser odern Weingertn oder andre Erbgueter Erblich vnd Ewiglich hingebn vnd verkauffn noch kauffen; es sey Vmb Zyns, dienst, Jartag, Stift zu pfrientn oder zu altarn widder gaystlichn noch weltlichn vnd sol verbotn sein, wen es ist widder vnser gerechtigkait vnd Freyheit, vnd der Statt Freytum, wen es ist aine kunigliche Frey Statt, Vnd der grossn Sibn Freystett eine Im land zu Hungern vnd nemen Vns selbs aus vnsernn Freytum, daromb ist pillich das ewig gestift Zyns, noch Rendt auf solcher der Statt gruntn nit sein sulln. Aber solich gestift, dienst, Zyns oder Rendt ab zu ledign muegn wol geschehn. *Vnd das sol alles geschehn mit willn vnd wissn eines purgermaister.* Vnd geschriben werdn Ins grundtpuech oder vnder der Statt merern anhangenden Insigel, damit die Statt In Irem Freytum gehaltn werde als das pillich vnd Recht Ist. (Pozs vár. jk. 160.)

[5] Anno domini M.CCCCC vnd Im zehenndn jar Hat der namhafftige vnd fursichtige her Friedrich Voytt, die zeit Burg'maister der Stat Presburg ainen auszug gemacht auff die *Luest* der Hewser, Innerhalb vnd ausserhalb Obgemeltter Stat Presburg, gezogn aus ainem alten Register des datum geschribn stet M.IIII c XXXVI Jare Wie hernachuolgt. (Pozs. vár. ltban.)

új előjegyzést készített.[1] Vagyis a jegyzőkönyv egyik pontja szerint kiosztotta és kikereste a „Lust"-ot azaz az ingatlanok térmértékét.[2] Ugyanő elnökölt továbbá azon bizottságban, mely a városi adót vetette ki.[3] Eljárt különféle küldetésekben a város szüksége és a tanács belátása szerint,[4] s ilyenkor a tanács az ő helyére épp úgy választott ideiglenes helyettest, mint ahogyan tette azt a kiküldetésben járó bírónál.[5] Volt külön szolgája, a polgármester *tanácsszolgája*.[6]

Tévedés volna a polgármestert a bíró természetes *helyettesének* tekinteni. Ő csak segítője volt a bírónak azokban a teendőkben, melyek a bírói tisztkedés mellett még az ő kezén maradtak. Egyebekben egészen sajátos, a bíróétól elkülönített hivatalt látott el. Hogy nem volt a bíró helyettese, azt a városi jogkönyv kétségtelenné teszi. Ennek rendelete szerint ugyanis ha a bíró hivatalos kiküldésben távol jár a várostól, ez esetben a tanács állítson fel helyette a maga soraiból egy másik bírót, ki őt távolléte idejére helyettesítse. Ennek a helyettesnek egészen az a hatalma és cselekvési szabadsága van, mint az igazi bírónak. Neki tartozik engedelmeskedni tanács és közönség.[7]

---

[1] Anno domini tausent funfhundert Vnd Im sibenzehenden Jar an montag vor pangraci (azaz máj. 11-kén) hat der fridrich Voyt dizeit Burgermaister der Stat prespurg die *lust* der hewser ob gemelter Stat aufgetailt und aufgesuecht nach geschafft aines Ersamen Rats vnd ganzn gemain aus ainem Regist' getzogen des datum Tausent Vier hundert vnnd sechvndtreissig Jar. (Pozs. vár. jk. 169.)

[2] Lust = mérőeszköz, mérőpózna, az 1510-iki Voyt-féle jegyzékben *Stangen* néven (= mérőpózna) szerepel.

[3] Pozs. vár. jogk· 161. pont.

[4] Lásd a vár. jkönyvnek már idézett 148 pontját.

[5] Des gleichn ob sach were, das ein burgermaister an vnser statt vnd hendn aus zug, So sol es sich In allen der mass haltn als obn geschribn stett mit dem Richter. (Vár. jk. 152.)

[6] 1611: Caspar Unger, Herrn Burgermeister *Ratsdiener*.

[7] Ist sach, das Rat vnd gemain ain Richt' ausschickt In Irer notdurft, Es sey vern oder nahent, Er sey aussen Lang oder kurrtz, so sol der selb Richt' dem Ratt das gericht nyder legn, Vnd sol den der Rat gewalt habn ain andern

De viszont ő is épp oly felelős és számadásra vonható, mint az igazi bíró, azon időre, hogy a távollevő bírót helyettesíti. És felelős mindazon ügyekért, melyek általa elintéztettek, felelős még akkor is, ha időközben a bíró visszaérkezett.[1] Ebből nyilvánvaló, hogy a polgármester csak úgy lehetett a távoljáró bíró helyettese, ha őt a tanács arra választotta, de a tanács őt nem szükségképen választotta. Választásával a tanácsnak bármely más tagját állíthatta a város élére.

A városi jövedelem kezelése és az adó behajtása eleitől fogva terhes teendőket rótt a községi és városi hivatalos közegekre. Eleinte bíró és polgármester viselték e teher egy részét, utóbb egyéb közegekről is kellett gondoskodni. A városi kamarások, kiknek neveit 1434-től fogva ismerjük,[2] mikép említettük a polgármester teendőit kevesbítették akkor, mikor azok nagyon felszaporodtak. A kamarás lett a városi gazdaság vezetője. Az ő gondozása alatt állott a város ingó jószága: bútorzata, házi készlete, ezüst-

---

Richt' aus In zu setzn, Vnd denn gewaltig machn an statt Rat vnd gemain zu thun vnd zu lassn Vnd Im gehorsam zu haltn In aller der mass als dem varign Richt' vntz das her widd haym kumbtt. Auch sol er alles des In der Zeitt gewesen, nichts ausgenomen In allen wendeln vnd Vellen als gantz als dis da gewesn were, wen er hot Rat vnd gemain Vnd alles das aine Richter zupurdt, als gantz zuid antwurten vnd zu versorgn In aller der mass, gleich als der vorige. (Vár. jk. 149.)

[1] Und ob sich icht etwas begeb vor dem Jetz gesatzten Richt' vnd kund also in seinen zeitn zu endt nit komen, oder der altricht' kem vor her haim, so sol dennoch der gesatzt richt' da sich der anfang Innen ferlauffn hott alle gerechtikait zupurn, volgen vnd geualln, wen warob were sach das sich icht begeb in der zeitt das ein Richter verantburtn soltt, Es were gegn Ratt gemain oder and' endt vnd steet, So nem sich der altrichter muglich vnd billich daraus vnd sprech: Ich bin In anderen Ewrn gescheffftn aus geschickt worden, Vnd habt die Zeitt ein andern Richtern gesetzt, dar In sich die sach verlauffn vnd ergebn hott, der sol auch des verantburtn; vnd daromb is das billich was ich zu seinen zeuten begebn hott, Es sey gering oder schwer, gros oder klain, das er das verantburtn sol vnd mus vnd burt Im zu, So ist es auch billich das er sulch wendl vond vell vnd alles genyssn sol das den ainen Richt' die Zeitt zu purdt. (N. o. 150.)

[2] E mű III, 442—445. l.

és fehérneműje stb. Ő gondoskodott mindezek fenntartásáról, javításáról, kiegészítéséről. Ő szerezte be a különféle házi, konyhai, udvari, gazdasági szükségleteket.[1] Ő fogadta a városi lovakhoz a kocsisokat és az udvari cselédeket. Ügykörébe tartozott továbbá a városi pénzkezelés, a bevétel és kiadás s az ezekről szóló könyvek, a számadási könyvek vezetése. E számadások 1364-ig mennek vissza. Egy töredék 1354—1374-ből, egy másik 1410—1419-ből van meg, a rendesen vezetett könyvek ellenben még csak 1436-tól fogva vannak meg s képezik a városi levéltárnak egyik legértékesebb okiratkincsét. E könyvek mindenféle elszámolásai mutatják legjobban, hogy a kamarási tisztség mennyi vesződséggel, gonddal és fáradozással járt. Van nyoma, hogy a városi házjegyzék készítésére is ő lett kiküldve, mint 1517-ben máj. 11-én Ruttenstock Farkas kamarás.[2] Esküjét a külső tanács kezébe tette le,[3] fogadva, hogy gazdagnak szegénynek, özvegyeknek és árváknak igazságos és hűséges kamarása lészen s hogy bevételeiben s kiadásaiban mindig csak a város közjavát fogja szem előtt tartani.[4] Természetes, hogy egymaga a kamarás el sem végezhette a tömérdek teendőt, miért is mellette látjuk segédekként működni a *kamara-irnokokat*, kiket *kamara-cselédeknek* is nevez-

---

[1] 1444: Item umb 16 Ring zu den ladlein Im Rothaws, In der Rotstubn unter der pannk 16 D. 1445: Item hab wir gebn von 8 glas scheiben In zu setzen In ain Räm, In dy Ratstubn, dy ain Hunt In der Ratstubn zeprochen hat, der verspert war worden, 45 D. 1446: Awch hob wir abgerait mit den Wolfgang Kromer, was wir von im genomen habn zu der Stadt notdurift, vorerst In das Rothaws für die Fenster In dy Stubn 16 Ellen Leinbath, zu Sliemen, (azaz: membrana) per 16 D. 1536: Chamerer kawfft aufs Rathaws, zum silber geschmaid, und ander sachen, ain schwarz lad 5 Sch. 8 D. (Vár. számad. könyv.) És igy tovább.

[2] Pozs. vár. jogkönyv 169.

[3] Item der Camerer sol vor den *genantn* schwern, olvassuk a város XVI. századi jogkönyvében 167.

[4] das ich daselbst Armen vnd Reichn, wytibn vnd waysn, ain gerechter getrewer kamrer sein will. In meinen Ainnemen In meinen ausgebn Gemainer Stat Nutzs ze betrachten, gemainer Stat schaden ze wenttn als vil mir muglichn ist. (Pozs. vár.jk. 167.)

tek.[1] A *cseléd* kifejezés a középkorban a municzipalis életben igen gyakori s mikor tisztviselőkre, hivatalos állásban levőkre is alkalmazták, vele nem annyira a tisztviselői, hivatalnoki állás csekélységére czéloztak, mintsem inkább arra, hogy az illető nem volt a városi magistratus tagja.[2]

Az adó behajtásával és beszolgáltatásával az *adószedők*, az úgynevezett *Gaber*-ek foglalkoztak. Ok a községi adókat szedték be s mellettök mint segédek az adóbehajtók, az úgynevezett *Gabeinbringer*-ek valamint egyes *irnokok* működtek. Az adószedők száma az itt tárgyalt korszakban négyet tett. A város négy részre lévén osztva mindenik részben egy-egy külön adószedő működött. Neveiket ismerjük 1438-tól 1469-ig.[3] 1526-ban már tizenketten működtek,

[1] 1451: *kamerschreiber* Jorig Czipser 10 fl. (fizetést kapott). 1463: Solt dem *Kammerschreiber* 16 Pf. 1475: *Kamerknecht* sain wochnsolt 3 Sch. 1520: *Kamerschreiber* wochensolt 2 Sch. 15. D. 1520: *Kamerknecht* 3 Sch. (wochensold). Még csak 1579-ben szünt meg a „Kammerknecht" elnevezés, ezentul „*Kammerdiener*" a neve.

[2] Igy tudjuk, hogy magukat a városi irnokokokat, jegyzőket, bár a városi közigazgatás lelkét képezték, azokban a municzipiumokban, melyekben a városi tanácsnak tagjai nem voltak, ugyancsak a *cselédek* (Stadtknechte) közé számitották, amint az Treysza városnak 1529. évi statutumából kitetszik. (Kulenkamp: *Gesch. d. Stadt Treysza* 105. l. Azonkivül v. ö. Maurer: *Städteverfassung* III, 240.)

[3] Az e jegyzékünkben, melyet a városi számadási könyvekből meritettünk, első helyen emlitett adószedő mindig az első, a második helyen emlitett mindig a második, a harmadik helyen emlitett mindig a harmadik s a negyedik helyen emlitett mindig a negyedik városrésznek felel meg. — *1438:* Andre *Weinwachter,* Andre *Frieber,* Philypp *Kugersauf,* Ulrich *Kramer.* — *1439:* Peter *Hasner,* Jorig *Spiess,* Niklas *Ubelfail,* Hans *Feiertag.* — *1440:* Michael *Tzistler,* Hans *Goldinger,* Hans *Häsler,* Jakob *Hamburger.* — *1441:* Symon *Greynleich,* Christian *Hopher,* Wolfgang *Ranes,* Weinhart *Hager.* — *1442:* Andre *Wakahuetl,* Thoman *Reich,* Gotthart *Arnolt,* Symon *Sneyder.* — *1443:* Peter *Kraus, Gross* Peter Gaber auf die Soldner, Ulrich *Schauer,* Peter *Goldinger,* Hanns *Stamphner,* (Schreiber: Thomas Lechner,) Laurenz *Merczker.* — *1444:* Caspar *Raifschneider,* Niclas *Gruenbalt,* Erhart *Schilher,* Ulrich *Kursner,* (Schreiber: Hans Slaher). — *1445:* Peter *Prugkslegel,* Sumer *Pinter,* (Schreiber Erhart Rabenczagel,) Caspar *Pader,* (Schreiber: Jorig Weinwachter,) Cristan *Tretzel,* (Schreiber: Nicolae Planer.) — *1446:* Peter *Hafner,* Niclas *Ebner,* Niclas *Franncz,* (Schreiber: Nicolaus Deckinger,) Martinus *Lintaher.* — *1447:* Jakob *Zausner,*

mi nyilván a munka folyton való szaporodását jelenti.[1] — Ide tartoznak továbbá a *bortizedszedők*, kik a városkapitány vezetése alatt házról házra jártak a szőlők után járó tized beszedésére. Előttük a *botvivő* járt, ki a kezében levő bottal méregette a tizedelés alá kerülő hordó űrtartalmát. Az ily tizedszedést „körüljárás"-nak (Umgang-nak) vagy „bottal való járás"-nak (Am Stock gehen) nevezték. Úgy a városkapitány valamint a bortizedszedő bizottság tagjait

Hanns *Zwynss*, Erhart *Schilher*, Jakob *Hamburger*. — *1448:* Mert *Knoll*, Hans *Sylberchnoll*, (Schreiber: Nicolaus Maler,) Andre *Weinvachter*, (Schreiber: Hans von Teben,) Hans *Wagner*, (Schreiber: Wolfgang Scharner,) — *1449:* Peter *Hausner*, Nicolaus *Kornpodm*, Thoman *Reich*, Symon *Dumbritz*. — *1450:* Stefan *Lechner*, Stefan *Unger*, (Schreiber: Hainczman,) Wolfgang *Vorster*, (Schreiber: Jakob Komer,) Hans *Wintperger*. — *1451:* Hans *Salamon*, (Schreiber: Wolfgang,) Niclas *Gruenbalt*, Niclas *Messrer*, Hans *Gnem*, — *1452:* Hans *Wernher*, (Schreiber: Niclas Hauer,) Stephan *Pinter*, Andre *Weinger*, (Schreiber: Jorg Zibser,) Wenczla *Pestler*, — *1453:* Stephan *aufm Stockh*, Jakob *Hasner*, Hans *Metenpeckh*, Marx *Wagner*. — *1454:* Michael *Zistler*, Fridrich *Klebinger*, Hans *Zingisser*, Bernhart *Vierczger*. — *1455:* Michael *Schregl*, Hans *Mulner*, Niclas *Burkart*, Jorg *Wagner*. — *1456:* Lasla *Modrer*, Jorg *Ledrer*, Niclas *Kornpodm*, Wolfgang *Braun*. — *1457:* Ulrich *Zistler*, Peter *Srumwalt*, Hans *Schuss*, Hans *Stressl*. — *1458:* Hans *Spiess*, Hans *Karner*, Peter *Gerung*, Hans *Wintperger*, Hans *Wagner*. — *1459:* Toman *Reich*, Michel *Schregl*, Niclas *Vogelweber*, Stephan *Stamphner*, Niclas *Grunwald*, Michel *Zech*. — *1460:* Hans *Metenpeckh*, Hans *Weber*, (bei den Schinderling,) Jakob *Prem*, Mert *Laeper*, (bei den Schinderling des andern anslag,) — *1461:* Wolfgang *Albringer*, Niclas *Znaymer*, Paul *Müschenraif*, Wolfgang *Prawn*, Stephan *Aufeinstokch*. — *1462:* Thoman *Drexler*, Caspar *Woduscher*, Wolfgang *Gebhart*, Wolfgang *Kursner*, Jorig *Reneis*, Hans *Gretsel*, Wolfgang *Heberler*. — *1463:* Mert *Harrer*, Hans *Veter*, Wolfgang *Puehler*, Caspar *Hörndl*, Michel *List*, — *1464:* Hans *Reich*, (Schreiber: Herman Elich) Caspar *Ledrev*, (Schreiber: Ebner,) Peter *am Axt*, (Schreiber: Jung Francz.) — *1466.* Jörig *Poar*, (Schreiber: Caspar Umbsager,) Thoman *Scharrer*, (Schreiber: Peter Mirxner.) — *1467:* Partelme *Tunckel*, Michael *Gramler*, Thoman *Dzarell*, Simon *Perger*, Heinrich *Lambacher*, Mat. *Tritan*, Gerand *Azbold*, Wolfgang *Prawn*, Roman *Unger*, Wolfgang *Haberler*. — *1468:* Wenczla *Kursner*, Perenhart *Pirchinger*, Hans *Salamon*, Niclas *Pamsner*, Hans *Vetterler*. — *1469:* Peter *Wagner*, Augustin *Westhalb*, Peter *Hass*, *Hewrtevr*, Erhartt *Ebner*, Michael *Kihzenger*, Andre *Lang*.

[1] Neveiket az 1526/27 évre közli Király: *Pozsony város joga* 76. l. 7. jegy.

képező választott polgárok fáradságukért városi költségen egy-egy pár csizmát kaptak.[1] — A *rév-* vagy *hídmester* a révjövedelmeket szolgáltatta be a kamarának.[2] — A városi *harminczadosok*[3] és a városi *vámszedők* szintén városi pénzügyi közegek.[4] A harminczadosok tulajdonkép királyi tisztek voltak, de minthogy a királyi harminczad egyes időszakokban zálog- vagy bérletképen a város birtokába került, azért csakugyan városi közegekül tekinthetők. Őket s a vámszedőket a XV. századi számadási könyvek már szaporán említik. Ide sorolhatjuk végre még a *pénzverőmestert* is, ki a pozsonyi pénzverőműhely élén állott. Közülök ismerjük 1374—1384-ból Mihály pénzverőt,[5] 1430-ból Pertel Lénárdot.[6]

A rendőrség annál fontosabb városi hivatalközeget képezett, mennél jobban szaporodott a város lakóssága. A rendőrség élén a *városkapitány* állott, kivel ugyan még

[1] Az 1439 évi vár. számad. könyvekben előfordul: Item hab ich bezalt den Mathes meindl von dem Schentz schuester 1 par Schuech stiefeln als er awf den Zehent vmb is gangen nach den Hern Gescheft 3 Sch. — 1442-ben: Item Freitag post Michaeli hab wyr geben den Michael Feyertag Schuester vmb 4 par Stiefln die er gemacht hat den Herrn Barthme Scharrach vnd Herrn Peter Krausen vnd dem Stadtschreiber al dy im zehent sind gangen jeden 1 par Stieffeln vmb 80 den. Wien. facit 1 ℔ d. Wien. 1502-ben: Meine Herrn dy am umbgang sein gangen an dem zehent 4 par Stifll, Herrn Heteuer ain par, Herr Hawbman 1 par von den Schurnprant facit 1 Pf. 1 Sch.

[2] 1380: Nicloss der *Brugelschreiber* zu denen Zeiten Meister an der wödritz. (Békefi: *A pilisi apáts.* I, 375—76.) 1520: *Prukmeister* wochentlich 3 Sch. 1526-ban: Einnemen urfar gelt von Georgen *Brückmaister*.

[3] 1443: Wolfram *Statdereissiker*. (Akkoriban a város a harminczad regalét zálogban tartotta Erzsébet királynétól.) 1455: Hans Korpner und Hans Stampher, *dreissikknecht*. 1455: Solt dem Hans Mader *dresigker* zu Galitz (Skalitz) 11 fl. auri, Solt dem Erhart *dreissiker* zu Sembnicz 5 fl auri.

[4] 1449: Stefan Zygler *Statmawtner* 3 Sch. 10. D. wochenlon.

[5] 1374: aug. 3. Michel der *Münzer*. (*Dipl. Pos.* I, 447—48.) 1384: Mychel der *Mvnczer* (Vár. ltár. *Ofner Stadtrecht* 189 l. 359 jgyz.)

[6] 1430 jul. 25. Pertel leonardus *magister monete* . . . civis civitatis Posoniensis többed magával Bécsbe idéztetik Zsigmond által. *(Dipl. Pos.* II, 207. Városi ltár L. 37. Sec. 2. Nr. 20. kk.)

csak a XV. század közepe óta, 1434-től kezdve találkozunk,[1] de éppen teendője fontosságánál fogva kétségtelen, hogy működése kihat a város régibb időszakaiba is. Ő rendszerint városi tanácsos is,[2] miből aztán megértjük, hogy fizetések dolgában néha ő is adott utasítást a városi kamarásnak.[3] Gyakran részt vesz mint tanu végrendeletek készítésénél és hitelesítésénél,[4] mi állásának tekintélyéből folyt. Hatásköre különben is nagy volt, mert nemcsak kezelte a városi rendőrséget s vett részt egyes városi jövedelmek behajtásánál, hanem őrködött a város biztonsága felett is. Alatta nagyszámú személyzet állott, melylyel a rendet s biztonságot fenntartotta s e működésben a város fejét, a bírót is képviselte. Rendes fizetésben részesült.[5]

A város biztonsága tényleg már nagy őrséget igényelt a XV-ik században. Pozsony nemcsak város, de mint város *vár* is volt. Mig a hegyen levő királyi várat a megye vagy a királyi őrsereg védte s oltalmazta, a várost azon

[1] Ortvay: *Pozsony város tört.* III, 446—448.

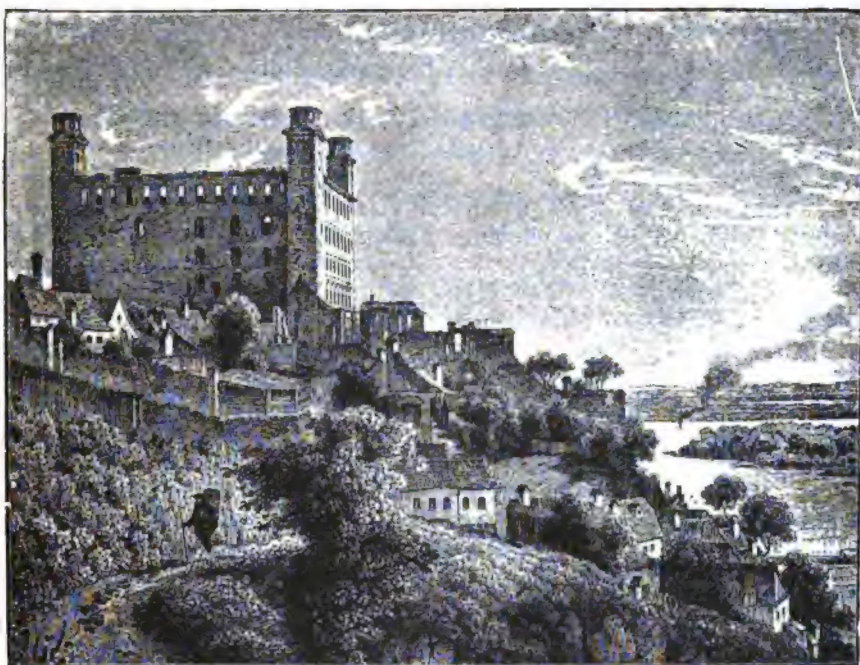
[2] Ez az egyes okiratokban külön említtetik. Igy 1444-ben említve találjuk niclas flins die zeit haubtman der Stat zu prespurg vnd darczu auch ain gesworner purger des Rats der Stat daselbs zu prespurg. *(Prot. Test.* I, 52. a. és 53. És e mű III, 413.) 1456: Stefan Ranes Capitaneus és városi tanácsos. (E mű III, 415.) 1478: Rauscher Lénárt városkapitány városi tanácsos is. (E mű III, 419.) 1487: Schik János városkapitány s egyúttal vár. tanácsos is. (E mű III, 421.) 1489: Rieder János is. (U. o. 422.) 1490: Kreutz Peter is (U. o.), miből tehát bizonyosnak látszik, hogy nem voltak éppen mindig a tanács esküdt tagjai is.

[3] 1443-ban írja a kamarás: Item wir habn awsgericht nach *des Nicolae Flins gescheft*, dyzeit der Stat Hawpman, bizonyos fizetést.

[4] Ezt bizonyító számos adatot láss közölve, *Pozs. vár. tört.* III, 446—48. ll.

[5] 1442: Item am Sambstag vor dem Swarzen Suntag, hab wir geben nach der purgermaister gescheft Herrn Ludweigen Kunigsfelder, An seiner Hawpmannschaft (városkapitány) 3 Pf. Item VI Pf. D. — 1451: Pernhartl, hawptman 15 Pf. 1484: Awsgeben auf den *Stathaubman* Herrn Peter wagner seines alten soldes 5 Pf. Awsgeben auf den *Stathaubman* wochentlich 4 Pf. — 1520: *Stathaupman* annuatim 10 Pf.

időtől fogva, hogy önkormányzatra szert tett, a polgárságnak kellett védenie és oltalmaznia. A körfalak és kapuk őröket és védőket tettek szükségesekké. A polgárság egymaga, bár a czéheknek az egyes bástyák és tornyok megvédése ki volt jelölve, a város védelmére nem volt mindig elég. Nemcsak üzleti, iparági teendők által igénybe véve, a hely-

6. A pozsonyi várhegy. Rohbock rajza. Az Athenaeum duczka.

őrsi szolgálatok kellő betöltésére nem talált elég időt, de sokszor különös körülmények is érezhetőbbé tették ez elégtelenséget. Kénytelen volt tehát *zsoldosokat* fogadni, még pedig nemcsak a városon kívül viselendő fegyverszolgálatra, hanem a városi helyi őrség kellő ellátására is. Igy tudjuk, hogy 1532-ben a rákosi országgyűlés megnyílta miatt a város kénytelen volt különös küldött által a vajnori vagyis szempczi parasztságot kapuőrökül fel-

fogadni.[1] Jól alkalmazták őket különben házi és gazdasági munkák végzésére is,[2] de főteendőjük mégis mindig a hadiszolgálat volt. A városon kívül viselt hadjáratok állandó szükséggé tevén őket, róluk számadási könyveinkben sok az említés.[3] Sok a szó a *kapuőrök*-ről,[4] *toronyőrök*-ről,[5] *bástyaőrök*-ről,[6] *czirkálók*-ról.[7] A hány kapuja volt a városnak, annyi felé osztották szét a kapu- és toronyőrök létszámát. A kapuőrök helebárdokkal voltak fegyverezve.[8] Később muskétákkal, miért is a XVI-ik században már *muskétások*

[1] Gebn ain pottn gen wainarn, die pawern zum torsteen, als der Rakusch gewesen, zu berueffen 24 D.

[2] Például a város házára szállított erdei fát lerakták, amiért aztán borra valóban részesültek. Az 1482 évi számadókönyv szerint: von yeden ain wagn Holz, in das Rathaws genomen haben darauf die Stadtsoldnern unter den toren gewartt, und In das Rathaws gefurt, hab denselben Söldnern zu vertrinken gebn 60 D.

[3] Az 1434 évi számadási könyvekben említvék a kiadási iratokban a *Statsaeldnern*. 1443: Item wir habn awsgericht nach des Nicolae Flins gescheft, dy zeyt der Stat Hawpman, dem Larenz virtzker, das der fer uns auch awsgeben hat, awff die Stat lewt Soldner, dy man awfgenomen hat, zu der Stat Notturfft, vor Pfingsten, als der Pischolf von Gran her schold khomen sein, und cham nicht, darumb hoben den Larenz quittirt, das der 34 Soldner für uns bezalt hat, yeden 100 D., facit 13 Pf. 40 D, wien. 1444: Soldner von der Stat, pey der durren Mawt, pey der Nacht 11, per 50 D. wochenlon. 1451: Soldner zum Jahrmarkt. 1548: Jahrs Söldner unter den Thören. Chamerer zahlt Benedikt schultheiss durchs Jar wiert unter S. Michelsthor sein Jarssold 16 Thl. és így tovább.

[4] 1434: *Thorhuetter* bei Sand Larenzen tor, Nyklas Breitschedl sein wochenlon 9 Sch. *Tarhuetter* ausserhalb des Polwerichs pey Sand Michels Thor Andre 9 Sch. *Tharhuetter* Wedricz thar Hans Pruker 9 Sch. *Thorhuetter* ausserhalb des Wasserthurn Thomas Schütz 9 Sch. 1444: *Tharhuetter* under fischer thar 60 D. wochenlon. 1459: *Tarbachter* ihr sechsen per 3 Sch. wochenlon. 1519: Andre Pewtler, *Beistant* unter Wodritzer thor. És Hans Kestelknecht, bei sand Larenzenthor *Beistand*.

[5] Közönségesen *Turner* néven említvék, így 1562: den *Turnern* ain kasten zu den Instrumenten peschlagn 1 Thl. 2 Sch. De mint *wachterek* is említvék. Igy 1434-ben a *wachter* In Newen thurn. Továbbá a Wasserthurn *wächter* és a Laurenzer *Nachtwachter*. 1517: Hans *wachter* auf den Ratturn 2 Pf. 1520: Antal Petl Richter, *wachter* auf den Ratturn 8 Pf.

[6] 1509: Item mer gedingt zween *wachter* gemainer Stat zw *wachen auf der Mawer* 11 Pf. und sain gedingt worden auf 1 ganz Jar.

[7] 1456: Die Zirker 50 D. wochenlan. 1517: Hans Rymer, Obrister unter den *Cirkern*.

[8] 1552: unter die thör *zwo Helleparten* geschafft per 4 Sch.

néven említtetnek.[1] A toronyőrök *trombitások* néven is fordulnak elő,[2] mert kürt- és trombitaszóval jeleztek bajt és veszélyt, ellenség közeledését s tűzkiütését. Az őrök *nappali*[3] és *éjjeli*[4] őrök voltak, kik a kerülőkkel együtt külön ezredes alatt állottak.[5] A kerülők vagyis czirkálók a számukra kijelölt városnegyedekben (vagyis circulusokban) a rend fenntartására ügyeltek s segítségére voltak szükség esetén a fegyelmi hatóságnak: bírónak és rendőrségnek.[6] A városi falak karban tartása szükségesekké tette az *erődépítészeket*[7] és *árokmestereket.*[8] Pozsony a XVI. század közepén már jól elvolt látva mindenféle lőszerekkel és egy „Püxenhof“ nevű gazdagon felszerelt fegyvertárral bírt,[9] sőt 1440-ben már saját, rendes eszközökkel jól felszerelt ágyúöntödéje is volt,[10] melyben a tanács 1442-ben kartácsokat is készíttetett. Ezért nem hiányozhattak oly vezető egyének s műmunkások, kik a fegyvertárt gondozták

[1] 1536: den 27. Novembris Gabgelt auf das Rathaus erlegt, damit ein Ersamer Ratt, die neuen *Statmusquetirer* bezalt, weilen das Monatgeld soviel nicht erstreckt 38 Thl. 3 Sch. 9 D. 1686: den *Musquettirern* unter den Statthoren, zahlt ihren Lon 52 wochen, jeden wochentlich 1 fl. facit 1300 Thl.

[2] 1443: *Trometer* Michelsthurn 7 Sch. wochenlon. *Trometer* In Newen Thurn (városházi) 7 Sch.

[3] 1434: *Thagwachter* Michel In Newen Thurn (városházi torony). Gillig 9 Sch. (Wochenlohn.)

[4] 1434: *Nachtwachter* awf Sand Larenzen Thurn Peterl 9 Sch. *Nachtwachter* awf Sand Michels Thurn Thomas Graff 9 Sch. 1509-ben: den zwain *wachtern* gebn, als den Jakobn und den Hans messerer, *an Ihrer nachtwacht,* von gemainer Stat auf 8 Tag 3 Sch. 22 D.

[5] 1517: Georg Egrer, Umbsager, *Obrister Hawbman* unter den *Zirkern, wachtern* und Ur Rueffern. Hans Rymer is, *Obrister* unter den *Cirkern.* (*Pozs. vár. tört.* III, 448.)

[6] Az 1435 évi itéletkönyv szerint egy alkalmi verekedéskor kamen die *czirker* dem Gericht zu hilff.

[7] 1451: Maister Jeromine *Mawrer* habn dy Herrn awfgenomen, der taglich mawern schol, wo man In hin vodert, schol awch ain knecht habn. 1537: gemainer Stat *Pawzeugwarter* 4 Sch. wochenlon.

[8] 1461: Procob *Grabn Maister* vor den Wedritztor.

[9] Egy 1354 évi N. Lajos-féle okirat a vár. ltban.

[10] Egy ez évi vár. számad. könyv adata szerint. V. ö. Rakovszky: *Adalékok a magyar ágyuk történetéhez,* közzétéve a *Századok* IX. évf. 732—35. ll.

s az öntödében a munkálatokat vezették. Tényleg említve is találjuk a *lő-* és *tüzérmestereket.*[1] A külső ellenség szemmel tartása és mozdulatai kitudására a városi *kémeket* alkalmazták.[2]

De minthogy a középkorban hűbérség, lovagszokások, udvari szertartások, czímerek, tornajátékok, párviadalok s a szomszédos városok, várak és videkek lakóinak egymás ellen folytatott fegyveres küzdelmei, a hirhedté vált Fehdék nagy szerepet játszottak, nyilvánvaló, hogy úgy az udvari mint az országos és városi életben elmaradhatatlanok voltak a hivatott közvetítő egyéniségek, kik a közvetítést és a szakitéletet bizonyos iskolázottsággal gyakorolták s végezték. Értjük a *heroldokat,* kik sokoldalúságuknál fogva puszta hadihírnököknél több voltak s végre is mind állandó hivatalnokok léptek a tisztviselői karba be. Ily heroldot Pozsony sem nélkülözhetett s tényleg szerepelt is az,[3] valahányszor hozott városi határozatról távollevő egyének, vezérek, fejedelmek, avagy egyes városok értesítendők voltak. Míg a tanács tagjai és fejei üzleti, politikai, alkudozási avagy puszta képviseleti ügyekben kaptak kiküldetéseket, addig a városi hírnök működése csakis végzett tanácshatározatok bejelentésére szorítkozott.

Úgy látszik a herolddal kapcsolatosan kell a *lovas* és a *gyalogküldönczet* említenünk. Mindkettőnek neve előfordul a számadási könyvekben. A heroldságban a lovas-

---

[1] Az 1434 évi számadásokban a következő, városi zsoldban álló lőmesterek (Büchsenmeister) nevezvék meg: Paul flam, Nyklas kern, Nyklas der Slesier, Meister Hans von Brün. Mindegyike 3 font dénar hetibért kapott. 1443: Maister Stefan *Püxenmaister,* a nagy ágyut önti. (Vár. számad. Rakovszky *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 25.) 1459: Solt dem Mathes püichsenschütz 8 Pf. D. 1554: Statzeugwart *statpüxenmaister* 25 Thl. Jahrsolt.

[2] 1491: Awsgebn auf den Hans winkgler *kuntschafter* wochentlich 10 Sch.

[3] 1442: Item auch hab wir bezalt das Silber das man genomen hat, zu der Stat wappen, von den Maister geusin, das man von der Stat wegen, dem *Hamisko Herolt* geschikt hat, das that 3 fl. per 7 Sch., facit 3 Pf. 40 d

küldöncz (a nuntius equitans) a hivatal legalsóbb fokát, előkészületi fokát képezte s a lovagság idejében lovagképességet tételezett fel, míg a gyalogküldöncz, vagy gyalogfutó, a garzun, nemtelenségénél fogva magasb fokra fel nem emelkedhetett. Nincs elegendő adatunk arra, hogy a mi számadási könyveinkben említett lovasküldöncz csakugyan azonosítható e a középkori nuntius equitanssal vagy a persevantokkal s a gyalog küldöncz a régi garzunokkal és laüfer-ekkel, de annyi bizonyos, hogy ezek a városi szolgálatban nálunk nagyon alantas állásban voltak s inkább csak névleg emlékeztetnek az igazi heroldság szervezetére.[1] A XVI. században már városi *huszárnak* nevezik[2] el a lovas küldönczöt, ki két legényével együtt 4 frtot kapott havonként minden lóra, aztán két sisakot, egy karvédet s 3 zászlóra való öt rőfnyi vörös és sárga taffeta-kelmét.[3]

A város mint *kegyuraság* egyházi személyek ellátásáról is gondoskodni tartozott, úgy hogy bizonyos tekintetben városi *egyházi tisztségekről* is szólhatunk. Ilyenek a *városi plébános* vagyis a Sz. Mártonegyház plébánosa,[4] ez egyház predikáló *káplánjai*,[5] *orgonistája*[6] és *sekrestyése*.[7] Mindezek évi fizetést húztak a várostól. Az ezen egyház *káptalani tagjai*

---

[1] Pauliból tudjuk, hogy Lübekben a tanácsszolgákon kivül még *lovas szolgák* (famuli equites) és *futó szolgák* (famuli cursores) is voltak. *(Lübeker Zustände im 14. Jahrhundert,* 53 és 97 ll.) Maurer nézete szerint e lovas szolgák a tanács *testőrségét* (eine Art Leibwache des Raths) képeztek. *(Städteverfassung* III, 243.) Ez a magyarázat azonban aligha alkalmazható a pozsonyi lovas szolgákra.

[2] 1552: Gemainer *Stat Hussar,* Watzkoy János, sampt zwaen knechten.

[3] dan zween schischak, ain Arm schien, zu 3 fandl 5 elln rot und gelben taffet.

[4] 1550: *Pfarrer zu S. Marten* Sein Jarsald 93 Thl. 6 Sch.

[5] 1559: Chamerer zalt Herrn Bartolome Saboticz pfarer zu Sand Mert, das man jeden auf die *predicatur* giebt 25 fl. ungr. und zu unterhaltung des pfarhoffs 50 fl., facit 39 Thl. 6 Sch.

[6] 1557: *Organista* den Caspar, zur unterhaltung gebn das prachl 23 fl. ung. facit 28 Thl. 6 Sch.

[7] 1447: *Mesner* von S. Mert Jahrsolt 3 fl. auri 3 Sch.

sóilletményben részesültek,[1] valamint a Sz. Lőrinczegyház plébánosa is mint az érseki tizedudvar egyházi gondozója. A városi *kórházakban alkalmazott káplányok* szintén városi fizetést élvezve ugyancsak városi közegekül tekinthetők.[2]

A gazdaság, mely a város kezelésében egyre nagyobb, kiterjedőbb lett, számos hivatalt s szolgaállást szólított létre. A XV. századi számadási könyvek már szaporán említik is a gazdasági közegeket. Így a városi *majorosokat* vagyis azokat az egyéneket, kik a városi, a vajnori és a lamacsi gazdaságokat vezették. A két utóbbit *ispán* néven is említik.[3] A *sógrófot*,[4] ki alatt a sóárúst kell értenünk. Továbbá a városi *erdészeket*,[5] kik a hegyek s szigetek erdőire s azok vadállományára ügyeltek. A XVI. században néhány, 3 forintnyi havibérrel fizetett magyar katona ugyancsak erdőőrökül lett alkalmazva.[6] A XVII-ik században az erdőőrök már *vadászoknak* neveztetnek.[7] A *faurakat* vagyis *faosztóurakat*, kik a hivatalnokok számára a deputatumként járó fát osztották ki a városi erdőkben s nyilván az eladásra került fát is kijelölték.[8] A városi *vinczellére-*

---

[1] awf besunder gescheft des Burgermaister kaptak a kanonokok sót 1458-ban és pedig: der Pfarrer, dan Maister Wolfgang, Maister Benedict, Framitz, der Pawel, Custos, Well, Herr Mathesen in Czehenthof, Pfarher zu S. Larenzen.

[2] 1513: Awsgebn auff den *Capplan* in das spittal. És: Item Herrn Jorig *Capplan* In das spittal, hab ich bezalt seinen solt awff ain gantz jar 10 Pf.

[3] 1614: Gemeiner Stadt *Meyer*, Weiner und Blumenauer *Gespan*.

[4] 1464: Item hab ich gebn dem Mathias *Saltzgraffen*, als er gewacht hat awf dem Ratturm, Nach urlawb der Turner und ist gebesn auf unser Tur nacht Tag 3 Sch.

[5] 1442: Jung Larenz *Forster* 13 Sch. 10 D. Syman Stempfl *Forster* 13 Sch. — 1455: Solt den *Forstern* In der weidritz, Jakob Falkner, Gras jaksch yeden 100 D. wochenlan.

[6] 1567: Ungrische Soldaten. Neveik: Simon Wolf, Zabo gergel, mihal, Huszar ferencz, Kerekes lorenz, Khoba Toerekh Ferencz.

[7] Az 1640 évi számadókönyvekben mint *Jager*-ek kerülnek elő.

[8] 1473: Item am Erichtag (kedd) In Pfingstfeyertag hab ich gehen nach gescheft Herrn Burgermaisters, die die *Holzhern* belait habn ... zu vertrinkhen 1 ember wein 80 D. — 1482-ben: Item als mein Herrn In der Bwrgeraw Holtz awstailt haben.

ket,[1] kik a város birtokát képező szőlőkre ügyeltek, a városi *pinczemestert*,[2] ki a város szőlőiben szűrt s a tizedelésből beszerzett borokat kezelte, s a bortized behajtásában is részt vett.[3] A városi *tilalmi mestert*,[4] ki a városi boroknak a tilalom idejében vagyis Sz. Bertalan, Sz. Márton, Karácsony, a farsang, husvét, pünkösd és Sz. János heteiben csakis korcsmárosok (és nem magánosok) által történhetett kimérésére ügyelt s azt ellenőrízte. Nyilván ugyanez ügyben jártak el a *füzérfelügyelők*,[5] szemmel s felügyeletben tartva azokat, kik házaikon póznákra akasztott fonott levélfüzérek vagy szalmafonadékok által jelezték a házukban kimérésre kerülő borokat. De lehet, hogy alattok *tőkecsőszök* is értendők, kik a szüret után való tarlózást és szőlőbömgészést akadályozták, lévén ez a jog már akkor úgy mint ma is a gazdának fenntartva.

Különböznek mindezektől a városi iparosok és közszolgák. Mint a németországi városokban, úgy voltak Pozsonyban is városi *iparmesterek*, kik bár magán-iparukat saját üzletükben gyakorolták, mégis a városi tanácstól bizonyos függőségben voltak. Felmerült egyes szakügyekben ők véleményükkel s bírálatukkal, szakitéletükkel támogatták a tanácsot s annak egyes közegeit. Vagy nyilvános berendezések s intézmények az ő felügyeletük alatt állottak. Tudvalevő, hogy a középkori városok családi és társadalmi, de sőt rendőri és bírói életében is az idő pontos beosztása és kijelölése igen fontos közszükséglet volt, sokkal inkább mint ma, midőn már alig van ember, ki az órát zsebében

[1] 1552: Stat *Weinzedl* 7 Thl.

[2] 1439: Hans Klewbenschedel, *Kelner* 12 Pf.

[3] Münchenben a *Kellermeister* a városi boradó beszedésének közege volt. (Maurer: *Städteverfassung* III, 140.) Nálunk a bortized beszedésében ugyan szintén részt vett, de a bizottság vezetője, a botvivő városkapitány volt.

[4] 1532: Bartalome windisch Goltschmid *Pannmaister* 1 Th. per wochn.

[5] 1486: Awsgeben auf den *Puschhuetter* Im lesen wochentlich 4 Sch.

nem hordaná s ezért meg sem leptet, hogy középkori számadási könyveinkben a *városi órás*[1] és az *óra-kikiáltók*[2] neveivel találkozunk. Már másutt volt szó a városi kövezetről, hol láttuk, hogy máshonnan hozatták a kövező mestereket, mígnem Pozsonyban is külön *városi kövezőket* nem alkalmaztak.[3]

A városi *közszolgák* közé számítjuk a már eddig is említetteken kívül még a *kihirdetőket* is. Ilyenek a tanács vagy közegei hivatalos határozatait vagy akaratát tolmácsoló *körüljáró* vagyis az *Umsager*,[4] ki csengetyűvel jelezte őrjárat alkalmával közeledését.[5] Őt a XVI. században már *őrmesternek* nevezik a számadási könyvek.[6] Kihirdetésekre alkalomadtán a koldusokat is felhasználták, kik vásárok alkalmakor s még inkább a más határokba vásárokra indult koldusokkal tudatták a közhíresztelésre szánt ügyeket.[7] A városi *dobosnak* még csak a XVII. században van nyoma s egyik erre vonatkozó adatból kitetszik, hogy *ő* volt a jövendőbeli dobosok mestere, tanítója.[8]

Végre berekeszti a városi alakalmazottak hierarchiáját a város *házi cselédsége*. Ezek közé tartoznak a városi *fuvarosok*,[9]

[1] 1439: dem Hans Schlosser von *Horer* Solt 11 Pf.

[2] 1517: Georg Egrer, Umbsager, Obrister Hawbman unter den Zirkern, wachtern und *Ur Rueffern*. És Hans Rymer, Obrister unter den Cirkern.. und *Ur Rueffer* 10 Pf.

[3] 1484: Awsgeben auf die zween *Statphlasterer* wochentlich 1 Pf. 2 Sch.

[4] 1446: Nycolaus *Umbsager*. 1447: Johan *Umbsager* 1 Pf. quottemer. — 1486: auf den Nikolaschen *umbsager* und *gabeinbringer*. — 1517: Den Georg Egrer *Umbsager*, Obrister Hawbman stb. auf ain ganz Jahr 16 Pf.

[5] 1550: Mer zalt den umsager ain *glökl* zu pessern per 4 kr.

[6] 1585-ben az Umbsager neve *Wachtmeister*.

[7] 1569: Die wochen Laurenty zalt ainen *Pettler, der hungarisch ausgerueft*, domit man zum landtag Profiant zufiren, und kain traid aus dem land lassen sol, 24 d.

[8] 1686: Den 27 Septembris dem Johan Rudolf von Clary, *Stadttrumelschleger*, wegen lehrung etlicher knaben, zu künftigen anfang, in abschlag geben 86 Sch.

[9] 1447: Item am mitichen in vigilia Thome Apostoli, hat gedingt der purgermeister Herr Stephan List, und der Erhart Schilcher, dy Zeit Stat kamerer, den Fridreich das der *scholl phlegen*

kik részint gazdasági ügyekben szolgáltak, részint hivatalos küldetésekben a város embereit szállították.[1] Alájok tartoztak a *kocsislegények*.[2] Továbbá a *szemétgróf*,[3] ki nem több mint városi szolgálatban levő konyhahulladék- és szemétkihordó; a *hajóőrök*,[4] s különféle *városszolgák*,[5] kiknek egyik oszloposa a *mécs-* és *gyertyagyújtó* vagyis *világítási főnök*[6] és hason egyéb cselédség.

---

der Stat Ross, was der sind, und *scholl damit farn zu der Stat Notdurift,* wen sich das gepürt, davon scholl man Im geben alle wochn 3 Sch. 10 D. — 1447: Janko *wagenknecht* 70 D. — 1449: Fridrich *Statfuerman.*

[1] 1545-ben olvassuk: Chamerschreiber mit 4 Statross wagen, und zwei knecht gen Wien, um Maister Hainrichen Schödl angenommenen Statschreiber gfarn, verzert 4 Thl. 5 Sch. 18. D.

[2] 1527: *Unterwagenknecht* 4 Sch. wochensold.

[3] 1434: Paul Hunt der *Mist Graff,* wochenlon 3 Pf. 1585: Mer den Mistrichter, wegen 35 Putten, die er das Jar über hereingab (t. i. a városházba) von jeder 12 D.

[4] 1442: Jakob Czerngast, Waltforster, *Prukschif Derwerfet* (die die Schiff im Wisgrunt und Einsing hüteten) Wochenlon 3 Sch. 10 D.

[5] 1443: Ulrich Hekel, *aribater* gewynner 3 Sch. — 1445: Ulrich Hekel, *Statdiener* 3 Sch. — 1510-ben: Awsgeben anf dy zween *diener* wöchentlich, als michel und den wiltpolten 7 Sch.

[6] 1517: Hans Rymer . . . *liecht Hawbman* awf dem Rathaws.

III.

A városi hivatalos állások betöltésének módja. A polgárság választási joga. A választási jog feltételei. A választhatóság feltételei. A választás szertartása s ideje. A tisztviselők ellenőrzése. A tisztviselők anyagi előnyei.

7. A pozsonyi városház kapualjának egyik záróköve.

Ilyképen láthatjuk, hogy a városi hivatalok és az ezek alá rendelt szolgaállások hogyan keletkeztek egymásután azon szükségből, mely magának a városnak, népességének és igényeinek megnagyobbodásában nyilatkozik. Más kérdés azonban az, vajjon mi módon lettek e városi hivatalok s az alájok rendelt szolgaközegek alkotva, vagyis mi úton-módon töltettek be az idők folyamában szervezett hivatalos tiszti és szolgai állások?

A városoknak adott királyi és földesúri szabadalomlevelek csaknem mindegyikében szó van a *bírói választásról.* Abban a szabadalomban, melyet III. Béla király 1191-ben a pécsi egyház népének adott, ki van emelve, hogy a bírói joghatóság a *püspöké*, ki azt *maga* vagy *tisztjei* által gyakorolja.[1] Nyilvánvaló, hogy a püspök

[1] solum coram episcopo vel eius in criminalibus quam in pecuniariis officialibus debeant dicti populi, tam conueniri. (Endlichernél 393. l.)

bírói joghatóságát vagy e privilegium által kapta eredetileg, vagy az neki, amennyiben azt már előbb gyakorlatilag megszerezte magának, ezen privilegium által meg lett erősítve, számára jogossá lett téve. E jog aztán átment utódaira, mert a szabadalom a püspöknek mint erkölcsi egyénnek átalán szól. Igy aztán nyilvánvaló az is, hogy a bírói tisztségben helyetteseit és képviselőit nem az aléjok rendelt pécsi népesség választotta, hanem maga a püspök nevezte meg s küldötte ki. Ez értelemben van ez határozottan kimondva IV. Bélának a budai prépost számára adott 1243 évi privilegiumában,[1] valamint ugyanezen fejedelemnek az esztergomi érsek számára adott 1264 évi,[2] és V. Istvánnak az egri egyház számára adott 1271 évi szabadalom-leveleiben is.[3] Ilyképen a pécsi, a budai, az esztergomi s egri egyházak népessége bírájokkal szemben ezen szabadalmak által semmi önrendelkezési joghoz nem jutott.

Egészen másképen hangzanak a XIII-ik század többi privilegiumai. Imre király a potoki vendégeknek adott 1201 évi szabadalom-levelében már világosan kiemeli, hogy felettök, saját nemzetük szokásához képest, a *maguk közül választott bíró* itéljen.[4] II. Endre a nonaiaknak adott 1205 évi szabadalom-levelében megengedi, hogy ezentúl mindenkor *magok a polgárok tetszésök szerint választhassák* meg minden időben bárhonnan is a grófot, ki felettük itél.[5] Ugyanezen király a varasdiaknak juttatott 1209 évi

[1] quod dictus prepositus iudicem suum, quemcunque voluerit, sive de villa eadem, sive alia constituet . . . (U. o. 458)

[2] ecclesie Strigoniensis iudices, videlicet palatinus suus vel iudex curie sue, aut terrestris comes per archiepiscopum deputati . . . . iudicabunt. (U. o. 501. l.)

[3] solus episcopus Agriensis et capitulum eiusdem, vel vicarius aut comes, per ipsum episcopum deputatus. (U. o. 533. l.)

[4] ut secundum sue gentis consuetudinem, ab electo inter se preposito iudicentur. (U. o. 399. l.)

[5] quod a modo in perpetuum ipsi cives ad suam voluntatem possint omni tempore eligere comitem sibi undecunque voluerint stb. (U. o. 401. l.)

szabadalom-levele értelmében fölöttük a fő- vagy alispán nem itélhet, hanem azon bíró, *kit maguk közül tetszés szerint tesznek bírónak.*[1] Hasonlót mond e fejedelemnek a szatmárnémetieknek szóló 1230 évi szabadalom-levele.[2] És ugyanezt látjuk kifejezve Kálmán herczegnek a valkóiaknak adott 1231 évi,[3] IV. Bélának a nagyszombatiaknak adott 1238 évi,[4] a karakóiaknak és magyarigenieknek adott 1238 évi,[5] a zágrábiaknak adott 1242 évi,[6] a szamoboriaknak adott 1242 évi[7] szabadalom-leveleiben. Az egy évvel későbben 1243-ban kelt ama szabadalom-levél, melyet Albert jászói prépost a jászói polgárságnak adott, ugyancsak a *közös akaratból magok a polgárok által választott bírót* említi.[8] A pesti vendégeknek 1244-ben adott szabadalom-levél megengedi nekik, hogy a *bírót tetszésök szerint válaszszák*, de kit megerősítés végett a királynak kell felterjeszteniök.[9] Igy mondja István esztergomi érsek a kereszturi lakósságnak 1246-ban adott szabadalom-levelében is, hogy bírót maguk közül azt választhatják, *kit akarnak*, de a választottat tartoznak neki megerősítés

[1] sed inter eos quemcunque volunt iudicem constituant, quem rictbardum solunt appellare. (U. o. 405—406. ll.)

[2] ut quemcunque voluerint, maiorum ac minorum consensu pariter concordante, maiorem ville constituendi liberam habeant facultatem. (U. o. 427. l.)

[3] omnem causam . . . . maior ville eorundem, quem ipsimet exposuerint, iudicare tenetur. (U. o. 434. l.)

[4] quem ipsi ville in villicum prefecerint . . . villicum autem, aut quem ipsi communiter, vel eorum maior et sanior pars elegerit . . . (U. o. 445. l.)

[5] ut quemcunque de communi consensu et voluntate inter ipsos voluerint et elegerint, sibi preficiant in villicum. (U. o. 447. l.)

[6] Ciues autem liberam habeant undecunque voluerint eligendi facultatem iudicem civitatis nobis presentandum, et mutandi eundem annuatim pro sue arbitrio voluntatis. (U. o. 454. l.)

[7] . . . ipsos nullus . . . preter maiorem ville eorum, quem voluntarie elegerint, audeat iudicare. (U. o. 456. l.)

[8] Item villicum, quemcunque voluerint, communi voluntate inter se eligent. (U. o. 463. l.)

[9] Item ipsi maiorem ville sibi eligant, quem volent, et nobis electum presentent. (U. o. 467. l.)

végett bemutatni.[1] István szlavon bán a kőrösi vendégek számára adott 1252 évi privilegiuma szerint a *bírót a köznép választja.*[2] Hasonlót tehettek az 1254 évi privilegium értelmében Dobronya és Bábaszék,[3] az 1255 évi privilegium értelmében Bisztricz,[4] az 1257 évi értelmében Jasztrebarska vendégnépei.[5] A nyitraiak az 1258 évi privilegium engedelméből maguk közül állíthatának bírót,[6] azonkép az 1263 évi szabadalom szerint a komáromiak, de őt megerősítés végett szintén a király elé kellett terjeszteniök.[7] Szabadon *választhatták* bírájukat az 1264 évi szabadalom szerint a szatmáriak,[8] az 1269 évi szabadalom szerint[9] a késmárkiak, az 1271 évi privilegium szerint a győriek, kiknek azonban a választott bírót ugyancsak a királynak kellett megerősítés végett felterjeszteniök.[10] III. László a budaiaknak 1276-ban adott privilegiumában kijelenti, hogy nem kényszeríthetők valamely, a király által küldött bíró elfogadásra, hanem csak *a maguk által szabadon választott* lehet bíró.[11] A komáromiaknál a Tamás bán engedelméből 1277-ben kapott privilegium szerint a köztük támadt pereket vagy ő maga döntötte el saját személyében,

[1] Item maiorem ville ex se eligent quem voluerint, et electum nobis presentabunt approbandum. (U. o. 470. l.)

[2] . . . maior ville, quem communis populus elegerit. (U. o. 480. l.)

[3] Item quod villicum inter se statuant de communi civium beneplacito et consensu. (U. o. 482. l.)

[4] Preterea villicum vel iudicem de universitatis consilio eligant et consensu. (U. o. 489. l.)

[5] . . . . . maiorem ville eorundem, quem voluntarie elegerint . . . (U. o. 496. l.)

[6] villicus ex se ipsis qui pro tempore fuerit constitutus. (U. o. 429. l.)

[7] ut villicum inter se eligant de communi voluntate, et electum ad confirmandum nobis debeant presentare. (U. o. 504. l.)

[8] villicum quem voluerint inter se eligant. (U. o. 505. l.)

[9] Ut villicum inter se eligant de communi voluntate. (U. o. 518. l.)

[10] quod villicum quem de castro voluerint eligant inter se, quem electum nobis presentabunt, et nos ipsis confirmabimus. (U. o. 526. l.)

[11] non cogantur recipere aliquem iudicem per nos datum, sed ex electione sua libera assumant in villicum quem volent. (U. o. 543. I.)

vagy a *maguk által választott bíró.*[1] A sopronyiak 1277 évi privilegiuma szerint ügyeiket a Sz. György napján általuk *közakarattal választott bíró* itéli el.[2] A kismartoniak 1279 évi privilegiuma szerint *maguk választhatták maguk közül* a bírót.[3]

A bíróválasztás tehát a szabadalmazott lakósság egyik sarkalatos jogát képezte, oly jogot, mely az önkormányzás és városi autonomia alapját, szervezetének magvát képezi. E jogélvezés által városaink éles ellentétbe helyezkedtek a megyei szervezet hatóságalkotó jogával, mert a hol megyei közigazgatás és jogszolgáltatás forog fenn, ott a hatóság nem a megyei közönségtől kapja küldetését és behelyezését. Az árpádházi királyok korszakában, tehát a XI—XIII. századig a megye nem az önkormányzás és autonomia intézménye. A nemességnek vannak törvények által biztosított közjogai, de azt, ki megyei területen felette mint bíró itélt, nem ő választotta. De nemcsak hogy nem választotta, hanem az neki felelőséggel sem tartozott. Csak panaszkodhatott ellene. Gyűléseket sem tarthatott a megyei nemesség saját ügyei elintézése végett. Szóval az önkormányzatot nem ismerte s nem gyakorolta. Még csak a XIII. század második felében vesszük észre, hogy a megyékben átalakulás fejlődik önkormányzati tekintetben. A tatárjárás ez átalakulásnak gyorsabb folyamatot adott. Mind sűrűbben nyertek ezentúl a megyei békebírák alkalmazást. A megyei békebírák már megyei képviseletet tételeztetnek fel. A megyei és nádori gyűléseken nemcsak nemesek, hanem nem-nemesek: várnépek, várjobbágyak,

[1] omnes causas inter ipsos ortas in propria persona nostra iudicabimus, aut villicus ipsorum, quem inter se elegerunt teneatur iudicare. (U. o. 544. l.)

[2] villicus ipsorum pro tempore constitutus, quem iidem cives communiter in festo s. Georgii elegerint, iudicet. (U. o. 546. l.)

[3] Item concessimus, quod villicum quem volent eligant inter se. (U. o. 552. l.)

udvarnokok is részt vehetnek. E részvétel azt mutatja, hogy a fejlődésnek indult megyei önkormányzat democratikus alapra lett fektetve. A XIII. századvégi törvényhozás, az 1291 törvény már tilalmazza, hogy a közigazgatást ne bízzák nem-nemesekre, miből kitünik, hogy ekkor a megyékben már nem-nemes főispánok is voltak. Ekkor a főispán már nem itélhetett a négy meghívott nemes nélkül; nem tehette nélkülők forgalomba az új pénzt; nem itélhetett a megye által kirendelt négy bíró nélkül a megyében tartott nádori gyűléseken; a nádor helytelen eljárása ellen a négy megyei ember a főispánnal együtt tiltakozhatott. Az 1298 évi törvény ugyancsak utasítja a király küldöttjét, hogy a fosztogatókat a megyei négy nemessel nyomozza s hogy a megyei bírák itéljenek a peres ügyek felett akkor, mikor a nádor nem tart a megyékben körutazást. E század végén már a szolgabírák állítanak ki a főispánnal együtt hivatalos okleveleket s így bizonyos, hogy a megyei bírák választásáról is már lehet akkor szó. Az autonomia már észrevehető rést tört magának a megyei szervezetben is, de még igen távol állott attól az autonomiától, melyet hazánk egyes városai már egy sőt másfélszázad óta élveztek.

8. Nagylucsei Orbán püspök aláírása.

Mint e városok egyátalán, úgy Pozsony is csak lassan fejleszthette autonomiáját. A hivatalok betöltésében a város önrendelkezési joga nem rögtönösen jutott erőre. Míg a községi szervezet állott fenn, a községi hivatalközegek nem voltak a községek alkotásai. Azok mind a megyei törvényhatóság útján lettek betöltve. A községi szervezet idején a megyei főispán s a pozsonyi várnagy voltak a községi hatóságok felállításában az

intézők s csakis a községi szervezet fejlődésével kezdte mindjobban a kinevezési jogot maga a község gyakorolni. Az 1291 évi szabadalom után itélve, bizonyos, hogy már azt megelőzőleg a község választotta bíráját s a melléje rendelt tanácsot s annak úgy kellett lennie az akkor már alkalmazásba jutott többi tisztviselőnél is. A mint e szabadalom a bírói hivatalt s a tanácsot fel nem állította, úgy nem is kezdette el a város közönségével a tisztviselők szabad választását. Csak jogerőre emelte a városi közönség által már azelőtt is gyakorolt választást s azt, mi 1291 előtt jogellenes volt, jogossá tette 1291-ben. Ez által a város municzipalis életében nem állott be ugyan új fordulat, mely az eljárást régi medréből egészen kizökkentette volna, hanem hagyta az eljárást régi medrében, csakhogy azt törvényessé s jogossá tette.

Azon szempontok, melyek a községi szervezetben a választásoknál irányadók voltak, fennmaradtak s nyilván a kor haladásához képest minősültek a városi szervezet idejében is.

A bíróválasztás, mikép más városoknál, úgy Pozsonyban is *közvetlen* volt, vagyis az *egész község* választotta a bírót. Ezt azt 1291 szabadalomlevél *de communi* kifejezése is bizonyítja s még szabatosabban bizonyítják azt más városok szabadalom-leveleinek kifejezései.

Amit a bíróról mondtunk, ugyanaz áll a tanácsról is. Ezt is az összesség választotta, mert a városi község képviselte a városi autonomia intézkedő, rendelkező és végrehajtó hatalmának teljességét. Azért nincs városunk autonomiai életében a *közvetett* választásnak, akár bírót, akár tanácsot illetőleg, semmi nyoma. Míg a németországi városoknál a *választóférfiak*, a Köhrherren, Churfreunde, Wahlmänner, Wahlherren néven említett, vagy az ú. n. hetes, nyolczas, kilenczes vagy tízes választók szereplése

okmányokkal kimutatható, összes középkori iratainkban semmi ilyes nevekre nálunk nem akadunk. De épp oly kétségtelen az is, hogy a választási jog gyakorlása több körülménytől volt feltételezve. Ha a körülmények egyike-másika fenn nem forgott, a választási jog gyakorlása egyes városi polgárokra nézve veszendőbe ment.

A választási jog szabad és kifogástalan gyakorlásához tartozott, hogy a választónak meglegyen a teljes kora s hogy a városi határban ingatlan tulajdonnal bírt legyen. De a városi közönség sem formált csekély igényeket azon egyénekkel szemben, kiket hivatalba választása által bizalmával megajándékozott. A szempontok részint anyagiak, részint szellemiek, értelmiek, erkölcsiek, meg hasznosságiak voltak. Bizonyos, hogy már akkor nevezetes befolyással voltak a családi összeköttetések, a rokonsági vonatkozások s az egyes választandó egyének személyes tulajdonságai. De a választandóknak erkölcsi és értelmi tekintetben is egyaránt megfelelő egyéneknek kellett lenniök. Hiszen a megválasztott tisztviselőkre bizta a városi választó közönség a város javát, üdvét. Az értelmi képzettségben és az erkölcsi kifogástalanságban tehát legfőbb kezességét látták a hivataloskodás eredményességének. Az értelmi képzettség az ügyek helyes vezetése iránt nyujtott bizalmat, az erkölcsi fedhetetlenség pedig a közügy javára fokozta az előljáró hivatalnoknak a városi közönség előtt való tekintélyét. Értelmesség és jellem: vagyis a dologhoz való értés és a jóra való akarat és igazságszeretet, mely bármi néven nevezendő visszaéléseket lehetetlenné tett, a hivatalhoz jutásnak főfeltételei voltak.

A városi jog ennélfogva fel is sorolja egyenként azokat az akadályokat, melyek fennforgása esetén valaki városi hivatalba választható nem volt. Szándékos gyil-

kos,[1] házasságtörő,[2] hamisan esküvő,[3] uzsorás[4] és a hivatalos titkot eláruló[5] képtelennek tekintetett a hivatalviselésre s azért választás alá sem kerülhetett. A gyilkosság a középkori fogalmak szerint csak akkor nem volt akadály, ha a valaki által megölt hussita vagy másféle eretnek volt.[6] De hogy mennyire szigorúan vették ama korban az erkölcsi minőséget, azt fennen hirdeti az a körülmény, hogy az *özvegységben* való állapot is alkalmatlanná tette az egyént a megválasztásra és hivataloskodásra.[7] Az özvegységben élő egyénhez könnyen hozzáfért a gyanu s már ez egymagában elegendő volt azon tisztességet benne lerontani, melylyel okvetlenül birnia kellett, ha mint elöljáró a lakósság élére állni óhajtott. Amint szabadnak kellett lennie a megvesztegethetőség, csalárdság, igazságtalanság, részrehajlás gyanujától, úgy erkölcsi integritására nézve is nemcsak a vád, de a gyanu alól is mentnek kellett lennie. Az özvegy polgár csakis újból való megházasodása vagy annak rövid időn alatt történendő végrehajtásának igérete által oszlathatta el megválaszthatóságának ezen akadályát.

---

[1] Auch sol man wissn *wer eine tödt mit wolbedachtnn mutt,* der ist nitt wirdig das er kom In den ratt. Igy a XVI. sz. jogkönyv 63. p. Ugyanezt találjuk a XV. sz. jogkönyvben is: Item, den hernoch geschribn ist der Rat versagt: *mutwilligen morden.*

[2] A XV. sz. vár. jk szerint ist der Rat versagt *Eprechern,* a XVI. sz. jk szerint *Allen Eeprechern.* 64. p.

[3] ist der Rat versagt, wer ain *falschen aid* swert. (XV. sz. vár. jk 63. p.)

[4] Er sol nit ain *maynaider* noch ain *manschlechtiger* sein ain *Eeprecher* noch *gesuchrer.* (Vár. jk 153.)

[5] A XV. sz. v. jk szerint ist der Rat versagt, wer aus dem haimlichn rat gesagt hat seiner hawsfrawn oder freunden, vnd des vberweisst wurde. Hasonlóan a XVI. sz. v. jk 66. p.: Ob sach were, das Ein geschworner man seinem weyb sagt die haymlikayt amts, rats, vnd würdt des vberwist, oder andern seinen freuntn, gnantn, denselbn sol man aus dem ratt versagn.

[6] Ezt a XVI. sz. vár. jk 63. p. mondja: ausgenomen es wern dan *hussn oder soender widder den glaubn.*

[7] A XV. sz. vár. jk szerint 63. p. ist der Rat versagt *wittibern die nit heiradtn wolln.* Hasonlóan a XVI. sz. jk is: vnd *witibn die nit wolln heyratn,* den sol der ratt versagt sein.

Egy XV-dik századbeli, az 1457 évi városi jogkönyv egyenként sorolja fel a város tisztviselőinek, a bírónak, polgármesternek és az esküdteknek ama személyes tulajdonságait, melyek mellett azok választhatókul tekintettek.[1] Az erős vallásosság, mely ama kort jellemezte, mindenek előtt megkövetelte, hogy a választandók istenfélők, jogot s igazságot értők, a hivatalos teendőkben szakavatottak legyenek.[2] A vallásosságból kifolyólag erkölcsösöknek és alázatosoknak,[3] evésben ivásban s egyebekben is mértékleteseknek,[4] igazságszeretőknek,[5] igazságban erőseknek, szóban és tettben állhatatosaknak,[6] a hivatalos titkot híven megőrzőknek, hallgatagoknak,[7] előrelátóknak és megfontolóknak,[8] kapzsiságtól menteknek s imádságban serényeknek,[9] szegények s gazdagok iránt egyformán jóindulatuaknak,[10] ékesszólóknak, beszédben és szándékban öntudatosaknak,[11] hamis eskütől, emberöléstől, házasságtöréstől s uzsorától menteseknek[12] végre pozsonyi háztüzhelyes polgároknak és házas embereknek kellett lenniök.[13] Sőt egyes esetlegességek elegendők voltak ahhoz, hogy a tényleg megválasztott s hivatalos

[1] Das sol sein aines Jeden Richter, Burgermaister vnd der geschworen des Ratts auch der vorsprechn weystumb als hernach geschriben stett. (Vár. jogk. 153.)

[2] Das Erst, er sol Got forchtig sein In allem sein thun, Vnd versteen den weistumb vnd gerechtikaytt.

[3] Das secht, er sol sitich vnd demutig sein.

[4] Das ander, Er sol masshabn In alln dingn, Vnd auch messig sein an Essn vnd an trinkhen.

[5] Das dritt, er sol gerechtikaitt lieb habn.

[6] Das vierd; er sol starck sain In der gerechtikaitt, bestendig mitt worten vnd mit werkhenn.

[7] Das funfft, er sol verschwigen sain was man Im Vertraut.

[8] Das newndt, er sol warhafft sein, Vnd stete Fursichtig vnd gedechtig.

[9] Das acht, er sol nicht geytig sein nach der gabe vnd geniget beden.

[10] Das sibend, er sol Ratsam sein dem armen als dem Reichn.

[11] Das zehend, er sol endlich vnd Redhafft sein vnd ain gantz verseen habn was er red vnd reden will.

[12] Das ailfft, Er sol nit ain maynaider noch ain manschlechtiger sein ain Eeprecher noch gesuchrer.

[13] Das Zwelft, er sol behaust sein Vnd sein rauch da aufgeen, Vnd kanleich (azaz verheiratet, nősülten) sytzn in der wirttschafft.

állásba jutott tisztviselő vagy tanácsos tiszti hatalma, bírói ténykedése gyakorlásától eltiltassék. Igy mondja a XV. századi városi jogkönyv, hogy az nem vehet részt a halálos itélet meghozásában, aki eleve evett és ivott,[1] minek értelme kétségtelenül az, mert oly élet-halálra szóló nagy bírói ténykedéshez a legnagyobb mérvű józanságot tartották szükségesnek. De nem gyakorolhatta hivatalos hatalmát akkor sem, ha az előirt módon öltözve nem volt,[2] minek ismét az az értelme, hogy a férfias komolyságot a ruha által kivánták feltüntetni a hebehurgya asszonyi rövidlátással, elhamarkodással és előitéletes szenvedélyességgel szemben.

Még a XIV. században megvolt engedve, hogy a tanácsbeliek egymással rokonságban legyenek. 1314-ben még apa és fiu is együtt, egy időben volt tagja a tanácsnak. Ezt Strausz és fia Marchand példája mutatja.[3] 1337-ben Jakab fiai Péter, Miklós és György egyidejüleg voltak esküdtek.[4] 1347-ben ugyanazok.[5] 1360-ban két testvér közül egyik, Jakab, bíró, a másik János, esküdt.[6] A XV. század joga azonban már szigorúbb. Két közös háztartásban levő férfiu,[7]

[1] Item, wan ainer vber das pluet will Richten, *Isst ainer oder trinckht vor,* so soll er Vnd dem Rechtn nicht komen. Igy a XV. sz. jk. — Wan ainer vber das bluet wil richtn, oder wan man vber das bluet scholl richten, *ist ainer oder trunkh ainer vor,* so sol er zu dem rechtn nit komen. Igy a XVI. sz. jk 68. p.

[2] vnd ain yeder — mondja a XV. sz. v. jkönyv — der im Rechtn sitzt, soll *sein pruech* (= a nadrág egy neme) *an haben.* Ezt a XVI. sz. v. jogkönyv 67. p. következőleg fejezi ki: Ob sach wer das ain geschworner *sein pruech nitt an hiet* als ein man angehortt, der mag von rechtens wegn kain wrtail sprechn vmb welcherlay sach das ist; wan er sitzt da an aines weybes statt vnd nicht an ains mans statt.

[3] Pozs. vár. ltár Lad. 6. Nr. 8/b. *Anjouk. Okmtár* I, 366. És e mű III, 401.

[4] Fejér: *Cod. Dipl.* IX. VII, 69. *Dipl. Pos.* I, 194. És e mű III, 401.

[5] *Dipl. Pos.* I, 228—29. És e mű III, 402.

[6] Jansen pey dem Tor (esküdt) des Richter Jakobn prueder. (*Dipl. Pos.* I, 300. *Pozsony város története* III, 402.)

[7] Es sulln zwen gemayner die da sytztn In ainem haus vnd sich kostn mit einander paydjnit geschworn sein.

két édes testvér,[1] két édes testvéreket nőül biró sógor,[2] unoka testvérek,[3] após és vő,[4] apa és fiu,[5] azok, kik egymás mellett esküt tettek,[6] kik kereskedelmi vagy más vagyont érdeklő társaságban vannak,[7] egyidőben nem lehettek a tanács tagjai. Az ily viszonyban levők közül csak egyik lehetett a tanácsban,[8] és tényleg a hivatalos ügyiratokban nem is találjuk egyidejüleg egymás mellett e közel rokonokat város tiszti alkalmazásban.

Bűntények és bűnös állapotok különben nemcsak tettleges fennforgásuk idejében, hanem utóhatólag még azok beszünése után is alkalmatlanná tették az egyént a hivatalviselésre, mert a tettleges bűntényben vagy bűnös állapotban levő egyén méltatlan volt az elöljárói megtiszteltetésre, amint a maga tevékenysége iránt bizalmat sem gerjesztetett még az esetben sem, ha bűnös állapota megszünt s az egyén erkölcsileg megjavult. Ezt a felfogást jelesen tükrözi vissza az 1455-ben halálra itélt Kraus Péter polgárnak az esete. Neki csak azon feltétel mellett kegyelmeztek meg, hogy a jövőben semminemű hivatalba nem juthat.[9]

Ennyire menvén a törekvés a választandó elöljárósági egyéneket erkölcsi, értelmi és gyakorlati szempontból bármi néven nevezendő gyanúsitással, kifogásolással vagy váddal szemben megtámadhatatlanokká tenni, könnyen érthető, hogy a tisztviselők tekintélyét még a választásnál követett

[1] Auch zwen Recht pruder.

[2] Auch die daign die da zwo recht schwestern habn.

[3] Auch zwayer rechtn geschwister kindt.

[4] Auch Schwecher vnd aydm.

[5] Auch Vater vnd Sun.

[6] Auch die daign die zuainander geschworn habn.

[7] Auch die daign die geselschaft mit einander habn als zur ain mann.

[8] Sunder man mag wol vor Jedem tayl ainen nemen In Ratt zu ainem gesch(w)ornen. (XVI. sz. vár. jk. 154.)

[9] ut ipse petrus nunquam pro huiusmodi excessibus suis in prefata Civitate nostra vel officiolatum habere possit, neque stb. *(Dipl. Pos.* III, 164—165.)

eljárással is emelni igyekeztek. Az ünnepélyes eljárás, a szertartásos hivatalba-iktatás csakugyan nagyon hatásosnak bizonyult a hivatal fontosságát s azzal szemben a lakósság részéről tanusítandó tisztelet szükségességét a polgársággal megértetni.

A választás ideje szt. György napjára volt határozva.[1] A választás, úgy látszik, a Ferenczrendiek kolostorában,[2] néha azonban a városházán ment véghez. 1444-ben a kolostorban, 1497-ben a városházán, 1492-ben ismét a kolostorban folyt le a választás. Az utolsó választás, melyről mint a kolostorban történtről tudunk, 1530-ban volt.[3] Az ok, mely miatt a választás a kolostorban ment véghez, nyilván nem keresendő egyébben, mint a városházi helyíség szűk voltában. A városházán a testületek befogadására két nagyobb, ma is fennlevő helyiség szolgált, az egyik a *tanácsszoba*, melyben a városi tanács ülésezett. Ezt másképen „nagy szobának“ meg „urak szobájának“ is nevezték.[4] A másik az úgynevezett *Schranne*, melyben a külső tanács gyülekezett össze. Ezt másképen „Gemainstube“-nek is nevezték.[5] Akár az egyik, akár a másik elégtelen volt nagyobb tömegek befogadására, minők

[1] Az 1291 évi szabadalom szerint: Item villicum seu iudicem inter se, *a festo sancti Georgii martiris* .... eligent, quem voluerint de communi. (Endlicher 623. Michnay-Lichner 247. l.)

[2] Az 1444 évi számadáskönyvekben olvassuk: Am Suntag nach Johannis ante portam latinam (azaz máj. 3-ikán) hab wyr gebn awf dye Herrn und awf dye Gemain In *das Closter, als man ein Richter sazt, und etzlich Ratsherrn* 30 pint wein, von dem Lachhüettl per 6 D., facit 6 Sch. Item umb 36 Semmelln 7 Sch. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. 39. sz.)

[3] Az ez évi számadási könyvekben olvassuk: Am tag georgy ist *Im Closter* aufgegangen umb wein, so man *Im Closter den Herrn und Gemain verert,* dergleichen den Mönichen, *als man den Richter gesatzt* 2 Sch. 18 D.

[4] Die grosse stubn, die *Herrn stubn.* Először 1439-ben emlittetik. Az 1442-iki számadókönyvekben: als dy Herrn Im Rothaws In der *grossen stubn am Rechte sassen.*

[5] 1449-ben emlitettik a *Gemainstubn.* (Vár. szám. könyv.)

éppen bíró- és tanácsválasztásoknál jöttek egybe, úgy hogy vagy az udvarra, vagy a városháza előtt levő piaczra, a főtérre kellett vonulniok. Ez a körülmény terelhette tehát a város választó polgárságát a kolostorba vagy a kolostor tágas templomába. A kolostor maga is elégséges volt nagy tömegek befogadására, nemcsak a kolostor tágas étkező helyisége, de a kolostor keresztfolyosói is sok embert fogadhattak be. Azért látjuk, hogy más városokban is a városi választásokat nem a szűk városházán, hanem a tágasabb kolostorokban ejtették meg. Baselben például az ágostoniaknál s néha a prédikáló barátoknál is,[1] s még csak 1521-ben épült e czélra egy külön alkalmas terem a városházán.[2] Frankfurtban is a tanács a polgárokkal a mezitlábos barátok vagyis a dominikánusok kolostorában gyűlt össze.[3] S így volt az másutt is.

Olykor, ha a választás hosszadalmas volt, gondoskodtak az urak mulattatásáról és szórakoztatásáról is, amennyiben vagy állandóan városi zsoldban levő vagy csak időnként felfogadott kóklereket vagy bohóczokat léptettek fel.[4] Kétségtelen, hogy a választást isteni tisztelet előzte meg s valószinűleg az is hozta magával, hogy régen a nevezett kolostorban ment véghez a városi tisztikar restauratiója.

[1] Két 1409 és 1414 okirat tanuskodása szerint Maurernél: *Städteverfassung* III, 231.

[2] Ugyanott III, 231.

[3] Az 1389 évi vár. számad. könyv szerint Römer-Büchnernél: *Stadtverfassung* 198 l.

[4] Montag nach Pfingsten — irja az 1477 évi számad. könyv — ainen *gaukler,* der mainen Herrn *auf dem Rathaws* abendtewer zur kurz weil gemacht hat, *als man Richter und Burgermaister setzen sold,* hab ich Im gebn, nach geschaft Herrn Burgermaisters 21 D. (Rakovszky i. h. 39. sz.) Hogy a külföldi városok némelyikéiben állandó városi zsoldban álló bohóczok voltak, tudvalevő. Voltak azonkivül utazó (fahrende) bohóczok is s lehet, hogy a Pozsonyban említett kókler is ilyen volt.

A választás alkalmával megkondultak a város harangjai.[1] A városi őrség a bástya-falakon s a kapuk előtt díszben állott.[2] Majd a választás után a választott bíró, kezében a hatalom jelvényével, a ma is meglevő bírói ezüst pálczával az esküdtekkel s a czéhekkel együtt s körülvéve a városi zsoldosok által, ünnepélyes körmenetben a székesegyházba vonult, hol hozzá a plébános a bírói kötelességekről beszédet intézett s őt aztán feleskette. A bíró a király, a magyar korona és Pozsonyváros iránt való hűségre esküdött valamint arra, hogy bíráskodása idején a szegényeknek és gazdagoknak, özvegyeknek és árváknak igazságos és hű szolgálatára lészen, s hogy nem adomány, harag vagy barátság, hanem tisztán az isteni igazság szerint fog itélni.[3] Hasonló esküt tettek az esküdtek is.[4] Eskü után az ünnepélyes nagy mise, a „polgármise“ következett.[5] Az egészet pedig víg lakoma, a „bírói megtiszteltetés“ fejezte be,[6] mely szokás még csak a XVII. század végén szünt meg.[7]

[1] Az 1492 évi számad. könyvben olvassuk: Als man in *den Closter Richter und Rat gesetzt* hat, hab ich einen der *die glokhen darzue gelait hat* geben 12 D.

[2] Az 1540 évi számad. könyvek szerint: Die wochen Philippi et Jacobi (azaz máj. első hetében) zalt wachtern, pei den thören, und awff den Mauern zu sein, als man ain Oberkait erwellt, umb wein 1 Sch. 10 D.

[3] Az esküformát fenntartotta a városi jogkönyv 163 pontja. Az a következő: Ich Schwer vnserm aller genedigistn Herrn khonig zw Vngern etc. N. vnd der heilign kron zu Vngern, vnnd der Stat zu presburg, das Ich daselbst Armen vnnd Reichn, wytibn vnnd waysen ain gerecht trewer Richt' sein will, Vnd nit will ansehen nit gab freundtschafft oder feyndschaft, Sonnd allain dy gotleich gerechtigkhait; als war mir got hilff vnd alle heiligen. (Királynál i. h. 416. l.)

[4] Pozs. vár. jogkönyv 163—164.

[5] Az 1487 évi számadókönyvben olvassuk: Ain *Ambt* gesungen. Mein herrn Richter und Rat hoben ain ambt lassen singen von der heiligen dreivaltigkait, als der Rat lees lossen ist worden, hob ich das virdig ambt, das man noch schuldig ist gewesen bezolt 1 ℔ ϑ und das heunung ambt auch facit 1 ℔ . . . 2 ℔.

[6] Az 1506 évi számadókönyv szerint: Item In die Georgy Martiris, als meine Herrn wolfgang forstner richter erwelt hat zw dem Richterampt, Habn In meine Herrn *ain Erung* getan, mit ain Essen visch, ain kerppen und ain stürl, das 16 Pf. wog, und klaine visch per 3 Sch. 26 D.

[7] Rakovszky: *Alterth. Ueberl.* i. h. 1877 évf. Nr. 39.

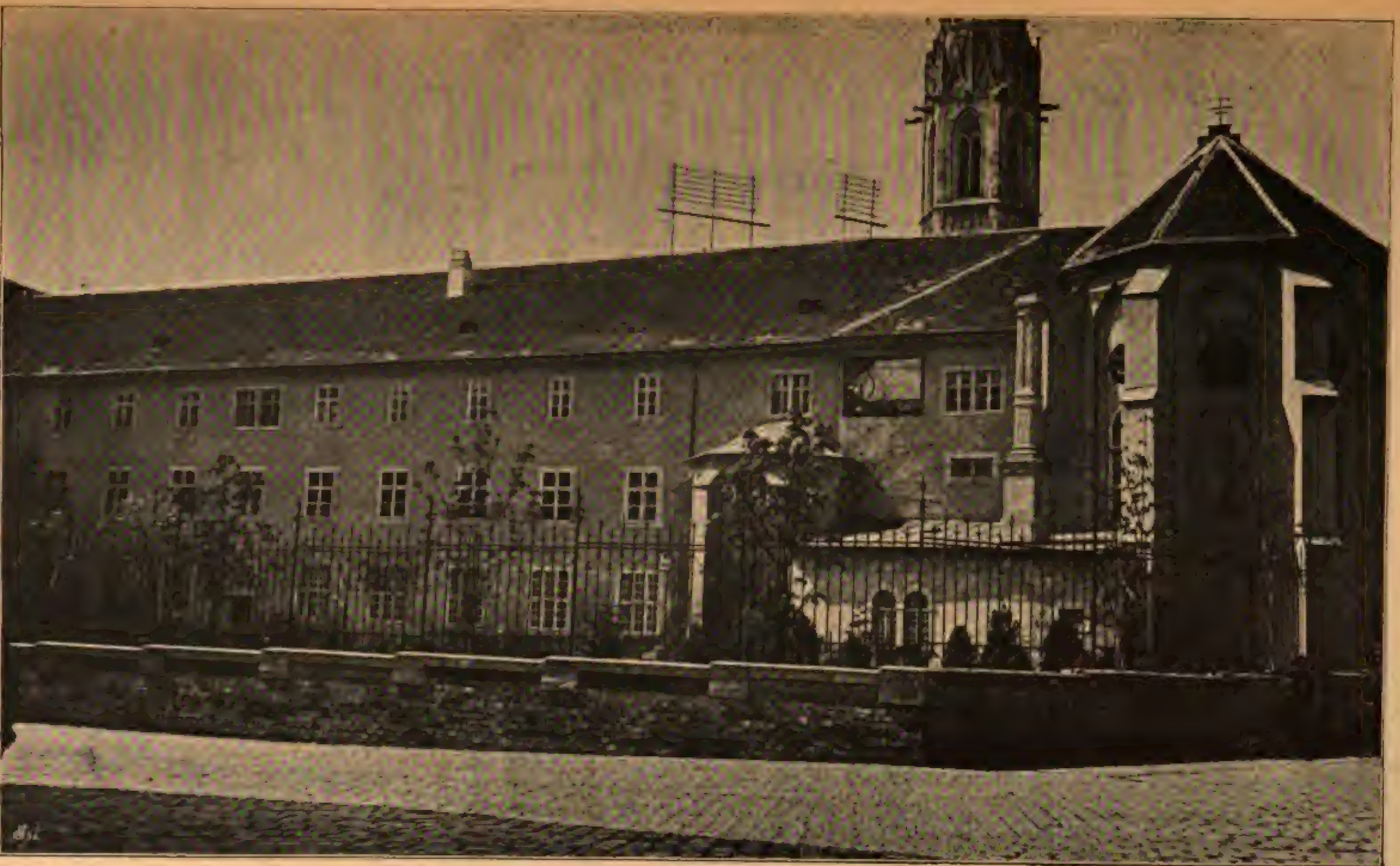
A választás érvényessége *egy évre* szólott.[1] Ez azonban nem azt jelenti, hogy minden évben új-új bírót s tanácsot helyeztek hivatalba. Ha a bírák, polgármesterek, esküdtek, szóval a városi magistratus tagjainak névsorozatát végig tekintjük,[2] arról győződünk meg, hogy a városi tisztviselők közül többen több éven át ültek városi hivatalukban. Igy a bírák közül Kitzmagen és Trelesch 2—2, Eilausnrock 3, Holzer 4, Gmaitl 5, Fischer 6, Spitzer egy huzamban 2, másik huzamban 12, összesen tehát 14, Rauchenwarter egy huzamban 4, másik huzamban 10, összesen tehát szintén 14, Hartlinus egy huzamban 21, II. Jakab egy huzamban 11, másik huzamban 35, összesen tehát 46 éven át bíráskodtak. Hasonlót mutatnak a többi városi tisztviselők névlajstromai s azért e tényállásból következtethetünk arra, hogy a középkori Pozsonyban is erős családuralom jött létre. Más városokban igaz a nemzetségek uralma vergődött fölül s dominált a városi közügyek felett, de nálunk ily nemzetségi uralmat nem tette lehetségessé a czéhek fölülkerekedése. Míg a középkorban más helyeken a legádázabb harczot látjuk kifejlődni nemzetségek és czéhek között, nálunk ilyen harcznak semmi nyomát nem találjuk. A legtöbb városban a czéhek győzedelmeskedtek a nemzetségek felett, nálunk a folytonos gyarmatositás és telepedés következtében a nemzetségek meg nem erősödhettek, csak egyes családok jutottak tekintélyre, nagymérvű befolyásra és társadalmi előkelőségre. A régibb behonosodott családok lettek patriczius-családokká, de ezek akkora uralmat nem szereztek a városi közügyekre, mint másutt a nemzetségek, hol a czéhek csak lassan törhették meg ezek hatalmát. De ennek tulajdonítandó aztán az is,

[1] Az 1291 évi okirat szerint: villicum . . . *usque anni revolucionem duraturum* eligent. [2] E mű III, 351—448.

hogy Pozsonyban a családok annyira nem is állandósultak, mint a nemzetségi városokban. Vajmi kevés az a család manap, mely már a középkorben mutathatná fel őseit.

A hivataloskodás bizonyos joghatósággal, intézkedési, bírói és végrehajtási hatalommal lévén összekötve, természetes, hogy a városi szervezet által gondoskodva kellett lenni arról, hogy a tisztviselő e hatalommal vissza ne éljen. A visszaélések könnyen csúszhattak be s gyökerezhettek meg ott, hol a jogi hatalom gyakorlása húzamosabb időn át történhetett. Ezért szabta ki a pozsonyi városi jog is csak *rövid* időre a tisztviselők számára a hivatalos joggyakorlatot. Tényleg sokan voltak, kik csak egy-egy éven át szerepeltek a tisztviselői közpályán s aztán többé nem említtetnek. De nem csak ilyképen tették a tisztviselőnek a visszaélést nehezzé, hanem még azáltal is, hogy eljárásában ellensúlyozták a tanácscsal. A bíró, mint láttuk, nem egyedül, hanem esküdttársaival együtt bíráskodott,[1] tehát személyes önkénykedése aligha juthatott érvényre. Csakis a tanácscsal egyetértőleg indíthatott a polgárok ellen eljárást és róhatott rájok bírságot.[2] A felek jogosan követelhettek bírótól és tanácstól tanácsot és kihallgatást.[3] Nagyfontosságú ügyekben, főbenjáró perekben, ételben és italban való különös mértékletesség volt az itélő bíróság lelkére kötve.[4] Ezekhez különféle büntetések járultak kötelesség-mulasztás vagy visszaélés esetében. A hivatalos titok elárulását a tanácsból való kizárással fenyítették.[5] Törvényszegés esetén másokat választottak meg helyébük,[6] különben a hivatalnak a törvényesen kiszabott időn belül való megszünése csak halál, elköltözés vagy

[1] vnd da frug er die purger vms Recht. [2] P. v. jk 141. [3] P. v. jk 143. [4] P. v. jk 68. [5] P. v. jk 66. [6] P. v. jk 133.

9. A pozsonyi szentferencziek átépített kolostorának kert felé néző része.

lemondás folytán következett be.[1] A bíró minden cselekvéseért számot adni tartozott, felelősségre volt vonható, mert a bírói felelősség ki volt a statutumokban fejezve. E felelősség magában tartalmazza azt, hogy a bírói felelősség a helyettes bírót is terhelte, valahányszor a távollevő bírót helyettesítette. Ugyanaz áll a polgármesterről és ennek helyetteséről.[2] Nehogy pedig a bíró törvényszegése miatt a már bíróilag elintézett ügyek újból felkavartassanak, elrendelte a statutum, hogy összes intézkedései, polgáriak és bűnügyiek, megtartják erejöket.[3]

A pénzkezelés a városnál könnyen nyújthatott volna alkalmat a visszaélésekre, de a tanács e tekintetben mindig éber volt. Az elszámolásokkal rendes ellenőrzést gyakorolt. Részint a tisztviselők: bíró,[4] polgármester,[5] városi irnok[6] s mindazok, kik városi jövedelmek behajtásával voltak megbízva,[7] rendesen számadásra vonattak a tanács által.[8] De a tanács azon tagjai is, kik valamely jövedelmi ág kezelésével vagy egyes pénzügyi műveletekkel voltak megbízva, ugyancsak számot adtak erről a tanácsnak.[9] Azon magánosok is, kik a város felszólítására, akár a város szükségleteire árúkat adtak, akár a

---

[1] P. v. jk 132. [2] P. v. jk 152.

[3] P. v. jk 84.

[4] 1413. ápr. 14. A város elszámol mit dem *Wenigen Gilgen* (index parvus Egidius). 1413. jul. 11. A város újból elszámol mit *Wenigen Gilgen.* (Vár. számad.)

[5] 1413. ápr. 15. A város elszámol mit *Andre* dem *Treletsch* di czeit burgermeister. 1418. decz. 13. *Andre Pernhernlel* elszámol in der Trelesch stob négy évi bevételekről és kiadásokról. (Vár. számad.)

[6] 1411. jun. 5. 25. aug. 18. 1412. máj. 22. 1413. febr. 22. A város elszámol mit *Johannes* dem Statschreyber. (Vár. szám. könyv.)

[7] 1412. febr. 18. A város elszámol mit *Hanns Salczer.* (Vár. számad.)

[8] Ez a számadási könyvekben ismételten említtetik, így 1415-ben is. Die Raittung ist geschehen *vor dem ganzen Rat und vor den vier und Czwayneczkern. (Dipl. Poson.* I, 480.)

[9] 1411. ápr. 16. A város elszámol mit *Mertten* dem *Protesser;* továbbá mit *Petrein* dem *List;* továbbá mit *Vlreichen* dem *Rauchenwarter;* továbbá

király vagy az ország szükségleteire szállításokat eszközöltek,[1] azonkép megjelentek a tanács színe előtt s leszámoltak. Ilyképen elejét vették a város pénztára megrövidülésének.

mit *Reynolten* dem *Snechnol.* Ugyanitt említve van *Hans Strawbenpert.* 1411. máj. 11-én mit *Hanns Perchtold;* továbbá mit dem *Franczen.* 1411. máj. 14-én mit *Andre Gunther;* továbbá mit *Andre* dem *Treletsch.* 1411. jun. 25-én mit *Jacoben* dem *Walich* (Jacobus Gallicus); továbbá mit dem *Jobsten Laschpot* (Jodocus Laschpot); továbbá mit *Johannes* dem Statschreyber. 1411. jun. 30-án mit *Johanns* dem *Lachhutlein.* 1411. jul. 4-én mit *Dietreichen* dem *Fleischhakker,* auch mit *Hannsen* dem *Eylaws* dem *Rokch;* továbbá mit *Jacobum* dem *Meweys.* 1412. ápr. 28-ikán mit *Hannsen* dem *Sesselman.* 1412. jun. 16-án mit *Jobsten* (Jodocus) dem *Laschpot* s említve van *Treletsch* is. 1412. jul. 14-én mit *Hannsen* der *Lachhutlin* s itt említve van *Treletsch* is. 1413. jan. 3-án mit *Larenczen* dem *Vierczker.* 1413. jan. 27-én mit *Paul Meindlein.* 1413. febr. 17-én mit *Conraten* dem *Kyczmagen,* ugyanitt említve van *Fritricus Sartor.* 1413. febr. 17-én mit *Vlreich Hertlein.* 1413. márcz. 15-én mit *Jacob Christan.* 1413. ápr. 6-án mit *Hannzen Eylausdemrokch.* Ugyanitt említve van *Junkchher Petreis* aydm és *Thoman Kramer.* Ugyancsak 1413-ban mit *Wilhalm* den *Fuerer.* Ugyanitt említvék *Hanns* der *Fuerer, Hanns* der *Slosser, Stephan* in dem czehenthoff, *Dietrich Fleisser, Fridrich* der *Scherer, Andre* der *Arczt, Niklos* der *Hawer, Niclas Colomanni,* item der *Prewss.* 1419. ápr. 19-én *Fridrich Habersdorffer* und *Hanns Pawr* elszámoltak az általok bevett és kiadott városi pénzekről. (Vár. számad.)

[1] 1411. márcz. 3. A város elszámol mit *Thoman* dem *Chramer.* Tőle vett a város, midőn a király Pozsonyban tartózkodott, fűszert, viaszkot és olajat. Ugyanitt említve van *Protesser.* 1411. márcz. 3-án mit *Christoffen Millawner.* 1411. márcz. 6-án mit *Hanns Czuchtel,* ki Récséről bort szállitott a városba. 1411. ápr. 16-án mit *Colman* dem alten pekken, ki a királynak bort szállitott. 1413. jan. 4-én mit *Dietrichen* dem *Fleisser* (Theodricus Carnifex), ki a király Pozsonyban létekor hat ökröt adott. Ugyanitt említve van *Wilhalm Fuerer.* 1413. febr. 13-án mit *Herlein* dem *Leywanter* (Herlinus Linifex), tőle bort is vettek a király számára. 1413. márcz. 14-én mit *Thoman* dem *Kramer* (Thomas Institor), ki pénzt és árukat kölcsönzött a városnak; továbbá mit *Andre* aws der *Schutt,* ki borokat adott a király számára. 1413. ápr. 22-én mit *Niclasen* dem *Colman* (Niclas Colomanne), ki a király rendeletére bort szállitott Komáromba. Ugyanitt említvék *Thoman* der *Kramer, Martinus, Peter, Koler, Stephanus* dictus *Mendel, Johannes* der *Slaher* és *Slosser.* Ugyancsak 1413-ban mit *Hansen* von *Velsperkch* és *Fridrik Anczenperger,* kik a királynak Pozsonyban létekor 12 ökröt adtak. Ugyanitt emlitve van *Thomas* der *Kramer.* Ugyancsak 1413-ban mit *Petrein* dem *Ledrer* (Petrus Cerdo) und seinem aidm *Hansem* dem *Salczer.* A városnak pénzt kölcsönzött *Gilig Fuetrer.* Említve van azonkivül *Kirichnops* mul (malom). (Városi számad.)

Időt, gondot, munkát, felelősséget követelvén a hivataloskodás, természetes, hogy a tisztviselőknek tevékenységükért bizonyos anyagi előnyök jártak. A bírónak és helyettesének, úgy látszik a XVII. század elejéig, nem járt rendes fizetés, lévén hivataluk csak tiszteletbeli. De azért némely járulékokat nem nélkülöztek. Kiküldetéskor megtérítve kapták költségeiket, mi egyátalán szabály volt minden kiküldetésben, bárki lett legyen a kiküldött. A számadási könyvekben azért rendes rovatot képez az „útiköltség.“ [1] A bírónak és helyettesének járt továbbá főteendőjük, a bíráskodás után bizonyos jövedelem, a büntetési pénzeknek, a bírságoknak bizonyos hányadai.[2] A bírságpénzek képezték a hegymester és csőszeinek is legjelentékenyebb jövedelmeit,[3] de járt nekik pecsétes engedélyek kiadásaért is megállapított díj.[4] A bíró mellett a polgármesternek és az esküdteknek sem volt rendes pénzbeli fizetésök, de kaptak mégis a XV. század végeig termé-

---

[1] 1434: Stat Raisz und zerunge facit 73 fl. auri 46 Wiener den. Ugyanaz évben: Zerung zu Schenk tische 19 fl. auri 23 l.

[2] A bíró jövedelmét a városi statutum több pontja határozza meg. Igy a szomszédsági viszonyt megzavarója 32 font d. fizet. Item, wer do ausbeleibt mit ainem aid, der ist dem Richter phlichtig LXXII. d. vnd der der in dan geuangn hat, *ist dem Richter nicht mer pflichtig dan LXXII. d.* vnd sull Im sein gut widder geben. Item, ist sach das ainem man gestoln wirdt es sey vil oder wenig, vnd bringt denselbn diep in die gefangnuss mit dem selben gut, kombt er dem Rechtn nach: *so ist er dem Richter nicht mer schuldig wan LXXII d.* sol im sein gut widder geben. So er aber dem Rechten nicht noch wollt komen, so mag sich der Richter desselben guts wol vnterwindn *vnd dem Richter darzu veruallen XXXII lb. d. ze wandl,* zwai tail zelassen vnd den drittn tail ze nemen. A vásáron lefoglalt illetéktelen áru harmadrésze is övé volt. Vnd was er (t. i. a vásárbíró) vnuerhtlichs (= unrechtlichs) v(i)ndt nichts aus genommen, vnd das nit das Stat zaychn hott, das sol er nemen *Vnd sol sein des Statricht' der dritail.* Igy a XV. és XVI. századi jogkönyvek 15–25. és 60–62. 159.

[3] Lásd alább a bírságoknál.

[4] It. Wan ainer sin pedschadt nymbt, vnd weinperr auffuertt, der sol geben dem hueter II. d. (XVI. sz. vár. jogk. 127) It. Wer sich richt mit seinem widdertail, der sol dem perigmayster gebn vom petschadt II. d. (U. o. 128.)

szetbeli járulékokat: *sót*[1] s a XVI. század vége felé *fát*, melyet, mikép már említettük, nekik a faosztó urak szolgáltattak ki. A többi hivatalnokok, alkalmazottak s szolgák azonban már rendes évi fizetésben részesültek, amint azt a már eddig közölt adatok bizonyítják. De kaptak a fizetésen kívül természetbeli járulékokat is. Igy a hivatalnokok *fát*.[2] A városi erdőség egy része külön fenn volt számukra e czél végett tartva. Ez volt a *Herrnlust*. Alatta azon erdőrészeket értették, melyekből a magistratus kapta a maga fáját, a többi polgárok ellenben a *Burgerlust* nevü erdőrészekből. Olykor *olaj*[3] s *zsemlék*[4] kerültek közöttük kiosztásra. Néha *uzsonában* részesültek.[5] A XVII. században a városi alsóbbrendű tisztviselők már *mezei terményeket* is kaptak deputatumban. A kamarairnok 20 mérő különféle buzát, hasonlóan a városi majoros és az erdészek is. A városházán mindig voltak holmi nyalánkságok s édességek az urak számára, hogy torkukat felfrissíthessék.[6]

[1] 1458-ban Genannt zur Betheilung per 6 Küeffel erschienen: Ludwig Kunigsfelder, Wolfgang Ranes, Jakob Loeffler, Korner, Ruspek, Maindl, Flins, Kraws, Klux, Niklas Stern, Jorig Weinbachter, Erhart Fleischhakker, Jorig Wimerecht, Andre Weninger.

[2] 1547-ben a városjegyző 6 öl tölgy fát kapott, Leopold Medicus, Kammerschreiber vagyis az alkamarás, a Marktrichter és a 2 erdész mindegyike 2 öl tüzelőfát.

[3] 1502/3-ban Kamerer hat kauft gemeiner Stat 1 Cent. *pawmöll* zw wienn per 7 fl. das meine Herrn unter sich haben getailt und awf den Zenten ist gangen dreissigist 7 Pf. 1 Sch. 5 D.

[4] 1503-ban: Umb 3 semlen laib, den purkhart pekhen, dy mein Herrn unter sich habn tailt, ain laib per 75 D.

[5] Igy 1511-ben a halászczéh részéről: In die philippi et Jacobi apostoli, als meine Herrn *ain vutarn gessen* haben, bei Herrn Hans Lachenperger Richter, als dy maister vischer meinen Herrn ein essen visch geschenkt haben, von wegen des Leonhart vischer, als er awff den geschlos gefangen ist gewest umb 18 Halbein 2 Sch. 7 D.

[6] 1540: kauft den Herrn 1 Pf. konfekt, aw(f)s Rathaws per 3 Sch. 1568: Chamerer zalt Albrechten Apotheker, das er Im vorigen Jar ins Rathaws grün und Rot wachs, Pisenzeltel, Trotfisch, Spira Wasser und Lawendl wasser gebn, und die Skatl zwir In der Ratstuben mit konfekt gefüllt, das pracht 5 Thl. 2 Sch.

Fizetés számba ment a természetbeli *ruha*, melyet a bírón kivül az összes városi alkalmazottak évenként kaptak. A számadókönyvekben e ruha „udvari ruhá"-nak neveztetik s kiosztásának nyomát a XVII. század közepeig követhetni. A városi irnok[1] és kamarás[2] még 1534-ben kikapják ruha-deputatumukat, de aztán e szokás beszűnt. Ezentúl pénzben kezdték azt nekik reluálni. 1542-ben a polgármesternek járt ruha fejében 7, a városi jegyzőnek 6, a kamarásnak 1 tallér. A városi alsóbbrendű alkalmazottak azonkép részesültek természetbeli ruhában, s így a kamarairnokok,[3] a városi irnokok,[4] a városi tűzérmester,[5] a városi vadászok,[6] a városi őrmesterek,[7] a zsoldosok,[8] a toronyőrök[9]

[1] 1534: dem *statschreiber* zu sain *Hofklaid*, und Herr Sebastian Eisenreich von wien pracht, 7 elln khemel purpian, und mer zalt ain fuchswambl schauben per 12 Thl. alles 22 Thl. 15 D.

[2] 1534: *Chamerer* zu seinem *Hofklaid* 2 elln schwartz samet per 2 fl.

[3] 1502: Dem *Kammerknecht* und seiner frawen, Ihr *Hofgewant* 2 fl. 1510: Item az erdészeknek, und dem Andre *Kammerknecht*, Ihre *Hofklaider*, von den pawl Kranfelder, ain stuk prawnes ygled und das tuech gestet fünf halben gulden. 1544: *Kamerknecht* zu ainen *Hofklaid* 3 elln schwarzen vorstat zu ainer Joppen 4 Sch. 1532: Dem *Camerschreiber* zum *Hofklaid* 7 elln grab (grau) tuech ains per 3 Sch.

[4] 1434: Item — *Hofgewant* — dem Jörig *schreiber* — ain prawn Rock — mit einer Fux Kürschen der that 3 fl. auri.

[5] 1532: Zalt M. Peter schlesinger, *Stattpüxenmaister* zum *Hoffklaid* 10 elln grab tuech ye 4 elln per 1 fl., mer 2 elln kamertuech per 12 Sch. awch 1 elln plab (blau) Fuettortuech per 12 kr. und 2 elln zwilch zum unterfuetter per 8 kr.

[6] 1499: szolgák és erdészek számára kawft 1 ganz stukh prawn drigler per 1 fl. 5 Sch. facit 11 Pf. 3 Sch. 1502: den fritzen mit seinen zwain gesellen (erdészek) drew *Hoffgewandt*, von einen Rotten tuech 5 elln per 1 fl. an ain vierthail 15 elln tuch 3 Pf. 6 Sch. 1510: Item den draien *waldförstern* . . . Ihre *Hofklaider*, von den pawl Kranfelder, ain stuk prawnes ygled und das tuech gestet fünf halben gulden.

[7] 1550: *Umbsager* 7 elln schwartzen ulmer parchent, und rots tuech zum unterfutter. És: *Umbsager* ain roten *Hofrok* Parchent zum wamess 7 Thl. 2 Sch. 23 D. 1553: *Umbsager* 4$^1/_2$ elln graues tuch zum Rokh, mer 1 elln grün lindisch, und 3 elln gelb futtertuch 4 Thl. 4 Sch. 13 D.

[8] 1507: gemainer Stat wochen *Soldnern* dargebn prawn neisser tuech allbeg 5 elln für 1 fl. facit 14 Pf. 15 D.

[9] 1450/51: Item und dy Herrn schueffen durichs gemachs willen, das man gebn scholl, den Chuntz *Drom-*

s kapúőrök[1] azonkép kaptak ruhát, még pedig kabátokat, nadrágokat, mentéket, köpenyegeket, őrbundákat. E ruhanemek különféle szinűk voltak: vörösök, fehérek, zöldek (aczélzöldek, fűzöldek), barnák, feketék, vörös vászon, zöld vagy hamuszürke tafotabéléssel. Némely darab selyemmel, zöld bársonynyal, zsinórprémmel, selyem gombokkal volt diszítve. A toronyőrök jobbára a város szineibe: vörös-fehérbe voltak öltöztetve. De az összes szolgaszemélyzetnek is kijárt a ruha, így a városi szolgáknak és őröknek,[2] a törvényszéki szolgának,[3] a lövészek-

metter von wegen seines Smies, umb *Hofgewant*, das er nicht übel scholl reden von der Stat, als der urlawb nam, den hat man gebn 3 Pf. 35 D. 1466: Awsgeben auf der Stat prespurgk *Hoffgewant* . . . kawft ain olmutzertuch von Maister Michel smid, umb 4 fl. auri. (Ezt a „Wagenknechtek“ és „turmwachterek“ kapták kabátokra 5—6 rőfnyi mennyiségben.) 1526: den dreien *wachtern* 3 wacht pelz für ainen 7 Sch. 1532: zalt 2 *thuernern* 14 elln Rot tuech ains per 4 Sch. 1534: 3 *thurnern* 12 elln Rot lindisch per 12 Thl. 1542: Fünf *Turnern* zu wien kawft *Hofklaid* 20 elln Rot lindisch 20 Thl., mer an Halb elln weiss lindisch, per 4 Sch. 1542: fünf *thurnern* 24 elln prawn Landisch, die elln per 7 Sch. 20 D. facit 23 Thl. 1545: vier *thurnern* jeden 5 elln grasgruen lindisch die elln per 1 Thl. 1 Sch. 1548: *Turnern* 15 elln Staglfarb lindisch, die elln per 66 kr. 1572: Auf Bevelch der Herrn in Ansehung der angehenden Crönung, auf 5 *Thurner* zum *Hofklaid* 25 elln schwartz lindisch und 10 elln aschenfarib futtertuech facit 41 Thl. 2 Sch. 1577: zalt Hainrichen graben, Schneider, den 4 *Thürnern* grüene Räkh mit schnüeren verpremt, durchaus mit gruen Futter, und vorn mit gruen Taffet gefuettert und gemacht 6 Thl. 4 Sch. 1581: zalt in Herrn Caspar Hoffingers Gewölb, zu den *Thurner* Mäntl umb Taffet, Sprengseiden, Samet auch andere mer sach 22 Thl. 1 Sch. 1586: khauft den 4 *Thurnern* zu Mänthln, und den matheus Heininger, zu einen Mente, 19 Elln grün Scheja zu 1 Thl. 6 Sch. 6 D., 1 Stück grün gerlitzer, und 4 elln grün schlesinger per 8 Thl. 6 Sch. umb grün Samet, daffet, Seidenknöph, zwirn Wágásra, Macherlon für den Mente zalt den Schneider 4 Thl. 4 Sch.

[1] 1478: den Jakobn under Sand Michelstar geschafft zu gebn ain *Hofgewand* per 2 fl. 1558: *thorsteern* zu Hosen 3 elln weiss tuech per 1 fl., zum unterzeug rott Lainbat per 20 D. 1553: *Torstehern* 2 elln rot lindisch.

[2] 1434-ben: Item am Mittichen nach unser lieb frawen tag, habn wir gebn nach des purgermaisters gescheft, umb ain Swartz tuech, den Hans Stengl, den *Statdienern* und dem *wachter* In Newen thurn zu *Hofgewant* 7 fl. auri.

[3] 1574: den 29. dezembris in Veit knapffen gewelb, das man den Colman, ain *gerichtsdiener* zum *Hofklaid* genomen, Erstlich $5^3/_4$ elln schwartz

nek,[1] a hóhérnak,[2] az óra-kikiáltónak,[3] az óra-felhuzó városi lakatosnak,[4] a kocsisoknak,[5] s nyilván mindazoknak is, kik városi szolgálatban voltak, de kiknek természetbeli ruhájának nyomaira nem akadunk a számadókönyvekben. Hogy nemcsak a ruhához szükséges s a posztónyiró által nyirott[6] posztó, bélés, prém, zsinor lett kiosztva, hanem a ruha a szabó, illetőleg szűcs által meg is varratva, azt egyes adatok ugyancsak bizonyítják,[7] valamint azt is, hogy ruhán kívűl némelyek csizmát is kaptak.[8] Igy a városkapitány, városi jegyző és mindazok, kik a bortized beszedésében az úgynevezett körüljárást végezték.

---

tuech zu 4 Sch., 1½ elln gelb tuech per 3 Sch., mer zu ain wames 4 elln Parchent.

[1] 1510: Hrn Friedrich voitten Burgermaister gebn und bezalt, umb ain Rots tuech, ain langer Niernberger das prawcht ist worden den *Schützen* zw Hosentuechern 12 D.

[2] 1434: Item hab wir kawft den Maister peter *Henger* ain *Hofgewandt,* nach des purgermaister geschaft, das kost 9 Sch. 1444: dem Maister Hansen *hoher* — von 1 Hofgewant wegen 1 Pf. D. wien. 1455: dem *Zuchtinger* 1 peltz für sein *Hofgewant* — der kost 7 Sch.

[3] 1628: den 4 *Stundenrueffern,* Ihr Beltzgeld yedem 2 Thl. 2 Sch.

[4] 1493: den Bentzl *Slosser* (az órák igazitásáért) für sain *Hofgewant* aines peltz, dem In Hans wimper, kürschner gemacht hat 1 Pf. 4 Sch.

[5] 1550: *Wagenknechten* 8 elln wylsko per 2 fl. 15 D., 5 elln gelbes tuech, u. 3 elln weiss tuech.

[6] 1445: hab wir gebn den lienhart Scherer, von ainen ganzen plaben tuech (kék) zu Schern, das der purgermaister zu *Hofgewant* aus hat getailt 3 Sch.

[7] 1443: — den Syman *Schneider* füer den Andre Zobl — umb 3 elln tuech zu einer gugl und zu ainen par Hosen, ein elln per 56 D. facit 5 Sch. 18 D. 1451: Den Demeter *Schneider* von 1 gugl zu machen 70 D. 1451: Item hab ich gebn dem Hans Stech von 1 pambst zu schoppen 14 D.

[8] 1434: Item habn wier gebn den Schynagl umb 2 par *knye Schuech* (Halbstiefel) die man gekawft hat dem Hainrich Ach, und den *Statschreiber* 5 Sch.

IV.

A város igazságügyi szervezetének kifejlődése. A bírói illetékesség.

10. Pozsonyi régi ajtó-kopogtató.

A városi hatóságok fejlődésével együttesen fejlett annak *igazságügyi* szervezete, vagyis bíráskodási, büntetési, felebbezési és kegyelmezési eljárása is. A *bírói illetékesség* a városokban eredetileg országos, azaz királyi vagy megyei hatóságoké volt. Amennyiben a városok területei megyei területeket képeztek, annyiban azok királyi vagy megyei hatóságok alatt állottak. Per- és bűnügyekben, magán- és közjogi kérdésekben országos bírák: nádor, országbíró, tárnok, esetleg a király által kiküldött külön itélőbírák vagy pedig a megyei tisztikar egyénei: a főispán, alispán, várnagy, szolgabíró voltak az illetékes bírák. Ezek nyomozták, itélték, felmentették, elmarasztaltak, büntettek, mit számos példával bizonyithatni.

Az országos és megyei bíráknak ezen jogilletékességét azonban több tényező befolyásolhatta avagy meg is szüntethette. Ha a városi területek a fejedelem adományából megyei területek lenni megszüntek s városi területekké

lettek, akkor azokon a megye s a király tisztviselőinek joghatósága megszünt. Ekkor tehát a városi bírák jutottak jogilletékességhez. Ha a királyi elhatározás megyei területen lakót kivett a megyei bíráskodás alól, a megyei bíráknak azonkép megszünt vele szemben bíráskodási illetékessége. Igy tudjuk, hogy 1336-ban jul, 29-dikén I. Károly király csörlei András grófot, annak nejét és gyermekeit összes javaikkal kivette a pozsonyi főispán itélete és joghatósága alól.[1]

Ám a királyi privilegiumok a legtöbb esetben csak szentesítettek, törvényessé tettek oly állapotokat, melyeket a városok lakósságának önkényes gyakorlata honosított meg a törvényes állapottal szemben. Nem a törvény alapján választott városi hatóságok intézték a városok ügyeit; városi bírák bíráskodtak a polgárok ügyeiben a megyei vagy királyi bírák illetékességével szemben. A királyi privilegiumok közül számos csak részleges bírói illetékességet juttatott a városi bíráknak, mi világosan mutatja, hogy a privilegiumok, aszerint amint a városi usus a jogfoglalás terén kisebb vagy nagyobb előmenetelt tett, csak alkalmi állapotokat tettek törvényszerűvé akár politikai eszélyességből, akár pénzügyi számításból, akár merő kényszerből vagy szükségből.[2]

[1] Comitem Andream de Chyrle ac dominam consortem suam, ac filios eorum procreatos, et procreandos cum omnibus eorum bonis, possessionibus videlicet et alijs quibuslibet, a Judicio et Jurisdiccione *Comitis Posoniensis* in perpetuum eximentes, perpetuo recepimus in nostram proteccionem et tutelam specialem. (Pozs. kápt. ltben Caps. VII. fasc. 1. Nr. 8. Knauz: *Magyar Sion* III, 374.) E privilegiumot Erzsébet királyné 1336 nov. 9-ikén újból megerősitette. (U. o. Caps. VII fasc. I. Nr. 8. Knauz: *Magy. Sion* III, 375.)

[2] A szabadalmak bevezetésében rendszerint felemlítvék a szabadalmak kiadásának indokai: népszaporitásra való törekvés, jogszolgáltatási egyöntetűség haszna, a lakósok hű szolgálatai, az ország haszna stb., de egyetlenegy privilegium sem említi fel az adományozó haszonleső számitását vagy a kényszert. Ez nemcsak nyilvánvalóvá tette volna a korona tekintélye hanyatlását, hanem lerontotta volna a privilegiumokban feltüntettetni óhajtott *kegyelmi* tényt is.

Nálunk s nyilván másutt is, hol a városi önkormányzat csak lassu egymásutánságban fejlett, az egyes bírák hatásköre meg volt szorítva, rendszerint úgy, hogy a nagyobb bűnkihágások vizsgálatára és fenyitésére illetékességök ki nem terjedt. Az 1231 évi szabadalom értelmében a valkói bíró minden ügyben bíráskodhatott, a vérontás bűntényének kivételével.[1] Ezt csak közösen intézhette el a várnagygyal.[2] Albert jászói prépost a jászói polgároknak adott 1243 évi szabadalomlevele megengedte, hogy tetszésök szerint válaszszanak maguk közül bírót, ki az összes ügyeket, háromnak: az ölés, a vérontás és az erőszak ügyeinek kivételével a maga illetékességéhez tartozóknak tekinthette. E három utóbbi felett csakis a királyi bíróval együttesen itélhetett.[3] A szepesi nemeseknek IV. Béla király 1243-ban adott szabadalma szerint a szepesi gróf nem itélhetett felettök, sem jobbágyaik felett, kivévén a tolvajlási, pénz- és tizedügyeket. A kisebb esetek elintézésére azonban tetszésök szerint választhattak bírót.[4] István esztergomi érseknek a kereszturiak javára adott 1246 évi szabadalma szerint szabadon választhattak bírót, kit ő megerősit. E bíró azonban csak az 1 márka értékig terjedő ügyeket intézhette el. A nagyobb ügyeket, t. i. a vérontási vagy a márkán fölül való ügyeket a bíró csak a megyeispánnal itélhette el.[5] IV. Bélának a beregszászi jövevényeknek adott 1247

---

[1] preter effusionem sangvinis.

[2] non per se, sed per janitorem castri possit iudicare, cum quo iudicium habeat commune. (Endlicher 434. l.)

[3] qui omnes causas, preter tria, videlicet: homicidia, effusionem sangvinis et violencias, iudicabit, et iudicia tollet eorundem . . . . Predictas vero tres causas villicus eorundem et homo noster interiudicabunt. (Endlicher 463. l.)

[4] Item comes de Scepus nec ipsos nec eorum iobbagyones, possit iudicare nisi in causis furti, monete et decimarum. Super causis autem minutis inter se ortis definiendis, ipsimet possint iudicem eligere, quem vellent. (Endlicher 460—461.)

[5] qui causas usque marcam inter ipsos iudicabit. Maiores vero causas, scilicet sangvinis, vel ultra marcam, iudicabit comes cum villico et aliis maioribus de villa. (Endlicher 470. l.)

évi szabadalma szerint minden ügyben, a vérontás, emberölés és tolvajlás kivételével, az ő bírájuk itélt.[1] Ugyancsak IV. Bélának a berényi vendégeknek 1266-ban adott szabadalom-levele szerint őket bírájuk csak kisebb ügyekben vonhatja illetékessége alá.[2] Ugyanazon királynak a késmárki vendégek számára adott 1269 évi szabadalma szerint a maguk által választott bíró minden ügyben itélt, kivéve a tolvajlást, a tizedet, a vérontást és a pénzügyet. Ezeket az időszerinti királyi bíró intézte el.[3] Végre Moys nádor is fenntartá magának 1270 évi szabadalmában a tolvajlás és vérontás ügyeiben való bíráskodást.[4]

Már nagyobb haladást tettek az önkormányzatban azon városok, melyek bírái *minden* ügyben itélhettek. Az ily városokban az országos bírák: királyi vagy megyei bírák már ki voltak zárva s ily városokról el volna mondható az, hogy teljes önkormányzattal bírtak. Csakhogy az önkormányzatnak ily fokban való gyakorlásához a város közönsége és hatóságai csak lassan s nem minden küzdelem nélkül jutottak, mert az országos bírák, főleg a megyei bírák csak ellenkezve vonultak félre az autonomiai jogok elől s városaink történetei telvék a városi és a megyei hatóságok, a városi és a megyei bírák között kitört illetékességi viszályokkal.

De az autonomiai jogok gyakorlását más jogi állapotok is zavarták. A bírói illetékességnek szabadalmak által megállapított szabályaira tényleg nem csekély befolyással volt

[1] Ad iudicium vice nostri iudicis, exceptis tribus: sangvine, furto videlicet et homicidio, in nullo pertinere dignoscantur, Sed in omnibus aliis causis eorundem, iudicium audiant maioris ville ipsorum. (Endlicher 471. l.)

[2] villicus eorum in minutis causis ipsos iudicabit. (Endlicher 507. l.)

[3] exceptis quibusdam causis, furti videlicet, decimarum, sangvinis et monete, quas iudex noster pro tempore constitutus iudicabit et decidet. (Endlicher 518.)

[4] volumus eciam ut causas furti et effusiones sangvinis inter ipsos hospites exortas, ipsi nos discutiamus. (Endlicher 522. l.)

a középkorban az egyházi bíróságnak és a vele kapcsolatos némely intézménynek kifejlődése. Míg a modern jogállamban a *kivett* biráskodásoknak, ha a hadi és a rögtönbírósági esetektől eltekintünk, többé nincsen helye: addig a középkori századokban a rendes bíróságok alól kivett esetek felette gyakoriak voltak. Az egyházi bíráskodás terén csaknem minden jobbmódu monostor megszerezte magának a kivettséget. Világi téren is szivesen szereztek maguknak egyes egyének vagy családok kivételező szabadalmat. Az egyház részben átvette a pogányoktól öröklött egyes intézményeket, melyek közül itt a *jus asylit* említjük, mert amint a pogányoknál templomok, statuák s egyéb tárgyak menedéket nyujtottak az oda menekülőknek, úgy lettek a keresztény egyházak, temetők, kápolnák, paplakok a bűnösnek oltalmat nyujtó menedékhelyek. Az ily telepekre menekült bűnösök elkerülték az üldöző vagy végrehajtó bíróság kezét. Ha a bűnös az ily helyek jus asyli-jét igénybe vette, meghiusította az illetékes bíróság nyomozását és itéletének végrehajtását.

Pozsony történetében is feltalálhatjuk a bírói illetékesség fenntebb vázolt fejlődési menetét. Akkor, mikor az első adatok világítják meg előttünk a tért, azt kell látnunk, hogy területén a bírói illetékesség nagyon megoszlott volt, aszerint amint területének egy része *megyei* vagy *városi* területet képezett s aszerint, amint a *kivettség* avagy az *egyházi jurisdictio* a gyakorlati életben befolyáshoz jutott. Pozsony mai városi területén tényleg *megyei* területet képezett a vár, mely a megyei jogszolgáltatásnak épp úgy képezte központját mint az administrátiónak. De megyei területet képezett továbbá a Váralj is, mely alatt a Szent-Miklós nevű külváros s a Vödricznek egy része értetik, azon része t. i. mely a Szent-Miklós külváros déli folytatását képezte. Ez a külváros 1390-ig volt megyei joghatóság alatt álló

várterület. Ez évben, márczius 17-ikén kiveszi Zsigmond király Ventur Jakab, Plikindihel (Blikindihöll) Miklós és Segensbergi János pozsonyi esküdt polgárok kérésére a Vödricz nevű népes utczát a vár joghatósága alól, egyesíti Pozsony várossal s állitja annak joghatósága alá,[1] miről ő a Vödricz lakósságát azon felszólítás mellett tudósítja, hogy ezentúl a városi bíróságnak rendelje magát alá.[2] Továbbá ugyanő tudósítja erről a pozsonyi grófot, az alispánt és a várnagyot is s őket a nevezett külváros át-

[1] Ventur Jakab, Plikindihel Miklós és Segenbergi János pozsonyi esküdt polgárok megjelentek Zsigmond király előtt s felkérték, hogy quandam nostram Plateam populosam Wedritz appellatam, juxta eandem Civitatem nostram Posoniensem extra muros ejusdem versus fluvium Danubii a parte Occidentali situatam et protensam, apud manus nostras Regias habitam Nostreque Regiae Collationi pertinentem, quae alias ab ipsa Civitate Nostra Posoniensi exempta, excisa, soluta et divisa perfuisse demonstratur, ad praefatam Civitatem nostram Posoniensem per nos applicari, adjungi, appropriari, perpetuari et annectere ipsamque Civibus nostris memoratis ac eorum successoribus perpetuo dari et conferri postularunt. A király tekintetbe véve a pozsonyiak érdemeit praefatam Plateam nostram Regalem Weidricz nuncupatam simul cum omnibus Juribus, Jurisdictionibus, Judiciis seu Judicacionibus, utilitalibus, fructibus, redditibus . . . et pertinentiis universis . . donationis Titulo et omni eo Jure, quo eadem ad nostram Regiam rite et legitime pertinere demonstretur Collationem, eidem Civitati Nostrae Posoniensi appropriando, applicando, adjungendo et annectendo memoratis Civibus nostris fidelibus . . . ac eorum Successoribus, Posteritatibus universis de nostris Regiis manibus dedimus, donavimus et contulimus . . perpetuo et irrevocabiliter stb. Kelt Budán feria quinta prox. ante Dom. Judica Anno 1390. (*Dipl. Pos.* I, 723—725. Vár. ltár Lad. 11. Nr. 17. Békefi: *A pilisi apátság* I, 377—379.)

[2] Zsigmond király szól fidelibus suis universis populis in Platea Wedricz vocata, extra muros Civitatis nostre Posoniensis sita commorantibus . . . cum nos recensis fidelitatibus et laude dignorum obsequiorum meritis fidelium Civium nostrorum de ipsa Posonio . . . dictamque Plateam nostram regalem cum omnibus suis Juribus . . . . Pozsony városának adományozza új adomány czimén, Fidelitati Vestre firmiter mandamus, quatenus a modo imposterum eisdem Civibus nostris de Posonio et nec non aliter in omnibus licitis obedire et obtemperare, Iudicioque eorundem subjective adstare, Iudicia etiam universa cum expresso solito more debentia, ipsis semper debite modis omnibus dare et administrare debeatis debito cum effectu. . . . . Kelt Budán feria quinta proxima ante Dominicam Judica. Anno D. 1390. (*Dipl. Pos.* I, 734. Vár. ltár Lad. 11. Nr. 15.)

engedésére felszólítja.[1] Egyszersmind meghagyja a pozsonyi káptalannak is, hogy a pozsonyi tanácsot újadomány czimén iktassa be az általa a városnak adományozott Vödricz népes utczába, mit aztán a káptalan ápril 28—30-iki napjaiban minden ellenmondás nélkül végre is hajtott.[2]

De megyei hatóság alatt állottak *magában a városban* azon telkek és házak is, melyek *nemesi* birtokok voltak. A nemesség megyei hatóság alatt állván, természetesen azok fekvőségei is a megyei bíráskodás illetékessége alá estek, s így tényleg Pozsony mai területén a bíráskodás megoszlott király, megye és város között, mihez aztán még az egyházi bíráskodás is járult.

A városoknak juttatott szabadalmak lényege azonban abban állott, hogy a városok különjogú lakósságát összeolvasztotta, az egyéni jogviszonyokat megszüntette s az egységes városi jogot megalapította. Így látjuk, hogy III. Béla király a pécsi egyháznak adott 1191 évi szabadalmában az egyház minden rangú népe közt a különbséget megszünteti, valamennyit egyformán felmentve a király és a bárók adókövetelése alól, őket csakis a püspök iránt mondván adóköteleseknek.[3] Itt tehát a nemes, a jövevény vagy polgár

[1] Zsigmond király értesiti Stibor pozsonyi főispánt és az alispánt, várnagyot, miszerint ő quandam Plateam nostram Regalem Wedrych vocatam .... ad eandem Civitatem nostram Posoniensem applicasse et appropriasse s most meghagyja nevezett főispánnak, quatenus dictam Plateam nostram Regalem cum suis Juribus et utilitatibus universis, eisdem fidelibus Civibus nostris de Posonio, pure et simpliciter resignando, vestras et hominum vestrorum manus ab eadem prorsus excipere studiatis ... Et hoc idem injungimus alijs futuris Comitibus et vicecomitibus prefati Comitatus. Kelt Budán 1390. (*Dipl. Pos.* I, 728-29.)

[2] Zsigmond király meghagyja a pozsonyi káptalannak, hogy a pozsonyi tanácsot új adomány czimén iktassa be az általa a városnak adományozott Vödricz népes utczába, mit a káptalan feria 5-ta proxima post festum b. Georgij Martyris, három napon át, minden ellenmondás nélkül végrehajt. Kelt Budán 1390. (*Dipl. Pos.* I, 731—32. Vár. ltár Lad. 11. Nr. 18.)

[3] ut omnis populus Quinque ecclesiensis ecclesie, sive sit nobilis jobagio ecclesie sue, hospes vel civis, seu con-

és bármilyen szolgaállapotú egyén egyenlő jogban részesül. IV. Béla király azt mondja a beregszászi jövevények javára adott 1247 évi szabadalmában, hogy közöttük a bármely állapotú és nyelvű emberek ugyanazon egy szabadságnak örvendjenek.[1] III. László király 1277-ben a lövéri nyilasokat, kiknek felét már IV. Béla és V. István sorozta a sopronyi polgárok közé, most másik felében a polgárok sorozatába helyezi, mert akarja, hogy e nyilasok is mindazon szabadalmakat élvezzék, melyeknek a sopronyi polgárok örvendenek.[2] Azonos törekvésre találunk Pozsonyban is. Itt az egységes városi jog megalapítására első izben III. Endre 1291 évi privilegiuma törekedett. Ez a városra nézve megszüntette a megyei hatóság illetékességét s így ezentúl a városban levő nemesi curiák is a városi bíró illetékessége alá tartoztak, bár nyilvánvaló, hogy a *nemesség* még azontúl is mindúntalan tett kisérletet, magát a városi bíróság joghatósági köre alól kivonni, különben nem tartotta volna Hunyadi János kormányzó 1451-ben szükségesnek kijelenteni, hogy a várost illeti a jog a mindennemű tolvajokat, rablókat, fosztogatókat, gonosztevőket, *legyenek azok akár nemesek, akár nem-nemesek* vagy más állásuak, letartóztatni s azok felett itélni.[3]

Nyilván még a nemes és nem-nemes családokra való tekintetnél fogva történhetett, hogy voltak Pozsonyban is számosan, kik magukat a városi bíróság alól vagy önkényt vagy szabadalomlevelekkel kivonták. Tényleg tudjuk, hogy

---

dicionalis cuiuscunque servitutis. (Endlicher 392 l.)

[1] Ad ipsam autem congregati cuiuslibet condicionis et lingue homines una fungantur libertate. (Endlicher 472 l.)

[2] volentes ut iidem sagittarii illa per omnia gaudeant libertate, qua dicti cives Supruniensee gratulantur. (Endlicher 548. l.)

[3] ut ipsi quosvis homines fures, latrones, vespiliones et maleficos, *sive sint nobiles, sive ignobiles,* sive alterius cuiuscunque condicionis et preeminencie, in criminibus ipsorum deprehensos, judicare . . . (*Dipl. Pos.* III, 10. Teleki X, 294. P. v. ltár. Lad. IV. Nr. 46.)

Hunyadi János kormányzó adóssági és bűntényi ügyekben egyeseket a városi bíró alól felmentett, de az ebből származott jogkárosodások ismét arra birták a kormányzót, hogy korábbi felmentvény-leveleit visszavonja. 1451 május 19-én ugyanis felhatalmazza Pozsony városát, hogy azon pozsonyi lakosok felett, kiket adóssági és bűntényi ügyekben másik levele által bíróságuk alól felmentett volt, azon levelének tekintetbe nem vételével bárki folyamodására s bármi ügyekben is itélhessen.[1] E rendeletének azonban kevés foganata lehetett, mert néhány hónappal későbben, 1451 aug. 26-án a pozsonyi tanácshoz intézett levelében azt irja, hogy szavahihető emberektől értesült afelöl, miszerint a pozsonyi polgárok s lakosok közül némelyek kivonják magukat bíráskodásuk s itéletük alól a városnak nem csekély kárára.[2] Hunyadi, tekintetbe véve a város régi szabadalmait, újból meghagyja a tanácsnak, hogy e magukat kivetteknek lenni akarókat is törvénykezése alá vonja.[3]

A városnak tényleg nagy oka volt a magukat joghatósága alól kivonók szabadalmai ellen tiltakozni. Mert a kivételezések nemcsak hogy egyenesen sértették a város községi öntudatát s tette meddővé a kivételezettekkel szemben önkormányzatát, hanem valósággal igen sok zavarra, rendetlenségre és visszaélésre is szolgáltatott okot az igazságszolgáltatásban. A legtöbb esetben azonban a remonstratióknak nagyobb eredményök nem volt, mint az, hogy egyes

[1] Kelt Temesvárt 1451. Teleki X, 295—296.

[2] Ex nonnullorum veridicorum hominum relacionibus intelleximus, quomodo nonnulli forent de vestris concivibus et inhabitatoribus dicte Civitatis posoniensis, qui se de vestro judicio et judicatu exemissent vestroque judicio et judicatui sistere nollent et racione huiusmodi exempcionis civibus et inhabitatoribus iamfate civitatis posoniensis nonnulla dampna, iniurias, preiudicia et nocumenta inferrent et derogarent.

[3] *Dipl. Pos.* III, 20. Teleki X, 314—315.

esetekben a kivételező privilegiumok beszüntettettek. Nem is lehetett másképen, mert amint a városi privilegiumok osztogatásának egyik oka az államhatalomnak gyengeségében vagy a korona financziális kapzsiságában keresendő, úgy a kivételezések okait is jobbára tekintélybeli vagy pénzügyi gyengeségekben kereshetni.

A kivételes esetekben bíráskodók országos bírák: nádor,[1] országbíró, tárnok, avagy egyéb egyházi s világi bírák voltak, kik még Mátyás király idejében is itéltek egyes esetekben. E királyunk 1459-ben a pozsonyi tanács kérésére ezen idegen bíróságokat eltiltotta s a városi bíróságot, bírót és tanácsot jelöli ki első bírósági forumúl.[2] Csakis ha a panaszlók a városi bíróság itéletével megelégedve nincsenek, megy ügyük felebbezésképen a tárnokmesterhez[3] s végre a királyhoz,[4] úgy amint ezt már az 1291 évi

[1] 1363 nov. 19. inter Magistros *Stephanum et Paulum filios condam Jacobi Judicis Posoniensis* ab una, et inter nobiles dominas consortem magistri *Johannis fily Nicolai circa portam* et uxorem *Stephani* fratris lorandi de Buda határjárás volt tartandó a csallóközi Pruk és Misérd birtokokban, melyre mint *nádori ember* Bazini Sebus fia János volt kiküldve de ott nevezett időben, a király dolgaiban egyebütt járván, meg nem jelenhetett. (Vár. ltár. Lad. 28. Nr. 43. b *Dipl. Pos.* I, 348. Fejér: *Cod. Dipl.* IX. III, 373.)

[2] ut amodo inposterum perpetuis successivis temporibus universis nec palatinus dicti Regni nostri, nec Judex curie nostre et nec alij Judices et Justiciarii eiusdem Regni Ecclesiastici et seculares, prefatos Judicem, Juratos ac Ceteros Cives et Comunitatem dicte Civitatis nostre, aut aliquem eorum pro quibuscunque factis et negociis ad quorumvis instanciam Cristianorum scilicet vel eciam Judeorum, judicare vel sentencias aut aliquos processus judiciarios contra eosdem fulminare possint.

[3] 1418. *Greltel* civis posoniensis. Ennek a pannonhalmi conventtel való perének kitűzött határnapját Pelsöczi Bubek Imre tárnokmester elhalasztja. (*Dipl. Pos.* II, 123. Vár. ltár. Lad. 7 Nr. 14 n.) 1459 febr. 2. *Paulus Malczhoffer* et *Wolfgangus Reneis* concives kérelmére Mátyás király Pozsonyt a tárnokmester hatósága alá helyzi. (*Dipl. Pos.* III, 287.)

[4] *Dipl. Pos.* III, 287 – 89. 1410 jul. 30. *Fridericus Zabaslav, Hubusdorffer, Vinchlo* filius *Adae, Laurentius Pistor, Nicolaus* filius *Johannis Himmelreich* et *Georgius* filius *Petri de Janek* cives civitatis Posoniensis igazság szolgáltatást keresnek Zsigmond királynál a sz. mártoni apátság ellenében. (*Dipl. Pos.* II, 80.) 1414 ápr. 9. Zsigmond király arról tudósitja Kappler Péter pozs. főispánt, hogy Prouidi Viri *Jodo-*

szabadalom is elrendeli.[1] Egyébként az 1291 évi szabadalom e tekintetben még másik határozata miatt is fontos. Kimondotta, *hogy bűnügyekben a felperes az alperes illetékességét követi.* Ha valaki magából a városból vagy a külvárosokból bűntényt követ el a megyében és sikerül neki onnan ismét városi területre jutni, azt a bűnöst a városi bíró fogja a tanácscsal egyetemben elitélni, *mert a felperes tartozik az alperes joghatóságát követni.*[2]

Az elv, hogy a felperes az alperes forumát követi, különben nem volt átalános. Ismerjük a XIII. században az *absolut* bírói illetékességet is. II. Endre király a nonaiaknak adott 1205 évi szabadalma szerint, ha az országban valaki a nonai polgárt valamiben sérti és a sértőt megkapják a városban, felettük grófjuk úgy itéljen, mint ahogy a nonai polgár felett itél.[3] Ugyanezen király a varasdi jövevényeknek adott 1209 évi szabadalma szerint bármelyik polgár szenved valamiben kárt idegen részéről s erre a gonosztevőre a sértett polgár a városban ráismer, ezen hely bírája itéljen felette.[4] IV. Béla király a zágrábi

cus Juratus et *Johannes Kemmel* Civis Civitatis Nostre Posoniensis előtte felpanaszolták, miszerint a nevezett főispán egyik embere őket fenyegetésekkel és alkalmatlankodásokkal illette. (Fejér: *Cod. Dipl.* X. I, 511.) 1438 ápr. 8. *Wolfgang der Rosenauer* panaszt emel Albert királynál a pozsonyi bíró ellen. (Fejér: *Cod. Dipl.* XI, 74 és 76.)

[1] Si vero iudex ipsorum, iurati vel cives in reddenda iusticia defecerint, non partes, sed iudex et iurati, si inter se ad faciendam iusticiam partibus convenire non poterunt, ad nostram presenciam evocentur. (Endlicher 625. Michnay-Lichner 247—248.)

[2] Item si aliquis de ipsa civitate, aut de suburbiis civitatis nocumentum inferret in provincia, et posset venire super metas terre civitatis eorundem, ipsum iudicabit iudex et duodecim iurati eiusdem civitatis, *cum actor forum rei sequi debeat,* nisi causa exorta fuerit in eadem civitate, vel in suburbio civitatis ipsius. (Endlicher 625. Michnay-Lichner 247.)

[3] quod si aliquis de regno nostro dictos cives in aliquo offenderit, et illum offensorem in sua civitate invenerint, ipsorum comitis iudicio sicuti civis None subiaceat. (Endlicher 402. l.)

[4] quicunque burgensis per aliquem extraneum in rebus suis damnum pateretur, et idem malefactor ab eodem burgensi in villa sua recognosceretur, ricthardus eiusdem loci inter eos faciat iusticiam. (U. o. 406. l.)

jövevényeknek adott 1242 évi szabadalma szerint ha valamely idegen a városba jön s akár abban, akár a házban, akár pedig a piaczon erőszakoskodik, a városi bíró itéljen felette.[1] Ha külföldi a város határában lop vagy rabol, a városi bíró büntesse őt.[2] Városi polgár és városi területet képező falvak jobbágyai csakis városi bíró alá tartoznak.[3] Ugyanily határozatokat tartalmaz IV. Bélának 1266 évi szabadalma is.[4]

Bár igen világosan szólott a Pozsonynak adott 1291 évi szabadalomlevél említett pontja, mégis a bírói illetékesség dolgában azt látjuk, hogy vár és város között a XIV-ik században eltérő gyakorlat érvényesült. 1354-ben[5] a Váralját képező Sz. Miklós külváros várjobbágyai Toldi Miklós pozsonyi alispánhoz és várnagyhoz azon kérelemmel fordultak, hogy őket jogaikban és szentesített szokásaikban sértetlenül fenntartaná.[6] Valamelyes bűnügyben tett vizsgálatból kitünt, hogy bárhányszor menekültek legyen bűnös egyének a városból Sz. Miklós területére, mindannyiszor a város tisztviselői és szolgái azokat elfoghatták s elitélés végett a pozsonyi főispánnak vagy helyettesének a várban átadhatták.[7] Ezért Miklós alispán most is úgy rendelkezett, hogy a városi közegeknek teljes szabadságuk legyen a Vár-

---

[1] si quis de extraneis intrans civitatem, sive in vico, sive in domo, sive in foro erőszakoskodik, per iudicem civitatis iudicetur. (U. o. 453 l.)

[2] U. o. 453. l. [3] U. o. 453. l.

[4] U. o. 510. l.

[5] Rakovszkynál *Pressb. Ztg.* 1877. Nr. 10. 1345 áll, mi hiba, mert Toldy alispánkodása 1352—1354 esik. (Ortvay III, 181.) De a *Dipl. Pos.* I, 269 lapján is helyesen 1354 áll.

[6] quod populi seu Jobagiones in suburbio Castri Posoniensis videlicet ville Sancti Nicolai comorantes instanti suplicacione nos inpulsando, ut ipsos in iuribus et aprobatis eorum consuetudinibus indempniter et illese conservare digneremur.

[7] ut quicunque de Civitate posoniensi quociescunque vicio seu excessus ad villam sancti Nicolai fugam darent, officiales seu ministri dicte Civitatis Posoniensis eosdem in dicta villa comprehendendi liberam habuissent facultatem s azokat elitélés végett átadták a pozsonyi főispánnak vagy helyettesének a várban.

aljára menekült bűnösöket elfogni, de tartoznak azokat elítélés végett neki (az alispánnak) vagy várbeli tisztjeinek átadni.[1]

Ugyanezen elv alkalmazására találunk 1469-ben is. A pozsonyiak elfogják Alsólindvai bán fiának, Miklós főispánnak némely embereit, közülök többeket meg is bűntettek. Mátyás király ez eljárást felrójja a pozsonyiaknak s meghagyja nekik, hogy a fogoly szolgákat adják át a főispán alvárnagyainak.[2]

Vagyis a mondottak szerint a gyakorlat az volt: ha a bűnténynyel vádolt egyén a város területéről a vár vagy megye területére menekült, akkor fölötte nem a városi, hanem a megyei bíró itélt és megfordítva nem a megyei, hanem a városi bíró, ha a törvényszegő egyén vár- vagy megyei területről városi területre lépett át. Hasonló volt az eljárás akkor, ha valamely bűnös egyik város területéről egy másik városnak területére menekült, akkor is mindig az utóbbi város bíróságát illette a bíráskodás. Kivétel csak akkor történt ezen átalános szabály alól, ha a per a menekültnek városában ellene már folyamatban volt. Vagyis két elv jutott érvényre: a *személyes illetékesség* és a *megelőzés elve.* A személyes illetékesség azon esetekben, midőn a városban a törvényszegést oly egyé-

[1] Specialiter ob tranquilitatem seu status comoditatem a parte dicte Civitatis civium et populorum ville sancti Nicolai pertinencie eosdem juribus in pristinis illese conservare cupientes, comisimus ordinando, ut ministri dicte Civitatis posoniensis quemlibet et quoslibet homines de civitate posoniensi racione suorum demeritorum in dictam villam venientes liberam habeant captivandi facultatem, ita tamen, ut eosdem, quos comprehenderint nobis vel nostris officialibus in dictum Castrum Posoniense nostro judicatui more solito tenebuntur assignare, quos ad consuetudinem judicii Civitatis predicte tenemur et valebimus judicare. Datum in octavis Epiphaniarum domini Anno d. 1354. *(Dipl. Poson.* I, 269—70.)

[2] Audivimus — írja a király a pozsonyi tanácsnak, — inter familiares Nicolai filij Bani de Alsolyndwa Comitis Posoniensis et vos certas dissensiones fuisse, propter quas certos ix ipsis familiaribus suis captivassetis et eciam aliquos ex eis iam puniastis. Ezt a király rossz néven veszi a pozsonyiaknak, mert a gonosz familiarisokért igazságot szolgáltattak volna Miklós főispán többi familiarisai s ezért elrendeli a foglyok átadását. Különben is eljő nemsokára maga a király s vele együtt a tárnokmester s akkor majd az ügyet elintézi. Kelt Győrött 1469. *(Dipl. Pos.* III, 392.)

nek követték el, kik közül az egyik városi lakó, a másik pedig idegen, ez utóbbi nem a személyes illetékesség, hanem az *elkövetés helyének* illetékessége alá esett, amint azt éppen városunk történetében is egy érdekes eset bizonyítja. Szentgyörgyi és bazini Imre gróf 1416-ban egy pozsonyi kanonok emberével Péterrel párbajt vívott s így tiltott cselekvényt követett el. Imre gróf a pozsonyi bíróság elé került, mely őt, minthogy megidézett ellenfele Péter a tárgyaláson meg nem jelent, felmentette.[1]

De a személyes illetékesség szabálya alól akkor is történt kivétel, ha valaki, ki tiltott cselekvése miatt perbe került, különös királyi kedvezménynyel bírt. Igy tudjuk, hogy Zsigmond király 1407-ben Rauhenwarter Ulrich pozsonyi esküdt polgárnak és hozzátartozóinak nemcsak vám- és harminczadmentességet engedélyezett, hanem azt a kedvezményt is adta nekik, hogy ügyeik mindig a pozsonyi bíró és tanács előtt tárgyaltassanak.[2]

Bár azonban ilykép a szabály megvolt állapítva, mégis akárhány esetben illetékességi összetüzések keletkeztek Pozsonyban a városi és megyei bíróság között. Később is, bár Zsigmond király kisebb végzeménye a városi bíróságokat illetőleg az elfogatási hely bíróságának illetékességét szabatosan meghatározta,[3] sok viszály támadt város, vár és egyéb városok között az illetékesség dolgában. Végre is abban történt megállapodás 1506-ban, hogy a váraljai bűnös, ha főbenjáró bűncselekményt a város területén követett el, a városi bíróság által itéltessék el, kisebb bűncselekmények miatt pedig az alispán által. Viszont így legyen az a városi embernél is, ha a Váralján követ el nagyobb vagy kisebb bűncselekményt. Ha bűne főbenjáró, akkor az alispán, ha kisebb rendű, akkor a városi bíróság az illetékes. A letartóztatások egymásnak kölcsönösen tudtúl adandók.

[1] Az eset előadva Királynál: *Pozs. vár. joga* 356—57. ll. [2] *Dipl. Pos.* II, 58—59. [3] 1405: II, 5. 4. §.

11. A szentferencziek restaurált tornya.

Ám amint a bírói illetékességnek ilykép megállapított szabályaira nem csekély befolyással volt a középkorban az egyházi bíróságnak és a vele kapcsolatos némely

intézménynek kifejlődése, úgy mutatható az ki Pozsony judicaturájában is. Városunk története e tekintetben is tanulságos példákat szolgáltat. A pozsonyi prépost és káptalan némely emberei a város területén elkövetett fosztogatások, jogsértések s bűntények után a prépost és káptalan házaiba menekültek s így a bíróságot kijátszották, mert ennek a menedékhelyek szentségét tiszteletben kellett tartani. Az ilyen gonosztevőkőn tehát a bíróság eljárása nem volt foganatosítható. Ebből tényleg annyi visszaélés származhatott, hogy a közbiztonság komolyan veszélyeztetve volt. Ez tényleg Pozsonyban is így volt, hol számos gonosztevő tartózkodott s az asylumnak bűnös visszaéléssel hasznát vette.[1] Érthető tehát, hogy a királyok a közbiztonság érdekében korlátozták vagy egészen megszüntették a menedékhelyeket s a rájok vonatkozó régi szabadalmakat megfosztották érvényességüktől. Igy tett már 1359-ben I. Lajos király,[2] jogot adva a pozsonyi bírónak és esküdteknek, hogy a papság és egyházi hivatalok viselői ellenkezése daczára is kivezethessék a menedékes házakból, kolostorokból, egyházakból, temetőkből az oda menekült roszakaratú gyilkosokat.[3] Később, 1405-ben Zsigmond

[1] I. Lajos király 1359-ben a pozsonyi bíróhoz, esküdtekhez s összes polgáraihoz vagyis vendégnépéhez levelet intéz, melyben mondja, hogy arról értesült, miszerint plures homines malignitatis filii in ipsa civitate forent residentes, qui contagione et maligne opinantes, posse evadere et subterfugium ad Claustra, coemeteria et ecclesias pro tutamine eorundem quaeritando, hominum sangvinem effundere et homicidia perpetrare non timerent, propter quod multa ex hujusmodi erronea factione excidia perpetrarentur, in medio dictae Civitatis. *(Dipl. Pos.* I, 288.)

[2] Datis in Wyssegrad feria IV. proxima post Dominicam Laetare (ápr. 4.) de anno Domini M.CCC.LIX.

[3] ut ipsi homines offensionem in hominum interfectionibus malitiose contrahentes, de omnibus claustris, ecclesiis et cemeteriis, in quibus perpetratis et commissis funestis et sacrilegis manibus et homicidiis pro tutamine refugii se locauerunt, ad iudicium excipiant et extrahant rite et rationabiliter iudicando pro commissis, non obstante contradictoria inhibicione Sacerdotum, et quorumlibet aliorum ecclesiasticam administrationem habentium constitutorum in civitate supra dicta. (P. vár. ltár Lad. 4. Nr. 13. A.

király még tovább ment: megszüntette egyátalán a menedékjogot és elrendelte, hogy a prépost és káptalan jobbágyait ezentúl kiszolgáltassák a városi bíróságnak.[1] Ez évben ugyanis Rauhenwarter Ulrich pozsonyi bíró és Konrád jegyző Zsigmond király elé járulván az egész tanács nevében felpanaszolták, hogy a városban és a hozzátartozó területen igen gyakran a prépost, kanonokok s a káptalani egyház emberei, férfiak és nők között mindenféle bűntények követtetnek el és hogy azok városi polgárokkal és más a városi joghatóság alatt álló emberekkel tartozási, szerződéses és kötelezettségi viszonyba lépnek s mind ilyen esetekben a nevezett egyháziak a városi bírónak és esküdteknek a bíráskodást meg nem engedik, állítva, hogy ez emberek s ügyeik az ő itéletük alatt állanak s a préposti, kanonoki s káptalani házakba menekült bűnösöket és gonosztevőket kiszolgáltatni nem tartoznak, miből a város és bírósága nem csekély károsodást vall.[2] A király erre Ulrich bíró s a tanács kérésére elrendelé, hogy ezentúl a káptalan, prépost és kanonokok

Dipl. Pos. I, 288. Ulászló király 1498 évi megerősitő iratából kivonatban kiadta Fejér: *Cod. Dipl.* IX. III, 49—50.)

[1] Fejér: *Cod. Dipl.* X. IV, 400.

[2] quomodo saepe et saepius in ipsa Civitate nostra et eius tenutis et super territorio ejusdem inter familiares populos et Jobagiones Prepositi, Canonicorum et Capituli Ecclesie S. Martini alias Sancti Salvatoris de eadem, sexus utriusque et nonnullos alios homines, tam mares, quam feminas nonnullae intricationes, rixae, brigae, spolia, hominum interemptiones, mutilationes et quam plurima mala opera patrerentur, nonnullaque debita, pacta et contractus inter ipsos et Cives, seu hospites de eadem ac alios homines jurisdictioni dictae Civitati subjectos contraherentur, quorum causas pro tempore emergente, ipsi Prepositus, Canonici et Capitulum per Judicem et juratos cives nequaquam corrigere, vel judicare permitterent asserentes, tales homines et ipsorum causas tantummodo eorum judicio fore reservatas, superaddentes nihilominus quod dum quispiam malefactor ad domos ipsorum Prepositi, Canonicorum et Capituli post commissum delictum recursum haberent, ab ipsis domibus nequaquam excipi et judicio seculari presentari deberent, nec tenerentur, quod utique redundare videtur in praejudicium et detrimentum dictae nostrae Civitatis et ejus Judicii valde grande.

emberei, ha bűnt követtek el, mindíg a tanács ítéletének legyenek alávetve, azok itélik el őket s bűntetik. Jogukban áll egyszersmind őket a káptalani, préposti és kanonoki házakból kiragadni. Meghagyja a prépostnak és káptalannak, hogy ezentúl semmi szín alatt ilyen bűnösöknek a városi bíró s tanács által való elitéltetését meg ne akadályozzák.[1]

Hogy azt azonban oly könnyen elérni nem lehetett, azt világosan bizonyítja Zsigmond királynak egy 1318 évi rendelete, mely a menedékjog gyakorlásának fennállását mutatja. Két tolvaj ugyanis, kik a kir. sóhivatalból 60 forintot, másútt pedig 4 ember számára fegyvert loptak, melyet Pál pozsonyi kanonok házában helyeztek volt el, az üldözés elől a plébánia-templomba menekültek. Egy másik gonosztevő, Miklós kanonoknak s a Szt. Lőriczegyház plébánosának a szolgája, ura házában Márton szt. márton-egyházi predicatort véresre verte. A praedicator felszólítására a városi hatóság a tettest elfogatta, de a pozsonyi prépost és káptalan a bírónak eljárását megakadályozta. Az akkor Konstanczban időző Zsigmond király a káptalan és a város közt perre került ügy eldöntését hazajövetele idejére halasztotta, s értesíté János esztergomi érseket, mint Zsigmond távollétében országos helynököt, hogy ő megérkezéseig függeszsze fel ez ügyet.[2] Hogy különben minden felfüggesztő és megsemmisítő királyi rendelet és törvény daczára is a régi jog mennyire szívósan tartotta fenn magát, mutatja az, hogy még a mult században is jogper támadt a pozsonyi Hosszú-utczában a Mönchshofot bírt paulinusok és a város között, a miért a városi dorobontok (Stadtgarden) egy e házban menedéket keresett gonosztevőt elfogtak.[3]

---

[1] Kelt Budán 1405. *Dipl. Pos.* II, 36—37. [2] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VI, 189. *Dipl. Pos.* II, 111—113. [3] Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 6.

Mit az állami hatalomnak a menedékjognál sokkal nehezebben sikerült az igazságszolgáltatás érdekében megszüntetni, az az *egyházi jurisdictio* volt. Az egyház joghatóságot tulajdonított magának s azt tényleg foganatosította is az egész középkorban s részben áthozta gyakorlását még az újkorba is. Alapította azt a kánonjogra, mely nem szigorúan azonos az egyházjoggal, mert tartalmaz olyan szabványokat, melyek nem egyházi természetüek, s mert nem tartalmazza mindazon rendeleteket, melyek az egyházjogra vonatkoznak. A kánonjogra való hivatkozásnak annál öntudatosbnak kellett lennie, mivel e jog egyházi tekintély alatt keletkezett, nevezetesen az egyházi zsinatok határozatai és a pápák decretálesei által. Az egyháznak középkori hatalmi állásából nagyon könnyen megfejthető, hogy a kánonjogban foglalt s nem tisztán egyházi ügyekre vonatkozó tételeket, a számos büntetőjogi, magánjogi és peres szabályokat bíróságilag foganatosítani akarta és pedig annyival is inkább, mivel a laikus életében számos tett, az úgynevezett vegyes bűntények, milyenek a testi bűnök, istenkáromlások, templomsértés, hamis eskű, bűbájosság, uzsora, de nem különben fogadalmak, sponsáliak és házasságkötések is csakugyan egyházi judicatura alá tartozóknak tetszhettek. Tényleg nem lehetett ez okból nehéz az egyházi judicaturát a tisztán világi életviszonyokra is kiterjeszteni. Az egyház tehát nemcsak fegyelmi, de bűnfenyítő ügyekben és polgári jogperekben egyaránt kezdett bíráskodni. Mit eredetileg egyháziak felett gyakorolt, azt később a laikusokra is kiterjesztette s így azt látjuk, hogy hazánkban és Pozsonyvárosban is egyes tiszta jogesetekben meghiusította a szabály szerint illetékes világi bíróság bűnfenyítő eljárását.

De sőt gyakorolták nálunk némely egyházi hatóságok *szabadalmilag* is a világi bíráskodást. A budai prépost nevé-

ben az általa választott bíró itélt minden ügyben.[1] IV. Bélának a székesfejérvári egyház népének adott 1254 évi szabadalma szerint a prépost a káptalannal vagy azok tisztjei itélnek minden ügy felett, tolvajlás, rablás, pénzügy felett is, kivévén azon esetet, hogy ha az egyház népe más különböző állapotú néppel közös földeket bír s a földek felosztása ügyében per támadna. Akkor a király vagy képviselője itél.[2] IV. Bélának az esztergomi érseknek adott 1263 évi szabadalomlevele szerint népe felett semmiféle bíró, csak az érsek vagy az általa állított bírák itélhetnek minden ügyben.[3] V. István az egri egyház számára adott 1271 évi szabadalma szerint Eger városát és polgárait, annak falvait és lakóit, birtokait és tanyáit, függésben levő népét és nemeseit bármely megyében, csakis az egri püspök és káptalan, vagy a püspök által behelyezett helyettes vonhatja bíráskodás alá.

A mondottakból eszerint kiviláglik, hogy a bírói illetékesség a középkorban városi szervezetünkben csakugyan több körülmény által befolyásolva volt úgy a tisztán bűnfenyítő, mint a tisztán privátjogi eljárásban. Mint jellemzőt felemlítjük, hogy amaz időkben a jogfelfogás még nem fejlett volt odáig, hogy a magánjogot határozattan különválasztotta volna a közjogtól, s így a bűntetőjogtól sem. Tisztán polgári keresetet akkoriban még nem ismert a joggyakorlat. E tekintetben ugyanazt a tapasztalatot tehetjük, melyet teszünk, ha akár a régi german, akár a frankkori német judicaturát vizsgáljuk. A polgári per karöltve járt a bűnvádi perrel, amiért is ugyanazon bíró illetékes volt úgy a tisztán bűnfenyítő, mint a tisztán magánjogi perek elintézésére. Az 1291 évi szabadalom is vegyest említi mind a kettőt, mert midőn egyik tételében kimondja, hogy

[1] IV. Bélának 1243 évi restituáló szabadalma a budai prépost részére. Endlichernél 458—59. l. [2] Endlichernél 485. l. [3] Endlichernél 501. l.

a választott bíró a pozsonyiak *minden ügyét* intézi el,[1] ebben kétségtelenül egybefoglalja a magán- és a közjogi ügyeket. És ha későbben azon *kártételről*[2] szól, melyet Pozsonyváros, vagy annak valamely külvárosi lakója idegenben, nem városi területen követ el és azon *kihágásokról*,[3] melyek a városban vagy külvárosokban követtetnek el, akkor nyilván mást mint büntetőjogi eseteket nem érthet. Ezeket is ugyanazon bíró intézi el a tizenkét esküdttel, s így bizonyos, hogy a magánjog és a közjog körébe vágó esetek a XIII. századi judicaturában egymástól szigoruán elkülönítve még nem voltak. De nem voltak még a következő időszakban sem, bár akkor már inkább észlelhetjük, hogy a polgári kereseti alak kezd a bűnváditól különválni. Ha concret esetekből kimutathatjuk, hogy bűnfenyítő perekben polgári perintézkedések, és megfordítva polgári perekben bűnfenyítő perintézkedések vannak, akkor kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a kettőnek szigorú szétválasztása még nem képezte a középkori városi jognak vívmányát.

Mint a bűnfenyítő ügyekben, úgy terjedt ki a magánjogiakban is a bíró illetékessége az egész városra s a hozzá tartozó, annak tulajdonát képező területre. IV. Bélának a zágrábiaknak adott 1266 évi szabadalmából kitetszik, hogy a városhoz tartozó szomszédvillák lakóssága felett csakis a *városi* bíró itélhetett.[4] A városi bíróság joghatósága még azon esetben is kiterjedt az idegen felperes által keresetbe vont városi alperesre, ha az a városi bíróság joghatóságának

[1] qui *omnes causas* ipsorum, et eciam extraneorum exortas inter ipsos . . . possint iudicare. (Endlicher 623—24. Michnay-Lichner 247.)

[2] Item si aliquis de ipsa civitate, aut de suburbiis *nocumentum* inferret in provincia stb. (Endlicher 625. l.)

[3] Item, si qui *excessus* emerserint vel inciderint de eadem civitate vel pertinenciis eiusdem Civitatis. (Endlicher 625. Michnay-Lichner 247. l.)

[4] Item cives de predicta civitate, vel iobbagiones de villis ad ipsam pertinentibus, que prope territorium ipsius civitatis fuerint site, nullius iudicio, nisi iudicis civitatis, adstare teneantur. (Endlicher 510. l.)

területén kivül, attól távol eső helyen tartózkodott. Ezt a királyi városokra nézve átalán Zsigmond király törvényhozása, nevezetesen az 1405 évi 3. tcz. 11., és az 1435 évi 6. tcz. 13. és 15. paragrafusai állapítják meg határozottan, de Pozsonyt illetőleg már régibb időktől fogva a rendeletek egész sora különösen is megállapítja azt. Mint láttuk már III. Endre privilegiuma állapítja meg a magánjogi keresetekben is a városi bíróság kizárólagos illetékességét. Később számos concret eset ugyanezt mutatja.

1380-ban I. Lajos király abból az alkalomból, hogy előtte Köpcsényi János pozsonyi polgár panaszképen előhozta, árúinak idegen bíróság által történt lefoglalását, elrendelte, miszerint ha valakinek keresete van pozsonyi polgár ellen, azt mindíg a pozsonyi bíró és esküdtek előtt intéztesse el. Ellenkező eljárást senki se merészeljen követni.[1]

Ugyanezen király két évvel késővben 1382-ben újból megtiltja, hogy idegenben járó pozsonyi embert tartozások miatt letartóztatni s árúikat elkobozni lehessen. Ha valakinek keresete van pozsonyi polgár vagy annak hozzátartozói ellen, azt törvényesen csakis a pozsonyi városi bíróság előtt Pozsonyvárosban intézheti el.[2]

1436 jul. 13-ikán Zsigmond király megújítja a pozsonyiak ama szabadalmát, melynél fogva őket az országban senki sem zaklathatja árúik s javaik után s más bírónak hatósága alá nem vetheti.[3]

1450 ápr. 16-ikán Hunyadi János kormányzó az ország hatóságainak meghagyja, hogy a pozsonyi bírót,

[1] Fejér: *Cod. Dipl.* IX. VI, 243.

[2] Si qui enim aliquid accionis vel questionis contra dictos cives nostros vel aliquem ex ipsis habent vel habuerint, id in praesentia iudicis et iuratorum civium et in media ipsius civitatis nostre legitime prosequantur. (Fejér: *Cod. Dipl.* IX. V, 582.)

[3] Kelt Budán b. Margit ünnepén. (*Dipl. Pos.* II, 366—68. Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 651-53.)

esküdteket, polgárokat vagy azok embereit és szolgáit,[1] bárhol is utaznának azok kereskedés végett, bíróságuk elé idézni s ügyeiket elitélni ne merészeljék. Az ellenök követelést támasztókat a törvény értelmében Pozsony városa tanácsa elé utasítja.[2]

1450 jun. 28-ikán Hunyadi János kormányzó Szécsi Miklós komáromi főispánnak meghagyja, hogy ezentúl a pozsonyi polgárokat törvényhatóságában, bárkinek folyamodására, személyökben vagy javaikban letartóztatni és háborgatni ne merészelje, hanem a követelőket Pozsony városa bírósága és tanácsa elé utasítsa.[3]

1455 máj. 23-ikán Hunyadi János Besztercze örökös grófja az ország minden hatóságának és vámszedőinek meghagyja, hogy a kereskedés végett bárhová utazó pozsonyi polgárokat vagy embereiket, senkinek, de különösen Palotai Pócsi Balázsnak folyamodására, e tárgyban kiadott ellenkező levele ellent nem állván, személyeikben vagy vagyonukban letartóztatni ne merjék, hanem az ellenkezőt követelőket Pozsony városa tanácsa elé utasítsák.[4]

Ami kivétel volt a városi bíróság joghatósága alól, az jóformán csakis az egyházi személyzetre vonatkozott. Az egyházi személyek saját egyházi bíróságaik alatt állottak, bár beleegyezéssel ezek is alávethették magukat a városi bíróság itéletének.[5] Pozsonyban is a városi hatóság

[1] quatenus dum et quando ac quocíescunque prudentes et circumspectos Judicem, Juratos, Ceterosque Cives Ciuitatis Posoniensis, vel unum, duos, aut plures ex ipsis, siue homines et familiares eorum proprios.

[2] Kelt Csanádon 1450. (Teleki X, 258—259.)

[3] Kelt Budán 1450. (Teleki X, 266.)

[4] Kelt Budán 1455. (Teleki X, 449–50.)

[5] L. az 1424 évi *Actionale Protocollum*-ot, de a városi jogkönyv is világosan szól e tekintetben: Item, wan zwo partheyn fur Recht komen vmb ain sach die gaistliche Recht antrifft, So sol ain Richter fragen ob sie welln beleiben bey vns(er)m Stat Recht; vnd wellen sie dan dabey bleiben so mag man dan wol sprechen Stat Recht; wer aber sach, ob ain tail beleiben wolt bey dem Statrechtn vnd

nem egyszer tapasztalhatta, hogy az egyházi hatóság bíráskodásával nem kevéssé zaklatta a városi polgárokat,[1] sőt nem egyszer kiközösítés fenyegetésével sürgette azt, hogy polgárainak egyházi törvényszékek előtt levő pereinek befejezéséhez erélyesen hozzájáruljon. Igy szólítja fel 1375-ben Demeter barsi főesperest és Tamás esztergomi érsek helynöke a pozsonyi tanácsot, hogy 12 nap leforgása alatt intézze el jóakarattal s lelkiismeretesen a Pohl János fia András pozsonyi polgár és Vyerench János között fennforgó ama perügyet, mely az esztergomi érsek előtt hosszasan tárgyalva lett, mert különben kénytelen volna a 12 nap eltelte után a tanácsra és a pozsonyi lakósságra az interdictumot kimondani.[2]

Mindenesetre figyelemre méltó, hogy az interdictumnak alkalmazását merő világi ügyekben is megengedték. III. Bélának a pécsi egyház népei számára adott 1191 évi szabadalmában azokat az adózás (collecta) alól felszabadítja úgy magával a királylyal, mint az országnagyokkal szemben s csakis a pécsi egyháznak kötelezi őket adóra, *a pécsi püspök kiközösítheti mindazokat,* kik népeit a tilalom daczára megadóztatni merészelnék.[3] A nyest-

---

der ander nicht, So sol man kein Stat Recht nicht sprechn. Igy a XV. sz. jogkönyv. Hasonlóképen szól a XVI. sz. jogkönyv is 71. p.

[1] I. Lajos alatt felpanaszolják a pozsonyiak, hogy: Item der Erzpyscholf von Gran velt uns in unsers Herrn dez chunigs Stat recht daz wir richten und gericht haben, alz ez von alter her chomen ist, darüber welet er uns vor sein gericht und tuet uns grozze zerunge auf daz der Stat ein grozzer schad ist. *(Dipl. Pos.* I, 822.)

[2] alioquin profecto sciatis, quod nos elapsis ipsis duodecim diebus, previa racione vobis et universis concivibus vestris in eadem Civitate Posoniensi et extra existentibus, juxta mandatum et preceptum eiusdem domini nostri archiepiscopi nobis verbotenus datum *firmissimum ecclesiasticum observari faciemus interdictum,* jure admittente. Datum Strigony Sabbatho proximo post festum Ascensionis domini Anno eiusdem 1375. *(Dipl. Pos.* I, 565. Vár. ltár. Lad. 34. Nr. 13.)

[3] episcopus Quinqueecclesiensis *excommunicare possit,* suos populos contra hoc vexantem indultum. (Endlicher: *Mon. Rer. Ung. Arp.* 392. l.)

12. A pozsonyi szentferencziek átépített kolostorának utczai homlokzata.

tizedadó beszedésére az adóbehajtók csakis püspöki emberrel jöhettek, ellenkező esetben a püspök őket (t. i. az adóbeszedőket) *kiközösítheti.*[1] Ha nádor vagy főispán vagy azok nevében más bíró, legyen az akár királyi bíró is, bíráskodni akarna a pécsi egyház jószágaiban, azt a püspök *egyházi censurával* elűzheti.[2] Aki a királyon vagy a királynén kívül megszállani merészelne a püspöki birtokban, a püspök azt *egyházi kiközösítéssel* büntesse.[3]

De amint az egyházi hatóságnak tisztán bűnfenyítő ügyekben gyakorolt bíráskodása is idővel meggyengült, sőt egészen beszűnt, úgy tisztán magánjogi ügyekben való bíráskodása is egyre gyengült. A pozsonyi káptalan szolgái 1405 óta ugyancsak a pozsonyi városi bíróság jogilletékessége alá kerültek. Sőt tudjuk, hogy Zsigmond király még a római curiával szemben is a pozsonyi polgárt a pozsonyi bíróság alá tartozónak rendeli.[4] Megtörtént ugyanis, hogy pozsonyi polgárokat egyházi perekben a római curia elé idéztek. Ezért Zsigmond király 1419-ben Budán aug. 21-ikén eltiltotta, hogy valaki, akár egyházi, akár világi, a pozsonyi polgárt a hazán kívül levő bíróság, főleg a római curia elé merje idézni. A kereset itthon a rendes bírói széknél indítandó meg.[5] Sőt az 1471 évi 19 t.-cz. 1 és 2 paragrafusai jószág-, illetőleg fejvesztés bűntetése alatt tiltották a világiaknak peres ügyekben a római curia elé való idézését.

A királyi és kormányzói rendeletekkel teljesen egye-

[1] alias omnino episcopus eosdem *possit excommunicare.* (U. o. 394.)

[2] idem episcopus possit artare *ecclesiasticam per censuram.* (U. o. 398. l.)

[3] *pena excommunicacionis* a prelato ecclesie plectendo. (U. o. 398. l.)

[4] 1404-ben ápr. 6. Itt tartja fenn magának Zsigmond király az egyházi javak adományozási jogát s tiltja felségsértés terhe alatt a sz. széktől jött bárminő itélő- és vádiratoknak királyi beleegyezése nélkül való elfogadását. Datum Posonii Dominico die in octava Pasche Anno D. 1404. (Fejér: *Cod. Dipl.* X. IV, 303—306.)

[5] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VI, 203-205. *Dipl. Pos.* II, 127—129.

zett a városi jogkönyv is. Ebben is a pozsonyi bíróság joghatóságának és illetékességének elve van kifejezve. Pozsonyi polgárt idegen felperes csakis a pozsonyi bíróság előtt vonhatta keresetbe. A kereset csakis abban az esetben került egyházi bíróság elé, ha a városi bíróság valamelyes oknál fogva a keresetben eljárni vonakodott. Ilyenkor a felperesnek joga volt, az alperest egyházi törvényszék elé idézni.[1]

Végre még felemlítjük, hogy a bírói illetékesség tárgyához a magán- és a közjog minden elágazása tartozott. Csak az új- és legújabb vívmányok közé tartozik, hogy a törvényhozás elválasztotta a bíráskodást a közigazgatástól, a magánjogot a közjogtól. A középkorban a tárgyilagos jognak emez elágazásai nem voltak egymástól elválasztva s így a városi jogkönyvek sem különítik el azokat egymástól. A városi jogkönyvekben e felfogás a középkorban nem lehetett elütő magának a kornak jogfelfogásától. Az érzelem szülte a jogtételeket s azokat a jogszabályokat, melyek szerint a bírónak vitás, peres ügyeket elintézni és bűntényeket üldöznie és fenyítenie kellett. A városi jogkönyvek ugyanezen jogérzelem eredményei, azért a városi jogkönyvektől sem várhatjuk, hogy a kor közfelfogásánál magasb színvonalon álljanak.[2] Sőt bizonyos tekintetben nagyon is érthető, hogy az igazságszolgáltatás terén hogyan maradhatott amaz időszakban a magánjog a büntető jogtól elválasztatlan. Nemcsak hogy mindakettő tárgyilagos jog, hanem fennforog közöttük még oly vonatkozás is, mely a kettőnek egybevetését könnyen teszi érthetővé. Az anyagi magánjog vagyis a polgárijog nyilvános, közjognak is nevezhető abban az értelemben, hogy az egyeseknek jogviszonyait illeti az államhatalommal szemben. A bíró, ki

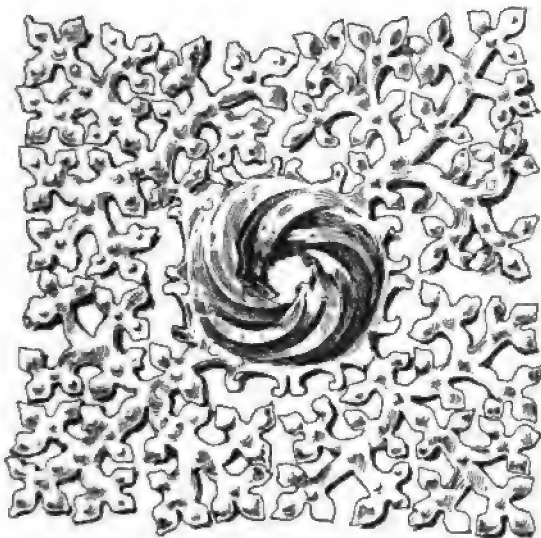
[1] Pozs. vár. jk. 86. [2] Király: *Pozsony város joga a középkorban* 324. l.

ma csakis a magánjogi viszonyokat személy- és vagyonjogi elágazásaiban vizsgálja és elintézi, az hajdan ezekkel együtt a közjogi eseteket is a maga illetékességéhez tartozókúl tekintette s így a polgári pereljárásban nemcsak jogi határozatokat hozott magányigényekben, hanem nyomozott bűntényeket is és hozott ezekben bűnfenyítő itéleteket. A felfogás tényleg annyira határozatlan volt, hogy a közjog érdekébe vágó bűnök nem hivatalból, hanem csak magán vádra kerültek bíró elé, valamint a közjog érdekébe vágó bűnök magán egyezkedés folytán megszüntek a bírói üldözés és büntetés tárgyai lenni. Míg ma a közjogot senki sem sértheti büntetlenül, tehette azt a középkorban abban az esetben, ha a közjogot sértő cselekmény csak magánjogi sértésül tekintetett s bírói itélet előtt magán kiegyezés mellett bírói tárgyúl lenni megszünt. Míg ma a tolvaj és az adós közt lényeges jogi külömbség van, mert az adós fizetés nem esetében csakis a magánjogot sérti, a tolvaj cselekményével már nem csupán a magánjogot, de az állami jogrendet is megtámadja, addig hajdan e két fogalom csakis magánjogi értelmű volt.

V.

A város igazságügyi szervezetének kifejlődése. A bírói eljárás alapforrásai. A büntetőjog. A büntetendő cselekmények. A büntetési nemek.

13. Régi ajtó-kopogtató díszműve.

A jogszabályok, melyek a városi bíróságnak a bíráskodásban alapul és irányul szolgáltak, csak lassan alakultak szerves egészszé, rendszeres városi jogkönyvvé. Amint maga a város lakóssága csak lassan minősült városi polgársággá, úgy szintén csak lassu fejlődésben keletkezett, állott elő a városi statutum is. A legrégibb statutum, melyről tudomásunk van, az 1376-ből való zsidójogkönyv,[1] míg a városi jogkönyv legrégibb ismert példánya még csak a XV. századból való.[2] Azt hisszük azonban, hogy

[1] Kiadta Király: *Pozs. vár. joga a kpkorban* 371—372. ll.

[2] Kiadta szintén Király i. m. 373—402. ll. Ugyanitt közli ő a XVI. sz. jogkönyvet is, 376—419. ll. Kivüle újabban a Magy. Tud. Akadémia által kiadott „*Magyar jogtörténeti emlékek*"-ben közlik Pozsony város statutumait dr.

ha a város közönsége a XIV-ik században már szükségesnek találta a város lakóssága egy *töredékének*, még pedig az akkori világnézet szempontjából a keresztény többségnél jóval kevesebbre becsült töredékének jogviszonyait rendezni s e rendezést törvénykönyvbe foglalni, akkor okvetlenül még sürgősebbnek kellett egy oly jogkönyv megszerkesztését tartania, mely a város lakóssága *túlnyomó többségének* jogviszonyait rendezte. Ha tehát nem is ismerjük a XIV. századi pozsonyi jogkönyvet, bátran feltételezhetjük, hogy az csakugyan megvolt, miután látjuk, hogy a székesfejérvári, budai, selmeczbányai, nagyszőllősi, szepesi, nagyszebeni és zágrábi városjogok mind már a XIII. századból valók.[1] Csakhogy a pozsonyi XIII. századi jogkönyv fájdalom sok egyéb okmányos kincscsel együtt eltűnt, elveszett.

Pozsonyban a jogkönyv alakulására eleitől fogva megvoltak a szükséges tényezők, melyek közül névszerint is felemlíthetjük az országos és helyi szokást, a kiralyi privilegiumokat, az országos törvényeket, a hazai és az idegen városok jogait, valamint a bírói gyakorlatot.

A *szokás*, mely a régi korban a törvényhozást megelőzte, nyilván a városi statutumok rendszerbe foglalását is megelőzte. Bár a törvényhozó-hatalom hozzájárulása nélkül keletkezett, kötelező erőre mégis szert tett azáltal, hogy bizonyos körben alkalomszerűségénél vagy éppen szükségességénél fogva általános jogmeggyőződést keltett. Ilykép jutott jogerőhöz az országos szokás, de épp ilyképen a részleges és a helyi szokás is, itt és ott is alapjává válván a törvényhozás irott jogszabályainak. Eszerint városi statutumunkban is kell, hogy úgy az

---

Kolosvári Sándor és dr. Óvári Kelemen is: *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyüjteményé*-ben. Budapest, 1897 IV-ik kötet, II-ik fele 9—32. ll.

[1] Kosutány Ignácz: *Magy. alkotm. és jogtört.* 161. l.

országos, mint a partiális s a helyi szokás befolyását észre vegyük.

A szokás mellett a *királyi privilegiumok* a városi statutumi fejlődésére vagy akkép voltak alakító befolyással, hogy az önálló jogfejlődés alapján keletkezett szokást elismerve, azt a különjog fejlődésének alapjává tették; vagy pedig úgy, hogy a szokás jogkörét királyi elhatározásokban gyökerező jogtételekkel tágították. Nagyon nehéz kimutatni az egyes privilegiumokban azt, hogy mi bennök a már gyakorlatban levő szokás elismerése és helybenhagyása és mi önkénytes királyi elhatározás eredménye. A privilegiumokat vegyük tehát úgy mint a városi statutumok egyik sarkalatos alapját, a városi különjogok egyik közvetlen főforrását. Hogy mennyire volt ez az eset Pozsonyváros XV. századi jogkönyvénél, eléggé kitetszik abból, hogy ezen jogkönyv szövegének kezdete a királyi privilegiumok tartalmának német előadása.[1]

Áll ez nem kevésbbé az *országos törvényekről* is, melyek a törvényhozó-hatalomnak az ország és lakóinak érdekében hozott irott intézkedései. Nem képzelhető egy országban sem oly város, melynek érdekei annyira különválnának az ország és a nemzet érdekeitől, hogy az országos törvények a város érdekeire előnyösen hasznosíthatók nem volnának. Azért nem is lephet meg, hogy a városok joggyakorlatában az országos jog külön felemlítésére találunk.[2] Nem nehéz kimutatni, hogy Zsigmond királynak 1405

[1] A jogkönyv ezen részének fennmaradt egyetlen lapja III. Endre király 1291 évi privilegiumának nehány tételét tartalmazza, azokat t. i. melyek a bíróválasztásra, a szőlőadó elengedésére, az erdő-, fa- és épületadó elengedésére, a révadományozásra s a vámmentességre vonatkoznak. Épp így látjuk, hogy a selmeczi városi és bányajogkönyv IV. Béla királynak egy év nélkül való szabadalmával kezdődik. (Wenzel: *Árp. új Okmtár* III, 206.)

[2] István eszterg. érseknek a keresztúri lakosoknak adott 1246 évi szabadalmában meghagyja, in criminalibus causis puniuntur *more hungarico.* (Endlicher 469. l.)

évi úgynevezett kisebb végzeménye tényleg lényeges befolyást gyakorolt a városok köz- és magánjogéletére, Pozsony köz- és magánjogviszonyainak rendezésére is. E mellett azonban jó lesz szem elől nem tévesztenünk azt az igazságot, hogy a mi a statutumokban az országos jog egyes tételeinek reproductiója látszik lenni, nem mindig az országos jogtól lett kölcsönözve. Az országos jog és a helyhatósági statutumok számos tételeikben egy közös forrásra vezethetők vissza: *a kánonjogra,* mely a régibb római jogból merített. Eszerint lehet országos és helyhatósági jog között egyes tételekre nézve azonosság, anélkül mégis, hogy ez azonos tételek a nevezett két különjog egymásközti viszonyát bizonyítanák.

Legnagyobb befolyással bírtak azonban a statutumok alakulására az *országos vagy külföldi városok jogstatutumai.* Átszármaztak ezek egyik helyről a másikra, egyik vidékről a másikra. Ezt a jogszármaztatást vagy a városok között fennforgó politikai meg kereskedelmi kapcsolat teszi előttünk érthetővé, vagy pedig a telepedések, mert a telepedők magukkal hozták az elhagyott város jogszokásait és jogstatutumait. Igy tudjuk, hogy a hazaiak közül a budai XIII. századi régi jogot átvette Komárom s később számos más hazai város is. De tudjuk, hogy a külföldi városok jogai ugyancsak lényegesen befolytak hazai városaink statutárius jogaira. Nevezetesen a frank, a szász s a magdeburgi jogok ismerhetők fel számos tételeikben a hazai részleges jogok rendszerében. A szepesi városok statutárius jogaiban különösen a magdeburgi jog nyilatkozik, melyet e városok Zsigmond király által történt elzálogosításuk idejében Krakkóból vettek át. E jog külömben nemcsak Lengyelországban, de Sziléziában és Csehországban is el volt terjedve. Zsolna város azonkép magdeburgi jogot használt. A budai jog szintén a magdeburginak befolyása

alatt állott. A pozsonyi jogkönyvre már inkább a délnémet jogok hatottak, mert benne ó-bajor jogintézményeket találunk. De alakítólag hatottak rá az ensi, illetőleg bécsi középkori jogok is. A pékjogot a XV. század közepén egészen Bécsből kapta Pozsony.

A *bírói gyakorlat* természetszerűen összefügg a statutárius jogokkal, amennyiben a gyakorlat a városi jogkönyvek egy igen nevezetes forrását képezte, de másrészt maga a jogkönyv a bírói eljárásnak is irányadásúl szolgált. Az összefüggési visszony tehát kettős, azaz kölcsönös. A bírói gyakorlat vagy a hazai vagy a külföldi szokásra helyezkedett s bár bajos szabatosan kimutatni a hazai és külföldi jogkönyvek befolyását városaink bírói gyakorlatára, mégis kétségtelennek mondhatjuk, hogy e befolyás tényleg érvényesült. Kellett éppen Pozsonyban is érvényesülnie, hol külömböző jogkönyvek használata kimutatható. Az 1485 évi számadókönyvből megtudjuk, hogy a városi tanács ez évben egy „mindenféle jogokat“ tartalmazó jogkönyvet beköttetett,[1] egy „országos jogkönyvet“ pedig vétetett.[2] Eckenfelder Liebhard pozsonyi jegyző 1457 évi végrendeletében elősorolvák egy általa másolt „német jogkönyv“, egy ugyancsak általa másolt „német formularia“, az ugyancsak általa másolt „tollbamondások“ s végre egy, régi városi és országos törvényeket tartalmazó, hártyába kötött „kis régi jogkönyv.[3] Bár kevés az, mit ilykép e tárgyat illetőleg felhozhatunk, e csekély számu adatból mégis eléggé kivehető, hogy a pozsonyi bíró s

[1] alls meine Herrn ain Rechtpuech kawfft haben, *allerlay Rechten*, von denselben puech einzepinten hab ich gebn 5 Sch.

[2] meine Herrn haben kawfft ain *lant Rechtpuech* vmb 6 Sch. awf das Rathaws.

[3] Item ain *deutsch Rechtpuech*, in ain Rotn läst hawt gepundtn in preter, meine hantgeschrift. Item ain *deutschen formularij*, in aine Rotn lasch hawt v'pundn, *guete dictamina*, vnd in meiner hanntgeschrift. Item ain *chlanis alts Rechtpuech*, in pergamen, vor alten Stat vnd landes Rechtn. (*Prot. Test.* I.)

a vele együtt a bíróságot alkotott városi tanács jogoktatásukat ily különféle jogokat tartalmazó könyvekből merítették, mi aztán a városi jogkönyv hézagainak kitöltésére, kétes vagy határozatlan útmutatásainak élesb meghatározásaira, szóval a jogkönyv szervi fejlődésére alkalmas volt. De viszont épp oly bizonyos az is, hogy az élet eseményei s a mindennapi életben felmerült jogesetek sokkal különfélébbek voltak, semhogy kétes esetekben a bírák mindig a könyvekben kaphatták volna a keresett útbaigazítást. Ez teszi kétségtelenné, hogy az irott könyveknél is bővebb útbaigazitójuk a szokásjogból meritő bírói gyakorlat volt.

Ezeket tudva, lényegében éppen nem maradhatunk tájékozatlanok, a tárgyilagos jog mindennemű nyilatkozásaiban követett bírói eljárás iránt. E források tekintetbevételével megismerhetjük a nyilvános jog terén városunk középkori büntetőjogát, bűnfenyítő- és magán-perjogát, valamint a magánjog terén a személyjogot s ami azzal összefügg: a családjogot, házassági, rokonsági és gyámjogot; továbbá a vagyonjogot s ami azzal összefügg: a kötelmi, dologi és örökösödési jogot, amint történetirói feladatunkhoz tartozik is, azokat röviden megismertetni.

Oly átalános elnevezésekkel, melyek a büntetendő cselekmények büntetőjogi tartalmát kimerítenék, Pozsony város középkori jogában nem találkozunk. E jog inkább is igen különböző kifejezésekkel határozza meg a büntetendő cselekmények fogalmát. A városi jogkönyv egyetlen egy helyen sem foglalkozik átalán a szóban forgó kérdéssel, csakis a III. Endre-féle szabadalom valamint a jus gladii-t magukban foglaló oklevelek s a XV. század judicaturája nyujtanak ahhoz átalán véve adatokat.

Az okiratok a büntetendő cselekményt *nocumentum*, a büntetendő cselekmény elkövetőit pedig *malefactores*,

nocini-féle kifejezésekkel jelzik.[1] De előkerül a „*gonosztevő*“ (Poswicht,[2] Vbeltater, Vbelteter,[3]) kifejezés is, a bűntetendő cselekvényt meg átalán „*ügynek*“ — von ains handels wegen — nevezik.[4] A bűntetendő cselekmény fogalmát, mi a középkori jogérzékre nézve nagyon jellemző, különösen a XVI. századtól fogva, úgy fogták fel, mint mely a *tisztességgel meg nem fér* és mely a *hűség és becsület megszegésének a következménye.* A bűntetendő tettet *nem-tisztességes*nek[5] jelzik.

A bűntetendő cselekményekhez számítja középkori városi jogunk első sorban azokat, melyek az ember legfőbb kincse, az *élet* ellen irányulnak. Tudjuk, hogy a régibb középkor bűntetőjogában az emberölés és a gyilkosság közt levő megkülömböztetés még nem jutott volt kifejezésre. Csak arra voltak tekintettel, hogy az emberélet kioltása véletlenül avagy haragos felgerjedésben vagy egyéb módon történt-e, úgy hogy csak enyhébb és súlyosabb emberölést külömböztettek s büntettek meg. Még csak a XV. század dereka óta[6] kezd az előre eltökélt, éretten megfontolt szándékkal végrehajtott ölés[7] és felhevült állapotban történt rögtönös, egyszeri ölés között külömbséget tenni. Városi jogkönyvünk is megkülömbözteti az *emberölést* és a *gyilkosságot.* Amazt rendesen „manslacht“ és „todschlag“ néven említi, emerre pedig a „Tödtung mit wolbedachten mut,“ „mutwilliger mord“ és a „mord“ kifejezéseket használja. Az emberölés jellegét a nyilvánosságban való összetüzésben, a gyilkosság jellegét pedig a titkos feltevés-

[1] III. Endre kiválts. levele, azonkiv. P. v. ltár Lad. IV. 46. 12.

[2] 1404. évi ítéletben.

[3] Úgy a XV. mint a XVI. sz. vár. jogkönyvben 40.

[4] 1416. évi ítéletben.

[5] von *unerber sach* wegen. 1411 évi ítéletben.

[6] 1486: 51; 1492: 82; 1563: 38, 68 tczk. És *Hármaskönyv* II. r. 44. cz. 3. §. és 54. cz. 7. §.

[7] deliberative, ex praeconcepta malitia animoque deliberato.

ben, az orvban találja.[1] Az ölésben vagy gyilkosságban résztvevők s abban segítők szintén bűntetendők.[2] Sőt még az ölési kisérlet is úgy bűntetendő mint maga a befejezett bűncselekmény.[3]

Mindazt, ami az életet veszélyezteti, a városi jogkönyv a bűntetendő cselekmények közé számítja. Igy nevezetesen a *testi sértéseket.* Ezekre a városi statutum kiváló figyelemmel van. Felosztja *ütésekre* és *megsebzésekre.* Az ütéseket aszerint külömbözteti meg, amint azok ököllel,[4] husánggal[5] vagy lapos kézzel, azaz tenyerrel[6] történtek. A sebzések vagy nyílt sebek,[7] vagy csonttörések,[8] bénitások illetőleg tagcsonkítások. A nyílt sebeket meg aszerint külömbözteti, amint szúrással[9] vagy dobással[10] ejtetnek. A testcsonkításokat aszerint, amint a kéz,[11] újj,[12] újjperecz,[13] fog,[14] fül,[15] szem[16] elvesztéséből állottak. Ezektől külön említvék a szemérem-

[1] ist der Rat versagt *mutwilligen mordern,* így a XV. sz. jk és wer eine *tödt mitt wolbedachten mutt,* így a XVI. sz. jk 63. p.

[2] Item *wer hilff gibt zu ainem todslag,* der ist veruallen ainer handt. Igy a XV. sz. jk. A XVI. sz. pedig 69. p. mondja: It. Wer der ist *der da gibt ain hilff In den todschlagkh,* der ist verualln ainer hant.

[3] Ez kitetszik az 1516 évi *Achtbuch* egy ítéletéből. L. alább.

[4—5] Item schlecht ainer ain mit ainer gantz *faust* oder mit ainem *knuttl:* is veruallen ain phund d(enar.) (XV. sz. jk 23. a.)

[6] Item schlecht ainer ainem mit *flacher handt,* so ist er zu wandel von iglichem finger ain lb. d. (XV. sz. jk 23. b.)

[7] Item von ainer *fliessunden wunden,* am painschrotig ain lb. d. Igy a XV. sz. jk. A XVI. sz. jk szerint: It. Von ainer *Schessenden wunden* an paynschrotig 1 lb. d. (23. p.)

[8] Item, von ainer *painschrotigen wundten* V. lb. d. (XV- és XVI. sz. jk 20.)

[9] Vnd von ainem *stich* V. lb. d. (XV. és XVI. sz. jk 21.)

[10] Vnd von ainem *wurff* V. lb. d. (XV. és XVI. sz. jk 22.)

[11] Item, ist dan das ainer dem and-d(ern) ain *handt* abslecht, so is er veruallen zuwandl V. lb. d. (XV. és XVI. sz. jk 16.)

[12] Item, ist das ander dem andern ain *finger* abslecht, so is er veruallen zuwandel V. lb. d. (XV. és XVI. sz. jk 17.)

[13] Vnd von ainem *glid* aines fingers auch V. lb. d. (XV. és XVI. sz. jk 18.)

[14] Item, von ainem *zand* V. lb. d. (XV. sz. jk 23. c.)

[15] Vnd ainem *oren* V. lb. d. (ugyanott).

[16] Vnd von ainem *augen* V. lb. d. (ugyanott).

vagy szégyen-sebek,[1] melyek alatt a testet eléktelenítő, a tagokat rendes formájukból kivetkőztető s azok használhatóságát is megakadályozó sértések értetnek. Csak oly testi sértéseket vettek szégyensebekül, melyeket rendes ruhával eltakarni, elpalástolni nem lehetett, úgy hogy ily sértések, a tagoknak a világ szeme elől el nem rejthető ilyen megnyomorítása miatt a sértettnek folyton szégyenkeznie kellett.[2]

Ott, hol az élet becse oly nagyra tartatik, természetes, hogy a jogszolgáltatás nem lehetett közömbös azon cselekmények iránt, melyek az élet becsének megszorítására vagy megszüntetésére czéloznak. Az élet becsület és szabadság nélkül alig bír értékkel, azért üldözendőnek véli a városi statutum az élet, a test vagy akár a becsület és szabadság ellen irányult jogellenes támadásokat. Ezek leggyengébb faja a *frevel*,[3] melyhez a latin frivolis igen közel állhat. Alatta nem átalános értelmű, hanem csakis bizonyos meghatározott bűntetendő cselekmény értendő, maga a statutum sem jelöli ki közelebbről annak tartalmát. Annyi azonban bizonyos, hogy a cselekmény a szándékosságnak, az ártani kivánásnak nyilt erőszakoskodással létrejövő eredménye. A középkori latin fribolum mindig kisebb bűntényt jelez s erkölcsi beszámítása kisebbrendű nyilván azért, mert hirtelen (tehát meg nem fontolt) s mulékony, nem állandó.[4] Szorosabb értelemben minden szóbeli erőszakoskodást, tágabb értelemben a mai becsület-

[1] Item, von ainer *scham wundten* das gewandt nicht gedeckhen mag V. lb. d. (A XV. sz. jk.) Ugyanezt a XVI. sz. jk 19. pontja következőleg fejezi ki: It. Von ainer *scham wunden,* das das gewandt nitt gedecken mag, auch wandl V. lb. d.

[2] Ez értelemben tehát rokon a *scindere* és a svéd *Skena* = *seb* szóval. V. ö. Adelung: *Wörterbuch III,* 1350. *A magyar jogtörténeti emlékek* kiadói hallgatással mellőzik a statutum e kifejezését.

[3] Item wer gevrtailt wirdt vmb ain *freuel,* der ist veruallen zu wandl vmb VI. 3 (schilling) II. den. (XV. sz. jk 23. g.)

[4] Izidornál olvassuk: Nam fribolum est velut quassae mentis et effluxae, nec stabilis. *Orig.* t. LIX. c. 8.

sértést érthetjük.[1] Az erőszakoskodás egy másik neme pedig a *furwart*,[2] mely az egyéni szabadság megfosztására irányult, előre megfontolt, ravasz fondorlattal, lesben állás által véghezvitt cselekmény.[3]

Nagyon közel állanak az élethez mint a földi javak legfőbbikéhez a többi anyagi vagy erkölcsi javak: a vagyon, a béke, az erény, a jóhír. Ezek megtámadói, veszélyeztetői, károsítói vagy megsemmisítői ugyancsak bűntetendő cselekmények elkövetői s mint ilyenek bűntetendők. A vagyont, a tulajdont veszélyezteti vagy megrontja a rablás, a lopás, a gyújtogatás. A *rablás*ról a pozsonyi statutumban nincsen szó, de találkozunk vele a XV. századi judicaturában. A XV. és XVI. századokból tudomásunkra jutott rablási esetek mind a városon kívül történtek s ebből azt következtethetni, hogy jogkönyvünk felfogása szerint rablás csakis a szabadban, mezőn történhetett, de nem a városban, mezővárosban és faluban. Városban a rablást másnak mint békeszegésnek és lopásnak nem tekintették. Ellenben a középkori rablólovagok, a cseh és morva rablókalandorok, Giskra és huszita hitsorsosai, nemkülönben a hatalmaskodó szomszédok, a bazini és szentgyörgyi hirhedt lovagok, a szomszédságba eső városok rablásra jött kapitányai mint a rablás elkövetői és előmozdítói rablókkép estek bírói megitélés alá.

A *lopás* — dyberay — mint bűntetendő cselekmény városi jogunkban ismeretes fogalom s kellőképen hangsúlyozott bűncselekmény. A lopást kényszer-eljárás alá veti s ez eljárás nem volt függővé téve a lopott tárgy értékétől. Külömbséget tettek betöréses, vásári és templomi lopás között. A városi jogkönyv megtiltja a tolvajjal való

[1] Király: *Pozs. vár. joga a kpkorban.* [2] Item, wan ainer ainem *furwart,* der ist philichtig zu wandel XXXII. lb. d. (XV. sz. jk 23. c.) [3] Haltaus: *Glossar. Germ. medii aevi* 572.

magán-kiegyezést.[1] A bűn súlya a lopott tárgy értéke szerint minősül, bár e tekintetben sem a statutum sem a judicatura határozott szabályt nem tartalmaz. A statutum szerint akár sokat akár keveset loptak el valakitől, a kényszereljárásnak mindig van helye. A lopáshoz közel állott bűnfogalmi tekintetben a *csalás* és pedig nemcsak a pénzzel, vagyonnal, értéktárgyakkal való csalás, hanem a hamis névvel történt csalás is. A Nikel Pált illető vádpontok közt előjön az is, hogy magát Jánosnak mondotta.[2] Ebben tehát rosz szándéku félrevezetést, vagy régi bűnnek bíróság előtt való elpalástolását látták. A csalás szempontjából üzött *hamis játek* éppenséggel súlyos vétség számba jött. Annál is inkább voltak Pozsonyban a játék által üzött csalásra tekintettel, mert épp itt jutott volt e kihágás bizonyos hirhedtségre. 1404-ben Czetwasser Péter mint nagy hamis játékos ismeretes.[3] De a hamis játék mellett *tiltva* volt a *koczkajáték* is. Ezt főbenjáró vétségül tekintették, amint az egy 1404 évi vizsgálati jegyzőkönyvből[4] s

[1] Item, ist sach das ainem man gestolu wirdt es sey vil oder wenig, vnd bringt denselbn diep in die gefangnuss mit dem selbn gut, kombt er dem Rechtn noch: so ist er dem Richter nicht mer schuldig wan LXXII. d. sol im sein gut widder geben. So er aber dem Rechten nicht noch wollt komen, so mag sich der Richter desselben guts wol vnterwindn vnd dem Richter darzu veruallen XXXII. lb. d. zewandl stb. (XV. és XVI. sz. jk 61–62. pp.)

[2] dorumb das er sich *hansel* genunnet hat, így az 1404. évi vizsgálati jegyzőkönyv.

[3] Az 1404 évi vizsgálati jegyzőkönyv azt mondja róla: das der in solicher poshat *ain mayster were,* alább pedig, hogy ő der genanten *sayner maysterschafft des würffels,* tag vnd nacht stet leichen oblag. Királynál i. m. 246. l. és Lichner-Michnay: *Ofner Stadtrecht* 112–113. ll.

[4] E jegyzőkönyv szerint elfogtak gonosztevőket, hat gefuget das wir wegreffen Paswicht Raht hantsspilar die mit Ir poshat den lewten menigs mit Ir habt pöslachen posa den verstollen clachen Ir habe vngewunen hetten. Ezek a halált kiérdemelték: vnd *d(e)n todt . . verdinet hiet.* Egyiknek megkegyelmeztek s számüzték, ha mégis visszajönne s elfognák, so ist er an alles Recht *seines hals va falln.* Ha bűn ismétlés után másutt kerül kézre, levélben fogják az idegen hatóságot felszólitani, das man Im das Recht sol widerfaren lassen, — Recht als er *seines halls pay vns vafalln was an alle genad.*

azonkívül egy 1435 évi kitiltási jegyzőkönyvből kitünik. Ez utóbbi arról tudósít, hogy a koczkajáték főbenjáró bűnösségét Zsigmond király s a városi tanács kikiáltás útján juttatták köztudomásra.[1] A *gyújtogatás*ban a pozsonyvárosi jog bűnfenyítő és bűntetendő cselekményt lát, melyre még puszta fenyegetés miatt is kemény megtorlást szab, úgy hogy e tekintetben a helyi judicatura eljárása szigorúan egyezik az országos judicatura eljárásával.[2] Ez két XVI. század elejéről való kihallgatási jegyzőkönyvből világosan kitünik. Az egyik szerint Winter disznóhentes (Sawschlahn) azért került 1510-ben törvényszék elé, mivel azzal a fenyegetéssel igyekezett üldözőit az üldözés felhagyására bírni, hogy külömben rájuk gyújtja az egész Kecske-utczát.[3] A másik szerint pedig Strausz András azért lett 1511-ben elitélve, mivel Báthon Jakab czipész házát másokkal egyetemben felgyújtotta.[4]

A béke ellen nemcsak az vétkezik, ki az egyes polgárt s annak házát, birtokát, családját, hanem az is, ki a közönség, a város összes lakósságát bántja, zavarja vagy károsítja. A városi béke a magán lakós békéjének is feltétele, birtokának, vagyonának biztosítéka, azért minden, mi bármely módon a város békéjét zavarja, tehát a városi béke ellen irányult erőszak, egyes polgárai élete és vagyona ellen irányult hatalmaskodás, vagy közvetlen veszedelmes fenyegetés, mindmegannyi bűntetendő cselekmény.[5] A

[1] Az 1435 évi *Achtbuch* szerint több hegylegény (*perckgeselln* = hegycsőszök vagy talán kőbányászok) bebörtönzése dorbézolás és tiltott koczkajáték miatt történt, vnd habs dar zu *gespilt*, das besunderlich vns gnadiger herr der Kayser vnd die Stat v'poten hat *bei leyb vnd bey gut* vnd das v'rüeffn hat lass(en). Vnd da der vor genante Martine Pernhertl (t. i. a korcsmáros) sy nicht spiln wolt lassn vnd nam in die *würffl*, da furen sie auf vnd woltn In der mort habn wer sein Knecht nicht gewesen.

[2] A *Hármaskönyvből* III, 23. kitetszik, hogy a gyújtogatással fenyegető is halállal bűnhődött.

[3] 1510 évi bírói jegyzőkönyv.

[4] 1511 évi bírói jegyzőkönyv.

[5] Item, wan ain Richter ainem ge-

közvetlen személy ellen irányult veszélyes fenyegetés, ütésre komolyan felemelt kéz, különösen ha az esküdt polgár előtt történik,[1] az igazságszolgáltatás mérlegében nagyon súlyba esik. Még súlyosabb e nemű bűntény az esküdt polgár házának fegyveres kézzel való megtámadása, mert ilyen fegyveres támadás alapos aggodalmat szül a megtámadottnak élete vagy testi épsége iránt.[2] Ide sorolandó a szomszédsághoz, rokonsághoz tartozó személyeknek megtámadása is.[3] A szomszédsági viszony szentségét Pozsonyban különös becsben tartották és kellő oltalomban részesítették. A szomszédságot és rokonságot majdnem egyértelműnek vették. A szomszédság tágabb értelemben családot képezett.

A hatóság tekintélyének fenntartása a városi rend és béke lényeges feltétele, ettől függ a városi törvény megtartása a polgárok részéről s azért minden cselekmény, mely a hatóság tekintélye, állása és intézkedései ellen irányul, súlyos vétek számba jött. Az, ki a bíróilag lepecsételt vegy lezárt helyiséget a bíró engedélye nélkül kinyítja, *zártörést* követ el.[4] Az ki a bíróilag letartóztatott foglyokat megszöktetni akarja, bűntetendő cselekmény elkövetője.[5] Az, ki a bírói tekintélyt nyilvánvalóan sérti, *széksértést* követ el, mi hűtlenségi eset számba jött. Még súlyosabban vétkezett azonban az, ki a hatóság tekintélye ellen

pewt des Kunigs vnd der Stat frid, vnd wer der ist, der den frid zebricht, der ist vervallen ze wandl XXXII lb. d. (XV. sz. jk 23. d.)

[1] vnd wer Im ernst vber ainen zuckht vnd vill ainen slagn *vor ainem geswornn man,* der ist verualln ainer handt. (XV. és XVI. sz. jk 77.)

[2] Item, wan ainer lauft in aines *geswornen mans haws vnd will ainen angistign seines leibs vnd lebens mit erzogener wer,* der ist seines hals verualln. (XV. és XVI. sz. jk 76.)

[3] Item, ist sach das ainer der *freundt huldschaft begreifft* vnnd kombt widder in der stat, so ist er dem Richter schuldig XXXI Ilb. d. ze wandl (XV. és XV. sz. jk 14.)

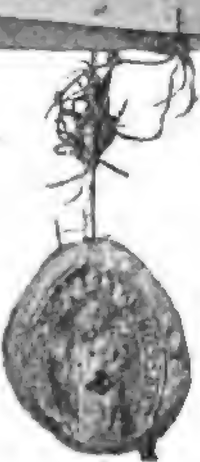
[4] Item, wan ainem ain gemach wirt verspert oder verpetschaft, *vnd spert derselb auf das gemach on des Richter vrlaub,* derselb is verualln XXXII lb. d. (XV. sz. jk 23. d.)

[5] 1404-ben a Nikel Pál ellen emelt vádak egyike, hogy: hat *gefangen ausgelassen.* (Ez évi bírói jegyzőkönyv szerint.)

fegyveresen lépett fel, mit *lázadásnak* neveznek. Ez a városi s az egyéni békét egyaránt a legveszedelmesebben fenyegette. De nem csekély sérülést szenved a felsőbbségi tekintély s kárt vall a közérdek a *pénznek meghamisítása,* vagy a *hamis pénznek forgalomba hozása* által. Ezért ily cselekmények is mint főbenjáró bűnös cselekmények bélyegezvék meg s a bíróság által üldözésbe vétettek.[1]

Az erény gyakorlása sokféleképen képezi úgy a családi mint a községi élet boldogságának alapját. Oly tulajdon, melynek épen tartására minden törvényhozásnak törekednie kell. Az egyén erénye megszenteli a család tűzhelyét, a család erénye magasra emeli a polgárság, a község erkölcsi színvonalát. Ezért azt látjuk, hogy középkori törvényhozásunk különös figyelemmel volt a *vallásosság,* a *szemérem* és a *házasélet* ellen irányuló bűncselekményekre. Az *Istenkáromlás* és az *öngyilkosság* mint vallás ellen való bűntettek szerepelnek középkori judicaturánkban. Egyikben a legfőbb hatalomnak ócsárlását s tekintélyének megszentségtelenítését, másikban a legfőbb jognak rút megtámadását látták. De a női erény ellen elkövetett erőszakos merénylet is súlyos erkölcsi kihágás volt. E tekintetben a városi jog a kihágás mérvének megállapításában a megtámadt nőnek hangos kiabálására nagy súlyt fektet. Tekintettel van a merénylet első elkövetésére és a bűnismétlésre, továbbá arra, vajjon a *hajadon* akarata ellenére vagy azzal történt-e a tett. Ha akarata ellenére, tehát erőszakkal történt, a vétkesnek életével kellett lakolnia; ha a hajadon akaratával s beleegyezésével történt becsületének megsemmisítése, a

[1] Az 1437 évi *Achtpuch* fel is hoz erre egy gyakorlati példát: Item Emerich Kolwais ist hie gewesen in der Stat vnd *hat falsche münze gehabt,* vnd guldin darumb kauft von den Juden vnd ist vns auch *darumb aus der Stat entrunnen.* Item. De mutter desselbu Emericht bruder *Ist in vns(er) vancknuss gewesen von der falschen münze wegen.*

14. Pál pécsi püspöknek a pozsonyi szentferencziek sz. János-kápolnája számára adott 1296 évi búcsúadományos oklevele.

bűnösnek el kellett a megbecstelenítettet venni.[1] A *házastársi* frigy nálunk is oltalomban részesült a törvényhozás részéről. Bűntetendő cselekmény volt azért, ha nős ember nejét hűtlenül elhagyta vagy ha nyilvános házakban szabad-személyekkel mulatott. Ily vádak alapján indítottak 1404-ben Nikel Pál ellen bírósági keresetet.[2] Házas *nőknek megszöktetése* s a *házasságtörés* mindannyi bűntetendő cselekmények. A városi jogkönyv szerint e bűntettnek minősítése nem rejlett egyedül a nőnek, hanem egyúttal a férfinak is házas állapotában, hogy tehát a sértett fél nemcsak a férjes nőnek a férje, hanem egyútttal a nős férfinak a neje is, azaz, hogy a férj és nő teljesen egyenjogúaknak tekintettek a házassági frigy sérthetetlensége tekintetében. A *vérfertőztetést* és a *bigamiát*, a városi jogszokás bűntettnek minősíti, az elsőt ugyan a statutum nem említi, de megemlékezik róla a judicatura,[3] a kettős házasságot mindazonáltal a városi jog is bűntényképen sorolja fel.

Bizonyos hogy ezekkel a városi jogkönyv az összes bűncselekményeket még fel nem sorolta. Akárhány eset lehetett és nyilván volt is, melyek elitélésében a városi jogkönyv a bíró kezében nem volt kielégítő, útbaigazító codex. Mégis a bűncselekmények, a kihágások irányai és fajai nagyjában mind feltalálhatók voltak a statutumban, azért kellett annak az igazságszolgáltatásban oly fontos tényezőnek lennie. De azért is, mert a jogkönyv nemcsupán a kihágásokra és bűntényekre szorítkozik, hanem meg-

[1] Item, wer der ist der ainer jungfrawen Ir eer beraubt vber Iren willen derselb ist hohens werdt, geschieht es aber mit Irem willen, Soll man sie Im zu der Ee geben. (XV. és XV. sz. jk 82.)

[2] vnd sein frums weib sizen lassen yn vnsz Stat, vnd hat offen leichen pey den hurren gebaliget. (1404 évi *Prot. Actionale.)*

[3] 1510-ben Gergely pék került e rút bűn miatt bíróság elé. Item Gregor peckh hat bekhennt, das er bey nachtlicher weill von seiner hawsfraven auffgestandn ist, dy weil Sy geschlaffenn hatt, vnd sich zu seiner tochter gelegt hatt, daselbst vnkeusch mit Ir getribn vnd ist also schwanger worden, vnd hat ein Kindt tragen. (1510 évi *Achtpuech.)*

állapítja a kihágások és bűntények correctivumait is. Azt látjuk, hogy a városi jogkönyv a köz- és magánérdekek sérelmeire külömböző bűntetéseket szab. Mint a középkorban átalán, úgy a pozsonyi jogkönyv által alkalmazásba jött bűntetés-nemek, nagyon külömbözőek, nemcsak külömbözőek a kihágások és bűntények nemeihez képest, hanem ugyanazon bűntényekre való alkalmaztatásukban is. Bár jogkönyvünk bűnfenyítő tételei nevezetes haladást mutatnak a régi, X—XIV. századi törvényalkotásokhoz képest, mégis még mindig félreismerhetetlen, hogy az akkori bűnfenyítés magasabb elvi szempontból még nem tudja az ember erkölcsi botlásait megitélni s nem bír tisztán tárgyilagos álláspontra helyezkedni. A judicaturában a kezdetleges jognak még többrendbeli utóhajtásaival találkozunk. Az elvi öntudatosság hiánya szüli a bűntetésalkalmazás bizonytalanságát. Sok esetben nem az elv következetessége, hanem a merő casuistica érvényesül. Egyszernél többször a subjectiv felfogás ingadozóvá teszi az egész jogalapot s végtelenül tág tért nyit a bíró elhatározási szabadságának, mondjuk szeszélyének és önkényének.

De ezzel szemben azt sem ismerhetjük félre, hogy városunk jogkönyve minden fensőbb jogelvi fogyatkozásai mellett is hűen tűkrözi vissza azt a demokrata, civilis szellemet, mely a municzipiumok alakulásában uralkodóvá lett. Míg országos törvényeink, sz. István decretumaitól kezdve végig századokon át az alkotmány kivánalmai szerint a bűntetőjogot a rendi külömbségekre fekteti s ennek következtében a bűntényt nem absolut súlya szerint itéli meg és bűnteti, hanem aszerint, amint azt nemes vagy nem-nemes, előkelő, jobbágy vagy szolga követi el: addig városi jogunk úgy mint minden kifejlett municzipium joga a rendi külömbségeket kiküszöböli a büntetőjogban s mindenki számára egyenlővé teszi a bűntetendő cselekmény

súlyát. A polgárjog nem ismer külömbséget polgár és polgár között, azért nem is menekülhet a nemes jutányosabban a kiérdemelt büntetés alól. Ez jogkönyvünknek egyik legelőrehaladottabb vívmánya.

A bűntetés alkalmazásában külömben inkább az elrettentésre semmint az erkölcsi hatásra számítottak, bár az *erkölcsi javitás* szándokát is kifejezve találjuk jogkönyvünkben és judicaturánkban.[1] Az alap, melyre a büntetés elve helyezkedik, nagyjában a megtorlás A rosszat roszszal véli viszonozandónak, úgy hogy bűntett és bűntetés közt tisztán causalis vonatkozás forog fenn. Ennek s a büntetések elrettentő természetének folyamánya, hogy azok felette szigorúak, sőt kegyetlenek is. Áll ez különösen a *halálbüntetésekről*, melyek gyakorlására a város bíróságát a statutum feljogosítja. E jogot illetőleg tudjuk, hogy a városi bíróság a XIV. század végén két a város területén letartóztatott egyént, egy nemest és egy nem-nemest, lenyakaztatott. Emiatt a városnak pere támadt László pozsonyi várnagygyal, mely 1382-ben Zambó Miklós tárnokmester itélete folytán nyert befejezést.[3] A város akkori bíráját Spitzer Pált és a város közönségét felszólították, hogy mutassák elő gonosztevők elfogatására és halálos itéletek meghozatalára és végrehajtására vonatkozó királyi kiváltság-leveleiket.[4] E kiváltság-levelek ez időszerint ismeretlenek, de nyilvánvaló, hogy az 1291 évi nagy szabadalomban már benne foglaltatik nemcsak a közönséges bűnfenyítés, hanem a halálos bűntetés is, melyet

[1] Hogy csak egy helyre szorítkozzunk, idézzük itt az 1404 évi bírói vizsgálati jegyzőkönyvből Czettwasser Péter bűnesetét, ki hamis játék miatt halálra lett itélve, de wettaui Smylo pozsonyi várispán feleségének kérelmére csak számüzetett a városból. Ez itéletben mondatik: vnd gedachten er scholl sich *pessern* vnd solich posheit nymm tun vnd wartaten von tag zu tag der *pesserung*, derselbe *besserung* chund wir pis an den gegenwurtigen tag ny erchennen stb.

[2] P. v. ltár Lad. 1. Nr. 19 f.

[3] P. v. ltár Lad. I. Nr. 19 e.

tényleg külön jus gladii-val szoktak volt a középkorban adományozni.[1] Arról sincs tudomásunk, hogy a jus gladii-t külön kapta volna a város a XIV. században, de kétségtelen hogy a XV. században folyton mondott alkalomadtán halálos itéleteket, mi ismét arra vall, hogy ezt a város az 1291 évi nagy privilegium alapján gyakorolta. Ha a XV-dik század folytán a jus gladii külön adományoztatik, az csak a régi jognak megújitásául tekinthető.

Tényleg a XV. században, 1451-ben Hunyadi János kormányzó jus gladii-t adományoz a városnak. E jog szerint mindennemű tolvajokat, rablókat, fosztogatókat, gonosztevőket, *legyenek azok akár nemesek akár nem-nemesek*, vagy más állásuak, letartóztatva, azok felett itélhessenek, azokat büntetéssel és kínvallatással illethessék.[2] Későbben, 1468-ban Mátyás király is megadja újból a városnak a jus gladiit olyképpen, hogy bitófát, kereket, karót és a kínpadoknak bármely nemét felállithatja; hogy a tolvajokat, rablókat, fosztogatókat, a házakba erőszakosan berontókat, emberölőket s más gonosztevőket, a hol őket a város területén nyilvánosan rajta kapják, letartóztathatja és megérdemelt büntetésben részesítheti, névszerint kötél, kerék, pallós és tűz által való halálra itélheti, valamint más megérdemlett büntetésben részesítheti és megölheti, úgy amint az az országos törvény és szokás szerint szabad.[3]

Ez oklevelekből tehát kitetszik, hogy a jus gladii a XV. században kétségtelen joga volt a városi bíróságnak,

[1] Példaképen említjük Nagyszombat 1238 évi aranybulláját Fejérnél: *Cod. Dipl.* IV. I, 132.

[2] 1451 máj. 18. Hunyadi János a pozsonyiak kértére megengedi Civibus inhabitatoribusque et incolis Civitatis posoniensis id, ut ipsi quosvis homines fures, latrones, vespiliones et maleficos, sive sint nobiles, sive ignobiles, sive alterius cujuscunque condicionis et preeminencie in criminibus ipsorum deprehensos judicare, ac penis et tormentis condignis juxta ipsorum demerita cruciare possint atque valeant. Kelt Temesvárt, 1451. *(Dipl. Pos.* III, 10. Teleki X, 294. P. v. ltár Lad. IV. Nr. 46.)

[3] P. v. ltár Lad. IV. Nr. 12.

mely is azt a gonosztevőkkel szemben alkalmazta és pedig nem egyformán, hanem a bűntett nagyobb vagy kisebb faja szerint súlyosbítottan avagy enyhébben. Az egyszerű halálbüntetéshez tartozott az akasztás, nyakazás, vízbefulasztás, a súlyosbított halálbüntetéshez pedig a lófarkra kötés, kerékbetörés, megégetés és tüzes vasfogóval való csipés.[1] Bizonytalan, hogy vajjon a halálbűntetés minősége szabályzatilag volt-e kiszabva bizonyos bűntényekre avagy a városi bíró belátására volt annak megválasztása bízva. Valószinüleg az összes tanács mondta ki nálunk a halálbűntetés minőségét. Bizonyos, hogy amint a középkori törvényhozás átalán a bűntetés megállapításában a bűnösök *nemére* volt tekintettel, úgy történt az Pozsonyban is.

Valamennyi bűntetés között a leggyalázatosabb az *akasztás* volt. Akasztással bűntették átalán a gonosztevőket.[2] Azzal a tolvajt, ki a tolvajságot üzletszerűen gyakorolta. Igy büntette 1418-ban a pozsonyi tanács Kepler Péter pozsonyi főispán megkeresésére azt a két tolvajt és gonosztevőt, kik a királyi sókamarából 60 forintot és egy kereskedőnő üzletéből 4 emberre való fegyverzetet loptak. Ezért valamint egyéb hason tolvajságok és gonosztettek miatt a nevezetteket akasztófára itélte a tanács.[3] Később 1518-ban egy másik veszedelmes rablóról, egy Boroszlóban, Olmützben, Zürichben, Bazelben, Badenben, Bécsben és másutt tolvaj-

---

[1] V. László királynak egy Pozsonyban 1453 febr. 1. kelt okirata említ *patibula, rotas* ac cetera penarum signa s a *suspendeni, decollandi, comburendi* bűntetést. (Teleki X, 369.)

[2] 1375: Niclas der leyner, Niclas Splendel und Ulreich der Czülauf igértek javulást és kötelezték magukat a javulásra, mit ha nem tennének, halállal lakoljanak, so sullen si irs helse vervallen sein. *(Dipl. Pos.* I, 450.)

[3] duos *fures* et malefactores, qui in Civitate Posoniensi Camerario Camere salium nostre maiestatis . . . sexaginta florenos et de quadam institа certa arma ad quatuor personas pertinencia subtrahentes . . . propter *huiusmodi eorum furtitivia* et scelera recto dictante judicio *patibulo* suspendissent. *(Dipl. Pos.* II, 111—112)

ságokat elkövetett sveiczi emberről tudjuk, hogy bűnei miatt Pozsonyban János hóhér hurokjára került. Pedig ez ember, ki mesterségére maga is hóhér volt,[1] csak kabát, bőr, pénz, ló, posztó tolvaj volt.[2] Nők azonban, ha el is követték az üzletszerű tolvajságot, az akasztás büntetését nemök szempontjából elkerülték. Annál sűrűbben foroghatott fenn alkalmazása a férfiaknál, mire abból következtethetünk, hogy a XV. században az akasztófa állandó alkotmány volt városunk határában. Az 1486-ban felállított új akasztófa alját kőmüves munka képezte,[3] tehát bizonyos, hogy nem lett esetről esetre felállítva. Ugyancsak akasztással sujtották azokat is, kik hajadonokon erőszakot követtek el.[4]

A *nyakazást*, bár szégyenfa alatt történt, mégis kevésbbé tekintették meggyalázónak. Vele büntették a házi béke megszegőit, kivált az esküdt polgár házibékéjének megszegőit.[5] De alkalmazták gyilkolás, veszélyes fenyegetés, erőszakos nemi közösülés, bíróság ellen való erőszak, kettős házasság és házasságtörés büntetéseképen is. Igy tudjuk, hogy 1382-ben László pozsonyi várnagynak helyettese, István és nemes Kóka György több szolga segítségével egy Katalin nevű hajadont elragadtak erőszakkal a város területéről a várföldre s ott erőszakot követtek el rajta.

[1] Maister hanns Schwenitz, ain Zuchtinger aus schweintz Land.

[2] Lewpold Gáspár itélete az 1518 évi itéletkönyvben Királynál 298 l. 2. jegyz.

[3] Ausgeben auf den *Galgen* zu machen 86. (1487 évi számadókönyv.)

[4] A városi jogkönyv szerint, mikép már idéztük, a szüzeken erőszakot tevők halállal büntetendők, *derselb ist hohens werdt* vagy: *der selbig ist hahen werdt.* E kifejezés félreérthetlenül *akasztásról* értendő. A régi felnémet *höhen* ige = hochmachen, melyet a használatból az *erhöhen* összetett ige kiszorított. Ottfriednál haban, hohen akasztás és keresztrefeszítés értelmében van véve. (V. ö. Adelung: *Gram. krit. Wörterbuch der hochdeutsch. Mundart* II, 1253.) Akasztásra magyarázzák Kolosvári és Óvári is i. m. IV. II, 18. l. 8. jegyz.

[5] XV. és XVI. száz. vár. jogk 76. Már egyszer idézve. Itt csak kiemeljük e merénylet elkövetőjének büntetését: *der ist seines hals verualln.*

A városi bíróság a kézrekerített bűnösöket a nő kérésére lefejeztette, a szolgákat pedig 18 napi börtönre itélte.[1] 1396-ban a pozsonyi tanács egy Bereczk nevű gonosztevőt tisztességes asszonyon elkövetett erőszak miatt fejvételre itélt,[2] de Stiboriczi Wyddegoscius Miklós közbenjárására neki azon feltétel mellett megkegyelmezett, hogy nevezett Bereczk a városban s a megyében senkivel se közlekedjék, sehol meg ne jelenjen, mit ha mégis tenne, akkor rajta a nyakazás bűntetése végrehajtassék.[3] 1397-ben Zsigmond király megkegyelmezett Syngenher Jakab pozsonyi polgárnak, ki Sabestorpher István pozsonyi polgárt megölte s e miatt fejvesztésre volt itélve.[4] 1516-ban Kramer Mihály kalapos egyik adósát nyilt úton lelövéssel fenyegette, másszor a pozsonyi kalaposok egész czéhét fenyegette azzal, hogy aki közülök eléje kerül, annak kezét lábát levágja s koldussá nyomorítja; törvényes neje mellett házasságtörést követett el két nővel is, egy cseléd leánynyal, kivel három gyermeket nemzett s egy tehenes nővel, kitől egy gyermeke volt; többször erőszakosan ellenszegült a bíróságnak: miért is őt mind e bevallott bűnei miatt lefejezték.[5] Nyakazással végezték ki az ölési kisérlet elkövetőjét is. 1516-ban Gáspár téglavető megakarta Nagyszombatban a maga gazdáját Téglás István mestert ölni, de csak megsebesítette s azon fölül nejét is elragadta. Pozsonyban elfogatván, őt halálra itélték s le is fejezték augusztus 29-dikén.[6] Végrehajtásokra a

[1] Pozs. vár. ltár Lad. I. Nr. 19. f.

[2] quendam malefactorum nomine Briccium, qui ob violentes excessus stupri in quadam honesta muliere, malevole inportati, in capitis ipsius amputacionem erat condempnatus.

[3] *Dipl. Pos.* I, 767.

[4] Vár. ltár. Lad. 34. *Dipl. Pos.* I, 774.

[5] ist *gekoppfft* wordenn, mondja az 1516 évi *Achtpuch,* actum feria quarta post viti modesti crescentie (azaz jun. 18.) anno dm. et Sedecimo.

[6] Caspar Ziegl knecht hat Maister Steffan Ziegler zw Tirna, seinen aygn herrn, *von lebn zum todt wolln bringen doch ser verwundt,* vnd seinen herrn das weib weck gefurat; hie ergriffen, angenomen vnnd zum Rechten beklagt: hat Recht vnnd vrtl gebn, *das man im*

bitóbárdot használták, melyet a végrehajtás előtt élesre kifentek.[1] A kivégzést a hóhér kesztyűs kézzel hajtotta végre.[2] A kivégzett hulláját lepellel takarták be s aztán bér mellett felfogadott emberrel temettették el.[3] Ilyképen a büntetést a tisztességes eltemetés megtagadásával is súlyosbítani kivánták.

Ha már a bigamiát s a nemi erőszakot halállal, és pedig nyakazással sujtotta a bűntető igazságszolgáltatás, akkor az nyilván a *vérfertőztetés* bűne megtorlásánál nem járt el enyhébben s így valószinűen ily bűnösök is bárd alatt fejezték be szomorú életöket.

Vízbefojtással bűntették a súlyos vétségekbe sülyedt nőket. Igy lakolt 1518-ban egy Liebkirchenből származó Borbála nevű asszony, mivel a pozsonyi sz. Márton, sz. Mihály, sz. Lőrincz templomokban különféle lopásokat követett el.[4] A tanács őt mint konok templomrablót úrnapja előtt való szerdán vagyis 1518 jun. 2-ikán vizbefulasztatta.

A súlyosbított halálnemek különösen jellemzik a középkort s annak bűntetési szándékát. *Lófarkra* való kötéssel rendszerint gyilkosokat bűntettek egyes súlyos esetekben. Olykor követte azt a kerékbetörés is. Igy lett 1413-ban Genglein amiatt, mivel éj idején Albricht Pált

---

denn koph hat abgeschlagen. Actum freitag nach augustini anno 1516. (Ez évi *Achtbuch*-ból Királynál 259. l. 1 jegyz.)

[1] 1467: It. daselbs hab ich gebn von dem *gericht swertt* dem swert feger L. X. d. E hely bizonytalanban hagy, hogy a bitóbárd kiköszörülése a hóhér avagy a kardcsiszár dolga volt-e? Valószinűbb, hogy az a hóhér dolga volt, mert egy polgári kardcsiszár aligha vállalkozott volna egy oly eszközzel bánni, melyet a kivégzettek vére beszennyezett. Itt inkább is egy a kardcsiszártól vásárolt új bárdról lehet szó.

[2] Az 1446 évi számadókönyv szerint: Item mer hab ich kaufft *dem Zuchtinger ain par Samisch hantschuech zum Richten* p. XX . . . XX den.

[3] 1467: It. am Eritag post ulrici hab ich gebn dem essel awer VIII d. das *ain tottn hat pegrabn* den man den chopff abslueg. It. daselbs vmb ain *teken* die man pey dem pranger *vber den todtn* legat X. d.

[4] vnd *ist ertrennkht warden* am Mitichen vor Gotsleichnamstag anno 1518. (Ez évi *Aechtbuech.)*

saját szobájában orozva meggyilkolta, a városi bíróság által lófarkra és utólagos kerékbetörésre itélve.[1] Közbenjárók kérelmére azonban neki a bűntetést a bíróság átváltoztatta.[2] *Kerékbetöréssel* bűntették a rablógyilkosokat. Igy Tolpl Györgyöt, ki öt rablógyilkosságot, egy gyilkossági kisérletet, többrendbeli rablást és lopást követett el.[3] Súlyosabb esetekben vagy bűnhalmazatnál s bűnismétléseknél súlyosbították e bűntetést *tüzes vasfogóval való csípéssel.* Ezt tapasztalta 1518-ben gráczi Péter, kit, mivel két rablógyilkosságot, egy rablást, egy gyilkossági kisérletet és öt rendbeli lopást követett el, kerékbetörtek és rajta azonkívül tüzes fogóval négy csípést tettek.[4] *Megégetéssel* bűntették a gyújtogatókat. Pozsony judicaturájából nincs ugyan ezt bizonyító concret esetünk, de azért mégis egyik-másik hazai városi jogból[5] következtethetünk arra, hogy a gyújtogatót nálunk is máglyán égették el.[6] Megégették továbbá a pénzhamisítót. Ezt, mikép azt egy 1340 évi okirat bizonyítja, másutt is e bűntetés érte.[7] Egy 1478 évi feljegyzés szerint 22 dénáron 22 nyaláb rözsét vettek azon máglyához, melyen Schefftenberg János pénzhamisítót kellett volna megégetni, de e bűntetés végrehajtása abban maradt, mert a tanácsurak megkegyelmeztek a boldogtalannak, amennyiben bűntetését nyakazásra változtatták át.[8] Nem ritkán a templomi betörő tolvajt is meg-

[1] Also das man denselben genglein *geslaypht* vnd *gerapracht* solt haben. (1413 évi *Prot. Actionale.)*

[2] Az eset előadva Királynál i. m. 274. l.

[3] ist *geratt precht warden* ain Mitichen vor gotsleichnamtag (azaz jun. 2-dikán) 1518. (Ez évi *Achtpuch.)*

[4] Hat man Inn *geredert* den solbigen Petern vnd *IIII Zwick gebn mit Zangen,* vnd ist gericht wurden freytag nach Tiburtii vnd Valeriani (azaz ápril 16-ikán) anno dom. 1518. (Igy az ez évi *Achtpuch.)*

[5] Selmeczi jogkönyv 19. Kovachich: *Jus taver.* 176.

[6] Király 300—301. ll.

[7] *Anjoukori Okmtár* IV, 4.

[8] 1478: Des freitags nach Michael als d'Zuchtinger den hanns Schefftenberg von begin *d'valschen munst gericht hat,* hab ich Im gebn II lbra nach geschafft Herrn Burgenmaister, Wen derselb Zuchtung gericht het an ains

égetésre ítélték. Igy tudjuk az 1475—1476 évi számadási könyvből, hogy Pozsonyban egy templom-rablót tűzhalállal végeztek ki.[1] De jellemző, hogy megégetéssel büntették még azon holtakat is, kik öngyilkolással fejezték be életöket. Egy magát Meixner Kristóf házában felakasztott egyént máglyán semmisítettek meg.[2] Mi több a vízbe fultaknál rendszerint öngyilkosságot téteteztek fel s mint ilyeneknek megtagadták a keresztény eltemetést. A partra vetődött vízbefult holttestet a hóhérnak a vízbe vissza kellett dobnia.[3] A megégetés rözsébõl rakott máglyán történt. A bűnöst karóhoz kötötték s alatta a rözsét meggyújtották.[4] Mint a középkorban átalán, úgy Pozsonyban is az eretnekekként üldözötteket szinte máglyán végezték ki. 1528-ban a pozsonyi várgróf két barátot ejtett fogságba, ezek egyike, egy ulmi polgár fia, az új tant hirdette s a pápista mise ellen szólott. Ezért a várgróf a levetköztetettet egy szeggel kivert hordóba helyeztette s azzal együtt máglyára tétette, melyen a füst megfojtotta.[5]

gast stat. Eodem die hat derselb Zuchtinger von dem Zach michl genome XXII schäb da für hab ich gebn XXII d. *als man den munse mit dem prannt gericht solt habn* vnd von meinen h(err)n durch gepet *begnad ward zu dem swert.* (Ez évi számadókönyv.)

[1] So hab ich gebn auf den Zuchtinger am montag vor sand Sixtn tag als man den *kirchen precher ver prennt* hat vmb sawl vnd schawb XXII d. (Knauz: *M. Sion.* VII, 113.)

[2] Az 1526 évi sz. ad. könyv szerint: Mer die wochen Assumptionis geben chameren *vmb scheitter das man den verbrent hat,* der sich Ins Cristof Meixners hauss *hat erhenckt,* facit 1. l. d.

[3] 1467: So hab ich gebn dem Zuchtinger durch den purgermaister das er den *toln menschen* ob den gries hat in das Vasser geburffen XIIII d.

[4] A *sawl* vnd *schawb,* melyet a fenntebb közölt 1475—76 évi számadókönyv említ, *karót* és *rözsét* jelent. Schaupen = dichter Busch von Haaren, Gras, Schilf u. d. gl. (Schmeller: *Bayerisches Wörterbuch* III, 376.)

[5] ist aines Burgers Sun von Vlm gewessen, dieser hat das evangelion geprediget, vnd wider des Babst mëss vngötzen das es nicht wär, hat in ein annder minich veratten, gegen dem purkhgraffen der hat ain fass mit nëgeln lassen aus schlagen, die Spicz hinein geschlagen vnd den Minich aus lassen ziehen, bis an die gulgel oder gugl in darein gethan, vnd zu der richter statt geflüert haben in mit sambt dem Fass, *auff dez holcz gelegt,*

A *testi fenyítések* a középkori fenyítő eljárásban ugyancsak kemény büntetésnemeket képeznek, bár egyik-másik, mely a házai régibb bűnfenyítő eljárásban divott, mint a megvakítások[1] vagy a tüzes kulcscsal való arczonégetés,[2] már a XV. és XVI. századi judicaturában ismeretlen. Az e században alkalmazásban volt testi fenyítések legsúlyosbjait a *testcsonkítások* képezték. A városi statutumban három ilyféle büntetés fordul elő: a *kézlevágás*, mely a kardrántásra; a *fülcsonkítás*, mely kisebb lopásokra; a *nyelvcsonkítás*, mely külömböző szóbeli vétségekre alkalmaztatott büntetésképen. Igy büntettek meg fülcsonkítással egy embert 1486-ban, mivel egy orvosnál lopást követett el.[3] A nyelvcsonkításnak két nemét ismerték: a nyelv hegyének levágását,[4] mely valószínűleg a széksértés büntetése volt, aztán a nyelvnek a torokból való kitépését,[5] melyet valószinűleg súlyos istenkáromlásoknál alkalmaztak. Mind e büntetéseket a hóhér hajtotta végre. A kézcsonkításhoz külön szerkezetű, helybeli lakatosok által készített vaseszközöket használtak.[6]

A testi fenyítésekhez tartoznak továbbá a *lábkaróbazárás* és a *verés*. A lábkaró vagyis *a kaloda* tölgyfából készült alkotmány volt, melybe a bűnös lábait beszorították. Ezt „Im Stockhalten" néven említették. Másútt „Klemmstock"-nak nevezték. Pozsonyban ezzel büntették a hamis kifogásokkal

---

vnd darnach angezindt, ist aber nit ver prunen, *haben in also verstickht im rauch*, er ist stadthafft Bliben, bis ans Endt. (*Anabaptisták énekeskönyve*, kézirat a pozs. kápt. ltban. Közli Knauz: *Magy. Sion* VII, 450.)

[1] Rogerius *Siral. Éneke* IV. fej.

[2] E büntetésnek éppen Pozsony multjában találjuk nyomát. L. *Pozs. vár. tört.* I. k.

[3] Der Zuchtinger das er ainen die *orn abgesnitn* hat, des doctor sein gut gestoln, hab ich gebn: act. freitag II sch. d. (1480—81 évi számad. könyv.)

[4] Vmb den *Ziph der Zungen* mondja a városi jogkönyv.

[5] das man Im die *Zungen zu dem nag* (= nacken) *scholl ausziehen*, mondja ugyanazon jogkönyv.

[6] Az 1521/22 évi számadási könyv szerint: Schlosserarbeit dem Oswald: dem Zuchtinger *ein Eysen gemacht zu den handt abhawen* dafür . . . 5 β d.

élő szerződött borkimérőket, kiket 3 napra csuktak lábkaróba.[1] Azokat a borkimérőket is, kik a borkimérési szabályok ellen vétettek, szintén karóba kötötték.[2] A kihágás ismétlésére szégyenfára állították, mi tehát ez utóbbinak érzékenyebb minőségére enged következtetni.

A *verés* bűntetésnem kifejezésére a „geschmitzt,“ „gestrichen“ és „ain schilling geben“ szavakat használták. E kifejezések azonban a verés két külömböző nemére vonatkoztak. Az egyik a *bottal*, *pálczával* vagy *ökörbicsakkal* történt heves, kemény verést jelenti,[3] a másik a nyalábba kötött *vesszőkkel* való verést, vagyis a *virgácsolást*.[4] Az elsőt nyilván megrögzöttebb bűnösöknél, a másikat gyengébbtestű s kisebbkorú vázsott egyéneknél, leányoknál s gyermekeknél alkalmazták. A verés egyik vagy másik neme rendszerint a kisebbszerű lopások[5] s istenkáromlások[6]

[1] It. Auch ist erfunden vnd, gemacht wurden wan ainer zu ainem leitgebn kumbt vnd spricht er sol Im ain Wein auf thuen, Vnd spricht dan der leitgebe er habs ainem andern versprochn, oder hot ain andere ausred, Vnd vindt man Im an dem anderm tag musig geen: den wil man pessern *drey tag In den stock* vnd aus der Zech wrlaub gebn. (XVI. sz. jk 104.)

[2] so sol In drey tag *Im stockh* haltn. (XVI. sz. jk 58.)

[3] A *Schmitze* a schmeissen, schlagen intensiv kicsinyítője. A vékony, hajlékony testtel való verést, ütést jelenti. Értelménél fogva bottal, pálczával, ökörbicsakkal, de ostorral és korbácscsal való suhintásos ütést, verést jelenti. Handschmitze = pálczával a lapos kézre, tenyérre való ütés. Schmitze von einer Peitsche = ostorcsapás. V. ö. Adelung: *Grammat. krit. Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*, Wien 1811. III, 1578.) A pozsonyi városi muzeumban most is megvan a hajlékony ökörbicsak, melynek erős kézből való sújtása nagy fájdalmat okozhatott.

[4] A *Schilling* eredetileg bizonyos mértéket jelent pénznél, fémnél, sónál, víznél, súlynál s mindenféle testeknél s testi dolgoknál. Mint ezeknél, úgy a *vesszőknél* is bizonyos mértéket, tehát a vesszőnyaláb alkotó vessződarabjainak számát jelenti. Némely felnémet vidéken *seprűt* jelent, tehát *virgácsra* helyesen alkalmazható. (Adelung i. m. III, 1467.) A *gestrichen* kifejezés egyaránt a verés mindkét nemére alkalmazható.

[5] Az 1480—81 évi pozs. szám. könyvekben olvassuk: Item montag nach martini demselbn Zuchtinger das er ain weib vmb diwerey an dem prang *geschmitzt hat*, hab Ich Im gebn 1 c. d. fac. III. β X d.

[6] 1486-ban egy szőlőkapást, ki *Istent és annak szentjeit* szidta, a szégyenfán megvesszőztek. Ausgeben auf den

büntetését képezte. Nemkülömben ezzel büntették azon borkimérőket is, kik ivás által gazdáikat, kiknek borait kimérték, kimutathatólag károsították.[1] Vele úgy férfiakat mint nőket és serdülő gyermekeket egyaránt büntettek.[2] Öreg embereknél a büntetés e nemét a szégyenfán való kitételre változtatták át.[3] A büntetés külömben is a szégyenfa alatt történt nyilvánosan, a hóhér által végrehajtva, ki azért, miképp láttuk, s azt az alább közölt adatok is bizonyítják, külön díjazásban részesült.

A *szégyenfa* vagy *pellengér* magában véve, vesszőztetés nélkül, csak *becsületbeli* büntetés volt. A városi számadókönyvek igen sűrűn említik, mi annak gyakori alkalmazására enged következtetni. Annál feltünőbb, hogy a városi statutumban nincs róla szó. A bűnöst alája állították, ki ezzel ki volt téve a közgúnynak. Rendesen kisebbszerű lopásoknál alkalmazták. Rágalmazások büntetésére már súlyosbítottan alkalmazták, amennyiben az ily bűnösöket több napon, különösen vasárnapokon állították a szégyenfa alá. Egy másik becsületbeli büntetésnem a *gúnyketrecz*[4] volt. Ez egy vasrúdakból vagy faléczekből szerkesztett átlátszó rácsozatos zárka volt. 1567-ben kőalapra újonnan építették.[5] Ebbe zárták az éjjeli csendzavarókat, a nyilvános botrányt okozókat, a kerti, mezei és vásári tolvajokat.

Zuchtinger 86. — vnd montag in derselbn wocheu hat der Zuchtinger ain hawer *am pranger gesmitzt;* habn Im meine herrn geschafft zu geben II β. d. derselb hawer *het got vnd die heilign gescholtn.* (Számad. könyv.)

[1] Király i. m. 124. l.

[2] Az 1522 évi számadókönyvekben olvassuk: ainen *Buben am Branger gestrichen.*

[3] Az 1480/81 évi vár. sz. könyvek szerint: Mittichn darnach dem Zuchting das er zwei Behemisch *dewb* an den prang gesmitzt hat, *vnd den drittn dewb auf den prang gestellt — das was ain alter mann* — hab ich den Zuchtinger gebn nach gescheffl des burgmaist 6 β d.

[4] Narrenköterl.

[5] Az 1567 évi számadási könyv szerint: Chamerer zalt zum newen *Narrn kheterlein* am Brotmarkht 800 mawerziegl . . . vnd 8 dicke Ziegl darauf die gefangen sitzen.

Ezek is ki voltak téve a köznép gúnyjának és bámészkodásának. Állott a régi kenyérpiaczon vagyis a ferencziek terén a most már eltávolított kút helyén. A XV. században is ott állott.

Több rendbeli kihágást és bűntényt *szabadság-korlátolási* bűntetéssel sújtottak. Úgy a városi számadási könyvek mint a judicatura bizonyítják, hogy a gonosztevőket börtönre vetették. I. Lajos király meghagyja Pozsony városa tanácsának, hogy a németeket, kik a városnak túlkapásaikkal kárt okoznak, vesse börtönre.[1] 1435-ben több garázdálkodó, erőszakoskodó, tiltott koczkajátékot űző egyén került városi börtönbe.[2] Az erőszakos nemi közösülést véghezvitt pozsonyi várnagy-helyettesnek szolganépe mint az erőszaktételben bűnsegéd 18 napi börtönre lett itélve.[3] Nikel Pál hóhér s porkoláb hamis keresztnév felvétele, foglyok megszöktetése, erkölcstelenség és hatalommal való visszaélés miatt került fogságba.[4] 1468 márcz. 26-ikán Mátyás király megkegyelmez Graffennegi Ulrik kérésére esztergomi Ambrus mesternek[5] és Bálint pozsonyi polgár nejének Borbálának és azok mindennemű jószágának s meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy a vétkeik és bűntényeik miatt fogságban levőket bocsássa szabadon.[6] 1482 aug. 20-ikán ugyancsak Mátyás király

[1] Fejér: *Cod. Dipl.* I, 205. Pór: *N.-Lajos király* 584 l.

[2] Item es sind gefangen gelegen in *unser gefancknus* die hernach geschribn perckgeselln ... Item darnach als sy in der *gefancknus* lagn boszút esküdtek egymás között. (1435 évi Achtbuch.)

[3] Zámbo Miklós tárnokmester már említett itélete. Pozs. vár. ltár. Lad. 1. Nr. 19 f.

[4] Wir habn Nikel Pal von Sigharczdorff In *ainfa fenknes gehabt*, dorumb das er sich hansel genennet hat, *vnd hat gefangen ausgelassen* vnd sein frums weib siczen lassen yn vnsz Stat, vnd hat offen leichen pey den hurren gebaliget, vnd wir habn gemerket das frumen levten vnd der ganzen stat vngut leichen geschehen ist . . .; auch hat a an vnsarn willn di leute gemaulpant, geslagen vnd uibl erczogn, nach seinem muet wider recht. (1404 évi *Prot. Actionale* Királynál 287 l. 5 jegyz.)

[5] Ambrosio literato de Strigonio.

[6] Kelt N.-Szombatban 1468 márcz. 26. Telekinél XI, 419—320.

meghagyja a tanácsnak, hogy az ártatlanul, Beatrix királyné egyik olaszának állítólagos megrablásáért börtönre került Ztany Miklóst bocsássa szabadon.[1] De számos egyéb hasonló adat is bizonyítja a *börtönbüntetések* alkalmazását. Mikép már említettük, eleinte a városnak külön börtönei nem voltak,[2] miért is a letartóztatottakat a városházán, a hóhér helyiségében őrízték.[3] Az 1442 évi számadókönyvből kitetszik, hogy a foglyokat külömben is a hóhér élelmezte rendes elszámolás mellett.[4] 1370-ben azonban külön börtönt építettek a városháznak a püspök házához vagyis a mai primási palota helyén állott régibb érseki házhoz közel fekvő részén. Egy 1454 évi számadási tétel külön zárkákat említ, melybe a közös fogsághelyből ajtók nyíltak. A XVI. század közepe óta a városházán egy külön czigány-börtön is említtetik. Külömböztek mindezen börtönöktől azok, melyek a városfalak kazamatáiban, nevezetesen a vödriczi kapu rejtett helyiségeiben és a bástyafokokban sötétledtek.[5] Úgylátszik idekerültek a súlyos börtönre itéltek. Mert hogy a vétségek minősége szerint külömbséget tettek *egyszerü* vagyis *könnyü* meg *nehéz* fogság közt, az világosan kitetszik az 1404 évi itéleti jegyzőkönyvből, mely a már szóba került Nikel Pál fogságát *egyszerü* fogságnak nevezi.[6]

De börtönbe nemcsak kihágás és bűntény, hanem *adósság* miatt is lehetett kerülni. Bár már a római lex Poetelia szelidítette a tizenkét táblás törvénynek és a római végre-

---

[1] Kelt a Hainburgot megszálló sereg táborában 1482 aug. 20. Telekinél XII, 226.

[2] daz dy Stat chayn aigen vanchnuz noch scherigstuben nit inhet.

[3] Item XV grosse narib (lakatkapocs) *In dy Scherig stuben* zu den *gefangenen.*

[4] Gelt dem Nachricht(er) auf dy gefangen. Item am phinstag In vigilia pet(ri) et pawli hab wir gebn auf dy polakn dy der Stat gefangen sind zu zerung nach des purgmais(ters) gescheft dem hans Nachricht(er) 1 l. d. Wien.

[5] E mű II. I, 130.

[6] In *ainfa fenknez* gehabt.

hajtási szokás kérlelhetetlen szigorát s bár a végrehajtási kényszereszközök rideg alkalmazásában a középkori german államok is nevezetes enyhítést hoztak be: mégis számos eset hirdeti úgy nálunk mint másútt, hogy az adósság miatt való bebörtönzések még elég sűrűn szerepeltek. Felmerülnek e nyomok Pozsonyban is. 1421-ben Zsigmond király néhány pozsonyi zsidó panaszára[1] meghagyja Gara Miklós nádornak, Kanizsai István főajtónállónak, Fraknói Pálnak, Vörösköi Wolfard özvegyének, Kettendorf Péternek, Tampek Jánosnak, Slandersperg Henrik köpcsényi kapitánynak, Jarendorfi Zungmeernak és a soproni polgárságnak, hogy a területükön lakó amaz adósokat, kik a nevezett pozsonyi zsidóknak adósságukat megfizetni nem akarják, adósságuk megfizetésére szorítsák, mi ha nem megy szép szerével, akkor börtönözzék be őket mindaddig, míg kötelességüknek eleget nem tesznek.[2] 1473 aug. 27-ikén Mátyás király meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy hívét, Windberger Pált, kit adósságok miatt súlyos börtönre vetettek,[3] bocsássák azonnal szabadon, miután ő a király ügyében jutott bajba. Küldjék el testvérét Windberger Györgyöt Nyitrába Dowaranszkyhoz, testvére adósságát nála' megfizetendő.[4] 1478-ban Czobor Imre királyi

[1] dicitur nobis in personis usrahel ac hewbl et Aaron Judeorum in Civitate nostra Posoniensi commorancium gravi cum querela, quomodo nonnulli forent cives ac populi et Jobagiones in Sopronienai ac eciam aliis nostris Regalibus ac vestris civitatibus ac oppidis et villis comorantes . . . et in tenutis illustris principis Alberti ducis Austrie filij nostri carissimi residentes, qui eisdem Judeis exponentibus et presertim ipsi Hewbel in ipsum a quadam domina Judea Thachterl predecessoris ipsius in ipsum devolutis, certis debitis et pecuniariis quantitatibus. .. debitores obligarentur. Minthogy Austriából történt kiüzetésökkor az adósleveleket elvesztették, most az adósok fizetni vonakodnak.

[2] Kelt Pozsonyban 1421-ben. *Dipl. Pos.* II, 145—149.

[3] Wir sein bericht wie unser getrewer Paul Windperger ewr mitburger im langczeith auf des Dowaranszky annlangen *durch euch in swerer venkhniss lige,* und sunst von allem seinem gut gedrungen wer.

[4] Kelt Budán 1473. aug. 27. Telekinél XI, 501.

udvarnok börtönre vetette adósság miatt Hamzar pozsonyi lakóst.[1]

A *számüzés* vagyis az *Acht*, eredetileg Aecht, a városi területről való *ideiglenes* vagy *örök időre* szóló kitiltásban állott. A büntetés e nemének alkalmazása egészen az ó-germán büntetőjogi felfogásán alapult. A községi vagy országos békének erőszakos megsértése természetszerűen vonta maga után a békesértőnek a polgári béke- és jogkörből való kizáratását. A békesértő jogtalanná lett, a törvény őt többé meg nem védte. A pereljárás, mely a vétkest ezen jog- és törvénykivüli helyzetbe juttatta, a számkivetési eljárás, a processus bannitorius. Ez mindig megelőzte az Acht kihirdetését, mert a békesértésnek előbb be kellett igazolnia. A vádlottat törvény elé idézték, hogy a vádat czáfolja meg, ha képes. Ha azt tenni nem tudta, a békesértést megfelelő anyagi vagy erkölcsi kártalanítással s a békesértés meg nem ismétlésének igéretével jóvá kellett tennie. Anyagi kártalanitással, midőn a békesértés által károsítottakat pénzzel vagy pénztérő vagyonnal elégítette ki. Erkölcsi kártalanítással, midőn az okozott bajért testi és lelki gyötrelmekkel, mély megalázódással és töredelemmel járó bűnbánatot cselekedett. Ha a háromszoros megidézésre meg nem jelent, akkor jog- és törvénykívüli helyzete súlyosbodott, a bíróság kimondta reá az Unterachtot, melylyel vagyonának lefoglalása járt, s őt magát ezentúl senki védelembe vagy pártfogásba nem vehette. Újabb felszólítás után való makacs távolmaradás az Oberacht kimondását vonta maga után, lefoglalt vagyonát elkobozták, őt most már mindenki üldözhette, elfoghatta, megölhette, miről a bíróság külön oklevelet állított ki s küldött szét.

[1] Telekinél XII, 81.

15. A pozsonyi szentferenczrendiek templomának szentélye s a sz. János-kápolna.

V. Fejezet.

Ha városi jogunkat s a városunkban követett bírói eljárást tekintjük, azt látjuk, hogy a számüzési bűnfenyítés tényleg az ó-német bűnfenyítés elvéhez alkalmazkodik. Nálunk is e büntetéssel azokat sújtották, kik megzavarták a városi békét, mely egyszersmind királyi béke. Nehéz bűntények: erkölcstelenség,[1] nőerőszakolás,[2] hatalmaskodás[3] rendszerint maguk után vonták a tettesnek a békekörből való kizárását. De maguk után vonták ezt a kevésbbé nehéz, sőt egyes esetekben a könnyebb vétségek is, ha elkövetésük különösen alkalmas volt a városi béke megzavarására. Kimutatható, hogy a bűnrészesség számüzést vont maga után.[4] A bűnrészesség átalában súlyos megitélés alá esett s bíróságunk nem csekély buzgalmat fejtett ki vallatásokkal is a bűnrészességet megállapítani. A hamis vagy tiltott játék,[5]

---

[1] 1375: Item Niclasen denn Swertlein hat man dy Stat verpoten umb *unzucht*. (*Dipl. Pos.* I, 449.) Alább: Item Margarethe meretrici dicte Gredel indemniter interdicta est civitas pro maleficijs. (U. o. I, 450.)

[2] 1396-ban Bereczket tisztességes asszonyon elkövetett erőszaktétel miatt fejvesztésre itélték, de megkegyelmeztek neki olyképen, hogy sem a városban sem a megyében senkivel sem közlekedhetik, sehol meg ne jelenhessen, mit ha mégis megtenne, rajta a nyakazás végre hajtatik. (*Dipl. Pos.* I, 767.)

[3] Igy itélték el 1410-ben Pleykroph Miklós von seiner schuld wegen, das er lewtt vnd gut hat ertrenkcht zu drin maln. E három izben elkövetett bűntényért a tanács mégis jámbor emberek közbenjárására megkegyelmezett neki, haben wir im dy gnad than vnd haben im dy Stat zu Prespurch verpoten, *hin dan czehen meyl wegs auf wasser vnd auf lannd, und schol auch in dy stat nicht kvmen hvdert jar und aynn tag.* Vnd wo er des Indert vberfarn wird, so ist er seins hals an alle gnad v'fallen. (1410 évi ápril. 18-ki vizsgálati jegyzőkönyvben, idézve Michnay-Lichnernél: *Ofner Stadtrecht* 151. l. 3. jegyz. és Királynál *Pozs. vár. joga* 322. l.)

[4] 1375: Item Fridel Gunczelstorffer qui fuit suspensus, fassus est quod Conradus strevn fuisset *socius malefactoris* . . . Eidem Conrado strewn est interdicta Civitas Posoniensis, itaque si aliquem de ipsa Civitate ubicunque leserit sew ad metas Civitatis venerit et apprehensus fuerit, suspendatur. (*Dipl. Pos.* I, 449.)

[5] A hamis játékáról hirdedt Czetwasser Péternek a tanács Wettaui Smilo pozsonyi várnagy nejének Oktáviának kérelmére a kiérdemelt halálbüntetést elengedte s azt 3 évi számüzésre változtatta. Nu haben wir durch grosser pete willen der edelen frawen von Wetaw hern Symeles hawsfraw Im solich genad getan *das er von den hewtigen tag hundert Jar vnd ain Jar*

a szőlőlopás[1] meg a jogtalan borkimérés[2] is néha számüzetéssel járt. Ezek a kisebb faju bűntények egyes egyének életében szokásosakká, tehát megrögzöttekké lettek s mint ilyenek a város és egyes lakói békéjére nézve annál veszedelmesebbek voltak.

E büntetés gyakorlati alkalmazásában azt látjuk továbbá, hogy az a sértett vagy veszélyeztetett városi béke érdekében nem volt egyforma. Egyes roszhirű egyéneknek csak igéretet kellett tenniök, hogy többé a város határába be nem lépnek, mit ha mégis megtennének, akkor méltóképen bűnhödjenek. Ily rosz hirben álló egyének 1381-ben Dévényi Miklós halász, Óvári Mihály szőlőkapás, Köpcsényi János halász, Köpcsényi Jakab halász, Dévényi Lőrincz halász és Wolfsthali János csoroszlyás.[3] A nevekből látnivaló, hogy ezek nem pozsonyi, hanem pozsonykörnyéki egyének, kiknek a városi békekörtől való távoltartása mutatkozott szükségesnek. Az ellenök kimondott bannum tehát csakis kirekesztési erővel birt.

Egyszernél többször szükségesnek látta a bíróság, a város békekörének megközelítését nagyobb távolságokra is eltiltani egyes békezavaróknak. Ki lett mondva az

---

in die stat zu Prespurch vnd drey mayl dar vmb nicht chomen schol. (Az 1404 évi vizsgálati jegyzőkönyv.)

[1] 1375: Item Petrus Hensel est detentus *in vineis, quod collegit iniuste,* propterea sibi interdicta est Civitas in quatvor miliaribus, si arripitur, tunc suspendatur et Stephanus Hensul fideiussit, quod nullum ledet verbo nec facto. *(Dipl. Pos.* I, 449.) Item Jacobus filius chamber pro eodem delicto licenciatus est in eadem pena et pacem eius Ulricus Chambre fideiussit. (U. o.)

[2] A városi statutum szerint ilyent három napi lábkaróba tettek, aztán a városból kitiltottak. Vnd wer der were, der das prechen wurdt Vnd Vberweist wurdt: *den wil man drey tag Im stockh haltn, Vnd wrlab von der Stat gebn on alle gnad.* (Pozs. v. jk 103.)

[3] Niclas der Fischer von Teben, Michel der Hawer von Altenburch, Hännzel der Fischer von Chotze und Jakob der Fischer von Chotze und Lorenz der Fischer von Teben und Jans der Sagner von Wolfsthal — mindezek igérték, hogy nem jönnek a pozsonyi határba, mit ha mégis megtennének, akkor mint veszedelmes emberek lakoljanak, *sind verfallen. (Dipl. Pos.* I, 450.)

itéletben, hogy a száműzött a várost 3—10 mértföldnyi távolságra meg nem közelítheti. E tekintetben is az itélet a kisebb vagy nagyobb veszedelemre alapult, melylyel egyik vagy másik egyén a városi békét megzavarással fenyegette. Épp úgy kisebb vagy nagyobb volt az időtartam, melyre a bannum érvénye szorítkozott. Számos száműzetés csak ideiglenes volt, mások örök időre szólottak. Egyes itéletek száz és egy napra állapítják meg a kitiltást, azaz örök időre, bár az „örök“ szó nem jutott volt alkalmazásba.

Az ideiglenes száműzetéshez tartoznak a *kényszer-zarándoklások*. 1413-ban Genglein agyonszúrta Albricht Pált, azért lófarkra lett volna kötendő és kerékke törendő, de az urak megkegyelmeztek neki, ám kötelességévé tették neki, hogy egy év leforgása alatt Rómába zarándokoljon az apostolok sírjához és az aacheni domba; hogy adjon áldozatgyertyákat a cseklészi templomba, alapítson ott 30 engesztelő misét és vegyen ott a meggyilkolt számára temetkezési helyet. Mindezek teljesítésére kezeseket kellett állítania.

Az Achttal eredetileg élet- és vagyonvesztés járt. E tekintetben a német jog külömböző módosulást szenvedett s ez nálunk is észrevehető. A városból kitiltott bűnös egyes itéletek szerint csak akkor szenvedi a halált, ha számkivetettségben még egyre jelét adja békezavaró szándékának. Ilyenkor a városi bíróság külön levéllel értesíti az idegen hatóságot, hogy az elitélt menedéket ne találhasson.[1]

[1] Már említettük, hogy Czetwasser Pétert hamis játéka miatt halálra itélték, de közbenjárás következtében neki megkegyelmeztek. Három évre számkivetésbe küldték azon kijelentéssel, ha ezentúl is, bárhol legyen, Pozsony lakóssága ellen akár szóval, akár tettel cselekednék, akkor fejét és minden jogait veszítse. So welln wir da selbes hin vnser *Stat brieff* senden, das man Im das Recht sol widerfaren lassen — Recht als er seines halls pay vns verfalln was an alle genad. (1404 évi *Actionale protocollum.*)

Mint mellékbüntetések szerepelnek a mi jogkönyvünkben végre a *vagyonbüntetések* is. Ezek vagy tulajdonképi *vagyon-* s *jószágvesztések* vagy *bírság-* meg *megváltási*, *kiengesztelési pénzek*. A számüzéssel vagyonvesztesség, vagyonelkobzás járt. Az emberölőnek vagyona a városi jog szerint a családé maradt, abból még a bíró sem kapott semmit.[1] Ez intézkedésnek oka abban rejlik, hogy az emberölést nem vették szándékos, alattomos ölésnek, mi gyilkossággá minősítette az emberölést. Ellenben a lopás, mely csakis bűnös feltevéssel, megfogamzott szándékkal történt, ha bűntetésképen életvesztéssel járt, ezzel együtt a vagyonvesztést is maga után vonta. Nő, ki férjének lopásáról mit sem tudott, a maga vagyonát férje bűne miatt el nem veszti. Az a vagyon, melyet ő hozott a házasságba, vagy melyet házasságban férj és nő együttesen kerestek, érintetlenül a nő kezében maradt. De ha mindketten bűnösök a lopásban, mindketten élet- és vagyonvesztéssel lakolnak.[2] Az az egyén, ki a városi békét szegi meg, ugyancsak életét és vagyonát veszti, bár a bíróság neki megkegyelmezhetett.[3] Volt külömben a városi béke megszegésének egy könnyebb fajtája is. Az, mely nem nyilttéren, hanem bíró előtt s nyilván csak szóbelileg történt. Ez nem vagyonvesztést, hanem csak bírságot vont maga után bűntetésképen. Ilyen békezavarót 32 font dénár bír-

[1] Item, ist sach das ainer einen ze tod slecht, komt er mit dem leib darvon, *so ist alle seine hab vnd gute ledig vnd frey*, vnd ist dem Richter nicht phlichtig. (XV. sz. jk. Igy a XVI. sz. jk is 12.) Item wirt dan ainer vmb soliche tat geuangen, ist das man in darumb Richt mit den Rechten, so ist aber *sein gut vnd hab ledig vnd frey*. (U. o. 13.)

[2] Wan ainer vmb dieberey geuangen wirt. Item ist sach, das ein fraw nicht wais Vmb aines mans dieberey, so mag der man In Ires guts nicht verworlusen. hat sie icht gut zu im bracht oder mit einander erkauft, das ist ir frey vnd ledig, ausgenomen sie wiss dan darumb. So *sein sie paide veruallen leibs vnd guts*. (U. o. 15.)

[3] Item, wer unze kunigliche freivng bricht, derselb ist veruallen *leib vnd gut*: aber die hern mugen Im wol genad tun. (U. o. 70.)

sággal sújtottak.[1] A tiltott koczka-játékra azonkép nemcsak halálbűntetés, hanem vagyonvesztés is volt bűntetésül szabva.[2]

Mint fenyítő bűntetések nagyon szerepeltek a *bírságpénzek*. Igy a testi sértések elkövetőit itélték bírságokra. Ki tenyérrel ütött meg valakit, annak minden egyes újja után egy-egy font dénárt kellett fizetnie.[3] Ki ököllel vagy husánggal, annak csak egy font dénárt.[4] A testcsonkításokat mind egyenlő bírsággal bűntették, egy egész kézért ugyanolyan bírság járt mint egy újjért vagy újjpereczért, egy fogért, egy szemért vagy fülért. Valamennyiért egyaránt 5 font dénár.[5]

Az erőszakoskodás gyengébb faját a frevelt 6 schilling s 2 dénár, összesen 182 dénár vagyis 58 dénár hiján 1 font dénár bűntetéssel fenyítették.[6] Már jóval érzékenyebb volt az erőszakoskodás másik durvább fajának bűntetése. A lesből történt, ravasz fondorlattal véghez vitt erőszakoskodást vagyis a furwartot 32 font dénárral bűntették.[7] Ugyanennyiben marasztalták el a szomszédsági viszony szentsége ellen vétkezőket.[8] A városi béke kisebb mérvű megszegője, mint már fenntebb emlitettük, szintén 32 font dénárnyi bűntetésbe esett. A zártörésre azonkép 32 font dénár bűntetéspénz van megállapítva.[9]

A hegymesteri hivatal körében a kisebb-nagyobb kihágások a bírságpénzek egész rendszerét fejlesztették ki. Az, ki rosszul végzett munkájával okot szolgáltatott a panaszra;[10] ki a maga birtokának határát a szomszéd birtokos birtokhatárához nagyon közelre kitolta;[11] ki a szom-

---

[1] U. o. 23 d. Idézve már előbb.

[2] Ezt Zsigmond császár-király s a város eltiltotta *bei leyb vnd bey gut*, amint azt az 1435 évi *Achtbuchban* olvassuk.

[3] U. o. 23 b. Idézve már előbb.

[4] U. o. 23 a. Idézve már előbb.

[5] U. o. 16. 17. 18. Idézve már előbb.

[6] U. o. 23 g. Idézve már előbb.

[7] U. o. 23 c. Idézve már előbb.

[8] U. o. 14. Idézve már előbb.

[9] U. o. 23 d. Idézve már előbb.

[10] It. Wer der ist, der ainen nit recht arbett.

[11] oder der ainen zw nahet kombt an dem rain.

széd birtok határához nagyon közel fatörzseket rakott le;[1] ki tűzrakással vagy gyújtogatással mást károsított;[2] ki másnak szőlőjébe behatolt s azon keresztül menve, nyilván gyümölcslopás czéljából a fák alá huzódott;[3] ki a korlátokat vagy rekesztékeket szétrontja;[4] ki az utakat, a vízfolyásokat és a borszürő helyiségeket kövekkel, földdel vagy rőzsével hordja tele,[5] az a hegymesternek fizetni tartozik irgalom nélkül 70 dénárt.[6] Az, ki a hegyhatárban tiltott dolgot cselekszik, 12 dénárt fizet a hegymesternek, ki ebből kettőt a csőszöknek juttat.[7] A szőlőkben kárt tevő barom után darabonként 12 dénárt fizet annak gazdája a hegymesternek. Ha az ily barmot nem a hegymester, hanem a csősz fogja be, a hegymesternek a 12 dénár bírság felét a csősznek kell juttatnia.[8] Az a szőlőgazda, ki a szőlőibe felfogadott munkásoknak a kialkudott bért meg nem fizeti s emiatt a hegymesternél bepanaszoltatik, minden egyes munkás után 72 dénárral bírságoltatik meg minden irgalom nélkül. A kialkudott bért a hegymester fizeti ki a munkásoknak, de utóbb behajtja azt magának a gazda vagyonából.[9]

---

[1] oder der ainen Stam auf ainen rain zu nahet schut.

[2] oder der ainen zu nachent oder zu schaden prent.

[3] zu dem weingertn geet vntt die pawm zu den Estun oder dester naheter wolt geen.

[4] oder ain sigel oder ain Frid pricht

[5] oder wer die weg vnnd die runsen vnd lesestatt mit stain verschut, oder mit erden oder mit rebn, wan der perigmaister darzu kumbt oder darzu geruefft wirtt.

[6] der ist verualln dem perigmaister LXX d. on alle gnad. (XVI. sz. jogkönyv 125.)

[7] It. Wan ainer ain Verpott tuett der schol dem perigmaister gebn XII d.; dauon sol der perigmaister gebn den huetern II d. (U. o. 126.)

[8] It. Was Viech zu weingertn schaden thut vnd derr perigmayster das begreyfft, sol man von yedem haupt XII d. nemen; Vnd tuet es der hueter ain: so sol der perigmaister gebn VI d. (U. o. 129.)

[9] It. Wan ainer arbater gen weingertn schickt, vil oder wenig, vnd gibt den das lon nit, vnd klagt dan der arbait dem perigmayster, so sol der perigmaister dem arbart genug thun, als vie dan der arbait sein Vnd sol In das lon selber gebn. Vnd derselbig der da verklagt wirtt ist dem

A bírságok fizetése alól a bíróilag megbírságolt egyén csak úgy szabadult, ha bírságelengedés kedvezményében részesült. Igy engedte el 1446-ban Hunyadi János kormányzó Pozsonyváros tanácsának kérelmére, mindazon bírságokból, melyekben a peres polgárok, összesen vagy egyenként, bárki ellenében, az ország bármely bírósága előtt és bármely törvényszakon elmarasztaltattak, azoknak a bíróságot illető részt.[1]

Egyes bűntetések meg is váltathattak. Ezt nevezték compositionak. A legnagyobb compositio 32 font dénárban volt megállapítva. Ilyent fizettek emberölés után vérdíjképen. 1397-ben Zsigmond király megkegyelmez Syngenher Jakab pozsonyi polgárnak, ki Sabestorpher István pozsonyi polgárt megölte s emiatt fejvesztésre volt itélve, de kötelezi őt, hogy a megölt István illetékes rokonságát készpénzzel engesztelje meg.[2] Ugyanily nagyságú volt a nyelv kihuzásának megváltási összege is. A nyelv vége levágásának compositiója azonban csak 5 font dénárt tett.[3] Voltak kihágások és bűntények, melyek bűntetése alól egyezkedés és megváltás mellett nem volt szabadulás.

---

perigmaister zu wandl verualln von ainem yeden arbaiter LXXII d. on alle gnad, vnd sol Im die lon die aufgeben hott auch widderkern. (U. o. 130.)

[1] Kelt Budán 1446 oct. 3-ikán. (Telekinél X, 189—190.)

[2] Kelt N.-Szombatban 1397. *Dipl. Pos.* I, 774. Vár. ltár L. 34.

[3] U. o. 23 gi. Idézve már előbb.

VI.

A város igazságszolgáltatási ügyének kifejlődése. A büntető- és magánjogi pereljárás. Idézés, bizonyítás, védekezés, itélet.

16. A restaurált pozsonyi polgár-gyámolóház emlékérme.

Amint a városi satutum a büntetendő cselekmények és az ezeknél alkalmazásba hozott büntetések iránt tájékoztat, úgy megismertet azon peres eljárással is, melynek czélja volt az igazságszolgáltatás. A társadalomban a tettet, melylyel a köz- vagy magánjogot sértik, a köz- vagy magánvagyont károsítják, vagy az erkölcsi reputatiót megtámadják, meg kell büntetni, csakhogy míg a mai társadalomban e tettek közül azokat, melyek, ha mindjárt magánjogi természetű sértéseket képeznek is, mégis közjogi megitélés alá esnek, hivatalból üldözik, addig a középkorban a hivatalból való üldözés csak kivételesen mutatkozott szükségesnek. A mi városi jogunkban is azt látjuk, hogy a jogsértés *csak egy esetben* vonta maga után a hivatalos üldözést. Akkor tudniillik, mikor a magánszemély a rajta elkövetett jogsértés ügyét a bíróság elé már nem vihette: ölés, gyilkolás esetében. Ha emberölés bűnténye forgott fenn, akkor a bíróság részéről kellett a panasznak, a vádnak megindulnia. A városi jog értelmében ilyenkor

a bírónak fel kellett kelnie bírói székéről, a bírói hatalom jelvényét, a bírói pálczát át kellett adnia a bíróság egy másik tagjának, az esküdtek vagy tanácsosok valamelyikének, magának pedig vádat emelnie a kiontott ártatlan vérért, kérve a bűnös megbűntetését.[1]

Minden egyéb bűntettnél a bűnfenyítő eljárás csak akkor következett, midőn a magán vádló panaszt, vádat emelt a bíróságnál. De még akkor sem lett a bűnfenyítő eljárás szigorú következetességgel keresztül vive, mert ha az emelt vád után a vádló a vádlottal kiegyezett, akkor a további hivatalos eljárásnak vége szakadt. A kiegyezés külömbözőleg történhetett, közönségesen mégis pénzben egyeztek ki.

A magánjogi pert eszerint, az ölési esetet kivéve, csakis a felperes indíthatta meg. Ilyképen a városi jog a tárgyalási elv alapján sarkalt. A felperest „vádlónak,“ „Klager“-nek, az alperest „szótállónak“ „Antburter“-nek, az idézést pedig, melylyel a per kezdetét vette, „Furpott-, Fürpott-,. vagy Verpott“-nak nevezték. Az idézés *élőszóval* történt a törvényszolga által, mi annyira lényeges volt, hogy külömben az idézésnek nem volt ereje.[2] Helybeli polgárnál az idézés egyenest az alperes személyéhez lett intézve,[3] idegennél ellenben az alperes elöljáróságához idéző levéllel.[4] Az idézésnek tehát két ízben s meghatározott

[1] Item, wan ains, Es sey weib oder man, wirt bracht vom leben zum tod, vnd sein Ellend lewte die nyemand haben, So sull ain Richter ansehen das vnschuldig pluet vnd der Richter auf sten vnd sul das stebel ainem andern geben, von gerichtswegen, vnd sull dan klagen zu dem selben vbelteter; das ist er phlichtig von Rechtens wegen. Igy a XV. és XVI. száz. jk 40.

[2] Vnd alle fürpot sull man weisen mit des *gerichts potem;* so hat es krafft. (XV. sz. vár. jk 2.) Vnd alle furpott sol man weysn mit des *gerichts potn,* thut man das nitt, so hats kain krafft. (XVI. sz. vár. jk 2.)

[3] Item, alle gesessen lewte hie zu Prespurg soll ain dem andn fur Recht pietn; also am *Sontag bey scheyunder Son* vor erst: vnd ainem gesessen man das furpot *vnder sein augen sagen.* (XV. és XVI. sz. vár. jk 1.)

[4] Item, wan ainer mit ainem verpot kombt auf ains gut, der nicht ain hie

napokon meg napszakon kellett történnie. Helybeli polgárnál az első idézés vasárnapon, nappal, a második pedig kedden, éjjel történt.[1] Az első idézes, ha nem követte a második, elvesztette hatályát. Épp így a második idézés is, ha azt nem előzte meg az első.[2] A megidézett alperes, ha nem volt pozsonyi ház-tűzhelyes ember, a törvénynapon való megjelenésének biztosítására egyes esetekben a felperes kivánságára kezest vagy zálogot adni tartozott.[3]

A *kezesek* átalan nem csekély szerepet játszanak a középkori pereljárásban. Nagy könnyebbségére lehettek a vádlottnak s ügye előnyét nagyon előmozdíthatták. Városi jogunkban ugyancsak említvék mint olyanok, kiknek jótállására a bíró a vádlottat, ha előzetes fogságba került, szabad lábra engedheti.[4] Nekik kellett felelősséget vállalniok mindazokért, miket szabadonbocsátásakor a vádlott igért, és nekik kellett mindazt véghezvinniök, vagy azt fizetniök, mit a vádlott vállalt kötelezettsége ellenére véghezvinni vagy fizetni elmulasztott.[5] A kezes csak a vádlott visszakerülte után szabadult fel a jótállás kötelezettsége alól.[6]

---

gesesser ist, vnd kombt in die Schran vnd klagt noch dem selben verpot, so *sol man Im das furpot zewissen tun mit des Richter brief.* (XV. és XVI. száz. vár. jk 33.)

[1] vnd das ander sol geschehen am *Erichtag zu der Nacht.* (U. o. 1.)

[2] vnd so man der fürpot aines vnderwegen leset, so *hat das ander kain krafft nit.* Igy a XV. sz. jk, míg a XVI. századi kissé szabatosabban azt így fejezi ki: Sagt er das erst furpott vnd das Letzt nitt, so hott das erst kan krafft. Und thu aner das letzt und das erst nit, so hotts aber kain krafft.

[3] Item, ainer der nicht gesessen ist, wil im ainer nicht getrauen, so *mues derselb Burgel oder phand setzen* zw dem Rechten. (XV. és XVI. sz. vár. jk 2.)

[4] Item, is es sach das der Richter gewangen hat in seiner gewalt, Es mugen soliche sach sein: *ain Richter mag sie wol ausgeben auf Burgl;* domit verantwurt er sich. (XV. és XVI. sz. vár. jk 7.)

[5] Item ist dan sachn, das ain Burgl ain geuangen nicht stellt in das Recht, *so ist der Burgl mit dem Rechtn ausbilibn vmb alles, das man zu klagen hat zu den geuangen.* (U. o. 10.)

[6] Item, ist dan sach, das ain Burgl seinen geuangn stelt in ain Recht, *so ist der Burgl ledig.* (U. o. 8.) Ist aber ain geuangn als frumb vnd stelt sich selber fur Recht, *so ist der Burgl auch ledig.* (U. o. 9.)

Az idézésre az idézett alperesnek, ha az ugyan már nem ült előzetes fogságban, jelentkeznie kellett a bíróságnál, és pedig a helybeli polgárnak a legközelebbi törvénynapon[1] vagyis hétfőn.[2] Ehhez járult későbben a perügyek szaporodása következtében még egy újabb törvénynap, a szerda is.[3] Idegennek ellenben, ha az országban volt, 14, ha külföldön tartózkodott, 42 nap alatt kellett megjelennie.[4] Ha meg nem jelent, pervesztes lett.[5]

Úgy az idéző felperes, mint a megidézett alperes vagy személyesen jelentek meg vagy képviseltethették magukat. A képviselve való megjelenések gyakoriak városi irományainkban.[6] Ilyenkor a képviselő hitelesen igazolni tartozott küldetését, mi írással történt. Ez meghatalmazás, Gewaltprief néven volt ismeretes.[7] Ilyen meghatalmazást

[1] Item, alle fürpot vnd alle geuangnuss sein auf das *nagst Recht.* (XV. és XVI. sz. jk 2.)

[2] It. Das das Von alter herkhomen ist, das man *alle montage* das recht besessn hot, így a XVI. sz. vár. jk 57.

[3] das hott man durch des willn gethann, das man dester mynder zepels vnd gedrengs hab *am mitichn.* Ugyanezen jk 57.

[4] Ist er im land, so soll er in XIIII tagen komen zu dem Rechten. Ist er aber auss lands, so sol er komen in drein XIIII tagen. (XV. és XVI. sz. vár. jk 33.)

[5] komb er dan, so geschicht noch klag vnd noch antwurt was Recht ist wirdt Im der brief geweist den man Im Sendt. komb er-auf dasselbig nicht, *So verlewst er mit den Rechten was sein widdertail zu Im zu klagen hat vnd zu sprechen.* (U. o. 33.)

[6] 1361 máj. 5. *Thomas* filius Pauli pro universitate Civium Civitatis Posoniensis jelent meg Szőlős birtokügyének elintézésében. *(Dipl. Pos.* I, 313.) Alább: *Thomas* filius Pauli mint Procurator Civium Civitatis Posoniensis említtetik. (U. o. I, 320.) 1370 aug. 1. *Thomas* filius Pauli képviselte Jakab pozsonyi bírót ennek Guturi János fia Pál elleni perügyében. *(Dipl. Pos.* I, 407.) 1382-ben Monostori Berzete Miklós nejének pozsonyi szőlői miatt pozsonyi szőlőbirtokosok ellen támasztott perében *Georgium Sartorem* tette képviselő ügyvédévé. (Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 114.) Ezek szerint a felperes volt képviselve, de az alperes képviselőjéről is több adatot találunk a városi vizsgálati jegyzőkönyvekben. Egyes példákat l. idézve Királynál i. m. 328. l. 4. jegyz.

[7] 1414-ben megjelent a városi bíróság előtt Nicolaus bachler,, des chüniges schreiber . . . *mit des ertz pischolf prief.* Más alkalomkor megjelent Marichart der Glazpekh, burger zu haynburg, an Stat Hern Jorgen des Ruphenndorffer mit einen *gewaltbrief,* den Im der Ruckendorfer gegeben hat, ze gewyn vnd ze verlust zu den benannten Recht tag.

nem tartozott felmutatni a férj, valahányszor neje képviseletében jelent meg, mert a férj nejének törvényes képviselője. E jogot a városi jogkönyv különösen kiemeli[1] s a vizsgálati jegyzőkönyvek tényleg tartalmaznak is azt bizonyító adatokat.[2] De ha a per eskü által volt eldöntendő, akkor az esküt a nő képviseletében férje már le nem tehette, magának a nőnek kellett a bíróság előtt megjelennie s az esküt letennie.[3]

A bíróság, mely elé az ügy elintézés végett került, a bíróból és az esküdtekből állott. Egymaga a bíró nem itélhetett, de az esküdtek sem bíró nélkül, mi az ó-germán eljárásra emlékeztet. Nem volt azonban lényeges, hogy az összes esküdtek együtt legyenek, mert ezek közül négy öt tagnak a jelenléte elegendő volt.[4] A bíróság megalakulása tekintetében is városi bírósági intézményünk találkozik a németországival, hol szintén nem az összes schöffenek-nek kellett jelen lenniök, bár a minimum száma több helyt meg volt határozva.[5] Eltér azonban városi bírósági szervezetünk számos németországi város bírósági szervezetétől azáltal, hogy míg emezeknél a schöffenek a község lakósságából meghatározott jogú törvényszékek megalakításához vétettek, s a tanácsosoktól különböztek, addig nálunk

[1] Item, ob sach wer das ain fraw am Rechten zu schaffn hat, *dasselb Recht mag sie Irm man wol aufgeben;* das sol geschechen in offner schran. (XV. és XVI. sz. vár. jk 48.)

[2] Az 1412 évi vizsgálati jegyzőkönyv szerint ist fur vnser offne schrann chomen Eberhart Goheden *an seiner hausfrau stat,* frawn Katrein, vnd chlagt hintz Merthen den Kirich Knoph den Jungen.

[3] Ist aber sach, das man zu den frawen ze klagen hat vnd das es *den ayd angerunt, so mues sich die fraw selber verantwurten.* (XV. és XVI. sz. vár. jk 48.)

[4] vnd hott er die herrn nit mugn habn gar, so hatt ers mitt viern oder funfen besessens t. i. a jogot vagyis a jogszolgáltatást. (XVI. sz. vár. jk 57.)

[5] Igy majnai Frankfurtban a 14 schöffen közül háromnak kellett legalább jelen lennie, Das allezeit die scheffen dri zu dem minnesten zu gerichte suln sitzen, mondja a város 1352 évi statutuma. (Senkenbergnél: *Sel. Jur.* I, 2.) Andernachban szintén 14 közül már hétnek az 1171 évi okirat szerint. (Günthernél I, 408—9.)

maguk az esküdtek, a tanács tagjai voltak a schöffenek, az Urtheilsfinderek. Nem is lehetett másképen, mióta a kifejlett városi szervezet az egységes városi polgárjogot megalapította. Egységes polgárjog uralmánál schöffe nem képzelhető, mert a schöffen-institutió lényege abban áll, hogy az itélő schöffeneknek mindig a peres felek társainak kellett lenniök, tehát ha a peres felek jobbágyok voltak, jobbágyoknak kellett lenniök a schöffeneknek is, ha a peres felek szabadok voltak, szabadoknak kellett lenniök a schöffen-bíráknak is. A schöffen-intézmény mindig osztott jogú községet tételez fel, a schöffenek nem avatkozhattak a városi terület ügyeibe, az esküdtek vagy tanácsosok nem a nyilvános vagy a jobbágy-ügyekbe, mihelyt azonban az osztott jogú községek az önkormányzat fejlődésével egységes polgárjoghoz jutottak, a schöffenekből esküdtek, tanácsosok lettek, kiknek hivatala már nem volt többé örökölhető, hanem időleges, de kiknek itélete alá esett már a városi terület minden ügye.

Az igazság kiszolgáltatását középkori őseink oly fontos és fennkölt hatósági cselekménynek vették, hogy azt még külsőleg is ünnepélyesebbé tenni igyekeztek. E végett a bíróság tagjai, bíró és esküdtek előírt öltözetben jelentek meg.[1] Ez öltözet *pruech* névvel van a városi jogkönyvben megjelölve s minthogy e néven úgy Felső- mint Alsó-Németországban egy bővebb szabású nadrágfélét értenek,[2]

[1] Item. Ob sach wer' das ain geschworner *sein pruech* nitt anhiet als ein man angehorrt, der mag von rechtens wegn kain wrtail sprechn vmb welcherlay sach das ist. (XV. sz. vár. jk 67.)

[2] Bár e nevet régiségénél fogva az etymologusok egészen kielégítőleg magyarázni nem tudják, annyi mégis kétségtelen, hogy a *Bruch* szó csakis bő nadrágféle öltönyt jelent. A legrégibb német író Kero a *Pruah* szót nadrág értelemben használja s e néven nevezik ma is Alsó-Szászországban a hajósok, Alsó- és Felső-Németországban a parasztok a széles, hosszu nadrágokat. Az alszász nyelvben e szó *Brook*, a svédben *Brack*, az irben *Broages*, az angolban *Breeches* alakban fordul elő. (Többet l. róla Adelungnál: *Grammatisch-*

nem pedig olyan palástszerű felső öltönyt, minőt bírói ténykedésekkor angol, belga és franczia törvényszékeknél még ma is használnak, nyilvánvalónak gondoljuk, hogy a városi igazságszolgáltatási életben a pruechban való megjelenésnek más értelmet nem adhatunk, mint azt, minek már más helyt adtunk kifejezést, hogy e ruha által vélték az igazi férfiút, a férfias komolyságot s bölcs meggondoltságot kifejezésre juttathatni. Erre czéloz nyilván a jogkönyv azon további mondása is, hogy a bírónak az itélőasztalnál mint *férfiúnak* s nem mint *asszonynak* kell megjelennie.[1] Szóval vele azt akarták külsőleg kifejezésre juttatni, hogy az itélet csakis férfias komolyság és higgadt meggondoltság eredménye lehet.

A bíróság ülési helye a törvénykezési terem, a már említett *Schranne* volt, a mai városház muzeumának bolthajtásos terme.[2] Maga a felnémet szó értelme bizonyítja,[3]

---

kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart I, 1211.) Nadrág értelemben magyarázza azt Schmeller is. *(Bayerisches Wörterbuch* I, 248.) Kolosvári s Óvári azonkép nadrágnak, e helyütt hivatalos öltözetnek értelmezik. *(Jogszabályok gyűjteménye* IV. II, 16 l. 4 jegyz.)

[1] wan er sitzt da an aines *weybes* statt vnd nicht an ains *mans* statt. (XVI. sz. vár. jk 67.)

[2] A *Schranne*-t a városi jogkönyv ismételten említi. Igy a XV. sz. vár. jk: Item, auch darf man in der *Schran* kain phand nicht aufhaben. Igy a XVI. sz. vár. jk is. (27. p.) Továbbá a XV. sz. jk: vnd kombt in die *Schran* vnd klagt, a XVI. sz. vár. jk: vnd kumbt In die *schrann* vnd klagt (33. p.). Továbbá a XV. és XVI. sz. jk: das sol geschechen in offner *schran* (48. p.) A bírósági aktákban is sokszor van róla szó. Igy olvassuk egy 1414-ikiben: Es ist für vns chomen *in offne schran* für recht, Nicolaus bachler. Egy 1416ki--i ban: Es ist fur vns chomen In *offne Schrann* fur gerichte Jacob Cristann vns' mitpurger. Egy 1430-ikiban: Item es ist fur vnser *offne Schrann* kumen Obrecht Nikl mit sambt sainen brudr und klagten dieselben. Egy 1434-ikiben: Es ist kumen In unser Rat und fur *offne Schrann* der Ersam her Johannes genant Schon stb.

[3] A *Schranne* szó egyértelmű a *Schranke* = sorompó szóval s különböző oly helyiségekre alkalmaztatik, melyek sorompókkal vagy állványokkal vannak bizonyos tárgyak elrekesztésére vagy elhelyezésére alkalmatosakká téve. Igy ismeretes a Brotschranne = kenyeresbolt, *Fleischschranne* = mészárszék, *Mauthschranne* = vámhelyiség. Némely vidéken a buzapiaczot is Schranne-nak nevezik. Bécsben a városi bíróságot s annak épületét is

hogy a törvénykezési helyiség sorompókkal volt a bíróság és a peres felek számára elválasztva. Bíróság és felek a sorompókon belül ültek padokon, a sorompókon kívül pedig a hallgatóság állott. Ezt a hallgatóságot nevezték „bírósági körülállás"-nak[1] s minthogy körben vette körül a bíróságot s a peres feleket, azért Ringnek, gyűrűnek is nevezték. E helyről a bíró engedelme nélkül senki sem jöhetett a sorompókon át a belső elzárt helyiségbe. Hogy a közönség bebocsátást nyert a törvénykezési terembe, bizonyítja azt, hogy a tárgyalás *nyilvános* volt. De erre vall a bírósági ítéletekben említett „offne Schrann" kifejezés is. Épp a nyilvánosság tette aztán szükségessé, hogy a kellő rend és csend fenntartásáról kellően gondoskodva legyen. A rendet s csendet a bírósági szolgaközegek tartották fenn, különösen a törvényszéki szolgák, kik a bíróság mögött állottak s a terem soropón kívül levő részében is tartózkodtak. Miután a bíróság nevében jártak el ténykedésükben, figyelmeztetésük, intésük, a csend és rend érdekében tett intézkedéseik nem nélkülözték a hivatalos tekintélyt.

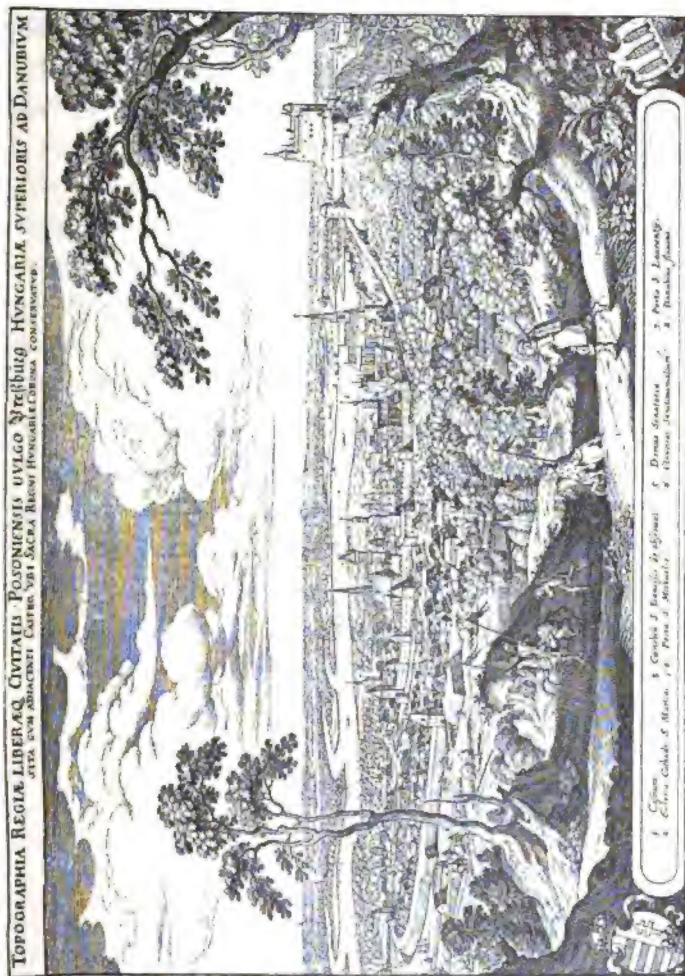
Rendes körülmények közt, kisebb jelentőségű perek tárgyalásánál a tanácsterem elég lehetett, de bizonyára igen szűknek bizonyúlt nagy fontosságú, főbenjáró pereknél, vagy ismert, híres vagy hírhedt egyének pereinél. A külföldön ilyenkor a bíróság nem a szűk városházi helyiségben, hanem nyilt téren: az udvaron, a piaczon, templomokban, csarnokokban, hidaknál ült össze.[2] Hogy nálunk a városház előtt levő főtéren ülésezett volna nyilt ég alatt a

Schranné-nak vagy Schrannengerichtnak nevezték. A törvényszéki irnokot *Schrannenschreibernek*. A felső németországi vidékeken magát a törvényszéki hatóságot is Schrannenak nevezik. (V. ö. Adelung: *Gram. krit. Wörterbuch der hochdeutsch. Mundart* III, 1643,)

[1] Der Gerichtsumstand.

[2] Strassburgban, Lübeckben, Bremenben, Reutlingenben stb. a bíróság igen gyakran a főtereken tartotta ítéleteit. (L. Maurer: *Städteverfassung* III, 588.)

bíróság, azt kimutatni nem tudjuk, de kétségtelennek tartjuk, hogy az e téren levő díszkút tetején álló lovag semmi más, mint Roland-szobor, mely a város bíráskodási hatal-

17. Pozsony XVII. századi látképe a hegyek felöl.

mát jelzi. Nyilván ilyen szobor díszítette az e helyen állott régibb kutat is.

Az ügy bírói eldöntését nagyon gyorsította az, hogy a törvénykezési *tárgyalás* élőszóval történt s közvetlen

volt, azaz a panaszló, vagyis a felperes, illetőleg annak meghatalmazottja, szóbelileg adta elő keresetét. Ha az alperes vagy képviselője a vett idézés után a kitűzött törvénykezési idő tartama alatt meg nem jelent, az ügy eldöntésére lényegesen befolyt az a körülmény, hogy az elmaradás igazolt volt-e vagy igazolatlan. Igazolt akkor volt, ha az a bíró tudtával és engedelmével történt. Ily esetben a perügyet a legközelebbi tárgyalási napra halasztották.[1] Igazolatlan akkor volt az elmaradás, ha az a bíró tudta s engedelme nélkül történt. Ilyenkor az alperest a felperes kivánatára elmarasztalták.[2] Viszont ha a felperes minden igazolás nélkül maradt el, akkor az alperest bárminő ügyben is felmentették.[3] Igy mentette fel Zámbó Miklós tárnokmester s pozsonyi főispán 1383. aug. 31-ikén az alperesek egész sorát, miután a felperesek, Castellan fia László és társai a kitűzött határnapon meg nem jelentek.[4] Ha pedig a felperes elmaradása igazolt volt, vagyis a bíró tudtával történt, akkor elmaradása az ő jogainak nem volt ártalmára.[5] De megtörténhetett, hogy a törvényszék a kitűzött ügy tárgyalására a bíróság egyébként való nagy elfoglaltsága miatt nem ült össze. Ez a peres

---

[1] So aber der antwurter ausgezogen wär mit des Richters vrlaub, so stet die klag on schaden auf das nagst Recht. (XV. és XVI. sz. vár. jk 4)

[2] Item, ist aber sach, das der klager fur Recht kombt vnd will klagen zu seinem antwurter vnd so der antwurter nicht forkombt, So hat der klager behabt wnd alles das, das er zu dem antwurter ze klagen hat. (U. o. 4)

[3] Item, so aber der antwurter fur kombt vnd stellt sich in ain Recht, vnd der klager aus beleibt, spricht man den antwurter omb was sach das ist, ledig vnd frey.

[4] Fejér: *Cod. Diplomat.* X. VIII, 130—131.

[5] Es sey dan das der antwurter ausgezogn sey mit des Richter vrlawb So schat es dem antwurter nicht. (Vár. jk 5.) A jogkönyv e helye nyilván nem az antwurterre vagyis az alperesre, hanem a klagerre vagyis a felperesre vonatkozik s csak tévesen lett a jogkönyvben szövegezve. Ezt úgy az előadás menetrendje, mint az a körülmény bizonyítja, hogy a 4-ik pont már az alperesről szól.

felek egyikének sem csorbította jogát, ügyük ily esetben csak elhalasztást szenvedett.[1]

A tárgyalás folyamán a peres felek vagy kiegyeztek, vagy az alperes védbeszéde után ügyük bírói nyomozás alá került. A kiegyezkedést bíróilag is szorgalmazták s e tekintetben lényeges szolgálatára voltak a perlekedőknek a *közbenjárók.* Ezek szereplésével mi úgy az országos mint a városi judicaturában igen sokszor találkozunk. Mint ilyen békéltetők lépnek elénk egy 1312 évi okt. 16-iki okiratban Vörös Ábráhám, Hambatho és Hertlinus pozsonyi polgárok, kik egy leánynegyedi pereskedésben érvényesítik befolyásukat.[2] Ugyancsak Vörös Ábráhám és Hambatho szerepelnek 1320-ban mint közbenjárók bizonyos vérdíj megállapításában Pozsonymegyében.[3] Néhány hónappal későbben ugyancsak Hambatho a közbenjáró Kondorosi Tamás és János gellei plébános ügyében.[4] A XIV. század derekán Pohl János fia András, pozsonyi polgár és Vierencz János hosszadalmasan perlekedtek egymással, mire 1375 jun. 2-ikán Dömöter barsi főesperest megsürgeti kibékítésüket a pozsonyi tanácsnál.[5] E néhány példából is kitetszik, hogy a közbenjáróknak nemcsak a magánjogi, hanem a hivatalból való eljárásoknál is helyük volt. Törekvésük a peres felek kiegyeztetése, a sértett félnek a sértő féllel való kibékítése volt. Sikerült a felek kiegyezése, akkor egyezségük legott végrehajtási erővel bírt. Igy egyezkedett ki 1418-ban a bíróság szine előtt Fuchs Katalin

[1] Item, ist dan sach, das paide taile (al- és felperes) nicht fur Recht komen mugen vor geschefft wegen, das das zuvil war, so schadt es kainem taile an seinen Rechten nicht. (U. o. 6.)

[2] probi viri comes *abram rufus, Hambatho* et *Hertlinus* Cives posonienses. *(Anjoukori Okmtár* I, 273.)

[3] Comes *Abraam rufus* et comes *Hambatho* egy 1320 jul. 12. kelt okirat szerint. *(Haz. Okmtár* VII, 385.)

[4] Egy 1320 szept. 27-iki okirat szerint Commes *Hainbato,* ciuis posoniensis. *(Anj. Okmtár* I, 577.)

[5] Demeter főesperest 1375 jun. 2-ikán kelt s a pozsonyi tanácshoz intézett levele szerint az egyik perlekedő Andreas filius Johannis Pollonis concivis vester·

asszony Péter pékkel s ennek feleségével bizonyos zálogadósság ügyében.[1]

Ha a felek kibékítése a kiegyeztetési kisérlet daczára sem sikerült, akkor ügyükben megindult a bírói nyomozás. Ha számadási ügyről volt szó, akkor az alperes a számadás megtételére a legközelebbi törvénynapig halasztást követelhetett.[2] Örökösödési perügyekben az alperes háromszor 14, tehát 42 napos halasztásra tarthatott igényt.[3]

A nyomozás vagy vizsgálat magában foglalja a tanúvallomásokat és bizonyításokat. A tanúk meghallgatását a peres eljárásban igen fontosnak tartották, de nem azért, mintha abban önálló bizonyítékot láttak volna. Az egész középkorban a tanú szavát csak annyiba vették, mennyibe annak állítását, ki mellett mint tanú tanúskodott. A tanúskodás csak valószinűséget, vélelmet állapíthat meg, de nem jogi bizonyosságot. Tanúk tehát a középkori perben a felek perbeli állításainak hitelességét ugyan fokozhatták, de pusztán tanúság alapján valakit elitélni nem lehetett. Ezért a tanúskodás mindig csak az előzetes bizonyítás eszköze lehetett, a melyhez vagy a mely ellenében még esküre vagy istenitéletre volt szükség. Épp a tanúk állításai alapján döntötték el, hogy a felek közül melyeknek itéljék meg a középkori perjog legfontosabb bizonyítékát: az esküt[4] s e szempontból a tanúskodás csakugyan nagyon fontos volt az akkori pereljárásban s azért a városi jogkönyv is külön szakasz alatt tárgyalja.[5]

---

[1] Sint sye nach manger lay tading *selber mitenand uber ayne kome* var vnser, irja az Eylaussemrock biró alatt 1418 apr. 6-ikán felvett bírósági könyv Királynál i. m. 332 l.

[2] Egy 1413 évből való concret esetet közül Király: *Pozs. vár. joga a középkorban* 332—333 ll. 31 jegyz.

[3] Item, kombt ainer in die Schran vnd will ain anklagn vmb Erib gut wie das genant ist, vnd will im der antwurter zu demselben mal nicht antwurten, So mag er im wol nemen drey vierzehen tag. (XV. és XVI sz. jk 74.)

[4] Hajnik: *A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban* 5. l. (Ak. Ért. 1881. VI. 12. sz.)

[5] Vermerkht wie man Zeugen fur

A tanúkat eredetileg a fél szemelte ki s nevezte meg a bíró előtt, mire az a tanúk elővezetését elrendelte. A megnevezettek s elővezettek vagy ügyleti tanúk voltak, azaz olyanok, kik az ügylethez, a melyből a pereskedés támadt, már annak megkötésekor híva voltak, vagy pedig csak oly egyének, kik külömböző egyéni viszonyoknál fogva a per alatt levő ügyről tudomással bírhattak. Bizonyítékuk súlya nem vallomásuk tartalmában, hanem abban feküdt, hogy a perkérdésről tudhattak. Mit és honnét tudnak, az már mellékes volt s azt a bíró nem is kérdezte. Nem kivánt tőlük igazmondást, megelégedett azzal, hogy a félnek állítását, a ki mellett tanúskodtak, ismételték. Midőn későbben a XIV. század közepén, úgy a politikai mint a rendi viszonyoknak átalakulásával az alaki tanúskodás anyagivá, azaz vallató tanúskodássá, inquisitio bizonyítássá vált, a tanúskodás lényege már az igazmondásban nyilatkozott. A tanúnak az igazmondást előzetes esküvel kellett igérnie, fogadnia, a tanút már nem egyedül a fél szemelte ki, hanem a bíró is kényszerítette a tanúskodásra mindazokat, kik a dologról tudomással bírhattak, úgy hogy ezentúl a tanú már nemcsak a fél mellett, hanem a fél ellen is bizonyíthatott. Ami kezdetben nem volt önálló bizonyíték, az későbben rendes bizonyítéki eszközzé lett s ennek alkalmazása kétségkívűl jelentékeny haladást képez a középkori perjog terén.

Hogy a tanúskodás Pozsony város perjogában a fejlődésnek melyik stadiumában volt a XV. században, azt hűen mutatja annak jogkönyve és bírói gyakorlata. Aki ezek szerint tanúra hivatkozott, tartozott azt a per-tárgyalások idejére bíróság elé hozni, külömben ügyét elvesztette. Így olvassuk hogy 1412 febr. 11-ikén Gobe Eberhard elvesztette pénz-

Recht für bringen soll. (XV. sz. jk.) *fur recht* bringen sol, oder Leytten. Hie ist vermerckt wie man Zeugnis (XVI. sz. jk.)

követelését Kirchknopf Mártonnal szemben azért, mivel a három tanút, kikre hivatkozott, elő nem állíthatta.[1] Az ügy fontosságához képest kevesebb vagy több tanút kellett a bíróság elé hozni. A tanúknak azonban tanúképeseknek kellett lenniök, azaz tisztességes jóhírben kellett állniok, községbelieknek, férfiaknak, rokoni és függőségi kötelékektől menteseknek kellett lenniök azokkal szemben, kik mellett tanúskodtak. Tanúskodásra képtelenek voltak az idegenek, a rokonok rokon, a szolgák uraik ügyében és a nők. Több szabadalom kizárja az idegent a polgárok ellen való tanúskodásból.[2] Az 1291 évi pozsonyi privilegium is kimondja, hogy a polgárok ellen idegenek nem tanúskodhatnak, hacsak nincs a tanúk közt két vagy három olyan, kik ugyanezen városból valók, vagy oly városokból, melyek ugyanezen szabadalommal bírnak.[3] A rokonokat rokonnak, a szolgákat uraik pereiben mint tanúkat a városi jogkönyv kizárja.[4] De ugyanezen jogkönyv kizárja a nőket is akár a kis, akár a nagy ügyben való tanúskodásból.[5] Ezért nő ügyében csakis férje tanúskodhatott

[1] dy chundschaft nicht gehobn, also belaib er aus vnd sein egente hausfr(aw) mit den rechten. (1412 évi *Act. Prot.* a vár. ltban. Egész terjedelemben közölve Királynál i. m. 338 l. 1 jegyz.)

[2] L. IV. Béla 1244 évi priv. a pesti vendégek számára. (Endlichernél 468 l.) István eszterg. érsek 1246 évi priv. a kereszturiak számára. (U. o. 470 l.) István szlavon bánnak 1252 évi priv. a kőrösiek számára. (U. o. 480. l.) IV. Bélának 1266 évi priv. a zágrábiak számára. (U. o. 510. l.)

[3] Item statuimus, quod contra ipsos cives nostros *testes extranei universaliter produci non possint,* nisi duo vel tres intersint de eadem civitate vel de aliis Civitatibus seu villis eandem habentibus libertatem. (Endlichernél 625. l. Michnay-Lichnernél 247. l.)

[4] Pringt aber aines *gefreundte* Zeugnuss fur Recht oder geuattern, dos daz erweist wirdt, *so hat dj zeugnuss kain kraft.* Vnd ain *knecht* mag seinem h(err)n auch kain Zeugnuss geben. (XV. sz. vár. jk 36.) Ugyanazt így mondja a XVI. sz. vár. jogkönyv a rokonokra nézve, a szolgákra nézve pedig következőleg: Vnd ob ain knecht seine hern Zeugnus wollt gebn, die selb Zeugnus *hat kain krafft* widder vmb gross noch vmb klain.

[5] Item, *frawen* mügen auch nicht zeugnuss geben, noch vmb klain noch gross. (XV. és XVI. sz. vár. jk 37.)

neje helyett, amint városi judicaturánkban ezt egyes concret esetek is tanúsítják. Így volt 1412-ben Gobe Eberhard, neje, Katalin helyett tanú ifjabb Kirchknopf Márton ellen.[1] Külömben a nők, úgylátszik, az árpád-korszaki magyar perjogban szintén nem bírtak a tanúskodás jogával.[2]

Ugyancsak az ügy fontosságától volt feltételezve, hogy a tanúknak eskü vagy eskü nélkül kellett nyilatkozniok. Eskü nélkül tanúskodhattak, ha többen voltak, közönséges emberek is oly ügyekben, melyek tulajdonra és örökösödésre nem vonatkoztak. Csak tisztességes embereknek kellett lenniök, kiknek hűséges tanúskodását eskü számba venni lehetett.[3] A tanúzás tekintetében azt látjuk továbbá, hogy az a jogkönyv, mely a bűntetés alkalmazásában nem volt a személyek származására és társadalmi állására tekintettel, hitelesség tekintetében még külömbséget tett egyén és egyén között. A közönséges egyénnek, mikor valamelyes ügyben egyedűli tanúkép jelent meg a bíróság előtt, vallomáskor, hogy vallomása hitelesűl elfogadtathassék a bíróság által, forma szerinti, ékes, ünnepélyes esküt kellett letennie.[4] Az esküdt polgárnak tanúvallomása azonban eskü nélkül is elegendő volt minden ügyben,[5] tanúvallomása amellett még hatályosabb is volt,

[1] Ez évi *Act. Prot.* szerint a pozs. vár. lt.-ban: Es ist fur vnser offne schrann chomen Eberhart Gobe, der an seiner hausfr. stat, frawn Katrein, vnd clagt stb.

[2] Hajnik: *A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás* 7. l.

[3] Ist aber sach das Erib vnd aigen *nit* antrifft, wan Erber lewte furkomen von Zeugnuss wegen zwen Vnd wan dieselben sprechen bey Iren trewn an ayds stat, so hat die zeugnuss kraft. (XV. és XVI. sz. vár. jk 35.) A Király által közölt jogkönyv XV. sz. szövegében a *nit* kimaradt, de hogy ez csak elnézésből vagy nyomdai hibából történt, azt nemcsak a szöveg értelme, hanem az a körülmény is mutatja, hogy a XVI. sz. jkönyv szövegében tényleg bennfoglaltatik.

[4] Ist es dan ain gemainer man, der sul swern ain gestaltn aid. (XV. és XVI. sz. vár. jk 35.)

[5] It. Ain geschworner mag Zeugnuss gebn *vmb alle sach.* (XVI. sz. vár. jk 34.)

mert ő a városi jog felfogása szerint két férfi számba vétetett.[1] E tekintetben tehát a városi jog látszólag érintette az országos jogot, mely a nemesnek nagyobb hitelességet tulajdonított mint a parasztnak, a prépostnak nagyobbat mint a nemesnek. Ha főbenjáró bűnügyekben vagy örökösödési és tulajdoni perügyekben kellett az esküdt polgárnak tanúvallomást tennie, akkor ugyan szintén nem kellett külön esküt tennie, de kellett hivatalos esküjére hivatkoznia.[2] A választott polgárnak, a Genannte-nak s a huszonnégyesnek szintén kellett valloináskor letett hivatalos esküjére hivatkoznia,[3] mit a német eljárásban „Begreiffen mit seinem Eide“ kifejezéssel illettek.[4] Midőn 1427-ben a városi tanács Rauhenwarter Ulrik bíró és Berchtold István peres szőlőügyében több esküdtet és egyéb polgárokat a bírói helyszemle megtartására kiküldötte, ezek visszajövet esküt felérő hűségükre mondották el a tapasztaltakat.[5] Ez az eljárás azonban meg is fejti a tanúvallomás hitelessége tekintetében a városi és az országos jog által követett elvek lényegét. Az országos jog nemesnek vagy papnak társadalmi állásában gyökeredző nagyobb erkölcsi értékében határozza meg a nemesnek vagy papnak előbb-

---

[1] Item, ain geschworner man mag zeugnuss geben *ain zwair man stat.* Igy a XV. sz. vár. jk 34.

[2] A vár. jk szerint minden ügyben tanúskodhatott az esküdt polgár, ausgenomen was Erib vnd aigen antrifft vnd das pluet; do mues der gesworn man sprechen bey dem ayd den er gesworn hat vnsn aller genadigistn hern den kunig vnd auch Reichen vnd armen der Stat. (XV. és XVI. sz. vár. jk 34.)

[3] Item, is ainer ain vier vnd zwaintziger, so mag er sprechen bey dem ayd, den er Reichen und armen gesworn hat. (XV. sz. vár. jk 35.) Szabatosabb a XVI. sz. jk. It. Ist ainer ain gnanter oder ain geschworner vier und zwantziger stb mint fenntebb. Sem az egyik, sem a másik szövegben nem mondatik, hogy nekik az esküt *minden egyes ügyben* kellett mondaniok, miként azt Királynál olvassuk. *(Pozs. vár. jogi* 337. l.)

[4] Haltaus: *Glossar germ. medii aevi* 118. l.

[5] habn vor vnser offenleichen *pey iren trewen an aydes stat* wechant. (Ez évi *Prot. Act.* a vár. ltban.)

valóságát. A városi jog ellenben az esküdt polgárnak nem a polgárság társadalmi állásában rejlő nagyobb erkölcsi értékére alapítja a nagyobb szavahihetőséget, hanem arra, hogy az esküdt s a választott polgárok mint ilyenek már letett esküjöknél fogva hitelesek. Amott tehát a rendi egyenlőtlenségnek, emitt a polgári egyenlőségnek elve jut kifejezésre.

A *bizonyítás*-nak több módját ismerte és alkalmazta a középkori perjog. Ilyenek az okirattal, a bírói szemlével és az esküvel való bizonyítások. Az *okiratok*, ha hitelesek voltak, a bizonyítás legbiztosabb bizonyítékát képezték, mert a középkori felfogás szerint nemcsak óvszert képeztek a feledés ellen, hanem elhallgattatták a rágalmat is s a viszály csomóját felfejtették, hirdetve az igazságot a jelen és jövő nemzedéknek.[1] Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy német jövevények által telepített városainkban az okiratokkal való bizonyítás a perjogban előbb jutott alkalmazásba, mint hazánk országos magyar perjogában. A frank birodalomban az okmánybizonyítás a római jogeszmékkel való érintkezés útján ért méltatást s megtartotta a frank birodalom feloszlása után is annak romanizált részeiben régi jelentőségét, míg nálunk a királyság két első századában az országlakósok jogai még csak ritkán voltak okmányokra alapítva. A birtokjogok még csak gyéren folytak adományokból, azok túlnyomóan az egyes nemzetségek szerint véghez ment osztályokon alapúltak. A birtok-átruházáshoz nem okmányok, hanem tanúk szükségeltettek. A peres eljárás egészen szóbeli volt s III. Béla előtt még az ítéleteket sem foglalták írásba.[2] Az alsóbb néposztályok jogviszonyai

[1] calumpniae infert silentium et nodum contentionis explicans sua serie loquitur praesentibus et futuris veritatem. Így a zalai convent egyik 1327 évi okirata. (*Hazai Okmtár* II, 53.)

[2] Fejér: *Cod. Dipl.* II, 199.

sem nyertek még, legalább rendszerint, privilegiális alapot. Ennek következtében az okiratokkal való bizonyítás még csak a magyar perjog fejlődésének már előbbre haladt szakában, a XIII. század folyamában emelkedett jelentőségre.[1]

Városi bíráskodásunkban az okiratok, ha a tényállást kellőképen megvilágították, a perügy eldöntésére jelentékenyen hozzájárultak. Azonban a peres ügyet teljesen megvilágítóknak kellett lenniök. 1378-ban jun. 5-ikén Lajos király a pozsonyi tanácsnak egy erre vonatkozó meghagyást küld. Előtte Miklós (Nikus) néhai Jakab bíró fia s pozsonyi polgár panaszt emel, hogy több pozsonyi polgár s több Pozsonyban lakó zsidó is, őt a tanácsnál folyton beperlik, anélkül, hogy követelésüket *világos okmányokkal támogathatnák.* Nehogy tehát nevezett Miklós ily úton hiábavaló kárt szenvedjen, a király meghagyja a tanácsnak, hogy csak olyan panaszt fogadjon el a megbírálásra, melyet a vádlók bebizonyítani képesek.[2] Hiteles okmányokúl csak azokat tekintették, melyeket nyilvános, hiteles helyek, káptalanok, conventek, megyei vagy városi hatóságok állították ki azok pecsétjei alatt. Magánokiratokat is hitelesekűl tekintettek s a bizonyításra alkalmasokúl, ha azokat hiteles személy állította ki s látta el saját pecsétjével. Nevezetesen az esküdt polgárok okiratait tekintették ilyenekűl, amint ez számos feljegyzésből is kitűnik.[3] Különösen emelte a magánokiratok hitelességét, ha a fél arra a város pecsétjét függesztette.[4] A zsidók a

[1] Hajnik: *Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban* 4 l. (*Akad. Ért.* 1886. VIII. k. 5. sz.)

[2] Vár. ltár Lad. 37. Sec. 2. Nr. 10. *Dipl. Pos.* I, 599.

[3] Ezt számos példa bizonyítja úgy a bírósági mint a végrendeleti jegyzőkönyvekben. Egy érdekes példát közöl az 1412 évi *Act. Prot.*-ból Király is i. m. 334 l. 2 jegyz.

[4] Egy Pozsonyban 1368 nov. 2-ikán kelt s egy ház eladására vonatkozó oklevél végén olvassuk: Und daruber so geben wir in diesen brief zu einem offenen urchunde und waren getzeugen dieser Sache versigelten mit der Stadt

maguk magánokirataira a zsidóbíró s valamelyik városi esküdt pecsétjeit nyomatták.[1] Az okiratoknak azonban nemcsak kiállításra, hanem fenntartásra nézve is kifogástalanoknak kellett lenniök. Az okiratoknak a bíró vagy a fél által történt átlyukasztása például megfosztotta azokat a bizonyító erőtől.[2] Ha valamely fél ilyen átlyukasztott okiratra hivatkozott, tartalmát tanúkkal kellett bizonyítania. Egy olyan okmánynak a peres felek nem vehették hasznát, mely nem volt tulajdonukban. A bizonyító félt az okirat tartalma csak akkor támogathatta, ha ő azt tényleg előmutathatta. Ez okból a középkori pereljárás a perhez megkívántató okiratok megszerzését különféle úton tette az érdekelt félnek lehetségessé.[3]

A *bírói szemle* az ügy igazságának felismeréséhez sokban járulhatott s azért alkalmazásba is jött mindazon eseteknél, melyeknél a nyomozás tőle remélhetett eligazodást. Abból állott, hogy az esküdt a szakértő közeggel a peres tárgyat a hely szinén megszemlélte s a vitás tényállást megállapította. A szakértő a városi határban levő vitás fekvőségeknél a hegymester, egyéb vitás tárgyaknál a városi iparosok voltak, kik mint Beschauer-ek szerepeltek. Ilyen szemlét Beschauung-nak neveztek. 1427 szept. 25-ikén Rauhenwarter Ulrik városi bírónak pere volt Berchtold István polgárral egy bor-nyomtató hely miatt. Helyi

Insigel zu Prespurch, das man durch unser pet willen an disen Brief gehangen hat der Stadt an Schaden. (Pozs. vár. ltban Lad. 22 Nr. 63. Hajniknál: *Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban* 14 l.)

[1] Asserl Jud, pozsonyi zsidó, egyik 1469 évi kötelezvényében olvassuk: Unter der ersamen weisen Herrn Thoman Pehem der Zeit Judenrichter und Niclas Stern eines des Rats fürgedruckten petschafften, die ich obgenannter Asserl Jud mit fleiss gepetn hab in vnd iren erben an schaden. (Pozs. vár. ltban Hajniknál i. m. 15. l.)

[2] Az 1412 évi *Actionale Protocollum* egy pénztartozási jogesetet tartalmaz, melyben az okiratot illetőleg a bíróság mondja: *So habn wir denselbn brief ze stochen.* (Az esetet egész terjedelemben közli Király i. m. 336 l. 1 jegyz.)

[3] Erről tüzetesebben l. Hajnikot: *Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban* 30—34 ll.

szemle végett több esküdtet s egyéb polgárt küldött ki a tanács a hegymester kiséretében.[1] A szemle eredménye, hogy a vitás helyhez egyik félnek sincsen joga s ez értelemben hozta meg aztán a tanács az itéletet.[2]

Az *eskü* Isten mindentudására és igazságosságára való közvetlen hivatkozás volt. Őt merészen tanúúl s egyszersmind bosszúlóúl szólította fel az esküttevő, s azért az eskü igen fontos szerepet játszott a pereljárásban. Amint az a középkori magyar perjognak, úgy képezte az a városi perjognak is legfontosabb bizonyítékát, mert akkor hazánkban is, mint a középkorban rendszerint, a tanúk által történt bizonyítást önálló bizonyítékúl még el nem ismerték.[3] Polgári perekben azonban csak egyéb bizonyítékok hiányában jött alkalmazásba. Igy csakis esküvel bizonyíthatta 1403 május 9-én Aysfandel Péter pozsonyi polgár egy pozsonyi ház felének megvételét.[4] Nemcsak férfiak, de nők is tették azt le; eskütételre minden peres fél kinálkozhatott, de ha a kinálkozó az eskütételre meg nem jelent, őt 72 dénárnyi bűntetéssel sújtották.[5] Ha az ellenfél az esküt elengedte az esküre kinálkozónak, akkor az utóbbinak az állítását igazoltnak vette a bíróság. Igy kinálkozott 1415-ben Wagner György esküre anyja ellenében, ki őt egy pénzbeli adósság miatt a városi bíróságnál beperelte.[6] Az anya azonban fia esküjét nem fogadta el s így a bíróság a fiút felmen-

[1] Nu sant wir von des Rechtens wegen geschworen vnd vngeschworen purg *mit sampt vnserm perchmayster* die lestat zu weschawen.

[2] Vnd also noch der beschawung vnd noch Irer bekentnuss, Ist *von dem ganczen Rat* mit vrag vnd mit vrtail ausgesprochen.

[3] Hajnik: *A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás* 5. l. (Akad. Ért. 1881. VI. köt. 12. sz.)

[4] also muest derselb pet(er) aysfandel den *chauff mit seinem ayde bestatign.* (Ez évi *Act. Prot.* a vár. ltban. Egészen közölve Királynál *Pozs. vár. joga* 340 l. 3 jegyz.)

[5] Item, wer do ausbeleibt mit sinem aid, der ist dem Richter phlichtig LXXII d. (XV. sz. vár. jk 23 e.)

[6] hat sich des geczogen an seinen aid, hogy egy év előtt az adósságot már megfizette.

tette.[1] A nők városjogunk szerint sajátos külső alakisággal esküdtek. A bevádolt nőnek kikellett bal emlőjét vennie, szószólója megfogta aztán a nő jobb kezét s annak 3 újját: hüvelykét, mutató és közép újját a meztelen emlőre helyezte s miután a bírák meggyőződtek a nő helyes állásáról, a szószóló letakarta a nő mellét köpenyével s így mondta el az asszony az eskü szavait.[2] A nő ezen esküformájában bajor eredetet láthatunk, hol mindkét emlőre való esküvés is divott.[3] Külömben hazai városainkban e tekintetben nem uralkodott azonos eljárás, mert tudjuk, hogy Budán a nő az esküt saját lakásán s széken ülve is letehette,[4] mit Pozsonyra nézve, hogy itt is úgy volt, ki nem mutathatunk. Abból azonban, hogy a pozsonyi jogkönyv a nő „helyes állását“ említi, világosan kiderül, hogy azt az alakiságot, melylyel a középkorban az eskütételnél mindenütt találkozunk, nálunk is szorosan megtartották. Az alakiság, a külső forma annyira lényeges volt, hogy eltévesztése vagy be nem tartása esetében az eskü bizonyító hatását elvesztette. Aki az eskü szavait nem ejtette ki helyesen, ki két újj helyett egyet emelt föl, ki kezét elsietve vagy elkésve emelte fel esküre s hasonló egyéb formahibák érzékeny jogkárosodást eredményeztek az esküvőnek. Az így szerzett joghátrányt a német városok jogkönyvei *Vare*, *Gefar*,

[1] also wolt sie *den aid von Im nicht nemen* von dem vorgenanten Jorig Wagner Irem Sone, *do sprach wir In ledig vnd frei* fur allen an spruche vmb die sache. (1415 jun. 19-ikén kelt *Act. Prot.* a vár. ltban.)

[2] Item, wan ain fraw geklagt wirdt an ainen aid, so sol sie selber heraus ziehen die denck bruest, so soll dan der vorsprech nemen der frawen Rechte handt vnd sol Ir legen auf die prust die zwen vönger vnd den dawmen, darnoch sulln die hern beschawen ob die Fraw Recht stee, darnoch sull sie der vorsprech mit dem mantel bedeckhen; also sol sie dan swern. (XV. és XVI. sz. vár. jk 41.)

[3] will sy auff . . . irnn *zwain prüsten Sweren.* Quitzman: *Die älteste Rechtsverfassung der Baiwaren* 135 l. Azonkívül l. Grimm: *Deutsche Rechtsalterthümer* VII, 897.

[4] *Ofn. Stadtr.* 315. cz. Michnay-Lichnernél 171. l.

cavillatio, *juricapium* nevekkel jelölik. Az ily joghátrányok elkerülése végett előzetes óvóintézkedésekről volt gondoskodva. A budai jogkönyv elrendeli, hogy a fél, mielőtt esküt tenne, ügyvédjétől vagy pedig a bírótól vegyen oktatást az eskü letevési módja iránt.[1] Nyilván így volt az Pozsonyban is, de hogy vajjon a pozsonyi nő részesült-e a budai nőnek amaz előnyében, hogy rosszúl mondott esküjét annyiszor a hányszor ismételhette, csupán a székét, melyen ült, tolták mindig odább,[2] adattal szintén ki nem mutathatjuk. Amennyiben azonban az eljárást a németség külön névvel „Erholung és Wandelung“ névvel jelöli,[3] felmerjük tenni, hogy az mint átalános német eljárás nem egyedül Budán, de Pozsonyban is nyert volt alkalmazást. Amint a nők, úgy a férfiak is külsőségek megtartásával esküdtek: födetlen fővel, letett felsőruhával s köpenyeggel és lecsatolt övvel.[4] A zsidók is különös szertartás mellett esküdtek. Ők a 10 font dénáron fölül levő követeléseknél a thorára, kisebb összegeknél pedig a gyűrűre azaz a zsinagóga ajtajának gyűrűfogantyújára esküdtek.[5] Amellett előírt öltözetben, csúcsos zsidókalappal fejökön, mezitláb s a nap felé fordultan kellett esküjüket letenniök.[6]

Kétféle esküt külömböztettek meg: az egyszerű és az ünnpélyes esküt. Az egyszerű eskü egyszerű szavakkal Istenre való hivatkozásból állott, az ünnepélyes, máskép

[1] *Ofn. Stadtr.* 314. cz. Michnay-Lichnernél 170. l.

[2] *Ofn. Stadtr.* 315. cz. i. h. 171. l.

[3] Siegel értekezése a bécsi cs. k. Akademiában.

[4] Wer schweren schol, der sol sich emplossen auf dem haup, er schol auch seyn obristes gewant, seynen mantel vnnd gurtel ablegen. Igy határozza ezt a budai jogkönyv 320. cz. (Michnay-Lichnernél 173. l.) A magyar perjogban divott formaságokról l. Hajniknál: *A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás* 57—58 ll.

[5] Is ess zehen pfunt pfenninge so muss der Jude swern auf dem *Redal,* Ist es aber hinter zehen pfunten, so soll der Jude swern einen Ayd auf dem *Rynge* als ess vor gewenleich ist gewesen. (Igy az 1371. évi *zsidó jogkönyv* 2 p.)

[6] *Jus Tripart.* III. 36. cz.

ékes eskü ellenben az volt, melyet az esküttevő a bírói pálczát kezében tartó bírónak szakadozott szavakban történt előmondása után mondott. Azért, hogy előmondás után mondta el az esküttevő, *tudós eskü*-nek (Gelehrter Eid-nek) is nevezték.[1] Azért, hogy szakadozott mondatrészekben ejtették ki, *tört, töredékes eskünek* (Getheilter Eid-nek, juramentum fractum-nak) is mondották.[2] Azért pedig, hogy a bíró kezében levő pálcza megérintésével mondta az esküt az esküttevő, *pálczás* eskü (Gestabter Eid) névvel is jelölték.[3] Még másképen *alakos*, *formás* (gestalter Eid) néven is ismeri jogkönyvünk[4] Az előmondó eleinte az ellenfél, később a bíró volt, ki a formulázott eskümintát előmondotta. A szakadozott előmondás nem az előmondó önkényétől függött, az mindenütt, a magyar perjogban is előírt szabály volt, amint az Pál országbíró egyik 1341 évi ítéletéből is kitetszik.[5] Hogy tettek-e feszületre vagy különféle szentek alakjaira, vagy ereklyéire s egyéb szent dolgokra esküt, nem tudjuk megmondani. Ami esküforma reánk maradt, az a városi tiszviselők: bíró, polgármester, írnok, kamarás, tanácsos esküje, de ezek egyike sem szól feszületre vagy szentekre, ám valamennyi mégis azon záradékkal bír: Isten engem úgy segéljen s minden szentje.[6] Valószinű eszerint, hogy a peres s bűnfenyítő eljárásban is csak a bírói pálczára tették le az esküt Isten és szentjeinek felhívása mellett. De az egyházi forum előtt letett eskük

---

[1] Adelung: *Krit. Wörterb. d. hochd. Mundart* III, 1666.

[2] Király: *Pozs. vár. joga a középkorb.* 341 l.

[3] Adelung: *Krit. Wörterb. d. hochd. Mundart* I, 1666.

[4] Ist es dan ain gemainer man, der sul swern ain *gestaltn* aid. (XV. és XVI. sz. vár. jk 35.) Azonkívül v. ö. Schmeller: *Bayrisches Wörterbuch* II, 747. Brunner: *Deutsche Rechtsgeschichte* II, 427.

[5] Et quia premissa iuramentalis deposicio multa verba in se continet, ideo Idem homo Capituli eadem *de verbo ad verbum seriatim et paulatim* explicare teneatur. *(Zichy-Okmtár* I, 612.) Egy másik példát l. Fejérnél: *Cod. Dipl.* IX. II, 352.

[6] als war mir got hilff vnd alle heiligen.

mindenesetre a feszület érintésével történtek.[1] Az ily esküknél a forma is elütött a városházi eskütől, amennyiben az egyházban vagy a káptalani hiteles helyen mondottak az Atya, Fiu és Szentlélek egy igaz Istenben történtek s a teljes Szentháromság nevében befejeztettek.[2] Az eskütevésre képesítő tulajdonságokról a jogkönyv mitsem tartalmaz, azért fel kell tennünk, hogy a középkorban megkívánt átalános minőségek jöttek a pozsonyi bíróságnál is tekintetbe.

Az Isten tanúskodására való hivatkozásnak egy másik nemét az *istenitéletek* képezték. Ezek is a pereljárásban jogi következménynyel járó bizonyítást képeztek. Azon hitben és meggyőződésben sarkalták azok, hogy Isten a ki nem nyomozható rejtett igazságot közvetlen közbelépésével felfogja deríteni. Mint már máshelyt láttuk, ily istenitéletek hajdan Pozsonyban is szerepeltek, még pedig az ordáliák két neme, a forróvíz- és izzóvaspróbák. Mikor a törvénykezési bizonyítás ezen neme már szűkebb korlátok közé szoríttatott, Kálmán király törvénye az izzóvas- és forróvízpróbáknak a pozsonyi prépostsági, mint nagyobb prépostsági egyházban továbbra való megtartását megengedte ugyan,[3] de azért az valószínűleg abból az alkalomból, hogy a prépostsági templom a várból lekerült mai helyére, ez egyházban mégis beszűnt. Fennmaradt azonban úgy mint másutt, azonkép Pozsonyban is az istenitéletek egy harmadik neme: a *perdöntő bajvívás.* Ezt hazánkban mindenfelé széltében használták bírósági bizonyítékúl. IV. Béla király a szepesi nemeseknek adott 1243 évi szaba-

[1] A pozsonyi káptalan levéltárából ismeretes Farkas Ferencz esküje 1575-ből. „En Farkas Ferencz Bessey eskwszeom az elew isthenre, atthya, fyw es szenth lelek egy byzon isthenre, *ez szent keresszthen,* hogy . . .“ stb.

[2] Farkas Ferencz eskütársai azonkép „atthya, fyw, szenth lelek, egy byzon isthen“ nevében tették le 1575-ben esküjüket. (Mindkét okiratot közölték: *A régi magyar nyelvemlékek* II, 280—281 és innen Michnay-Lichner: *Ofn. Stadtrecht* 171 l.

[3] I: 22. tcz.

Lodomér esztergomi érseknek a ferenczrendűek templomának felszentelésére vonatkozó 1297 évi oklevele.

dalma szerint ha köztük a *párbajnak* kell döntenie, akkor az ügy, mely kisebbrendű ügy,[1] csakis a király jelenlétében döntendő el.[2] Ugyanezen királynak a beszterczei jövevé-

[1] Causa minuta.

[2] si super aliquo inter eos *duellum* contingat iudicari, nonnisi in presencia nostra debeat terminari. (Endlich. 461. l.)

nyeknek adott 1255 évi szabadalma értelmében a saját maguk között vívandó perdöntő párviadaloknál kerek pajzs és kardok használandók, úgy amint azt a szász szokás kívánja; ha pedig idegennel történik a párviadal, akkor annak módját a király határozza meg.[1] Zsigmond királynak 1405 évi törvénye értelmében a városok bíróságai párbajvívásra hozhattak itéletet, de még maga Mátyás király is, bár az ordáliák e neme ellen buzgott, 1486: 18. tcz. által a párviadalt egyéb bizonyítékok hiányában még mindig alkalmazhatónak mondja. Pozsonyban is tényleg alkalmazásban voltak azok. Igy bizonyítja a pozsonyi káptalan 1289-ben, hogy előtte a győrmegyei Alsózopyból való Andrássi Arnold és a csallóközi Felsőzopyból való Betchkezfi Jakab személyesen megjelenvén élőszóval kijelentik, miszerint a köztük a csallóközi Zopyben fekvő 25 holdnyi birtok miatt sokáig folytatott per párbajjal nyert befejezést. Eberhard pozsonyi főispán e párbajt mint utolsó döntési bizonyítékot elrendelvén, a peres felek akkép ütköztek össze, hogy Arnold Jakab által legyőzetett s így pervesztessé lett.[2] 1299-ben Trencséni Csák Máté nádor a Divéki István által Barleus gróf (a Bossányi-család őse) és öcscse Iroszló vagyis Jaroszló *pozsonyi várnagy* ellen intézett perügyét szintén *párviadalra* utasította.[3]

Ezekkel az adatokkal szemben azonban nagyon meglepő, hogy, bár a hatósági engedély párbajok vívására meg volt adva, sőt maga a hatóság azokat el is rendelte,

[1] Item in omni *causa que ad examen duelli iudicatur,* si persona illa, que ipsos impetit, sit de ipsis vel libertatis aut nacionis eorum, illud duellum cum scuto rotundato et gladiis debebit pugnari, prout saxonum obtinet consvetudo, si vero extranea condicionis persona fuerit, tunc modus duelli in regis arbitrio remanebit. (Endlicher 490. l.)

[2] Ered. hártyaokirat a pozs. kápt. orsz. ltban, capsa XIV. fasc. 17. Nr. 11. Közli Knauz Wenzelnél: *Árp. Uj okmt.* IV, 347—48.

[3] Pór: *Trencs. Csák Máté* 34—35. ll.

ellene mégis több felől idegenkedés mutatkozik. Ez már azon ismerhető fel, hogy a párviadallal eldöntendő ügyeket nagyon megszorították. Rendszerint csak bűnügyekben alkalmazták, polgári perügyekben ritkán, akkor t. i., mikor az eskühöz megkívántató feltételek hiányoztak, vagy mikor a felmutatott okiratot hamisnak, avagy hazugúl kinyertnek állították,[1] vagy pedig akkor, mikor azt a peres felek szabadon, kölcsönös megegyezéssel választották.[2] Az Anjoukortól fogva, tehát a XIV. század eleje óta már csak az egyik fél ajánlatára és a felek beleegyezésével megitélt bajvívásról olvasunk.[3] Nevezetesen azonban az alakuló municzipiumok szabadkoztak ellene, úgy hogy az azok alól való felmentést királyaink *kedvezményképen* adták a jövevényeknek. IV. Béla király a nagyszombati vendégeknek adott 1238 évi szabadalma szerint *párbajt sem maguk közt, sem idegenekkel nem fognak vívni*, minden peresügy 12 ember esküjével döntendő el.[4] Ugyanezen királynak a zágrábi vendégnépnek adott 1242 évi szabadalomlevele szerint *semmi ügy sem utasítható párbajra*, hanem csakis tanúkkal és esküvel intézendők el.[5] A pesti vendégeknek adott 1244 évi szabadalma értelmében *a párbaj köztük bíróilag meg nem itélhető*, a peres ügy milyenségéhez és minőségéhez képest a megfelelő tisztító eskü alkalmazandó.[6] A jasztrebarszki vendégeknek 1257 évi

[1] Fejér: *Cod. Dipl.* III, II, 224. Kubinyi: *Magy. tört. emlékek* I, 75. 76.

[2] Fejér: *Cod. Dipl.* IV, I, 310—311. Wenzel: *Árp. Uj Okmtár* II, 243.

[3] V. ö. Hajnik: *A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizongítás* 4. l.

[4] *duellum vero nec inter se, nec eciam cum alienis committere,* cuiusque iudicio constringantur, sed cuiusque quescionis materia duodecim hominum iuramento sopiatur. (Endlichernél 445. l. Fejérnél *Cod. Dipl.* IV. I, 133.)

[5] Item si quis extraneus aliquem de civitate in causa pecuniaria-vel illata iniuria voluerit convenire, coram iudice civitatis conveniatur, et *nulla causa ad duellum iudicetur,* sed per testes et iuramenta terminetur, sive sit cum extraneis sive cum indigenis. (U. o 453. l.)

[6] Item *duellum inter eos non iudicetur,* sed secundum qualitatem et quantitatem commissi, super quo quis impetitur purgationem exhibeat congruentem. (Fejérnél: *Cod. Dipl.* IV. I, 327.)

szabadalma szerint ügyeik *nem duellum* hanem eskü és tanúk által döntendők el.[1] Hasonló kedvezményt kaptak 1266-ban a zágrábiak,[2] és 1267-ben a kismartoniak.[3]

Eszerint az az érdekes látvány kinálkozik előttünk szemlélésre, hogy egy törvénykezési bizonyítási mód, melyet a törvény s a szokásjog alkalmazhatónak, igénybevehetőnek mond, királyaink által kivételező okiratokban mint nem alkalmazható különösen kiemeltetik. S így aztán megtörténhetett az, hogy az egyébként törvényileg megengedett eljárás helyütt bírói üldözésnek lett kitéve. Imre, Szentgyörgyi és bazini gróf a poszonyi káptalannak egyik emberével Péterrel párbajt vív s emiatt törvény elé idéztetik, ami világosan mutatja azt a nagy fordulatot, mely a törvénykezési bizonyítás terén bekövetkezett.

Ha az idegenkedés okát kutatjuk, gondolhatnánk a fegyverekkel való bánásban, a vívás mesterségében való gyakorlatlanságra, vagy gondolhatnánk a bajvívás költségesebb voltára is, amint ez utóbbit egy helyt tényleg megérintve látjuk.[4] Csakhogy akkor azt kellene tapasztalnunk, hogy a bajvívás ellen átalános szabadkozás mutatkozik, holott az leginkább csak a helyhatósági városi municzipiumokban szemlélhető. Igaz a városok lakóssága,

[1] Et in quocunque casu inter ipsos hospites contra extraneos aliquos, vel per extraneos contra ipsos hospites causa orta fuerit, eadem causa *non duello*, sed iuramento et testimoniis decidatur. (Endlicher 496—497. l.)

[2] Et nulla causa *ad duellum iudicetur*, sed per testes et iuramenta terminetur, sive sit cum extraneis, sive cum indigenis. (U. o. 510. l.)

[3] Ceterum concessimus, quod in *nullo casu duellum* inter ipsos possit iudicari, sed cause emergentes per quemcunque modum iuramento ipsorum, secundum negocii exigenciam terminentur, prout aliorum hospitum nostrorum regalium libertas et condicio requirit. (U. o. 552. l. és *Hazai Okmtár* V, 61.)

[4] A Golsai Benedek és Thumayi Sándor közt fennforgó per eldöntésére a bírák 1293 körül bajvívást rendelnek, de akkor az egyik fél Sándor, quod propter *suam inopiam* pugilem non dixit se posse apreciari et se juramento submisit. (*Hazai Oklevéltár* 141. l.) Ez okból Hajniknál is említve találjuk a bajvívás *költségesebb* voltát. (*A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás* 4 l.)

a békés iparral foglalkozó polgárok nem tekintették fő-hivatásukúl a fegyverforgatást, de tagadható-e azért, hogy a kézmű-szerszámot forgató iparos polgár a fegyver kezeléséhez is jelesen értett? A városok védelme egészen a polgárság kezében feküdt s a folyton háborúskodó, s háborúból élő oligarchiával szemben dicsőül s eredményesen megállotta helyét a védelem és nyilt csaták terén is s így bizonyára nem a fegyvertől való félelem idegenítette el a városi lakóst a párbajtól mint perdöntő közegtől, és pedig annál kevésbbé, mivel a küzdeni nem akaró maga helyett fogadott viadort (pugilt) állíthatott ki a porondra. Ám épp oly bizonyos másrészt az is, hogy az idegenkedésnek okát az e nemű perdöntés nagyobb költségességében sem kereshetjük. Akkor első sorban a köznemességnek, a föld-művelő közép- és alantasb osztályoknak kellett volna a bizonyítás e neme ellen felzúdulnia és nem a városoknak, melyek polgárai a köznemességgel és a jobbágyosztálylyal szemben hasonlíthatlanúl előnyösebb anyagi helyzetben voltak. Az egész középkoron át a városi polgárság képezte az ország legtekintélyesebb pénzügyi tényezőit, a városokban találták a királyok a szükséges jövedelmi, pénzszerzési, kölcsönzési forrásokat, melyek számukra az ország többi néprétegeiben beapadtak. Ezért tehát azt hisszük, hogy a perdöntő bajvívás ellen való szabadkozásnak oka a városi lakósság *nagyobb értelmességében* keresendő, a mennyiben az a bizonyítás e nemében világosabban és határozottabban ismerte fel az igazságszolgáltatás veszedelmét, a kérdésbe jött igazság és jog kinyomozásának kétességét.

Hogy a városok magatartása hatott a közfelfogásra is, természetes s amint a művelődés egyéb számos vívmányai a külföldi művelődési tényezőkkel folytonvaló s élénk össze-köttetésben álló hazai városainkból hazánk hátrább álló művelődési köreibe is elterjedtek, úgy jutottak el oda az

értelmi felvilágosodás sugarai is, s így szemlélhetjük, hogy a párbajjal való bizonyítást mindérősebben kiszorítja a bíróság előtt a bizonyításnak ama módja, melyet a privilegiumok is érintenek: a *tisztító eskü* és az ennél alkalmazott *eskütársakkal* való bizonyítás.

A *tisztító eskü* (juramentum purgationis) erejét a vétkesség gyanújának fokához mérték, melyet a felperes az alperesre vetni képes volt. Három vagy négy egybehangzó vallatási bizonyság-levéllel támogatott kereset ellenében az alperesnek teljes erejű esküt kellett helyeznie. Ez két vallatási levéllel szemben már felényire szállott alá.[1] Azok, kiknek társaságában kellett a megitélt esküt letenni, *eskütársaknak* (conjuratores, compurgatores, consacramentales, Eideshelfer-eknek) neveztettek. Nagyon könnyen győződhetünk meg arról, hogy az eskütársakkal, másként segédesküvőkkel való élés a magán- és bűntetőperekben frank szokásra vezethető vissza. Már a merovingi korszakban akadunk rá. A saliai törvények ritkábban, de a ripuariaiak annál bővebben szólnak ez intézményről, egyre szabályozva az esküvők számát, megjelenésük s eskütevésük módját. A magyar törvénykezési eljárás ez intézményt úgy fogadta el, mint számos egyéb törvénykezési vagy culturalis intézményt: a magyar geniushoz és a helyi viszonyokhoz alkalmazottan. Mit a külföld törvénynyel állapít meg, azt nálunk sok esetben a bíró belátása, a bíró egyéni itélete állapítja meg. Így a segédesküvők számát is a bíró határozza meg s átalán nagy befolyást enged neki a peres eljárásban e segédmód alkalmazásában.[2] Lényegében azonban a hazai intézmény egyezik tökéletesen a külföldivel: a segédesküvők csak *jóhiszeműséggel* tanús-

[1] Példákat l. idézve Hajniknál: *A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyitás a középkori magy. perjogban* 38. l.

[2] Kitonich: *Directio methodica processus iudiciarii* C. 6. quaest. 21.

kodnak és esküsznek a peres felek egyikeért vagy másikáért. Nem mint szem- vagy fültanúk lépnek fel, hanem mint oly egyének, kiknek teljes meggyőződésük, hogy az, ki mellett felszólalnak, valósággal ártatlan, illetőleg hogy a vád, melylyel emberök ellenfelét törvény elé állítá, igaz.[1]

Városunkban is a tisztító eskü s a segédesküvők a pereseljárásban nem csekély szerepet játszanak. Akkor, mikor a vádlottat nem érték tetten, mikor tehát saját magának kellett a tiltott cselekvés elkövetésének gyanúját magáról elhárítania, jött az leginkább alkalmazásba. A jogkönyvben ugyan nincs a bizonyítás e neméről szó, amint a jogkönyv átalán a judicaturából egészítendő ki. A judicatura pedig tényleg bizonyítja a tisztító eskü alkalmazását. 1456-ban Jakus pozsonyi bíró esküvel tisztítja magát a pozsonyi káptalan előtt azon vádtól, hogy ő Zaaz András fiát Pétert megverette és megsebesítette.[2] E példa ugyan amellett tanúskodik, hogy a tisztító eskü a káptalan s nem a városi bíróság előtt történt, de a judicatura e tekintetben is kétségtelenné teszi, hogy a tisztító eskü nem kevésbbé volt alkalmazásban a városi bíróság előtt is. Egy hagyaték elsikkasztásával vádolt s emiatt fogságban ülő egyénnek, Hofer Farkas péknek önigazolására 1507-ben tisztító esküt itéltek oda,[3] olyképen, hogy ha a vád, esküje ellenére utólag igaznak bizonyúlna, ő akkor élettel és vagyonnal lakoljon.[4]

---

[1] Róluk tüzetesebben Hajnik *(A perdöntő eskü* 41—46) és Pesty *(A perdöntő bajvivások története* 44—46) értekeznek.

[2] Pozs. vár. ltár. Lad. 38. fasc. 3. Nr. 10.

[3] das aber solche verdachtlichkeit wird aufgehebt sprechen wir das wolfgang hofer peck *soll ain ayd thun bey got und allen seinen heiligen,* seiner hogsten gewissen trewen und errn nach, das er kainerlay gueter, Gold, Sylber oder Gelts werd so herkumpt von Thoman Zeller pecken, Anna seiner Hausfrau in seiner Brueder, freundt oder mittverwantten oder yrmants andern seinethalben Innen hab.

[4] solle er verfallen sein gemainer Stadt den leyb und den Kindern all sein guet. *(Prot. Act.*, egész terjedelemben Királynál i. m. 361. 3. jegyz.)

Ha már a párviadalnál élénk volt a közérzület, hogy az az igazság felderítésére elégtelen s ha a többi bizonyítási módban: szemlében, tanúzásban sem láthattak feltétlenül biztos módot a kutatott tényállás felismerésére, akkor nyilván a tisztító eskü sem képezhetett csalhatatlan biztosítást. A tényt csak akkor tartották kételyen fölül igazoltnak, ha azt a vádlott *önbeismeréssel* constatálta. Az önbeismerésnek a régi törvénykezésben sokkal nagyobb bizonyító ereje volt, mint a modern bíróságnál, mert míg annak a mai bíró szemében csak relatív értéke van, úgy hogy ő annak hitelességét egyes körülmenyek szerint állapítja meg, addig az a középkorban absolut értékkel bírt, úgy hogy az akkori bíró nem tartotta szükségesnek a bevallást, a beismerést hitelességére nézve külön megvizsgálni. Az önbeismerés minden kételyt eloszlatott, minden homályt megszüntetett, és mindent bizonyított. A bíróság erre alapította itéletét, ezzel motiválta elhatározásait.[1] Ezért törekedett is különös buzgósággal a vádlottat önbeismerésre, önvallomásra bírni. És amidőn ebbeli törekvésében az erkölcsi befolyásolás elégtelennek bizonyult, folyamodott legott előszeretettel az érzéki befolyáshoz, egy oly eljáráshoz, mely a középkori bűntető processusnak egyik legsötétebb részét alkotja. Alkalmazták a vádlottal szemben a *kínzást*, a *torturát*, melyet a német bíróság a római jogból s az olasz gyakor-

[1] A kitiltási és törvénykezési könyvekben számos következő bűnügyi itéleteket olvashatunk: 1437: Die *bekentnuss* der notzogung ainer Jungfrawen. 1437: Vermerkt die *bekentniss* die der Jannko geton hat ze Kerlburg dor den Ambrosi erschlug. 1446: Vermercht die *pekantnis* des St. slechl. It. er hat auff Sich *selb pekant*, hogy az óvárosi bíró megrablásánál jelen volt. 1451: Itm. walent von sand Nikló das zu dem plasnstein gehart, *hat rekant* stb. 1510: Item Gregor peckh *hat bekhennt*, hogy vérfertőztetést követett el. 1516: Anfengklich hat Michel Kramer huet-(rer) *Verkhennt*, hogy Jánost megtámadta; it. zw dem andern mall hat er *Bekhennt*, hogy fenyegette az egész kalaposczéhet. 1518: Anfenngklich hatt Peter von Grätz *Bekhennt*, hogy Orbán kovácsot agyonverte, it. zw dem anderen mall hat er *Bekennt* stb. stb.

latból vett át. Németországból bevette az magát aztán hazai bűnfenyítő praxisunkba is. Az erős, embertelen érzéki fájdalmak keltése azonban korántsem volt kegyetlenkedési kedvtelés, a legemberségesebb bíró sem rettent vissza a tortura alkalmazásától, mert a vallató eljárásban eszköz volt ez a vallomástétel kicsikarására. Ha a vádlott önkényt, a maga jószántából s szabadon vallani, azaz egy rája nézve terhelő tényt beismerni nem akart, akkor hát őt kínzó faggatás alá vetették. Kieszelték a legrettentőbb kínzóeszközöket, meg nem fontolva azt, hogy a gyengébb természetűek ez eszközök puszta látására is megrémülve, beismerő vallomást tesznek, ha még oly ártatlanok is. Sok esetben, igaz, a valódi bűnöseket is csak a tortura szólaltatta meg.

A mi városi bíróságunknál is a kínvallatás a bűnfenyítő nyomozás egyik rendes módját képezte. Az alkalmazásba hozott kínzó eszközök nyilván ugyanazok voltak, melyek mindenütt jutottak használatba: feszítőpad, nyújtó lajtorja, csavarfogó, csavarkerék, vastövises henger, égető vasak s gyertyaláng.[1] Névszerint azonban csak kettőt találunk említve: a korongot[2] s a gyertyalángot. A korong nyilván

[1] E szerszámok közül nehány még most is szemlélhető a városi muzeumban, ilyen a vastövises henger, az ú. n. gespickter Hase, több égető vas, egy tekerő csiga. Ami ezek társaságában ugyanott szemlélhető, nem kínvallatási, hanem kivégzési eszközök, milyenek a törésre alkalmazott kerék, a három pallós, a két faszék, melyen a nyakazásra itélt bűnösök ültek s melyek bizonyítják, hogy a fejvétel nálunk nem bárddal történt s hogy a kivégzendő nem hajtotta fejét fatuskóra. Ugyanitt szemlélhető a város területén állott s a város pallosjogát (jus gladiiját) hirdető kinyújtott kar is pallossal. Hogy Pozsonyban öldöklő vasszűz is volt, azt említi ugyan egy a londoni királyi collegium által 1668-ban kiküldött utazó, Brosere Eduard (*Bericht der antiquarischen Gesellschaft.* Wien 1856 51. 59. 175. ll.), de ez adat hitelességét igazolni nem tudjuk, amenynyiben sem irott nyoma nincsen, sem a hagyomány nem említi.

[2] Item, ist aber ainer ain vnderkanter man vnd hat ain pösz geper an Im, Vnd mag des nicht geweissn wo er das gut genomen hat, *So soll man In furn zu der scheiben,* So sull man dan fragen als Recht ist. Így a XV. sz. vár. jk 60. A XVI. sz. vár. jogkönyvben azonban

emelő csiga volt, melylyel a róla kötélen függőt fájdalmasan nyújtóztatták, verték, szúrták, csípték.[1] Vele kínozták a nehéz bűnökkel gyanusítottakat, de a lopással vádoltakat is.[2] Visszakövetelési perekben szintén használták, midőn a dolog roszhírű birtokosa a jogos szerzést beigazolni nem tudta. Vagy égették a tolvajok meztelen testeit gyertyalánggal.[3] De hogy kémekkel szemben is alkalmazták a kínzást, ezt ugyancsak adattal mutathatjuk ki.

Mivel Fridrik császár még Mátyás király környezetében is tudott kémeket tartani, kik a király terveit, titkait, leveleit fedezték fel neki, ezért intéz Mátyás király *Pozsony* városhoz Budáról 1476 febr. 22-ikén levelet, melyben meghagyja a várostanácsnak, hogy bizonyos Pesintzert itéljen halálra, *előbb azonban vonja őt kínzópadra és az által tudja meg tőle, mily királyi leveleket és titkokat árult el Fridrik császárnak, mint gyalázta és rágalmazta a királyt s mily egyéb kellemetlenségeket okozott.* Meghagyja végül nekik, hogy leginkább Haller Fábián, Grafenekk Ulrik szolgájához tartsák magukat, ki eziránt a szükséges utasítással el van látva.[4]

Hogy kinek jutott szomorú osztályrészül a kínvallatási végrehajtás, azt jogkönyvünk, de egyéb városi irományaink sem mondják. Tudjuk, hogy külföldön némely városokban

---

már el van hallgatva a kínvallatás: It. Ist aber ainer ain vnerkant' man vnd hot ein bös geübett an Im, vnd mag das nitt erweysen wo er das guet genomen hott, so sol ainer In dan fragn als recht ist. (60. p. Így úgy Király 393. l. mint Kolozsvári és Óvári IV. II, 16 közlésében.) De nyilvánvaló, hogy így a szerkezetnek nincs igazi értelme.

[1] Az 1450 évi vár. számadási könyvben olvassuk: Czeancziges ausgeben ze notdurft: Item vmb *i scheibn* zum Cherzn Rad do durich das Sael gvet, do mit man das Rad auf vnd nyder zeugt VI. d.

[2] Az 1434 évi városi számadási könyvben olvassuk: Am Eritag noch Reminiscere, von dem mortt sayler vmb ein sayl zu *der scheiben domit mon dy dyeb Rekcht* X. d.

[3] Ugyanezen számadási könyvben olvassuk: Item am phinstag dornach hab wir geben dem Nachrichter vmb 1. lb. *Kerczn zu den diejebn zu d'mart.*

[4] Ered. Pozs. vár. ltban. Kiadta Knauz: *M.-Sion* II, 62.

a bíróságoknál külön kínzók, tortorok vagy tormentariusok voltak alkalmazva. Nálunk azonban ilyenekről nincs szó s így azt hisszük, hogy e tisztet is a hóhér s cselédsége végezte. A kínzás neme s tartama semmiesetre sem volt ezek kényére bízva, azt a vizsgáló bíró állapította meg, ki mellett külön jegyző is állott. Ez jegyezte fel a kínvallatott vallomását. A kínvallatás megejtésére szolgált az „Examinierkeller“ néven ismert *kínzókamara,* melyről irományaink is tesznek említést. Ez kínzó eszközökkel és gépekkel volt berendezve s a hóhér felügyelete alatt állott.

Vizsgálat alatt a vádlott tehetsége szerint *védhette* magát. E tekintetben a középkori igazságszolgáltatás nem volt kegyetlen. Aki bízott a maga képességében, az maga magát védhette, de nyilván ez ritka eset lehetett, mert a védelemnek is bizonyos formával kellett bírnia, melynek meg nem tartása veszélyeztette a magát védő ügyét. Nemcsak a pertárgyalás műkifejezéseit kellett ismernie és alkalmaznia, hanem folyékonyan s szabatosan is kellett beszélni tudnia. Nyelvbotlások, akadozás, helytelen kiejtés, kúszáltság és zavar meg az emlékezőtehetség gyengesége igen könnyen veszedelmére voltak az önvédőnek, azért rendes szokás volt, hogy az alperest a törvénykezési eljárásban jártas s a beszédben ügyes szakvédő védelmezte. Az alperesnek jogában állott ilyent a bíróságtól kérni, s rendszerint kérte is mindjárt a tárgyalás elején, mert tárgyalás közben a védőért való kérelem teljesítése már nehézségekbe ütközött. Az alperes kérelmére aztán a bíróság a kérelmező számára a védőt ki is jelölte. Őt városi jogkönyvünk „Steurer“ néven említi. A városi jogkönyv szerint ilyen Steurert a bíróság soha meg nem tagadhatott özvegyektől,[1]

[1] Item, *wittiben* . . . sull man aines stewrer vergunen. (Így a XV. sz. jk.) It. Kumbt ein *witib* fur recht vnd begertt ains steurer, des selbign sol man In vergunen. (Így a XVI. sz. vár. jk 42.)

papoktól,[1] magára hagyott hajadonoktól[2] és árváktól,[3] de meg nem tagadhatott senkitől örökösödési, vagyonbeli és főbenjáró ügyekben sem.[4] A jogkönyv e határozatai mindenesetre feltünőek, miután kétségtelen, hogy a középkori pereseljárás egy vádlottat sem zárt ki e kedvezményből, még a tetten kapott gonosztevőt sem. Ha tehát a jogkönyv külön említi fel az özvegyeket, papokat, hajadonokat és árvákat, ebből nem az következik, hogy ezeken kívül minden más egyéntől a jogi tanácsadók megtagadtattak, hanem inkább is az, nézetünk szerint, az értelme, hogy a fennt elősoroltak számára a tanácsadók *feltétlenül* megadandók, minden egyéb vádlott számára pedig csak *feltételesen,* ha t. i. abba a vádló beleegyezett.[5] Örökösödési, vagyon- és főbenjáró ügyekben azonban minden ember külömbség nélkül feltétlenül megkapta a kívánt védőt.

Hogy a „Steurer“ a védővel azonos, azt már a dolog természete hirdeti, mert hiszen mi más czélból, mint védőczélból kérte s kapta volna őt a városi törvényszéktől a vádlott? De a statutum még jobban is megismertet a Steurer egyéniségével. Azt határozza ugyanis, hogy a „Steurung“ nyilvános legyen, úgy hogy a „Vorsprech“-et mindenki meghallhassa.[6] Itt a cselekvő és a cselekvés van előhozva, s egymásra viszonyítva a Steurung a Vorsprech személyével. A Vorsprech- vagyis Vorsprechenről, kit

[1] It. Ainem *priester* soll man auch steurer vergunen. (XV. és XVI. sz. v. jk 42. és 43.)

[2] Item . . . *Jungfrawen* . . . sull man aines stewrer vergunen. (XV. sz. jk 42.) It. Ainer *Jungfrawen* sol man auch ein steurer vgun, die da niemands hott. (XVI. sz. v. jk 44.)

[3] Item . . . *waisen* . . . sull man stb. (XV. sz. vár. jk 42.) It. Den *waysn* sol man auch ein steurer vergunnen. (XVI. sz. v. jk 45.)

[4] auch was *Erben, aigen* vnd das *pluet* antrifft sull man stb. (XV. sz. v. jk 42.) It. Was *Erb* vnd *aign* vnd das *pluett* antrifft, den sol man auch eins steurer vergunen. (XVI. sz. vár jk 46.)

[5] Példaképen idézhetjük a freibergi statutumot, mely szerint a tanácsadó csak az ellenfél beleegyezésével volt megadható. (Schottnál III, 251. 253.)

[6] Item die *stewrung* sol man offenbar thun, das der *vorsprech* gehorn mag. (XV. és XVI. sz. vár. jk 47.)

ma inkább Vorsprechernek neveznénk, tudjuk, hogy az Németországban a legrégibb időktől kezdve valamennyi városi bíróságnál szerepelt mint a peres felek szószólója s érdektámogatója. Ezért téves volna azt hinnünk, hogy a Steurer vagyis Vorsprechen csakis a vádlott szószólója volt. Amint a vádlott kérhetett ilyet a bíróságtól, épp úgy kérhetett olyant a vádló is, de sőt vehetett magának a bíró is, ha hivatalból mint vádló lépett a bíróság elé. Tehát aszerint amint a panaszos vagy a panaszolt embere volt a Vorsprechen, nevezhetjük őt vádlónak vagy védőnek. Vádló, ha a panaszos, a felperes érdekében szólott; védő, ha a vádlott az alperes érdekei mellett szállott sorompóba. Szóval a bíróság előtt levő felek segítője, szószólója, tanácsadója volt a Steurer vagy Vorsprechen.

Bárkit szólított fel a bíró a törvénykezési teremben jelenlevők közül, akár a bírósági asztalnál, a sorompókon belül levő padokon ült vagy akár a sorompókon kívül levő helyen a bírói körülállásban vagyis a gyűrűben állott legyen, az köteles volt a bíró felhívását követni s annak védelmét, ki mellé védőül felszólíttatott, magára venni. Ám a bíró kötelességének nyilván csak akkor tett eleget, ha a felszólított tényleg a kellő szakismeretekkel bíró egyén volt. Ezért tehát nagyon valószínű, hogy az ilyen qualifikált egyének már a bíróság összeülésekor a sorompókon belül tartózkodtak s hogy a bíró mindig ezek közül nevezte meg a Steurereket a peres felek számára. Talán a legjobban qualifikált jogismerő egyén sem felelt volna meg kellő sikerrel feladatának ha védenczének egyéni, családi, viszonybeli körülményeit nem ismeri. Ez okból azt hisszük, hogy, legalább a mi jogkönyvünk szereplése idejében, a Steurer vagy Vorsprechen már a törvénykezési tárgyalást megelőzőleg ki volt szemelve s már megbeszélte volt a vádlóval a vádat, illetőleg a vádlottal a védelmet,

úgy hogy mikor a bíróság összeülésekor a bíró őt a szólásra szólította, már kellőképen informálva volt védencze ügyéről és körülményeiről. Fel kell eszerint tennünk, hogy az eredetileg a hallgatóságból esetlegesen kiválasztott Steurer vagy Vorsprechen később állandósult hivatalos közeggé lett, mely törvényszék előtt végzett működéseért meghatározott díjazásban részesült s nálunk is nyilván a városi procuratorok soraiból állott elő.

A vizsgálat végeztével a bíróság kimondta az *ítéletet*. Ennek megalkotása nem a bíró, sem valamelyik megbízott esküdt kizárólagos dolga volt. Közös tanácskozás eredménye az. A bíróság nyilván a vád- és védbeszédek meghallgatása s a vizsgálati eredmények constatálása után kisebb-nagyobb időre félrevonult. Az ó-germán eljárásnál az itéletet erősen befolyásolta a bírósági körülállás, az a Gerichtsumstand, mely mint hallgatóság környezte a bíróságot s a tárgyaláson jelen volt. Véleménynyilvánítás miatt e hallgatósághoz is fordúltak a schöffenek s ennek gyenge nyomát találjuk városi bíróságunknál is, hol a bíróról azt olvassuk, hogy a „jogot tudakolta a polgároktól,“ [1] minek értelme nem más mint az, hogy az itélet iránt megkérdezte a sorompón kívül álló polgárokat. Más helyt azt olvassuk, hogy „kérdéssel és itélettel“ [2] megtalálták a jogalkalmazást. Ez azonban, a polgárságnak megkérdezése tudniillik, nálunk csak merő formalitás volt, mert a polgárság nálunk nem volt az Urtheilsfinder. Maguk a tanács tagjai, az esküdtek a bíróval együtt voltak az Urtheilsfinderek. Egyes esetlegesen megkérdezett polgárok, nemkülömben a felek szószólói, tanácsadói véleménye csak informativ jelentőséggel bírt, a bíróság függetlenül s szabadon itélt. Az itélet

[1] 1413-ban: da frägt der Richter *die purger vmbs Recht.*

[2] 1412-ben: also ward *mit frag* vnd mit vrteil da erfonden. 1427-ben: Ist von dem ganczen Rat mit *vrag* vnd mit vrtail ausgesprochen.

19. A pozsonyi Országház. Az Athenaeum duczka.

megalkotását megelőző bírósági tanácskozás semmi esetre sem tartatott meg a Schranneban a jelen volt hallgató közönség előtt, nehéz, főbenjáró ügyekben, meg complikáltabb jogesetekben éppenséggel nem, hanem a bíróság félrevonult

a szomszéd helyiségbe. A német schöffen-bíróságoknál rendesen volt külön tanácskozási szoba, az u. n. Dankstube azaz Denkstube, nálunk ilyennek neve nem fordul elő, de a Schranne szomszédságában volt a Gemainstube, mely e czélra nagyon alkalmatos volt.

Az itélet kihirdetése a törvénykezési teremben, a Schranneban történt. Nem olvassuk ugyan, de azért bizonyos, hogy a formalitások korában az itélet kihirdetése sem történt külső formaságok nélkül. Ezek a kihirdetést csak ünnepélyesebbé tették. A halálos itélet végrehajtásához szükséges volt annak háromszori kimondása. A második itélet után, mely zárt ajtóknál történt tanácskozás eredménye, a vádlottat előkészítették a hóhér által utolsó útjára. A harmadik halálos itélet után a terembe vezették a vádlottat s a bebocsájtott közönség előtt kihirdették az itéletet. Aztán a bűnöst átadták a hóhérnak, két tanácsbeli kikisérte a vesztőhelyre s ott az itéletet rajta végrehajtották. Olykor azonban a halálos itélet nem lett végrehajtva, mert az itélet meghozatala után újból előléptek a közbenjárók, kérve az itélet szigorának enyhítését az elitélt számára. Nem egy esetben közbenjárásuk tényleg foganatos volt, mert kegyelmet szereztek a halálra itéltek számára vagy egyébként könnyítették számukra a kiszabott bűntetést. Igy kegyelmezett meg a városi tanács 1413-ban Gengleinnak, Albricht Miklós gyilkosának, több jámbor ember közbenjárására és kérelmére, átváltoztatva halálbűntetését római és aacheni kényszer- zarándoklásra meg anyagi kárpótlásra.[1] Ugyancsak ez évben kegyelmezett meg a pozsonyi

[1] da chamen *erber frum lewte* vnd paten dy obgennten drey brueder Obracht Niklain, Obracht petrain vnd Obracht hannsen, vnd ir hawsfrawn vnd ir Svester, auch ander ire fravnd *mit fleissigen enczigen gepet* als herre, das Sy denselbn Genglein vor uns durich got *vnd durich der erben lewte gepet* willn gnua teten, vnd desselbn mords begabn In solichn punten als hernach geschribn stet. (1413 évi *Act. Prot.* a vár. ltban.)

tanács Sunberki Nickelnek is, ki Rudel István és Ilona anyját késsel megölte, a pozsonyi polgármester és egyéb pozsonyi és szentgyörgyi tisztességes s istenfélő ember közbenjárására. Halálbüntetését római zarándoklásra változtatták.[1] Igy kegyelmezett meg 1417-ben a pozsonyi bíróság erlangeni Silber Frigyes szolgának, ki gazdájánál, Gwalt Jánosnál szándékolt betöréseért halállal volt büntetendő, de kinek büntetését a bíróság Kappler István, pozsonyi várkapitány és neje valamint egyéb egyházi és világi urak közbenjárására örök számüzésre enyhítette.[2] Igy kegyelmeztek továbbá 1455-ben Krausz Péternek, kit különféle bűntények miatt szintén halálra ítéltek, sok *közbenjáró* kérelmére azonban 1000 arany forintnyi bírságra enyhítették ítéletét, mit V. László király is helyben hagyott.[3]

[1] do chamen *früme Erben lewte als der purgmayster zu prespurg und ander auf dem Rat, und auch non sond Jörigen* und haten den egnan steffel, helenen seyn swester das sew den egnan Nickler den armen sunder auf nemen und teten sey durch gottswillen vnd *durch erber lewte pett willon* also beschaidenlich das der v'bennte Nickel von Sunberk eyne Romphart tun schol van sand miklos tag vber eyn Jahr. datum posonyi feria sexta proxima ante fest. Sti Thome aptli. (*Prot. Act.* Anno d. m° cccc° XIII.)

[2] vnd pater auch mit Im durch gots vnd unser fravn willn vnd durch der hailign czeit willn der vastn der *Edelman peter Chapler vnser hauptmann mit seiner hawsfr. vnd ander ffrumme levte, gaistlaich und w'tleich,* also das man den egennten ffritschen (Silber von Erlangen) des rechten clag vnd gerichts *durch gots vnd unser ffrawn willen vnd frumer lewt pett uberhub,* vnd also tat man Im gerade seines leibs also das wir der Richter vnd der Rat als wir sassen durch gerichts willn In der Schrann v'saget Im offenleich die Stat zu Prespurg, vnser gepiet vnd grund, Immer vnd ewigleichn. (1407 évi *Prot. Act.*. a vár. ltban.)

[3] Intelleximus, írja V. László király a pozsonyi tanácsnak: quod vos quendam petrum Kraus vestrum, racione quorumdam delictorum captivassetis et ordine Juris Civitatis vestre pena condemnassetis capitali, *tandem supplicacione et intercessione multorum* ex huius modi captivitate emittendo eidem vitam donassetis tali tamen condicione, ut ipse petrus nunquam pro huiusmodi excessibus suis in prefata Civitate nostra vel officiolatum habere possit, neque pro huiusmodi suo delicto a nostra Maiestate graciam impetrare, super qua re non solum fidejussores idoneos et fidedignos adhibuisset, sed eciam literas sigillis . . . Ladislai Groff de Bozin ac Andree Paumkircher Capitanei castri nostri Posoniensis comunitas vobis ob maiorem cautelam dedisset, promissisque insuper Mille florenis auri ad festum purificacionis B. M. V.

Magánjogi pertárgyalások befejeztével a felek kívánságára irásba foglalták a bírósági döntést. Ily okmányokat határozatoknak, Spruchbrief-, Spruchzetel-nek neveztek s a résztvevő bírói tagok pecsétjeivel voltak hitelesítve és örök emlékezet okáért a városi könyvbe is be lettek iktatva. Bűnfenyítő pereknél határozat-okiratokat nem állítottak ki, csakis számüzéseknél és főbenjáró ügyekben. Hogy a bíráskodást befejezték e áldomásivással, mint ahogyan az az ó-germán szervezetű bíróságoknál, a Märkerdingek- meg a Voitsdingek-nél történt, nem tudjuk megmondani. Valószínű, hogy nálunk sem volt e szokás ismeretlen s hogy e végett is tartottak a városházi éléskamrában és pinczében különféle enni- és innivalókat, amint ezt már máshelyt említettük.[1]

proxime afuturum pro municione et augmento Civitatis vestre se daturum. A király e feletti megelégedését fejezi ki s kívánja, ut huiusmodi pecunia in prefixo termino b. M. V. exigatur eaque pro *fabrica et municione murorum seu ad alium usum* et comodum Civitatis vestre exponatur. Kelt Bécsben 1455. (*Dipl. Pos.* III, 164—165.)

[1] E kötet 89 lapján.

VII.

A város igazságszolgáltatási ügyének kifejlődése. A jogorvoslatok, panasz, felebbezés, igazolás, perújítás.

20. A restaurált pozsonyi polgárgyámolóház emlékérme.

A XIII. század végén, melyről városunk első ismert szabadalomlevele származik, a bíróságilag eldöntött peres ügyekben a felek több perorvoslatot ismertek, egyik az, melyről magában a szabadalomban szó van. III. Endre király 1291 évi szabadalmának egyik pontja szerint ugyanis: ha a bíróság igazságtalanúl itélt és a felekkel a hozandó igazság tekintetében megállapodásra jutni nem tud, *nem ők, hanem a bíróság tagjai a király elé hívassanak.*[1]

E pont szakasztott mása más városok privilegiumai ide vágó határozatainak. Midőn III. Béla király 1191-ben a pécsi egyház népének szabadalmat ad s bírájukúl a pécsi püspököt, illetőleg annak közegét rendeli, hozzáteszi, hogy azon esetben, ha a püspök a panaszosoknak igazságot nem szolgáltatna, *az tisztességgel a király elé idéztessék.*[2]

[1] Si vero Judex ipsorum, Jurati vel cives in reddenda iusticia defecerint, non partes, sed Judex et Jurati, si inter se ad faciendam iusticiam partibus convenire non poterunt, ad nostram presenciam evocentur. (Endlichernél 625. l. Michnay-Lichnernél 247—248 ll.)

[2] verumtamen si iusticiam conquerentibus denegaret idem episcopus, ad regiam possit et debeat presenciam, cum reverencia tamen debita evocari,

Imre király, a patakiaknak adott 1201 évi szabadalmával megengedve a bíróválasztást, megjegyzi, hogy ha e bíró az igazságszolgáltatásra képtelen volna, *akkor a nádor vagy a király ítéletéhez forduljanak.*[1] II. Endre a zágrábi egyháznak adott 1217 évi privilegiumában földönfutóvá, száműzötté kívánja tenni azt a királyi sarjat, ki az egyház jogait sérteni merné, ha pedig magyar nemes, az *a püspök által idéztessék a király elé.*[2] Ugyanezen király a szatmárnémeti vendégeknek adott 1230 évi szabadalomlevele említi azok szabadon választott bíráját s azt, hogy e mellett minden egyéb bíró hatósága alól felmenti őket, csakis a *magáét* és *a tárnokmesterét* tartja hatályban.[3] IV. Béla király a nagyszombatiaknak adott 1238 évi kegyirata szerint, ha a szabadon választott bíró az igazságszolgáltatásban hanyag vagy járatlan, vagy ha őt s ítéletét a község megveti, *akkor ügyük a király ítélete alá bocsátandó.*[4] IV. Béla király a győri várnépnek adott 1240 évi privilegiuma szerint saját bírájuk, a fő- vagy alispán ítélőszékétől *csak akkor fordulhatnak magasb bíróhoz,* ha a maguk bírája az igazságszolgáltatásban késlekedő volna.[5] Ugyanezen király a zágrábi vendégek számára adott 1242 évi szabadalmában oda nyilatkozik, hogy ha a felperes előtt a bíró gya-

---

conquerentibus responsurus. (Endlichernél 393. l.)

[1] ab electo inter se preposito iudicentur, quo propter negociorum difficultatem non sufficiente, palatini comitis sive regis subeant iudicium, nec in secularibus alios habeant. (U. o. 399. l.)

[2] si autem fuerit de nobilibus Hungarie, et citatus fuerit ab episcopo *ad regis presenciam,* antequam episcopo respondeat, fizessen 50 márkát a királyi kincstárnak s 50-et a püspöknek, rege eodem forcius compellente. (U. o. 412. l.)

[3] Exemimus eciam eos ab omnium iudicum iurisdictione, *iudicandi facultate nobis tantum ac magistro tavernicorum nostrorum* pro tempore constituto. (U. o. 427. l.)

[4] qui si in facienda iusticia repertus fuerit negligens vel imperitus, vel si villa communiter contemnat, *tum demum ad regis iudicium recurratur.* (U. o. 445. l.)

[5] sed si ipsi (t. i. comes vel curialis comes) in exhibenda iusticia negligentes exstiterint, coram superiori conveniantur. (U. o. 450. l.)

nús, akkor ügyében a város összes elöljárósága itéljen és ha ezek itéletében sem bír gyanúokoknál fogva megnyugodni, *idézze őket a király elé,* hol azonban valamennyi helyett csak maga a bíró fog megjelenni.[1] Ugyanígy történt az egyéb ügyekben is, ha valaki a bírót és a polgárokat, vagy a polgárokat egyedül a király elé szólítja, ilyenkor is mindig csak maga a bíró járuljon a király elé.[2] Ha pedig valaki mellőzve a maga bírája itéletét, ellenfelét egyenest a király elé idézi, az idézett vagy idézettek helyett szintén csak a bírónak kell a királyhoz mennie, de tartozik neki az összes úti költségeket megtériteni, amiért a szabadalom törvényes tekintélyét megvetette s ellenfelét nem a városi bíróság elé állította.[3] Ily értelemben intézkedik IV. Bélának a zágrábiak részére adott 1266 évi szabadalomlevele is.[4] Az 1242 évben a szamoboriak számára kelt szabadalomlevél azonkép kijelenti, hogy ha a szabadon választott bíró a panaszosnak eleget nem tesz, *a bíró a király elé idézendő.*[5] IV. Bélának a pesti vendégeknek adott 1244 évi szabadalma szerint bírájuk, ha az igazságszolgáltatásban nem volt kielégítő, *a király elé járulni tartozik.*[6] István szlavon bánnak

[1] Quod si iudex suspectus habebitur, et actor legitimam causam recusationis inallegaverit, convocatis omnibus majoribus civitatis, ipso iudice presente, negociem decidatur. De quorum sentencia si adhuc contingeret dubitari, et actor importunus eos *ad regis citaverit presenciam,* solus iudex pro aliis omnibus ire teneatur. (U. o. 454. l.)

[2] Eodem modo, pro quacunque causa iudicem civitatis et cives, vel cives solos *ad regis presenciam siquis citaret,* non tenetur ire nisi solus iudex civitatis. (U. o. 454. l.)

[3] Quod si quis aliquem civem vel cives, non requirens antea iusticiam sibi fieri a iudice civitatis, *ad regem citaverit,* pro illo vel illis iudex ire tenebitur, et si citator refundet expensas, eo quod contempta auctoritate legalis privilegii, sibi cogniti, irrequisito iudice civitatis, fatigaverit eum frustra laboribus et expensis. (U. o. 454. l.)

[4] Endlichernél 510—511. ll.

[5] et si ab eorum iudice conquerentibus satisfieri non poterit, iudex eorum *in nostra presencia,* et non alias super ipsa causa citatus, debeat et teneatur respondere. (U. o. 456. l.)

[6] sed si per ipsum debita iusticia alicui non fuerit exhibita, ipse villicus et non villa, *debeat conveniri coram nobis,* vel illo cui duxerimus committendum. (U. o. 467. l.)

a kőrösi vendégek részére adott 1252 évi szabadalma szerint, ha bírájuk a pereseknek igazságot nem szolgáltatna, *akkor ő a bán színe előtt vonassék felelősségre.*[1] IV. Bélának a dobronyai és bábaszéki vendégeknek adott 1254 évi privilegiuma azt határozza, hogy ha a közös akarattal választott bírájuk nehéz ügyben itéletet nem mondhatna, akkor ez ügygyel *egyenest a király* és nem a zólyomi főispán vagy tisztje elé kell járulniok.[2] IV. Bélának a fejérvári egyház népének adott 1254 évi szabadalma szerint ügyeiket sem a király, sem a nádor, sem a főispán, sem a szolgabírák nem itélik el, hanem csak a prépost és a káptalan. A király vagy képviselője csak akkor, ha az egyház népe és egyéb külömböző állapotú népek közt közösen bírt földek felosztása forog fenn. De ha a prépost és a káptalan az igazságszolgáltatásban valamelyik félnek gyanúsaknak tetszenének, akkor a gyanú eloszlatására s a fél megnyugtatására *a bíróságba királyi ember is bevonható.*[3] IV. Bélának a jasztrebarskai vendégeknek adott 1257 évi privilegiuma szerint, ha bírájuk a perlekedőknek eleget nem tenne, *akkor ő a králg elé idéztessék*, hol ez ügyben számot adni köteles.[4] IV. Bélának a nyitrai vár népe számára adott 1258 évi szabadalma értelmében, ha bírájuk s esküdtjeik nehéz ügyben eljárni nem tudnának, *akkor ők a király vagy a tárnok elé idéztessenek* az igazság meghatáro-

---

[1] Maior vero ville, si querulantibus iusticiam denegaret, idem maior ville *coram presencia solius bani* pro tempore constituti *impetatur.* (U. o. 480. l.)

[2] quod si adeo gravis emerget questio inter ipsos, ut villici seu iudicis sui non possit commode sentencia terminari, *ad nostram specialiter,* et non comitis de Zolom, vel officialis ipsius, *accedere iudicium teneantur.* (U. o. 482—83. ll.)

[3] Si quidem in reddenda alicui iusticia ipsos suspectos habere conarentur, ob huiusmodi suspicionis causam removendam, pro cerciori facti cautela, *hominem regium adiungendum et audiendum producere possunt.* (U. o. 485—86. ll.)

[4] Et si ab ipsorum iudice conquerentibus satisfieri non possit, *iudex eorum in nostra presencia,* et non alias, super ipsa causa citatus teneatur et debeat respondere. (U. o. 496. l.)

zása és kiszolgáltatása végett.[1] IV. Bélának a komari vendégeknek adott 1263 évi szabadalomlevele szerint, ha bírájuk az igazságszolgáltatásban hanyag vagy közömbös volna, *akkor ő a király elé idéztessék.*[2] V. István királynak Szatmár városa lakói részére adott 1264 évi szabadalma szerint, ha bírájuk hanyag volna az igazságszolgáltatásban, *akkor ő a király elé idéztessék.*[3] V. István királynak a győri vendégnépnek adott 1271 évi szabadalomlevele szerint, ha bírájuk nekik igazságot nem akarna szolgáltatni, *akkor ő a király elé idéztessék.*[4] III. László királynak a sopronyiak számára adott 1277 évi szabadalma szerint, ha bírájuk hanyagúl osztogatna igazságot, *akkor a király elé idéztessék, ki személyesen fogja az ügyet elintézni.*[5] III. Endre királynak a tordai vendégnép számára adott 1291 évi szabadalma a bíráskodásból kizárja a vajdát, a tordai főispánt s tisztjeit, fenntartja azt a helyi bíró mellett *magának és a tárnokmesternek.*[6]

Ez idézetekből tehát láthatni, hogy a helység bíráján kívül mint itélő bíróságok a király, a nádor, a tárnok s a bán is említvék és pedig mindannyiszor nem mint első, hanem mint másodfokú bíróságok, mert a király, a nádor, a

[1] sed si super arduis negociis diffinire forsitan ignorarent, *volumus ut ad nostram presenciam vel magistri Tavernicorum ad examen pro determinanda et impetranda iusticia convocentur.* (U. o. 499. l.)

[2] et si villicus in reddenda iusticia de hospitibus cuilibet extraneo negligenter se gesserit vel remissus, non illi hospites contra quos agitur, sed villicus, citacione facta *coram nobis debeat conveniri,* iuxta aliorum hospitum nostrorum libertatem. (U. o. 504. l.)

[3] qui si facere iusticiam negligeret, non civis sed ipse villicus *in presenciam regis* citari deberet. (U. o. 505. l.)

[4] et si idem villicus iusticiam querulantibus facere recusaret, non hospites, sed villicus *ad nostram presenciam* iuxta regni consuetudinem evocetur. (U. o. 526. l.)

[5] Et si idem villicus in facienda iusticia negligens fuerit, non reus, *sed villicus ad nostram presenciam evocetur, et nos personaliter decernemus de causis eorumdem.* (U. o. 546. l.)

[6] preter personam *nostre maiestatis* vel *magistrum Tavernicorum nostrorum,* qui pro tempore fuerit constitutus. (U. o. 621. l.)

tárnok s a bán az egyes privilegiumok értelmében mint bírósági forum csak akkor lép fel egyes peresügyek elintézésében, midőn ez ügyek a helyi bíróságoknál kellő vagy kielégítő elintézést nem nyertek. Az okok, melyek miatt az ügyek a helyi autonom bíróságoknál óhajtott elintézést nem nyertek, különféléknek gondolhatók. Náluk az ügyek vagy azért nem nyertek kellő elintézést, mert a bíróság egyátalán igazságot szolgáltatni nem akart, mit csak úgy érthetünk, hogy a bíró a felperes panaszára az alperest elmarasztalni nem akarta; vagy úgy, hogy bírói teendőjében ugyan eljárt, de részrehajlóan, úgy hogy vagy a felperes, vagy az alperes, vagy talán egyik sem volt igazságszolgáltatásával megelégedve; vagy úgy, hogy az itélet alá bocsátott jogeset oly bonyolódott s nehéz természetű, hogy azt a bíróság legjobb akarat mellett sem tudta igazságosan elintézni; vagy végre úgy, hogy a bíróság lelkiismeretesen alkalmazta ugyan jogi tudását az itélete alá bocsátott ügy megitélésében, de azért a felek egyike vagy másika még mindig nem tudott abba belenyugodni, azt magára nézve sérelmesnek tartva. Ily esetben tehát a perlekedők egy magasabb, nézetök szerint jogjártasabb, igazságosabb s részrehajlatlanabb bírósági közeghez fordulhattak, vagyis ügyüket appellálhatták. Csakhogy ez az appellátio nem a mai felebbezés értelmében veendő, mert az elégedetlen felek nem tehettek egyebet, mint hogy *panaszszal* járulhattak a kijelölt magasb bírósághoz, ott sérelmes ügyükben orvoslatot keresve. Az orvoslat abban állott, hogy a bepanaszolt bíróság testületéből maga a bíró, néha vele az esküdtek nehányai is a király elé idéztettek, hol számot adni tartoztak itéletük felül; hol itéletüket okadatolniok kellett, vagy ahol maga a magasb bíróság, ha az első itéletet csakugyan elegendően okadatoltnak nem találta, új itélettel döntötte el a felpanaszolt ügyet.

A merő panaszlásból állott ezen felebbvitelben iróink némelyikei *frank* szokást ismernek fel, tehát városi privilegiumaink s így Pozsony privilegiuma ezen határozataiban is oly kedvezményt látnak, melyet az egyes telepesek, a hazánkba beván dorolt vendégek hoztak volt magukkal hazájokból s mely eszerint a XII. és a XIII. századokban mint új jogszolgáltatási intézmény tünnék fel a hazai, országos jogszolgáltatással szemben. Pedig a dolog megfordítva áll, mert ez institutio az országos jogszolgáltatás mezejéről került a privilegiumokba s így szabadalmazott városaink autonom életébe s joggyakorlatába, bár éppenséggel nem tagadjuk, hogy eredetileg, a XI. században a panaszszal való élés joga csakugyan a frank gyakorlatból vétetett az országos magánjogi eljárásba.

Árpádházi királyaink korszakában mi egyátalán azt észlelhetjük, hogy a hatalomviselők *felelősséggel* viselték tisztségeiket, mert azokról számot adni tartoztak a királynak. Az országos nemesség főbírájának, a nádornak[1] esküvel kellett fogadnia, hogy maga előtt fogja tartani a törvényeket s hogy megtartatja azokat másokkal is. Ha rosszúl járna el hivatalában, őt az alattvalók kérésére a király foszsza meg méltóságától.[2] Így aztán nem képzelhető, hogy az alantasb közigazgatási vagy bírói tisztviselők a hatalom és tekintély legfőbb birtokosának, a királynak felelősséggel nem tartoztak volna. Ha történeti emlékeinket tekintjük, azt látjuk, hogy királyaink III. Béláig Nagyboldogasszony, később pedig Sz. István király nyolczadján át Székesfejérvárott tanácsot szoktak volt tartani. Az 1024 évi oklevél szerint a király Boldogasszony ünnepének másodnapján Fejérvárott a főpapokkal és országos bárókkal szorgalmasan tanácskozott.[3] Szt.

[1] 1222: 8. tcz. Endlichernél 414. l.
[2] 1231: 3. tcz. Endlichernél 429. l.
[3] una cum prelatis et baronibus regni nostri ... anno millesimo vigesimo quarto, crastino festi assumtionis B. Virginis, quum essemus in Alba, inito

Gellért életiratából megtudjuk, hogy Sz. István király Nagyboldogasszony napjának ünneplésére Fejérvárra jött s hogy akkor szokásban volt oda összehívni az apátokat és püspököket.[1] I. László király III-ik törvénykönyvében a Nagyboldogasszony napja mint a királyi itélet napja említtetik, melyre idézések történnek.[2] III. Béla király 1175 évi okmányából tudjuk, hogy ő a Sz. Király napját Fejérvárott töltötte s akkor a zágrábi kanonokok jelentek meg előtte.[3] Az 1222 évi aranybulla első czikke szerint köteles a fejedelem évenként a Sz. Király ünnepét Fejérvárott tölteni, ha pedig akadályozva volna, akkor helyette a nádor tartozik ott megjelenni s az ügyeket meghallgatni. Ott minden nemes is jelen lehet. Még érthetőbben szól az aranybullát kibővítő 1231 évi törvény első czikke, mely szerint a király azért tartozik Fejérvárott megjelenni, hogy ott az elnyomottak félelem nélkül adhassák elő panaszaikat. Ekkor a nemeseken kívül mások is megjelenhettek ott szabadon és félelem nélkül. A főpapok pedig kötelesek ott jelen lenni, hogy a szegények panaszait meghallgassák és a veszélyeztetett szabadságot oltalmazzák.[4] Az 1267 évi törvény azt rendelte, hogy Fejérvárott mindenik vármegyéből 2—3 nemes jelenlétében orvosol-

consilio diligenti, cum matura deliberatione duximus discernendum. (Fejérnél: *Cod. Dipl.* I, 308.)

[1] cum beatus rex Stephanus pro celebrando festo beate virginis annuali Albam venisset, tunc mos erat convocare abbates et episcopos. (*Vita S. Gerardi* cap. 8. Endlichernél 212. l.)

[2] in assumpcione s. Marie omnes regi presententur . . . Veniant et illi omnes qui dicuntur Wzbeg ad curiam in eadem festivitate, et secundum quod regale iudicium ordinaverit, postmodum ratum permaneat . . . Representent eos regi in assumpcione s. Marie virginis. (L. Lad. reg. Decret. III. 2. Endlichernél 342. l.)

[3] quum Albae S. regis Stephani solennes agerem dies: Zagrabienses Canonici cum Vgrino . . . devotas porrexerunt preces. (Fejérnél: *Cod. Dipl.* II, 188.)

[4] Statuimus, ut annuatim in festo Sancti Regis, nisi arduo negotio ingruente, vel infirmitate fuerimus prohibiti, Albae teneamur solemnizare. Et si Nos interesse non poterimus, Palatinus procul dubio ibi erit pro Nobis: Et vice nostra causas audiet. Et omnes Servientes, qui voluerint, libere illic conveniant. (*Corp. Jur.* I. Decret. Andr. Art. 1. §. 1.)

tassanak a sérelmek és téríttessenek meg a károk.[1] Végre az 1291 évi országgyűlés határozatából minden bárónak és nemesnek meg kell évenként egyszer jelennie Fejérvárott, hol nyomozás tartatik aziránt, vajjon a bárók a vármegyékben fenntartották-e az ország jogait és ott a király s tanácsosai itélete szerint jutalmat nyerjenek vagy bűntetéssel sújtassanak.[2]

Ime, abban a korszakban, melyben városaink s Pozsony is autonomiai jogok birtokába jutottak, országos törvény volt a székesfejérvári szentistvánnapi itélet, hol a nemesség jogait reclamálhatta, nemesség és szegénység a királytól vagy a képét viselő nádortól s a királyi tanácstól igazságot követelhetett szenvedett sérelmeikben. Ide hozhatták panaszaikat, vagyis ide felebbezhették jogsérelmeiket. Gyakorlatban volt tehát e jog már akkor, mikor városi autonomiák még nem léteztek vagy még csak alakulóban voltak s így nyilvánvaló, hogy e jog az országos alkotmányból került a privilegiumokba.

De ha az így van, akkor méltán kérdezhetjük, hogyan kerülhetett egy már országosan ismert s élvezett joginstitutio mint *különös kedvezmény* a városok autonomiai jogai közé? Ha e jogot országosan gyakorolták, akkor az nem lehetett a városokra nézve *különös kedvezmény.* Pedig tényleg

[1] In festo sancti regis, nisi arduo negocio regni nostri ingruente vel infirmitate prohibiti fuerimus, Albe tenemur sollempnisare, ut ibi oppressi sine timore querimonias suas nobis possint exponere: sed si nos non possumus interesse, Palatinus interesse tenetur, ut vice nostra causas audiat, et omnes servientes nostri et alii, qui volunt, libere et sine timore illuc conveniant. Prelati ecclesiarum, ut archiepiscopi et episcopi, ad pauperum querimoniam audiendam, et infracte forte libertatis concesse confirmationem . . . tenentur interesse. (Andr. reg. Decret. II. 1. 2. cz. Theinernél: *Mon. hist. Hung.* I, 109. Endlichernél 429. l.)

[2] Item ordinamus, quod singulis annis in festo s. regis unus ex nobis Albam venire debeat, et de quolibet comitatu duo vel tres nobiles debeant convenire, ut in eorum presencia de omnibus damnis et iniuriis per quoscunque datis et illatis omnibus satisfiat. (Decret. Belae reg. IV. 8. cz. Endlichernél 514. l.)

kedvezmény volt, mert az idegen telepesek, a hospesek, a városainkba költözött külföldiek nem voltak nemesek, *tehát a nemesek jogait sem élvezhették.* Bár díjaikra nézve egyenlőknek vették őket az ország nemeseivel, de egyéb szabadságaikra nézve a nemesekkel egyenlőknek nem tartották, azok kiváltságaival nem élhettek, városukon és területükön kívül tanúskodásukat el nem fogadták a nemesek mellett, károk vagy adósságok megtérítésében a városon kívül őket egyenkint egy-egy forinton felül esküre nem bocsájtották.[1] A panaszszal való élés joga ugyan XIII. századi törvényeinkben mint a nem nemesekre is kiterjedőnek mondatik, de a törvény ezen határozata nyilvánvalóan csak holt betű volt. Az úriszéknek, a földesúri bíráskodásnak, a várispánsági hatóságnak alávetett nem-nemesek hasztalanul iparkodtak a törvénynek rájuk is kiterjedő kedvezményét értékesíteni, mert a rendi szervezet befolyása sokkal erősebb volt, sem minthogy a felett egy mindenkép elnyomott néposztály győzedelmeskedhetett volna. Ezért joggal mondhatta 1232-ben az esztergomi érsek, midőn az országot interdictum alá helyezte, „hogy a szegények sorsa naponként terhesebbé lesz." Ezért értjük, hogy a városok nem-nemes jövevényei különösen kívánták magukra kiterjesztetni a nemességnek ezen „panaszszal való élés" jogát s azt mint kedvezményt privilegiumaikba foglaltatták. Ennek ellenkező esetben nem lett volna semmi értelme, miután akkor mint nem a nemességhez, hanem a polgársághoz tartozó osztály is akadály nélkül osztozkodhatott volna a nemesség ezen előnyében. Vannak a városi privilegiumok közt olyanok, melyekben ezen „panaszszal élhetés jogáról" nincsen szó, ez annak a jele, hogy az ily városok e jogot maguknak sem puszta gyakorlat, sem utólagos

[1] 1291: 25. tcz. Endlichernél 619. l.

szentesítés vagy adomány útján még meg nem szerezhették. A privilegiumok átalán az autonomiát nem egy s ugyanazon, hanem külömböző fejlődési fokozaton mutatják s így az országos joggal szemben e tekintetben is kisebb-nagyobb haladást képviselnek.

A „panaszszal élhetés joga“ a peres eljárásban nyilván több oknál fogva a nemességre nézve is nagyon tökéletlen jogorvoslatot képezett, mert az alkalom, mely erre kinálkozott, nagyon ritka, csak az augusztusi Sz. Istvánnap lévén erre kijelölve. Számos panaszosnak az ország távol eső részeiből teljes lehetetlenség is volt Székesfejérvárott megjelennie. Felkell tennünk, hogy csakis a szomszédvidék népe jelent meg ott, de még ez is vajjon nyerhetett-e ilyen rövid idő alatt megbízható jogszolgáltatást? Sommás lévén az eljárás, volt-e a király-bíró vagy helyettese a nádor a legjobb akarat mellett is abban a helyzetben, hogy a bonyolódottabb perügyek anyagát jól megismerhette s az igazságnak megfelelően elintézhette? Eltekintve egyes kisebb esetektől, nyilvánvaló, hogy a magánjogi ügyek egészen háttérbe szorulhattak a merő közigazgatási ügyek mellett. Inkább csak egy *elvnek* kimondásából és felállításából állott az egész jogorvoslat, az elvnek gyakorlati haszna a magánjog terén csak a legcsekélyebb mértékre szorítkozhatott.

Ezt a hátrányt azonban a nemességnek egy másik institutio tette jóvá. Tudjuk, hogy a nádor, ki eredetileg palotai méltóság volt s ezért comes palatinusnak is neveztetett, utóbb országos méltósággá lett. Míg udvari méltóság volt, addig ő a királyi curia élén állott, de mióta országos méltósággá lett, attól fogva már nem a királyi curiában itélt, hanem azon kívül, akár saját curiájában tartott bírói székeken, akár vidéken, vidéki congregatiókon, az ú. n. nádori gyűléseken. E congregatiókra két-három

szomszédmegye nemes közönsége gyűlt össze s ilyenkor a nádor legkiválóbb teendője az igazságszolgáltatás volt. Csak a nemesek főbenjáró ügyeit nem fejezhette be a király tudta nélkül,[1] egyebekben törvényesen bíráskodhatott s így a nemességnek elég gyakran nyilt volt alkalma különféle peres ügyeit is a nádor főbírói foruma elé hozni.

A nádori gyűléseknek azonban tárgyalási tekintetben ugyanazon fogyatkozása volt mint a szentistvánnapi ítéletnek: bonyolódott tárgyakat, rövid, sommás eljárás mellett érdemlegesen elintézni nem lehetett, minek következtében számos perfél a kivánt jogorvoslathoz itt sem jutott. De lényegesen javult a helyzet az Árpádkorszak után a XIV-ik században. A nádori hivatal az Anjouk idejében újból egyesítve lett a királyi curiával s ezentúl a vidéki congregatiókon a nádori gyűléseken osztogatott nádori igazságszolgáltatás főfeladata nem az volt, hogy rövid úton döntsön jogi kérdésekben. A perek a nádori gyűléseken csak kezdetöket vették, folytatva és befejezve még csak a nádor által a királyi curiában tartott itélőszéken lettek, s így a bonyolódottabb perek is érdemlegesebb megoldást nyerhettek. Ezentúl már nemcsak panasz-jogról volt szó, hanem szabad felebbezési jogról is. A XIV. században már városainknál is a felek *szabad felebbezési joga* jut érvényre. Ekkor két oly felebbezési forum alakult, mely a perorvoslatnak sokkal jobb biztosítékát képezte s a bonyolódottabb ügyek igazságos elintézését is inkább helyezte kilátásba. E két felebbezési forum: *a tárnokmesteri hivatal* és a *királyi itélőszék*. Hogy e két forum tényleg a XIV. században már fennállott, azt világosan bizonyítja Erzsébet királynénak egy 1382 évi rendelete, melyben a pozsonyi polgároknak, *kik a kir. tárnokmesterhez, vagy a királyi itélőszék elé idéztetnek*,

[1] Aranybulla 1222: 8 tcz. és 1231: 18 tcz.

szabadjára hagyja, ott vagy személyesen vagy képviseletben megjelenni.[1] A tárnok bíráskodását amúgy is több concret adat bizonyítja. 1383-ban aug. 31-ikén Németh István deák[2] és Jakab fia Kálmán pozsonyi polgárok több alperes pozsonyi polgár ügyében megjelentek Zámbó Miklós tárnokmester s pozsonyi főispán itélőszéke előtt.[3] 1384 jan. 30-ikán a szentmártoni apátnak a Csalórév ügyében Benthlow Cristan, Herder János és Mendel özvegye pozsonyi polgárok ellen folytatott perét Zámbó Miklós tárnokmester s pozs. főispán elhalasztja jan. 23-ikáról april 24-ikére.[4] 1384 máj. 1-én ugyanezek perét nevezett Zámbó Miklós újból elhalasztja Sz. Mihály napjáig.[5]

Meg kell jegyeznünk, hogy a tárnokmester bírói jogilletékessége eredetileg nem országos törvényeken, hanem pusztán királyi kegyleveleken s később királyi rendeleteken alapszik. Bírói jogilletékessége tehát élesen különbözik a nádor bírói jogilletékességétől, mert a nádort országos törvények tették a nemesség felebbezési főforumaúl. Ezért nem is mondhatjuk, hogy a tárnoki itélőszék jogilletékességét maguk a városok is legott elismerték s ellenkezés nélkül elfogadták volna. Inkább is azt a tapasztalatot teszszük, hogy a városok még oly időben is idegenkedést mutattak a tárnoki itélőszék iránt, mikor az mint felebbező forum már országos törvénynyel volt elrendelve. A városok ezen idegenkedése nem is volt alap nélküli. A városok, saját községeikben teljes önkormányzási jogokra törekedve, természetes, hogy a rájok kiterjedő felsőbb bíróságban is oly jogelveket kívántak alkalmaztatni, melyek a maguk város-községi bíráskodási elveiknek megfeleltek. Megtörtént, hogy, főleg kezdetben, a tárnok-bíró eljárása nem egyezett

[1] Werbőczy: *Jus Tripart.* III, 9.
[2] Stephanus literatus dictus Németh.
[3] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 130.
[4] Fejér: *Cod. Dipl.* X. I, 203. X. VIII, 161.
[5] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 162.

a városi bíróságnál uralkadó eljárással. A tárnok-bíró, mint a királyi curia egyik jogszolgáltató közege, az országos jogot tartotta szemei előtt. Bírószéke amellett vegyes személyzetből állott. Bírótársait, csak úgy mint a nádor és az országbíró, a királyi curiában jelenlevő főpapi, bárói és nemesi elemekből veszi. A városi elemek kezdetben csak szórványosan voltak bírói székén képviselve. Zámbó Miklós tárnokmesternek 1383 ápr. 9-ikén[1] tartott ítélőszékén bírótársai főpapok, bárók, nemesek és több városi bíró.[2] Igy volt az sokszor a XV. században is.[3] Ahol tehát a városi elem nem volt kizárólagos az itéletmondásban, ott a különleges városi jogszolgáltatási elvek igen könnyen szorultak az országos jogszolgáltatási elvekkel szemben háttérbe s így az autonomiai jogok épp azon forumnál jutottak sérelemhez, melynél a pereskedő felek jogorvoslatot kerestek. Kivált, ha maga a tárnok sem ápolt a városi különjogok iránt jóakaratot. 1414-ben, az akkor Konstánczban, az egyházi zsinaton időző Zsigmond királyhoz a városok részéről a legkeservesebb panaszok érkeztek az 1410 óta főtárnokmesterré lett Pelsőczi Bebek János hivataloskodása, önkényszerű bíráskodása és durva bánásmódja ellen. A panaszoknak igazaknak kellett lenniök, mert a király 1517-ben ápr. 24-ikén a tárnokot ilyesektől szigorúan eltiltotta.[4] Sőt meghagyta akkori helytartójának,

[1] Budae 12⁰ die octav. f. Pascae Dni.

[2] judices quamplurimarum civitatum. Okirat az orsz. ltban. Hajnik: *A király bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházakbeli királyok korszakában.* 4 l. (Akad. Ért. Bpest 1892. XV. k. 4 sz.)

[3] Igy tudjuk, hogy midőn Berzeviczy Péter tárnokmester 1426-ban Lőcsén tárnokszéket tartott, erre közbírákúl nemes urakat, Zsigrai Tóth Mihály sárosmegyei alispánt, Görgey Pétert és Bethlenfalvi Thurzó Márton újvári várnagyot hivta meg. (Wenzel: *Nevezetes per lőcsei polgárok közt 1421—1429.* Pest 1873. 7. l. Ugyanő: *A XV. századi tárnoki jog* 41. l.)

[4] Animo plurimum gravato, et non sine grandi admiracione . . . vobis insinuare cogimur — írja a király — videlicet quod vos alieno quasi motu ducti, vel fortasse Nostre Maiestatis absentiam corporalem considerantes, nulla legitima ex causa, sed solo animi

Garai Miklós nádornak is 1417 máj. 1-én, hogy a tárnokmestert a városok jogainak sértésétől tartóztassa vissza, s szükség esetén vegye ezeket önkénye ellen védelmébe.[1] Hogy ez minden foganat nélkül maradt, abból világos, hogy a városiak kevéssel reá megújítják a királynál panaszaikat a tárnok ellen, mint ki őket most már arczul is veri és megbotoztatja. E panaszra a király 1417 szept. 14-ikén még erélyesebben letiltja a tárnokot a hivatalával való visszaéléstől[2] s a nádort is újból utasítja, hogy királyi rendeletének tegyen eleget.[3]

---

rancore preconcepto, fideles nostros dilectos cives, hospites et populos Civitatis nostre Cassoviensis, presertim vero Judices et Juratos eiusdem nostre Civitatis, dum aliquos ex ipsis pro Judicio faciendo aut justicia postulanda, sive aliis negociis et causis eiusdem nostre Civitatis dirigendis et promovendis, coram vobis constituti contigisset, *verbis furiosis, illicitis, turpibus, diffamatoriis et subsanativis plurimum dehonestando pertractassetis, ipsisque per exquisitas calumpnias et cautelosas allegaciones a tramite juris et laudabilis antique consuetudinis exorbitantes, diversas iniurias, dampna et incommoda inrecuperabilia intulissetis*, sepius eciam eosdem, seu alterum ipsorum, ad instanciam seu in favorem vestrorum jobagionum, seu aliquorum aliorum, in vestris tenutis, possessionibus et districtibus, nulla prius in ipsorum medio, ut moris est, justicia postulata, arrestando, eosdem pro vestro beneplacito, vestri seu vices vestras gerentis in presenciam citassetis, et in causis civilibus, non una cum Iudicibus et Juratis Civibus Civitatum nostrarum liberarum ad id deputatarum, prout officium seu honor Magistratus Thawarnicalis, et nostrarum Civitatum antiqua laudabilis consuetudo requirit; sed cum hys quibus voluissetis, pro Judicio sedendo judicassetis, et judicando pro vestra voluntate aggravatos declarantes, missis vestris familiaribus in Civitatem nostram predictam, quosdam ex ipsis de ipsorum domibus et habitacionibus excludi et domus eorundem claudi, et vestro sigillo firmari et sigillari voluissetis et commisissetis, eisdemque per oculorum ipsorum evulsionem, personarum detenciones, rerum et bonorum ablaciones, *immensas iniurias imponendo, eosdem diversi modo multiphariis obpropriis, molestationibus, perturbacionibus, dampnorum, illacionibus et ceteris oppressionibus, que omnia singillatim calami officio exprimi non possunt, tyrannice affligentes incessanter.* (Eredetije Kassa városi ltárában. Közölte Wenzel: *A XV. századi tárnoki jog* 37—39. ll.)

[1] Datum Constancie die festi Beatorum Philippi et Jacobi Apostolorum 1417. Ered. okl. Kassa vár. ltban. Közölte Wenzel i. h. 39. l.

[2] Datum Constancie octava festi B. Philippi et Jacobi Apost. 1417. Ered. okl. Kassa vár. ltban. Közölte kivonatosan Wenzel i. h. 39–40. ll.

[3] Ered. okl. Kassa vár. ltban.

A tárnok itélőszéke ellen való idegenkedésnek az is szolgáltatott volt tápot, hogy kezdetben a városoknak szabadjára volt hagyva, vagy a tárnokhoz vagy a királyi itélőszékhez vagy pedig valamelyes társvároshoz fordulni a felebbezéssel. Láttuk, hogy Erzsébet királyné 1382 évi rendelete szabadválasztást enged tárnoki vagy királyi itélőszék között. E választási szabadságot az 1405 évi országos rendelet sem korlátozta. E rendelet a városok és szabad községek országos gyűlésén kelt s a városok törvénykezési ügyeire és felebbezéseire terjeszkedik ki. Elrendeli, hogy a városok és szabad községek polgárai, vendégei és népei saját bíróságaik által hozott bármely itéletet a tárnokmesterhez vagy azon város bíróságához felebbezhetik, mely város szabadságát élvezi a felebbező város vagy szabadközség.[1] Így maradt az még jóval későbben is, mert V. László király 1453 május 7-ikén közhírré tett rendelete szerint, ha valaki a városi bíróság itéletével megelégedve nincsen, akkor az felebbezheti ügyét a *tárnokhoz és a hét szabadváros esküdt bíróságához.*[2]

Hogy a városok nagyobb bizalommal fordultak jogügyeikben azon város bíróságához, mely várossal ők jogi közösségben éltek, nagyon természetes. E városokban ugyanis a felebbezett ügyek egészen a polgárjog elvei szerint való elintézésben részesültek, amenynyiben ily városi bíróságokból a nemesi elem egészen ki volt rekesztve, míg, mint mondtuk, nem csekély példa mutatja, hogy eleinte a tárnoki bíróságban nemesek is résztvettek.

[1] Omnibus et singulis civibus, hospitibus et populis quarumcunque Civitatum et liberarum villarum alicui ex principalioribus Civitatibus annexarum, a quacunque sentencia per eorum Judices et cives lata ad *Magistrum Tavernicorum nostrorum, vel ad Judicium illius Civitatis, cuius libertate talis Civitas vel libera villa fungitur,* liceat appellare. (1405: 4. tcz.) Omnes et singuli cives Civitatum, si de judicatu et sententia Judicum et Juratorum suorum voluerint contentari, *ad illam Civitatem, cuius libertate funguntur, aut ad Magistrum Tavernicorum nostrorum,* valeant appellare. (1405: 12. tcz.)

[2] Idézve alább.

Idővel azonban a nemesi elemet mindinkább kiküszöbölték a tárnoki bíróságból. Maga a tárnoki bíró-szék bíráskodása, főleg Zsigmond királynak a városokra vonatkozó törvényes intézkedései következtében, különvált a curiai bíráskodástól, úgy hogy ez igazságszolgáltatási hatóság köréből az országos, a nemesi jog egészen ki lett zárva, annyira, hogy a tárnoki jog merő ellentétét képezte

Bebalm-ház. Jezsuiták kolostora. Orsolya-utcza.

21. Részlet a Batthyányi-térről.

a nemesség jogának.[1] A tárnoki jogban nincsen szó személyekről és személyiségekről, hanem csak polgárokról és városi lakósokról, kiknek községi jogosítványait és kötelességeit az egyes városok privilegiumai, illetőleg földesúri megállapodásai s helyhatósági statutumai szabályozták. E

[1] A budai jogkönyv szerint: Nach der stadt recht schol richten eyn yder richter, dem dy sach empholen wirt, dem chunig in des stat volkes sachen, *vnnd schol auch kainerlay hof gericht nach des landes gewonhait nit thuen wider der stat recht, freitumb oder gewonhait. (Ofn. Stadtr.* 358 Michnay-Lichnernél 188. l.)

jog nem ismer a lakósok között rendi külömbséget, a jogi következések és hátrányok csakis az egyeseknek erkölcsi minőségével és vallásos magatartásával kötvék össze.[1] Egy ilyen jog, mely a doctrinális elemzéseket teljesen nélkülözi, nyilván más forrásból nem folyhatott, mint az autonom városok jogstatutumainak összességéből. Azt állítani, hogy a tárnoki jog csupán a budai törvénykönyvben bírja forrását, nagyon hibás állítás, ha mindjárt hivatkozik is e jog mint forrásra, a budai törvénykönyvre.[2] Avagy megtaláljuk-e mi a tárnoki jogban azon kifejezéseket és tételeket, melyek a budai jogkönyvben a Schwabenspiegel mintájára előfordulnak? Ily tételek és kifejezések elő sem fordulhatnak a tárnoki jogban, mert a tárnoki jog merően gyakorlati *hazai czélra* készült s így abban oly tételeknek, melyek az akkori közönséges jogtani felfogást tükrözik vissza, semmi értelme és hasznossága nem volna. A tárnoki jog nem egy szabadalmazott, autonom város, hanem a szabadalmazott, autonom hazai városok összességének jogából folyt és folyhatott, miután a tárnoki szék jogot mondó bírái nem egyedül Buda, hanem emellett a többi autonom városokból gyűltek egybe. 1383-ban Zámbó Miklós tárnokmesternek és bírótársainak egy oklevelet mutatnak fel, mely az altárnokmesternek 4 *pozsonyi*, 4 *nagyszombati* és 4 *sopronyi* esküdt polgárral (jurati cives-sel) hozott itéletéről szól.[3]

De nemcsak a nemességet küszöbölték ki idővel a tárnoki székből, hanem a tárnoki bíróság lett a városok egy részére mint kizárólagos felebbezési forum kijelölve. Azon városok, melyek a tárnok alá rendeltettek, *tárnoki*, azon városok ellenben, melyek a királyi itélőszék alá ren-

---

[1] Wenzel: *A XV. sz. tárnoki jog* 15 l.

[2] juxta morem Civitatis *Budensis*, így a 41 fej.

[3] Okirat az orsz. ltban Hajniknál: *A király bírósági személyes jelenléte* 6 l. 5 jegyz.

deltettek, *személynöki* városoknak neveztettek. A tárnoki városok száma eredetileg hét volt, úgymint Buda, Kassa, *Pozsony,* Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Eperjes.[1] Ezekhez járult későbben mint nyolczadik Pest,[2] valamint egyéb városok: Korpona, Komárom, Debreczen, Kőszeg, Győr, Kismarton, Szabadka, Modor, Újvidék, Pécs, Szatmár-Németi, Szeged, Temesvár, Zombor, Kaproncza, Károlyvár, Kőrös, Zágráb de sőt földesúri hatóság alatt álló községek is, milyenek Újlak, Magyar-Óvár, Rózsahegy,[3] míg Székesfejérvár, Esztergom, Trencsén. Nagybánya, Bakabánya, Libetbánya, Selmecz, Körmöcz, Bélabánya, Breznóbánya, Újbánya, Ó-Zólyom, Ruszt, Késmárk, Bazin, Szentgyörgy, Eszék, Beszterczе, Pozsega, Varasd, Lőcse a *személynöki* városok csoportjába sorakoztak.

Hogy a fejlődés e menetében a nevezett hét városra s így *Pozsonyra* nézve is a tárnokmester mindinkább felebbezési forum lett, azt némely XV. századi rendelet bizonyítja. Midőn a pozsonyiak Hunyadi János kormányzó előtt felpanaszolták, hogy némelyek őket a nádori vagy országbírói itélőszék elé akarják állítani, a kormányzó 1447 szept. 21-ikén meghagyja úgy a nádornak mint az országbírónak, illetve ezek helyetteseinek, hogy semmi ügyben a pozsonyiak felett bíráskodni ne merészeljenek, mert *az esetleges felebbezés a tárnok elé tartozik.*[4] Az ország-

[1] Werbőczy: *Jus Tripart.* III, 8. 2.

[2] Először országos törvényben az 1514: 3. tcz. említtetik.

[3] Kováchich kézirata szerint a M. N. Muz. kézirattárában 172. fol. Lat. 50. és 51. sz.

[4] 1447 szept. 21-ikén Hunyadi János kormányzó ugyanis írja: ex querulosa significacione Judicis et Juratorum civium Civitatis Regalis Posoniensis kellemetlenül értesült, quod licet ipsi libertatibus ipsorum requirentibus per dominos Reges Hungarie eis graciose concessis, in quibusvis causis et causatis ipsorum articulis *nullus alter Judex ordinarius Regni nisi Magister Thavarnicorum* . . . consequenterque Regia Majestas ipsos Judicare potuerit, mégis ennek daczára voltak, kik a pozsonyiakat a nádori vagy országbírói itélőszék elé állították. Hunyadi meghagyja a nádornak és országbírónak illetve ezek helyetteseinek, quatenus Amodo imposterum prefatos exponentes in nullis

nagyok is megerősítik 1447-ben a pozsonyiak azon kiváltságát, hogy *a tárnokmesteren kívül más bírónak alávetve nincsenek.*[1] De hogy e rendeletek daczára a tárnoki hivatal még mindig nem lett a városok *kizárólagos* felebbezési foruma, azt V. László királynak egy nehány évvel későbben, 1453 máj. 7-ikén kelt rendelete mutatja, melylyel közhírré teszi, hogy ezentúl senki, bármily ügyben is, a pozsonyi bíróságtól egyenest ő hozzá ne folyamodjék, hanem ha valaki a városi bíróság itéletével megelégedve nincsen, akkor az felebbezze ügyét *a tárnokhoz és a hét szabad város esküdt bíróságához s csak ezektől felebbezheti az ügyet a királyhoz.*[2] Ugyanily értelemben határozza azt meg 1459-ben Mátyás király is aranybullájával,[3] úgy hogy e rendeletekkel már a felebbezés *menete* is meg lett határozva, mígnem 1528-ban egy nevezetes fordulat következett be ez ügyben. Ez évben ugyanis Pozsonyban Pozsony, Sopron és Nagyszombat városok képviselői magukat városi jogukra nézve *közös felebbezési forumnak* constituálták,[4] mi első lépés volt az egész tárnoki jog át-

---

causis ipsorum ad quorumvis instanciam intra et extra Judicium judicare vel vestre adstare Judicatui compellere presumatis nec sitis ausi modo aliquali. Si qui enim quitquid accionis vel questionis contra prefatos exponentes racionibus quibuscunque habent vel haberent sentenciam *hy Id in presencia Magistri Thavarnicorum* consequenterque coram nobis juridice prosequantur. Kelt Budán 1447. *(Dipl. Pos.* II, 754—755. Teleki X, 221—222.)

[1] Kelt Budán 1447. *(Dipl. Pos.* II, 759.)

[2] 1453 máj. 7. V. László közhírré teszi rendeletével: quatenus a modo deinceps nullus vestrum, in quibuscunque causis, a Judice et Juratis Civibus Civitatis nostre Posoniensis... ad nos directe appellat, sed si quicunque vestrum de Judicio dictorum judicis et juratorum civium, contentus non fuerit, *provocet prius in presenciam Magistri tavernicorum nostrorum et Juratorum septem liberarum Civitatum* et coram illis prosequatur et experiat causam suam s csak ha ezek itéletével megelégedve nincs, fordulhat ügyével a királyhoz. Kelt Pozsonyban 1453. (Pozs. vár. ltár Lad. 3. Nr. 6. *Dipl. Pos.* III, 103—105. Teleki X, 370—71.)

[3] Kelt Budán 1459. Pozsony vár. ltár Lad. 2. Nr. 35. *Dipl. Pos.* III, 287—289.

[4] Wenzel: *A XV. szdz. tárnoki jog* 46. l.

alakítására, amint az Rudolf király korában tényleg át is alakíttatott s aztán 1848-ig fenn is állott.[1]

Ez újabb, átalakított tárnoki bíróság e helyt kívül esik vizsgálatunkon, figyelmünket csak a XV. században s a XVI. sz. elején érvényben volt tárnoki jog veszi igénybe, mert szoros összeköttetésben van városunk ezenkori jogszolgáltatásával. Ha már városi jogkönyvünket ismertük fel olyanúl, mely nem egyidejű magával a városi joggal, akkor azt kell a tárnoki jogkönyvről is constatálnunk a tárnoki joggal szemben. Maga a tárnoki jog sem eredetileg egyöntetű, egységes mű. A tényezők, t. i. a városok nem mindenben egymással egyező joggyakorlatukkal, eltérő anyagot szolgáltattak a gyakorlati bírói alkalmazásra, minek következtében a városi bíróságnál alkalmazásba jutott egyik-másik jogelv ellentétes jogelvvel találkozott a felebbezési bíráskodásnál. Egyes önkénykedések, visszaélések és jogbizonytalanságok kimaradhatatlanok voltak a fennsőbb judicaturában s azért mind sürgősbbé vált a tárnoki jog rendezése, a tavernicalis codex megalkotása. E mű nemcsak hogy közvetlenül nem lépett életbe, hanem minden nehézség és akadály nélkül sem. Az bizonyos, hogy Mátyás király idejét e mű megindulása megelőzte. Azon példány, melyet Kováchich Kolozsvárott talált, 1484-ből való s így nem állhat, hogy a tárnoki jog még csak 1486-ban készült Mátyás király rendeletére. E rendelet a műnek csak újabb javítására, tökéletesbítésére vonatkozhatik s minthogy egyik czikkelye (136. cz.) a Wiclefistákat említi, bátran feltehetjük, hogy nekünk e jog keletkezését a konstánczi egyházi zsinat (1414—1418) után következő időszakba kell helyeznünk.[2] Azon feltevés iránt sem foroghat fenn

[1] Ez újabb, jelen vizsgálatunkba már nem tartozó tárnoki jogról l. Wagner Sándor: *Jurisdictio Tavernicalis ex actis et protocollis authenticis adumbrata.* Pest 1834.

[2] A tárnoki jog codificálása idejére

nehézség, hogy a tárnoki jog codificálásának eszméje magának a tárnokmesternek hivatalköréből indult ki, miután leginkább itt voltak érezhetők a gyakorlati jogtételek külömbözéséből előálló nehézségek. Befejezte a művet a XV. század végén, az 1499-ben II. Ulászló király részéről történt kiegészítése.[1]

Városunk középkori történetére e jog felette érdekes és tanulságos, nemcsak mivel magára városi jogkönyvünk megalkotása idejére vet világot,[2] hanem mivel annak igazságszolgáltatásával a felsőbb forumban is megismertet. Igy látjuk mindenekelőtt, hogy e tárnoki széket csakis a tárnoki vagyis a szabad királyi városok a tárnok részéről történt meghívás folytán kiküldött esküdt

nézve íróink tényleg eltérnek egymástól. Kováchich szerint a tárnoki czikkeket első Laki Thúz János szedte össze 1464-ben. Ez Kassay szerint hibás, mert Thúz még csak 1478—1481 években tárnokoskodott s azért szerinte a tárnokjogi czikkek összeszedése még csak 1479-be teendő. (*Tárnokszék* 13. l.) Király szerint Mátyás király 1486-ban hagyta meg Laki Thuz tárnokmesternek, hogy a szokásos tárnokjogot írja össze. (*Pozs. vár. joga* 345. l.) De ugyanő figyelmeztet arra, hogy Wenzel szerint Thúz főtárnokmesteri működése már 1480-ban megszünt. (*A XV. sz. tárnoki jog* 33. l.) 1481—1483 Dóczi Orbán kincstartó tartott tárnoki széket. Kassay közli azon okiratot, melylyel Mátyás kir. 1481-ben nov. 24-ikén Budára szólította a városok képviselőit a végett, hogy megállapítsák a tárnoki jogokat: tractaturi et conclusuri: quid deinceps rebus vestris civilibus conducere, et quo pacto etiam Jura, leges, libertates, et consuetudines vestre in suo tenore de cetero perdurent et vigore. (I. h. 16—17. ll.)

[1] Kétségtelennek tartjuk, hogy ebben is közreműködtek Pozsony küldöttei. Az 1498—99 évi számadási könyvekben olvassuk e tételt: Ausgebn auf Statzeerung . . . Mayne herrn haben den Voit prugmayster zu ross gen Ofen geschikt *von begen des tarnakmayster rechten* dasselbs hat er das ross zu raab lassen stehen begen des grossen snee und ungewitter und auff wagen auff und abgefahren ist auff fur und zeerung geben montag nach reminiscere azaz febr. 25-dikén. Talán sejthetni, hogy az itt említett tárnokmesteri jogok vonatkoztathatók a tárnoki czikkek újabb összegyüjtésére és kiegészitésére?

[2] Városi jogkönyvünk a *7 tárnoki* várost említi, következőleg egy oly időszakban keletkezett, midőn Pest még nem volt tárnoki város. Bár tudjuk, hogy Pest Zsigmond királytól kapta önállóságát (Michnay-Lichner: *Ofner Stadtr.* Függelék 264. l.), tárnoki várossá mégis még csak Mátyás király alatt lett. Die von Pesth macht kwnig Matgiesch zu ainer freystat. (U. o. 263. l.)

polgárai képezték.[1] A nemesség egészen ki volt zárva e testületből. Más állású egyének sem lehettek a tárnoki szék tagjai, nehogy a városok jogát és szabadságát veszedelem érje részükről.[2] Ha bármely irányból a városok szabadságának elnyomása megkisértetett volna, a tárnok köteles volt e szabadságok védelmére kelni[3] s szükség esetében a király elé is járulni.[4] Meg volt állapítva a rang is, melyben a városi kiküldöttek a törvényszéken egymásra következtek, a harmadik helyen a pozsonyiak következtek.[5] Maguk a kiküldendő egyéneknek is épp úgy kellett bizonyos minőségekkel bírniok, mint a városi bíróságoknál: jámboroknak

[1] Ezt a budai jogkönyv világosan mondja: Vnd wen der tarnagkmaister dy sachen richten wil, so sol er darzu pesenten (azaz besenden) vnnd rüeffen *den richter vnd gesworen purger der stat,* vnd sein dan von merr steten richter vnd purger pey diser stat, *dy sol er auch dar zu perüeffen,* vnd also sol er dy sach richten. *(Ofn. Stadtr.* 16. Michnay-Lichnernél 35. l.)

[2] It. Zum sechsten das der mayster Tabernicorn allem *mit den burgern der freyen stet die sachen In den freyenstetten ausgeent mugen wrtayln* vnd nit mit andern welche des reychs Edelleuten sachen gewan sein zu Endschayden des mit derselben Freyhern entzogen muge werden ainicher massen. (XV. sz. tkj 6. cz. és Kassaynál: *Tárnokszék és tárnoki törvényczikkelyek.* Pest 1848, 21—22. ll. tkj. 3. cz.)

[3] It. Zum siebenden, ein jedliche In dem reich hungern wesende, In Irern Freyhayten vnd Freyungen von den (hayliger gedechtnis) kunigen gegeben, Iber gegeben vnd bestetigt *durch den mayster tabornicorn vnverseret vnd onschedlich behalten wird.* (XV. sz. tkj 7. cz. És Kassaynál 25. l. tkj 17. cz.) Ond das der siben freyen stet alle recht die bys hewt von langer Zeyt elte durch vnnrues vnd vngestiemikayt stete besorgnis zwrück gelegt vnd der vergessung gegeben wurden *sein Iren forigen standt erlangen mugen,* Ire krafft, das nit also In ainicher der zayt nachkomung fuerpas hernach vergessen aus stille sweigung werden gesehen ab gethan werden.

[4] It. Zwm achten, ob aniche der stet entzogen wurde In Irer freyungen durch ainichen der edl lewt oder mechtigen hern, *den so wirt der Mayster Tabernicorn In gegenwirdigkayt der kay. Mt. nach seinem vermugen zw hylff komen,* das dieselb stat In Iren rechten nit gesehen werde veruntrewd zu werden, wan vmb das alle stet ein jerlicher zyns haben gewant zu bezallen dem Mayster Tabernicorn. (XV. sz. tkj 8. cz. És Kassaynál 25. l. tkj 18. cz.)

[5] A budai jk egyik, 1500-ból való függelékében olvassuk: Wie die freystet sollen siczen zw tarnak richt, geschriben im 1500 jar. Van ersst die van Offenn. Die van Kascha. *Die Prespurger.* Die van Tierna. Die van Edenburg. Die van Wartffall (= Bártfa). Die van Epries. *(Ofn. Stadtr.* XII. függ. Michnay-Lichnernél 263. l.)

és jóhírűeknek kellett lenniök.[1] A törvényszék élén a tárnokmester állott s mellette az altárnok a jegyzővel. E két utóbbi hitük ereje alatt tartozott az ülésen jelen lenni.[2] Ha a városok meghívott küldöttjei nem jelentek meg, akkor a tárnoki ülés nem volt megtartható. Csak igen fontos ok igazolhatta távolmaradásukat, de akkor is, hogy az ülés megtartható legyen, legalább öt város küldöttjeinek kellett jelen lenniök.[3] A XVI. században az ok nélkül elmaradó követek városát pénzbírsággal büntették, minden napra eső 3 nehéz értékű márkával, mely összeget a tárnokszék használatára fordították.[4] Fizetési vonakodás esetére a tárnok vagy altárnok az összeget kétszeresen követelhette s hajthatta be minden perorvoslat mellőztével önhatalommal a büntetett város birtokából.[5] Nagyon valószínű, hogy pénzbüntetéssel sújtották a XV. században is a kötelességeiket elmulasztó városokat.

A XV. század előtt a tárnokjogi szék sem helyhez, sem időhöz nem volt szorítva. Ott és akkor ült össze, hol és mikor azt a szükség kivánta. A tárnokmesterek rendszerint főispánok is lévén,[6] nagyon valószínű, hogy akkor ezek székhelyein is összeült a tárnoki szék, bizonyára Pozsonyban is, melynek Hédervári Dénes 1247-ben, Egyed 1270—1272, mezőlaki Zámbó Miklós 1382—1388 voltak főispánjaik. Budának a XVI. században történt elvesztése

[1] eligantur pii et bonae famae in omnibus moribus et factis compositi.

[2] auch welchs *stathalter* Mayster Tabernicorn *bei dem ayd* sein sol *mitsambt dem gesetzten Notario.* (XV. sz. tkj 30. cz.)

[3] Vnd ob einiche stat aus schwern orsachen die antreffende ond mit bewerlichen orsachen zw komen nit muchte bestechen, als dan der Mayster Tavernicorn sol kain ortayl oder gericht, machen oder mugen nur *zum mynsten fünff* frey stet gegenwertig bey steend ond die andern abwesende stete vrsach Irs abwesens mit den Iren briffen die ursach Ires abwesens für den hern Mayster Tavernicorn schuldig sein, zuuerkunden. (XV. sz. tkj 29. cz. A II. Rudolf által megerősített tkj czikkek már 10-re teszik a minimumot. Kassay 24. l. tkj 11. cz.)

[4] Kassaynál 28. l. tkj 34. cz.

[5] Kassaynál 29. l. tkj 38. cz.

[6] Lásd sorozatukat Kassaynál 9. s kk. ll.

után, annak ismét való visszaszerzése idejeig, *Pozsonyt* rendelte a törvény a tárnokszék helyeül[1] A XV. században azonban már állandóan Budán ült össze, a tárnoknak vagy helyettesének is Budán kellett laknia.[2] Itt tartották meg évenkint egyszer a tárnoki törvénynapot,[3] később minden második évben történt az, amint ez Thurzó Elek (1523—1527) tárnoknak egyik meghívóleveléből tünik ki.[4] De idővel még nagyobb időközök is állhattak be, mert a II. Rudolf alatt szentesített tárnokjogi czikkek, felemlítve a városoknak abból előálló elszegényülését és megromlását, hogy a tárnokmester előtt eldöntendő ügyek sokszor 6—7 évig is elhúzódnak, mialatt a felek vagyona felemésztetik s a perlekedők családjaikkal együtt a legnagyobb szegénységre jutnak, — újból a *minden évben* való összeülést rendelik el.[5] A nap, úgy látszik eredetileg nem volt egyszersmindenkorra megállapítva, legalább a XV. századi

[1] Tárnokszék tartása iránt, milly időben és melly helyen tartassék, határoztatott, hogy Buda várának elvesztése után a régi szokás szerint, addig míg Buda vára isten segélyével visszavétethetik, *a tárnokszék Pozsonyban tartassék.* (Kassaynál 27—28. ll. tkj 31. cz.)

[2] It. Zum vierten, seytmal die *stat offen* die fuertregliche wirt genant, vnd alle sachen der Inwaner des reichs In der entschayden sollen werden *albeg vnd stetigklichen der Mayster tabernicorn da oder die stat halter wanung haben sullen,* wan es ist schedlich zu geen so ein grosse woyte den sach rednern vmb einen klainen gepotz prieff vnd zu beschawen etc. (XV. sz. tkj czikkek 4. cz.) Welcher her Mayster Tavernicorn nit Im schlos *zu offen* oder an einen aussern stat sunder *In der stat offen* an einer Stat Im geburlich das gericht besytzen sol mit den freyen steten. (U. o. 30. cz. És Kassaynál 24. l. tkj 12. cz.)

[3] Das das gemain gericht der siben freyen stete allein *einmall Im Jar hir zw offen* nach erkantnus vmb beschliessung mit dem herrn Tabernicorn sytzende geschehen soll. (XV. sz. tkj czikkek 19 cz.)

[4] Constat autem vobis, quod inter alias Libertates vestras, hoc etiam constitutum est : ut *in omni revolutione duorum annorum,* huc Budam ad locum vestrum consvetum pro revisione et discussione causarum omnium liberarum civitatum, *ad decimum quintum diem Festi Beati Georgii Martyris,* certi Jurati seniores, de medio omnium liberarum civitatum convenire deberent, et tenerentur. (Az okiratot közli Kassay 17—18 ll.)

[5] Kassaynál 27 l. tkj 28 cz.

tárnokczikkek ezt nem említik. Berzeviczi Henrik tárnokmesternek egy 1427-ben kelt levele felszólítja Pozsony városát, hogy küldjön több peres ügy elintézése végett úgy mint Buda, Nagyszombat, Sopron, Kassa és Székesfejérvár két tekintélyesebb esküdt polgárt vízkereszt után való nyolczadnapra, azaz *január 13-ikára*, Budára.[1] Azonban mi azt hisszük, hogy ez az adat nem alkalmas a tárnoki napnak a XV. században való megállapítására, mert bár a tárnok adta ki a meghívót, ez mégis kétségtelenül nem tárnoki napra szólott. Az okiratban ugyanis oly ügyekről van szó, melyek a király elé lettek a peres felek által intézve. Tehát vagy *folyamodási* vagy *királyi jelenléti* ügyeknek kellett lenniök, melyek tényleg nem a tárnoki szék elé tartoztak. De azt mutatja azon további körülmény is, hogy a tárnok által Budára szólított városok közt Székesfejérvár is előfordul. Székesfejérvár nem volt tárnoki város[2] s így a tárnoki székre meg sem hivathatott. A dolog megfejtése egyszerűen az, hogy a király a törökök ellen elfoglalva lévén, a *jelenléte* alá eső jogügyeket el nem dönthette, hanem ez úttal megbízta a döntéssel, nem az országbírót, hanem a tárnokot, ki tehát nem is mint tárnok, hanem mint a királyi jelenlét megbizottja hozott több meghivott város esküdt polgáraival néhány ügyben új itéletet.

A tárnoki napra nézve még csak jóval későbben találhatunk alkalmas adatot. Még csak a XVI. században olvassuk Thurzó tárnoknak már említett levelében a Sz. György után való 15-öd napot vagyis május 9-ikét ily törvénynapúl megállapítva. De e nap a tavaszi hóolvadások és árvizek által megrontott utak járhatlansága következtében

[1] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 613.

[2] Fejér eszerint tévedt, midőn ez okiratból Székesfejérvárnak egykori tárnoki tulajdonságát látja igazoltnak. (Az ez okmányhoz csatolt jegyzetben X. VIII, 612.)

alkalmasnak nem bizonyult, miért is a II. Rudolf-féle czikkek törvénynapúl a téli időbe eső Pál fordulását azaz jan. 25-ikét rendelik.[1] A kitűzött tárnoki törvénynapot a tárnok nem halaszthatta el, ezt csakis a király tehette.[2] A határnapról a hét tárnoki várost idejekorán, a XV. században legalább egy hónappal,[3] a XVI. században már 6 héttel megelőzőleg a tárnok pecsétjével ellátott külön meghívólevéllel kellett tudósítani.[4]

A tárnoki székhez szabadon felebbezhette mindenki a maga igazságos ügyét. Csakha kitünt, hogy csupa rosszakaratú akadékoskodás, a pernek felesleges huzogatása, az első itélet végrehajtásának daczos megakadályozása, az ellenfélnek vagy akár a bíróságnak merő bosszantása, a jogtalanúl bírt örökségnek minél tovább való megtarthatása és élvezése, a hitelező követelésének kijátszása miatt történik a felebbezés, vonták a felebbezőt kérdőre.[5] Épp ezt megakadályozandó hozták be a 10 forintnyi felebbezési taksát, mely az első folya-

[1] Mivel pedig a felső megyebelieknek Szent György napja körül a rosz út miatt igen nehéz utazni, azért a tárnokszék tartása *téli időben, és pedig Pál fordulásakor*, minden évben, ha a szükség úgy kívánná, tartassék, a tárnokmester által tett előleges kihirdetés után. (Kassaynál 28 l. tkj 32 cz.)

[2] In welchem Zyl oder tag also gesetzt vorgenantem die stat huet richter oder geswornen darzue beschiden oder samen kumen, nur desselbigen tag verlengrung etliche geschech durch die ku. Mt. (XV. sz. tkj 19 cz.)

[3] den gerichts tag derselb Herr Mayster tabernicorn sol mit seinen brieffen den stet leuten *von Zeyt eines monats* verkinden. (XV. sz. tkj 19 cz.)

[4] Kassaynál 28 l. tkj 35 cz.

[5] A XV. sz. tkj 30 czikkelyében olvassuk: ond wiwol appellieren nymand ist verboten, doch darumb das es offt omb dick durch die sacher oder sachredner *freuelich* ond *falschlich* von den richtern derselben freyen stete des maysters. Bővebb az indokolás a II. Rudolf által szentesített tkjogi czikkekben. (Kassaynál 24. l. tkj 13. cz.) A selmeczi jogkönyv 15. fejezete azonkép bővebb. Ebben olvassuk: Wenn die gerechtickait vnd volles Recht für dem Richter vnd für den Gesworen geton wirt, vnd er darüber *mit vnrecht* zu den Stekun vnd zw dem Tarnacklmaister, oder on dem Kwnig sich vorrueffet, *der ist bestanndnn dem Richtter vnd dem Raate einer swarnn pues.* Tuet Im oder (nyilván obe = aber) der Richter, vnd die Gesworen nicht volles Recht, so dinget er freilichnn on die obgeschriben Richter. (Wenzel: *Árp. új okmtár* I, 212—213.)

modású bíróság tagjai közt került szétosztásra.[1] Zsidókat adóssági és egyéb ügyek miatt a keresztény nem a tárnok, hanem a budai várnagy elé idézhette.[2] A zsidó a keresztény alperes ellen csakis ez utóbbi bíróságánál léphetett fel és ha a zsidó az e hely bíróságának ítéletével megelégedve nem volt, a tárnokhoz felebbezhetett.[3] A tárnokhoz felebbezték azon helység lakóinak ügyeit is, kik a hét tárnoki város valamelyikének bírósága alá önkényt bocsáták a maguk peres ügyét, de a városi bíró ítéletével aztán megelégedve nem voltak.[4] Nem is minden ügy volt felebbezhető, csakis a 60 forinton felül levő adóssági és örökösödési ügyek.[5] A

[1] darumb ist gesetzt, das ein Jedlicher appellierender *zechen guld.* vor den richtern vnd gesworern der stat, wenn er das ortayl begert aus zw ziehen, sol erlegen. (Laki Thúz-féle tkj czik. 1. cz. És Kassaynál 24. l. tkj 13. cz.)

[2] zuletzt setzen wir, das wen die Juden durch die cristen omb schulden oder ander hendl geladen werden, als den die cristen sulche ladung In die gegen wirdigkayt *des Castellans zu offen* machen, vnd Ire sach dasselben nachkomen. (II. Ulászló kir. 1499 évi tkj czik. 6. cz. Kassaynál 34. l. tkj 6. cz.)

[3] aber die Juden wider die cristen klagen wellende vor dem richter vnd geschwornen burgern sulches ends In welchem die cristen wanung haben Iren hendlen nach zu komen schuldig sein, ond ob die Juden In dem stul oder gerichte der stat sich beswert erfunden werden, oder fon dem gericht des richters nit benigig wern mugen appellieren *an den stul des Maysters Tawernicor.* oder sunst als freyung vnd gewonhayt derselben stat oder endes erfordert, ond ob die sach sich nit austreckht Iber III guld, den so sullen sie die als vorgemalt ist, weyder appellieren nit mugen. (II. Ulászló kir. 1499 évi tkj czik. 6. cz. Kassaynál 34. l. tkj 6 cz. Azonkiv. l. Kováchich: *Cod. authenticus juris Tavernicalis* 50. l. és Wenzel: *A XV. száz. tárnoki jog* 17. l.)

[4] Wan es ist, das zwen sachen, welches wesens die sein, ausser der zall der siben freyen stete mit gleichem willen ond aygen bewegnussen einiche sach In gegenwurtigkayt des richters derselben freyen stet wirt Iben ond derselbige richter dieselbige(n) sach von willen der parteyen vollendt hat, ond die sach einicher partey nicht gefelt den so mag sölcher tayl die sach nit anders, wosunst ausgenommen an den stuel des Herrn Mayster Tabernicorn muge appellieren. (XV. sz. tkj 23. cz. és Kassay 22. l. tkj 6. cz.)

[5] It. Zum andern von verbindungen des gelts, als vrtayln *ein sum LX guld.* vnd nit darunter, als die alte lebliche gewonhait der Sieben freyen stat erfordert. (XV. sz. tkj 2. És Kassaynál 23. l. tkj 10. cz.) It. Zum dritten von den *erbschafften,* ob die sachen kriegisch entsteen werden, geleicher mass, In die gegenwirtigkait des Mayster Tabernicorum geappelliert, aber das zum ersten von dem richtr und geswornen

fenyítő ügyek mind kivoltak zárva.[1] Kezdetben egy ideig a végrendelet ellen való perek is.[2] Később azonban ezek, valamint az ingó és ingatlan vagyonról szóló kérdések már a tárnok elé vihetők voltak. Végre az egyházi bíróságok illetősége alá tartozó, a felebaráti szeretet gyakorlásával összefüggő kegyes alapítványok és szegényeket érdeklő alamizsnák szintén nem a tárnokmesterhez, hanem az egyházi bíróságokhoz felebbeztettek.[3] Ezért nincs is ezekről

Burgern dieselben sachen als der *schulden* vnd der *erbschafften* der stat wo dieselbe partey die sach leben besunder wanung haben sullen nachkomen. (XV. sz. tkj 3. cz. Kassaynál 25. l. tkj 26. cz.) Das kain sach, ausgenomen berüerendt die *erbschaften* ond *schulden Iber sechzig guld. golts* ond nit darunder sich erstreckende, an dem stul hern Maysters Tavernicorn, muge geapelliert werden, nach der freyen stet freyung ond gewonhayt von allter gehalten. (U. o. 28. cz.) Ily értelemben állapítja azt meg II. Ulászló 1499 évi törvénye is: Sitmal unsern freyen steten von alter albeg Ire freyung gebraucht haben *das kainer der kriegenden sein sach on der sechzig guld. geerbt* von den stuel der genanten stat an dem stuel des maysters Tavernicorum nach laut desselbigen buechs appellieren mag. De ez értelemben mondja a budai jogkönyv is: Es sol ein statman nichts anders, dan erberig sachen, *vmb erbe vnd aigen vnd mergklich geltschuld an des tarnakmaisters gericht mugen perüeffen. (Ofner Stadtrecht* 16. Michnay-Lichnernél 35. l.)

[1] Item zum ersten von den geschefften lasterwarlichen gemacht, als der schlege der gelben maler, der plagen, der wunden, der glider lemung, der manschlachten nit hat sich der Mayster tabernicorum oder sein stathalter under winden oder vndersteen. (XV. sz. tkj czikk. 1. cz.) A Laki Thúz-féle czikkek elsejében is ki van emelve: de factis vitiosis, videlicet verborum, livorum, plagarum vulnerum, verberum; membrorum mutilationibus, homicidiis, non habet se Magister Tavernicorum, aut eius vices gerens intromittere. A budai jogkönyv szerint pedig: vnd sunst über kein vnredlich sach, nemlich dy das pluet antridt, sol er mügen richten... Később: In allen erbern sachen, dye das pluet ader das leben ader den tód nicht angeht, mag man sich peruffen an den tarnackmaister, ader an den chunig, aber súst von schemlichen (= nem tisztességes) sachen wegen nicht. *(Ofn. Stadtr.* 16. és 310. i. h. 35. és 168. l.) A II. Rudolf által szentesített tkj czikkek kizárják úgy a végrendeleti mint a bűntényi ügyeket a tárnok s altárnok bíráskodásából. (Kassaynál 25. l. tkj 15. cz.)

[2] A Laki Thúz-féle czikkek szerint „*de testamentis* . . . non habet se Magister Tavernicorum, aut eius vices gerens intromittere.“ 1. czikk. Emellett l. Kassay: *Tárnokszék és tárnoki czikkelyek* 15. cz. 25. l.

[3] Welche gescheftlich sachen von *wegen der Erbschafften* oder ander *beweglichen oder onbeweglichen guetern* welche die wern In den vorgenannte freyen steten wesende In gegenwurtig-

szó a tárnoki jogban. Az ország egyik rendes bírája sem kényszeríthette a városokat parancslevelekkel oly ügyek átküldésére, melyeket felebbeztetni nem volt szokás.[1] A felebbezést a városi bíróság itéletének kihirdetése után 15 nap alatt kellett a peresfélnek bejelentenie,[2] mire aztán a tárnokmester átmenesztő parancsot küldött a félhez, ki azt 6 hét, budai lakós 15 nap leforgása alatt a bíróságnak bemutatni tartozott. Ha e záros idő alatt ezt nem tette, a városi bíróság itélete jogerejűvé lett.[3]

A peres ügynek a tárnoki székhez való felküldése előtt a városi bíróság jegyzője vagy más tagja, esküdtje az itéletet nyilvánosan még egyszer felolvasta az érdekelt felek s az egész tanács előtt, a netán mutatkozó hiányokat kiegészítették, nehogy a perlekedő feleknek valamely pont, vagy záradék miatt panaszra okuk legyen és a végett a tárnoki széken valami hiba keletkezzék.[4] Ezután a felebbezett itéletet lepecsételten küldötték a budai felebbezési forumhoz, hol azt csakis a tárnokszék akkor bíráskodó tagjai jelenlétében bontották fel.[5]

---

kayt derselben richter werden erweckht, dieselben richter dieselben brieff nach den Inhaltungen der Freyhayten daruber von den getlichen kunigen zu Hungarn verlichen (ausgenomen die welche *gütige sachen* als die *almusen der armen* vnd die *kirchen Gottes* ansechen) mugen vortaylen welche die vorigen gescheftlichen sachen nit an des geystliche sunder weltliche gericht hern Maysters Tavernicorn mugen appellieren. (XV. sz. tkj 27 cz. És l. Kassay i. h. 34. l. tkj 7. cz.)

[1] Kassaynál 31 l. tkj 41 cz.

[2] It. Zum fünften ob einer apelieren wolt ein sach an den Mayster tabernicorn, der ist schuldig *In funfzechen tagen* zu antwurten die gepotz brieff des Mayster tabernicorn. (Tkj cz. 5.)

[3] Ob einer der sachen nach der appellation vor dem aygen richter gestechen *In der Zeyt der sechs wochen* botbrieff hern Mayster Tabernicorum nit einlegen wirt, als den sol dasselbig gesprochen ortayl In seiner krafft bleyben, ausgenomen die von Offen, darumb das aus alter gewonheit derselbig her Mayster Tabernicorn oder stathalter desselben alweg da zu offen wanung haben sol, welchen allein *XV tage* vmb die botsbrieff zu furhalten sein beschiden. (XV. sz. tkj cz. 24 és Kassaynál 22—23 ll. tkj 7 és 36 cz.)

[4] Kassaynál 27 l. tkj 30 cz.

[5] Das alle ortaylbrieff die von allen steten zu gebracht werden, dieselben sullen beschlossen ond versigelt zu dem gericht Maysters Tabernicorn geant-

A felebbezési forum előtt az appelláló felek új bizonyítékokat nem használhattak a tárgyaláskor. Új perbeszédek sem voltak mondhatók. A peres feleknek csak akkor volt szavuk, ha valamely felmerült kétség eloszlása miatt a bírák egyike-másika őket erre felszólították.[1] Az új itéletet ennélfogva csakis az első bírósági tárgyalás alapján hozták meg. A tárnoki itéletet aztán felolvasták, a jegyző által két esküdt polgár ellenőrzése mellett külön könyvbe bevezették s onnan a feleknek, kívánságukra, kiadták.[2] Maga az itélet a tárnokmester pecsétje alatt kelt.[3]

Úgy az elsőfolyamodású városi bíróságnál mint a felebbezési forumnál, a tárnoki széknél is a perlekedőkre bizonyos költségek háramlottak. Láttuk, hogy folyamodás esetén a városi bíróság itéletlevelének kivételeért a felfolyamodónak 10 frtot kellett fizetnie. Ha a tárnokszéki itélet egyezett a városi bíróság itéletével a felebbező hátrányára, akkor ez utóbbi tartozott ellenfelének összes költségeit, t. i. az itéletlevél kivételeért a városi bíróságnál

wurt werden, ond da zwischen nur durch die richtere In Zeit des stuls beysytzent sullen auf gethan werden. (XV. sz. tkj cz. 25 és Kassaynál 23 l. tkj 8 cz.)

[1] Kassaynál tkj 4 cz.

[2] vmb das ist gesetzt das verordnet werde ein gerichtsbuech, zu welchem buech die gegenwurtige setzungen vnd *auch alle vrtayl In dem gerichtstuel her Mayster Tabernicorn gesprochen sullen, ein geschrieben werden* vnd darnach so alle sachen In dem selbigen brieffen ausgedruckht wider besorgung billiche vnd etlich entschidung sulle gesprochen werden, vnd den porteye(n) fuergehalten nur es werd einicher der kriegenden oder procurator durch denselbigen Mayster Tabernicorn oder stetlewt daruber sunderlich ersuecht. (XV. sz. tkj 19 cz.)

[3] Darnach all ortaylbrieff Im gericht herr Mayster Tabernicorn geschrieben besiegelt werden, nit sullen wan vor ee vor den richtern ond geschwornen burgern der genanten freyen steten der zeit sachen urtaylende verlesen vorhert ond ausgelegt vnd darnach durch den gesetzten notarii voran zu dem vorgenanten buech nit werden verboten ist In gegenwärtigkayt zwayer gesworner darzu beschiden gentzlich Intituliert sein worden ond eingeschrieben, ond namen der stetleut dem gerichts ambts beystundig, nemlich dem vorgenanten buech eingeschrieben sullen werden, auch die ortaylbrieff her Mayster Tabernicorn mit glaubhaftigen Siegeln kreftigen. (XV. sz. tárnokj. czikk. 26 cz.)

és a tárnoki parancsért a tárnoki hivatalnál fizetendő díjakat megtéríteni.[1] A városi bíróságnál az itéleti, idézési és halasztási levelekért 10 pénzt kellett fizetni.[2] A tárnoki szék elé vitt ügyben az átküldő parancsért 12 oly pénzt, melyből 200 tett egy forintot.[3] Adósságbeli ügyekben nyert itéletlevélért, ha a peres adósság 60—100 frtig terjedt, 1 forintot.[4] Ha az adóssági összeg a 100 frtot meghaladta, minden száz frtból 1 frtot.[5] Örökségi ügyekben nyert hártyás itéletlevélért, akár volt az örökség nagyobb, akár kisebb, 6 forintot,[6] s így nyilván a költségek a perlekedést annál drágábbá tették, mivel a Budán való megjelenés, az ott való tartózkodás és jogi támogatás is nem csekély összegeket emésztett fel.

A másodfokú bíróság itéletével a peres ügy még nem volt mindig befejezve. Zsigmond királynak 1405: 2. tk. 4. czikke ugyan kiemeli, hogy a felebbezett ügy más bírósághoz nem tehető, hanem a második itélettel befejezendő,[7]

[1] Wen ein sach durch den richter vnd die geswornen der freyen steten entschayden wirt ond so der ander tayl nit beniglich dieselben sach In angesicht Herrn Maysters tavernicor. wirt appellieren, welche denselben ob die stet gehalten wirt ond mit gleicher mas vollend, so derselbig tayl nit bring dem andern tayl In den gericht scheden In derselben sach, allein omb die brieff der stetlewt auch herns mayster tavernicorn geschechen wirt gemeint oder mittaylt vnd das von den gerichtsscheden. (A laki Thúz-féle XVI. sz. tkj 2 cz. Kassaynál 24. l. tkj 14 cz.)

[2] Kassaynál 25 l. tkj 20 cz.

[3] It. Zum zechendem, es sullen awssgeen berieffliche gerichtliche, vnd verziechliche brieffe, durch jetliche vmb XII. d. (XV. sz. tkj 10 cz. Kassaynál 26 l. tkj 21 cz.)

[4] It. Zum zwelften wen eine sach vmb schulden Iber LX guld ist byss zw hundert gulden golts sich erstreckend, die sum wirde vmb den podenprieff In papier ein gulden In golt. (XV. sz. tkj 12 cz. Kassaynál 26 l. tkj 22 cz.)

[5] It Zum dreizechenden, ob die zum zu einer merern grös erstrecken wurd, dan omb ein Jedlichen den hundert gulden ein gulden In golt In papier. (XV. sz. tkj 13 cz. Kassaynál 26 l. tkj 23 cz.)

[6] It. Zum vierzechenden, ob vmb grosse oder klaine erbschaften die da sein, einer grossen sum gelts vmb ein wrtaylbrieff In pergamen, guld' In gold VI. (XV. sz. tkj 14 cz. Kassaynál 26 l. tkj 24 cz.)

[7] Nec ab illorum, ad quos appellatum fuerit, judicatu, vel sententia sit

de hogy a törvény e szavai szószerint való értelemben nem veendők, az ugyanezen királynak egy későbbi törvényéből világosan kitűnik. Az 1405: 2. tkönyv 12. czikke szerint a tárnoktól más bíróhoz az ügy nem vihető, *csakis szükség esetében hozható az a királyi jelenlét elé.*[1] Egy még későbbi törvényében, az 1405: 3. tkönyv 11. czikke szerint, ha a perlekedők a tárnok itéletével megelégedve nincsenek, *akkor ügyeiket a felség elé hozhatják.*[2] Ebben az értelemben intézkednek más királyok későbbi rendeletei is. V. László király 1453-ban, midőn a felebbezés menetét szabályozza, elrendeli, hogy a pozsonyi polgárok magánügyei a tárnokszéktől harmadbíróságilag a *királyi jelenlét* elé vihetők.[3] Mátyás király is 1459-ben a pozsonyi polgárok, keresztények és zsidók ügyeit a tárnokmestertől *a király jelenlétéhez* felvihetőknek mondja.[4]

Ezek szerint tehát a pozsonyi polgárok harmadfolyamodású bírósága *a királyi jelenlét, a praesentia regia* volt. A királyi jelenlét a hazai városok kifejlődésének korában, a XII—XVI. századokban, mint legfőbb bírói forum nem csekély átalakuláson ment keresztül. Említve találjuk már a városoknak adott privilegiumokban, említve van a pozsonyi 1291-ikiben is,[5] sőt előkerül mint *királyi különös jelenlét* is,[6]

ulterius in aliorum Judicum praesentiam procedendum, *sed ipsa causa debeat coram eisdem finaliter terminari. (Sig. Decret.* II. Art. 4. §. 1.)

[1] Ita tamen, quod postquam Magistrum Tavernicorum elegerint, ad Judices, et juratos redire non valeant, nec e contra ad nullum ulterius, *nisi si opus fuerit, ad praesentiam nostram personalem, appellatio possit fieri quovis modo. (Sig. Decret.* II. Art. 12. §. 1.)

[2] Et, si memorati querulantes, tam de ipsorum Judicum, et juratorum Civium, quam Magistri Tavernicorum judicio, contenti non fuerint: tunc hujusmodi causas eorum, *coram nostra Majestate* (more alias consueto) *prosequi valebunt.* Quibus Nos Judicium et Justitiam faciemus, prout postulabit ordo juris. *(Sig. Decret.* III. Art. 11. §. 4.)

[3] Pozs. vár. ltár Lad. 3. Nr. 6. ab.

[4] Pozs. vár. ltár Lad. 2. Nr. 35.

[5] Lásd az e mű 203—204. ll. levő idézeteket.

[6] IV. Bélának a dobronyai és bábaszéki vendégeknek adott 1254 évi szabadalmában. (E mű 206. lapján idéztük.) Mint *Specialis Presencia domini*

ami mutatja, hogy már az Árpádházi királyok korában *a királyi jelenlét* és a *királyi különös jelenlét* közt külömbséget tettek a királyi curiában. Az Árpádkorszakban a királyok, mint a jog védői és az igazság gyámolítói,[1] a jogszolgáltatást első és legfőbb kötelességükűl tekintették. Ezért szerepelnek is úgy a curiában, mint a curián kívül, az országban való körutazásaik alkalmakor mint bírák. Koronázás után első tettök egyes perek elintézése volt.[2] A bíráskodást a királyoknak amúgy is annál inkább kellett végezniök, mert némely ügyek kezdettől fogva személyöknek voltak különösen fenntartva. A nemesség főbírája, a nádor, nem itélhetett a nemesek főbenjáró ügyeiben, de királyi jogokat vagy adományokat érintő fontosabb birtokügyekben sem itélhetett. Ezek az ügyek mind a királyi curiában nyertek elintézést s ezért látjuk, hogy királyaink az udvarban rendesen fogadják a perlekedőket és panaszosokat.

A pozsonyiak is sokszor jelentek meg a király színe előtt. 1363 nov. 30-ikán Jakab bíró többed magával megjelenik peres ügyben I. Lajos király előtt.[3] 1382-ben febr. 19-ikén Spitzer Pál számos pozsonyi esküdt polgárral megjelenik sérelmek orvoslása végett I. Lajos királynál és nejénél a királynénál.[4] Néhány hónappal későbben 1382-ben jul. 12-ikén újból megjelenik Lajos király előtt néhány pozsonyi esküdt polgár panaszt emelve István pozsonyi alvárnagy ellen.[5] Épp ily sűrűn jártak a pozso-

Andree illustris Regis Vngarie előfordul a budai káptalannak egyik 1296 évi okiratában. (Wenzelnél: *Árp. Uj Okmtár* XII, 585.)

[1] regiaque benignitas *iuris moderator* et *iustitiae fautor* existens, mondja Sándor országbiró 1326 évi okirata. (Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. III, 154—55.)

[2] Katona: *Hist. Crit.* XIII, 89—91.

[3] Comes Jacobus Judex, Merhardus Nicolaus filius Jacobi, Petrus filius Marchalphi, Bendelinus Judex Judeorum, Albertus filius Merchardi et Jacobus filius Leghardi cives Posonienses. (*Dipl. Pos.* I, 352. Pozs. vár. ltár. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 1.)

[4] *Dipl. Pos.* I, 638. És e mű III, 403.

[5] *Dipl. Pos.* I, 643. És e mű III, 403.

nyiak Zsigmond király elé, 1389 jun. 25-ikén kérelmezve a Gastgab-fizetés alól való felmentést;[1] 1389 jun. 26-ikán az örökösödési szabadalom megerősítését;[2] 1390-ben márczius 17-ikén egyéb ügyben.[3] 1414-ben ápr. 9-ikén Leschpart Jakab pozsonyi esküdt polgár lép Zsigmond király elé panaszszal Kapler főispán Vincze nevű embere ellen s később ápr. 25-ikén illetéktelen vámzsarolás miatt panaszkodik előtte.[4] 1419-ben aug. 21-ikén Pernhaitl András bíró jelenik meg több városi esküdttel a király előtt tiltakozva a római curia idézései ellen.[5] És még számos egyéb alkalomkor is megfordultak e város lakói a királyi palotában, igazságot s engedményeket szerezve maguknak. Nem is mindig hivatalos küldöttek voltak a kérelmezők és panaszkodók, hanem akárhányszor magán egyének saját ügyeikben. 1439-ben Ranes István városi bíró Rosenauer Farkas egyik örökségügyi okmányát átlyukasztotta s ezzel azt nevezettnek nagy anyagi kárára érvénytelenné tette. Albert király meghagyja a pozsonyi polgármesternek és tanácsnak, hogy hagynák meg a bírónak, miszerint tegyen eleget Rosenauer követelésének, ha pedig azt megtenni vonakodnék, szorítsák őt erre jog útján.[6] 1456-ban V. László király megengedi, hogy a pozsonyi polgárok és Pécsi Balás[7] közt fennforgó peresügyben a pozsonyiak kérésére új itélet hozassék.[8]

Amint a pozsonyiak, úgy természetesen más városok lakói is meg-megjelentek a királyi curiában mindenféle ügyben, mi a király teendőit nem egyszer annyira igénybe

[1] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 288—91. És e mű III, 404.

[2] Ugyanott.

[3] *Dipl. Pos.* I, 723. Vár. ltár Lad. 11. Nr. 14. a. E mű III, 404.

[4] Fejér: *Cod. Dipl.* X. V, 511. 513. És e mű III, 405.

[5] *Dipl. Pos.* II, 127. Fejér: *Cod. Dipl.* X. VI, 203. És e mű III, 374. 406.

[6] Fejér: *Cod. Dipl.* XI, 75.

[7] Blasius pechij in opido palotha.

[8] Kelt Budán 1456. *Dipl. Pos.* III, 193—195.

vette, hogy a bíráskodás ilyenkor már csak a kormányzás egyéb teendői rovására történhetett. A királyok ezért mindinkább kénytelenek voltak a királyi jelenlét bíráskodását meghitt közegekre bízni s míg ezek a királyi jelenlét elé érkezett ügyeket az ő nevökben elintézték, ők maguk, a királyok, ezen ügyek közül némelyeket az említett közegeikkel szemben is fenntartották maguknak elintézés végett. Ezért nem lephet meg, hogy már, mint említettük, a XIII. században a királyi különös jelenlét említésére is rátalálunk.

Az a közeg, mely már az Árpádkorszakban a királyi jelenlétet a királyi curiában képviselte, az országbíró volt. A nádor akkor még a királyi curián kívűl bíráskodott s neki a királyi jelenléttel semmi összefüggése nem volt. A XIV-ik században azonban bírói állása annyiban változott, amennyiben az Anjouk alatt őt is a királyi curiába bevonták. Oda került a tárnok is, mert ő is, úgy miként a nádor, a királyi curiának egy-egy ága lett. E központosított igazságszolgáltatásban mindazonáltal az országbíró még mindig az maradt, ami volt, a personalis praesentia regia képviselője, csakhogy mellette mind határozottabban a királyi jelenlét egy másik hivatalköre, *a királyi különös jelenlét,* a specialis praesentia regia is megalakult. Ez eleinte ugyan nem volt különszervezetű, különvált bíróság, mert a király bírói működése nem volt különválasztva egyéb uralkodói functióitól. Bíráskodott magának fenntartott ügyekben a curiában, a királyi tanácsban vagy valahol a vidéken, amiért is az ily bíráskodás után kiállított itéletlevelei csak úgy mint adományai, a kettős pecsét alatt keltek. Avagy meghivott s kiküldött személyes akadályoztatása esetében ily ügyek elintézésére különös egyéneket,[1] kik őt ezen ügyek elintézésében képviselték. Végre a képviselet különösen állan-

[1] cum speciali mandato.

dósult egy bizalmas egyénben s ezzel önmagától szerveződött a királyi curiában egy új bírósági hivatalkör, mely *királyi különös jelenlét* név alatt lett ismeretessé. Hogy mikor nyert ez új szervezet befejezést, azt pontosan megállapítani nem tudjuk, de a XIV. század végén, 1380-ban a speciális praesentia regia képviselőjének említésével már találkozunk. Ez a kanczellár.[1] Ő úgy állott a különös jelenlét curiai bírósági hivatal élén, mint ahogyan állott az országbíró a királyi jelenlét curiai bírósági hivatal élén. Az ő teendőihöz tartozott mindazon ügyek elintézése, melyek királyi privilegium alapján, különös királyi kegyből a specialis praesentia regia elé kerültek. A királyok főleg egyházakat és azok birtokait, de egyes egyéneket[2] is pártfogásukba véve, azoknak vagy minden perét, vagy csak egyes meghatározott pereiket rendelték nem a jelenléthez, hanem a különös jelenléthez felebbeztetni.[3] Igy tudósította I. Lajos király 1345-ben okt. 6-ikán Pozsony városát is, hogy ő a pozsonyi klarisszákat királyi pártfogásába fogadva, azokat különös bírósága alá veszi.[4]

Azonban a curiai bíráskodás szervezete még ezzel sem volt befejezve. A főkanczellár, mint a királyi különös jelenlét képviselője, közel egy századon át szerepel a magyar jogéletben, midőn jelentősége a XV. század közepén alább szállani kezd. Amint ugyanis a főkanczellár az országbíró teendőinek egy részét a maga elintézési körébe vonta, úgy tette azt 1453 óta a főkanczellárral szemben a titkos kanczellár is. A királynak újból meg kellett osztania a maga által személyesen elintézendő ügyeket. A királyi különös jelenlét bíráskodása alá tartozó peranyag

[1] Fejér: *Cod. Diplomat.* IX. V, 435—36.

[2] Wenzel: *Árp. Új Okmánytár* XI, 477.

[3] Fejér: *Cod. Dipl.* IX. V, 456—459; *Anj. Okmtár* I, 144. II, 463—67. III, 186. *Zichy-Okmtár* II, 120—121.

[4] speciali judicio nostro et jurisdictioni nostrae duximus reservandum. (Orsz. ltárból Hajnik.)

egy része ki volt vonva a főkanczellár illetékessége alól. E peranyag mint magának a királynak fenntartott, ezentúl egy a főkanczellártól külön bíráskodási közeg keze alá került, ki a királyt e ténykedésben képviselte. Ez, mikép már említettük, a titkos kanczellár volt, ki ezentúl a királyi személyes jelenlét képviselőjévé lett. Egy évtized után azonban, 1464-ben Mátyás király a főkanczellár teendőit egyesíti a titkos kanczelláréival, mert mindkét curiai hivatalt egy s ugyanazon egyénre bízta, ki a locumtenens s egyszerűen a személynök néven lett ismeretessé.[1]

Ez lévén a királyi curia bírósági ágainak kifejlődése, megjegyezzük, hogy itt, hol a városok, s így Pozsonyváros lakósságának harmadfolyamodású itélőszékéről van szó, nem az utóbb érintett personalis praesentia regia értendő, hanem a *specialis praesencia regia*, mely I. Lajos király idejében a királyi főkanczellár bírói közreműködéséből keletkezett a királyi curiában. Ehhez kerültek a tárnoki széktől felebbezett azon városi perügyek, melyek a tárnoki széktől egyátalán a királyi curiához felebbezhetők voltak. Csak a 300 forintot meghaladó ügyek voltak ilyenek. Bűnügyekben a felebbezés átalán mindig csak a királyhoz történt. A felküldés előtt az ügyet a tárnoki bírák hallatára még egyszer felolvasták, kik azt még egyszer megvizsgálták, helybenhagyták s a kirendelt jegyző által két kiküldött hites előtt szóról-szóra a tárnoki bírósági könyvbe beírták az ügy elitélésénél jelen volt bírák neveivel együtt. Aztán a tárnokmester hites pecsétjével megerősítették az itéletleveleket s úgy küldték fel ugyancsak pecsét alatt a királyi jelenléthez.[2]

[1] Igen tanulságosan tárgyalja e kérdést Hajnik Imre: *A király bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházakbeli királyok korszakában.* Budap. 1892. (*Ak. Ért.* 1893. XV. k. 4. sz.)

[2] Wen ein sach In dem stul Herrn Maysters Tabernicorn gesprochen vnd weyder daruon an die kunigliche durchleychtigkayt wirt geappeliert, den die selben appellationen nach der besthe-

Nehogy pedig visszaélések és károsítások történjenek egyesek részéről, itt is oly elővigyázatot tartottak meg, miként a városi törvényszékeknél a tárnokszékhez való felebbvitel alkalmával. Tudniillik az ármányos felvitelek, a költségek elhalasztása, az ügy elodázásának kikerülése végett a felvivő fél tartozott akkor, midőn az itélet felvitelét kijelentette, a tárnokszéken 20 forintot fizetni, mely összeg az altárnok és a városok küldöttei között egyenlően el lett osztva. Ha a felebbező ezen összeget le nem fizette, neki a felvitelt meg nem engedték, az ügyet elitéltnek, befejezettnek tekintették.[1] Igaz, hogy e határozatot csak a II. Rudolf által szentesített tárnokjogi czikkekben olvassuk, de minthogy ezek éppen a kérdéses czikkben „a városok régi szokását“ említik, tarthatjuk bizonyosnak, hogy e gyakorlat már a XV. században is megvolt.

Azon ügyekben, melyek a királyi különös jelenlét elé tartoztak, az idézések mindig a királyi curiában való megjelenésre szólottak,[2] a megjelenés idejéül pedig mindig valamely octava volt kitűzve s így e tekintetben is lényegesen eltért a királyi különös jelenlét a királyi személyes jelenlét bíróságától, miután ez utóbbinál az idézések a király esetleges tartózkodása helyére[3] s rendesen egy határozott napra[4] s csak kivételesen valamely nyolczadra szólottak.[5]

Még kiemeljük azonkívűl, hogy a királyi itélőszéken szintén nem a nemesek joga, hanem a városok szokása

chen zw vrtaylen begriffen des oben vermerkten buechs das selbige her Mayster Tabernicorn *mit seinem beschlossen brieffen* vnd mit offnen In angesicht der k. mt ond obersenden. (XV. sz. tkj 22. cz. És pozs. vár. ltár L. 2. Nr. 35 aranybulla. Azonk. l. Kassaynál 22. l. tkj 5. cz. és 23. l. 9. cz.)

[1] Kassaynál 27. l. tkj 29. cz.

[2] Példákat l. *Zichy-Okmtár* V, 381. *Soproni Okltár* I, 643—44. Fejér: *Cod Dipl.* X. VI, 455. 456.

[3] ubi pro tunc Deo duce personaliter in Regno Hungariae constituti fuerimus. (*Soproni Okltár* I, 633—34. *Sztáray-Okltár* II, 280—281.)

[4] *Zichy-Okmtár* V, 523.

[5] *Sztáray-Okltár* I, 541.

szerint hozták meg az itéletet.[1] Ha a pert esküvel döntötték el, az esküt az illető a saját lakóhelyén annak joga és szokása szerint tette le s az itélet végrehajtása is itt történt.[2]

Az eddig mondottakból kiderül, hogy városunkban a középkorban milyen volt peres és bűnfenyítő ügyekben a felebbezési eljárás. De ennek kiegészítéseül még fel kell említenünk, hogy az a városi bíróság, melynek itéletei a tárnoki és személynöki bíróságokhoz felebbvitettek, némely bíróságokkal szemben maga is felebbezési bíróság, forum appellatorium volt és pedig vagy szabadválasztás-, vagy kényszerképen. Ugyanis amint más városoknál előfordult, hogy annak jogai átruháztattak egyéb városokra, úgy történt az Pozsonyban is, miáltal e városok között bizonyos jogi összefüggés támadt. Vagyis a filiatio azt a várost, melynek előjogai némely egyéb városoknak juttattak királyi adományozás útján, ez utóbbiakra nézve felebbezési bírósággá tette, nem ugyan szükségképen, hanem csak szabadválasztásból. Pozsony kiváltságait I. Lajos király

[1] aber ob eyniche sache von dem stul zum Ersten der vnnsern freyen stete oder auch anderer Enden, vnd darnach des Maysters vnserer Tavernicor nach Irer gewonhayt In vnnsere kunigliche gegenwurdigkayt geapelliert ond anpracht wirt, als dan sulche sach mit den prothonotarien vnsers hoffs, sundern anderer Heren des reichs Inwoner als vns frumikayt vnd wirdigkayt ond mit guetem lewmbt begabt durch unser Mt. beschiden *nach gewonhayt derselben vnserer freyen stet, ond nit nach den siten ond gewonhayt(en) der gericht(e) der Edlen,* wan die sein gerechen witer wertig den Iren gerichten, Es verzymbt sich die sach endlich zw beschlossen werden mochten ond kunden. (II. Ulászló kir. 1499 évi tkj czik. 4. cz. Kassaynál 33. l. tkj 4. cz. II. Rudolf kir. ezt szintén helybenhagyja s megerősíti. Kassaynál 30. l. tkj 39. cz.)

[2] auch setzen wir, ob in ainicher sach als von dem stul des Maysters Tabernicorn In die gegenwirdigkayt onserer Mt. eynichem tayl der kriegenden vor dem richter durch onser Mt. beschieden das gericht eine raynigers, oder ayd wirt zw geurtaylt als dan sulcher ayd nach gewonhayt der freyen stette *nicht anders den nur in derselben stat In welcher sulche sach am ersten ist angefangen, nach gewonhayt derselbe stat ond des ends verhertt werde ond auch endliche volstreckunge sulcher sach In der selbigen stat geschechen ond bevolchen sol werden.* (II. Ulászló kir. 1499 évi tkj cz. 5. cz. Kassaynál 34. l. tkj 5. cz.)

1368-ban Lamacsnak és Vödricznek juttatta,[1] Zsigmond király pedig 1405-ben Somorjának a Csallóközben.[2] Ezek szabadon fordulhattak ügyeikkel a pozsonyvárosi bírósághoz s tényleg a somorjai polgárok egyszernél többször peres ügyeiket a pozsonyi bíróság elé hozták.[3] De még oly város is, melyet nem a filiatio utalt Pozsonyba, szintén Pozsonyhoz fordult jogszolgáltatásért, így nevezetesen a Pozsony közelében, a szempczi járásban fekvő s a XV. században mint oppidum szereplő Cseszte.[4] Más városok nem önkénytesen, de királyi rendelet következtében fordultak egyes ügyekben a pozsonyi bírósághoz. I. Lajos király 1361-ben utasítja a modori polgárokat,[5] hogy ha adóssági perekben saját bíróságuk ítéletével megelégedve nincsenek, akkor forduljanak N.-Szombathoz, fekvő vagyonért folyó perekben pedig *Pozsonyhoz*, melynek bírósági végzésében mindkét perlekedő félnek meg kell nyugodnia.[6]

Valahányszor városi bíróságunkhoz ily felebbezések történtek, a városi jog értelmében a felperes azon város tanácsából, mely előtt az ügy tárgyalva volt, két bírót választott, hasonlóan két bírót az alperes is s ezek együttesen egy ötödiket választottak elnöknek. Előbb a felperest, aztán

[1] Pozs. vár. ltban Lad. 16. Nr. 10.

[2] Sidó polgármester ur Somorja város régi Zsigmond-féle szabadalomlevelének csak foszlányát mutathatta nekem, midőn e város levéltárát átkutattam. A szöveg egy későbbi, Lipót-féle átiratból egészíthető ki.

[3] Lásd az 1416 és 1417 évi *Prot. Actionale*-t.

[4] Es ist fur uns kommen in unseren Rat ayn urtail von czwain tailen, ains tails Kunczman Richter von *Schatmansdorff* mit seinem frewnden anstat Thoman werren von Schatmansdorff vnd des andern Tails Nicolaus Statschreiber von Tirna anstat der Steffen Stelcerin von Tirna. (*Prot. Act.* Királynál i. m. 364—65.)

[5] cives reginales.

[6] si in facto autem possessionum vel aliarum hereditatum, domorum videlicet et vinearum, de ipsorum iudicatu non contentarentur, tunc ad iudicium civium nostrorum *Posoniensium* recurratur, et causa devolvatur, quorum iudicio et decreto ambae partes tenebuntur contentari. (Fejér IX. III, 251)

az alperest s végre az elnököt hallgatták ki. Ha az illető itéletét helyesnek találták, akkor az érvénybe lépett, ha pedig helytelennek, akkor a városi jogot alkalmazták.[1] Ha ezzel a felek megelégedve nem voltak, akkor azt a tárnokhoz felebbezhették.[2]

Hogy különben Pozsonyban a *választott bíróság* is szerepelt, az ugyancsak a bírósági könyvekből tetszik ki. Igy döntötték el az 1421 évi bírósági könyv szerint Öder Ágnesnek egyik, szőlőre és majorságra vonatkozó ügyét, miután a peres felek maguk inkább a barátságos elintézést, semmint a rideg bírósági rendes eljárást kivánták.[3] Az ily választott bíróságnál itélő bírákat „Sprachleute"[4] néven jelölték, kik az itéletük alá bocsátott ügy eldöntésében ugyancsak a városi jogot alkalmazták.[5]

[1] Item, wan man vrtail herdingt in die Stat, so sol der klager zwen nemen des Rats do sich die sach verlauffen vnd vergangen hat vnd der antwurter sul auch zwai nemen desselben Rats, vnd die sullen nemen ain Obman vnd die funif personn sulln furn das vrtail, vnd von Erst sol man horn den klager (vnd darnach den sol man horen den antburt) vnd darnoch den obman. Ist dan sach, das sie da haimen haben Recht gevrtailt: So beleibt es bey demselben vrtail. So sie aber nicht Recht gevrtailt hietn, So sul man sprechn Stat Recht vrtail. (XV. és XVI. sz. jk 73.)

[2] Ha a perlekedő felek, akármilly állapotuak legyenek is, önkéntesen ügyeik elitélése végett magukat a kir. városok birósága alá vetik és ezen biró a felek ügyébeni itélethozást magára vállalja; akkor, ha ezen itélet a felek valamelyikének nem tetszik, — ezen fél ügyét az illető törvényszékre, azaz tárnokszékre, és nem más hová viheti fel. (Kassaynál tkj 6. cz.)

[3] Also nach fuerlegung clag'andwd und manigerlay eynred In dye sochn habn payde tayl begert dye sach lieber mit früntschafft — den mit hertigkeit des Rechten zeuellendn, und haben dye sache unpetwungne und mit guetn willn vier erbn Ratmanens ze henden, was dy daraus nach ausweysung der Stat Recht zu Pressburg erfunden und machtn wolln, payte tayl umberuflich peypleybn und nicht wiedersprechn. (Az eset Királynál egész terjedelmében i. m. 366. l.)

[4] sprochlewte, az 1421 évi *Prot. Actionale*-ben.

[5] nach ausweisung *der Stadt Recht* erfundn gewegn gemacht und geschprochen.

VIII.

A város jogai. A beköltözési és letelepedési jog. A város lakósságának nemzetiségi viszonyai.

22. Régi ajtópánt a városi muzeumban.

A városoknak adott királyi privilegiumok egyik kiválóbb kedvezménye a *szabad beköltözködés és letelepedés joga.* IV. Béla király a dobronyai és bábaszéki vendégeknek adott 1254 évi szabadalmában megengedi, hogy a szabadállapotú emberek, ha közéjük költözködni s ott állandóan letelepedni akarnak, szabadon és biztosan jöhetnek s ha lefizették a földesuri földbért, élvezhetik új telephelyükön az ott lakó vendégek szabadságait. Aztán szabadságukban állhat onnan, ha akarnak, ismét el is költözködni.[1] Ugyanezen király hasonló jogot ad 1263-ban a komári vendégeknek,[2] III. László király pedig 1277-ben a sopronyiaknak.[3] De egészen ily értelemben engedte azt meg III. Endre

[1] Ad hec, quicunque libere condicionis homines ad easdem villas voluerint convenire, gracia commorandi, libere veniant et secure, iusto dominii terragio persoluto, eisdem libertatibus fruituri, quibus pociuntur prenominati hospites et fruuntur, recedendi eciam, quando eis placuerit, habeant plenariam facultatem. (Endlichernél 483. l.)

[2] Sane volumus, ut sicut libere veniunt, sic recedant luce clara, venditis suis edificiis eiusdem terre incolis, terragio persoluto. (Endlichernél 504. l.)

[3] Item volumus, quod si aliqui nobi-

király 1291-ben a *pozsonyiaknak* is, kijelentve, hogy ha valaki bármely faluból Pozsony városába akarna letelepedés végett jönni, azt a falu vagy birtok ura e szándékában ne merészelje akadályozni, hanem engedje el őt minden jószágával szabadon elmenni, miután az elköltözködő az igazságos és szokásos földbért megfizette urának.[1]

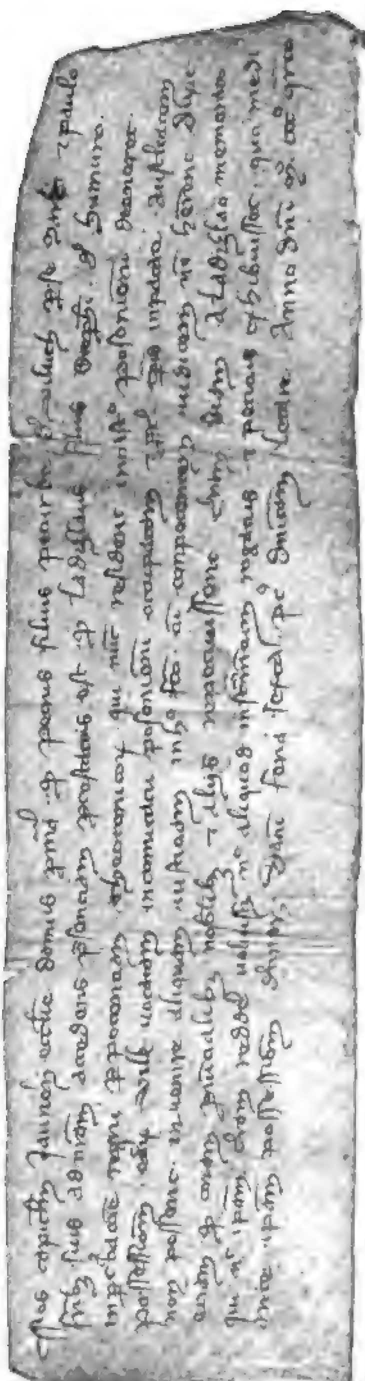
A privilegiumok ezen szavaiból kitetszik, hogy a nemesek vagy a szabad állapotú emberek az ország bármely helyét elhagyhatták s a földbér lefizetése után a kiszemelt kiváltságos helyen letelepedhettek. E kedvezmények kétségtelenné teszik, hogy azt a költözködni akarók nem-kiváltságos helyeken nem tehették s tényleg hazánk azonkori földesuri viszonyai helyhez kötötték a lakósság egy jelentékeny részét. Az okiratokban nemes és szabad állapotú egyénekről van szó, mi alatt nem a szorosan vett nemes emberek értendők, mert a nemes ember költözési és letelepedési szabadsága nem volt korlátozva, hanem értendők azon elszegényedett nemesek, kik nyomasztó anyagi körülményekbe jutva, kénytelenek voltak idegen föld művelésére adni magukat. Ezek egyrésze várföldekre vonult s ott a királytól várföld-parczellákat kaptak, melyek termése övék lett, amiért aztán katonaszolgálatokat tettek a vár területén, őrízték a várat s háború idején védték azt. Ezek a várjobbágyok, kikről már Sz. István idejében van szó s kik úgy látszik, megművelés alá vett vár-

les, vel quicunque libere condicionis homines ad ipsum castrum nostrum Sopronium convenire voluerint, libere conveniant, at secure commorentur, et nobiles possessiones eorum in libertate civium predictorum valeant conservare, et si qui de ipso castro recedere voluerint, salvis rebus omnibus, venditis edificiis, iusto terragio persoluto, recedere valeant de eodem. (Endlichernél 547. l.)

[1] Item, si aliquis de quacunque villa in civitatem Posoniensem causa commorandi venire voluerit, dominus ipsius villae seu possessionis ipsum impedire non presumat, sed cum omnibus bonis suis eundem libere abire permittat iusto tamen et consueto terragio domino terre persoluto. (Endlichernél 625. Michnay-Lichnernél 248. l.)

földeiket kényök kedvök szerint el nem hagyhatták. De az elszegényedett nemesek csak egy része lett várjobbágy, másik része magánbirtokosok területére került s ott ugyanoly feltételek mellett vállalt művelésre földeket.

Különböztek ezektől a szabad állapotú emberek. Ezek nem voltak várjobbágyok, hanem azon osztályokból valók, melyek a rabszolgák és a nemesek között állottak. A rabszolgák és a nemesek között egy egész hierarchiai sorozatot találunk a X—XIII. századokban. Az e sorozatokba tartozók kisebb-nagyobb szabadsági fokozatokra nézve különböztek egymástól s szabadsági előnyeikre nézve igen féltékenyen ellenőrízték egymást, nehogy közülük egy kevésb szabadságú osztályból illetéktelenül egy nagyobb szabadságú osztályba áttehesse magát. Szabadsági fokozataikat apróra kijelölni nem tudjuk, de kétségtelen, hogy földesuraikhoz bizonyos függési viszonyban állottak. Azok földein éltek, e földért nekik bért, úgynevezett terragiumot fizettek s ügyeikbe némi bepillantást enged vetni a Váradi regestrum,

23. A győri káptalan 1304 évi hártyaokirata.

mert az telve van földesuri jobbágyok ügyeivel, de azért a kép, melyet a XIII. század e nagybecsű könyvéből nyerünk, mégis felette homályos, mert a regestrumban feljegyzett jobbágyügyek mind bűnügyek, tolvajlási, rablási, ölési esetek. Magánjogi keresetek nincsenek benne, mert ezek elintézése végett nem kellett a vádolt jobbágyokat Sz. László sírjához küldeni, a magánjogi ügyeket maguk a földesurak intézték el, ők maguk voltak a maguk ügyeiben vádlók és bírák, esetleg vádlottak és bírák.

A földesuraknak a bért fizető s robotot teljesítő jobbágyoktól kétségtelenül nem csekély hasznuk volt. Midőn a XIV. században az összeomlott várszerkezet helyébe az Anjouk a banderiális rendszert hozták, a földesurak a jobbágyságból állították ki banderiumaikat. A jobbágyok kilenczedet fizettek földesuraiknak szántóföld, rét, ugar, belső telek, szőlő és gyümölcs vagyis minden életneműjök után.[1] Tehát adóztak nekik pénzzel, terménynyel, munkával és vérrel s azért a birtokos uraknak természetesen nagy érdekükben feküdt, hogy jobbágyaik száma birtokaikon ne csökkenjen. Annál inkább kellett ennek érdekükben feküdnie, mivel a földesuri földeknek és gazdaságoknak egy másik fajtájú művelője, a rabszolga, napról napra jobban fogyott. Hazánkban azt a rendkívüli jelenséget szemlélhetni, hogy a rabszolgák száma, kikkel a X. és XI. századokban az ország telve volt, a XIII. század derekán már rendkívülien leapadt, mondhatni teljesen eltűnt.

Úgy a keresztény philantropia, mely a felvett kereszténység első századaiban megható jeleit mutatja a rabszolgák felszabadításában, mint a várföldek pusztulása, és főleg a mongolzivatar lezajlása következtében a XIII. század végén már nem lehet többé magyarországi rabszolga-

[1] 1351: 6. tcz.

ságról szó. A földesuraknak a rabszolgákban rejlett munkaereje eme megfogyatkozása azokra nézve tetemes anyagi, vagyoni károsodást jelentett s azért érthető, hogy a jobbágyság most kétszeres vagyoni jelentőséghez jutott. A földesurak egyik legbővebb jövedelmi forrása a jobbágyságban rejlett s innen az a nagy ellenkezés, mely a jobbágyság szabad költözési joga ellen nyilatkozott a birtokos nemesség részéről. A városoknak adott privilegiumokból mi azt következtetjük, hogy a szabadköltözési jog hazánkban a X—XIII. századokban tényleg nem volt meg. A XIII. században jelenkezik az a városi szabadalmakban nyilván még nagyon megszorított terjedelemben, amennyiben a jobbágyok *csakis* a szabadalmazott városokba költözködhettek, másüvé nem.

Jutottak-e a szabadalmak ezen kedvezménye következtében városaink s így Pozsony is nagyobbszámú lakósokhoz, nem éppen könnyű meghatározni. Nagyjában azt tarthatnók, hogy a városok kevésbbé vonzották a letelepedésre a jobbágyságot merően gazdasági okokból. A jobbágyság az őstermelést képviselte, a városok főleg az iparűzés székhelyei voltak, amiért is annak területén a jobbágyság csak kisebb mérvű alkalmazhatást nyerhetett. Ha a városok az ipar mellett földműveléssel, szőlőtermeléssel avagy egyéb őstermelési ágak művelésével foglalkoztak, akkor a jobbágyság egy bizonyos százaléka kétségtelenül itt is találhatott megélhetési módot s azért nem is merjük mondani, hogy III. Endre 1291 évi szabadalma szabad költözési és letelepedési jogadományozásával egészen hatás nélkül maradt volna. Pozsonyban az ipar mellett az őstermelés egész a mai napig tartotta fenn magát s a középkorban nyilván a mainál aránytalanúl jelentékenyebb volt, legalább a szőlőművelés a középkorban a pozsonyi lakósság egy főkereseti ágát képezte. De a jobbágyságnak

a városokba való költözése és letelepedése nem csupán a kereseti ágak természeténél, hanem egy másik körülménynél fogva is kevésbbé vált eredményessé. A jobbágyság költözése elé ugyanis a földesurak részéről gördíttettek a legnagyobb akadályok.

A városi, különösen a pozsonyi szabadalomban is ki van emelve, hogy a földesúr jobbágyának elköltözését, ha földbérét és egyéb tartozásait megfizette, meg nem akadályozhatja, de a jobbágyság egész történetében vörös fonalként húzódik át azon történeti tény, hogy a szabadköltözködés csak jogi fiktió volt. Alig hogy III. Endre 1291-ben megadja a pozsonyiaknak a szabadalmat, ugyanazon király országos érvényűvé is teszi a parasztság szabadköltözését. 1298 évi törvénye országosan állapítja meg a jobbágyság szabadköltözködését.[1] De hogy e jog csak irott jog maradt, világosan mutatja az, hogy csaknem minden királynak kellett ez érdemben új és új törvényt szentesíteni, így I. Lajosnak,[2] Zsigmondnak,[3] V. Lászlónak,[4] Hunyadi János kormányzónak,[5] I. Mátyásnak[6] és daczára ennek a jobbágyságnak kedvező törvényalkotásnak, a jobbágyság helyzete egyre rosszabbá, kétségbeejtőbbé vált, mert a földesurak a törvényt kivihetetlenné tették. A földesurak megtagadták beleegyezésöket s tartozások czímén a törvény malasztját a költözködni vágyó jobbágyra nézve meddővé tették. Különféle úton-módon szaporodtak a jobbágyok tartozásai

[1] Item, quilibet Rusticus seu Jobagio alicuius Nobilis, si voluerit, de possessione Domini sui, habita licentia, et iusto ac consveto suo terragio persoluto, ad possessionem alterius Nobilis, vel alias, quo ei placuerit, cum omnibus suis rebus, libere se causa commorandi, transferre valeat.

[2] 1351: 16. és 18. tcz.

[3] Az 1397 évi temesvári országgyűlésen megerősítette I. Lajosnak a jobbágyok szabadköltözésére vonatkozó törvényét s ugyanezen évben még más rendeletet is adott ki a jobbágyok szabad költözéséről. (Horváth Mihály: *Magy. tört.* II, 413.) Azonkívül nevezetes az 1405: 6. 14. és 16. tcz. is.

[4] Horváth M.: *Magy. tört.* III, 6.

[5] 1458: 15. tcz.

[6] 1471: 16. tcz. 1486: 39. tcz.

földesuraikkal szemben, nem egyedül a földbér, de egyéb sokkal súlyosabb követelések támasztásával is a törvényadta jogot a jobbágyokra nézve illusoriussá tették.[1] Végre maga a törvény is a szabadköltözést nagyon megszorította, sőt fel is függesztette.[2]

A városokra nézve eszerint inkább a polgári elem volt az, mely lakósságuk számát szaporította, nemcsak mivelhogy a városok bíztatóbb foglalkozási körrel kínálták az iparűző osztályokat, hanem mivel a polgári elem, akár az országban, akár országon kívül volt, függetlenebb volt s nem érezte a földesurak önkényét. De egyéb körülmények is vonzották az ilyen polgári elemet hazánkba, mert nyilván nem volt a középkorban egész Európában oly ország, mely kedvezőbb letelepedési viszonyokat teremtett volna az idegen telepes számára, mint éppen Magyarország. Királyaink mindenféle kedvezményekkel és kiváltságokkal halmozták el a jövevényeket s oly anyagi, társadalmi és politikai helyzetbe juttatták azokat, hogy ennyi előnynyel szemben bizony vajmi könnyen elfelejthették elhagyott hazájukat. De egyes nagyszerű történeti események is késztetőleg hatottak, milyenek a német hadjáratok, nemkülömben a keresztes hadjáratok, melyek Magyarországon át vették útjokat kelet felé. A mongol vész azonkép hazánknak indított számos külföldi települőt.

Pozsonynak letelepülés által felszaporodott középkori lakósságát csakis azon nevek s származási helyek után vagyunk képesek megitélni, mely nevek városunk közép-

[1] A magyarországi jobbágyság történetét tanulságosan irták meg Berzeviczy: *De conditione et indole Rusticorum,* 1802. Preyer J. N.: *Des ungrischen Bauers früherer u. gegenwärtiger Zustand,* Pesth 1838. Ujabban K. Nagy Sándor: *A jobbágyság története Magyarországon,* Nagy-Becskerek 1891.

[2] Az 1474: 14. tcz. egy évre függesztette fel a szabadköltözést, de tényleg 12 évig tartott ez állapot. II. Ulászló alatt az 1492: 93. 94. tcz. a szabadköltözést felette megszorították.

kori irataiban ránk maradtak. E nevek nagyon alkalmatosak nemcsak a lakósság nemzetiségére, hanem azok eredeti származására nézve is világot vetni. Igy mondhatjuk mindenekelőtt azt, hogy a lakósság túlnyomólag a szomszéd Ausztria tartományaiból vetődött hozzánk és pedig Alsó- és Felső-Ausztriából, nevezetesen Bergből,[1] Göllersdorfból,[2] Hainburgból,[3] Fischamendből,[4] Ortból,[5] Marcheggből,[6] Bécsből,[7] Wolfsthalból,[8] Pottendorfból,[9] Meissauból,[10] Laaból,[11] Eslingből,[12] Pollingból,[13] Welsből,[14] Grieskirchen-

[1] 1439-ben hanns von *perg* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[2] 1439-ben michel *Kolasdorfer* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[3] 1446-ban *Haimburger* Margit végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 59. a. És e mű III, 435.) — 1466-ban Jacob *Hainburger* esküdt. (*Prot. Test.* I, 123. és 123. a. És e mű III, 417.) — 1467-ben Jacob *Hainburger* des Rats, végrendeleti tanu. (*Prot. Test.* I, 148. és e mű III, 417.) — 1469-ben Jacob *Hamburger*. (E mű III, 418.) — 1477-ben Peter Lederer von *Hainburg* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. szám könyv.)

[4] 1443-ban *Hans Fischamenderin* ... Ir stubn wegn. (Vár. számad. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 196.)

[5] 1439-ben hanns *ortter* pozs. házbirtokos. (Ez évi telekkönyv.) 1492-ben Peter *Am Ort* végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 262. a. És e mű III, 422.)

[6] 1411-ben Hans *Marchekker* und hans der Berberin Son, kórház-utczai lakók. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 11.)

[7] 1484-ben Jakob Barbierer *Bécsből* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. sz. k.) — 1485-ben *Wiener* leenhard házáról végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 202.) — 1494-ben *Wiener* Margit végrendelkezik (*Prot. Test.* I, 236. a.)

[8] 1439-ben niclas *Wolfstaler* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.) — 1465-ben *Wolfstaler* Miklós a maga házát leányára és nejére hagyja. (*Prot. Test.* I, 108. a.)

[9] 1415-ben Hanns Lyst und Hanns *Pottendorffer* pozsonyi polgárok a városi elszámolásnál olyanokúl említtetnek, kik szintén pénzt kaptak. (*Dipl. Pos.* I, 479.) — 1429-ben hanns *potendorffer* esküdt. (*Prot. Test.* I, 8. E mű III, 407.)

[10] Thomas *Meissauer* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. sz. k.)

[11] 1388-ban Petrus de *la* pozsonyvárosi esküdt. (*Dipl. Pos.* I, 706. E mű III, 404.)

[12] 1388 ban Johannes Praien *Eslinger* pozs. városi esküdt volt. (*Dipl. Pos.* I, 706 E mű III, 404)

[13] 1388-ban Hinricus *Polinger* vár. esküdt. (*Dipl. Pos.* I, 706. E mű III, 404.)

[14] 1467-ben *Welser* Márton végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 148. És e mű III, 417.) — 1492-ben Niclas *Welser*-t említik a vár. számadások. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877 Nr. 189.) — 1504-ben *Welser Miklós* neje Ágnes házát, szőlőit férjére hagyja. (*Prot. Test.* I, 299.) — 1511-ben *Welser Miklós* intézkedik házáról, Schaff ich mein haws darinn ich wonnhafft bin, meinem lieben prueder *Mert fuxmarkter* vleischaker In lopoldsdorf felerészben, felerészben pedig nejére. (*Prot. Test.* I, 331. a.)

ből,[1] Braunauból,[2] Tulnból,[3] Kremsből,[4] Lichtenwerthből vagy Lichtenwörthből,[5] Obernbergből,[6] Pfaffenstettenből,[7] Reichenthalból,[8] Riedenthalból,[9] Schalladorfból,[10] Gmundenből,[11] Aigenből[12] és kétségtelenül számos egyéb helységekből.[13]

A többi osztrák tartományokból is többen jöttek, nevezetesen Morvaországból: Brünnből,[14] Olmützből,[15] Rosendorfból,[16]

---

[1] 1496-ban *Griesskirchner* Vilmos házát s szőlőjét nejére Borbálára hagyja. *(Prot. Test.* I, 256. a. és e mű III, 438.) — 1503-ban *Griesskircher* Borbála végrendelkezik. *(Prot. Testament.* I, 288. a. és e mű III, 426.)

[2] 1463-ban *Pranawer* György a maga házát leányára Katalinra hagyja. *(Prot. Test.* I, 108.)

[3] 1477-ben Hans Mayer von *Tuln* boltos megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. szám. könyv.)

[4] 1439-ben Ulreich és Ott *Krembser* pozs. házbirtokosok. (1439. évi vár. telekkönyv.) — 1442-ben Vlreich *kremser* végrendeleti tanú. *(Prot. Test.* I, 48. a.)

[5] 1439-ben wolfgang *lichtenwerder* pozsonyi házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[6] 1439-ben hanns *obernberger* pozsonyi házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[7] 1439-ben *hanns pfaffsteterin* pozs. házbirtokos, hainrich *pfaffsteter* szintén. (Ez évi vár. telekkönyv.) — 1481-ben *Pfafsteter Farkas* neje Agnes eladatni rendeli házát. *(Prot. Test.* I, 190.) — 1510-ben *Pfaffsteter Farkas* házáról intézkedik. *(Prot. Test.* I, 329. a.) — 1511-ben *Phaffsteter Anna* fiára hagyja das haws das mir mein lieber hauswirdt Wolfgang *phaffsteter* seliger geschafft hat. *(Prot. Test.* I, 331.) — 1513-ban *Pfafstetter Tamás* házát nejére hagyja. *(Prot. Test.* I, 344.)

[8] 1439-ben Caspar *Reichentaler,* Stephan *Reichentaler* és michael *reichentaler* pozsonyi házbirtokosok. (Ez évi vár. telekkönyv. Megjegyezzük, hogy Csehországban, Badenben és Svájczban is vannak hasonló helynevek.)

[9] 1439-ben Niclas *Riedentaler* pozs. házbirtokos Spitalneusiedlben. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[10] 1439-ben hanns *schalasdorffer* pozsonyi házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[11] 1407-ben a pozsonyi bíróság előtt állott Jacob cholbel von *gmunden. (Prot. Act.* a vár. ltban. Királynál 250. l.)

[12] Az *Aigner*-család számos nevezetes tagja szerepel városunk középkori történetében s itt maig fenntartotta magát. (L. e mű III, 351. s kk. ll.)

[13] 1439-ben Jakl és Simon *osterreicher* pozsonyi házbirtokosok. (1439. évi telekkönyv.)

[14] 1434-ben Meister Hans von *Brün* lőmester. (Vár. számad.)

[15] 1457-ben említtetik a Czwinger Hinder den Mathes *von Olmütz.* (Vár. számad. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 22.)

[16] 1510-ben Mert *Rosenndorfer* ain genanter. *(Prot. Test.* I, 325. És e mű III, 428.) — 1516-ban *Rosendorffer* Márton nejére Kunigundra hagy Zway heuser aneinander ligendt. *(Prot. Test.* I, 368.)

Mischingből,[1] Laseből,[2] Polauból,[3] Reitendorfból[4] és egyébünnen.[5]

Csehországból: Egerből,[6] Kornhauszból,[7] Schönbachból,[8] Wolduchból,[9] Dessendorfból,[10] Reichenauból.[11] Ez utóbbit illetőleg megjegyezzük, hogy hasonló helység Ausztriában és Bajorországban is van, úgy hogy telepeseink talán ezek valamelyikére vonatkoztatandók.

---

[1] 1504-ben *Mischinger* Katalin végrendelkezik. *(Prot. Test.* I, 300. és e mű III, 426.)

[2] 1443-ban *Lasseber* János végrendelkezik. *(Prot. Test.* I, 46. a. E mű III, 412.) Egy *Lassé* van különben Ausztriában is, a vasut mentén Schönfeld-Lassee néven vasúti állomás.

[3] 1440-ben Michl *Pollauer* vasárus volt, mert tőle ágyuk erősítése számára 4 mázsa vasat vettek, bár adósságra. (Vár. számad. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877 Nr. 22.)

[4] 1513-ban Liennhart *Reytdorner* (talán *Reytdorfner?)* Swertfeger végr. tanu. *(Prot. Test.* I, 350 és e mű III, 429.)

[5] 1439-ben Steffan *marchfelder* pozsonyi házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[6] 1442-ben *Egeri* János (hannsen von *Eger)* neje Borbála férjére hagyja meinen tail des hawss gelegen in der Stat prespurg zenachst dem Stephan Renes. *(Prot. Test.* I, 44.) — 1454-ben Gross Péter testvérére hagyja házát, mein haws zu prespurg gelegen ainthalben zwischen des *Egrer* anderthalben zwischen peter krawsen hewser. *(Prot. Test.* I, 73.) — 1517-ben Georg *Egrer* a czirkálók kapitánya. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877 Nr. 43.)

[7] 1517-ben *Kornhauffer* (nyilván *Kornhausser,* ha ugyan nem *Kornkauffer,* mely esetben nem helynévből alakult*)* Bernát neje Anna végrendelkezik. *(Prot. Test.* I, 375. és e mű III, 430.)

[8] 1416-ban Andre *Schönpacher* vár. esküdt, 1421-ben is Andreas *Schönpach.* (E mű III, 406.) — 1432-ben Andreas *Schonpat.* (III, 407.) — 1435-ben Andre *schonpach.* (III, 408.)

[9] 1439—40-ben Wolfgang *Boduscher* kamarás. — 1443-ban Wolfg. *Boduscher* kamarás. (III, 442.) — 1513-ban Veit *Woduscher* esküdt. *(Prot. Test.* I, 349. a. és e mű III, 429.)

[10] 1439-ben hanns *tezenttendorffer* pozsonyi házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.) Megjegyezzük, hogy Poroszországban van egy *Tessendorf.*

[11] 1435 Hanns von *Reichenau* geswaren purger der Stat Prespurgk. (Király 257. l. 1. jegyz.) — 1438 aug. 23-ikán Hanns von *Reichenaw* felkéri a pozsonyi tanácsot, das ir euch mein fraw und mein gesind befohlen lat sein czu prespurg. A levél Zsigmondnak a cseh táboriták elleni hadjáratából van keltezve, datum in campo jn vigilia sancti bartolomei. *(Dipl. Pos.* II, 417. Vár. ltár Lad. 60. Nr. 8) — 1438 szept. 14. Johannes de *Reichnau* Magister bombardarum nostrarum (Albert királyé t. i.) concivis vester (t. i. posoniensis) panaszt emelve Albert királynál, az meghagyja a tanácsnak, hogy a Reichenaui Jánosnak járó 80 forintot fizesse meg. *(Dipl. Pos.* II, 427.)

Sziléziából: Troppaublól,[1] Rosenthalból[2] és egyéb helyekből.[3]

Stiriából: Gleichenbergből,[4] Hochenbergből,[5] Schlossbergből,[6] Stockingból,[7] Feringből,[8] Sonnleitenből[9] és egyébünnen.[10] Tirólból: Welsbergből.[11]

De a legtöbb idegen mégis Németországból, különösen Délnémetországból érkezett ide, Bajorországból, Württembergből, Badenből, Szászországból, de Északnémetországból, Poroszországból is. Bajorhonból főleg Biburgot,[12] Brudersdorfot,[13] Diendorfot,[14] Ebersberget,[15] Erlangent,[16] Erdin-

[1] 1487-ben *Troppawr* Miklós házát s vagyonát nejére Margitra hagyja. (*Prot. Test.* I, 214. a.)

[2] 1488-ban *Rosentaler* Anna házát s szőlőjét férjére *Rosentaler* Mártonra hagyja. (*Prot. Test.* I, 219.) — 1493-ban *Rosentaler* Márton a maga házát, mein haws dar Inn ich wonhafft bin, fiára Farkasra hagyja. (*Prot. Test.* I, 233. a.)

[3] 1434: Nyklas der *Slesier* Büchsenmeister (Vár. számad.) — 1439-ben Andre *schlesinger* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[4] 1452 okt. 18-ikán Wolfram *Gleychenperger,* Burger Daselbs és ennek leánya *Katherein,* kit Kraus Péter polgármester elcsábitott, amiért is aztán halálra itélték. (*Dipl. Pos.* III, 66. Vár. ltár Lad. 37. Sec. 2. Nr. 25. a. és Vár. sz. könyv.)

[5] 1487-ben Steffann *hochenberger* esküdt s végrendeleti tanu. (*Prot. Test.* I, 209. És e mű III, 421.)

[6] 1382-ben Nicolaus *Schlospurger* pozsonyi szőlőbirtokos. (Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 113.) Megjegyezzük, hogy Fejér ismeretes téves közléseinél fogva itt talán inkább Schlosperger = Schlossberg, a pozsonyi várhegy értendő?

[7] 1506-ban Georg *stokinger* tanácsos és tanu. (*Pozs. tört.* III, 427.) — 1512 Jorgn *Stogkinger* pegkh aus den genanten. (*Prot. Test.* I, 338. és e mű III, 429.) — 1508—10 Georg *Stockinger* városi kamarás. (III, 444.)

[8] 1412-ben fraw Katrei Hartmanns der *pherringner*, Weilant vns' mitgeschwornen p(ur)g(ers) witib. (Ez évi *Act. Prot.* Királynál 334. l.)

[9] 1439-ben *Sunnleitner* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[10] 1439-ben hanns *steyrer* Kursner pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.) — 1486-ban *Steyr Leonhárd* neje Ágnes a maga házarészét férjére hagyja. (*Prot. Test.* I, 207.)

[11] 1439-ben Niclas von *Welsperg* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[12] 1480—97-ben *piburger* György városi irnok, a jegyző irnokja. (E mű III, 437—38.)

[13] 1360-ban Thomaz von *Proderstorf* esküdt polgár Pozsonyban. (*Dipl. Pos.* I, 300. E mű III, 402.) Megjegyezzük, hogy Asztriában is van Bruderndorf nevű helység.

[14] 1522-ben *Diendorffer* Ulrich neje Margit végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 403. a. és e mű III, 431.)

[15] 1501-ben *Ebersperger* Tamás végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 283. a. és e mű III, 424.)

[16] 1417-ben ffrítich (azaz Frigyes)

get,[1] Freisinget,[2] Fronaut,[3] Goldingot,[4] Habersdorfot,[5] Holczheimot,[6] Königsfeldet,[7] Medlingent,[8] Nürnberget,[9] Osterberget,[10] Regensburgot,[11] Schaurberget,[12] Schönenberget,[13]

Silber, von *Erlangen* Gwalt János pozsonyi polgár szolgája. *(Prot. Act.* a vár. ltban.)

[1] 1494 és 1495-ben Larenz *Erdinger* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. szám. könyvek.)

[2] 1517 máj. 11-ikén *friskinger* városi tanácsos. (Pozs. vár. jk 169.)

[3] 1439-ben Andreas von *frona* pozs. házbirtokos. (Ez évi városi telekkönyv.) 1450-ben a számadási könyvek említik des *Andre von frona* Haws, melyhez városi szekéren 2 napszámos hordta a követ. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877 Nr. 9.)

[4] 1439-ben hanns és peter *guldinger* pozs. házbirtokosok. (Ez évi vár. telekkönyv.) — 1461-ben *Goldinger György* két házát gyermekeire hagyja. *(Prot. Test.* I, 106.) — 1468-ban *Goldinger Farkas* nővérére hagyja mein haws an der gstetten das meines vaters ist gebesen. *(Prot. Test.* I, 143. a.)

[5] 1413-ban Fridericus *Haberstorffer* városi esküdt. (E mű III, 405.)

[6] 1483-ban *Holczhaimer* Péter kőfaragó végrendelkezik. *(Prot. Test.* I, 196. És e mű III, 420.) Megjegyezzük, hogy Holczheim nevű helyek Württembergben, Hessenben, Chur-Hessenben és Poroszországban is vannak.

[7] 1432-ben Ludwig *Kunigsfelder* esküdt. (E mű III, 407.) E családról, melyből bíró is volt, gyakori iratainkban az emlékezés. Königsfeld egyébiránt Szászországban és Poroszországban is van.

[8] 1439-ben peter *medlinger* pozsonyi házbirtokos. (Ez évi városi telekkönyv.)

[9] 1439-ben Toman *Nurinberger* pozs. házbirtokos, Andre *nurmberger* szintén. (Ez évi vár. telekkönyv.) — 1442-ben Stephan *Nurnberger* végrendeleti tanu. *(Prot. Test.* I, 48. a.) — 1500-ban *Nürnberger* Veit neje Erzsébet végrendelkezik. *(Prot. Test.* I, 271. És e mű III, 424.) 1503-ban Dillman Miklós özvegye Dorottya rendelkezik *nürnbergi* házáról. Azonkívül mein haus In *prespurgk* gelegen dor Inn ich ytzundt wonung hab, erről szintén végrendelkezik. *(Prot. Test.* I, 294.)

[10] 1439-ben Nickl *Osterperger* pozsonyi házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[11] 1407-ben a pozsonyi bíróság előtt állott vlrich des Schekenhon Son von *Regenspurgkh. (Prot. Act.* a vár. ltban Királynál 250. l.)

[12] 1503 Georg *schaurperger* esküdt, tanu végrendeletnél. *(Prot. Test.* I, 291. a. és e mű III, 425.)

[13] 1485-ben Jörg *Schönberger* pozsonyi lakós. (Vár. számad. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877 Nr. 249.) 1495-ben *Schönberger* György végrendeletet alkot. *(Prot. Test.* I, 252. és e mű III, 444.) 1510 ben Georg *schonerberger* Apoteker. *(Prot. Test.* I, 326. és e mű III, 428.) Megjegyezzük, hogy Németországban mindenfelé számos Schönberg, Schöneberg helység található s azért nehezen eltalálható, azt hisszük mindazonáltal, hogy itt a bajorországi valamelyikéről van szó. A híres Schomberg (= Schönberg) pozsonyi prépostról sírirata mondja, hogy Ausztriából, a passaui egyházmegyéből való volt.

Schwandorfot,[1] Schwarzenthalt,[2] Fischingent,[3] Unterstebent,[4] Weident,[5] Windberget,[6] Münchent,[7] Eggenfeldent,[8] Ottingot[9] említhetjük ily helyekül, de kétségtelen, hogy egyéb helységekből is nem kevés számban érkeztek Pozsonyba letelepülő családok.[10] Úgy a városi határban található s mai napig is fennlevő dülőnevek, mint a városi jogkönyvben előforduló kifejezések s a jogkönyvünkbe átvett jogintézmények egyaránt leginkább bajor földre utalnak.

Württembergből: Enzberg,[11] Flochberg,[12] Kiebing,[13] Kochendorf (a Kocher mellett),[14] Zwiefalten,[15] Schönberg,[16] Über-

[1] 1521 jul. 29. fidelis noster nobilis ac circumspectus Jacobus *Swanderffer* Castellanus Castri Zenth Gewrg ac civis et inhabitator predicte civitatis nostre Posoniensis — mondja II. Lajos. *(Dipl. Pos.* III, 729. Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 28. n.) Ily nevű hely van Badenben és Württembergben is.

[2] 1508-ban *Schwarzenthaler* Kristóf városi jegyző. (E mű III, 440.)

[3] 1471-ben Hanns *vischinger*. (Vár. szám. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 96.)

[4] 1439-ben hanns és michel *stebenentler* pozs. házbirtokosok, Michael *Stebenentler* szőlőtulajdonos. (Ez évi vár. tlk.)

[5] 1437-ben Niclas *Weidner* pozsonyi jegyző (Statschreiber). (Ez évi Achtbuch szerint a vár. ltban.) — 1439-ben wolfgang *weidner* pozs. házbirtokos, Jorig *waidner* pozs. szőlőbirtokos. (Ez évi vár. tlkönyv.) Megjegyezzük, hogy hasonló helység Württembergben is található.

[6] 1439-ben Vlreich *Windperger* pozs. szőlő- és házbirtokos. (Ez évi vár. tlkv.) — 1490-ben *Windperger* Pál két házrészét, meine paide tail hewser, ains Zenachst dem Graflein, vnd das andere Zenachst dem *kropatschen* gelegen nejére Dorottyára hagyja. *(Prot. Test.* I, 225. a.) Windberg nevű helység egyébiránt Poroszországban is van.

[7] Az 1439 évi vár. telekkönyv szerint larenz der Elter Schrenk purger der Stat zu *minnchen* pozsonyi szőlőbirtokos, szőlője a Haubmair nevű dülőben volt.

[8] 1439-ben liebhard *ekenwelder* pozs. szőlőbirtokos. (Ez évi vár. tlk.) Ugyanő 1442—52-ig vár. jegyző. (E mű III, 435.)

[9] 1439-ben Thoman *Ottinger* szőlővel birt a Közép-Tonawleiten nevű pozs. dülőben. (Ez évi vár. tlk.)

[10] 1439-ben jakl *paier* és Jorg *payr* pozsonyi házbirtokosok, hannsl *pair*, fritz *pair*, Cristan *payer* és Niclas *pair* pedig szőlőbirtokosok. (1439. évi vár. telekkönyv.) — 1501-ben Mathes *Payer*. (Vár. számad. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1817. Nr. 198.) — 1505-ben *Payr Márton* házát nejére és gyermekeire hagyja *(Prot. Test.* I, 306.)

[11] 1413-ban Friedrich *Enczenperger* (Vár. szám. k.)

[12] 1439-ben Niclas *flochperger* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[13] 1439-ben fridreich *Kiebinger* a pozs. Alsó-Scharlachperg dülőn szőlőbirtokos. (Ez évi vár. tlk.)

[14] 1439-ben bartelme és Niclas *Kocherdorfer* pozs. házbirtokosok. (Ez évi v. tlk.)

[15] 1439-ben hanns *tzwifaller* házi úr és szőlőbirtokos Pozsonyban. (1439 évi tlk.)

[16] 1495-ben *Schonberger* György a

berg;[1] Badenből: Büsingen,[2] Hartheim,[3] Lehen,[4] Schlechtnau;[5] Poroszországból Felsberg,[6] Altmansdorf,[7] Kettig,[8] Meisdorf,[9] Poggendorf,[10] Radensdorf,[11] Köln,[12] Leip,[13] Schaumburg,[14] Zentendorf[15] s egyéb helyek[16] nevezhetők meg. Szászországból:

---

maga házát leányára Margitra hagyja. (*Prot. Test.* I, 251. a.)

[1] 1494—95-ben Thomas *Uibersberger* városi kamarás. (E mű III, 444.) — 1516-ban *Ibersperger* Tamás özvegye Borbála végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 379. és e mű III, 430.)

[2] 1516-ban *Piessinger* Mihály végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 367. és e mű III, 430.)

[3] 1439-ben hanns von *hardenhaym* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[4] 1439-ben cristan *lehenner* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.) Megjegyezzük, hogy Poroszországban is van hasonnevű hely.

[5] 1434-ben Michael *Schlechtauer* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. sz. k.)

[6] 1439-ben Johannes *Velsperger* pozs. házbirtokos, Kathreyn *velsperger* és Niclas von *Felsperg* szőlőbirtokosok. (Ez évi vár. telekkönyv.) 1446-ban *Velsperger* Miklós végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 58. a. És e mű III, 413.) — 1462-ben *Veldsperger Miklós* házát, mein haws gelegen in der Stat prespurg zunagst das *Mert von Teben* haws vnd annderhalb des *hanns von Tekenpach* haws, nejére Klárára hagyja. (*Prot. Test.* I, 109. a.)

[7] 1412-ben Nicolaus *Altmansdorfer* esküdt. (Fejér X. VII, 760. E mű III, 405.) 1413-ban febr. 17-ikén a város elszámol mit Niclasen dem *Altmanstorffer*. (Vár. számad.) 1416-ban Nicolaus *Almansdorfer* esküdt. (E mű III, 406.) 1323-ban Nicolaus *Altmansdorfer* pozsonyi esküdt. (*Dipl. Pos.* II, 336. *Pozs. vár. tört.* III, 401.)

[8] 1520-ban *Kettinger* György neje Borbála végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 392. és e mű III, 431.) 1523-ban *Kettinger* György neje Borbála újból végrendelkezik házáról. (*Prot. Test.* I, 407. a.)

[9] 1411-ben Christoforus dictus *Maystorfer* pozs. polgár. (*Sopr. Okltár* I, 644—45.)

[10] 1439-ben hanns *pogkendorffer* pozs. szőlőbirtokos. (Ez évi vár. tlk.) 1466-ban *Packendorffer* János házáról végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 126.) 1522-ben *Pagkendorffer* Péter nejére Orsolyára hagyja házát udvarát. (*Prot. Test.* I, 401. a.)

[11] 1439-ben Jakob *redendorfer* pozs. szőlőbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.) 1527-ben *Radendorffer* Farkas végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 416. a. és e mű 432.)

[12] 1412-ben Erhart *Jungkolner*, alább erhart *Jung colna*, erharten *Kolna* házvételi ügyben említtetik. — 1413-ban hanns w'thann *Kolner* említve van a városi bírósági könyvben.

[13] 1439-ben Michel *laipper* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[14] 1439-ben fridreich *schaurmburger* pozs. házbirtokos. (1439. évi telekkönyv.) Ez utóbbi a Schaumburg-lippei is lehet.

[15] hanns *tzenntendorffer* a pozs. Pankharten nevű dülőben szőlőbirtokos. (1439 évi vár. tlk.)

[16] 1439-ben hanns *prewss* pozs. szőlőbirtokos. (Ez évi vár. tlk.) 1454 jul. 13. nemesíttetett V. László által Nicolaus Flins de Puczk, Nobilis de *terra Brussie*, civis Civitatis Posoniensis. (*Dipl. Pos.* III, 142—43.)

Breitendorf,[1] Breitenfeld,[2] Weidensdorf;[3] Anhalt-Bernburg herczegségből Bernburg.[4] Épp úgy bizonyos, hogy némely családok Lengyelországból,[5] Sleswigből,[6] a Sweiczből[7] kerültek ide.[8]

Mindezek a letelepülők Pozsonyba nem egyszerre, *nagy tömegben* érkeztek, hanem idő folytán, századokon át, lassu egymásutániságban. Ezt nemcsak abból következtethetjük, hogy tömeges letelepedésről nincs adatunk, hanem a *közszellemből* is, mely e város lakósságát kezdettől fogva jellemzi. Ha nagy tömegben érkezik vala Pozsony lakóssága, akkor a városi közszellem nyilván egyszernél többször az országos közszellemmel ellentétbe helyezkedett volna, a nemzeti és politikai ellenzékeskedés úgy kapott volna lábra és erőre, mint a hogyan az lábra kapott volt a bessenyőknél, kik ellen Sz. Istvánnak kellett fegyvert

[1] 1439-ben mert és hans *praitten-dorfer* pozs. házbirtokosok. Az első szőlőbirtokos is. (Ez évi vár. telekkönyv.) — 1453-ban Scharrach Bertalan özvegyére hagyja házát, mein haws darinn ich wonung hab, gelegen in der Stat prespurg zunachst der *prayten-dorferin* hawsung. (*Prot. Test.* I, 69. a.)

[2] 1439-ben Cristan *praitenfelder* Pozsonyban az Alsó-Scharlachpergen szőlőbirtokos és hanns *praitenfelderin* házbirtokosnő. (1439 évi telekkönyv.)

[3] 1439-ben peter *waidendorffer* pozs. házbirtokos. Peter *weidendorfer* szőlőbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[4] 1439-ben mert *perenburger* sz.-mihály-utczai házbirtokos. (1439. évi telekköny.)

[5] 1360-ban Jans der *Poll* végrendelkezik. (*Dipl. Pos.* I, 300. Es e mű III, 402.) — 1439-ban Michel *polaner* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.) — Egy 1517. évi Achtpuchban egy tolvajról mondatik, hogy az in den Jarmarckten In hungern vnd in *polan* különféle tárgyakat lopott. Itt tehát polan = Lengyelország.

[6] 1509 ben Steffan *Marstaler* esküdt (*Prot. Test.* I, 323. a. és e mű III, 428.)

[7] 1435 ben *Langwiser* Lyenhart végrendelkezik. (*Prot. Test.* I, 12. E mű III, 408.) — 1439-ben hans *mastrieler* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. tlk.)

[8] Kiegészítésül megjegyezzük, hogy az 1439 évi városi telekkönyvben a következő szőlőbirtokosokkal találkozunk még: hanns *holenprucker,* Rwppl von *Lambach,* hanns von *mawtarn,* Jakobin von *Schiltarn,* Wolfgang *trawner,* hanns *zwentendorffer,* hennsel *haws-rucker,* eszerint az Ausztriában levő Holenburg, Lambach, Mautern, Schildern, Traun, Zwentendorf és a Hausruck-hegy vidéke szintén oly helyek, honnan egyes telepesek Pozsonyba jöttek. Egy *frainberger* nevű pozsonyi szőlőbirtokos neve pedig a stiriai Freienbergre utal.

fogni; vagy a hogyan lábra kapott volt a kúnoknál, kik IV. Béla alatt fenyegették felforgatással az országot; vagy a hogyan lábra kapott volt az erdélyi szászoknál, kik soha a haza lakósságával politikailag egybeforrni nem akartak s ma sem akarnak; kik magukat soha magyaroknak, hanem mindig csak *németeknek* érezték s kik mindig csak a maguk érdekét tartották szem előtt sokszor a haza érdekének rovására vagy azzal egyenes ellentétbe helyezésével is. Pozsony lakósságánál soha a separatismus szelleme nem kisértett, németségük daczára is alárendelték magukat a haza átalános érdekeinek s nem egyszer fegyverrel védték saját külnemzetiségük, a külföldi németség ellenében az ország jogát, javát. Fejedelmeink: Zsigmond, Hunyadi János gubernator, V. László, Hunyadi Mátyás ezért telvék is dicsérettel, kiemelve hazafiságukat, a koronához való ragaszkodásukat és a haza érdekében hozott áldozatkészségüket. Ily szellem, ily hangulat azonban csak úgy állhatott fenn, hogy a külföldi elemek csak lassan, kisebb mérvekben, apránkint gyarapították a város lakósságát, melynek nagy része már visszapillanthatott ősökre s mely érezte, hogy sorsa, jövője, állami üdve a haza sorsához van kötve s attól van feltételezve.

Bár azonban elismerjük, hogy főleg Németország volt az a föld, melyről Pozsonyba a legtöbb idegen jött, mégis nagy tévedés volna azt hinni s azt állítani, hogy Pozsony a középkorban teljesen nélkülözte a magyar elemet.[1] Ellenkezőleg itt jóval több volt akkor a magyarság, mint nehány századdal későbben, midőn a politikai viszonyok felette kedveztek az elnémetesedésnek. Egyidejűleg akkor, mikor a németek telepedtek le városunkban, Pozsony

[1] Schwicker: *Die Deutschen in Ungarn u. Siebenbürgen,* (Wien u. Teschen 1881.) czímű művében e nézet képviselője, mert Pozsonyt *tiszta német* városúl tünteti fel. 100. l.

kisebb-nagyobb környékéből is számos hospes érkezett ide. Kik a „hospes“, a „vendég“ szót úgy magyarázzák, hogy az csak *külföldi jövevényt* jelent, nyilvánvalóan igen csalatkoznak. A hospes nem a civis ellentéte abban az értelemben, hogy a hospes idegen, külföldi, a civis pedig belföldi, hazai. Hogy a kettőnek azonos értelme van, már csak abból is eléggé kitetszik, hogy a szabadalmakban vegyest, felváltva ugyanazon értelemben használtatnak. A pozsonyi 1291 évi privilegiumban is hol a hospes, hol a civis szó használtatik. Hospes alatt tehát átalán idegen, jövevény értetik, akár a külföldről, akár a hazának valamelyik vidékéről jött legyen. A hospes idegen volt a község, a város alapítójára, magára a városra vagy községre nézve azonban civis, polgár volt. De civis, polgár volt a város eredeti régi lakósa is. A királyi cancellária stylusa nagyon ingadozó, bizonytalan és alkalmatlan.

Tényleg költözködtek s állandóan le is telepedtek Pozsonyba Magyarország környékéből s távolabb eső vidékeiről is nem kevesen. Ezt is középkori lakósságunk egy részének nevei és származáshelyei bizonyítják. Magából Pozsonymegyéből jöttek számosan, nevezetesen Szentgyörgyből,[1] Bazinból,[2] Modorból,[3] Ottóvölgyről,[4]

[1] 1314-ben Vlricus de *s. georgio* pozsonyi esküdt volt. (*Anj. Okmtár* I, 366. *Pozs. vár. tört.* III, 401.) 1439-ben lang jory von *san jorigen* pozs. szőlőbirtokos. (Ez évi vár. tlk.) 1477-ben Hans von *Sant Jörgen* megfizeti polgárjogi illetékét (Vár. kam. szám.) 1480-ban Walentin Grosz von *S. Jörgen* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. kam. számad.) 1487-ben Winzenz Fischer von *S. Jorgen,* Stefan Tenk von *S. Jöringen* megfizetik polgárjogi illetéküket. (Vár. szám. könyv.) 1493-ban Peter Pachschweller von *Sant Jörgen* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. szám. könyv.) 1498—1499-ben Jakob Körbler von *Sant Jörgen,* der zingiesser megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. kam. számad.)

[2] nikl ledrer von *pösing.* (1439 évi vár. tlk.)

[3] Niclas *modrer* és hanns *modrer* pozs. szőlőbirtokosok a Czersprunn és az Alsó-, Közép- és Felső-Scharlachperg nevű dülőkön. (1439 évi vár. tlk.)

[4] 1439-ben Pertl *Ottentaler* a pozsonyi Pankharten-dülőben szőlőbirtokos. (Ez évi tlk.)

Nagyszombatból,[1] Dévényből,[2] Szempczből,[3] Stomfáról,[4] Zumbergről[5] és a Csallóközből: Püspökiből,[6] Szunyogdiból,[7] Somorjáról,[8] Gombából[9] és egyébünnen a nagy szigetről.[10]

---

[1] 1382-ben Nyklas filius Johannis de *Tyrna* pozsonyi szőlőbirtokos. (Fejér: X. VIII, 113.) 1439-ben hanns von *tirna* pozs. szőlőbirtokos a Fuchsleitendülőben. (Ez évi vár. tlk.) hannsl *tirnawer* szőlőbirtokos az Oberscharlachpergen. (U. o.) 1457-ben Liennhart pader von *Tierna* végrendelkezik *(Prot. Test.* I, 95. és e mű III, 435.) 1439-ben hanns von *tirnaw* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.) 1485-ben Michael Tröstler kürsner von *Tirna* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. szám. könyv.)

[2] 1435-ben niklas von *Teben* városi esküdt. *(Prot. Test.* I, 13. a. E mű III, 408.) 1439-ben mert von *Teben,* hanns von *Teben,* Sigmund von *Teben* pozs. házbirtokosok, az első szőlőbirtokos is. (Ez évi vár. telekkönyv.) 1443-ban Niklas von *Teben* végrendeletet alkot. *(Prot. Test.* I, 45. E mű III, 412) 1480-ban *Dévényi* János áldozár intézkedik a maga házáról. *(Prot. Test.* I, 180. És e mű III, 437.)

[3] 1388-ban Nicolaus *Wortperger* pozsonyi vár. esküdt volt. *(Dipl Pos.* I, 706. E mű III, 404.) 1483-ban *Wortperger* Mihály neje Katalin házát férjére hagyja. *(Prot. Test.* I, 196.) 1487-ben *Wardperger* Mihály a maga házát nejére Dorottyára hagyja. *(Prot. Test.* I, 214.) 1493-ban der lange Hans von *Wartperg* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. szám. könyv.) 1513—14-ben Hans Eisenpek von *Wartperk* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. szám. könyv.)

[4] 1475-ben és 1477-ben Caspar *Stampher* esküdt Pozsonyban. *(Prot. Test.* I, 167. a. 170. És e mű III, 419.) A *Stampher* név gyakori.

[5] 1389-ben Johannes de *Sengbergh* illetőleg *Semberg* városi esküdt. (Fejér X. VIII, 285—88.) — 1390-ben Johannes de *Segenberg* vár. esküdt. *(Dipl. Pos.* I, 723. E mű III, 404.)

[6] Schudi Janus von *Bischoffsdorf* pozs. szőlőbirtokos. (1439 évi tlk.)

[7] 1439-ben Anna von *muckendorf* szőlőt bírt a pozsonyi Wotzengrund nevű dülőben. (Ez évi telekk.) Mégis megjegyezzük, hogy Ausztriában (Stiriában) is van egy Muckendorf.

[8] 1388-ban Petrus de *villa Marie* vár. esküdt Pozsonyban. *(Dipl. Pos.* I, 706. E mű III, 404.) — 1517-ben die Hans Stumarin von *Sumarein* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. szám. könyv.)

[9] 1411 nov. 3-ikán Jacobus literatus de *Gumba* civis civitatis Posoniensis. *(Soproni Okltár* I, 644—45.)

[10] 1387 jan. 23. Andreasch Unger des chinder Hofstat aws der *Schutt.* A Csallóközből való *Unger* (Magyar) fia Andrásnak ezen házhelye Pozsonyban közel azon házhelyhez feküdt, melyet a város Spitzer Pál bírónak ajándékozott. *(Dipl. Pos.* I, 704.) 1403-ban Caspar aus der *Schut* eladja pozsonyi házát. (Ez évi *Prot. Act.)* 1413 aug. 10. előtt Andreas Vnger aus der *Schutte* említtetik a városi számadókönyvben. 1416-ban Andreas aus der *Schütt* városi esküdt. (E mű III, 406.) 1419-ben Balásch aus der *Schuet* pozs. házbirtokos. (Ez évi *Prot. Act.* a vár. ltban.)

A szomszédmegyékből Mosonyból: **Köpesényből,**[1] Nezsiderből,[2] Magyar-Óvárról,[3] Járfaluról,[4] Rajkáról.[5] — Sopronból: Sopron városból[6] és Ritzingből.[7] — Továbbá Vasmegyéből: Zsidóról[8] és Rohonczról.[9] — Veszprém-

[1] 1314-ben Ebro de *Chotseb* városi esküdt. (*Anj. Okmtár* I, 366. És e mű III, 401.) 1379—86-ban Johannes de *Kotze* pozs. esküdt polgár. (*Dipl. Pos.* I, 694. E mű III, 403.) 1382 márcz. 16. *Johannes* dictus de *kotssee* (= Köpcsény) Civis de posonio. I. Lajos király őt kizárólag biztosítja a bántatlan szabad járáskelés tekintetében. (*Dipl. Pos.* I, 654.)

[2] 1439-ben mathes *newsidler* pozs. házbirtokos a Reichardsutczában. (Ez évi vár. telekkönyv.) Ugyanez évben Cristan *newsidler* vödriczi házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.) 1494 jan. 2-ikán Mathes *Neusidler* tanú Wiener Margit végrendeletében. (*Prot. Test.* I, 236. a.) 1502-ben Ebmer Margit végrendeletében egyik tanu Wolfgang *Neusidler*. (*Prot. Test.* I, 300. a.) 1504-ben *Neusidler* György háza felét nejére Borbálára, másik felét fiára Jánosra hagyja. (*Prot. Test.* I, 304.) 1509-ben *Neusidler* Farkas özvegye Borbála leányára Annára hagyja ain fürtel meines hauss gelegen (neben) *humon* In der stat. (*Prot. Test.* I, 324.)

[3] 1439-ben Pongracz *Altenburger* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekköny.) 1504 ben *Altenburger* Pongrácz a maga házát nejére hagyja (*Prot. Test.* I, 302.)

[4] 1439-ben peter *swab* pozsonyi házbirtokos. (1439. évi telekkönyv.) 1411 nov. 3-ikán Chuntz Swab de *Jerndorf* civis civitatis Posoniensis. (*Soproni Okltár* I, 644—45.)

[5] 1405-ben nikel pechem von *Raykendorff* pozsonyi szőlő- s házbirtokos. (Ez évi *Prot. Act.* a vár. ltban.)

[6] 1359-ben Stephanus dictus de *Suprunio* pozsonyi esküdt volt. (*Dipl. Pos.* I, 297. *Pozs. vár. tört.* III, 402.) 1439. Meindl von *Oedenburg* kecskeutczai házbirtokos. (1439. évi telekkönyv.) 1510 Niclas *Odennburger* esküdt. (*Prot. Test.* I, 326. És e mű III, 428.) 1517 máj. 11. Niclas *Odenburger* városi tanácsos. (Pozsony városi jogkönyv 169.)

[7] 1439-ben michel *Ruetzinger* pozs. ház- és szőlőbirtokos. (Ez évi vár. tlk.) 1504 *Ritzinger* Miklós intézkedik házáról. (*Prot. Test.* I, 304.)

[8] Peter von *Syttaw* a pozsonyi Lasterleyten és Hochgangel nevű dűlőn szőlővel birt. (1439 évi vár. telekkönyv.)

[9] 1467-ben *Rechnitzer* alias Graff János háza felét, di helft meines hauss gelegen ze nagst hannsen Karner haus ... vnd das andre mein haus gelegen ze nagst Purkhartten Scharrach haus fiára Farkasra hagyja. (*Prot. Test.* I, 135. a. és 138. E mű III, 418.) Neje ugyancsak 1467 évi végrendeletében is fiára Farkasra hagyja die helft meins hauss gelegen zenagst hannsen karner hauss. (U. o. 137. a.) 1488 Lewterspckh János neje Dorottya írja: Darnach. meins haws Zwischen Wolfgangen *Rechnitzer* vnd Jorgen frankhen, dass dem von weilent meinem vorigen hawswirt hannsen Karrner herkumbt vnd gantz pawfellig ist gewesen, darauff dem wir bede ich vnd mein hanns Leuterspekh über fünffhundert gulden verpawt haben, férjére Jánosra hagyja. (*Prot. Test.* I, 217.)

megyéből: Pápáról.[1] — Pestmegyéből: Pestről[2] és Budáról.[3]

Hazánk felvidékéről pedig Nyitramegyéből: Sasvárról,[4] Mosóczról[5] és Zoborról;[6] Barsmegyéből: Körmöczről;[7] Hontmegyéből: Bátból.[8] Többen a Szepességből[9] valamint Erdélyből Nagy-Szebenből[10] s Sóvárról.[11] Igaz ezek nem voltak mind magyarok, hanem nagyrészt, miként neveik is bizonyítják, szintén németek, de hogy a magyar elem sem hiányzott közülök, azonkép bizonyos. Ezt bizonyítja a gyakori *Ungerl*, *Unger*, *Hunger* név, melylyel az illetőnek nemzetiségét, magyarságát jelelték s mely aztán vezetéknévvé is lett.[12] És bizonyítják továbbá a többszörösen elő-

[1] 1439-ben Niclas gurtler von *papa* pozs. házbirtokos. (Ez évi vár. telekkönyv.)

[2] 1465-ben *Pestler* Wenczel házát nejére hagyja. *(Prot. Test.* I, 118.) 1488-ban Maier István fiára Jánosra hagyja den weingarten In Spitalern ainhalb gelegen Innerhalb dez Wentzla *pestler* weingarten und ausserhalb dez hanns Rennscher weingarten. *(Prot. Test.* I, 63. a.)

[3] 1439-ben hanns von *Ofen* kecskeutczai házbirtokos. (1439 évi telekkönyv.) 1526—1527-ben Andre Pek von *Ofen,* Caspar ricinus von *Ofen* megfizetik polgárjogi illetéküket. (Vár. szám. könyv.)

[4] 1411 febr. 26-ikán emlitve van Michel *Schosperger.* (Vár. számad.)

[5] Az 1439 évi telekk. szerint michel *mosantzer* illetőleg michel *mosoitzer* pozs. kettős szőlőbirtokos.

[6] 1495-ben Georg de *Zhobor* városi kamarás. *(Prot. Test.* I, 252. és e mű III, 444.)

[7] 1484-ben Lucas von der *krembnitz* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. szám. könyv.)

[8] 1475 és 1481—1483-ban Niklas v. *Frauenmarkt* városi kamarás. (E mű III, 443.)

[9] 1438-ban Jorg *Tzipser* vár. kamarás. (E mű III, 442.) — 1443-ban Jorig *Zipser* pozs. lakós. (Vár. szám. könyv. *Pr. Ztg* 1877 Nr. 28.) — 1451-ben kamerschreiber Jorig *Czipser.* (E mű III, 443.)

[10] 1512—1516-ban Grün Frigyes városi jegyző és közjegyző Fridericus Gruen de *Cibinio,* Natus Strigoniensis. *(Prot. Test.* I, 364. a. és e mű III, 440.) — 1516-ban Ich Fridrich gruen Aus der *Hermanstat. (Prot. Test.* I, 361. a. és e mű III, 441.)

[11] 1439-ben Niklas *Saltzburger* apáczapályai házbirtokos és a Sachsen u. Schawkan nevű dülőben szőlőbirtokos. (1439 évi telekkönyv.) Lehet, hogy nem az erdélyi, hanem az osztrák Salzburg értendő.

[12] 1388-ban Nicolaus *Ungerl* a tanács külső tagja. (Pergament töredék a vár. ltban és e mű III, 403.) — 1413-ban Andreas *Vnger* aus der Schutte. (Vár. szám. könyv.) — 1434-ben Laurenz *Hungern* megfizeti polgárjogi illetékét

m° cc lxxxxj° ar.

Anno dni millesimo ducentesimo nonagesimo primo
kunig Andre hat am ersten gefreit die Stat Presspurg
gefreit vnd gehanndfest mit den hernochgeschriben — Rex Andreas
stucken /

Der erst ist das sie haben in ain obmann oder richter
zu welen hingen aus der burgern welchen sie wellen von
sand Jorgen tag biss uber ain jar. der alle ire und auch
frombdlewt sachen die sich erheben und ergen mag
zu richten in oder auf der stat gepiet richten mit zwelf
geschworen mitburgern nach in geleicher weys als ander
weinzierlewte in den Steten.

Auch haben wir geordent und verlihen das sie von iren
alten weingarten und die sie widen von newen dingen
pawen oder aufbringen kunfftiglichen wellen kain
dinst noch stewer weder wein noch zuber phlichtig
sein sullen zu kainen zeiten.

Auch haben wir in verlihen das sie von wegen des walds
oder gehultzes zu weichenlang gepeto sie des bedurffen
dem Jeger genant welcher zu zeiten gesetzt wirdet kainen
dinst noch stewr geben sullen:

Wir haben in dazu verlihen das wenn als man in die
Thunaw zeucht underhalb der stat Presspurg das da ist
aller obrist desselben thunawwasser do das ere...

24. A városi jogkönyv-töredék egyik lapja a XV. századból.
(E mű 123. lapjához.)

forduló magyar hangzású nevek, milyenek a Tompa,[1] Kakas,[2] Bornemisza,[3] Hosszú,[4] Németh,[5] Pápai,[6] Balázs,[7] Ország,[8]

(Vár. számad. k.) — 1439-ben Michel, Sigbert, Caspar, Fritz, Mert, Toman, Paul, János (Janusch), Wl, Stephan, Larencz *Vnger,* Andre *Vngerl* pozsonyi házbirtokosok. (Ez évi telekkönyv.) — Ugyanezen telekkönyv szerint Gilg *hunger,* Sigmund *Vnger,* Stephan *Vnger,* hans *vnger,* Peter *vnger,* niclas *vnger,* Einreich *vnger,* hanns steffel *vngerin* pozsonyi szőlőbirtokosok. — 1451-ben *Vngerl* Borbála végrendelkezik. *(Prot. Test.* I, 67. és e mű III, 414.)- 1461-ben Caspar *Hunger* munkás. (Vár. számad. könyv.) — 1463-ban Thoman *unger.* (Vár. sz. k.) — 1490-ben Peter *Unger* megfizeti polgárjogi illetékét. (Vár. sz. k.) — 1490-ben *Unger Jakab* nejére hagyja félházát. *(Prot. Test.* I, 230. a.) — 1494-ben Steffan *Hungerer* végrendeleti tanu. *(Prot. Test.* I, 236. a.) — 1495-ben *Vnger István* a maga házát nejére hagyja. *(Prot. Test.* I, 254. a.) — 1503-ban *Vnger Farkas* neje Margit házát s szőlőit férjére hagyja. *(Prot. Test.* I, 297. és e mű III, 426.) — 1506-ban a pozs. tanács honestum Gregorium *Ungarum* inhabitatorem nostrum II. Ulászló királyhoz küldi, hogy e királyt a pozsonyi ügyek felől értesítse. *(Dipl. Pos.* III, 629.) — 1510-ben *Hunger* Lukács neje Benigna végrendelkezik, férjére hagyva házát és udvarát. *(Prot. Test.* I, 336. a. és e mű III, 428.) — 1510-ben *Hunger* Lőrincz végrendelkezik. *(Prot. Test.* I, 328. és e mű III, 428.)

[1] 1435-ben Michl *tompa* geswaren purger der Stat Prespurgk. (Király 257. l. 1. jegyz.)

[2] 1437-ben *Johannes Kakas* solicitator laborum nostrorum posoniensis, azaz Zsigmond király pozsonyi ügynöke. (Horváth: *M. Regesták* II. *Magy. Tört. Tár* IX, 143.) Az 1439 évi városi telekkönyvben pedig olvassuk: domus capituli in qua residet dom. Stephanus *Kakas.*

[3]—[4] 1456 aug. 16-ikán Joannes *Bornemiza* és Paulus *hozw* concives szerepelnek a Pécsi Balázs ellen való perben. *(Dipl. Pos.* III, 193.)

[5] 1383-ban Colomanus et Stephanus dictus *Nemet de Posonio* megjelennek a pozsonyi biró és tanács képviseletében a győri káptalan előtt tiltakozva az ellen, hogy bizonyos vizsgálat elhalasztásába az ellenfél egyezni nem akar. *(Dipl. Pos.* I, 661. Vár. ltár Lad. 34. Nr. 10.) — Ugyanez évben aug. 31-ikén Stephanus literatus dictus *Németh* és Jakab fia Kálmán pozsonyi polgárok, tehát ugyancsak a fenntebbiek megjelentek Zámbó Miklós tárnokmesternél peres ügyben. (Fejér X. VIII, 130. és e mű II. 2, 215.) Későbben is ismételten kerül elő e név. Az 1439 évi városi telekkönyv szerint stephan *nyemeth* duna-utczai házbirtokos.

[6] 1447-ben Niclas von *papa* végrendeletet alkot. *(Prot. Test.* I, 68.)

[7] 1419-ben említve van des *Baläsch* haws aus der Schuet, das gelegen ist in der Stat ze prespurgk, zenechst den Grunstübl. (Ez évi *Prot. Act.* a vár. ltban és Királynál 233. l.)

[8] 1451-ben d'pangracz vnd d'herr Michl *orsag* das dreiskist zu prespurg mit einander haben Inn gehabt, azaz pozsonyi harminczadosok voltak. (Ez évi *Aechtpuech* a városi ltárban.)

Kassay,[1] Baranyai,[2] Aczél,[3] Stibor,[4] Keresztesi Tilaji,[5] Ákosi,[6] Deák,[7] Temesközi,[8] Török,[9] Csudi,[10] Domonkos,[11] Boros[12] nevek. Azon pozsony-külvárosi egyének között,[13] kiket III. István király 1165-ben nemesített, több oly névvel találkozunk, melynek magyarsága kétségbevonhatlan, mint Ombod,[14] Csalóközi,[15] Pető,[16] Nyék,[17] Endre,[18] Szerecsen,[19] Pénteki,[20] Keled,[21] Fancsal.[22] Tudvalevő, hogy Széplak (Schöndorf) falút, melyet a XIII. században a tatárok elpusztítottak, III. Endre alatt újból telepítették s

[1] 1437-ben Peter, des *Casschay péter* knecht vallomást tett a pozs. bíróságnál. (Ez évi *Aechtpuech* a vár. ltban.)

[2] 1437-ben *Baronia (I)Stwan* vallomást tett a pozs. bíróságnál. (Ez évi *Aechtpuech* a vár. ltban.)

[3] 1514—1525 közt *Aczél István* eladja Pozsonyban fekvő s kőből épült ó-házát (Althaws) Voit Frigyes pozs. polgármesternek. *(Prot. Extraseriale* Nr. 5. a pozs. kápt. ltban.)

[4] Az 1423 és 1424 évi *Act. Prot.* említik *Stibor* pozsonyi házát, des herrn Stybory haws. (Királynál 353. l.)

[5] 1515-ben *Thijllay de Kereszteš* a maga pozsonyi házát nejére Borbálára hagyja. *(Prot. Test.* I, 366.)

[6] 1519-ben *Achacy Farkas* a maga házát s udvarát nejére hagyja. *(Prot. Test.* I, 389.)

[7] Az 1439 évi vár. telekkönyv szerint *Jenusch diaik* pozs. szőlőbirtokos.

[8] Az 1439 évi vár. telekkönyvben Walter von *temeschkez* mint pozsonyi szőlőbirtokos fordul elő.

[9] michel *türck* pozs. szőlőbirtokos. (1439 évi tlkönyv.)

[10] *Schudi Janus* von Bischoffsdorf szőlőt bírt a Czersprunn nevű pozsonyi szőlőhatárban, mathias *Cchudy* pedig az Ober-Tonawleiten nevűben. (1439 évi vár. tlk.)

[11] *Domonkusch Janusch* a Széplakutczában házbirtokos. (1439 évi vár. telekkönyv.)

[12] 1449-ben *Boros Janusch* városi ügyész volt. (L. fenntebb 45. l. 2. jegyz.)

[13] istos homines, *suburbanos Posonienses,* átiratban *suburbanos Posoniensis castri.*

[14] Ombud, átiratban Omboul.

[15] Colon, Cuzen, átiratban Chalow, Cwzen. Itt mindkétszer *két* név van feltüntetve nyilván *egy* név helyett.

[16] Petu, átiratban Pethew.

[17] Nichw, átiratban Nyekw.

[18] Endre, átiratban is.

[19] Scerecun, átiratban Zerechun.

[20] Petiki, átiratban Penteky.

[21] Kelud, átiratban Kesuol. Ez utóbbi a Kesölynek is megfelelne. Kérdés, melyik a helyes közlés? Tudvalevő, hogy a Keled régi nemzetségi név.

[22] Fonsol, átiratban Fonsal. A többi nevek iránt bajos eligazodni. Lehet, hogy a Ceka, átiratban Ceba = Csiba, mely név mint családnév ma is feltalálható a Csallóközben. A két okiratot közli Fejér: *Cod. Dipl.* II, 172. 173. s még jobban elferdítve Ballus: *Beschreibung d. k. Freistadt Pressburg* 256—262. Utána Czoernig: *Ethnographie d. österr. Monarchie* II, 244. l. 4. jegyz.

minthogy az új telep *magyarokból* állott, kapta *„Magyar-utcza"* nevét, mely néven az ma is ismeretes Pozsony lakósságánál, bár hivatalos elnevezése Széplak-utcza.[1] Láttuk, hogy volt városunkban külön *magyar* bíró, kinek szereplését az itt lakó számos magyar tette szükségessé. Annyira magyarok voltak ezek, hogy a német bíró tárgyalását, jogalkalmazását és itéleteit meg nem értették. A város által szolgálatba fogadott egyének közt magyarok is voltak.[2] De mindezek mellett még két más tényezőt is kell különösen kiemelnünk, melyek városunkban a magyar elemre fenntartólag s élénkítőleg hatottak: az egyik, hogy a vár a megyehatóság alá tartozott, a másik pedig, hogy Pozsonyban igen gyakran nádori gyűlések tartattak. A megyei hatóság, ha nem is terjedt ki a város municzipalis igazgatására és bíráskodására, társadalmilag okvetlenül nem maradhatott hatás nélkül. A nádori gyűlések pedig nemcsak Pozsony, hanem a szomszéd megyék nemes népét is összegyűjték Pozsony területén, ha nem is a város falain belül, de a falak közelében megyei területen. De magában a városban, azt hisszük, a papság sem volt éppen minden hatás és befolyás nélkül. Nevezetesen a káptalan és prépostság az idegen német, olasz, porosz, bajor, lengyel, cseh, szász, sziléziai, osztrák tagjain kívül túlnyomólag magyar egyénekből állottak. A prépostok közül felemlíthetjük a Dörögdi, Széchényi, Zámbó, Sóvári Soós, Privigyei, Sánkfalvi, Zelei Aczél, Ujlaki neveket; a káptalanból a Budai, Zalai, Hosszú, Veres, Sümegi, Gyulai, Püspöki, Gyenge, Guttai, Koss, Máté, Fogacsi, Spáczai, Nagyszombati, Széchényi, Győri, Korponai, Vági, Bél, Stomfai, Berényi, Lábatlan, Mezey, Váradi, Vaáli, Temesváry, Dereski, Legniczi, Somi, Vépi, Körmendi, Lévai, Keresztes,

[1] Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 10. — [2] L. fenntebb 45. l. 2. jegyz. 63. l. 2. jegy. 64. l. 6. jegyz.

Selmeczi, Körmöczi, Vajkai, Pozsonyi, Sopronyi, Körtvélyesi, Pethei, Baáni, Samarjai, Kápolnay, Alföldi vagy Komjáthy, Pakaházai Paka, Bártfai, Pápóczi, Szilasy, Doborgazi, Kerekes, Bánffy, Szegedi Alföldi, Kissellői, Bakócz, Nagyfalusy, Böősi, Szenczy, Cseklészi, Soklyosi, Bakabányai, Szentesi neveket,[1] mint mely nevek alapján tényleg állíthatjuk, hogy a XIV—XVI. századokban a káptalan túlnyomólag magyar származású és nyilván érzelmű egyéneket számlált tagjaiúl. Érthető tehát, hogy a városhatósági edictumokat avagy az országos rendeleteket magyar nyelven is kellett közhirré tenni.[2] A városi zászlókon a magyar czimer díszlett.[3] A városi alkalmazottak hivatalos ruházata közt a magyar öltöny, a mente is szerepelt. Szóval, számos jelenség kétségtelenné teszi, hogy a túlnyomó németség mellett a magyarság aránylag elég szépen volt képviselve.

De németeken, magyarokon kívül voltak itt *olaszok* is. Tudjuk, hogy a XI—XIII. században s aztán is az olaszok hazánkban a városi lakósságnak leggazdagabb s legmíveltebb elemét képezték. Pest,[4] Esztergom,[5] Székesfejérvár,[6] Várad,[7]

[1] Mindezekre nézve lásd e mű III, 197—292. Ugyanitt 113—194 a megyei tisztviselők magyar elemét.

[2] L. fenntebb 66. l. 7. jegyz.

[3] L. fenntebb 34. l.

[4] Pestre különösen a mongol pusztítás után jöttek, 1259-ben itt már templomuk volt. (Schier nyomán Szalay J.: *Századok* 1880. XIV, 545—546.)

[5] Itt a vezérelemet az olaszok képezték s volt külön utczájuk, vicus-uk, mely már 1241-ben említtetik. (Fejér II, 384. Szalay i. h. 546. l.) Esztergomnak olasz-örmény lakósságára mutatnak a tiszti karnak nagyszámmal fennmaradt jegyzékei a XIII. századból, 1269-ben Rubinus, Archinus, Gudinus, Gampunchar, Mauricius, Elkynus nevűekből állott a tisztikar s az okmány említi Balduin polgárt is. (Wenzel VIII, 252.) A mongol pusztítás után egy újabb olasz telep érkezett ide de terra Latina. (Fejér IV. II, 375.) A *Lombardus* név sem ismeretlen Esztergom lakósságában s ez az olasz jövevény hazáját is megérteti velünk.

[6] Székesfejérvárra Sz. István telepített olaszokat. 1226-ban az itteni olaszok perlekednek a pannonhalmi apátsággal. (Wenzel VI, 431.)

[7] Erre mutat a Várad-Olaszi nevű városrész a Körös jobbpartján.

Zágráb,[1] Perina,[2] Pécs[3] lakósságának nagy részét olaszok tették, de hazánk más vidékein, más helységeiben is bizton nyomozhatni nyomukat.[4] Ők főleg az ipar és a kereskedés körében találták meg működési körüket. Mennyire kezökben volt a forgalom, kitűnik abból is, hogy a győri vám-szabályzatban ily tétel fordul elő: (fizettetik) latin vendég kocsija után.[5] De kétségbevonhatlan, hogy az olaszok a magyar városi élet egyéb ágainak fejlődésére is nagy befolyást gyakoroltak. Éppen az olasz, illetőleg olasz-magyar Székesfejérvár és Esztergom azon városok, melyek minden tekintetben „jogra és szokásra" *mintaképül* szolgáltak az ország összes városainak nemzetiségi külömbség nélkül,[6] s bizonyára az olaszság átalános elterjedtsége benyomása alatt írta a német *rimkrónika* szerzője, hogy Magyarországon az olasz nyelv leginkább használatos minden nyelvek között.[7] Ezért biztosra vehető, hogy oly városokban is voltak nagyobb számmal, melyekben egykori ottlétüket bővebb avagy határozott adatokkal nem bizonyíthatjuk. Bár Pozsonyban a németség túlsúlyban volt, mégis az *olasz* elem is e helyt nem volt csekély mennyiségben képviselve. Az itt virágzó ipar és kereskedés kedvező alkalmat szol-

---

[1] Zágráb lakóssága részben olasz volt, egy árpádkori emlékben a zágrábi bíró potestasnak = podesta-nak neveztetik (Fejér IV. III, 337.) s a XIV. század egyik okmányában a zágrábi *olasz* utcza nevével találkozunk. (Fejér IX. I, 254.)

[2] Olasz lakósságának kellett lennie, miután városbírája egyik szabadalmában az Olaszországban divott *defensor* néven neveztetik. (Wenzel XI, 182. Szalay i. h. 548. l.)

[3] Itt latinusok voltak a lakósok között, úgy látszik olaszok és francziák vegyesen. Egy okmányban Joannes Latinus s ugyanő ugyanazon okmányban Gallicusnak neveztetik. (Wenzel XII, 578.)

[4] Rodna lakói Erdélyben délnémetek voltak s Rogerius szerint az igen nagy és tekintélyes *theuton* város volt. *(Mis. Car.* 20. fej.) Úgy látszik azonban *olaszok* is lakták, egy 1268 évi okmányban Henrik comes, Brendolini fia is említtetik. (Szalay: *Századok* XIV, 554.)

[5] Endlicher 491.

[6] Szalay: *Századok* XIV, 555.

[7] Wann nie chain Sprach wart, Den Ungern so gemain Sam *welisches* alain. *(Pez: Scriptores rer. Austr.* III, 358.)

gáltatott hajlamukat kielégíteni s kedvencz foglalkozásuk számára kivánatos tért nyitni. De némely más körülmények is e mellett bizonyítanak. Tudjuk, hogy Urseolo Péter király a magyar erődített városokba s várakba német és *olasz* helyőrséget rakott[1] s így nyilván az erődített Pozsonyba és várába is felesen hozott ily népelemeket, kik közül többen később kétségtelenül polgárilag is állandósultak itt. Még inkább történhetett ez az Olaszországból hozzánk jutott Anjouk alatt s azon összeköttetésnél fogva, melyben úgy I. Károly, mint I. Lajos királyaink Olaszországgal állottak. Midőn a humanismus s a renaissance kora köszöntött be hazánk földén, akkor nyilván nemcsak a fővárosban, hanem vidéki városainkban is megélénkült az olasz elem. De mindezeknél még inkább történt ez az által, hogy a pápai követek, trevisói Boccasino Miklós ostiai bibornok-püspök, a későbbi XI. Benedek pápa és Fra Gentile bibornok Pozsonyban hosszasabban tartózkodva itt curiát tartottak, egyházi hivatalokat rendeztek be, zsinatokat és gyűléseket tartottak. Udvari személyzetük csupa olasz egyénekből állott, kikhez járultak az itt megforduló s több-kevesebb időn át itt tartózkodó pápai dézsmaszedők, kik mellett ugyancsak olaszok segédkeztek.[2] Az olasz elem befolyására mutat, hogy több olasz a pozsonyi prépostsági javadalmas méltóságba beleült, mint Piacenzai Jakab, Humbert biboros, Milanói Pusterla Vilmos s Péter biboros.[3] Más olaszok egyebütt vétetik észre magukat. Columbai Ferencz, Gentilis biboros házi káplánja a Sz. Katalinról elnevezett, ma is fennálló kápolnát alapítja.[4] Bertalan olasz orvos mint városi orvos működik[5] és így tovább. Egyes bevándorolt s itt állandóan letelepedett olasz családot név-

[1] Marci *Chronica* cap. 43. és e mű I, 210. — [2] Mindezekre nézve l. e mű III, 74. s kk. ll. — [3] L. e mű III, 204. 209. 214. — [4] L. e mű II, I. 39. 40. és III, 80. A II. 1, 39. lapon a *Frigyes* név sajtóhiba. — [5] L. fenntebb II. 2, 46. l. 2. jegyz.

szerint is ismerünk. A Ventur-család Pozsonynak egy régi előkelő patriczius-családja volt, mely itt nagy vagyonra és tekintélyre tett szert.[1] E család után viseli ma is Pozsony belvárosának egyik legelőkelőbb utczája nevét s ott, hol egy olasz család akkora positióra tehetett szert, ott okvetlenül fel kell tételeznünk, hogy más olaszok, vonzatva híres földijük neve és tekintélye, netán bíztatása által, szintén sorakoztak körüle. Az 1439 évi városi telekkönyvben előjő mint ház- és szőlőbirtokos michel *albaner*, ki alatt egy Alba éjszakolasz városból ideszakadt olaszt érthetni. A *Romer*-család Pozsonynak szintén régi családja, mert Johann Romert mint pozsonyi házbirtokost már az 1439 évi városi telekkönyv sorolja fel s ha nem is tudjuk e család származását kimutatni, maga a név mindenesetre valamelyes összeköttetésbe hozza Olaszország fővárosával. A Hunyadi Mátyás király alatt Pozsonyban keletkezett Academia Istropolitana híres tanárai között Gatti János és Brandolini Aurél szintén olaszok voltak.[2] Sőt tudjuk, hogy az olaszok ügyességük, hasznavehetőségük és élelmességüknél fogva amellett közszolgálati jelentőséghez is jutottak. Tudjuk, hogy 1435-ben milanói Tamás Zsigmond király egyik intézője volt.[3] Csakhogy Pozsony e régi olasz lakóssága idővel beolvadt a város német elemébe, úgy amint az hazánk más helyein is történt. Az olaszok ugyanis nem támogattattak gyarmatosok tömeges telepei által s így könnyebben németesedtek s magyarosodtak.[4]

---

[1] 1388-ban Jacobus Venturini de Salto esküdt. (Fejér X. VIII, 279. E mű III, 403.) — 1389-ben Jacobus *Gallicus* dictus Ventura vár. esküdt. (Fejér *Cod. Dipl.* X. VIII, 288. E mű III, 404.) — 1398-ban Jacobus *Gallus* dictus Wentura juratus civis. *(Dipl. Pos.* I, 2. E mű III, 404.)

[2] Fraknói: *A Hunyadiak és Jagellók kora* 530. l.

[3] 1435-ben Leonardus filius Nofrii de Baymócz et *Thomas Italicus de Melaniensi* (= Milanó) Zsigmond kir. factorai. *(Dipl. Pos.* II, 324.)

[4] Szalay: *Századok* XIV, 555.

Hogy voltak-e Pozsonyban *francziák* is képviselve, adatok hiányában nem tudjuk kimutatni. Ventur Jakab ugyan mint *Gallicus* szerepel 1389-ben, de e példa csak azt mutatja, hogy a gallicus és italicus jelzőket egyértelemben vették, úgy amint a *latinus* szó sem jelent mindig olasz embert, mert a latinus kifejezés alatt értettek a középkorban francziát is, németalföldit, flandriait is. Egy okiratban Pécs lakósai közt egy s ugyanazon okiratban egy s ugyanazon egyén Joannes Latinusnak és Gallicanusnak neveztetik,[1] tehát valósággal *franczia* volt. Viszont a szepességi városok lakói nem voltak olaszok, hanem flandrok, illetőleg vallónok, mert Németalföldről jöttek és egyik városukat mégis Szepes-Olaszinak, Villa Latinorumnak nevezik, mi németül helyesen Wallendorfnak mondatik. Egy az erdélyi szászokat illető okiratban előjön a Johannes latinus hospes Flandrensis,[2] tehát itt sem jelent a latinus kifejezés olaszt, hanem vallont, kik tényleg a XIII. században vegyesen laktak a szászokkal a Szepességben és Erdélyben, vegyesen magyarokkal Sárospatakon és vidékén. A Pozsonyban ma is használatban levő *Wallon*-utcza-név középkori történetünkre nézve mitsem bizonyít, mert hozzá csak újabbkori történeti esemény emléke fűződik. De hogy egyes flandriaiak ide is elszakadtak, azt a Meixner, ma is Pozsonyban meglevő család neve után véljük következtethetni, mert a Meixnerek ősei nyilván a belga Meix-faluból valók. Már 1439-ben Niclas és hanns *meyxner* Pozsonyban a Reichart-utczában és a Vödriczen házbirtokosok.[3] Azonkívül hans *maixner* szőlőbirtokos is.[4] Ugyanaz évben maister *gallus* háziúr a Vödriczen,[5] Wolfgang *walich* szintén a Vödriczen, Stephan *Walch* és Cristan *walicher* a belvárosban.[6] A Walich név megfelel a Pozsony-

[1] Wenzel: *Árp. új Okmtár* XII, 578. — [2] Wenzel: *Árp. új Okmtár* XI, 83. — [3] Az 1439 évi vár. tlkönyv szerint. — [4]—[6] Ugyanott.

ban ma is fennlevő Wellisch család nevének. Francziaországra utalna az 1439 évi telekkönyv azon adata, mely szerint Angelus Raigen von *pern* Pozsonyban a belvárosban házbirtokos. Pern ismeretes helység Délfrancziaországban a Lot departementben, de biztosnak ez adatot azért nem tarthatjuk, mert lehet, hogy ezen Pern a svájczi *Bern*nek felel meg.

Ami a *szlávságot* illeti, ezt illetőleg szintén nem vagyunk képesek kielégítően eligazodni. Emlékeink csak kevés szláv nevet tartalmaznak, milyenek a Pecham, Pehem, Wenzla, Wenziwa, Venceslaus, Wenclaw, Wentzl, Suha, Pesko, Bacharat, melyek viselői mind pozsonyi ház- és szőlőbirtokosok voltak. E nevek cseh, lengyel, tót származású családokra engednek következtetni. Az 1439 évi városi telekkönyvben Gilig *Krokawer* említtetik mint pozsonyi szőlőbirtokos, kinek neve után krakói lengyelnek kellett lennie. Ugyanezen forrás említi michel *polaner*-t, Andre *polan*-t ugyancsak mint szőlőbirtokosokat, tehát szintén lengyel embereket kell alattok gondolnunk. Ugyanaz áll a gyakran előforduló *Poll*, *Pohl* nevekről. Az 1480—81 évi vár. számadókönyvek két *cseh* tolvajról tesznek említést.[1] Egy 1517 évi itéletben két kivégzett csehről van szó,[2] de ezek nyilván csak elfogott kóborló gonosztevők s nem állandó pozsonyi lakósok voltak s azt csupán véletlennek nem vehetjük, mert tudjuk, hogy a szláv lakósság a régibb középkorban hazánk más városaiban sem volt igen képviselve. Nyomuk alig egy-kettőben mutatható ki.[3] A szlávságnak Pozsonyban való eltünése mindenesetre figyelemre-

---

[1] dem Zuchtung das er zwei *Behemisch dewb* an den prang gesmitzt hat.

[2] Vrgicht zwaer *pohem* mit namen ainer Gur Zyck, der andere Jano von den hungarischen Brodt, so mit einander gehangen sind wordn freitag nach assumptionis Marie anno dmni 1517.

[3] Szalay: *Városaink nemzetiségi viszonyai a XIII. században* i. h. XIV, 555—556.

méltó jelenség, miután kétségtelen, hogy a honfoglalás előtt számuk itt tetemes volt.

De lettek legyen a nemzetiségi viszonyok Pozsonyban bármilyenek is: annyi kétségtelen, hogy az uralkodó nemzetiség itt a középkorban a német volt, de mellette érvényesült nemzetiségileg a magyar is, anélkül azonban hogy a magyar nemzetiség politikailag is érvényre emelkedhetett volna. Ami itt nemzetiségi képviselet volt, az mind egy s ugyanazon jogkönyv uralma alatt állott, valamennyi felett a városi tanács *more theutonico* intézkedett.

25. A pozsonyi vár XVIII. sz. képe.
(A Ratio Educationis 1777. évi kiadásából.)

IX.

A város jogai. A beköltözési és letelepedési jog. A zsidó-község alakulása és szervezése.

Sokkal biztosabb téren állunk, ha a Pozsonyban letelepedett *zsidóságról* szólunk. A zsidóság hazánkban már a honfoglalás idején képviselve volt s az Árpádok alatt igen felszaporodott.[1] I. Béla (1061—1063) király már tekintettel volt rájok törvényhozásában, amennyiben a vásárokat vasárnapról szombatra tette át.[2] Az 1092 évi törvényben már szó van zsidóknak kereszténynőkkel való

[1] Lásd Kohn Sámuel: *A zsidók története Magyarországon a legrégibb időktől a mohácsi vészig.* Budapest 1884. 1—62. ll.

[2] Iste omnia fora die sabbati constituit pro vendendo et emendo. (Thuróczi: *Chronica Hungarorum* II, 45. Schwandtnernél: *Scriptores rer. Hungaricarum* I, 138.) Történetiróink ebben a zsidók ellen irányult intézkedést látnak, de újabban Kohn e nézetet elerőtleníteni igyekszik azzal, hogy a király a keresztény vasárnap megszentségtelenítését kivánta megakadályozni s módot nyújtani a népnek, hogy a vasárnapra való szükséges czikkeket eleve beszerezhesse. (I. m. 53. l.) Azonban mi e nézetet nem tehetjük magunkévá, mert igaz, hogy Thuróczi Béla királyról való közlésében a zsidókat fel sem említi, de nagyon is felemlíti azt, hogy a király nem engedte a gyámoltalanokat és parasztokat *a kereskedők- és pénzüzérektől* kizsákmányoltatni. Non enim permittebat mercatores et nummularios, detestabilem avaritiae voraginem, a simplicibus et rusticis, superfluum lucrum congregare. Ezért tiszta ezüstből készült pénzt veretett és az eladásra került tárgyak árát megszabta, pretium rerum venalium, secundum certam quantitatem, justo moderamine discretae rationis, constituit. Ezzel kapcsolatban említi aztán a vásárnak vasárnapról szombatra való áttételét, mi kétségtelenné teszi, hogy az intézkedésnek tisztán mercantilis oka volt. Ha tekintetbe vesszük, hogy a *kereskedők* és *pénzüzérek* zsidók voltak, akkor a vásárnak szombatra való áttétele által elérni óhajtott czél magától lesz előttünk

házasságáról oly értelemben, hogy az ily házasságok felbontandók s a nők szabadságba helyezendők.[1] Kálmán király külön törvénynyel szabályozza a zsidók és keresztények kölcsönös zálog- és adás-vevési ügyeit,[2] sőt elrendeli, hogy a zsidók földbirtokot vehetnek ugyan, de csak ott lakhatnak, a hol püspöki székhely van.[3] Ez utóbbiból az következnék, hogy Kálmán király idejében városunkban, mely csak káptalani, de nem püspöki székhely, zsidók nem voltak, de ez a következtetés nem felelne meg a valóságnak, mert nevezett királynak szóban levő rendelete soha végre nem hajtatott s végre sem hajtathatott s tényleg csakhamar feledésbe is ment. Világosan kitetszik ez azon körülményből, hogy több püspöki székhelyen: Kalocsán, Bácsban, Veszprémben, Egerben a Kálmán király után való századokban nem voltak zsidóközségek, ellenben Budán, Sopronban, Fejérvárott, Nagyszombatban, Tatán, Kőszegen, Kismartonban s Pozsonyban igen.[4] De el is tekintve ettől, tudjuk, hogy a pozsonyi prépostság a

---

nyilvánvalóvá. A zsidóknak vallási törvények tiltották a szombati adás-vevést s így őket tényleg kényszerhelyzetbe juttatta. Ha nem ez volt volna a czélja, akkor a vásárt a hétnek valamely más napjára tehette volna át és bizonyára tette volna is, nehogy a zsidó kereskedőket károsítsa.

[1] *Decret. S. Ladislai* lib. I. cap. 10. Endlichernél 329. l.

[2] *Colomanni regis lex data Judaeis in suo regno commorantibus.* (Endlichernél 371—372. ll.)

[3] possessiones quidem Judei qui possunt emere, habeant, sed ipsi nusquam nisi ubi sedes episcopalis est, manere sinantur. *(Decret. Colom. regis* 75. Endlichernél 369. l.)

[4] Ez kitetszik Erzsébet királynénak 1382—88 közti évekből származó s a budai, pozsonyi, soproni, nagyszombati fejérvári és másutt levő zsidókhoz intézett okleveléből, mely a pozsonyi vár. ltárban található. Azonkivül lásd Kohn i. m. 71. 393. l., bár itt meg kell jegyeznünk, hogy e nagyérdemű szerző magyarázatát Kálmán törvénye ezen pontjának indokaira nézve magunkévá nem tehetjük. Kálmán király intézkedését nem szoríthatjuk csupán a földetbíró zsidóságra, hanem az egész zsidóságra, mert intézkedésének tisztán vallás-erkölcsi s nem merő tized-fizetési motivumai voltak. A püspökökre nézve a tized nem volt veszélyeztetve a zsidóknak vidéken való tartózkodása által. Ezt a püspökök épp oly biztosan szedették volna be a vidéki zsidóktól, mint a hogyan beszedették azt a vidéki keresztényektől.

XIII. századig *püspöki joghatóság*-félét gyakorolt[1] s így Kálmán rendelete, ha tényleg végrehajtva is lett volna, a zsidóságot abból ki nem zárja vala, ellenkezőleg lakásra oda maga is készteti.

De késztette erre később egy másik körülmény is. A zsidók a királyi fiscus alá tartozván, csakis a fiscus birtokterületén tartózkodhattak. Ily területek a királyi városok voltak. Földesúri hatalom alatt álló területen letelepedniök tilos volt. Ezt csak különös királyi engedély mellett tehették, milyent 1393-ban Zsigmond király adott Gara Miklós macsói bánnak és testvérének Jánosnak[2] s melyet később 1455-ben V. László király is megerősített.[3] A Kanizsaiak is csak ilyen kiváltságlevél alapján telepíthettek zsidókat Kismartonba.[4] De csakis különös engedély mellett hagyhatták el a már letelepített zsidók maguk is a királyi városokat s maguk a zsidók, nyilván merő financziális okokból, ugyancsak zokon vették, ha ily helyekről közülök valaki elköltözött, mert az ily elköltözések által fogyott községük lakóssága száma s így annál érzékenyebben kellett nekik a viselendő zsidó-községi terheket érezniök.[5] Ily eset előfordult épp Pozsonyban is, mert a pozsonyi zsidóság 1506-ban felpanaszolja a király előtt, hogy közülök nehányan Péter szentgyörgyi és bazini gróf jószágára

[1] L. e mű I, 180—185.

[2] Kelt Budán 1393. jul. 24-ikén Ered. okirat a M. Tud. Akad. könyvtárában a Czech-féle kéziratok között.

[3] Ugyanott.

[4] *Magy. Akad. Értesítő* 1865. V, 209.

[5] Hogy itt csak a *községi* adó és nem egyszersmind a *kincstári* és *városi* adókat említjük, azt igazolhatni gondoljuk azzal, hogy maga Zsigmond király az elköltözést a kincstár károsodásának nevezi (in dampnum nostrum manifestum). Ha az elköltözők után járó fiscusi adót a visszamaradottaknak kellett volna pótlólag fizetniök, akkor a király nem említhetne károsodást. Nyilván így volt ez a városi adó tekintetében is s azért a városnak épp úgy feküdt érdekében, mint a kincstárnak, hogy a zsidók a városokat el ne hagyják. A zsidó-községi adó terhe azonban már megszaporodott az elköltözés által, mert a zsidó-községi és cultusadót már nyilván a visszamaradtaknak kellett az elköltözöttek után fedezniök.

merészeltek elvonulni, miért is II. Ulászló király, kinek kincstára ilyképen szintén károsodott, meghagyja Pozsony városának, hogy a zsidókat a városból eltávozni ne engedje, a könyvekbe jegyzett követeléseiket ki ne szolgáltassa, a már eltávozottaknak javait a királyi kincstár részére foglalja le és ha az elköltözöttek valamelyikét hatalmába kerítheti, azt fogolykép tüzetesb intézkedésig tartóztassa le.[1] A város erélyesen járhatott el a királyi rendelet foganatosításában, mert Péter gróf tényleg elbocsájtotta a jószágaira letelepedett zsidókat s egyúttal igérte, hogy azoknak uradalmain való letelepedését jövőben sem fogja megtűrni, tartozván azok egyenest a magyar király hatósága alá.[2]

Nagyon szaporították a zsidóság számát Magyarországban a XI. században a cseh zsidóüldözések, mikor is tömegesen menekültek ide.[3] Nyilvánvaló, hogy akkor a pozsonyi zsidók száma is szaporodott, kikhez cseh zsidókon kívül morva és osztrák zsidók is járultak, mint kik ez időtájt e tartományokból szintén ki lettek zavarva.[4] IV. Béla király a zsidóságnak 1251-ben már nagyon jelentékeny külön privilegiumot adott, mi csak felszaporodásuk mellett történhetett.[5] Akkor Pozsonyban is már oly számosan voltak, hogy a városi lakósság egy számbajövő részét tették. A XIV. században, 1360 táján I. Lajos alatt ugyan száműzve lettek az országból, s akkor a pozsonyi zsidók Hainburgba vándoroltak ki,[6] de csakhamar 1368-ban

[1] Kelt Budán 1506 jan. 22-ikán. Ered. okirat a pozs. vár. ltban.

[2] Kelt Altenburg am Sonntag vor unser lieben Frawentag 1506. Ered. okl. a pozs. vár. ltban.

[3] Cosmas prágai érsek *Krónikája* ad an. 1098. Katonánál: *Hist. Crit.* III, 102. És Hermann: *Gesch. d. Israeliten in Boehmen* 22. s kk. ll.

[4] Kohn i. m. 69. l.

[5] *Belae IV. regis jura Judaeorum* 1251. Közli Endlicher: *Rer. Hung. Mon. Arp.* 473—477. ll.

[6] Ered. okm. Pozsony város ltban. Lad. 20. Nr. 9. (V. ö. Hajnik Imre: *Magyar Akadem. Értesítő* 1865. V, 203.)

újból visszajöttek s újból szereztek házakat.[1] Majd a XV. század folytán is számos zsidó-család telepedett le városunkba. Ez utóbbiakról az 1439 évi városi telekkönyv és a városi levéltárban levő regestrum Judeorum adnak érdekes felvilágosítást, amennyiben megnevezik többnek hazáját is, honnan Pozsonyba jöttek. Közülök többen Budáról,[2] Nagyszombatból,[3] Szentmártonból,[4] Kismartonból,[5] Sopronból,[6] Szakolczáról,[7] Bredből,[8] tehát hazánkból; mások Znaimból[9] és Budweissből,[10] tehát Morva- és Csehországból; ismét mások Prukkból,[11] Bécs-Újhelyből,[12] Gráczból,[13] Radkersburgból,[14] Hainburgból,[15] tehát Ausztriából; végre némelyek Nürnbergből[16] és Passauból,[17] tehát Bajorországból telepedtek le Pozsonyban. Számuk a XVI. században oly jelentékeny volt, hogy Mária királynő 1526-ban sokaságukat különösen kiemeli.[18]

---

[1] Hajnik: *M. Akad. Ért.* 1865. V, 205.

[2] Jakob Jude von *ofenn.* — Jakob Jud von *ofen* maisterlains sun von der Newnstat seinen weib und Kindern. — Renna von *oven* vnd Ir sun der Salamon von *oven.* — Jakob von *Ofen.* — Jakob von *ofen.* (1439 évi telekkönyv.) Jakob von *Ofen.* (Reg. Jud.)

[3] Sandl Jud von *Tirna,* hanna uxor eius. — Josef des ysaac aiden von *Tirna,* hester eius uxor. (Tlk.) Mindezek pozsonyi házbirtokosak. — Musch Jud von *tirna* pozs. szőlőbirtokos. (Tlk.) — jung musch von *Tirna.* (Reg. Jud.) — Musch Jud von *tyrna,* gesezzen ze Presburg. (1418 évi *Prot. Act.*)

[4] Alt ysserl von *sanct merttenberg.* (Reg. Jud.)

[5] gedl jud von der *Eysnemstat.* Aschel von der *Eysnemstat.* (Reg. Jud.)

[6] lezer Sankmaister der Jeklin Jüdin von *oedenburg* aiden vnd hester uxori. — henndl von *oedenburg,* peschel uxor. — Jaklin von *odenburg.* (Reg. Jud.)

[7] hendlin jüdin von *galicz.* (Reg. Jud.)

[8] Musch vom *pred.* (Tlk.) Musch Jud von *Bred.* (Reg. Jud.)

[9] mandl Jud von *Znawn.* (Tlkönyv.)

[10] Isserl von *Budweiss.* (Tlkönyv és Reg. Jud.)

[11] Isserl von *Pruckh.* (Telekkönyv.) Jung ysserl von *pruckh.* (Reg. Jud.)

[12] Jacob Jud von ofen maisterlains sun von der *Newnstat.* (1439 tk.) Jung leb von der *newnstat,* herschel Jud von der *newnstat,* Egsel jud von der *Newnstat.* (Reg. Jud.)

[13] henndl von *gräcz.* (Reg. Jud.)

[14] musch von *Rakenspurg.* (Reg. Jud.)

[15] Pelbeljud von *aynpurkch.* (Regestr. Jud.)

[16] Feklin von *Nurmberg.* (Telekkönyv.)

[17] jacob jud von *passaw.* (Reg. Jud.)

[18] quorum magna hic esset frequencia, mondja a tanácshoz intézett levelében. (*Dipl. Pos.* III, 821.)

Mennyit tett számokban e „nagy sokaság“, azt statisztikai adatok hiányában pontosan kimutatni nem tudjuk. Vannak azonban oly körülmények, melyek az átlagos szám megállapítására mégis eléggé alkalmasak. Az egyik

26. Sz. Márton lovas szobra a dóm külső ablakfülkéjében.

körülmény a zsidóságra kivetett rendes és rendkívüli adó, a másik körülmény pedig a Zsidó-utcza házszáma. 1517-ben az országos zsidóságra kivetett rendkívüli adóhoz, melynek főösszegét nem ismerjük, a soproni zsidóközség

80,[1] a pozsonyi zsidóközség 110 frttal járult.[2] Ennélfogva a pozsonyi zsidóközségnek jóval nagyobbnak kellett lennie mint a soproninak. A soproni zsidóközség lakóinak számát egy 1527 évi okirat 400-ra teszi.[3] Ennyi volt azok száma, kiket akkor a városból kiűztek. De nyilvánvaló hogy a mohácsi vész elől e városból is többen szöktek meg a zsidók közül, miként Pozsonyból és hazánk egyéb városaiból is, úgy hogy bátran 5—6 százra tehetni a mohácsi vész előtt Sopronban élt zsidókat, minélfogva a Pozsonyban élt zsidók számát szintén bízvást 8—9 százra becsülhetjük.[4]

A zsidók, miként látni fogjuk, igen kevésnek kivételével, mind a régi Zsidó-, a mai Hummel-utczában laktak. A Hummel-utcza terjedelme ma ugyanaz, mint a középkorban. Épültek ugyan benne újabb házak, de a háztelkek aligha változtak. Ma a Hummel-utczában 27 házszám van és körülbelül ennyi lehetett a középkorban is a házszám, mert ámbár vagy 9 ház olyan, mely régen nem állhatott, mert helyükön a városfal húzódott el, mikép ezt a falnak egy még fenlevő része világosan mutatja, de viszont másrészt tekintetbe kell vennünk, hogy régen házak állottak ez utcza oly helyén, hol ma házak nincsenek, t. i. azon a helyen, melyen most a Sz. Orsolya-apáczák kolostorának kerti· épületei állanak. Ma a Hummel-utcza 27 épületében távol sem lakik 8—9 száz ember,[5] de a középkorban a tömörültség sokkal nagyobb volt s tekintve azt, hogy a Hummel-utcza egyes házainak kettős udvaruk van s jelentékeny udvari épületekkel bírnak, éppen nem tekinthetjük

[1] Ered. okl. Sopr. vár. ltban közölve Kohnnál i. h. I, 462. l. 50. sz.

[2] Pozsony városi ltárban Lad. 20. Nr. 89.

[3] Sopr. vár. ltban Lad. 48 yy. fasc. I. 74. sz.

[4] Kohn i. h. I, 395—396.

[5] Ez utcza mai lakósságának számáról a városi statisztikai hivatalnál nem kaphattam felvilágosítást, miután a lakósság száma nem utczánként, hanem városkerületekként összesítvék.

lehetetlennek, hogy ez utczában 8—9 száz ember tényleg elférhetett. E tekintetben is tájékoztatásunkra lehetnek a soproni viszonyok. Midőn Sopron városa 1526-ban panaszt emel Ferdinánd király előtt a zsidók s azok nagy száma ellen,[1] kiemelik, hogy azok, kik eredetileg csak 4 udvarházra kaptak lakási engedélyt, most már 16 házban helyezkednek el.[2] Ha tehát itt 16 házban vagy udvarhelyen 5—6 száz ember elfért, akkor Pozsonyban 27 házban vagy udvarhelyen szintén elférhetett 8—9 száz ember.

A pozsonyi zsidókról jogtörténeti szempontból érdekes tudnunk, hogy III. Endre a városnak adott 1291 évi nagy szabadságlevelében rájuk külön tekintettel van s *őket polgári jogaikra nézve egyenlőkké teszi a város keresztény polgáraival.*[3]

A privilegiumnak ezen tétele mindenesetre rendkívül érdekes és tanulságos, mert a zsidók ily nagy, mondhatni megtisztelő privilegiumhoz egy oly korban jutnak, midőn Európában a keresztes hadjáratok és a keresztény világnézet következményeképen az irántuk való gyűlölet mindenfelé a legnagyobb volt. De rendkívül érdekes és tanulságos a privilegium említett tétele azért is, mivel a zsidó polgárjognak megadása nem tekinthető egyedül a korona kegyének következményeül. Városi privilegiumunk, mint a legtöbb városi privilegium nem a fejedelem spontán kegyadománya. A privilegiumok tényleges állapotok által voltak előkészítve, mert a jogoknak tényleges gyakorlása megelőzte a szentesítést. Fel kell azért egész biztonsággal tennünk, hogy a zsidóságnak a városba való befogadása s a városi tényleges jogokban való részesítése szintén régibb mint az

[1] Hajnik: *M. Ak. Ért.* V, 213. l. 40. jz.

[2] Quod Judei ab antiquo nonnisi 4 domos, seu areas, seu curias, ut vocant, inhabitare possunt . . . tamen hodie fere 16 domos cum magno numero hominum inhabitant.

[3] Item, *Judei in ipsa civitate constituti habeant eandem libertatem, quam et ipsi cives,* salvo iure Archiepiscopi Strigoniensis et Prepositi Posoniensis remanente. (Endlichernél 625. l. Michnay-Lichnernél 248. l.)

1291 évi szabádalom. Vagyis a városi lakósság már megadta a zsidóságnak a bennlakási és az egyenlőségi jogokat, mielőtt azt III. Endre király tette. Ha ez úgy nem volna, akkor a polgárság ellenkezett volna a privilegium kiadásakor egy oly tétel elfogadásával, mely őket érdekeikben és érzelmeikben sértette. E tételnek a korona részéről való megadása nyilvánvalóan a polgárság közóhaja volt, maga a közóhaj pedig a közérdek felismerésén alapult. Akárhol tekintsük meg a városközségi szervezetek alakulását, arról fogunk meggyőződni, hogy a zsidó-elemnek felkarolása épp úgy képezte a községi fináncz-politikának egyik sarktételét, mint ahogyan képezte az a fejedelem fináncz-politikájának is egyik sarktételét. A zsidók legjobb adózói voltak úgy az országos kincstárnak, mint a városi pénztárnak. Fejedelmek és községek soha sem jöttek gyorsabban és váratlanabbúl pénzügyi zavarokba, mint a középkorban s ily zavarokkal szemben éppen a zsidóság képezte a leggyorsabb segélyt. De nyilvánvalónak kellett lennie mindenfelé annak is, hogy az áruforgalom élénkítése s főleg a pénzműveletek ügyes kezelése és lebonyolítása, mikből az ország és a város nem csekély anyagi hasznot és hitelt szerzett, főleg a zsidó elem élelmességének és gyakorlati ügyességének az eredményei. A városok és fejedelmek tehát csak saját érdeköknek kivántak szolgálni, amidőn országukba s városaikba befogadták a hasznothajtó kereskedőket és pénztőzséreket s nem lehet meglepő, ha a zsidógyülölet és üldözés legsötétebb korszakában a speieri püspök okmányilag kijelentette, hogy a zsidóság letelepítése által ezerszeresen véli a községből várossá tett Speier tisztességét előmozdítani.[1]

[1] cum ex Spirensi villa urbem colligerem. (Huzmann Rüdiger püspök facerem, putavi milies amplificare 1084 évi okirata Remlingnél: *Urkundenbuch* I, 57.) honorem loci nostri, si et iudeos

Városunk polgárságát is kétségtelenül az a felfogás vezette, midőn a pozsonyi zsidóság számára a polgári jogoknak a király által való szentesítését kieszközölte, mert hogy a merő anyagi érdekek lebegtek a városi lakósság szemei előtt, azt világosan a zsidóság letelepítésének körülményeiből ismerhetjük fel. Bár polgári jogok élvezetéhez juttatták őket, mégis a velük való egyébkénti bánásmód kétségtelenné teszi, hogy gyülölettel és megvetéssel viseltettek irántuk, csak úgy mint másutt. A szentferencziek tornya kevéssel későbben épült fel, mint a hogyan III. Endre nagy privilegiuma kelt, s épp e tornyon látunk vízokádóúl egy övös kaftánba öltözött s disznón nyargaló zsidót feltüntetve, mi nem a papi, hanem a világi népelem zsidógyülöletének és megvetésének kifejezése volt.[1] Még szólóbban nyilatkozik ez érzület a zsidóságnak a keresztény elemtől való területi elkülönítésében s külső magukviseletére vonatkozó rendszabályok alkalmazásában.

Amint ugyanis mindenütt, úgy Pozsonyban is a zsidóság kényszer-telepítésnek volt alávetve, azaz területileg külön kellett vonulniok a keresztényektől. Számukra letelepedési helyül a *Zsidó-utcza* vagyis a mai Hummel-utcza volt kijelölve, mely Pozsonynak épitészetileg és történetileg egyaránt egyik legérdekesb s mondhatnók legfestőibb utczája. Más városok történetéből tudjuk, hogy a zsidók számára lakóhelyűl külön *Zsidó-utczák* voltak kijelölve.[2] Ahol a zsidóság száma igen nagy volt, ott külön *Zsidó-*

---

[1] A pozsonyi műemlék nem kivételes jelenség. Hasonló gúnyalakok láthatók mindenfelé középkori műemlékeken. Itt csak a magdeburgi dóm állatalakos oszlopfejére és a münsteri zsidó-fejekre emlékeztetünk.

[2] Ilyenek voltak nálunk Budán, N.-Szombatban, Győrött, Esztergomban, Sopronban. (L. Hajnik: *A zsidók Magyarországon* i. h. 212. l. 37. jegyz. Fejér: *Cod. Dipl.* X. I, 126. Knauz: *Mon. Eccl. Strig.* II, 358. sz. Villányi: *Győr vár és város a XVI. és XVII. században* 133. l. Michnay-Lichner: *Ofner Stadtrecht* 194.)

negyedek képezték tartózkodási helyüket.[1] Az így kijelölt utczák s negyedek a városok egyéb utczáitól és városrészeitől sövénynyel, fallal vagy árokkal[2] voltak elzárva. Másutt kapús rácsozattal történt az elválasztás,[3] s e kapukat este városi szolga zárta be s nyitotta fel reggel.[4] Későbben már az elkülönítés kevésbbé volt tökéletes, inkább csak jelképes, amennyiben az utczák bejáratánál lánczokat avagy köteleket feszítettek ki.[5] Nincs kétség benne, hogy e szokás Pozsonyban is dívott, mert a nézet itt is „a keresztényeknek a zsidóktól való elkülönítését“ tartotta szükségesnek. De semmi irott feljegyzésünk nincsen, mely a Zsidó-utczának a többi utczáktól való elkülönítésének formája iránt tájékoztatna. Vannak azonban Pozsonyban még ma is öregebb egyének, kik az 1848 előtti zsidó ghettónak, mely már a Váralján, a mai Vártelek-utczában volt, vasrácscsal való elkülönítésére emlékeznek.[6] Hogy Pozsonyban hajdan a kerítés vagy láncz a zsidóságot a keresztényektől teljesen el nem különítette, az az alább következőkből eléggé kitűnik.

Miután a Zsidó-utcza a zsidók külön tartózkodási helyéül volt kijelölve, ennek következtében fel kell tennünk, hogy ez utczán belül voltak találhatók mindazon épületek és intézmények, melyekre a zsidóságnak szükségük volt. A zsinagógáról tényleg tudjuk, hogy az a Hummel-utczában

[1] Gengler: *Deutsche Stadtrechts-Alterthümer* 99. l. Igy volt az nálunk Budán, hol egy 1525 évi hivatalos olasz forrás szerint a zsidók hanno *un quarto de la citta,* loco assai munito . . . di numero incridibile. (Sanudo Firnhabernél 121. l.)

[2] sepe, muro vel fossato. *(Stat. Synod.* an. 1266. c. 126.)

[3] „Judin porzen“ néven jelölték.

[4] Ennen: *Quellen der Gesch. der Stadt Cöln.* I, 31. Eidbuch 1341. §. 125. a.

[5] ir huser sullen gesundert seyn us den cristen und bey einander, *und seyle uber dye gassen gezogen.* (Purgoldt: *Rechtsbuch* VIII, 102.)

[6] A régi Zsidó- (ma Hummel-) utcza sarkán álló Grüneberg-féle kétemeletes ház helyén állott régi házon, miként nekem e ház gazdája mondá, sem régi vasrács, sem vasgyűrű nem volt, de ezzel semmi sincs mondva, mert a lebontott régi ház az itt szóban levő időkhöz képest újabbkori, XVI. századbeli volt.

volt azon a helyen, mely ma az Orsolya-apáczák kertjébe esik.[1] A zsidó iskolát mint a zsidó-utczában létezőt említi az 1439 évi városi telekkönyv.[2] Az iskoláról tudjuk, hogy az a zsidóknál a zsinagógát jelenti[3] s azért értjük, hogy a telekkönyvben a zsinagóga nincs külön felemlítve. Az iskola, illetőleg a zsinagóga a zsidó község egy nevezetes középületét képezte, a legnevezetesebbet valamennyi között, mert ez volt a rabbik tanításának színhelye, az istentisztelet szentélye, a rodal vagyis a törvény-tekercs őrzőhelye s a ritualis szertartások színhelye. Ennek udvarában vagy külső helyiségeiben gyülekeztek össze a gyermekek az elemi és vallási oktatás vételére. De a zsinagóga azonkívül a bíráskodás helye is volt. E bíráskodást nevezték közönségesen „iudendink"-nek.[4] Vallás-erkölcsi ügyekben a rabbinak mint bírónak elnöklete alatt a község vénei a zsinagóga belsejében gyültek össze bíráskodásra, míg a zsinagóga külső helyisége, a zsinagóga portája előtt, nyilván oszlopos csarnokban vagy erősen kinyúló tetőeresz alatt a vegyestárgyú bíráskodás történt. Nincs kétség benne, hogy Pozsonyban is így volt az, mert a városi zsidó-törvényszék a világi forum privilegiatum ratione personarum természetével bírt s így a germán elv, a szabad ég alatt való bíráskodás könnyen juthatott a német tartományokból hazánkba bevándorolt zsidók által érvénybe.

---

[1] L. e mű II. I, 54.

[2] Die Schule. E néven van az a városi 1439 évi telekkönyvbe bevezetve és nem *der Juden Synagog* néven, miként azt Kohn közli: *A zsidók tört. Mogon* 418. l. Ez csak értelmileg, de nem palaeographiailag helyes. Egészen hibás, midőn lang Israelről mondja a közlés: *Hurensun.* A telekkönyvben az áll róla: *Maisterlains sun.*

[3] synagoge, scola Judeorum, ioddenschule, iudenschul, schule. Ily neveken jön az elő a németországi zsidóközségekben is. (Stobbe: *Juden* 167. és 269. ll. Gengler: *Deutsche Stadtrechts-Alterthümer* 109. l.) De így említtetik az nálunk is. IV. Bélának 1251 évi zsidójogában olvassuk: Item si aliquis iactaverit temerarie *super scholas Judeorum,* másfél márka bűntetést fizessen a zsidóbírónak. (Endlichernél 475. l.)

[4] Schweidnitzer *Willkür* 1836. §. 1.

Erre vall a pozsonyi zsidójogkönyvnek azon határozata is, hogy a zsidó esküje a zsinagóga kapuja előtt, a kapugyűrűre teendő le. Összehangzik ez az egyebütt érvényben volt ama határozattal, hogy a zsidók vagy a zsidók és keresztények közt fennforgó magánjogi és örökösödési ügyekben az „iskola" előtt történjék az elintézés.[1] Itt hangzott el bűnfenyítő ügyekben is az itélet. Tudjuk, hogy a zsidóbíróság a bűnfenyítő hatalmat csak a száműzés kimondásában gyakorolhatta. A privilegiumok a közönséges bűnügyek: ölés, megsebesítések, erőszakoskodások elitélését kivonták a rabbi-bíráskodás alól. Ellenben a keresztény zsidóbíró foruma elé az összes bűnügyek tartoztak.

A zsidó község egy másik lényeges berendezését a *fürdő* képezi. A hideg vízzel való mosogatásokra a szertartási törvények kötelezik a zsidó asszonyokat s már e végből gondoskodtak a községek alkalmas fürdőhelyekről. Ezek vagy valóságos fürdők, fürdőszobák[2] vagy csak fürdőkutak,[3] zsidó fürdőkövek[4] voltak. Ez utóbbiak boltozott tetejű négyszögű kutak voltak, melyekben kőlépcső vezetett alá a víz színéhez.[5] Pozsony régi irataiban van ugyan többszörös említés városi fürdőkről,[6] de szóval sem találjuk említve akár a zsidó-fürdőt, akár a zsidó-kutat, miből azonban egyátalán nem következhetik, hogy ilyen itt nem létezett. Okvetlenül, már csak a vallási ritualis törvényeknél fogva, létezett ilyen a pozsonyi zsidó-községben és pedig nem másutt, mint éppen a Zsidó-utczában.

---

[1] neman, wer jode noch kerstene, so ne schol beklagen wen vor der scole. Igy egy 1345 évi okirat. (Hänselmann: *Urkundenbuch der Stadt Braunschweig,* 1862. 41. l.)

[2] *badhous, badestobe* Schaabnál: *Dipl. Gesch. d. Juden zu Mainz* 134. l.

[3] *Judenpütz, puteus Judeorum* Ennennél: *Quellen der Gesch. der Stadt Köln* III, 24—25.

[4] *lapis lavatorius Judeorum* Ennennél: *Quellen der Gesch. d. Stadt Köln* III, 24. 25. VI, 317.

[5] Dieffenbach: *Privileg. u. Urkund. zur Gesch. Friedbergs* 308. l.

[6] E mű II. I, 43. l. 4. jz. 50. l. 2. jz.

Mint a fürdő, úgy képezett a *tánczház* és az *ispotály* is vallási rendeleten alapuló községi berendezést. A tánczház szoros értelemben vett községi épületet képezett.[1] Ebben tartották mulatságaikat és menyegzőiket, azért menyasszony- vagy ara-háznak is nevezték.[2] Az ispotály nemcsak betegek, de tehetetlen öregek felvételére is szolgált, szeretetház volt, mely humanitárius czélnak szolgált.[3] Úgy a tánczházat, mint az ispotályt illetőleg szintén fel kell tennünk, hogy a pozsonyi zsidóközség nem nélkülözte azokat, bár említést róluk nem találunk.[4]

Magától értetődik, hogy zsidó keresztények közé nem temetközhetett. Ezt nemcsak a keresztény zsinati szabványok tiltották, de maguk a zsidó vallási rendeletek sem engedték meg. Volt ennélfogva, mint másutt, hol zsidóközség volt, úgy Pozsonyban is külön *zsidó temető.* Ezt már középkori feljegyzéseink is említik.[5] A helyet azonban, a hol a zsidók temetkeztek, közelebbről kimutatni nem tudjuk, de bizonyos, hogy az nem a Zsidó-utczában,[6]

[1] *domus universitatis* que dicitur *speilhuz* azaz Spielhaus. *Quellen der Gesch. d. Stadt Köln* III, 278.

[2] *dantzhus* és *brutehus* Zeussnál: *Die freie Reichsstadt Speier* 1843. 8. l. V. ö. Genglerrel: *Deutsche Stadtrechts-Alterthümer* 100. l.

[3] *hospitale* Gemeinernél: *Ursprung Regensburgs* 72. l. Genglernél i. h.

[4] A soproni zsidók házainak 1526 évi becslési jegyzékében említtetik a soproni zsidó-kórház. (Sopron városi ltárban.)

[5] 1439-ben a vár. számad. könyvekben olvashatni: Item als man die püxen beschoss, *pey dem Juden freytthof,* dy geprach, wenn sy war zu dönn gossen. *(Pr. Ztg* 1877. Nr. 16) 1442-ben von den *Judn freytthof.* (Vár. számad. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 27.)

[6] Erre a nézetre könnyen adna okot az a körülmény, hogy a Grüneberg-féle újház helyén, midőn a régi házat lebontották, több csontvázat ástak ki, melyek koponyái a közönséges koponyáktól feltünően eltértek. E csontvázak a ház tulajdonosa által a Sz. András-temetőben újból eláSattak. Még csak véleményt sem mondhatunk e csontvázakról, melyek sajátos geologiai viszonyok között is kerültek elő. Míg a város talaját a sárga agyag képezi, addig a nevezett ház helyén bőséges homoktalajra bukkantak, mely a ház felépítéséhez szükségelt homokot kitünő minőségben szolgáltatta. Ebből csakis azt következtethetjük, hogy e csontvázak jóval régibb időkben kerülhettek ide. Zsidó-temetőre semmi esetre sem következtethetünk, mert bár a

hanem a városon kívül volt, talán a mai szénamérő-téren,[1] vagy talán ott, hol most a régi, már használaton kívül levő zsidó-temető van a terézvárosi vámsorompón túl a károlyfalvi útnak Duna felé eső oldalán.

Hogy a Hummel-utcza tényleg a zsidóság utczáját képezte a középkorban, azt nemcsak akkori „Zsidó-utcza" neve, hanem az 1439 évi városi telekkönyv is bizonyítja. Ez utóbbi ez utczában csupa zsidó házbirtokosakat sorol elő,[2] de azért mégsem kell éppen gondolnunk, hogy ez utczában egyátalán keresztény lakósok nem voltak. Már másutt említettük a Keresztényudvart[3] s mondottuk, hogy egy kereszténynek elnevezett háznak, udvarnak a keresztények által lakott városban semmi értelme sem volna, értelmet csak akkor kap, ha e házat zsidók által lakott s zsidók által bírt házak között állottnak vesszük. De az egyes polgárok végrendeletei is kétségtelenné teszik, hogy a Zsidó-utczában egyes keresztények házai is állottak,[4] úgy hogy a XV. században a zsidók telepe Pozsonyban nem azonosítható egészen azon zsidótelepekkel, melyek más városokban kizárólagosan zsidók által lakott ghettókat

keresztény főtemető benn a városban, a dóm körül volt, az akkori világnézet a zsidó-temetőnek a városban való elhelyezését meg nem tűrte volna.

[1] Rakovszky szerint ez a mai szénamérő-tér (Heuwagplatz) táján volt.

[2] A már fenntebb nevezett zsidókon kívül említi még az 1439 évi telekkönyv a következő zsidó-utczai zsidó házbirtosokat: lang Isserl jud, Äserl Jud, Slama Jude, Schalam, Muschel, Leb, Symcha, Smorel Jud, Wölfflin äserl Jude, Perntl Jud, Mirgem uxor, ysaac Jud, Wölfel Jud, Teschlabe uxor, Tröstlin, Leb Jud, Zymscha uxor, Zypperle Jüdin, Hundl, peschl uxor, Leblmann jud, rachl uxor, nissl jud, hester jüdin, Prenttl Jud, die alt penndeltynn, Äserl jud vnd sein erbn, Schleimel Jud, Sara uxor. A Regestrum Judeorum-ban pedig a következők említvék a már megnevezetteken kívül: Joseph jud des jakob prueder, äserl jud, leubman jud, Jung musch des alten muschen sun, lang Isserl jud, Äserl jud, prentl jud, leb jud, sundl jud der mesn, henndl jud der jungen muschin sun, Thobeam jud. — Az egyik bírósági könyvből ismeretes Slommlynn dy Judin, des alten Muschen des Juden tochter.

[3] E mű II, I, 54—55.

[4] Közölve l. e mű II. I, 55.

képeztek. Úgy látszik azonban, hogy Pozsonyban a keresztény elemnek a Zsidó-utczába való beköltözése még csak a XIV—XV. századokban történhetett. Nyilván az I. Lajos alatt történt kiüzetésükkor házaik részben keresztény kezekbe kerültek s ezek aztán mint birtokosok bennmaradtak e házakban akkor is, hogy a zsidók ismét visszaköltözködtek.

De amint a Zsidó-utczában egyes keresztény családok laktak, úgy laktak egyes zsidó családok a Zsidó-utczán kívül, a város egyéb részein is. Már máshelyt szólottunk a *Zsidó-udvarról* is,[1] mely a Halászkapu közelében vagy a Halászkapu-utczában vagy a Hosszú-utczában állott. Láttuk, hogy e házat vagy annak egy részét 1368-ban Jakab bíró fiától Páltól két zsidó vette meg,[2] mi kétségtelenné teszi, hogy zsidók a városnak a Zsidó-utczán kívül eső részeiben is bírhattak házakat, bár bizonyos, hogy az ily zsidóbirtokba került házak száma vajmi kevés lehetett, amint a külföldön is csak kivételesen, igen ritkán találni ennek példájára.[3] Hogy Pozsonyban tényleg a zsidóknak a városban való szerteszét lakása és házbírása csak ritka kivételt képezett, irott emlékeinkből eléggé kitetszik, mert azon nagyszámú házbirtokosok között, kikkel a végrendeletek megismertetnek, egyetlenegy zsidó házbirtokosra sem találunk. Az 1439 évi telekkönyben pedig csak egy helyt fordul elő zsidókézben levő puszta telek a Sz. Mihály utczában,[4] úgy hogy egészben azt kell mondanunk, hogy amint a keresztényeknek a Zsidó-utczában való lakása kivétel

[1] E mű II, I, 44.

[2] Gengler: *Deutsche Stadtrechts-Alterthümer* 100. l.

[3] 1388-ban említve van das haws etzwein *Merchels des Juden* zu Prespurg. E házat Jodók morva őrgróf Tamás patikáriusnak adta. *(Dipl. Pos.* I, 708.) Nem vagyunk képesek megmondani, hogy e ház is a Zsidó-utczában vagy pedig a város keresztény részében volt-e?

[4] öde der Jekl jüdin. Hajnik szerint a Fő-utczában és Kecske-utczában is léteztek volna zsidóházak *(M. Akad. Ért.* V, 212. l. 38. jegyz.), de mi ezekre a vár. telekkönyvben nem akadunk, legalább az ott előforduló házbirtokosok nem jelölvék meg mint zsidók.

volt, úgy képezett a zsidóknak a keresztények között való lakása is kivételt.

Hogy a középkori városi hatóságok a zsidóságot egy külön városnegyedbe vagy utczába telepítették, annak többrendbeli oka volt. Egyik oka az volt, hogy a keresztény felfogás a zsidókkal való együttlakásban veszélyt látott a keresztény elemre nézve. Ennek a nézetnek úgy zsinatok, mint helyhatósági határozatok nyilt kifejezést adtak. Egy másik ok azonban merően rendőri volt. A városi hatóság a zsidóságot a népgyűlölettel szemben csak úgy védelmezhette, ha azt egy elkülönített helyre telepítette, egy oly helyre, mely az esetleges támadóknak nehezebben volt hozzáférhető. Ez okból a zsidó-utczák vagy negyedek egyik részükön mindig a városfalakra értek ki, úgy hogy ez oldal felől őket könnyen támadás nem érhette. Pozsonyban is így volt az, mert a Zsidó-utcza vagyis a mai Hummel-utcza keleti hossza a régi városfalakra ért ki s a falnak itt való elvonulását részben még ma is lehet ez utcza udvaraiban látni. Sokkal bajosabb lett volna a zsidóság megvédése, ha telepük a városon kívül esik vala, ezért mindenütt nemcsak nálunk, de a külföldön is azt látjuk, hogy a zsidók ghettója a falakon belül található. Védelmük akkor is nehezebb lett volna, ha szerteszét laktak volna a városban, azt maguk a zsidók is érezték s mindenütt a ghettóban való lakást maguk is óhajtották, ez az állapot úgy társadalmi mint védelmi szempontból rájuk nézve ketségtelenül előnyösebb volt egy oly időben, mikor sokszor a legcsekélyebb ok vagy ürügy a tömeget ellenük felbőszítette.

A zsidók érezve az őket mindúntalan fenyegető veszélyt, ösztönszerűleg helyezkedtek a király átalános és a városi hatóság különös védelmébe[1] s készségesen fizették ezért

[1] A királynak átalános „koninges vrede“ és a városuraknak különös „beschirmenisse ind huede“ alá. (Stobbe: *Die Juden* 42. l. Gengler: *Deutsche*

elismerésképen a rájok kivetett adót. De minthogy olykor a királyi s a városi hatóság tekintélye sem volt sikeres védelmükre elegendő, azért még egyházi védelem után is láttak, melyet szintén minden nehézség nélkül kaptak meg. Hol püspök, káptalan, monostor létezett, ott ezek is a zsidóság patronusai lettek s így volt az kétségtelenül Pozsonyban is, hol az esztergomi érsek, mint megyés főpap s mint olyan, kinek Pozsonyban külön curiája is volt, s hol továbbá a pozsonyi prépost, mint a helyben lakó tekintélyes egyházi testület, a káptalan feje, igen alkalmas fizikai és erkölcsi egyéniségek voltak a zsidókat szükség esetében sikeresen megvédeni. Ez a viszony, mely az érsek s káptalan, másrészt pedig a pozsonyi zsidóság között fennforgott, teszi előttünk megérthetővé az 1291 évi privilegium ama szavait, melyek a zsidóknak engedélyezett polgári jogokat az esztergomi érsek és a pozsonyi prépost jogainak sérthetetlenségéhez köti s attól mintegy függővé teszi.[1] Azt gondolni, hogy itt tisztán a tized-fizetés értendő, tévedés volna. Mert a tizedet fizették ugyan a zsidók is a püspököknek s egyházi hatóságoknak, amennyiben ezek földesurak, amazok pedig földművelők és baromtenyésztők voltak; de ha itt a pozsonyi zsidóknak tized-fizetéséről volna szó, akkor a privilegium szavai érthetetlenek volnának. A privilegium a zsidókat egyenjogúvá teszi a pozsonyi polgárokkal, de ez a kedvezmény nem fogta volna a zsidóságot arra a gondolatra hozni, hogy ezentúl az érsekkel és a préposttal szemben tizedmentesek, mert hiszen a pozsonyi keresztény polgárok sem voltak tizedmentesek. Ám igen, nem fizettek a keresztény polgárok védelmi censust az érseknek és prépostnak s ez okból igen könnyen

---

Stadtrechts-Alterthümer 100. l. Mone: *Zeitschrift für die Gesch. d. Oberrheins* IX, 263.)

[1] saluo iure Archyepiscopi Strigoniensis et Prepositi Posoniensis remanente.

juthattak volna a zsidók arra a vélekedésre, hogy egyenjogúvá tétetvén a polgárokkal, most már ők sem kötelesek többé a védelmi census fizetésére.

A területileg elkülönített, a városi és az egyházi hatóságok védelme alatt álló zsidóság külön, zárt *politikai községet* képezett, épp úgy amint az a külföldi városokban is átalános jelenség.[1] Jogviszonyaik külön jogkönyvvel voltak szabályozva s külön zsidó-bíró alatt állottak, ki azonban, mint láttuk keresztény volt.[2] Feltűnő, hogy a külön keresztény *zsidó-bíróról* az 1291 évi szabadalom nem tesz jelentést, mi azt a kérdést veti fel, hogy hát a zsidók e joga min alapszik? E jog régibb keltű, már IV. Bélának azon 1251 évi privilegiumában található, melylyel ő az összes magyarországi zsidóság jogviszonyait szabályozta. E nagy privilegium kizárja a városok bíráit a zsidók felett való bíráskodástól. Ha a zsidók közt egyenetlenség vagy harczi viszály támad, akkor a városi bírónak semmi joghatósága nincsen azok felett, hanem maga a király vagy annak kanczellárja fog ez esetben felettök itélni.[3] A zsinagóga megtámadója másfél márkát fizet büntetésül a *zsidó-bírónak;*[4] 12 dénárnyi büntetést fizet maga a zsidó, ha *saját bírája* által bűnösnek találtatik;[5] 4 dénárt fizet a zsidó, ha *saját bírájának* kétszeri idézésére meg nem jelenik és

[1] A kölni, wormsi stb. városi jogforrásokban rendszerint előfordul az universitas Judeorum, gemeynde van den iuden, gemeynde der ioitschaf, gemeine ioitzschaf, gemeine iuetscheit, Juden und Judischait. (L. Wolf: *Juden in Worms* 34. 35. ll. Ennen: *Quellen der Gesch. der Stadt Köln* III, 278. IV, 90. 153. VI, 317.)

[2] Fenntebb 40—44. ll.

[3] Item si Judei de facto inter se discordiam moverint aut guerram, iudex civitatis nostre nullam sibi iurisdictionem vindicet in eosdem, sed nos aut summus noster cancellarius iudicium exercebit. Si autem reatus uergit in personam, soli nostre persone hic casus reservabitur iudicandus. (Endlichernél 474. l. 8. p.)

[4] Item si aliquis iactaverit temerarie super scholas Judeorum, *iudici Judeorum* marcam et dimidiam volumus ut persolvat. (U. o. 475. l. 14. p.)

[5] Item si Judeus *iudici suo* in pena pecuniali reus inventus fieret, nonnisi duodecim denarios solvat. (U. o. 475. l. 15. p.)

26 dénárt, ha annak harmadik idézésére sem jelenik meg.[1] Ha zsidó zsidótársát megsebesíti, akkor az a *maga bírájának* másfél márka bűntetéspénzt fizet.[2] A *zsidó-bíró* zsidók közt fennforgó ügyeket csak panasz, vád következtében, vonja keresetébe.[3] Ha a zsidónál levő zálog ideje lejárt, azt mutassa fel eladás előtt a zsidó a *maga bírájának*.[4] Zsidók közt támadt ügyekben a *zsidó-bíró* ne bíráskodjék (t. i. előleges vád nélkül).[5] Az a városi bíró, ki a zsidók e szabadalmait nem akarná betartani, tétessék le hivataláról.[6] Ezekből a pontokból tehát kitetszik, hogy a zsidóságnak már a XIII. század közepén, *saját bírája* volt minden városban s hogy e bíró külömbözött a városi bírótól. Sőt bátran mondhatjuk, hogy ennek úgy kellett már 1251 előtt is lennie, mert az 1251 évi nagy szabadalom sem szól e külön zsidó-bíró alkotásáról, hanem róla mint már alkotottról, fennállóról beszél. A jogot, külön zsidó-bírót felállítani, a zsidóság tehát már régebben kapta.[7]

Az 1251 évi zsidó privilegium ugyanis nem a magyar király eredeti szabadalma, IV. Béla király azt csak átvette

---

[1] Item si Judeus per edictum *sui iudicis* primo et secundo non venerit, pro utraque vice solvat iudici quatuor pro iudicio memorato. Si ad tercium edictum non venerit, solvat viginti sex. (U. o. 475. l. 16. p.)

[2] Item si Judeus Judeum vulneraverit, *suo iudici* marcam et dimidiam in penam solvere non recuset. (U. o. 475. l. 17. p.)

[3] Item *iudex Judeorum* nullam causam ortam inter Judeos in iudicium deducat, nisi per querimoniam fuerit invitatus. (U. o. 476. l. 21. p.)

[4] Item si Judeus receptum a Christiano pignus per spacium anni tenuit . . . Judeus *iudici suo* pignus demonstrabit. (U. o. 476. l. 26. p.)

[5] Item contra Judeum super causis inter se exortis, nusquam per *suum iudicem* in iudicio proceditur. (U. o. 477. l. 30. p.)

[6] si iudex civitatis, in qua Judei morantur, noluerit eosdem secundum tenorem huiusmodi nostri privilegii iudicare, sed contra statuta consuetudinis et libertatum ipsorum hactenus observata aggravare voluerit, priusquam nobis per ipsos innotuerit, removeatur, et alius de nostra sciencia constituatur. (U. o. 477. l. 31. p.)

[7] Hajniknak is úgy látszik, hogy a községi zsidóbírói hivatal keletkezése IV. Béla szabadalomlevelére vezethető vissza (*M. Akad. Ért.* V, 215.), de e nézetet nem tehetjük magunkévá.

egy idegen fejedelemtől, úgy amint azt átvette attól későbbben II. Ottokár a cseh és morva, Boleslaus Pius a lengyel, II. Bolco sziléziai herczeg a schweidniczi zsidók számára. A nagy zsidó privilegium eredetileg II. Frigyes osztrák herczeg kiadványa, melylyel ő az osztrák zsidók jogviszonyait 1244-ben *régibb* rendeletek, szokások és kiváltságok meg újabb határozatok alapján rendezte. Ha összehasonlítjuk az osztrák eredeti szabadalmat a magyar, cseh és lengyel átírt privilegiummal, akkor könnyen fogunk arról meggyőződni, hogy bár nagyjában az átírt szövegek szószerint egyeznek az eredetivel, mégis az egyes országok viszonyainak megfelelő kisebb-nagyobb módosítások vehetők azokban észre. IV. Béla is több helyt tényleg módosította az osztrák eredeti okirat szövegét s minthogy a zsidóbíró-intézményt minden megjegyzés nélkül közli s ez intézménynek lényegét szóval sem magyarázza, abból nyilván azt kell következtetnünk, hogy a zsidó-bíróság, mint intézmény, már ismeretes s gyakorlatilag szokásban volt. Kellett különösen Magyarországban ismeretesnek és gyakorlatban levőnek lennie, hol a zsidóságnak helyzete, főleg II. Endre idejében, aránylag annyira előnyös volt, hogy a zsidóság nevezetes befolyáshoz jutott volt. Kétségtelenül maguk a zsidók voltak azon, hogy számukra a zsidó-bíró intézménye felállíttassék, mert vallásos szükségletük kielégítéséhez tartozott peres ügyeiket zsidó jogelvek alapján elintéztetni.

A zsidóközség élén álló keresztény zsidó-bírót azonban sem maga a zsidó-község, sem a város, melyen belül a zsidóközség létezett, nem választotta. A választás, illetőleg kinevezés a király jogát képezte. A zsidók, mint a kamara szolgái, közvetetlenül a király oltalma alatt állottak, a királyhoz tartozott tehát felettük bűn- és perügyekben itélni. E jogot, főbenjáró ügyekben s ünnepélyes eskü-

tételeknél a király tényleg gyakorolta is,[1] egyéb fontos ügyekben meg helyettesíttették magukat a főkanczellár,[2] kisebb ügyekben pedig a zsidó-bíró által. Csak különös jog-átengedésűl tekinthetjük, ha a király egyik-másik városnak megengedte, hogy a zsidó-bírót kinevezze, amint tényleg a XV. század második felében egyes városokban maguk a városok rendelik ki a zsidó-bírót.[3] De nem ismerünk esetet, hogy maga a zsidó-község is gyakorolta volna e jogot. A zsidó-községnek csakis a zsidó-bíró mellett működő tanács tagjainak megválasztásában lehetett része s ezt éppen a pozsonyi zsidóság 1376 évi jogkönyve is világosan bizonyítja, amennyiben keresztények és zsidók által választott keresztény és zsidó tanácsosokról beszél.[4] Nyilván itt a zsidók csak a zsidó tanácsost választhatták, a keresztény tanácsos választása a városi tanács jogához tartozott.

Az, hogy a zsidók felett való bíráskodási jog a királyt illette s hogy ő e jogot részben áthárította helyettesekre, érteti meg velünk a hierarchiai fokot, mely a zsidók felett való bíráskodásban szemlélhető. Az országos zsidóság felett egy országos zsidó-bíró áll: a főkanczellár, I. Lajos óta külön országos zsidóbíró:[5] a nádor,[6] a tárnok,[7] vagy egyéb

[1] Az 1251 évi zsidójog 8. és 18. p. Endlichernél 474. és 475. ll.

[2] Ugyanott 8. p. Endlichernél 474. l.

[3] Egy 1527 szept. 12 kelt okirat említi Judicem Judeorum *a Soproniensibus quotannis ad id ordinatum.* (A sopr. vár. ltban.)

[4] A zsidókönyvet felnyitni tilos volt, iss sei dan dopei ein gesvorn Kristen und ein gesvorn Juden, *die Kristen vnd Juden* darzu erwellent. (1376 Zsidókönyv 1. p.)

[5] Judex Judeorum totius regni, vagy: Aller Juden Richter in dem ganzen Lande.

[6] 1416—1431-ig Gara Miklós nádor. Ő nevezi ki 1431-ben mint országos zsidó-biró Kolchai Miklóst soproni zsidóbírónak, durante nostro beneplacito. (A sopr. vár. ltban.) 1439—1440-ben Hédervári Lőrincz nádor az országos zsidó-bíró. (Kohn i. h. 163. és 421. ll.)

[7] 1376-ban Jakab országbiró és tárnokmester az 1376 évi zsidójogban mint der Zeit *aller Juden Richter* wass in dem ganzen Lande ze Ungern kerül elő. — 1381-ben Zámbó Miklós tárnokmester az országos zsidó-biró. — 1435-ben Ország Mihály kincstárnok a Judex Judeorum ubilibet in Regno Hun-

főúr.[1] A városi zsidó-községek felett pedig a városi zsidóbíró. Minthogy az országos zsidó-bíró egyéb országos hivatalt is viselt, azért magának is helyettesre volt szüksége a zsidó ügyek elintézésében. E helyettes az *országos alzsidóbíró* volt, kinek nyomára szintén rátalálunk az okiratokban.[2] Ez is, az is keresztény, mert nagyobb, kisebb fokban a keresztény fejedelem képviselői, de minthogy a bíráskodás alapjáúl sem az országos törvények, sem a városi statutumok, hanem a zsidó privilegiumok s a zsidó vallásos törvények szolgáltak, azért a zsidók érdeke magával hozta, hogy egy oly országos zsidó-hatósági közeg életbeléptetésére törekedjenek, mely nem keresztény, hanem zsidó. Igy állott a zsidóság élére a Budán székelő *zsidó-elöljáró,* a zsidó praefectus.[3] Először még csak Mátyás király idejében találkozunk vele, ki a zsidó-praefecturát, nyilván a zsidók kérelmére, 1477 körül rendszeresítette. Legelső említésével 1482-ben találkozunk.[4]

A zsidó-praefectura felállításával egyébiránt a király nemcsak a zsidó-érdekeknek tett concessiót, hanem vele kincstárának előnyeit is kivánta előmozdítani. A kincstár a rendes és rendkívüli adózások egy jelentékeny summáját a zsidóktól szedte be. Az adók beszolgáltatásában is nem kevés befolyással voltak a zsidóság lelkiismeretére a

garie constitutorum et existentium. (Ered. okl. a kassai vár. ltban fasc. B. Nr. 201.)

[1] 1378-ban Temlinus sz. györgyi gróf. (Fejér IX. IV, 579. hol tévesen Feculinus név alatt szerepel. V. ö. Kohn i. h. 162. l. 5. jegyz.)

[2] 1422-ben Gara Miklós nádor országos zsidóbíró mellett van egy *Unterjudenrichter zu Hungern im Land.* (Ered. okl. a soproni vár. ltban Lad. 4 és D. fasc. 1. Nr. 81.) — 1440-ben Erzsébet királyné levelét Hédervári Lőrincz nádorhoz és zsidóbíróhoz, aut ipsius *vice judici*-hez intézi. (Ered. okl. a M. N. Muz. ltban, kiadva Kohnnál 421. l.)

[3] Praefectus omnium Judeorum, Hebraeorum supremus, Obrister Vorgeher der Juden, az sydoknak elewthek yarojok, Princeps Judeorum, Prince des juifz. (Mindezekre nézve l. Hajnik 230. l. Kohn 216. 438. 447. 449. 455. 456. 459. 466. ll. *Haz. Okltár* I, 452. *Századok* 1877 évf. 755. l.)

[4] Teleki XII, 213. Hajnik 229. l. Kohn 212 – 214. ll.

vallási szabványok s ezért oly felvilágosodott fejedelem, milyen Mátyás király volt, könnyen belátta, hogy az adó beszedése tekintélyes zsidó közeg alkalmazásával nagyon megkönnyülne. Tényként találjuk említve, hogy a zsidóadó összege Mátyás alatt megötszörösödött az előbbeni időkhöz képest.[1]

A zsidó praefectus egyik legfontosabb teendője — legalább a kamara részéről — a zsidók által a kamarának fizetendő adó kivetése és behajtása volt. Ő a bizonyos összegben megállapított rendes és rendkívüli adót kivetette az egyes községekre, néha még a községbeli egyes tagokra is.[2] Ez adókat aztán behajtotta teljhatalmú megbizottjaival, kiket a városi zsidó-bíró és a városi hatóságok ebben támogatni tartoztak.

Természetes, hogy az adó behajtása nagyon sok vesződséggel járt; gyűlöletes foglalkozás volt ez különösen egy keresztény adószedőnek zsidó adózóval szemben s azért eleve feltehető volt, hogy a gyűlöletességnek egy része el fog veszni, ha a zsidó adózótól egy hitsorsos adószedő követeli a pénzt. Még inkább volt ez az eset akkor, ha e hitsorsos adószedő az országos zsidóságnak egy tekintélyes, országos állásban levő tagja volt. Ezért látjuk, hogy a zsidó praefectus valóságos főúri állásba s méltóságba helyezkedett. Ő volt a magyarországi zsidók hivatalos képviselője, külső fellépése alkalomadtán fényes és tekintélyes volt, járatos volt a királyi udvarhoz, közvetlenül érintkezett a királylyal, tett neki előterjesztéseket és kapott tőle utasításokat, részt vett a koronázásokban s udvari ünnepélyekben s mint a koronának zsidóügyekben való képviselője

[1] A zsidó-adó körülbelül 20 ezer aranyat jövedelmezett Mátyás alatt a kincstárnak vagyis ötször annyit, mint Mátyás elődje, V. László alatt. (Fessler: *Gesch. d. Ung.* V, 455. Kohn i. h. 215. l.)

[2] Erre vonatkozó okiratokat l. Kohnnál i. m. 27. 47. 53. 56. 59. sz. alatt.

feltétlen tiszteletre számíthatott az országos főtisztviselők sorozatában. Ily minőségben tehát fellépésének hitsorsosainál eredményesnek kellett lennie. De még inkább lett azzá azáltal, hogy a külső fény és tisztelet mellett nagyfokú fegyelmi s intézkedési hatalommal bírt. Ő a zsidósággal szemben csaknem korlátlan hatalommal bírt, voltak végrehajtó közegei, volt Budán külön fogháza, melybe az egész országból az ellenszegülő, tolvaj, rakonczátlankodó, bűnös hitsorsosait elzárathatta. Amellett külön pénzbüntetéssel is sújthatta a daczosokat és vonakodókat.

Ha már e két minőség: előkelő állás s a vele járó tekintély, másfelől a fegyelmi hatalom s az ezzel járó karhatalom eléggé sikeres tényezők voltak a kamara érdekeinek eredményesen szolgálhatni, mennyivel eredményesebbnek kellett e szolgálatnak lennie azáltal, hogy a zsidóságnak a maga praefectusában nemcsak az alkalmatlankodó, erőszakoló, zaklató és büntető államközeget láthatta, hanem a zsidóság privilegiális és vallási jogainak hatalmas megvédőjét is. Ő ügyelt fel a zsidók személy- és vagyonbiztonságára, ő szorgalmazta minden újon trónralépett királynál a zsidók régi szabadalmainak újból való megerősítését, ő rendezte a szabadalmak értelmében belügyeiket, ő alkudozott és szerződött zsidó hitsorsosai nevében, szóval vallásánál s faji származásánál fogva oly egyén volt, ki iránt a zsidóság teljes bizalommal viseltethetett, annál inkább, minthogy egyszernél többször erélylyel és fenyegetésekkel is a zsidóság jogai szószólójának bizonyította magát. Sok esetben csakis az ő határozott, elszánt, erélyes fellépésének volt köszönhető, hogy zsidó-jogok veszendőbe nem mentek.[1]

Ezen tágas s tekintélyes szerepkörrel szemben az egyes városi zsidóközségek zsidó-bírája csak nagyon korlátolt

---

[1] Mindezekre nézve l. tüzetesebben Kohnt i. m. 216—220. ll.

működési körrel bírt. A városi zsidóközségek élén álló keresztény zsidó-bíró csakis a városi és a helyi egyházi hatóságot s védelmet képviselte, s elnökölt abban a tanácsban, melyet maguk a zsidók választás útján egészítettek ki. Eljárásában a zsidó jogkönyv szolgált irányadóúl. Minthogy a zsidó jogkönyv nem azonos a városi jogkönyvvel, azért kétségtelen, hogy a zsidók a városi községben nem külön utczát vagy külön negyedet, hanem külön községet képeztek s így e tekintetben lényegesen külömböztek a városokban lakó lakatosoktól, késesektől, kalaposoktól s egyéb iparosoktól, kik a czéh-uralom idejében a városokban jobbára szintén külön-külön utczákban laktak, amint e tényre Pozsonyban is a Lakatos-, Kalapos-, Késes-, Varga-, Tímár-utczák emlékeztetnek, de amely utczák lakói azért ugyanazon városi statutum alatt állottak. De sőt külömböztek lényegesen az itt lakó magyaroktól is, mert bár ezeknek is volt külön magyar-bírájuk, de nem lévén külön magyar jogkönyvük, a városi községben külön községet szintén nem képeztek. A magyar bíró csakis magyar nyelven alkalmazta a városi német jogkönyv határozatait, ellenben a zsidó-bíró nem a városi, hanem a külön zsidó-jogkönyv tételeit alkalmazta a bírósága alatt álló zsidókra. Bíráskodása nem is a városházán történt, hanem mint láttuk, a Zsidóutczában, épp úgy amint az más országokban is történt.

A zsidók jogviszonyaival azoknak ránk maradt jogkönyv-töredékeiből ismerkedünk meg. Ezek szerint volt külön bírósági könyvük, melybe a bírósági ügyeket bevezették. E könyv hiteles ellenőrzés alatt állott, mert egy keresztény esküdt ügyelt fel reá s csak ezen keresztény, valamint egy zsidó esküdt jelenlétében volt betekinthető. Az esküdteket maguk a zsidók választották.[1] Úgy a

[1] Auch ist mer derfunden als oben geschrieben stet, dass dy Juden sullen haben ein puech und dasselb soll ein Kristen ein geschworn man Inne haben,

keresztény mint a zsidó esküdt saját pecsétükkel látják el a könyvet s a mi abba be van vezetve, az megmásíthatatlan.[1]

Ha keresztény és zsidó közt forog fenn peresügy, ebben keresztények és zsidók itélnek s ha az ügyben megegyeznek, akkor az ügy el is van intézve.[2] Ha pedig megegyezés nem történik, akkor forduljanak az ügygyel a városi tanács elé s ennek határozata végleg eldönti az ügyet.[3] Ennek az intézkedésnek megfelelőleg tényleg a városi bírósági könyvek a városi bíróság előtt álló zsidó pereseket fel is mutatnak.

A jogkönyv egyúttal feltünteti a zsidók foglalkozásait. Ezek a középkorban egy s ugyanazok voltak: kereskedés, pénzüzlet, zálogkölcsön, gyógyítás. A pozsonyi zsidóknak is ezek képezték foglalkozásait s más egyéb adatok kereskedésük egyes ágairól is tesznek jelentést, amennyiben említik fakereskedéssel,[4] házalással[5] s ékszerkereskedéssel[6] való foglalkozásukat. A jogkönyv különösen pénzügyi, kölcsön- meg zálogüzleti foglalkozásaikra van tekintettel.

---

vnd dasselb puech soll man nicht auftun, iss sei dan dopei ein gesvorn Kristen und ein gesvorn Juden, die Kristen vnd Juden darzu erwellent.

[1] vnd dieselbe zwen gesworn, ein Kristen vnd ein Jud sullen das puech versiegeln mit ihren Insigeln; vnd vass in das puech geschriben virt, zvischen Juden vnd Kristen, dass ist stet vnd das mag nymand wider reden weder Juden noch Kristen.

[2] Wen ein Kristen einem Juden zuspricht vor dem Juden gericht, so fragt man Kristen vnd Juden vmb das recht, vnd kument dan die Kristen vnd Juden vberein vnnd so muss es pey beleyben.

[3] vürden aber die Kristen vnd die Juden die pey dem Juden recht sie zenth vmb das Recht krieghaftig, also dass sie das recht nicht möchten derfinden: So sulnn Sie das recht dingen in den Stat ze Prespurck vnd nicht fürbass, vnd vass dann der Rath ze einem rechten erfint, da sol ess pey beleyben vnnd dass sol nymand wider reden.

[4] 1410. jun. 3. A város fát vett vom *Musch Juden* a királyi konyha számára. (Vár. számad. Fejérpatakynál 45. l.)

[5] 1495. jul. 23. Schönberger György végrendeletében említvék Gurl Jude, *Handler* Jude. (*Prot. Test.* I, 251. a.)

[6] von den Jungen Muschel Juden 25 lat. Igy az 1502. évi vár. számad. könyv. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 249.)

Ezek képezték tulajdonképi elemüket. A nyereségre számító pénzkölcsönzés foglalkoztatta őket leginkább. A legnagyobb vádak egyike, melyet a zsidó kereskedők és pénzüzérek ellen a kor emelt nálunk is, másutt is, a nagymérvű kapzsiság volt. Küküllei János az I. Lajos király alatt az országból kiűzött zsidók vagyonáról azt jegyzi meg, hogy *azt az uzsora örvénye halmozta volt össze,* magáról Lajos királyról pedig azt jegyzi fel, hogy ő a zsidók vagyonát, melyre a kor felfogása szerint jogot tarthatott, uzsorával lévén szerezve, „mint a sarat megvetette s azt bírni vagy lefoglalni nem akarta.“[1] A később Mátyás király s a Jagellók alatt élő Ranzanus püspök s nápolyi követ az ő idejében szokásos uzsoráskodást már I. Lajos alatt dívottnak tételezi fel, mert a zsidók kiűzetésének okáúl épp az uzsoráskodást hozza fel.[2] 1526-ban Mária királynő is azt írja, hogy ő a pozsonyi tanács kérelméből megértette, de saját szemeivel is látta, hogy Pozsonyvárosban nagy a szükség és a szegénység, a polgárság károsodása és házaik romlása és hogy mindennek nem egyéb az oka, mint az ott nagyszámban levő zsidóságnak gonoszsága, rút keresete és uzsoráskodása, melylyel a polgárokat s az összes népet maguknak alávetik s lekötelezik.[3]

Az uzsoráskodásra a régibb idők kiválóan kedveztek a zsidóknak, mert a kamatszedést a keresztény felfogás jogtalannak tartotta s mint ilyent tiltotta, de ennek az volt természetes következménye, hogy azoknak, kik e felfogás daczára mégis

[1] Bona et res ipsorum, *per usurae voraginem cummulatas, ut lutum spernens,* noluit habere vel occupare.

[2] quod *foenore* multos ad extremam redegerant inopiam. *(Epitome rer. hungaricar.* Indic. 19. p. 242.)

[3] A pozsonyi tanács kérelméből megértette et propriis eciam oculis nostris cernentes magnam esse huius eiusdem civitatis nostre inopiam et paupertatem, civium iacturam et domorum ruinam eamque non alia ex causa evenisse, quod ex Judeorum, quorum magna hic esset frequencia, vita flagiciosa, turpique et usurario questu, quibus eosdem cives nostros, omnemque populum sibi devinxissent et illaqueassent. *(Dipl. Pos.* III, 821—22.)

szedtek kamatot, a kamatok megállapításában a törvényhozás szabad kezet engedett. Nagyon felötlő az, hogy IV. Béla király 1251-ben a magyarországi zsidók számára átvévén II. Frigyes herczeg zsidó-szabadalmát, ennek a kamatokra vonatkozó pontját elhagyta. Ő tehát a kamatok meghatározását teljesen magánügynek tekinti s azt a felek kölcsönös megegyezésére bízta. Mi volt természetesb, mint az, hogy ily körülmények közt a megszorult ember minden kamatra vett pénzt, ahol csak kaphatott. Az ebből előálló gazdasági siralmas állapotok hozták azután magukkal, hogy később a kamatláb megállapítását a törvényhozás tette feladatává. A pozsonyi zsidó-jogban tényleg már törvényesen meghatározott kamatlábra találunk, kisebb kölcsön után $86^2/_3$, nagyobb után $43^1/_3$ százaléknál többet venni nem volt szabad.[1] De ez a kamatláb csak az elkönyvelésben jutott érvényhez, a gyakorlati életben éppen nem. A valóságban a zsidók sokkal magasabb százalékra kölcsönöztek s sokkal nagyobb nyereséggel dolgoztak kereskedői közvetítésükben. Maga a város is jóval nagyobb kamatot, 52 százalékot fizetett 1439-ben Isserl zsidótól kölcsönzött pénz után[2] és mégis azt kell mondanunk, hogy Pozsonyban a törvényes kamatláb még mindig kedvezőbb, a pénz ára még mindig olcsóbb volt, mint akkor az országban egyéb

[1] auch sullen in dass puech die Juden lassen schreiben von einem pfunde zwen pfenning zegesuech vnd nicht mer, aber mynner mag man einen vol darin zogesuech schreiben nach Juden vnd Kristen willen, vnd vass vnder einem pfunt ist von Sechzich pfenning zugesuech, oder von drin schillingen pfenninge einen zugesuech ein vochen. Minthogy Hajnik *(M. A. Ért.* V, 235. l.) a fontot tévesen 100 fillérnek veszi, a kamat kiszámítását természetesen eltévesztette s jóval nagyobbnak mondja. Már Kohn figyelmeztette, hogy a font 240 fillért tett. (I. h. I, 170.)

[2] A város ugyanis nevezett zsidótól 100 frtot kölcsönzött s ez után hetenkint 1 forintnyi kamatot igért. Az azon évi számadókönyvben olvassuk ugyanis 1 C. guldein, davon schol di Stat gebn von den obigen 1 C. gulden alle wochen 1 guldein zu gesuech.

helyeken. Ugyanis Zsigmond király 1431-ben kibocsátott rendeletében a kamatlábat 104 százalékban állapítja meg, amely akkor itélendő meg a kölcsönadó zsidónak, ha a zsidó és a kölcsönvevő közt eleve kamat-megállapítás nem történt, s így a rendelet nem azt mondja, hogy minden kölcsön 104 százalékra vétetett, hanem azt, hogy a 104°/₀ a legmagasb tétel, mely a kölcsönadónak megitélendő az esetben, ha a magánfelek közt a kölcsön felvételekor jutányosb feltételek kikötve nem lettek.[1]

Zsigmond királynak ezen rendelete, bár mennyire is tüntesse fel kedvezőtlenül a kamatviszonyokat a maiakhoz képest, mégis azt mutatja, hogy nálunk ez időt a pénzszerzés feltételei még mindig kedvezőbbek voltak, semmint a külföldön, hol a törvényhozás jóval nagyobb kamatlábot állapított meg, hiszen maguk az osztrák zsidó-törvények 120, 174, sőt 304 százalékról szólnak.[2]

Ami a magas kamatot a kölcsönvevőre még vészesebbé tette, az az volt, hogy a kölcsönösszeg pontos visszafizetésének elmulasztása esetében a kamat maga is ugyanoly magas kamatot hajtó tőkévé vált. Ezt már IV. Bélának 1251 évi zsidó-törvényéből tudjuk. Ha eszerint a keresztény valamely zsidótól visszaváltja zálogát, de úgy, hogy az utána járó kamatokat nem fizeti, ezek, ha egy hónap múlva nincsenek kifizetve, szintén kamatokkal növekszenek.[3] Körülmények között nagyon érdekében feküdhetett a kölcsönadónak az, ha a kölcsönösszeg után esedékes kamat a maga idején le nem fizettetett, mert ez számára az üzletet rendkívüli módon gyümölcsözővé tette. Ezért érthető, hogy I. Lajos királynak 1374 évi rendelete miért

[1] Kohn i. m. 307. l.

[2] Neumann: *Geschichte des Wuchers in Deutschland* 331—333. ll. Stobbe: *Die Juden in Deutschland waehrend des Mittelalters* 110—112. 234—236. ll.

[3] Item si Christianus a Judeo pignus suum absolverit ita, quod penam impositam non persolverit, si eidem penam infra mensem non solverit, *illis penis increscant pene.* (Endlichernél 476. l.)

akarta megakadályozni, hogy a kamatok kamatokkal ne gyarapodjanak.[1] De másrészt érteni fogjuk azt is, ha azt olvassuk, hogy egyes fejedelmek — nemcsak nálunk, de a külföldön is[2] — alkalomadtán önhatalmilag a kölcsönvevőknek a kölcsönzött tőkét s az azok után járó esedékes kamatokat, vagy csak az utóbbiakat elengedték. Igy menti fel 1450-ben Hunyadi János kormányzó a pozsonyiakat az ottani zsidóktól felvett összes kölcsönök és egyéb adósságok visszafizetése alól és a nevezett zsidóknak bármily néven nevezendő követeléseiket megsemmisíti.[3] Viszont V. László király 1453-ban február 6-ikán, Pozsonyban való tartózkodása alkalmából,[4] s tekintettel a városnak a királyhoz való hűsége miatt szenvedett károsodására és nyomasztó nagy szegénységére,[5] elengedi Pozsonyvárosnak és polgárainak a zsidóknál felvett kölcsönök után járó kamatokat azon feltétel alatt, hogy a kölcsönül kapott tőkét a legközelebbi Sz. János-napig visszafizessék.[6] Az

[1] ne usuris crescant usurae Fejérnél: *Cod. Dipl.* IX. IV. 579.

[2] Gerson Wolf: *Die Juden* 16. l.

[3] nos Judicem, Magistrum Civium Juratosque Cives et totam comunitatem de et super omnibus et singulis florenis et pecuniarum quantitatibus, quos ipsi hucusque ab eisdem Judeis nomine mutui, aut aliam qualemcunque ad racionem Civitatis tantummodo levassent, recepissent et pecivissent, quietos et expeditos atque satisfactos comittimus, volumusque ut ipsi Judei per Ipsos Judicem, Magistrum Civium Juratosque Cives ac totam comunitatem huiusmodi florenorum et pecuniarum quantitates requirere non valeant et neque pos(s)int. Kelt Pozsonyban 1450 nov. 6-ikán. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 17.)

[4] ob singulare decus ac prerogativam et honorem huius primi ingressus vel pocius regressus nostri in hoc Regnum Hungarie, quo ingressu principium descensus nostri ac prima requies in hanc ipsam Civitatem extitit.

[5] quod cum hys superioribus disturbiorum temporibus . . . cives et incole huius civitatis nostre Posoniensis pro fide et obsequiis Maiestati nostre constanter exhibitis plurima dampna nocumenta gravamina et pressuras sustinuerint, quibus exigentibus eadem civitas *in magna debita,* cives vero eiusdem in *gravem inopiam* devenerunt.

[6] ad sublevanda ipsorum civium debita atque gravamina, eisdem hanc specialem graciam fecimus, quod ex parte omnium Judeorum ubicunque in Regno nostro Hungarie comorancium, qui videlicet in hac ipsa civitate nostra Posoniensi apud quoscunque cives

országban lakó összes zsidóknak pedig meghagyja, hogy az ekkép általa elengedett kamatokat a pozsonyiaktól követelni s behajtani ne merészeljék.[1] Ám a tőkék visszafizetési feltételének a lakósság nem tett eleget, miért is ugyanazon király néhány hónap múlva, 1453 jun. 2-ikán a zsidókat arról értesíti, hogy pozsonyi adósaiknak a tőke-visszafizetési határidőt meghosszabbította, olykép, hogy Sz. János napjáig csak a tőke egyik felét, másik felét pedig még csak jövő Sz. Márton napján kötelesek lefizetni.[2]

A nagy kamaton kívűl igen nyereségessé tette a zsidók pénzüzletét az, hogy kölcsönöket csak kivételesen adtak adóslevelekre, hanem túlnyomólag, mondhatni rendesen ingatlanokra, házakra, földekre, leginkább pedig zálogokra. Az adóslevél nagyon kevés biztosítékot képezett egy oly

eiusdem qualiacunque debita habent pro presenti *totalis usura, que supra Capitalem pecuniam adhuc solvenda restat,* hac vice deponant ac eisdem civibus ac eorum cuilibet relaxetur, quia et nos ista una et prima vice deponimus et relaxamus omnia ipsa debita civium nostrorum preatactorum, quibus nunc antefatis Judeis obligantur *ad solam Capitalem sumam reducentes* presencium per vigorem. Ita tamen, quod universi et singuli debitores praetactorum Judeorum huiusmodi Capitalem pecuniam, qua eisdem Judeis juxta eorum consuetas et legittimas demonstraciones et probaciones obligantur, usque ad festum nativitatis beati Joannis Baptiste nunc venturum inclusive, plenarie et efficaciter solvere et expedire teneantur.

[1] quocirca vobis Judicibus et Rectoribus Judeorum necnon Senioribus et universis Judeis nostris tam in hac Civitate nostra quam alys quibuscunque locis comorantibus harum serie firmiter precipimus, quatenus prefatos cives et inhabitatores sepedicte Civitatis nostre Posoniensis, contra formam premisse gracie nostre, *usurarum praetactarum exaccionibus aut peticionibus hac vice impedire et vexare nullatenus presumatis,* sed super preatacta Capitali vestra pecunia et suma, modo quo supra contento, eosdem super solucione huiusmodi usurarum *liberos permittatis et permitti faciatis.* (Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 17 b.)

[2] Civibus et inhabitatoribus Civitatis nostre Posoniensis ad eorum suplicacionis instantiam de novo graciose annuimus, ut ipsi medietatem predicte capitalis pecunie absque cum suis usuris solucione, in predicto festo beati Joannis Baptiste proxime venturo, aliam autem medietatem in festo beati Martini confessoris similiter proxime venturo sine aliqua prorogacione persolvere debeant et teneantur. (Kelt Bécsben 1453 jun. 2-ikán. Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 81.)

korban, melyben egyszernél többször az ily okmányok érvénytelenségét maguk a fejedelmek kimondották. Ezért tényleg kevés említést tesznek számadókönyveink adóslevelekről.[1] Annál inkább dívott a zálogvevés. Nagyobb kölcsönöknél a házak és a földek szolgáltak zálogtárgyakúl, kisebbeknél pedig az ú. n. kézi zálogok, melyeknek mindig belső értékük volt, tehát arany- és ezüsttárgyakból állottak. Legdivatosabb kézi zálogok az arany s ezüst kupák, díszövek, boglárok s egyéb ékszerek. Városi számadókönyveinkben főleg a kupák és az övek említvék.[2] Néha csak átalánosan mint jószágot találjuk a zálogtárgyat említve.[3] Az ily kézi zálogoknál a kölcsönadóra nézve az előny abban állott, hogy annak értéke felett tetszés szerint megalkudhatott a kölcsönvevővel, úgy hogy számos esetben, a zálog ki nem váltatván, nagy nyereséggel a hitelező tulajdonába ment át. Az adósra nézve a kézi zálogkölcsön annál kedvezőtlenebbé válhatott következményeiben, mivel az összeg, melyben a tárgy elzálogosítva volt, csak szóbelileg lett megállapítva s így könnyen szolgáltathatott okot a csalárd visszaélésekre. Erre utal maga a pozsonyi zsidójogkönyv is, mert van a zálogot illetőleg különös határozata. Ha a kereszténytől vett zálogot illetőleg a keresztény kisebb, a zsidó pedig nagyobb kölcsönösszeget vitat, akkor a zsidó esküvel bizonyítsa állítását; ha 10 font dénárnál nagyobb

[1] Ilyenről van szó 1455-ben: Item am Erichtag vor Philippi et Jacobi hab ich besunder emphangen mer von dem Aserl Judn, darumb er von der Stat *ein geltprief* hat, umb 64 fl. auri.

[2] 1439-ben: Item von den Esserl Juden auf der *silberin phant,* auf *ein giesfasz* und ein übergulten *koph* (= kupa vagyis serleg). 1477-ben: von David Juden und Aserl Juden, darumb der Ulreich Winperger für dy Stat gesazt hat ein *Silbrin gürtl* und ein *übergolten Chopph* XL fl. auri. — 1448-ban: Item am Sambstag In vigilia penthecosten hab ich emphangen von der Jakl Jüdin auf dy Söldner auf 1 *Silbrin gürtl* VI fl. auri. Item am Sand Gilgen tag von den Samuel Juden auf 1 *Silbrin gürtl* X fl. auri.

[3] Igy 1455-ben: Item hab ich awsgelöst den vinczencz panczermacher von den Judn nach der Herrn geschefft, darumb er gesazt hat *sein hab* umb XXIIII fl. auri.

összegről van szó, akkor a zsidó a Redalra esküdjék, ha pedig 10 font dénárnál kisebb az összeg, akkor a zsidó a gyűrűre tegye le az esküt.[1] Már máshelyt mondtuk, hogy a Redal alatt a thóra, a gyűrű alatt a zsinagóga kapujának fogantyúja értendő.[2]

A lopott s rabolt tárgyak abban a korszakban, melyben a lopás s rablás oly nagy társadalmi bajt képezett, rendesen a zsidó kezébe kerültek. 1446-ban Henrik borostyánkői várgróf[3] panaszolja a pozsonyi tanácsnak, hogy amit az ő ura házának ellenségei elrabolnak, azt Pozsonyba viszik s ott a Zsidó-utczában eladják. Az nem jó szomszédos eljárás s kéri a tanácsot, nyilatkozzék: ellensége- vagy barátja-e neki?[4] A zsidóknak ily tárgyak összevásárlásából nem csekély hasznuk volt, de minthogy az orgazdaság tiltott foglalkozás volt, sokszor nagy károsodásukra rajta is vesztettek. A jogkönyv szerint a zsidónak mindig esküvel kellett jóhiszeműségét bizonyítani, melylyel a felajánlott lopott zálog-tárgyra pénzt kölcsönzött.[5]

Ha a zsidónál levő zálog erőszak, rablás vagy tolvajlás következtében elvész s ő azt hitelesen be tudja bizonyítani, akkor a zálogért kárpótlást adni nem köteles, de ha azt gondatlanság vagy egyéb fennt nem jelzett módon veszti el, akkor érte a kereszténynek kárpótlást adni tartozik.[6]

---

[1] Seezt ein Kristen einem Juden ein pfant für alss vil gelcz, gicht der Kristen mynner vnd der Jude mer, so soll der Jud dass besteten, auf dem pfande, mit seinem Ayde, is ess vber zehen pfunt pfenninge so muss der Jude swern auf dem Redal, Ist es aber hinter zehen pfunten, so soll der Jude swern einen Ayd auf dem Rynge als ess vor gewenleich ist gewesen.

[2] Fenntebb 182. l.

[3] Hainrich selbveldig Purggraff auf Peylenstayn (= Paulenstein).

[4] *Dipl. Pos.* II, 710.

[5] Leicht ein Jude auf ein pfant dass verstollen sey, so soll der Jude ein Ayd dar vmb swern, dass er dass nicht gewisst hat, dass das pfant geseczt sey.

[6] Ob ein Jude ein pfant verleust von eins für Fürsten gewalt wegen, oder von Offenbares rawber wegen, oder von offenbaren dawphait wegen, oder von zewunst wegen, dass er beweissen mag, dass sol der Jude nicht enkelten; verwarlost er es aber, wie er dass anders verleust dan oben

Hogy ügyeikben a tárnokmesterhez tehettek felebbezést, azt más helyt mondtuk el.[1] Itt a jogkönyvnek csak egy oly tételét emeljük ki, mely a zsidók húskimérésére vonatkozik. Az élelmezésükre szükséges húst nem vehették a város keresztény mészárosainak mészárszékeiből, hanem a szükséges marhát elevenen kellett beszerezniök. E marhákat ők maguk vágták le, vagy vágatták le tetszésük szerint s elfogyaszthattak e húsból annyit, mennyit akartak, ami megmaradt belőle, azt városi mészárosoknak el nem adhatták, hanem maguk a Zsidó-utczában házaikban vagy házaik előtt árusíthatták el.[2]

A zsidókönyvnek ezen törvénypontja formailag úgy van szerkesztve, mintha a zsidóságra nézve egyrészt kötelező, másrészt elnéző volna, holott az egész pont rája nézve határozott engedmény. Mert ami tiltó e pontban, hogy t. i. a húst keresztény mészárszékekből nem vehették, az csak a keresztény érdeknek a maguk javára való megszorítása. A keresztény mészárosok nyilván tetemes kárt szenvedtek azáltal, hogy a zsidók tőlük húst nem vehettek, míg ellenben a zsidó ritualis élet érdekében feküdt, hogy a zsidók húsukat keresztény mészárosoktól ne vásárolják. A ritualis törvény megkivánta, hogy a zsidók táplálkozására szolgáló hús u. n. kóser hús legyen. Az állatot rituális módon kellett a schochetnek megölnie hosszú késsel a légcsőn, nyelőn s edényeken át irányított metszéssel, mit a keresztény mészáros, taglót használva, figyelembe nem vett. A

---

geschriben stet; so sol es der Jude dem Kristen mit Zwiffel gelten, dan das phant geseczt ist.

[1] Fenntebb 230. l.

[2] also was die Juden fleysch bedürfen, dasselb Vich sullen sie lebendig kaufen, dass sullen sie selbe slachen oder lassen slachen, wenn sie wulln, also was sie bedürfen vnd selbe nüczen wellent, dass sollen sie nüczen nach iren willen, aber das ander fleysch dass sie nicht essend vnd nuczent, das sullen sie selb verkauffen in iren Haewsern oder vor iren Haewsern vnd sullen dass keinem fleischhacker verkauffen.

marha megölése a zsidó szertartásos törvény értelmében tulajdonkép a rabbi teendője, ki, ha maga azt nem végzi, titkos utasítást s meghatalmazást adott e functió végzésére a schochetnek. Eszerint vallásához ragaszkodó zsidó oly húst, melyet nem a schochet vágott ki, a maga táplálkozására alkalmatlannak, de sőt tiltottnak tartott s ez mutatja, hogy a pozsonyi zsidókönyv ama pontja, mely a zsidót eltiltja a keresztény mészárszékben való húsbevásárlástól és mely neki kötelességévé teszi, hogy a levágandó marhát elevenen szerezze be magának, a zsidó rituális törvényre való tekintetnél fogva merő kedvezmény.

Ugyanez áll arról, mit e törvénypont a hús elárusíthatásáról mond. Ugyancsak a rituális törvény a marha némely húsrészeinek elköltését a zsidóknak tilalmazza, természetes tehát, hogy e részeken, nehogy kárt szenvedjenek, túladni iparkodtak. Ám a keresztény érzület ellen való cselekvés lett volna, ha a keresztény mészárosok az ilyen, zsidóktól megvetett húsrészeket megvásárolták s aztán keresztény vevőiknek, a húsnak provenientiáját eltitkolva elárusították volna. Ezért, bár bizonyára a zsidó elöljáróság telhetőleg szabadkozott ellene, a tilalom, hogy ily hús keresztény húskivágó boltba kerülhessen, a törvénykönyvbe bejutott. A zsidóságra nézve azonban annyi kedvezmény mégis megmaradt, hogy az ily húsrészeket a maguk házaiban vagy utczájukban eladásra kitehették. Ha akadt keresztény vevője, e vevőn nem esett jogtalanság, mert *tudva* vett zsidóhúst.

A zsidók el lévén tiltva a keresztény mészárosok húsának megvételétől, nyilvánvalónak kell tartanunk, hogy a marha levágására külön zsidó-vágóhid is volt Pozsonyban, melynek helyét azonban ki nem jelölhetjük.

Amint városi polgárjogaik daczára lakásukban, üzletükben és élelmezésükben korlátozva voltak, úgy kellett

magukat ruházatukban és nyilvános megjelenésükben is bizonyos rendeletekhez tartaniok. Már 1215-ben rendelte el III. Incze pápa a IV. lateráni zsinaton, hogy a keresztény államokban lakó összes zsidók bizonyos, őket megkülömböztető jeleket, ú. n. zsidó-jeleket hordjanak.[1] Alig két évtizeddel reá, 1232-ben aug. 12-ikén igéri II. Endre király a beregi erdőben letett esküjében, hogy ezentúl az ő országában is a zsidók bizonyos jelek által külömböztessenek meg a keresztényektől.[2] Az 1279 évi budai zsinat 125-ik pontja pedig azonkép elrendeli, hogy minden zsidó, férfiú vagy nő, valahányszor házából vagy lakóhelyéből ki- vagy bemegy, vagy bárhogyan nyilvánosan megjelenik, mindig megkülömböztető jelűl vörös posztóból készült s a felső ruhához odavarrott kört viseljen melle baloldalán. A zsinat e jel felvételére bizonyos határidőt tűzött ki, melyen túl a jel nélkül mutatkozó zsidót a keresztények közt tovább tűrni nem volt szabad.[3] Úgy látszik azonban a kettős rendelet daczára is a zsidók megkülömböztető jelek nélkül jártak, keltek. Csak a XIV. század második felében találkozunk a zsidó-jelekkel. A budai jogkönyv hegyes zsidó-kalapot, vörös köpenyt s ennek legfelsőbb helyén legalább is arasznyi nagyságú sárga foltot ír elő.[4] Abban az időben, melyben a pozsonyi zsidó-jog készült, 1376-ban, Pozsonyban a zsidó-jelek hordása még nem volt szokásban. Még csak a XV. század vége felé jött az itt divatba. Ekkor a pozsonyi zsidók zsidó-csuklyát és zsidó-köpenyt viseltek,[5] úgy hogy már ruháik után ők is azonnal felismerhetők voltak.

---

[1] Stobbe i. m. 173. l.

[2] quod *Judei*, Sarraceni seu Ismaelite, de cetero *certis signis* distinguantus et discernantur a Christianis. (Endlicher 437. l. Fejér: *Cod. Dipl.* III. II, 319. Theiner: *Mon. hist.* I, 116. l.)

[3] *Tört. Tár* 1881. évf. 543—550. ll. Kohn i. m. I, 123—124.

[4] *Ofn. Stadtrecht* 193. és 331. p. Michnaynál és Lichnernél 114. és 178. ll.

[5] *Pallium* et *capucium*, habitus et

Ezen ruhának viselése alól eleinte II. Ulászló király csak egyeseket mentett fel, mint 1511-ben Zakarias pozsonyi zsidó orvost, kit a zsidó öltözet akadályozott orvosi tisztének háborítlan végzésében.[1] A király őt, minthogy neki s több országnagynak „kitűnő tudománya által" nagy szolgálatot tett, a kivánt jutalmazásban részesíti s zsidó-jelviselési mentességet adományoz neki s felszólítja Buzlay Mózes főudvarmestere által a pozsonyi tanácsot, hogy Zakariást a csuklya nélkül való járásban már csak azért se akadályozza, mivelhogy az orvos magának a városnak is jó szolgálatokat tett.[2] A tanács azonban késedelmezett a királyi rendeletnek eleget tenni s azért még ugyanazon évben jul. 6-ikán egy másik rendelet is ment a király nevében Buzlay Mózes részéről ez ügyben a tanácshoz.[3] Ugyanezen király felmenti később

discrimen Judeorum, írja a pozs. zsidókról Zalkay 1517-ben. (Windisch i. h. I, 117.) Capucium, quod vulgariter *cuclya* vocatur, mondja 1520-ban Várday Pál. A magyar *Cuclya* megfelel a német *Gugelnek*, a latin *cucullus*nak. Ez egy a köpeny felett viselt gallérféle volt. (Cassel 79. l. Kohn 249. l.)

[1] 1511-ben Gergellaki Buzlay Mózes kir. udvarmester írja a pozs. tanácsnak: quia is *Judeus de posonio* nomine Zacharias, quem nos ex voluntate Regie Maiestatis ... huc Budam vocari fecimus, tum Regie Maiestati, tum nobis et vestris amiciciis nonnulla servicia sua, iuxta sue sciencie exigenciam exhibuit et exhibet eciam in posterum, qui velit tali speciali prerogativa uti et gaudere, ut ipse a *deportacione capucii* instar aliorum Judeorum liber et exemptus haberetur, felkéri a pozsonyi tanácsot, hogy Zakariast a capucium viselésétől felmentnek tekintse, sőt e tekintetben, ha szükséges, mások ellenében védelembe vegye. Kelt Budán, 1511. (*Dipl. Pos.* III, 677. Windisch: *Ung. Magazin* I, 116.)

[2] Windisch: *Ung. Magazin* I, 116.

[3] Sciatis — írja a királyi megbizott — quod nos ex comissione et mandato speciali Regie Maiestatis ... Judeos in posonio comorantes, in ipsorum justis et legittimis juribus tenere et protegere tenemur, ob eam causam Maiestas sua, circumspecto Zakarie Medico et phisico Judeo, id graciose indulsit, *quod ipse sine capucio procedere et ire valeat atque possit,* ut eo tucius et securius infirmos visitare queat. Quare A. Vestras rogamus, quatenus A. vestre paciencius habeant, ut idem sine capucio ire, transire possit, et quod minus eundem offendere, turbare aut quovis modo impedire permittatis. Kelt in castro Budensi die dominico proximo post festum Visitacionis Virginis Marie Anno d. 1511. (Ered. papir-okmány a

a budai zsidóbírónak Mendelnek fiát, a Pozsonyban lakó Jakabat is ugyancsak a zsidóöltöny viselésétől, de e rendeletnek sem volt kellő foganatja, amiért 1517-ben II. Lajos király újból figyelmeztette a tanácsot atyja rendeletére. Ez évben ugyanis Zalkai László váczi püspök és királyi kincstartó intéz felszólítást ez ügyben a városi hatósághoz, hogy annál az előbbeni király felmentvényének érvényt szerezzen.[1] Végre 1520-ban már az összes zsidóság kap felmentést a zsidó-ruha viselése alól, a miről Báthori István nádor a pozsonyi városi tanácsot azon felszólítással tudósítja, hogy a királyi felmentvénynek tegyenek eleget. Báthori István okiratából kitetszik, hogy a király a zsidókkal e kegyét akkor éreztette, midőn utoljára Pozsonyban tartózkodott.[2] A zsidóság nyilván esdőleg járult akkor a felség elé, kérve őt az őket meggyalázó kényszerszokás elhagyhatására. Sőt nyilvánvaló, hogy a kért kedvezményt meg is vásárolták a királytól, ki éppen akkor nagyon rászorult a pénzükre, miután maga írja, hogy ő akkor Pozsonyban „nagy szegénységben és elhagyatottságban időzik.“[3] A király akkor Prágába akart utazni, de pénz hiányában csak Pozsonyig jutott. Hogy azonban a királynak akkor

pozs. vár. ltban, a rendezetlenek között. *Dipl. Pos.* III, 666. Azonkivül l. Hajnik: *M. Akad. Ért.* V, 211, és Michnay-Lichner: *Ofn. Stadtr.* 115. l. Kohn i. m. 454. l. 41. sz.)

[1] Accepimus — írja a püspök-kincstartó — qualiter vos *Jacobum Judeum* filium providi Jacob Mendel Budensis filii in civitate Posoniensi residentis, *ad portandum et ferendum pallium et capucium, habitum et distinccionem Judeorum compelletes.* Sciatis autem, serenissimum dominum Wladislaum priorem Regem Hungarie felicis memorie, id prefato Mendel et liberis eius concessisse, ut in signum praefecture ipsius, nec ipse, nec fily sui ad deferendum huiusmodi capucium, quod wulgo Judeorum impositum est, a propiam cogi et conpelli possiut, quod serenissimus dominus modernus Rex Hungarie per literas maiestatis sue vobis declaravit. Kelt Budán 1517. (*Dipl. Pos.* III, 695. és 720. Vár. lt. Lad. 38. f. 2. Nr. 14.)

[2] A nádor következőleg ír: Noveritis quod cum Regia Maiestas *istic Posonii* constituebatur, comissum erat vobis, *ne Judeos ibi comorantes, ad ferenda Capucia compellere auderetis.*

[3] Horváth: *M. O. tört.* III, 344. Kohn i. m. I, 265 l.

adott kegyes felmentvénye mégis eredmény nélkül maradt, amennyiben a városi tanács, a királyi rendeletet tekintetbe nem véve, a zsidókat továbbra is a gyűlölt öltöny viselésére kényszerítette, az úgy Várday Pál 1520-iki leveléből tűnik ki, melyben emiatt komolyan megfeddi a pozsonyi tanácsot, szemére lobbantva annak, hogy a zsidókra még mindig rákényszeríti a csuklyát, melynek viselése „jelenleg széles az országban hallatlan dolog," miután a királyi felség őket ez alól már felszabadította,[1] valamint magának Báthori István nádornak 1520-ban deczember 14-ikén írott leveléből, melylyel újból kellett a zsidó-jelek eltörlését sürgetni.[2] Pozsony még a következő 1251-ik évben is rászorította a zsidókat a köpeny és csuklya viselésére. Végre maga II. Lajos 1521 febr. 15-ikén szigorú rendeletet intézett Budáról ez ügyben a városhoz, kárhoztatva annak eddig követett önkényes és erőszakos eljárását, őt illetvén egyedül a jog a királyi kincstárhoz tartozó zsidók számára az öltözködés módját megszabni. Egyúttal felszólítja a tanácsot, hogy a parancsa ellen cselekvők neveit vele tudassák.[3]

Már ez adatok is eléggé bizonyítják, hogy a zsidók helyzete mint másutt, úgy Pozsonyban is eléggé mostoha

[1] Windisch: *Ung. Magazin* I, 118.

[2] nunc autem intelleximus ex querimonia Jacobi Mendl Judeorum prefecti, quomodo vos eosdem Judeos Posonienses, qui eadem libertate, qua Judei Budenses fruuntur, ad portanda Capucia cogere intenderetis, ezért meghagyja nekik, quatenus ab huiusmodi intencione vestra penitus supersedeatis, non enim vestrum est, illo onere Judeos offendere. Kelt Budán 1520. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 34. *Dipl. Pos.* III, 744. Azonkivül l. *Ofn. Stadtr.* 115. l. Kohn i. m. I, 467. l. 56. sz.)

[3] Ceterum ex eodem Mendel intelleximus, istic non deesse aliquos, qui Judeos nostros posonienses non cessarent valde turbare, quod alio non uterentur ydem habitu, quo Judei nostri Budenses, quibus, ut qui ad fiscum nostrum Regium pertinent, habitum inponere et modum vestium prescribere cum solius Maiestatis nostre sit: Mandamus vobis iterum firmiter, ut siqui eosdem Judeos nostros ad mutandum habitum cogere niterentur, et propterea aliqua iniuria ipsos afficerent, nobis eos nominatim rescribatis. Unde nos tandem providebimus, ut Judei nostri in pace et tranquilitate manere possint. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 62 b.)

volt a középkorban. Nemcsak a közgúnynak, hanem a tettleges bántalmazásnak, üldözésnek, faggatásnak is ki voltak téve úgy az egyesek, mint a magistratus részéről is. Nem csoda, hogy ismételten fordultak panaszaikkal a koronához, sőt szabadalmaikat is veszélyeztetve látva, mindegyre biztosíttatták azokat maguknak a királyok által. IV. Béla privilegiuma át lett számukra írva 1256-ban.[1] Átírja jogaikat 1396-ban[2] és 1407-ben Zsigmond király.[3] Ugyanazt teszi ő 1431-ben s újból átírja és növeli a szabadalmakat 1436-ban.[4] Két évvel későbben, 1438-ban Albert király, Jakab budai és Jakab pozsonyi zsidók[5] eléje járulván és kérvén a zsidóság nevében szabadalmaik megerősítését, kérésöket teljesíti.[6] II. Ulászló is átírja és megerősíti 1494-ben a zsidók szabadalmait.[7] Ám mindezek daczára a zsidók folyton ki voltak téve külömböző zaklatásoknak. Midőn I. Lajos alatt az országból kiűzettek s a pozsonyi zsidók Hainburgba húzódtak, pozsonyi adósaik vonakodtak náluk levő adósságaikat kifizetni s minthogy kiűzetésükkor tényleg többen adóssághleveleiktől megfosztattak, a pénzt nem is látták többé.[8] 1371-ben Honel

---

[1] *Dipl. Pos.* II, 47—56.

[2] *Dipl. Pos.* II, 47—56.

[3] *Dipl. Pos.* II, 47—56.

[4] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VII, 787—791.

[5] Jacobus parvus in Buda, et alter Jacobus, Judei in Posonio commorantes.

[6] Kelt Bécsben 1438-ban. Fejér: *Cod. Dipl.* XI, 115—117.

[7] Datum Bude in die decima Januarii Anno D. 1494. (*Dipl. Pos.* III, 551—575.)

[8] 1368-ban Konrád hainburgi polgármester és Ulrik hainburgi bíró jelentik, daz der Hochgeporn furst Chonig Ludweig ze Ungern all Juden vertrayb auz seinen Lande von Ungern, do chomen di Juden di ze Prespurch gsezzen waren gewesen und vertriben waren her gen Haimburch und heten ein chrieg diselben Juden mit dem Richter und mit den Purgern gemainlich armen und raichen, von Prespurch und wolten den Juden, daz in arm und reich von Prespurch gulten. Darüber si brief und urchund hetten. Végre is a Hainburgba ment pozsonyi bíró abban egyezett meg Schikerlen hainburgi zsidóbíróval, hogy egy év leforgása alatt minden zsidó mutassa elő kötelezőit és ha ezen idő alatt ezt tenni elmulasztaná, akkor követelése megszüntnek fogna tekintetni. (*Dipl. Pos.* I, 391—92.)

pozsonyi zsidó[1] arról panaszkodott I. Lajos előtt, hogy midőn háza égett, akkor egy Kudleb nevű pozsonyi polgár fivérével, anyjával és vejével együttesen az égő házból minden jószágot s holmit elragadtak s a maguk házába hurczoltak, ott azokat több polgár pecsétjével lezárt ládákban tartották, sőt nevezett Kudleb a zsidó feleségét is fogságba ejtette.[2] A király a tárnokmesterrel és a zsidó-bíróval a vádat megvizsgáltatta s miután az igaznak bizonyult, a király a bűnösöket Honel zsidó kártalanítására itélte.[3] 1502-ben II. Ulászló király azt írja a pozsonyi tanácsnak, hogy előtte Mendel Jakab zsidó praefectus felpanaszolta, miszerint a pozsonyiak közül némelyek a köztük lakó zsidókat megfosztják, másokat megvernek s ha ezek hozzá, a királyhoz panaszkodni jönnek, a tanács azokat, kik őket károsították, itélettel el nem marasztalja, hanem inkább is a zsidókat megsarczolja. Tudja tehát, hogy a zsidók mindig és régtől fogva a királyi felségnek és utána a tárnokmesternek oltalma alatt állottak és állanak,[4] minélfogva meghagyja a tanácsnak, hogy ezentúl senkise hatalmaskodjék a zsidók felett, senkise rémítse őket fenyegetésekkel, senki tőlük pénzt ki ne csikarjon, ellenkezőleg a tanács védje őket minden törvénytelen támadás ellen.[5]

[1] Henel Judeus noster de Posonio.

[2] quod dum domus sua incensa cremaretur, quidam Kudleb Civis de dicto Posonio unacum fratre matre et genero suis, eandem domum intrando, omnia bona et res in ipsa domo habita et recepta, propria auctoritate ad domum eorum asportassent.

[3] *Dipl. Pos.* I, 412—414.

[4] Expositum est Maiestati nostre in persona providi Jacobi Judei Mendel prefecti Judeorum, quomodo nonnulli forent in medio vestri, qui Judeos nostros istic in medio vestri comorantes, quosdam ex eis dilapidarent, alios vero verberarent, et dum ipsi Judei nostri impropriandi causa ad vos venirent, nullam ipsis justiciam neque judicium ex parte illorum, qui ipsis nocumenta inferunt, faceretis, sed pocius ipsis minas captivisatis et pecuniarum extorsiones imponeretis. Scitis autem bene, quod Judei ipsi semper et ab antiquo sub potestate nostra et post Maiestatem nostram Magistro Thavernicorum nostrorum exstiterunt et nunc existunt.

[5] Kelt Budán 1502. *Dipl. Pos.* III, 607—608.

Hogy az ily meghagyások mennyit értek, azt legjobban mutatja II. Lajos királynak 1521 jun. 2-ikán írott levele, melyben felemlítve a zsidó-üldözés abbanhagyására adott eddigi parancsainak figyelembe nem vételét, tudósítja a várost, hogy a zaklatott zsidók védelme végett Bán Imre udvarnokát Pozsonyba küldi.[1] Bán küldetésének úgy látszik volt is némi eredménye, mert a panaszok a következő időben elhangzottak, de hogy a zsidók helyzete állandóan békés nem volt, azt ugyancsak II. Lajos királynak 1523 jul. 29-iki levele bizonyítja. Ebből megtudjuk, hogy ő Mendel Izrael zsidó-praefectus panaszára udvarmesterét Trepka Andrást Pozsonyba küldeni kényszerült azon üldözések és zaklatások megakadályozására, melylyel a pozsonyiak bizonyos Lénárt pozsonyi lakós s kikeresztelt zsidó bújtogatására a zsidókat keserítik. Újból felszólítja a városi tanácsot, vessen véget a szűnni nem akaró üldözésnek.[2] Ugyanez évben különben Mária királyné is intéz levelet a pozsonyi tanácshoz, melyben azt tudósítja, hogy neki a zsidó

[1] Intellecta Judeorum nostrorum istic comorancium *assidua turbacione, qua ex ista Civitate nostra afficerentur,* vobis magistro civium Judici et Juratis Civibus, ut unumquemque ipsorum Judeorum nostrorum turbatorem, auctoritate nostra justiciaque mediante, coërceretis, non semel mandavimus. Cum autem intelligamus *eosdem Judeos nostros indies magis ac magis turbari,* misimus tandem in medium vestri fidelem nostrum Egregium Emericum Ban, Aulicum nostrum, presencium exhibitorem, *per quem de turbacionibus dictorum Judeorum nostrorum vobis nonnulla nunciamus.* Mandamus itaque vobis harum serie firmiter, ut omnibus hiis, que idem Aulicus et Nuncius noster vobis nomine nostro in premissis dicet, fidem habere et satisfacere debeatis. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 93.)

[2] Ceterum conqueritur nobis idem Israel Mendel, quemadmodum esset istic quidam Leonardus, incola istius civitatis nostre, de Judeo in christianum conversus, *qui Judeos nostros istic comorantes et verbis et factis continue turbare et varijs iniuriis afficere non cessaret.* Quare iterum mandamus Vobis firmiter, uti eciam tempore dicte proxime preterite per Egregium Andream Trepka, Magistrum curie nostre, vobis hic coram jussimus, ut ipsos Judeos nostros posonienses ab omni iniuria ac turbacione authoritate nostra defendere, ac ipsum Leonardum ac eciam alios a turbandis Judeis nostris prohibere et coercere debeatis. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 94.)

praefectus útján tudomására jutott, miszerint a tanács egy a köztük lakó zsidók nagy kárára levő iratot csikart ki a királytól. A király később meggyőződött az okozott igazságtalanságról,[1] s azért más oklevéllel elrendelte, hogy a polgárok és a zsidók közt támadt egyenetlenséget úgy egyenlítsék ki, hogy egyik fél se terheltessék meg nagyon. A zsidók felkérték a királynét is, hogy őket privilegiumaik értelmében védené. A királyné tehát szintén felkéri a polgárokat az ügynek akként való elintézésére, hogy az a zsidókra ne legyen nagyon nyomasztó.[2]

A zaklatások okai nagyon külömbözőek voltak. Részben maguk a zsidók szolgáltak reá kapzsiságukkal. Nyilván kapzsiságra vezethető vissza a fenntebb érintett Kudleb-féle eset is. Az okirat maga tisztán nem adja elő az ügyállást, de a dolog valószinűleg úgy történt, hogy Kudleb s rokonsága holmijai kézi-zálogúl Honel zsidónál voltak. Mikor a zsidó háza kigyuladt, e holmikat adós tulajdonosaik megmentendő az égőházból kiragadták. Hogy nincs szó közönséges rablásról, azt eléggé bizonyítja az a körülmény, hogy hites polgárokkal záratták el a holmikat egy általuk lepecsételt szekrényben. A zsidó asszony letartóztatása is teljesen értelem nélküli volna közönséges rablás esetében. Letartóztatása inkább is abból fejthető meg, hogy az a kézi zálog némely darabjait rejtegette, vagy nem akarta kiadni. Ennek daczára is a királyi bírák másképen mint elmarasztalólag nem itélhettek Kudlebéket illetőleg, mert a zálogot *kiváltani* s nem önhatalmilag elragadni kell. Az eset ily alakban egészen ráillik az 1251 évi zsidó-

[1] Intelleximus ex prefecto Judeorum fidelitates vestras semper a Regia Maiestate . . . quasdam literas contra Judeos vestris fidelitatibus cohabitantes, extraxisse, in preiudicium eorum valde magnum. Postquam tamen sua Maiestas privilegium illorum . . . diligencius inspexisset, easdem literas in oppressionem ipsorum et ruinam datas sese cognovit.

[2] *Dipl. Pos.* III, 620.

privilegium ama pontjára, mely szerint „ha keresztény erőszakkal veszi el a zsidónál levő zálogot s házában hatalmaskodik, az ilyen mint a kamara ellen vétkező keményen lakoljon.“[1]

Nem csekély ingerültséget keltett ellenök s tartott ébren az a vád, hogy a zsidók rossz hazafiak. E vád nem volt éppen alaptalan, de mindenesetre nagyon igazságtalan, mert hogyan lehetett tőlük hazafiságot kivánni egy oly korban, melyben őket jóformán minden országból kiűzték? A hazaszeretet csak a haza előnyeinek háborítlan élvezése mellett gyuladhat lángra. Ily háborítlanul a zsidók a magyar föld előnyeit sem élvezhették s ebből kell megfejtenünk azt, hogy tényleg hazafiatlanok voltak. Ellenség, veszedelem közeledtekor legott elhagyták lakóhelyeiket s menekültek ki az országból. A mohácsi ütközet hírére rögtön felkerekedtek kincseikkel s menekültek Pozsonyból is. Mária királyné felpanaszolja 1526-ban okt. 9-ikén, hogy a zsidók a szerencsétlen mohácsi ütközet után, melyben Lajos király is elveszett hitért és hazáért, a zsidók félelemtől megszállva, a város polgáraival a közös sorsban megosztozkodni nem akartak, hanem előre küldve kincseiket, holmijaikat és vagyonukat, házaikat üresen hagyva megfutottak.[2] E gyáva megfutamodás hogyne támasztott volna ellenük nagymérvű ingerültséget a közérzelemben? A királyné meghagyja ezért Báthori nádor s más tanácsosainak javaslatára a pozsonyi tanácsnak, hogy azokat a zsidókat, kik jó- és balsorsot nem akarnak a város polgáraival szenvedni, hanem kincseikkel megszöktek, jövőben városukba

[1] Item quicunque Christianus Judeo per vim abstulerit pignus suum, et quid violenter in domo sua exercuerit, ut violator camere nostre graviter puniatur. (Endlichernél 477. l. 29. p.)

[2] post eam cladem funestissimam ... ijdem ipsi Judei metu perculsi, communem cum civibus nostris fortunam expectare noluerunt: sed premissis suis opibus, rebus et bonis domos suas vacuas reliquerunt et sua sponte alio aufugerunt.

be ne bocsássa, házaikat adja el azoknak, kik azokat megvenni akarják s az ezen eladásból összegyülő pénzt fordítsa a város védelmi falainak javítására. Azokat a zsidókat se tűrje a városban, kik a többiekkel nem szöktek meg, ezek házait is adja el, de a vételárt adja át nekik, nehogy kétszeresen károsuljanak: számüzéssel is és házvesztéssel is.[1]

Mikor Kelet felől a pestis réme kezdett ijeszteni, a budai zsidók a vész elől Pozsonyba menekültek.[2] Ez magában véve nem volna korholandó cselekmény, de abban az időben e megfutamodás is ingerültséget keltett ellenök, mert úgy tekintették őket, mint kik a ragályt magukkal hozzák s tovább terjesztik. II. Lajos ezért 1523 február 23-ikán elrendeli, hogy a pozsonyi tanács az oda menekült zsidókat (de a keresztényeket is) űzze ki legott a városból, bármilyen kedvezményes királyi leveleik is legyenek nekik.[3]

---

[1] ut ipsi Judeos illos, qui adversam et prosperam fortunam cum ipsis Civibus nostris simul pati noluerunt, et qui cum rebus eorum et bonis aufugerunt, a modo imposterum ad hanc Civitatem nostram non admittant, domosque eorum hijs, qui eas emere voluerint, libere vendant, et illorum precia ad reformacionem et fortificacionem huius ipsius Civitatis fideliter convertant. Ita tamen quod si nos vel futuri reges Hungarie censum huius ipsius Civitatis nostre Posoniensis racione domus ipsorum Judeorum sunt augmentaturi: teneantur ipsi cives hoc oneris ad beneplacitum nostrum aut futurorum Regum subire. Annuimus preterea propter majorem huius ipsius Civitatis comoditatem: ut illos eciam Judeos qui aliorum perfugarum sunt hic reliqui, in hac Civitate non teneant, domos tamen eorum vendent et illarum precia ipsis restituant, ne dampnum et exclusionis et domorum suarum simul paciantur. Kelt Pozsonyban Sz. Dénes martyr ünnepén 1526. *(Dipl. Pos.* III, 821--22.)

[2] Intelleximus Judeos Budenses in maiori numero pre timore pestis posonium confugisse.

[3] omnes illos Judeos, qui de Buda vel aliunde, ubi Pestis viget, illuc venerint, *mox expelli facere debeatis,* non obstantibus quibuscunque litteris nostris, eisdem forsitan datis, Alios eciam, siqui venirent, de locis infectis, non solum Judeos, sed et christianos, intromittere nullomodo presumatis, amint erről bővebb tudósítást adott hozzájuk e levéllel küldött emberének. Szavának higyjenek. Kelt Esztergomban in vigilia b. Mathie Apostoli Anno d. 1523. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 95. *Dipl. Pos.* III, 758.)

Ám ki tagadhatná, hogy mindezeknél a külső okoknál erősebben tartotta a kedélyeket ellenük izgatottságban a fajgyűlölet és vallási fanatismus. Ezek befolyása alatt olykor valóságos pusztítás érte a zsidóságot. Így nevezetesen 1446-ban Úrnapján, midőn a csőcselék s a szentgyörgyi gróf jobbágyai rájuk támadtak, zsinagógájukat és házaikat feltörték s kirabolták. A hatóság segítségükre sietett s a bűnösök közül többeket elzáratott.[1] Bár sokszor ily kihágások merő zsákmányszomjból támadtak,[2] itt mégis, úgy látszik merő vallási fanatismus játszott közbe, mit a zsidóság azzal zúdított maga ellen, hogy az úrnapi körmenet alkalmakor házaiból kimert jönni s a körmenetet nézte, talán kihívólag viselkedett.[3] Tényleg a vallási fanatismusból származó zaklatások igen gyakoriak voltak. Mindenütt, hol zsidók keresztények között laktak, megvolt azoknak tiltva a keresztény isteni tisztelet alatt az utczán mutatkozni. Főleg a nagyhét idején nem volt

[1] 1446 jun. 16-ikán a pozsonyi polgármester értesíti az udvarnál távol járó pozsonyi küldöttséget: wisset das an Hewtigen tag (An gotsleichnamstag Anno D. 1446) . . . *ein Sakman* (= zsákmány) *über dy Juden ist gangen hye, den hat man iere Schül und Hewser aufgeprochen mit gewalt, und sew berawbt,* das haben getan Padknecht und awch das gemain volk, das her in Arbeit is komen, der wir ettlich in unser fenknuss haben, darunder awch ettlich Graff Jörgens Holden, *und ist eine pöse sach gar genug,* doch hoffen wir werden komen auff denn rechten grund derselben sachen. (*Dipl. Pos.* II, 708.)

[2] Ily eset fordult elő Budán 1496 aug. 2-ikán. Aretino Donato, Estei Hippolit bibornok-érsek biztosa jelenti Esztergomból, hogy e napokban Budán zavargások történtek. Ott ugyanis az országgyűlés alkalmából igen sokan voltak. A dolog azon kezdődött, hogy gyerköczök megrohanták s kifosztották a gyümölcsös kofákat, majd az utczai csőcselék *a zsidókat* rohanta meg és kirabolta házaikat, mely alkalommal sok sebesülés és haláleset fordult elő. Ekkor a felbőszült tömeg az olaszok és csehek, sőt némely főpap ellen is akart fordulni, a kik azonban idejekorán a várba menekültek, honnét még a király se mert kijönni. (Modenai ltban. Óváry: *M. T. Akad. t. bizotts. Oklevélmásolatai* 192. l.)

[3] A prágai zsidóvérengzést is tudvalevőleg Wenzel király szintén azzal okadatolta, „hogy a zsidók husvétvasárnapján kimertek jönni házaikból.“ (Gerson Wolf: *Die Juden* 16. l.)

tanácsos az utczán mutatkozniok. Pozsonyban is baj érte őket emiatt. 1388-ban Jodok morva őrgróf levelet intéz a pozsonyi bíróhoz, polgármesterhez és esküdtekhez, melyben kötelességéhez tartozónak mondja a békéről gondoskodni. A Pozsonyban lakó zsidókat némely fanatikusok nagycsütörtökön, nagypénteken és husvét előnapján vagyis nagyszombaton minden ok nélkül bántalmazni szokták, házaikat és udvaraikat vakmerően megrohanják.[1] Ezért komolyan meghagyja a tanácsnak, hogy az ilyes kihágásokat akadályozza meg.[2]

E példa is mutatja, hogy a fajgyűlöleten kívül vallási gyűlölet is ösztönözte a keresztényeket a zsidók zaklatására. I. Lajos azon intézkedése, melylyel a zsidóságot hazánkból kizavarta, ugyancsak vallási törekvésére vezethető vissza, amennyiben „önfejű makacsságuk" miatt nem akartak katholikus hitre térni.[3] Kik azt tették, maradhattak az országban s tényleg voltak, kik, a zaklatást elkerülendő, keresztényekké lettek. Áttérésük azonban nem volt őszinte, sőt sokszor csupa nyerészkedési és csalási szándékból is történt az, mert zsidó állapotukban tett adósságaiknak megfizetésére nem vélték magukat conversio esetén köteleseknek és pedig azért nem, mivel e tekintetben országos határozatokra hivatkozhattak. Az egyházi s világi főurak

[1] de comodo pacis providere teneamur, cum Judei in civitate vestra morantes, per quosdam vesania ductos . . . ut intelleximus diebus Cene dominice, Parasceves et vigilie Resurrectionis ipsius Domini nostri quidam dictos Judeos inquietare absque causa consweverunt, super ipsos prefatis diebus in domibus et comodis eorum impetum temerarium facientes.

[2] quatenus omnes at singulos tales, huiusmodi insultum super Judeos facere volentes, utique debeatis cohibere . . . ut prefati Judei nullomodo in predictis diebus per quempiam debeant impediri. Kelt Brünnben 1388. (*Dipl. Pos.* I, 710.)

[3] Küküllői János főesperest, I. Lajos király titkárának közlése Thuróczinál *Chron.* III. c. XLI. Fejérnél: *Cod. Dipl.* IX. V, 628. Lajos király térítési buzgalmát említik Bonfinius: *Decades,* II. lib. 10. és a budai krónika szerzője is. (Podhraczky-féle 1838 évi kiadás 332. l.)

tényleg a zsidóságban tett adósságokat elengedték a convertitáknak, mi nyilván ösztönzés akart lenni a mennél nagyobb számú megtérésekre. De a hitelezők ennek daczára követelték a megkeresztelt zsidóktól is adósságaiknak megfizetését, miből aztán összetűzések s letartóztatások keletkeztek. 1438-ban Mertlein pozsonyi zsidó fia, Salamon, keresztény hitre térve,[1] régi adósságát nem akarta megfizetni. Ezért Ventur Gáspár zsidó-bíró Salamont akkor, mikor oktatásnyerés végett a sz. lőrinczi plébánoshoz ment, elfogatta s pénzét elvette.[2] Albert király azonban meghagyja Bécsből május 2-ikán a pozsonyi tanácsnak, hogy szabadítsa ki Salamont a zsidó-bíró kezeiből, vegye ki kezeiből annak vagyonát s védje annak testét lelkét jövőre is.[3]

Hasonló eset ismeretes Mátyás király idejéből is. Nevezett királynak egyik 1483 évi oklevéléből kitűnik, hogy a zsidó, ha kikeresztelkedett, a zsidósága idején szerzett adósságai fizetésére már nem volt kötelezve. Balázs győri suffragán-püspök ugyanis követelte azon adósság kifizetését, melyet Kremnitzer Mihály még mint zsidó nála csinált, sőt, minthogy fizetni nem akart, elfogatta s elzáratta. Erre Mátyás király, ki elé az ügy került, kijelenté, hogy Mihály convertita az adósság megfizetésére nem köteles

[1] Salamon, Mertleins des Juden ze Prespurg Sunn, der sich von Judischen wirsal zu dem warenn kristleichen gelauben keren und die Tauff an sich nemen wil.

[2] Caspar Wentur Judenrichter ze Prespurg, als er (t. i. Salamon) sich mit etwelch seins guts, zu dem Pharer zu sant larenczy Daselbs, durch unterweisung des Heiligen kristenleichen gelauben, het gefuget, *gevangen und Im solich sein gut genomen hat, dez er von Im nicht kunt bekomen.* Az okirat e szövege nyilván világosan mondja, hogy Ventur bíró Salamont azért fogadta el, mert az neki a pénzt, melylyel tartozott, ki nem akarta adni s azért érthetetlen Kohn abbeli magyarázata, „hogy a *kiskorú* Salamont saját atyja Mertlein *fogadta* el, tiltakozva gyermeke hitehagyása ellen s kijelentve, hogy fiát, ha kitér, az örökségből kitagadja." (Kohn i. m. I, 197.) Ez mind Kohn fantaziájának szüleménye.

[3] *Dipl. Pos.* II, 429. Kivonatosan Fejér: *Cod. Dipl.* XI, 75.

többé, mert amint a keresztény hit felvételével mindenét elhagyta, úgy szabadult meg régi adósságaitól is. Kijelenti a király, hogy Kremnitzer Mihály minden adósságától menekült[1] s meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy Kremnitzert azonnal ereszszék ki fogságából s hogy ezen adóssági ügyben soha többé nevezett Mihályt sem a püspök, sem más akárki folyamodására zaklatni avagy károsítani ne merészeljék.[2]

Külömben a keresztény hitre való színleges megtéréseknek más oka is volt. Már az aranybulla kimondotta, hogy kamaragrófok, pénzverőtisztek, só- és adótisztek csakis országos nemesek lehetnek, izmaeliták és *zsidók* pedig nem.[3] Ezek a tisztségek mind nyereséges, meggazdagodáshoz könnyen vivő foglalkozások voltak. Ezekből kizárva lenni felette bánthatta a kapzsiság mammonjától rabságba ejtett egyéneket s tényleg már ezen a réven is szaporodtak a közömbös hitéletű ál-keresztények. Számuk csakhamar annyira felszaporodott, hogy Róbert esztergomi érsek átoklevéllel fordul ellenök. IV. Béla, még mint ifjabb király igéretet tesz, hogy az ál-keresztényeket teljes erélylyel ki fogja írtani.[4] Sőt hiteles okiratokból tudjuk, hogy néha

[1] Quia nos causam illam — írja a király — quam agit Balázs győri helyettes-püspök, contra *Michaelem Kremniczer* ratione quorundam debitorum per eundem adhuc eotunc, quo in Judaismo versabatur, ab ipso Blasio Episcopo contractorum, cuius eciam occasione ipsum nunc ad instanciam eiusdem Blasii Episcopi per vos captum esse intelligimus, superioribus annis per certos prelatos et Barones nostros revideri et examinari feceramus. Et quia eotunc ipsum Michaelem ex declaracionibus dictorum prelatorum et baronum nostrorum ad solvendum debitum in Judaismo contractum non esse astrictum cognoveramus, utpote qui suscepta fide Christiana reliquit omnia que habuit atque eciam debita simulcum creditis amisit.

[2] Kelt Budán 1483 máj. 31-ikén. (*Dipl. Pos.* III, 112—113. Teleki XII, 246—47.)

[3] Comites camerarii monetarum, salinarii et tributarii, nobiles regni nostri sint: ismaelite et *judaei* fieri non possint. (Andreae II. Regis Decretum I, 1222. Endlichernél 415. l. 24. pont.)

[4] Fejér: *Cod. Dipl.* III. II, 375. Theiner: *Mon. hist.* I, 123.

egy-egy egyén többször is áttért a zsidó vallásból a keresztényre s újból vissza a zsidó vallásra. Így tudjuk egy zsidóforrásból, hogy egy Pozsonyban is megfordult kikeresztelkedett zsidó Budán zsidó nővel kelt össze, anélkül, hogy valaha kellő módon visszatért volna, két ízben kikeresztelkedett, ama sehonnai csavargók módjára, kik kikeresztelkednek, időnként visszatérnek és magukat zsidóknak állítják, időnként meg ismét keresztényeknek.[1] Egy félszázaddal későbbi nem-zsidó forrás tudósítása szerint egy bizonyos Salamon nevű zsidó fia szintén kikeresztelkedett, újból zsidóvá lett, hogy aztán újból kereszténynyé, végül pedig ismét zsidóvá legyen.[2] Ily és hasonló esetek amily gyakoriak lehettek, úgy másrészt amellett is bizonyítanak, hogy természetes következményeiül tekinthetők oly rendszabályoknak, melyekkel a középkorban a zsidóság megélhetési módját megszorították s azt számos tisztességes keresettől kizárták.

Mintegy ösztönszerűnek s természetesnek találhatjuk, hogy a zsidóság, ahol csak nyilt alkalma, jövedelmét szaporítani törekedett. A terhek, melyek rajta feküdtek, nem voltak könnyűk. Sok mindenféle adózásnak volt alávetve, s az adók behajtásában sok faggatásnak és türelmetlenségnek kitéve. Hol a város, hol a kamara részére a zsidó-praefectus faggatta és szorította őket a fizetésre. A város ez eljárással részben a maga fináncziális érdekének kivánt eleget tenni, részben, ha nem városi, hanem kamarai, királyi adó beszolgáltatásáról volt szó, királyi rendeletnél fogva tartozott a zsidó-praefectus segítségére lenni, ámbár egyszernél többször ebbeli kötelességét lanyhán

[1] Ez érdekes esett be lett jelentve Isserlein Izrael bécsújhelyi rabbinak. L. Kohn i. m. I, 197 és u. ő: *Héber kútforrások* 58. l.

[2] II. Ulászló király 1503 márcz. 14-ikén kelt eredeti okl. a soproni városi ltárban, közölve Kohnnál i. m. 448. l.

teljesítette, amint az II. Lajos király szemrehányásaiból is kitetszik, melyekkel a pozsonyi tanácsot illette.[1]

Ha a zsidók által nálunk fizetendő adókat tekintjük, csakhamar azt látjuk, hogy azok nagyon külömbözőek voltak. Először is kellett nekik királyi adót, a *census regalis*-t fizetniök, mely Németországban mint „güldener Opferpfennig“ volt ismeretes.[2] Ezt az adót a zsidóság a királynak azon védelmeért fizette, melyben azt a király az országban részesitette. Ez a védelem analog volt azzal, melyben a zsidóság a keresztes hadjáratok ideje óta Európa más országaiban is a korona részéről részesült. Mint ez országokban mindenütt, úgy állott nálunk magyaroknál is a zsidóság a király különös védelme alatt.[3] Ezért a zsidók nálunk a királyi kamarához tartozóknak is mondatnak,[4] sőt azon levélben, melyet II. Lajos király 1521 márczius 25-ikén a pozsonyi tanácshoz intézett, a királyi védelem kötelességét a zsidóknak a kamarához való tartozásával okadatolja.[5] Annyira királyi jogot képezett a zsidóság ezen kamarai adója, hogy azt néha el is ajándékozták fejedelmeink. Így tudjuk Erzsébet királynéról, hogy ő az adószedési jogot 1441-ben márcz. 12-ikén Pozsonyvárosnak ajándékozta 10 évre az Ulászló ellenében tanusított hűsége

[1] 1518 jun. 19-ikén írja ő a tanácsnak, hogy az ad sepissimas ipsius Jacobi Mendel requisiciones non curatis s hogy az esedékes adópénzt ad manus ipsius aut Hominis sui administrari facere minime voluissetis. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 90. *Dipl. Pos.* III, 722—23.)

[2] Gerson Wolf: *Die Juden* 9. l.

[3] sub potestate, jurisdictione *solius Maiestatis Regiae* existunt, punicioque eorum, si delinquerent, *suam Majestatem* concernat, ezt írja Báthory István nádor 1529 máj. 21-ikén a nagyszombati tanácsnak. (Ered. okl. N.-Szombat vár. ltban.)

[4] post solam Regiam Majestatem in *specialem Camerae suae tuitionem et tutelam* traditos. És: ad *Cameram et fiscum nostrum de jure pertinere* dignoscuntur. Igy mondja ezt Beatrix királyné 1490 ápr. 7-ikén a nagyszombatiakhoz intézett bécsi levelében. (Ered. a n.-szomb. vár. ltban.)

[5] Cum itaque Judeos prefatos, *ut qui ad aerarium nostrum pertinent, nostrum sit tueri.* (Ered. okl. a pozs. vár. ltban.)

jutalmáúl.[1] Utóbb ugyan az 1444: 4. tcz annak s egyéb királyi jövedelmeknek eladományozását szigorúan eltiltotta,[2] de hogy e törvénynek a zsidó-adót illetőleg semmi foganatja nem volt, az világosan kitűnik abból, hogy Hunyadi János kormányzó 1449 jul. 3-ikán Erzsébet királyné adományát két évvel meghosszabbítja s a pozsonyi zsidókat utasítja, miszerint mindennemű adójukat még két éven át a város pénztárába juttassák.[3]

Hogy a census regalist mely időtől fogva fizették hazai zsidóink, azt határozott adattal ki nem mutathatjuk, de nagyjában mégis azt tarthatjuk, hogy azóta, mióta a király különös védelme alá kerültek. Egymagában véve az, hogy a XI. és XII. századi törvényekben a zsidóadóról még nincsen szó, valamint abból sem, hogy a magyar birodalom állapotáról s királyának jövedelméről szóló s Fülöp Ágost franczia király részére készült kimutatásban szintén semmi zsidó-adóból folyó jövedelem

[1] universos et quoslibet census, lucra et proventus a Judeis eiusdem scilicet civitatis nostre Posoniensis, nunc ibidem habitantibus et in futurum usque infrascriptum terminum illuc causa morandi advenientibus, qui et que Camere nostre Regie de jure aut consuetudine deberent provenire, cum plena jurisdictione nostra hinc infra decem annos post se sequentes ... de mera plenitudine nostre potestatis duximus comittenda. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban)

[2] 1444: 4. tcz. 1. 2. §. Kováchichnál: *Sylloge.*

[3] Ultra illos annos in dictis literis domine Regine expressatos, a die expiracionis termini premisse gracie eiusdem domine Regine incipiendo, usque et *per duos annos integros post sese consequentes affuturos,* prenotatos Judeos Posonienses Simul cum omnibus eorum censibus et proventibus, prout et quemadmodum in ipsis literis antelate domine Regine limpidius continentur, memoratis Judici ac Juratis ceterisque civibus sepefate civitatis Posoniensis duximus annuendos et concedendos, imo annuimus et concedimus per presentes. Quocirca nobis omnibus et singulis *Judeis Regalibus* in predicta civitate Posoniensi existentibus et commorantibus harum serie firmiter precipimus et mandamus, aliud habere nolentes, quatenus habita presencium noticia, a modo inposterum ... usque ad annos superius specificatos, *universos census et proventus vestros* Pozsony városnak és senki másnak beszolgáltassátok. (Eredeti oklevél a pozsony városi leltárban Lad. 20. Nr. 80.)

nem említtetik,[1] még egyáltalán nem következtethető, hogy a zsidók a XI—XII. századokban a királyi censust nem fizették. A királyi census nem képezett közjövedelmet, hanem a királynak teljességgel magánjövedelmét s mint ilyen megemlítése tényleg elmaradhatott a törvényekben meg az országos jövedelmek kimutatásában. Míg a zsidók tisztán a király földesúri jobbágyai voltak, addig fizették mint jobbágyok a jobbágyok tartozékait, úgy mikép fizették azokat más jobbágyok földesuraiknak, de mióta a király kamarájának szolgáivá lettek, megszüntek a jobbágyi tartozások s fizették ezek helyett a censust. Szó sem lehet arról, hogy a királyi védelemre a zsidók még csak a XIII. században szorultak volna. E védelemre már sokkal előbb volt szükségük, mert a zsidóüldözések már a XII. század elejétől fogva általánosak voltak európaszerte. A keresztes hadjáratok megindulása szította a zsidógyűlöletet és fokozta üldözésüket, a keresztesek hazánkon át vették Kelet felé útjukat s így kimaradhatatlanul kikellett nálunk is a zsidó-üldözésnek törnie. Ezért tehát azt tarthatjuk, hogy a census regalis története régibb mint az 1251 évi zsidó-privilegium.

Eleinte a censust a zsidók rendetlenül, meg nem határozott időben és egyszerre fizették, később V. László után Mátyás király alatt s valószinüleg a zsidó praefectura-hivatal felállitása következtében[2] évi két részletben, Szt. György és Szt. Mihály napján, amiről is szentgyörgyi és szentmihályi adónak neveztetett.[3] Behajtására a zsidó-praefectus küldötte ki emberét, kit működésében a városi

[1] Fejér: *Cod. Dipl.* II, 217.

[2] Kohn i. m. I, 204.

[3] II. Lajos király egyik Pozsony városához intézett 1518 évi iratában sürgeti illam summam pecunie scilicet nonaginta florenos, que nobis *pro festo beati Georgii martiris* proxime preterito, ex censu sive Taxa, de medio Judeorum nostrorum posoniensium provenire debeat. *(Dipl. Pos.* III, 722.) Egyéb Sz. György és Sz. Mihály napjaira esedékes censusról l. alább 333. l. 2. jegyz.

tanács támogatott. Így szedte 1513-ban Oroszlán nevű zsidó Pozsonyban a censust.[1] Nagyságát annyiban bajos meghatározni, amennyiben róla pontos kimutatások nincsenek. A királyi jövedelmeknek egy V. László király idejéből, nevezetesen 1453-ból való jegyzéke szerint az összes magyarországi zsidóság együttesen 4 ezer arany forintot fizetett királyi censusképen.[2] Mátyás király alatt 20 ezer aranyra rúgott az országos zsidó-adó,[3] II. Ulászló alatt, 1494- és 1495-ben, már csak 800-ra,[4] míg a királyi jövedelmeknek egy még későbbi, nevezetesen 1525 évből való rövid kimutatása szerint királyi census czimén az ország összes zsidósága 1600 frtot fizetett[5] s így a rendkivüli nagy hullámzás, mely a zsidóadó-quotában mutatkozik, kétségtelenné teszi, hogy annak előidéző oka nem a zsidóság számának növekedésében és fogyásában, hanem merően administrationalis körülményekben keresendő. Tényleg hazánk pénzügyei a Hunyadiak és a Jagellók alatt nagyon ellentétesek voltak. Míg Mátyás király, ki az ország hatalmi állását európai szinvonalra tudta emelni, a pénzügy helyes kezelésére és a jövedelmi források szaporitására a kivánatos intézkedéseket megtette,[6] addig a Jagellók erélytelensége következtében a pénzügy rohamosan hanyatlott

[1] Ez évben Herendi Miklós kir. kincstartó írja a pozsonyiaknak: Habet Oroslan (előbb orozlan) Judeus de medio Judeorum in illa Civitate posoniensi comorans *censum* Regie Maiestatis exigere, ezért a király parancsára felszólítja a tanácsot, quatenus eidem orozlan Judeo in exaccione dicti census Judeorum Posoniensium, omni vestro auxilio adesse velitis, cum per eum requisiti fueritis, ut cercius et facilius dictum censum Maiestatis Regie exigere possit. Kelt Budán 1513. (*Dipl. Pos.* III, 685.)

[2] *Uj Magyar Muzeum* 1853 évf. I, 512.

[3] Kohn i. m.

[4] L Ernuszt Zsigmond számadását az 1494—1495 évekről Engelnél I, 17. 19. ll. Item Judeus Mendel, *ratione* taxe super eos imposite, solvit M. R. 400. Ez t. i. részletfizetés volt. 1495-ben: It. Judeus Mendel, *pro* taxa Judeorum R. Mti solvit 800. Ez már egész évi adó volt.

[5] Pray: *Epistolae procerum Regni Hungariae* I, 224.

[6] Fraknói: *A Hunyadiak és a Jagellók kora* 217. 348. ll.

s a jövedelmi források példátlanúl megapadtak. Alattok a zsidó-adók is nagyrészt nem a királyi kincstárba jutottak. A zsidók, mint kamaraszolgák, az utánok járó jövedelmekkel együtt el lettek zálogositva avagy bérbe adva épp úgy mint a kamara egyéb javai s a király többi jövedelmei. A zsidó-adó legnagyobb részt kapzsi főurak s egyéb hitelezők pénztárába folyt, minélfogva a fennt kimutatott számok tényleg tájékoztatásunkra nem alkalmatosak.

A bérbe s zálogba került királyi census behajtásában nyilván nagyon sok visszaélés történhetett a pénzsóvárgó urak részéről s aligha nem éppen ez az oka annak, hogy a zsidóság egy része már fizetni sem akarta. 1520-ban Várday Pál veszprémi választott-püspök s királyi kincstartó a pozsonyi tanácsnak azt is tudtára adja, hogy a pozsonyi zsidók közül némelyek, nem tudni mely bíztatásból és mely szabadsággal, a királyi censust fizetni vonakodnak.[1] Meghagyja a tanácsnak, hogy ezekkel is fizettesse meg a királyi censust.

De ezen királyi censuson kívűl fizettek a zsidók a királynak *rendkívüli* adókat is, így háború esetén, vagy a kincstár megszorulásakor. A gyakran előforduló contributio nyomára már V. László idejében találunk.[2] 1471-ben Ernuszt János zólyomi főispán Mátyás király rendeletéből Pozsonyba küldi Piry Miklóst az itteni zsidóktól való bizonyos taksák behajtására,[3] s kéri a tanácsot, hogy a nevezettnek legyen ez adó behajtásában segítségére.[4] 1493-ban II. Ulászló

[1] Preterea intelligimus aliquos Judeos isthic esse, qui nescitur qua fiducia et libertate freti, censum regium in medium aliorum Judeorum solvere nollent. (*Diplomatica Poson.* III, 742. Windisch: *Ungar. Magazin* I, 119.)

[2] Hajnik: *A zsidók Magyarországon* i. h. 207. l. 22. jegyz.

[3] pro exigendis et recolligendis quibusdam taxis a Judeis in medio vestri comorantibus.

[4] Kelt Budán 1471. (*Dipl. Pos.* III, 394. Vár. lt. Lad. 38. Fasc. 3. Nr. 50.)

király vet ki rendkívüli adót a zsidókra.[1] Ugyanő 1504-ben legégetőbb pénzszükségletével,[2] 1514-ben pedig a pórok ellen való hadjáratával okadatolja a rendkívüli adó kivetését.[3] Ulászló fia és utódja II. Lajos király néhány évvel későbben 1521-ben ugyancsak Mendel Jakab zsidó-praefectus által Pozsonyba küldette annak adóbehajtó emberét. E rendkívüli adó összeesett a sz.-györgynapi censussal s így behajtása annál terhesebb lehetett. De a király hivatkozik pénzszükségére s meghagyja a tanácsnak, hogy legyenek Mendel zsidó, adót és taksát követelő embereinek segítségére és ha kell kényszerítsék a pozsonyi zsidókat azok megfizetésére.[4] Bár mindezekhez tüzetesebben nem szólhatunk, annyit mindazonáltal mégis tudunk, hogy e rendkívüli adók felette terhesek voltak.

A rendkívüli királyi adókhoz járultak a *kényszer-kölcsönök*, melyeket a királyok a zsidóknál egyszernél

[1] Okl. a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 45. és Hajniknál i. h. 208. l. 23. jegyz.

[2] Thelegdy István kir. kincstartó értesíti a pozs. tanácsot, hogy a király ad omnes liberas Civitates huius Regni *taxam* imposuit, inter ceteros et ad *Judeos* huius Regni pro cuius quidem solucionem Jacobus Mendel Prefectus Judeorum hominem suum ad exigendam huiusmodi taxam, a Judeis in illa Civitate vestra Posoniensi comorantibus deputavit. Felszólítja ezért a tanácsot, hogy a nevezett taksát hajtassa be, quoniam nunc R. Mtas vehementissime indiget pecunijs. *(Dipl. Pos.* III, 628.)

[3] Mandaveramus — írja II. Ulászló a pozsonyiaknak — hys diebus provido Judeo Mendel prefecto Judeorum nostrorum ad presentem expedicionem contra malefactores: *aliquam summam pecunie a Judeis istius Civitatis Posoniensis exigi:* quam nondum ab eisdem exsolutam intelligimus, rursus igitur mandavimus prefato Mendel, ut huiusmodi summam pecunie a prefatis Judeis per hominem suum citissime exigi faciat. Ezért meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy az adó beszedésében legyen Mendelnek segítségére. Kelt Budán 1514. *(Dipl. Pos.* III, 689—90.)

[4] Miserunt providi Jacobus Mendel Judeorum nostrorum prefectus — írja a király — juratique Judei nostri Budenses, hunc hominem ipsorum, presencium ostensorem, ad Judeos nostros, istic comorantes, pro exigendo nobis de medio eorum *censum festi sancti Georgii* instantis, taxamque ad universitatem Judeorum nostrorum, de voluntate nostra superioribus diebus extraordinarie impositam. Cum itaque nobis in presencia valde opus sit pecunia, meghagyja a tanácsnak, mint fenntebb mondottuk. Kelt Budán 1521. *(Dipl. Pos.* III, 746.)

többször foganatosíttattak. Így ismeretes, hogy II. Ulászló király 1490-ben egy 400 magyar forintnyi kölcsönt kért a pozsonyi zsidóságtól, melynek erőszakos behajtására a várost felszólította, miután a zsidóság ez összeget szép szerével neki kölcsönözni nem akarta.[1]

Külömböztek ezektől a különféle *városi adók.* Így fizetett a pozsonyi zsidóság „bér“ czímén rendes adót. Ennek alapja részint a letelepedési hely, részint a városi védelem volt. A városi számadások szerint e czímen a pozsonyi zsidóság mindössze évi 50 forintot fizetett. Ezt az összeget egyszerre Sz. Mihály napján tartoztak lefizetni, de a városi számadókönyvek bizonyítják, hogy azt néha részletekben is szolgáltatták be.[2] Ezen adóhoz járult aztán a már említett tized, melyet a zsidók földeik és szőleik terménye után fizettek az érseknek és a pozsonyi prépostnak. Ez az adó csak a földművelő és szőlőtermelő zsidóságot s nem valamennyit nyomta. Annak, hogy

[1] A király azt írja a pozsonyi tanácsnak, das wir Menlein Jud zu den Juden bey euch zu Presburg mit etlicher Werbung von uns an sie abgefertiget haben unns zu unsern mergklichen anliegen *vierhundert gulden Ungerisch zu leihen,* also gibt unns der obgenant Menlein Jud zu versteen, wie er an denselben Juden bey euch *gar nichts habe erlangen und awsrichten mügen,* und so uns danne alle andre Juden mit solichen unserem begere nicht verlassen haben und zu willen gewest sein, *Befelhen wir euch ernstlich, die obgenanten Juden bei euch hartiglich derwegen halden und si zu gefengknus einnen bissolange, das sie uns in einen solichen Zu willen werden und uns in unsern mercklichen nottdurft die Vierhundert gulden, ane alln ausreden leihen.* Kelt N.-Szombat 1490. *(Dipl. Pos.* III, 512.)

[2] Ich hab von den Juden emphangen XXX fl. an den L gulden, di Sy *jerlich zu Sand Michelstag* schuldig sind. — Am Erichtag nach Lucie virg. (azaz decz. 17-ikén) hab ich von den Judn von begen des *Zins* ingenomen X fl. in golt, den fl per X Schilling zu raiten. (Az 1477. évi vár. szám. könyv.) — Item hab ich von Herrn Burgermaister Judengelt ingenommen 42 fl. in Müns, herkhomen von den L fl, so di Judn *jerlich Micheelis* Gemainer Stat gebn. (1489. évi számad. könyv.) Innemen von den Judn zinz L fl. (1491. évi számadási könyv.) Innemen von den Judn zinz L fl. (1493. 1494. 1497—98. 1501. 1503. 1505—1509. 1510—11. 1513. 1514—15. 1517—18. 1520—21. 1524—26 évi városi számad. könyvek.)

uzsora-jövedelmük után is fizettek volna tizedet, úgy amint azt Németországban fizették N. Károly ideje óta, nálunk semmi nyoma nincsen.[1] A bortermelők és bortartók külön fizették azonkívűl a „Weingab“ néven jelölt adót, mely a várost illette s melynek megállapításában a bordézsmáló bizottság járt ki.[2] A pozsonyi zsidók közül tényleg többen ismeretesek a XV. században mint szőlőbirtokosok. Ilyenekűl elősorolvák az 1439 évi telekkönyben: *perntel Jud*, ki a huet im Pankhartten nevű dülőben bírt szőlővel; *Isserl Jud*, ki a Fuxleittenben; *Musch Jud*, ki az Alsó-Scharlach-pergen; *mertt jud*, ki a Veyoltalban; *Slemmel jud*, ki a Közép-Tonawleitenben; *Musch Jud* von tirna, ki a Wölfleinsgrundban és Scheibenben; *Aserl Jud*, ki a Hafnerben; *Merkl Jud* von Odenburg, ki a Kyenhartsgrabenben; *Jakob Jud* von passaw, ki a Paumgartenben; *Ysaac Jud*, ki a Klamphernben bírt szőlővel. Egy korábbi évből, 1434-ből való bor-adójegyzék, mely egy ez évi adólajstrom végére van iktatva, körülményesebben sorolja elő a pozsonyi zsidóság boradóját, melyből kitetszik, hogy 2 urnától 26 urnáig változott ez adójuk nagysága.[3] Megjegyezzük, hogy a bortermelésből kapott bort a termelők nem fordították

---

[1] Hajnik: *A zsidók Magyarországon* i. h. 207. l.

[2] Item von den löbl Jud und andern Juden *weingab*, die nach dem stab ist einkomen 1 tl 17 Sch. (1513. évi vár. szám. könyv.)

[3] Natio Judaica. Item Iserl Jud 6 urnas V. libr. 60 den. Mosche, Nachim, Gerstel. — Item Aserl Jud propter 7 urnas V libr. 60 den. Jung Iserl — Item Jakl Jud propter 15 urnas 1 fl. 10 S(chilling.) Abraham. — Item Musch, vocatur Prell propter 2 urn 11 urn. 1 fl. Jung Musch 11 urnas 8 tl 60 den. Item Mathes Jud. Jacob jung Welfl 7 urn. 6 tl. Aserl Jud. 26 urn. 2 fl. 5 tl. — Item Alt Welflin 2 urn. 12 S. — Item Juden schül. — Item Salamon Jud 16 urn. 1 fl. 13 S. Habel Jud. — Item Jakel von Ofen Jud 4 urn. 8 fl. — Item Trostl Jud. Gerstl Jud. Muscherl Judin 2 urn. 6 urn. 3 fl. 5 tl. — Item Jakl Jud 5 urn. 3 tl 6 S. Hanel Jud. Tewbl Jud. — Item Iserl von sand mertenperig 15 urn. 1 fl. 5 S. Fok Judin. Iserl Jud. — Item Mathes Jud. Gadel Jud 4 urn. 3 tl. Pendetin Judin 6 urn. 5 tl. *(Regestrum exactionis censuum.* Eredeti jegyz. Pozs. vár. ltban Lad. 32. Nr. 20.)

közönséges kimérési. korcsmáltatási czélra, hanem inkább cultusczélokra meg a sajátmaguk s hitsorsosaik által való fogyasztására. Mert amint a húsból csak a kóser húst fogyasztották, úgy tették azt a bornál is. A kóser bort ugyancsak vallási hagyományos szabványok írták elő. Pogányoktól való bálványbort tiltott a törvény,[1] mit későbben a rabbinusok kiterjesztettek minden nem zsidótól s nevezetesen keresztényektől való borra is.[2] Míg azonban húsnál és bornál ritualis szabványok voltak a zsidók lelkiismeretére nézve kötelezők, addig lisztet, kivéve a húsvéti kovásztalan kenyérhez valót, szabadon vásárolhattak keresztény üzletekben is s városi számadókönyveinkből is kitetszik, hogy a helybeli zsidók buzájukat a városi szárazmalomban őrőltették.[3]

Minő körülmények járultak közbe, hogy a pozsonyi zsidók a boradót, melyet 1371-ig rendesen fizettek, ez évben megtagadták, nem tudjuk. Tény, hogy a városi bíró és tanács panaszszal járult I. Lajos királyhoz, ki még azon évben aug. 28-ikán külön levéllel meghagyja „Pozsony városában lakó összes hű zsidóságának“, hogy az általuk készített bor után járó „dacia“-kat ezentúl is fizesse.[4]

---

[1] *Deut.* 32, 38.

[2] König: *Mosaische Speisegesetze.* Wetzer- és Welténél: *Kirchen-Lexikon* X, 273.

[3] Az 1480 évi számadókönyvekben olvassuk: Innemen von den Judn. Nach geschafft meiner Herrn hat man den Judn an der *Rosmuel* gemaln, darumb habn Sy gemainer Stat gebn X fl.

[4] I. Lajos király e levelet küldi Judeis in Civitate sua Posoniensi existentibus... Insinuarunt nobis — mondja abban — fideles nostri Judex Jurati et Cives eiusdem Civitatis posoniensis, *quod vos temporibus pristinis de vinis vestris dacia consweta solvere et contribuere fuissetis consweti, nunc autem vos a solucione et contribucione de ipsis vinis vestris facienda retraheretis contradicendo.* Quocirca fidelitati vestre firmo sub precepto mandamus, quatenus in eisdem consweteudinibus maneatis in quibus temporibus aliis mansisse dinoscimini in Civitate nostra Posoniensi prenotata hec contra easdem vestras consweteudines in facto solucionis daciorum et in aliis quitcunque faciatis, nos enim in eisdem nullam fieri volumus novitatem . . . Datum in villa Veon loco venacionis nostre, feria tercia proxima post festum conversionis beati Pauli apostoli, anno d. 1371.

Egyéb adókúl s illetékekűl felemlítjük még a *vételjogi díjat* és a *beiratási pénzt*. Amazt a zsidók az általuk vett házak telekkönyvi beiktatásaért,[1] emezt pedig az új telekkönyv megnyitásakor házaiknak a telekkönyvbe való felvételeért, tehát tulajdonképen átiratásaért fizették.[2] Külön állott ez illetékektől az ú. n. *Uebermasz*, mely úgy látszik jogtalan illetékrovásoláson alapult, mert azt a város 1471-ben csak erőszakkal hajthatta be.[3] Okiratoknak a város jegyzőjével való elkészíttetéseért vagy egyéb hasonló szolgálatokért a zsidók ugyancsak meghatározott díjakat fizettek, még pedig, ha a budai díjilleték után következtethetünk, *kétszeres* nagyságban.[4] Amint másutt, úgy Pozsonyban is az egyes házhelyek után *telekbér* lett fizetve a telek régibb birtokosainak illetőleg egyes plebániáknak, kolostoroknak vagy a plebánia területén egyes szenthelyeknek. Hogy a zsidók Pozsonyban is fizették ez illetéket, azt egy hiteles feljegyzés bizonyítja. Az 1439 évi városi telekkönyvben olvassuk ugyanis, hogy Jekl zsidónő, ki az akkori Kecske-utczában, a mai Kisfaludy-utczában puszta telekkel bírt, 20 dénárral és két tyúkkal adózott Sz. Mihálynapján a Sz. Katalin-kápolnának.[5] Ez a bér természetesen nem tekinthető különös *zsidó-adóul*, mert hiszen a keresztények is fizették azt, ha oly házak, telkek birtokában voltak, melyekkel ily telekbér fizetése mint

(*Dipl. Pos.* I, 411. és l. Fejér: *Cod. Dipl.* IX. VII, 308.)

[1] Az 1473 évi városi számadókönyvben olvassuk: Item am pfinztag nach Sand Gilgen tag hab ich emphangen von den Musch Judn *Kawfrecht von wegen seines haws* xviij Sch. den.

[2] Az 1513 évi városi számadókönyvben e tétel foglaltatik: Item Freitag nach Jacobi Apostoli hat kamerer eingenomen von Herrn Friedrich Voiten, Burgermaister die zeit, *schreibgeld von den Juden in das Gruntpuech In das Newe von Irn Hewsern* xviij *ℓℓ* 17 Sch.

[3] Az 1471 évi vár. sz. könyv mondja: Item Eritag nach Johanni hab ich di Judn notten muessen das Sy habn muessen die *Uebermas* niederlegen, davon hab ich gebn dem Johannes von Posing an seinen Zins XV. fl.

[4] *Ofn. Stadtrecht* 50. p.

[5] dient 20 denar, 2 hun auf Michaelis zu Sand Kathrein Capellen.

teher feküdt.[1] Itt csak azért említjük, hogy kitűnjék, hogy a zsidó, ha ily rovásos telek birtokában volt, a teher alól felmentve nem volt.

A város közterheinek viseléséhez a zsidók eleinte nem járultak, még IV. Béla után sem, mert mindeddig csak a védpénzt fizették. Mihelyt azonban a városok jelentőségre vergődtek s a maguk megvédését magukra vállalták, ezek már nem nézhették egykedvűen a zsidóság félrevonulását s a közterhekben való részvétel elleni szabadkozását. Kezdték tehát a zsidókat, kik a városi védelem jótéteményeiben részesültek, a városi közterhek viselésére szorítani. Ám ezek ez ellen szabadkoztak, miért is egyes városok, mint Pozsony is, rábírták I. Lajos királyt, hogy 1345-ben rendeletet bocsásson ki, mely a zsidókat úgy kötelezze a közterhek viselésére, mint a többi lakósokat. Azt, hogy a városok mindenféle állású lakói „közösen és egyértelműleg“ viseljék a közterheket, azzal okadatolja a király, hogy „közös baj volna, ha e várost az ellenség elfoglalná, tehát lakóinak közösen kell a város megőrzéséről gondoskodniok.“ Következetesen nem is állapodik meg egyedül a zsidóknál, hanem a részvételre rászorítja a papokat is, úgy hogy e tekintetben papok és zsidók egy sorba állíttatnak a város többi polgáraival.[2]

Ennek következtében látjuk aztán, hogy a zsidók tényleg osztoznak a városi polgárokkal közösen a városi terhek viselésében. Így hozzájárulnak ők a városi erődművek építésének avagy kijavításának költségeihez.[3] Részt

[1] Így fizetett Unger Mihály a klariszáknak karácsonykor 40 d. és 1 tyúkot. It. Michel Unger dient XL d. und 1 hun awf weinachtn den Nonnen. Így fizetett Weisman János bizonyos Domonkosnak 20 dénárt, hans weisman, dient XX d. dem Domunkusch.

[2] Fejér: *Cod. Dipl.* IX. I, 363.

[3] Item von den Juden allen, das sy untereinander angeschlagen habn, der Stat ze hülff zu den paiden polverichen In der Newen Stat gen den schusterturn über, V^c new denar, facit III ℔ XXX den. (1439 évi vár. sz.

vesznek az éjjeli őrállásban s a városi védelem egyéb mindennemű terheiben. Midőn I. Lajos király 1346 decz. 4-ikén Pozsony városnak és területének összes, minden rendű és rangú lakósait őrszolgálati és mindennemű egyéb közszolgálati terhekre kötelezi, a *zsidókat* névszerint is kiemeli mint olyanokat, kik e terhek viselése alól felmentve nincsenek.[1] És kötelezi a város ezután is sok városi szükséglet beszerzésében a zsidókat részvételre. Így vet ki 1503-ban a zsidókra adót tűzi vedrek beszerzésére.[2]

Egyszernél többször megtörtént az is, hogy a város önkényileg kierőszakolt tőlük bizonyos szolgálatokat vagy fizetéseket. Így tudjuk, hogy Hunyadi János kormányzó letiltja 1447 márcz. 11-ikén Pozsony várost attól, hogy az ott levő zsidóktól nyomasztó adókat csikarjon ki, melyek meg nem fizetése miatt közülök többeket fogságba ejtett és börtönbe vetett.[3] És tudjuk, hogy királyaink, kik egyszernél

könyv.) — Von den Juden von *wegen der Mauer* Erichtag mathei 40 l. 1 Sch. 10 d. (1526 évi vár. sz. k.) Hogy egyebekre is sűrűn adóztak, bizonyítják a városi számadókönyvek, melyekben zsidópénzek bevételéről van szó. Így 1448-ban: gelt von Juden 74 fl. Wien. — 1477-ben: von sporer u. Judenczyns 109 libr. 3 Sch. — 1499-ben: von den Juden 52 l. 4 Sch. — 1506-ban: von den Juden 167 l. 5 Sch. 22 d. — 1513-ban: Judengelt 75 l. 1 Sch. 3. d.

[1] Ut universi homines cuiuscunque status et conditionis existunt, qui in Civitate nostra Posoniensi, et in metis eiusdem Civitatis domos habent communiter et unanimiter factum operis, vigilationis et custodiae ac alia cuiuslibet ponderis ipsius Civitatis nostrae debeant et teneantur facere et exercere ac omne onus ipsius Civitatis debeant et teneantur communiter supportare tam viri ecclesiastici, quam seculares *et Judei,* quia si ipsa Civitas nostra per hostes nostros superaretur, esset commune malum, igitur communiter de custodia et bona conservantia dictae Civitatis debeant procurari. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban.)

[2] Ich hab Ingenomen, von den *Juden,* so sy meine Herrn haben angeschlagen ain *steuer,* awf dy *lädereyn Emer* zu machen, von Herrn Richter 6 fl. das sy Im gebin hobn, und ich von den Juden 4 fl. facit 12 Pf. 4 Sch. (Vár. szám. Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 105.)

[3] Gravem querelam universorum Judeorum in eadem Civitate Posoniensi residencium Intelleximus displicenter, quum licet Ipsis libertatibus eorundem Requirentibus, per Dominos Reges Hungarie eis graciose concessis, nullos Census, Taxas seu contribuciones super ipsos quipiam, dempta Regia

többször a kamat fizetése alól felmentették a polgárokat, másszor megint, mikor e kötelesség alól a polgárok maguk dispensálták magukat, éppen maguk szorították őket reá e kötelességük lerovására. Így tudjuk, hogy 1386-ban Jodok morva őrgróf szólítja fel e tekintetben a városi tanácsot.[1] 1421-ben Zsigmond király parancsol reá a pozsonyi tanácsra, hogy Israel, máskép pruki Haybel és Áron Pozsonyban lakó zsidók valamint néhai Teychterl zsidónő számára hajtassa be azokat az adósságokat, melyekkel több pozsonyi polgár nekik tartozik.[2] 1467-ben jan. 8-ikán Mátyás király fél évre elhalasztva pozsonyi városi és külvárosi polgárok tartozásainak és ezek kamatainak lefizetését a hitelező zsidóknak, olyképen rendelkezik, hogy a halasztás ideje alatt a város két polgárt, a zsidók is keblökből kettőt válaszszanak, kik a kérdéses adósságnak mind tőkéjét, mind kamatát lelkiismeretesen megszabják.[3] Ugyanő 1482-ben márcz. 19-ikén meghagyja a városi tanácsnak, hogy Mendel zsidó-praefectus számára hajtassa be minden más hitelező előtt azt az adósságot, melylyel neki Gyewrewg Bijnperg pozsonyi lakós tartozik.[4]

Ha a zsidók ily nyomások daczára is helyzetüket tarthatatlannak nem találták, azt főleg arra az üzleti alapra

Serenitate, imponere valuerint, tamen vos nunc, non obstantibus huiusmodi eorum libertatibus, *valde onerosam et multum grande taxam super ipsos inposuissetis*, quam exigere et extorquere nitereraini et velletis, ymo ipsos Judeos propter non solucionem huiusmodi taxarum in personis *captivassetis, et captos in vestris vinculis et carceribus conservaretis* eciam de presenti, in eorundem Judeorum libertatis derogamen manifestum. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 79.)

[1] quatenus apud omnes Cives in Posonio, et universis incolis Civitatis ipsius, providere debeatis, et intendere, ut omnia debita ysaac Judeo nostro (ki 1387-ben Morvaországban lakott), per debitores suos absque dilacione qualibet persolvantur, sibi eciam in aquisicione debitorum illorum, promptum patrocinium et subsidium exhibendo. Kelt Nagyszombatban 1386. (*Dipl. Pos.* I, 697.)

[2] Kelt Pozsonyban 1421. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 42. *Dipl. Pos.* II, 140.)

[3] Kelt Nagyszombatban 1467. (Teleki XI, 227—28.)

[4] Kelt Budán 1482. (Teleki XII, 213.)

vezethetni vissza, melynél fogva nekik is a várossal és a városi polgárokkal folytatott pénzüzleteik nem csekély anyagi hasznot, nyereséget hoztak. A város és polgárai folyton rá voltak utalva, hogy zsidó tőkepénzeseknél keressenek segélyt pénzügyi zavaraikban.[1] A hadállítás sokszor nagy zavarba hozta a város atyáit. I. Lajos alatt arról panaszkodnak, hogy midőn a követelt íjászok fejében 700 forintot fizettek, a pénzt magas kamatokra zsidóknál vették fel.[2] Néha a városi zsoldosokat is csak úgy fizethették, hogy a szükséges összeget a zsidóktól kölcsönözték ki.[3] A királynak évenként átszolgáltatott ú. n. újévi ajándék megszerezhetésére is néha zsidó-kölcsönre szorultak.[4] Az urak hivatalos kiküldetésének költségeit néha ugyan-

[1] von den *Getschel Juden* aws der newen Stat, das er der Stat gelichen hat iiijC. (azaz 400) flor. auri, von den *Eysak Juden,* das *dy Juden* dargelichen habn, XIII fl. auri. — Item von den *Esserl Juden* auf der silberin phant . . . und der Nicolae flins hat darzu gelichen 1 Silberin koph und ein Silberin gürtel, 1C. guldein, davon schol di Stat gebn von den obigen 1C. gulden alle wochen 1 guldein zu gesuech. (1439 évi vár. szám. könyv.) — von *David Juden* und *Aserl Juden,* darumb der Ulreich Winperger für dy Stat gesazt hat ain Silbrin gürtl und ein übergolten Chopph, xl fl. auri. (1447 évi vár. sz. k.) — Item am Sand Gilgen tag von den *Samuel Juden* auf 1 Silbrin gürtl X fl. auri. (1448. évi sz. k.) — Item am Erichtag vor Philippi et Jacobi hab ich besunder emphangen mer von dem *Aserl Judn,* darumb er von der Stat ein geltprief hat, umb 64 fl. auri. (1455 évi v. sz. k.) — Awf di *Judn* awsgab dem pranntl Judn hab ich bezalt XX fl. auri, di *der Jud* gemainer Stat auf dem Rathaws In der hindern Raitstuben auf di Statschuld gelichen hat. (1496 évi vár. sz. k.)

[2] die müesten wir obigen nemen dacz den Juden auf Scheden, daz macht ein Jar wol newn Hundert gulden. *(Dipl. Pos.* I, 819.)

[3] von den Josep Preintl Juden, *domit man ezlich Söldner awsgericht hat* xliiij ℔ VI Sch. (Igy az 1439 évi számadókönyv.) — Item am Sambstag nach Philippi und Jacobi hab ich Wolfgang Boduscher emphangen von *den Jakl Jud von Ofen auf di Söldner* und anders wohin, darum wir in Quitirt habn umb xxxxvj fl. auri. (1443 évi sz. k.) — Item am Sambstag In vigilia penthecosten hab ich emphangen von *der Jakl Jüdin auf dy Söldner* auf 1 Silbrin gürtl VI fl. auri. (1448. évi sz. k.) — Item gelichen von den *Judn awf di Söldner* ijC. fl. (1491 évi sz. k.)

[4] Így mondja az 1475 évi vár. számadókönyv: Von wegen des *Kunigs gab* von *Jacob Jud von Passaw* gelichen 8 fl. auri.

csak zsidónál vették fel kölcsönképen.[1] Királyok s előkelő vendégek Pozsonyba érkeztekor a fogadási és ellátási költségekhez szükséges pénzt azonképen zsidóknál hajszolták fel kölcsönképen. Így midőn I. Lajos király a bajor herczeggel jött, ellátásukra a pozsonyiak 300 forintot fordítottak, melyet kamatokra zsidóknál vettek fel.[2] 1410-ben hasonló eset alkalmából 49 vörös forintot kölcsönzött a város.[3] Akárhány eset volt, hogy a rendes városi kiadásokat sem győzte zsidó-kölcsönök nélkül. Hogy 1440-ben Roedl nevű mészégetőtől a közeli Hainburgból meszet vásárolhassanak, a szükséges pénzt szintén zsidónál kellett felvenni.[4] Nyilván számos egyéb esetekben is a város csak úgy szabadult a zavarból, hogy pénzért a zsidókhoz fordult, mi ezeknek nem csekély hasznot kamatozott.

Még inkább áll ez az egyes polgárokról, kikről úgy a városi végrendeletek, mint a külön zsidókönyv egyaránt hirdetik, hogy a zsidók adósai voltak. A pozsonyi káptalan egyik 1375 évi okiratából kitetszik, hogy néhai Jakab bíró sok adósságot hagyott maga után zsidóknál és keresztényeknél.[5] A zsidóknál levő adósság törlesztésére Jakab fia Miklós[6] 600 aranyforintnyi kölcsönt vett fel Pozsony városánál

---

[1] Item als meine Herrn gen Ofen gezogen, *gelichen von Preuntl Jud* X fl, mondja az 1491 évi számadási könyv.

[2] und die namen wir darum den Juden *umb fünfczehen Hundert guldein*, und die stent nach hewt des Tags ze den Juden auf scheden. *(Dipl. Pos.* I, 819.)

[3] Item ich hab geben *Wolfflen dem Juden* 50 rot gulten minus 1 flor. dy er der stat gelichen hat, da der kwnig vnd dy herczog zu Prespurg sind gewesen. (1410 évi vár. számad. Fejérpatakynál 48. l.)

[4] Item Mandtag nach Invocavit hab ich geben nach des purgermaister geschäfft dem Roedl kalichprener, das wir unter de Juden haben muessen nemen, iiij gulden, ye 1 gulden um 1 ₰ denar wyenenses, dy man dem Roedl kalichprener ken Hainburg geschikt hat, iiij ₰ den. wyen. (Ez évi vár. sz. k.)

[5] post suum obitum *Judeis* et Christianis in multis debitor remansisset.

[6] nobilis juvenis Nicolaus filius Jakus condam judicis Civitatis Posoniensis.

vereknyei birtokrészét adván zálogba.[1] Azon emlékiratban, melyet a pozsonyiak Erzsébet királynénak, Zsigmond császár leányának nyújtottak be, felemlítik, hogy a szegény emberek sokkal adósak a zsidóknak.[2] 1454 jan. 25-ikén kelt levelében Hunyadi László beszterczei gróf maga mondja, hogy ő a maga zálogtárgyainak kiváltására Pozsonyba küldött egyik emberének 10 aranyat adott át.[3] Pantzir Zsigmond 1480-ban Salamon zsidó adósának vallja magát végrendeletében.[4] Kreytzer György is a maga 1485 máj. 19-ikén alkotott végrendeletében Jäkl zsidó adósának vallja magát.[5] Schikh Margit 1489 márcz. 19-ikén alkotott végrendeletében többször említi Yssel zsidót,[6] kinek ő adósa.[7] Zäbuscher Borbála 1493 febr. 3-iki végrendelete értelmében 12 forinttal adós Jakab zsidónak.[8] Haberler István meg 1494-ben ismeri el végrendeletében, hogy Yssel zsidónak 6 forinttal tartozik.[9] Bizonyára nem érdektelen az sem, hogy a városi drabansok és zsoldosok hadi felszerelése, vértjeik, kézíjjaik s egyéb fegyvereik egy része zálogba jutott zsidóknál s keresztényeknél,[10] mit II. Ulászló király meghallva egyik csapatvezére által,[11] meghagyja 1491-ben a pozsonyi tanácsnak, miszerint késedelem nélkül

---

[1] *Dipl. Pos.* I, 550—53.

[2] dy armen lewt awch vil schuldig bleibent den Juden. (*Memoriale.* Lásd *Dipl. Pos.* I, 833.)

[3] pro redimentis nostris quibusdam *pignoribus* florenos decem auri dederamus. (Teleki X, 416.)

[4] Item ainem Juden mit namen *Selmon* bin ich schuldig 1 fl. (*Prot. Test.* I, 178.)

[5] Item dem *Jäckl Juden* verdambten pin Ich schuldig 1 fl. zu Raiten von dem Suntag Jubilate 84. (*Prot. Test.* I, 201. a.)

[6] Yssel Juden.

[7] *Prot. Test.* I, 220. a.

[8] Dem *Jacob Juden* XII fl. (*Prot. Test.* I, 232)

[9] dem *Yssel Juden* bin ich schuldig gelichen gelts VI fl. (*Prot. Testament.* I, 237.)

[10] dieselben *drabanten* und *soldener* in seiner Rotten *alle Ire gereth von Harnasch, armbrusten und sunst ander Ir gerethe* eynes teiles under Cristen und Juden versezt haben.

[11] von unsern *Rottinmeister* und getrewen dem Plewen iszt bey euch in unser Stat Presburg.

adassa ki az elzálogosított hadi jószágot olyképen, hogy a kiváltásra szükséges pénzt teremtse elő. Ezt majd később a városnak megfogja ő téríteni.[1]

A városi polgárok végrendeletei igen gyakran említik a zsidó-könyvet, vagyis azt a hitelesűl tekintett könyvet, melyben a keresztényeknek zsidókkal szemben való pénztartozásaik feljegyezvék. Említve van az magában a zsidójogkönyvben is mint olyan, mely egy keresztény esküdt, rendszerint a zsidó-bíró őrzése alatt áll s melyet csak két (keresztény és zsidó) esküdt jelenlétében lehetett felnyitni. E két esküdt e könyvet pecsétjük alatt zárva tartotta s tartalmának senki ellent nem mondhatott, sem azzal szemben ellenbizonyítással nem élhetett.[2] Eredetileg Franczia-országban hozták használatba a XIII. században, onnan elterjedt alkalmazása Németországba és Ausztriába is,[3] nálunk pedig I. Lajos király alatt jött divatba, s Pozsonyban mint a „gonosz zsidók könyve“ (Registrum perversorum Judeorum) volt ismeretes.[4] Vele némiképen biztosítani kívánták az adós igazát netán való túlkövetelések ellenében. Bár a kamat maximuma meg volt hatóságilag állapítva, mégis vajmi gyakoriak lehettek kölcsönadó és kölcsönvevő között a differentiák. A zálogperek éppen nem tartoztak a ritkaságok közé.[5] A kölcsönvevő érezte, hogy adósságának a zsidó-könyvbe való bejegyzése ő reá

---

[1] Kelt Budán 1491-ben. *Dipl. Pos.* III, 521. Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 26. i.

[2] Lásd fenntebb 301. l. 1. jegyz. és 302. l. 1. jegyz.

[3] Stobbe i. m. 128. l.

[4] Hajnik i. h. *M. Akad. Ért.* V, 214. l. 49. jegyz.

[5] 1376-ban Isak Judeus de *Posonio* et lybka consors eiusdem, filia scilicet quondam Jekel Judei dicti de Marchek pereltek Bazini Sebes fiával Jánossal bizonyos zálog miatt, melyet János még Jekel zsidónak adott volt. Az országbíró előtt a perlekedő felek úgy egyezkedtek ki, hogy dominus Isak Judeus magistro Johanni filio Sebes Octuaginta florenos auri in duobus terminis . . . in presencia Judicis et Juratorum Civitatis Posoniensis dare et persolvere teneatur. *(Dipl. Pos.* I, 583—85.)

nézve előnyös s azért történik még végrendeletekben is hivatkozás és utalás a zsidó-könyvi bejegyzésekre.[1] A tapasztalat mutatta, hogy a tartozás nagysága egyszernél többször vitássá lett a zsidó követelése és az adós tagadása következtében s minthogy a maximalis kamattal a jogkönyv azon adósok hanyagságát kivánta sújtani, kik pénzszerzésnél az alkut megtenni elmulasztották, azért az óvatosabb kölcsönző jónak látta törődni azzal, hogy adóssága és az utána fizetendő kamat híven bejegyeztessék.[2]

Azonban, bármennyire is helyesen volt comtemplálva a zsidó-könyv, az uzsorából előálló veszedelmet vele kikerülni nem lehetett. A kölcsönző zsidóság működési köre még e téren is egyre szűkebbé tétetett. 1434-ben a városi tanács határozatot hoz, hogy egy nő sem adhat férje tudta nélkül zálogot zsidónak s ha mégis ily zálogot ez elfogadna, tartozik azt díjtalanúl kiadni.[3] Mátyás király alattvalóinak javáról, mint mondja, gondoskodni kivánván,

---

[1] 1501-ben: Im *Judenpuch. (Prot. Test.* I, 275. a.) 1505-ben: Tregler Farkas elismeri, hogy a Hanndel zsidónak bin ich schuldig nach lawt des *Judenpuch* iiij fl. *(Prot. Test.* I, 315. a.) 1513-ben: Pruckflegl Farkas irja: Idem Ainem Juden bin Ich schuldig In das *puech* iij flor. *(Prot. Test.* I, 352. a.) És így tovább.

[2] 1487-ben Kochermacher György írja végrendeletében: Vnnd den Juden pin ich schuldig XXVIII fl. in Wien. (t i. in Wiener Werth.) Wie aber die Juden genant sein vnd Wieuil ainen yeden Juden schuld ist *das steet Im Judenpuech geschriben.* Auch bekenn Ich bey meinem gewissen daz ich dass gelt von ainen yeden Juden entnomen hab *da hab ich vorhin mit den Juden ain abred getan mit aufgenomen worten daz Ich wochennlich von ainen yeden gulden geben will III Wiener D. Vnd nicht mer daran* ain yeder Jude wolbenugt hat Vnd nur darauf gelihen haben dass meld ich darumb ob die Juden anders antragen oder lawgnen würden. *(Prot. Test.* I, 211. a.)

[3] Item an sand blasin tag haben der Richtar und der Ratt czu ain Rechten derchant in offner Schrann, *das chain Jud nichz mer chainer frawen auff Phant leichen schol an yrs man wissen,* und ob der Jud dorüber leicht, *so schol er dy Phant umb sunst wider geben.* Anno XXXIIII. *(Dipl. Poson.* II, 275.)

az elzálogosított ingatlanoknak zsidókézre jutásában nyilvános botrányt látva az összes kereszténységre nézve, a pozsonyi polgárok kérésére, úgymint kik az ingatlanoknak: házaiknak, szőlőiknek, szántóföldeiknek és rétjeiknek elzálogosítása által nemcsak maguk, de utódaik is nagy károkat szenvednek,[1] eltiltotta a zsidóknak 1475-ben ápril 28-ikán a kölcsönösszeg elvesztésének terhe alatt a kölcsönadást ingatlan jószágra.[2] II. Ulászló 1503-ban május 6-ikán megújítja e tilalmat, meghagyva a pozsonyi zsidóknak, hogy kölcsönt csakis kézi zálogra s egyéb ingóságokra adjanak, még pedig az e czélból kiküldött polgárok előtt és a kölcsönösszegnek a zsidókönyvbe való iktatása mellett.[3] Ezek nyilván oly intézkedések voltak, melyek kölcsönadót és kölcsönvevőt annál élelmesebbekké tettek. Miként a kereskedésben az árú-zárak a dugárúskodást szülik, úgy szülték a pénzkölcsönvevőknél is a megszorító rendeletek a törvény körén kívűl űzött nagymérvű visszaéléseket, és a visszaélések súlya annál inkább nehezedett magára a pozsonyi polgárságra, mivel Mátyás királynak ama másik intézkedése, melylyel ugyancsak 1475-ben ápril 28-ikán megtiltotta a pozsonyi tanácsnak igazságot szolgáltatni a zsidóknak nem-pozsonyi polgárok ellen,[4] a kölcsön-üzleteket

[1] sunt nonnulli inter vos, qui Judeis ipsis multa bona etiam hereditaria, ut puta domos, promontoria, vineas, agros, prata et similia impignorant, et ultra utilitatem illam, quam ipsi Judei de huiusmodi bonis haereditariis pro tempore suscipiunt, ipsa bona usurae committunt, quae nonnunquam in multis annis redimi non possunt, nonnunquam vero ab haeredum verorum possessione perpetuo alienantur in periculum animae impignorantis et perniciem et extremam miseriam haeredum, et totius christiani populi scandalum manifestum.

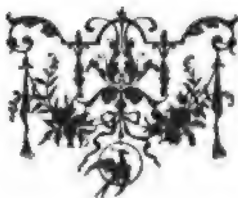
[2] Nos vero, mondja a király, qui subditorum nostrorum utilitati consulere semper consvevimus, nolumus in Regno nostro talia scandala et privata damna inter ipsos subditos nostros quoquomodo suscitari. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban, közölve Hajniknál: *M. Akad. Ért.* V, 239.)

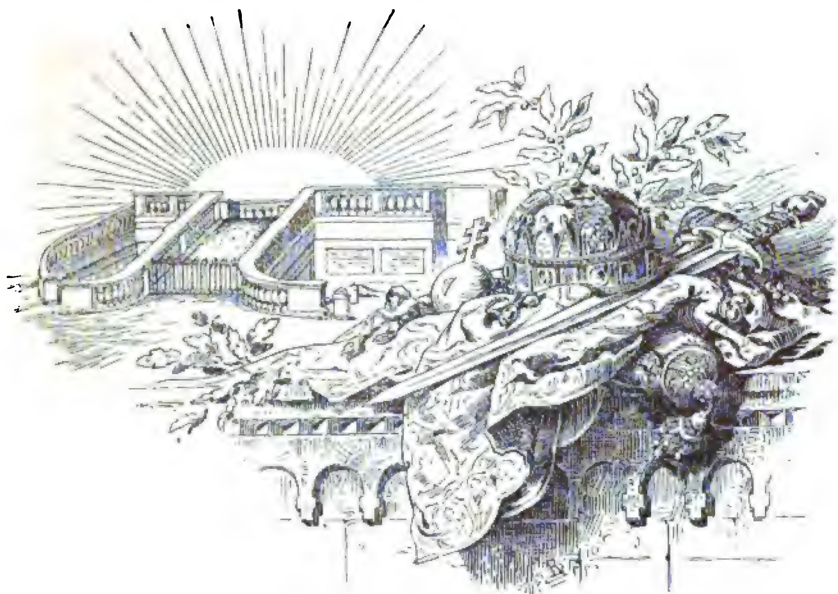
[3] Ered. okirat a pozs. vár. ltban Lad. 20. Nr. 84.

[4] Teleki: *A Hunyadiak kora* XI, 532.

a nagyobb biztonság miatt természetesen Pozsony lakósságára szorította leginkább. Ezért uzsorás kezébe jönni egyre nagyobb szerencsétlenség volt, úgy hogy érthetni, ha polgáraink közül egyik-másik végrendeletében mintegy sorsa iránt hálálkodva s lefolyt élete mindvégiglen megtartott tisztességének mintegy dícséretéűl fennen hirdethette, miszerint ily bajt kikerülnie sikerűlt volt.[1]

[1] Így írja 1498-ban Saurasth János: Item Bekenn auch bey meinen guten gewissen vnd auf mein letzte Hinfart, das ich all mein tag von kainen Juden nicht entnommen hab noch kainem Juden schuldig bin, dess ich got meinem hymlischen vatter danck sage, das er mich von In behut hat. *(Prot. Test.* I, 280.)

27. A már fenn nem levő régi koronázási domb.

X.

A város földesúri haszonvételi jogai. A favágás, gyümölcsszedés, fűkaszálás, kőfejtés, halászat, vadászat, házhely-, építés- és boltnyitásengedélyezés, italmérés és korcsmáltatás joga.

A bíráskodás mellett a város községi szervezetében a *haszonvételi jogok* nagyon fontos szerepet játszottak elejétől fogva nemcsak közgazdasági s pénzügyi, hanem társadalmi és műveltségi tekintetben is. E jogok némelyikei, t. i. a földesúri haszonvételi jogok tisztán a területi tulajdonon alapulnak s természetszerűleg azokat illetik, kiket a terület mint tulajdonosokat illet. E tekintetben nálunk a nemesi jószág jogilag szabatosan s tisztán van meghatározva. Vele a földesúri haszonvételek lényegesen összekapcsolvák, mert annak belső lényegéhez tartoznak.

Addig, míg városunk szervezete még csak tisztán községi volt, a haszonvételi jogok csakis a királyt illették

részint mint a terület földesurát, részint mint az ország fejedelmét. De a haszonvételeket illető királyi illetékesség megszünt akkor, mikor városunk területe megszünt fejedelmi tulajdon lenni. Megszünt pedig akkor, mikor a király adományozás által a maga tulajdonjogát a városnak juttatta. Amint a nemesi donatio, mely eredetileg mindig reális volt, azaz valóságos földadományozással járt, a haszonélvezeti jogokat a nemesre vitte át, úgy vitte át a donatio e jogokat a községi, városi szervezetekre is. Ami a kettő közt külömbség volt, az nem a jogokra s a jogélvezetre, hanem tisztán csak a földbírásra vonatkozik. Az adományozott földet a nemes birtokos mint földesúr bírta. A község vagy város a területet nem kapta, mint a nemes, tulajdonúl, hanem csak a király nevében bírta azt. Ilyképen a nemesi és a városi birtok *bírása* közt csakugyan lényeges külömbség van, de nem a bírásból folyó *jogélvezetre* nézve.

Ennek következtében a város szabadon élvezte a *favágás, gyümölcsszedés, legeltetés, kaszálás, kőfejtés, halászat* és *vadászat* jogát, mert a városi területen levő erdők, ligetek, vizek, rétek, kertek s az ezekben s ezeken tartózkodó állati és növényi termékek a város tulajdonát képezték. Amennyiben a vizek közlekedési pályákúl is szolgálhattak, annyiben szintén beneficium dominale-t képeztek s felhasználhatóságuk azonkép a városi joghoz tartozott.

Hogy a város a maga területén a fenntjelzett haszonvételeket tényleg élvezte, az számos adattal mutatható ki. A városi erdőségekben, akár a hegyvidéken, akár a dunai ligetekben,[1] tényleg vágatta a fát s osztotta ki azt a városi

[1] A városi jogkönyvben említve vannak a *Grünschachen, Wogram, Pfaffenau, Tuerung, Unser frawenschachen* nevű erdők. A Zabosról, Pötsenről, Ligetről és egyéb ligetekről már másutt volt szó. (E mű II. I, 16—20.) Bár ez utóbbiak főleg kertek és gyümölcsösök voltak, úgy mégis tűzifát

polgárok közt azok városi birtokaik nagysága szerint.[1] Mint ma, úgy régen is Pozsony határában a lomb- és tűleveles fák voltak képviselve. A hegyvidéken a vörös vagy erdei bükkfa s a fenyőfa, a Dunaszigetek erdőségeiben a nyárfa, hamvas égerfa, sima szilfa, kőris- és fűzfa tenyészett. Hogy a Dunaszigeteken a tölgy sem hiányzott, azt azon utóhajtások és törzsek bizonyítják, melyek azokon találhatók.[2] Ugyanitt hajdan helyütt áthathatlan sarjerdők is állottak, melyekben a som, mogyoró, ükörke, fekete bodza, kökényszilva, szeder, varjú tövis, kecskefűz s hasonló egyébfélék voltak képviselve. A város polgárait eszerint a városi erdők feles mennyiségű tűzi- és gyújtófával látták el, sőt jövedelmet is hajtottak a városnak.[3] Időnként külön városi bizottság ment ki a levágott s felhasított fa kiosztására. A bizottság kiosztó tagjait „faurak"-nak nevezték[4] s maga a fakiosztás mozgalmas városi esemény számba ment. A fának természetben való kiosztása utólszor 1614-ben említtetik.[5]

és alfát szolgáltató erdők sem hiányzottak itt. Az 1444 évi vár. számadókönyvben olvassuk: It. Auch an den tag hab wir gehat Inn *hubern* IIII. Aribater die peusch gehakt habn, zu stat grabn vnd hab geben yden XII. d. Wien. facit X l. VIII d. wien. — Item auch an den tag In der *Aw* besunder IIII Aribater.

[1] Az 1487 évi városi számadókönyvben olvassuk: Montag, Erichtag, Mitichen vor Anthoni jeden tag 3 taglon, die den weg In die Burgeraw gemacht habn, *als man die Aw austailt,* ainen per 12 den. És: Sambstag nach Anthony, *haben meine Herrn die Aw austailt,* und 5 Halb Wein der Schuester mit Im gefurt, 1 Halb per 2 den. facit 10 den. És: Eodem die sain die Herrn Mathes huetter, Michl list, und Schuestler gen der Burgeraw komen, *als man die austailt hat,* meinen Herrn daselb umb essen und trinkhen, hab ich awsgeben 63 den. und sunderlich ainen schreiber, mit Inn in die burgeraw gangen und der Herrn Nam gelesen, zu *den austailen das Holtz* hab ich geben 12 den.

[2] L. e mű II. I, 16.

[3] 1513-ban: verkaufte holczwerich 9 libr. 5 Sch. 38 d. — 1526-ban Holtzgelt 2 l. és így tovább.

[4] L. fenntebb 64. l.

[5] den 4. Aprilis Alss ain Ersamer Rath Herrn Paul Meier, Georg Eysenreich und ander genanten in den Walt geschikt, *das Holz so man der Burgerschaft austhailt, zu besichtigen,* ist zu ainen früomal aufgangen 1 Thl. 6 Sch. 27 1/2 den. (Ez évi vár sz. k.)

De a városi területen s főleg a dunaszigeti ligetekben nagymennyiségű gyümölcsfák is tenyésztek. Főleg a dió, alma és körte voltak itt szaporák. A díszligetben még ma is hatalmas diófák ontanak gazdag dióáldást. A Zabos nagyrészben ma is egy gyönyörű gyümölcsös, mely tavaszkor fehér virágpompájával, őszkor gazdag gyümölcstermésével igen kedvesen örvendezteti meg a szemlélőt. A középkorban a gyümölcstermés jelentékeny jövedelmét képezte a városnak.[1] Mint a tüzelőfa, úgy került a gyümölcs is a városi polgárok közt kiosztásra.[2]

Miként a fát és gyümölcsöt, úgy fordította a város a városi réteken termő füvet is a maga hasznára. A városi területen a szénakaszálók száma jelentékeny volt, főleg túl a Dunán a ligetekben, hol a talajvíz meg az időnkénti kiöntések a réteket a fűtermésre igen alkalmasakká tették. A városi számadókönyvek több ilyen szénakaszálót említenek, így a Dreschwerten,[3] az Ungerluston,[4] Vajnoron[5] és Főréven.[6] De bizonyos, hogy a Dunaligetek csaknem valamennyijén fűtermő rétek léteztek. Mindezeket egy-

---

[1] Lásd e mű II. I, 16—20.

[2] verlant *Nuss* in der Füss zu passen 6 lon per 7 den., *öppl* und *nuss* zu klauben 6 lon per 4 den. Nachmals *als man die öppl pei Herrn purgermaister austailt,* gebn den tragern, und umb wein 14 den. (1540 évi v. sz. k.)

[3] Az 1450 évi vár. sz. k. szerint: Item hab wir gehat 5 Mader Im *dreschwert,* und hab gebn jeden 24 den.

[4] Az 1457 évi vár. sz. k. mondja: Item hab ich gebn unsern Söldnern ein legl wein zu 4 pint mit in die *ungerlust,* die Hew auf dy wagen habn helfen vassen, und hin haim von den wagen, 18 den. És: Item eodem die hab ich kauft den Czwaien wagenknechten dem Friedrich und dem Pawl 2 par Hantschuech zum Hew laden, per 14 den.

[5] Az 1510 évi sz. k. szerint: Item Erichtag vor gotzleichmambstag als meine Herrn gen *Weinern* sein gefaren, *und das wismat beschawt haben, und austailt ist worden,* hab ich Inn mit gebn pratten fleisch ect.

[6] A *Förév* határában levőket „Fűsar-rétek“-nek nevezték vagy egyszerűen „Füss“-nek. Az 1539 évi sz. k. szerint: die wochen Trinitatis Herr Burgermaister sampt ettlich ander Herrn, vier aus dem Capittl, waltförster, vischern und andern in die *füss* gefarn, gevischt und *daneben das gras austailt,* ist auf gangen umb Rindfleisch ect. 4 Thl. 1 Sch. 4 den.

szerűen „Wiesmad"-nak nevezték s gondos kezelés alatt állottak, amennyiben fel voltak osztva a város, a tanács urak és a polgárok között.[1]

A kaszálófelosztást először még csak az 1416 évi számadókönyv említi,[2] de bizonyos, hogy az már a XV. században is divott. A felosztást maga a város eszközölte, kiküldve e czélra a polgármestert, az erdészeket, a tanács urak közül egyikét-másikát, a hegymestert s olykor a városkapitányt; néha még a káptalan tagjai közül is részt vettek egyesek a kiküldött bizottságban.[3] A kiküldött bizottsági tagokat „fűurak"-nak nevezték.[4] A rétek kiosztását pedig „Ausschnüren"-nek mondták,[5] nyilván azért, mert az egyes részilletékek zsinórmértékkel lettek meghatározva. Aszerint amint a rétek s az azokon nőtt fű vagy széna a várost, a tanácsurakat vagy a polgárokat illették, nevezték azokat „*Statlust*"-nak,[6] „*Herrnlust*"-nak[7] vagy „*Burgerlust*"-nak.[8] A város részint gazdasági, részint közrendészeti czélból számos lovat tartott s ezért a Wiesmad

---

[1] den Ulrich Hawert mit sambt den waldförstern, der Burger wiesmat besicht, *das nyemants unrecht bescheh,* der mader halben, habn In meine Herrn geschaft ze gebn 20 den. (Az 1487 évi vár. sz. k.)

[2] am pfinstag an sand steffentag des heiligen chunig hab ich gebn den Jungen chener XXI d. darumb er hat Wein gegeben *als man das wismatt hat tailt.*

[3] Eritag nach divisionis apostolorum sein meine Herrn Burgermeister Peter Crewtz, und andere Herrn, und 2 Hawer, gasheger und sein geselln, Waltförster Jörig schüstl, awf das wismat gefarn, und Statlust austailt, hab ich umb wein, Semln, pratfisch ausgeben 3 Sch. 18 den. (1498 évi vár. sz. k) Erichtag vor Sanct Veitstag ist herr mert scherer, her haubtman und ander herrn sambt den Perigmeistern *Ins wissmad gefarn vnd die Burgerlust ausgetailt.* (Az 1526 évi vár. sz. k.)

[4] als die *grasherrn* die lust Im wismat austailt habn, nach Inhalt des Register, 3 tag ainen per 28 den. facit 2 Sch. 24 den. (Vár. sz. k.)

[5] den 2. Julii als Herr Burgermeister im Wiesmat *'abgeschniert,* ist au 2 Tisch aufgangen 4 Thl 7 Sch. 27 den. (Az 1587 évi vár. sz. k.)

[6] Az 1492 évi vár. sz. könyvben mint *Statlust in das Rathaws* fordul elő.

[7] Az imént említett sz. könyv egyszerűen *Statlust*-nak mondja.

[8] Az imént említett sz. könyvben mint *Burgerwiesen* vannak említve.

egy jelentékeny része a városi istálló számára volt elkülönítve.[1] De a városi polgárok is számos szarvasmarhát tartottak, mert a házi gazdaság a középkorban városunkban igen el volt terjedve, s ezért a városi Wiesmadból való osztalék nem csekély előnyére volt városi polgárainknak. A városi mészárosok üzletszerűleg tartottak nagyobb mennyiségben élő vágómarhát s a város gondoskodott róla, hogy lakói számára a mészárosok mennél jobb húst vágjanak ki. Ezért a Wiesmadból külön osztalék jutott a városi mészárosoknak.[2]

A rétek lekaszálását kezdetben maguk a polgárok, későbben azonban maga a város végezte fogadva e czélra külön napszámosokat s néha felhasználta e czélra a városi zsoldosokat is.[3] Őszszel aztán a lekaszált Wiesmadot lepörzsölték, mit „leégetésnek“-nek neveztek[4] s mi nyilván a rét termékenyítése czéljából történt. A Wiesmad kiosztásával épp úgy mint a fakiosztásnál is mindig víg lakmározás volt összekötve. A wiesmadi evést-ivást „fűlakomá“-nak nevezték,[5] mely annál vígabban folyt le, minthogy egyes esetekben nők is vettek benne részt.[6] Még csak a XVIII. század közepén szűnt meg e szokás.

---

[1] Item am Erichtag nach sand larentzen tag, hab wir gehabt In wismad 5 Mader, *die Hew den Stat Rossen gemad habn* jedem 24 den. (Az 1449 évi vár. sz. k.)

[2] Mer als meine Herrn Sigmund Goldner ect. hinab in das wismat gefarn sein, und den fleischhakkern den viehoff ausgetailt habn, wein umb 20 den. (1517 évi vár. sz. k.)

[3] Item den Madern, von begen der burgerwiesen zu maen, auf zu vasn, und über ein ander zu slahen, dedi 3 ℔ 40 den. És: Eodem die hab ich gehabt 14 tagwericher, dy der Burger Hey auf die wagen geslahen habn, als dieselb wagen mit Hey zu dem urfar gefurt sein worden zu Notturft der kunigl. Rossen in den wagen den Bischof Kalocsan, ain taglon per 16 den.

[4] den Schuester selb andern, das sy dy burger lust und wismat *preint* haben, dedi ainen per 20 den. (1580 évi vár. sz. k.)

[5] Grasmal.

[6] 22. Juli die Burgerlust ausgetailt, hernach ettlich Herrn und Frawen peim Hopfenbrun ain Jausen gehabt, die gestanden 2 Thl. 7 Sch. 16 den. (1562 évi sz. k.)

Egy város szükségletei között az építési anyag igen nagy fontossággal bír s azért a földesúri haszonvételek sorozatában a *kőfejtés* épp oly anyagi jelentőséggel bír mint a fa, fű és gyümölcs. Mint a birtok nyers terméke a kő a tulajdonos jogához tartozik, ki azt tetszése szerint s szükségleteihez avagy üzletéhez képest kisebb-nagyobb mértékben szabadon aknázhatja. Bár a Pozsony környékén termő kő nem volt alkalmas quader-építkezésekre,[1] mégis a közönséges házak, város- és várfalak, nemkülömben a remplissage-épületek építéséhez, amellett utak készítéséhez és szárazfalak felrakásához igen jól használhatták.[2] Van is nyoma a városi kőbányáknak,[3] melyekben a város mint földesúr dolgoztatott.[4]

Hogy továbbá Pozsony városa a *halászatot* a maga területén szintén földesúri haszonvételként gyakorolta, azt feles számú adatok bizonyítják. A dunai ligetekben és a városárokban külön haltartókban, ú. m. árkokban, vermekben és vészekben[5] halakat tenyésztett a város s itt a halászatot rendszerint, néha nagyobb csődület jelenlétében s zajosabb vígság közt is űzte, nem csekély lakmározás mellett.[6]

---

[1] Lásd e mű II. I, 329.

[2] E mű II. I, 327—329.

[3] E mű II. I, 328.

[4] Zeinigs ausgeben Item vnd habn gehabt dasselbs II. Aribat die mit Scheibtruhn von dem *Steinproch* stain futer geschibn habn, yeden XIIII d. facit XXVIIII d. (1455 évi vár. szám. könyv.) — A következő években pedig ily kiadásokra találunk: *Stainprecher* 102 lib. (1459 évi v. sz. k.) — *Rösler-stainpruch* 36 lib. (1499 évi v. sz. k.) — Auf den *Stainprecher* 26 lib. 17 Sch. 36 den. (1506 évi vár. sz k.) — Auf *stainprecher* 19 lib. (1513 évi v. sz. k.) — Auf *ziegelstain* und *werichstuck* zum statpaw 77. l. 54 d. (1526 évi v. sz k.)

[5] Gruben, Fischgruben, Flachgruben, Holzgruben, Lacken, Paltauf, Füssgraben, Padluken, Antenluken.

[6] Meine Herrn habn *die grubn* in der Aw lassen vischen, dabey gewesen sein Stathawbman wolf wintperger, Niclas Welser, Andree Müllner, püchsenmaister und die vischer. Awf dasselb fischen hab ich awsgeben, umb wein, prott, essich, gewürtz und andre notturft 1 Pf. 18 D. (Az 1492 évi vár. sz. k.) — Item habn wier gehabt pei sand Gothard 2 Fischer Maister, den Andre schifman selbander, *die den Herrn In der padlukhen vischs gefangen haben,* und hab geben yeden ain tag zw iren zewg, paiden 1 ß den. (Az

A fogott halak felosztásra kerültek a város tanácsurai között, részben azonban el is lettek adva.[1]

A halászat mellett a *vadászat* is a városi lakósok egyik nevezetes foglalkozását képezte. Pozsony környéke

1456 évi vár. sz. k.) — Item am Erichtag vor ostern habn *die padlukchen gefischt,* do hab ich mitgeben 8 halb wein, genomen zuschus ain pint, per 6 den. (Az 1459 évi vár. szám. k.) — Nach gescheft Herrn Bürgermaisters, *als die vischer die padlukchen gevischt* haben, damals hab ich den vischern geben 8 Halb Hewrigen wein, die Halb per 2 den. (Az 1478 évi vár. szám. könyv.) — In der *padlukhn* gevischt, in der *Burgeraw,* im *Statgraben,* im *vischgrueben* gevischt, den Fischern 5 lib. 1 Sch. (Az 1499 évi vár. sz. k.) Sambstag nach Margarethe, als meine Herrn *In die padluken sein gevaren, vnd vischen haben lassen,* und ain essen visch gefangen habn, zu ainen vutern ist zu märigst zu den fruestukh aufgangen umb seml stb. 5 Sch. 16 den. (Az 1508 évi vár. szám. k.) — Den 6. Septembris, vor die Herrn des Raths *als die Lakchen Bey der Oedenkirchen* (St. Gothard) *gefischt worden,* zu ainer Jausen aufgangen 2 Thl. 1 Sch. 18 den. (Az 1651 évi vár. sz. k.) — Pfinztag und freitag Nach Omnium Sanctorum, *als man In der Burgeraw die lukhen paltawf gevischt hat,* awfgangen 3 ℔ 2 Sch. 27 den. (1524 évi vár. sz. k.) — Die wochen Galli, zwir in der *flachgruben,* und hernach im *Paltawf,* vill Herrn und frawen mitgewesen, vill Hecht und andre visch gefangen, den Herrn und genannten zwir fisch awsgetailt, aufgangen unkosten 6 Thl. 6 Sch. 18 D. (1571 évi városi számad. könyv.) — Als man die *Anten lukchen gevischt,* zalt 4 Meistern lon zu 1 Sch. 10 d. knechten 3 lon zu 1 Sch. facit 1 Thl. 10 den. (Az 1590 évi vár. sz. k.) — Am Erichtag nach Martini, als meine Herrn *dy laken bey den gärtten haben vischen lassen,* debey sein gewesen Herr Richter, Burgermaister, Herr Hawbman stb. hab Ich In ain Fruestukh gebn 1 ℔ 2 Sch. 18 den. (Az 1521 évi vár. sz. k.) — Als man die *Holzgrueben gefischt hat In der Burgeraw,* darauf ist gangen 1 ℔, dabei ist gewesen Herr Burgermaister, Hawbman und Wolfgang knoll. (Az 1492 évi vár. sz. k.) — Awf begern der Jungen Vorsterin, In Ir krankhait, *habn die vischer In den Statgraben gevischt,* hab ich In zu vertrinken geben 12 den. (Az 1494 évi vár. sz. k.) — Az árokban tenyésztették a halakat: In den *Statgraben,* umb 600 kerphen, das Hundert per 9 krewtzer, thuet 6 Sch. 18 den. (Az 1509 évi városi számad. könyv.) — Téli időben a halaknak megfuladásától tartván, a haltartók jegét feltörették. Erre vonatkozólag írja az 1454 évi sz. könyve: Item eodem die hab wir gehabt in Stat grabn . . . II aribater die grab wan auf eysen, dorich der visch willen, das die visch nicht erstikchen sollen. — Meine Herrn habn den Michel wasserman, und seinen gesellen, den teichknechten angedingt, die *vischgrueben* in der Burgeraw awszutragen, und daraus ain taich zu machen, umb 13 ℔. und habn dieselb arbait ganz volbracht. (Az 1498 évi vár. sz. k.)

[1] 1506-ban: vischgelt 4 libr. 5 Sch. 24 d. — 1513-ban vischgelt 5 l. 6 Sch. 16. d. — 1526-ban: vischgeld 17 l. 5 sch. 9 den. (Vár. sz. k.)

ma is jóhírben álló vadászati vidék de még inkább az volt az hajdan. Ma a Dunaszabályozás, az erdő-, alfa-, és csalitírtás, a ligeti és hegyi erdők részben való parkirozása és sétaútak elkészítése következtében a vadállomány jóval megritkult. Hajdan, mikor a természet szabadabban és korlátlanabbúl érvényesülhetett a városfalak tőszomszédságában, a szárnyas és emlősvad is szaporábban honosulhatott meg a város közelében. A ligeti és dunaszigeti berkek, nádasok, mocsarak bővelkedtek vízi szárnyasokban, főleg a szürke és vetési lúdak, a tőkés kacsák s a kacsák számos egyéb faja, a vízi tyúkok és csibék külömböző fajai említhetők. A mocsarakat sűrűn népesíték be a lábas vagy kócsaggémek, a vörösgémek, a kisgémek, a bölömbikák. A Duna ágaiban vidrák és hódok tanyáztak, melyek ma itt teljesen kipusztultak. A ligetekben a vadmacskák, őzek, földinyúlak; a hegység erdőségében a szarvasok, őzek, rókák, hiuzok, farkasok, medvék, vaddisznók voltak nagyon szaporák. A vaddisznók nemcsak a hegyi erdőségben, hanem a dunai ligetekben és a malomligetben is falkákban tanyáztak. A mezőségen s a hegyek közt a nyulak, ebi borzok, görények, nyusztok, nyestek, menyétek; madarakból a foglyok, gerliczék, fenyves madarak, fűrjek s külömböző vadgalambok tartózkodtak. Érthető ennélfogva, hogy a vadászat igen ingerelte a polgárság vadászat- és kalandvágyát.

E tényekkel szemben mindenesetre felötlő, hogy az 1291 évi szabadalomban némely itt említett haszonvételek mint *kiváltságos haszonvételek* vagyis mint oly haszonvételek említvék, melyek nem a tulajdon lényegén alapulnak, hanem inkább is csak közgazdasági avagy egyéb külső okokból kapcsolvák a tulajdonhoz. Ezek tehát nem folynak közvetlenül a tulajdonúl bírt jószágból, hanem csak különös privilegiumból veszik eredetüket. Ily haszonvételekűl említi az 1291 évi nagy szabadalom a *favágási,* az

építési meg a *halászati* jogokat. A két elsőt illetőleg felmenti III. Endre király a pozsonyiakat minden erdő-, fa- és épületadó alól, melylyel ezelőtt a vadászispánnak lekötve voltak.[1] A harmadikat illetőleg pedig a haszonélvezet csak kétharmadát juttatja a pozsonyi halászoknak, egyharmadát pedig a megyeispánnak.[2] A privilegiumnak ezen intézkedése kétségtelenné teszi, hogy itt tényleg csakis kiváltságos haszonvételekről s nem egyszerű földesúri haszonvételekről van szó. Ennek megfejtését pedig a területi birtokviszonyok szolgáltatják. Tudvalevő, hogy hazánkban a földbirtok jogi természete eleitől fogva a foglaláson alapszik. A szállásföldek képezték a törzsek, nemzetségek és családok ingatlan tulajdonát. De a fejedelmi család ingatlan tulajdona is szállásföldek voltak. E szállásföldeken a családokat és azok tagjait a nemzetségi szervezet megkötötte, úgy hogy csak a nemzetségi szervezetnek felbomlása után vagyis a magyar királyságnak létrejötte után jutottak a családok és egyének szabadon rendelkezési, elidegenítési és végrendelkezési joghoz. A nemzetségi szervezetnek megszünése a birtoknak felszabadulását jelentette a földtulajdonos kezében. A nemzetségi és családi birtokból családi meg egyéni tulajdon lett. Ami előbb el nem osztható és el nem idegeníthető volt, az most a szabad adás, vevés, szerzés és elidegenítés tárgya lett. A fejedelem is kénye kedve szerint adományozhatta az előbb lekötött saját nemzetségi birtokot s e birtokból tetszése szerint szaporíthatta adományozás útján a nemesi birtokot egyes, érdemeket szerzett egyének kezeiben, s az adományozással együtt az adományosra szállította át az előbb őt illető haszonvételi jogokat is.

---

[1] Preterea concessimus, quod racione silve vel lignorum, aut quorumlibet edificiorum, comiti venatorum pro tempore constituto nullum debitum, et nullam solutionem dare debeant. (Endlichernél 624 l. Michnay és Lichnernél 247 l.)

[2] Már közölve fenntebb 11 l. 1 jegyz.

Pozsony területi birtokviszonyai akkor, mikor az első ismert nagy privilegium kelt, már olykép alakultak, hogy a tisztán földesúri haszonvételekhez a király adományozásából (vagy legalább annak szentesítéséből) a kiváltságos haszonvételek is hozzájárulhattak. Már másutt láttuk, hogy Pozsony mai területe hajdan nem volt mind kizárólagos városközségi, hanem részben megyei terület is. E megyei területen tehát a haszonvételi jog nem volt a város, hanem a király, illetőleg a megyehatóság kezében s a város csak úgy juthatott e területrészeken a regáliák élvezéséhez, ha erre külön királyi privilegium által jogosítva lett. Van eszerint helyes értelme a nagy privilegium fennt érintett hármas határozatának. A város 1291-ig nem a saját területén levő erdőségekben űzött favágás s nem a saját területén folyó vizekben űzött halászat után fizetett a vadászispánnak pénz-, s a megyeispánnak hal-adót, hanem csakis a vadászispán és a megyeispán joghatósága alá tartózó területeken gyakorlott favágás és halászat után. Ily kiváltságos haszonélvezetekhez a király olykor a várost nem tőszomszédos, hanem távolabbeső megyei területeken is juttatta, amint azt egy 1372 évi okirat is bizonyítja. László apuliai herczeg s Magyarország nádora levelet intéz a pozsonyi tanácshoz felszólítva azt, hogy a borostyánkői várnagynak mutassa be azon oklevelet, mely a pozsonyiakat a borostyánkői *királyi erdőben* favágásra feljogosítja. Erre a bíró s esküdtek megjelentek a pozs. káptalan előtt s kijelentik, hogy ezen oklevelet nem merik Borostyánkőre küldeni, de felszólítják a várnagyot, hogy jőjjön el maga Pozsonyba s nézze meg itt az oklevelet. Ám a várnagy kijelenti, hogy ő Pozsonyba nem megy, de küldjék el az oklevelet, mit ha nem tesznek, azon erdőben a pozsonyiaknak a favágást meg nem engedi.[1] Ez oklevélből tehát kitünik,

[1] *Dipl. Pos.* I, 423—25.

hogy Pozsony lakóssága királyi privilegium erejével a távolabbi borostyánkői erdőségekben is bír haszonvételi jogokat.

Hasonló kedvezményben részesíti 1430-ban Zsigmond király Pozsony egyik külvárosát, Újvárost is. Tekintetbe véve ugyanis azon károkat, melyeket e külváros lakóssága házaiknak a város erődítése érdekében tett lerontása által szenvedett, egyéb kedvezmények mellett megengedi annak, hogy a *pozsonyi várterületen* marháik számára a várnagy kijelölése szerint, minden évben, két kaszállóra való szénát használhasson. Egyszersmind fát is vághat házaik építésére és tüzelésre a *pozsonyi várhoz tartozó szigetségen* a várnagy tudtával és engedélyével. Meghagyja a főispánnak, a várnagyoknak s a régi Pozsonyváros lakósságának, hogy az Újváros lakóit e szabadalom élvezetében ne zavarják.[1] E jogot még későbben, 1454-ben V. László király is megerősítette Pozsony-Újvárosnak.[2]

Míg földesúri területen a város halászati jogát szabadon gyakorolhatta, azalatt annak gyakorlása nem-földesúri területen csak feltételes volt. Tényleg látjuk, hogy az 1291 évi privilegium alapján a város a következő századokban is csak bizonyos szolgálmányok mellett gyakorolja a megyehatósággal szemben a halászati haszonvételt. A XV. században város és főispán között viszályok forognak fenn a halászok ügyében, melyek időnként nagyon kiélesedtek, úgy hogy támadások, harczok, vérengzések támadtak a czivakodó felek közt, mígnem végre 1506-ban a visszás állapotok megszűntetése végett a város és Sárkány Ambrus pozsonyi főispán között békés egyezség jött létre, melynek értelmében minden halászmester tartozott heten-

[1] Kelt Pozsonyban in festo beate Dorothee virginis et martiris Anno 1430. (*Dipl. Pos.* III, 129—131.)

[2] Kelt Prágában 1454. (*Dipl. Pos.* III, 128—132.)

ként pénteken egy tál halat a várba szállítani. Amennyiben a halászmesterek a beszolgáltatandó halak nemei iránt a vár intézőjével meg nem tudnának egyezni, az esetben a tál hal 16 filléren megváltható.[1] Kisebb halak és rákok valamint a vizák és egyéb legnagyobb fajtájú halak után mi adó sem jár. Ha a halakat kocsin hozzák be a halászok a városba, az esetben minden egyes kocsi után két halat tartoznak a várnagynak (a főispán részére) átszolgáltatni. Ha a városba hozott halak a piaczon el nem kelnek, hanem vízbe téve tovább tartatnak, akkor a várnagy utánuk 8 fillért kap s azután a halak minden további tartozás nélkül adathatnak el. Egyébként a pozsonyi polgárok az egész főispáni vagyis a megyei területen szabadon halászhatnak.[2] Később is a halászmesterek a pozsonyi főispánnak a halászati jogért évi bért fizettek és a halászatot maguk gyakorolták a főispán teljes kizárásával. Szóval ezentúl a város a halászatot mint regáljogot teljesen gyakorolta.[3]

Ami a halászokat, mint iparos egyesületet illeti, leginkább még csak az 1511 évi szabályrendelet igyekezett viszonyaikat és foglalkozásukat szabályozni.[4] E rendelet

[1] A hal-fajok iránt a városi számadókönyvek tájékoztatnak. Ezekben olvassuk ugyanis a kiadási tételek közt: für einen *Hussen* 3 libr. 3 Sch. 10 den. (1434 évi sz. k.) Der k. maj. halben tayl die Gaben 500 lib. dann: *hecht, krebsen, ruttn, sindln,* habern, wein 41. l. 16 Sch. 47 d. (1499 évi vár. sz. k.) Samstag nach Egidy der genedigsten frauen kunigin *karpfen, hechten, pratvisch, schill, zindl, ruttn* und andre geschenkt 117 lib. 38 Sch. (1526 évi v. sz. k.)

[2] Pozs. vár. ltb. Lad. 60. Nr. 179.

[3] V. ö. Királylyal i. m. 118—119. ll.

[4] E rendelet megvan a pozs. vár. ltban L 60. Nr. 179. Onnan kiadta Király i. m. 443—445. ll. Kolosvári s Óvári IV, 52—54. A rendelet kelt: Anno Domini Millesimo Quingentesimo vndecimo. Montag nach palmarum haben die hernach benanten herrn des Rats Als nemblich her hanns lachenperger die Zeit Richter, her fridrich foyt Burgermaister, her Jacob aygner, her Wolfganng forster, Caspar leopold, hanns Klee, Pongratz Ruthnstok, wolfgang dorner, mert Mettmark, Georg Eker, Steffan Marstaller, Hanns aychinger, Jacob Korbler vnnd Steffan haymer Diezeit statschreiber dise nach beschriben Artikl zwischen den Maister vischernn, vischkhewffln vnd aygen Rewschern gemacht vnd geordent wie hernach volgt.

határozott külömbséget tesz *halkufárok* vagyis halak puszta eladásával foglalkozók (visch khewffln), *halászmesterek* (Maister vischern) és *önálló varsások* (aygen Rewscher) között. Ez utóbbiak kizárólag gyakorolhatták a halászatot, amazok csak elárúsíthatták azokat a piaczon. A terület, melyen a halászatot a mesterek űzték, részint városi, részint váruradalmi volt. Ez utóbbi kibérlés mellett állott a mesternek rendelkezésére.

A szabályból kitetszik továbbá, hogy hajdan a pozsonyi vizekben halászó mesterek *rekesztő halászatot* vagyis a halászatnak azon nemét űzték, mely a vízben állandóan tartott fonadékok: czégék, vejszék és varsák segítségével történt, tehát a mozgó halfogó szerszámokat kizárta. A czégék alkalmazásánál a halat a külvízből az elrekesztett víztartóba juttatták. A vejszék kosáralakú fonadékokból állottak, melyek tekervényes labyrintot képeztek a vízben s a halakat kelepczébe juttatták. A varsák gyékényből vagy fűzfavesszőből fonott hosszúkás kosarak voltak, melyekbe egy-egy tölcséralakú külön fonadék nyilott be. E kosarakba is a hal úgy jutott, hogy azokból a kiútat már nem találhatta. A rekesztő halászat ez utóbbi neme divott a pozsonyi halászoknál s a szabályrendeletben előforduló Reuszeug és Reuser kifejezések mindig varsáról és varsászati halászról értendők.[1]

A szóban levő halászati rendszabály megkövetelte a halászmesterektől, hogy ők a maguk tulajdon varsáival bírtak legyen. Ezek egyikének a városi területen, másikának pedig a bérelt vizekben kellett elhelyezve lennie. Régi szokás és gyakorlat szerint minden varsásnak a maga külön csolnakával és vitorlás csolnakával is kellett bírnia, s a halak adás-vételében egyenlően részt vett a halász-

[1] Minderről tüzetesen olvashatni Herman Ottó jeles könyvében: *A magyar halászat könyve* 150—160. ll. és Királynál is i. m. 197—198. ll.

mesterrel.[1] Saját csolnakával a halászmester nem mehetett halvételre, csakis a máséval.[2] Csak kegyelemből s kivételesen engedte meg a városi tanács négy varsásnak, Undhalben Györgynek, Schwartz Istvánnak, Polan Vinczének és Bogramer Mihálynak a halászat önálló űzését, amely jog csak őket magukat illette s nem szállott át utódaikra.[3] Ezek az önálló varsa-halászok varsával, csempelylyel és horoggal is halászhattak.[4] Azon idő alatt, hogy halászszerszámaik a vízben voltak, halak adás-vevésével nem foglalkozhattak. Ezt csak akkor tehették, mikor halászeszközeik már kikerültek a vízből.[5] A halászatra kibérelt vízben a nem önálló varsa-halász csakis jogosított halászmesterrel halászhatta annak saját varsájával a halakat fél nyereségre.[6] A halkereskedők nem bérelhettek vizet, hanem kizárólag haleladással foglalkozhattak s a hol a mesterekkel együtt űzték a haleladást, ott a régi szokás szerint kellett eljárniok. A halászmesterekkel társaságba is léphettek.[7] A halkereskedők saját tartójukban nem tarthattak

[1] item Annfennklich, sollenn die Maistern vischer Ire aygen Rewscher habn, nemblichen ainen auff der statgrundt, den andern auff den bestandt wasser, die selbigen halten nach alter gewonhait vnnd herkhomen Ir Jedem ein Zulln vnnd darnach ein segn zulln. Die selben Reuscher mugen tailhaben mit den Maistern Im vischkauffen.

[2] item, Zum andern, solln die Maister nit aygen Zulln haben auff denn vischkauff, aber mit der anndern Zulln ainer mag er aussfarn visch ze khauffenn.

[3] item, Aus guetigkait vnnd posser ainigung hat ain Erber Rath zugebn vier aygen Rewschern mit namen Georg vndhalbn, schwartz steffl, vicentz polan vnnd Michel Bogramer die selbigen aygenn Rewscher ze sein nur Ir lebtag, ober furan khainer mer, vnd solln sich also haldenn. Es ist auch der schwartz Michelin In aller mass als denn obbeschribn vier Rewschern doch nur Ir lebtag zuegebn.

[4] item, am ersten sollen sie alles zeugss zw vischen abstenn, alain mit der Rewschen tawpper vnd leinberg.

[5] item, Zum Anndern solln sie nit vischkewffeln alldieweil sie Iren Zeuch in den wasser habn, so sy aber kain Zeug Im wasser haben, mogn sie noch notturfftn vnnd als sich gepurdt vischkhewffelnn.

[6] item, wo derselben Rewscher ainer ain bestanndt wasser hat zw Rewschwerch vnd grossem Zeug, mag er die Maister bitten vnd begruessenn, das sie Ims mit Irem Zeug vmb die helfft vischen.

[7] item, Die vischkewfl sollen khain

idegen halakat, hanem csakis a czéh haltartóiban, amint ezt a régi szokás magával hozta.[1] A szabályrendelet két esküdtet bíz meg ott a felügyelettel, egyet a mester s egyet a halkereskedők soraiból. Ezek tartoztak ügyelni arra, hogy a halakat a városból el ne vigyék, nehogy a lakósok halak nélkül maradjanak. A halkivitel a polgármesternél bejelentendő. Ha a halaknak titokban való kivitelére az esküdtek szemet húnytak, akkor ők a tanács belátása szerint bűnhődtek, attól pedig, ki a halakat kicsempészte, elkobozták a halakat s ezek két harmada a kórházba jutott, egyharmada pedig a városbíróé lett.[2] Senki sem vehetett halat idegentől a város határától számított 1 mértföldnyi távolságon belűl. A városba hozott idegen halat, ha a lakósok közt vevője nem akadt, kínálja árúsa vételre először a halászmesternek s aztán a halkereskedőnek. Akit 1 mértföldön belűl halvevésen rajta kaptak, az elvesztette halait.[3] A kibérelt vizeket a tanács tudta és beleegyezése nélkűl a

---

bestandt wasser haben, Sonnder sich alain des vischkewffln betragn vnnd wo sy vnnd die Maister zw sam stossen an aine vischkauff, solln sy es haldn wie es vonn alter her khomen ist, mogn auch mit den Maister vischern geselschafft habn wie vor Zeitn, vnnd wie vern sy nach vischenn farn solln oder auszieclien, ist vnttn v'ordent.

[1] item Die vischkewffl solln khainen frömbdn visch In ire geschir setzn, Sonder In das Zechgeschir, wie es dann vonn alter her khomen ist.

[2] item, Es ist betracht worden, das Zwenn geschworn solln sein, ainer vnnder denn maisternn vischern, der Annder vnnder den vischkewffln, die solln auff sehn habn, das man khain visch hinwek fur, sonder vor dem Burgermaister ansagn, damit die stat nit nachtail leid, oder abganng gewinn an vischen, ob aber dieselbn geschworn haymlich vorhenngten visch wek ze fuern, solln sy nach erkanntnuss der herrn gestrafft werden vnnd der, der die visch hinwek furdt sovil visch, so man In mit ergriff, die zway tail In das spital vnnd denn drittn tail dem Richter verfalln sein

[3] item, das kainer vnnder einer meilwegs visch kauff, ob aber ein frombder visch her bringt, sol er drey suechung vail habn, so er solh visch nit verkaufft, sol ers die maister alsdann ob er nit lenger bleiben wolt anfeilln, ob aber die maister solh visch nit kauffenn woltn, mogen es alsdann die vischkewffl khauffenn, ob aber Inndert ainer ergriffen wurde, der da visch vnnder einer meilwegs kaufft, sol die visch In massen wie obn begriffn ist verfalln sein.

bérlők el nem folyathatták, ha ez pedig mégis megtörtént, akár elvezetéssel, akár pedig a varsák kihúzásával, az esetben a tanács a régi varsákat vagy új varsákat tartozott újból beállíttatni.[1] Olyan halat, melynek nem volt meg a meghatározott súlya, darabokra felvágni nem volt szabad. Darabszámra s mérlegelés nélkűl sem volt szabad azokat eladni. Aki ez ellen vétett, az a tanács belátása szerint bűnhődött.[2] A halászmesterek kötelesek voltak a tanács meghagyására a város számára halászni.[3] A halászmesterek, halkereskedők és önálló varsások gondoskodni tartoztak arról, hogy minden bőjti napon elég hal kerüljön a piaczra. A kit rajta kaptak azon, hogy a víz partján adott el halakat úgy hogy ezáltal a piaczon halhiány támadt, az a tanácsurak belátása szerint lakolt.[4]

Az 1291 évi privilegium nem tesz említést a vadászatról, mi annál feltünőbb, mivel szó van benne a vadászispánról. E hallgatás kétségtelenné teszi, hogy a vadászat a városnak csak annyiban képezte haszonvételét, amennyiben polgárai a városi területtulajdonon tetszésük szerint vadászhattak, nem azonban azon a területen, mely királyi vagy megyei területet képezett. E területen csak úgy

[1] item, das sy die bestanndt wasser ann willn vnnd wissen Eines erbern Rats In khainen weg lassn oder Rynnen, geschech aber sulches vnnd nemblich durch ableibung oder wekh ziehn der obbemelten aygen Rewscher, mogen die hern die oder ander Rewscher In voriger mass vnnd form lassen angenn vnnd widerumb einsetzn mit allem Zeug wo sy vor d'gewant haben ze vischen.

[2] item, das auch kainer visch schratn sol die dy Recht mass nit habn Es sol auch khainer an dy wag visch stukweis hingeben, ergrifft man aber ain daruber, der sol gesthrafft werden nach Rat vnnd erkenntnuss der Herrn.

[3] item, die maister vischer solln albegen gehorsam haldn wenn In die herrn ansagn, gemainer stat ze vischenn.

[4] item, das ein Jeder maister vischkewffl oder Rewscher alle vasttag darnach dann verhanndtn ist visch genug auf denn markt herein trag, ob aber ainer ergriffn würdt, vnnd die visch bey dem wasser vorhielt, dardurch an den markt abganng mocht sein, sol der selbig gestrafft werden nach erkanntnuss der Herrn.

vadászhattak volna a pozsonyiak, ha mikép a favágásnál és halászatnál történt, kiváltságos jogélvezetet kaptak volna. Ám épp erről nincs szó az 1291 évi privilegiumban, miért is kétségtelen, hogy a vadászispán és a megyei főispán hatósága alá tartozó földeken, réteken, erdőkben és berkekben a vadászati jog királyi és megyei volt. Szóval itt kezdetben a forestis venatio dívott s adatokkal is kimutatható, hogy V. László király a Dunántúl és a Dunaszigeteken levő ligetségekben vadászatokat rendezett.[1] Utóbb azonban a forestis venatio-ból mindtöbb a város jogába ment át. A XV. és XVI. századokban már maga a város gyakorolta a vadászati jogot, úgy hogy a XVI. században a forestis venatio-ból már semmi sem volt fenn. 1512-ben György pécsi püspök arra kéri a várost, engedné meg, hogy a pozsonyi főispán emberei a város területén vadászszanak,[2] mi világosan bizonyítja azt, hogy a főispán kezéből akkor már e jog kiveszett s a város kezébe ment át.

A városi tanács tényleg az egész középkoron át nagyobb szabású vadászatokat rendezett is az egész környéken. Ezekre meghívta a tanács tagjait s kívülök meghívott ezekre idegen vendégeket, magát a királyt is.[3] A meghivások külön bemondó által történtek, ki a vadnak felhajtására és űzésére szükséges hajtókat is összeterelte, velök a gyülekezési helyet tudatva.[4] Az utak karban tartására s helyreállítására, a bozótos helyek kitisztítására külön munkásokat fogadtak fel,[5] a Dunán s annak számos ligeti vadágain való át-

---

[1] Király: *A pozsonyi nagydunai vám és révjog története* 41. l.

[2] U. o. 67. l.

[3] Az 1499 évi vár. számadókönyv kiadási tételei között előfordulnak a következők is: auf des K(unigs) *gaid* 11 lib. 17 Sch. 96 den. Schiffung am urfar 13 lib. 6 Sch. 26 denar, *gaid* vnd *Jagn* s. M. 2 libr. 2 Sch. 18 den.

[4] Az 1543 évi sz. k. szerint: zalt den klingshirn, von wegen des *umbsagens auffs giädt* durch den ganzen winter 5 Sch.

[5] Item und habn gehabt besunder In der Stat Aw 12 aribater, *die den weg gemacht habn zum gejog* per 12 D. (1454 évi v. sz. k.)

hajózásra külön csolnakosok és halászbárkások voltak kirendelve.[1] A szükséges vadászebeket a városházán tartották.[2] A vadászatra való megindulás, mely víg és zajos volt, az egész várost felverte csendjéből, mert dallal, kürtfuvással és sípolással indultak útnak. A kellő jóhangulatot megfelelő poharazással készítették elő.[3] Maguk a vadászó urak részint lóháton, részint kocsin indultak el a távolabbra eső lesekre.[4] A vad elejtése és kézrekerítése részint lövés, részint pedig hálóbakerítés által történt.[5] Olykor aztán a vadászati zsákmány oly jelentékeny volt, hogy ma szintén hihetetlennek hangzik. 1467-ben például 98 medvét lőttek.[6] Az elejtett vadat a tanácsurak maguk közt megosztották[7] avagy az általuk adott lakomákon elfogyasztották.[8] Mindazonáltal egyszernél többször vételekre is rászorult a város, ami mutatja, hogy az urak dolga még sem engedte meg bármikor a vadászat élvezését.[9]

---

[1] Den *vischer knegten* 2 tag, Herrn Richter wolf knoll, und andre Herren zu dem gaid in der Burgeraw hinüber und herüber ainen per 16 D. (1494 évi vár. sz. k.)

[2] Den *Huntten* umb strab geben 23 D. mondja az 1509 évi vár. sz. k.

[3] Item hab ich gebn den *Jagdlewten* mit in kromerperig wol auf 18 person menschen umb prot und umb wein 77 D. (1454 évi v. sz. k.) Als dy gejadlewt khomen sein, dy von der obern gassn, und auf schöndorffergassen, habn getrunkhen 30 Halb wein. (1511 évi vár. sz. k.)

[4] Item in die luce evangeliste Als meine Herrn An Jaid *gefarn und geritten sein,* hinab in die Burgeraw, den lewtten awffgaugen 32 Halb wein 3 Pf. 20 D. (1511 évi vár. sz. k.)

[5] Item hab ich gebn 4 geselln, umb essen, und umb trinkhen, das die 100 Sailin garn dar In gestrickt haben, di dy Herrn kauft habn zum gejaid und zum lan 24 D. És: Item hab ich gebn den Mert *Sailer* von Tulln umb *ain Necz* zum hohnzeug, nach des purgermaister gescheft zum Gejad zu Hundert klofter 8 Pf. D. (1454 évi vár. szám. könyv.)

[6] Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877 évf. 177. sz.

[7] Eodem als man den Hirschen auf den Rathaws awsgetailt hat den Herrn, umb 7 Halb wein 21 D. (1511 évi vár. sz. k.)

[8] Így olvassuk az 1494 évi vár. számadókönyvben: Meine Herrn haben Herrn Hawbritz ein Erung getan, mit ainen mal zu tisch gehalten, daselbs awsgeben um prott, wein, Koppawner, *Rebhiener,* pfeffer, mandl, Reiss, Saffran, Ingewer, Negl, visch, *wildpret,* krawt, Sweinfleisch, wuerst ect. 3 Pf. 1 Sch. 7 D.

[9] Így olvassuk az 1482 évi vár.

Amint a jogok mindenütt, úgy Pozsonyban is az eddig említett haszonvételi jogok fontos közgazdasági, jövedelmi és culturális tényezők szülőokaivá lettek. A halászati jog gyakorlása az ipar egy igen tekintélyes osztályát szólítja létre: Pozsony egy egész külvárosa csupa *halászokból* áll össze. Ez az *Újváros,* mely a vödriczi kapu előtt a Duna felé külön telepet képez. Az 1439 évi városi telekkönyv itt már 20 háztelket sorol elő,[1] úgy hogy az egy-egy telken lakó család tagjainak számát ötre téve, már is egy 100 főnyi halásztelepre kell következtetnünk. De tényleg a halászok száma ennél jóval nagyobbra tehető, mert bizonyos, hogy egyes halászcsaládok a Vödriczen, s a Duna-utczában is tanyáztak. Ily jelentékeny szám kétségtelenűl nagyon jelentőssé tette a halászati iparágat, élénkítette a helyi s a vidéki piaczokat s nem csekély mérvben folyt be a városi közjövedelmek szaporítására. Másrészt tudjuk, hogy az erdő haszna a szükséges erdőművelésre is késztette a várost. Nemcsak a városi erdészeknek szolgálatban tartása, hanem egyes direct adatok is bizonyítják azt.[2]

De városi jogot képezett továbbá a városi területtel való rendelkezés is, eszerint tisztán földesúri haszonvételt a *telek* és *házhely kiosztása,* a házhelyen való *építés* és az épületben való *boltnyitás* engedélyezése. A telek és házhely

számadókönyvben a következő kiadási tételt: *vasshene* und *vashan, droschl, umbstl,* visch, semlein, *rebhuener* 25. l. 6 Sch. 2 d.

[1] Az egyes háztelkek tulajdonosai ez évben: wl vnger, Jorg tompatörl, hennsel hainreich, Jorg Spies, Toman Rueppl, Stephan Vnger, Katherina Kuchaus, Peter franckh, Peter guldinger, mert Karer, hanns guldinger, Toman dawchimneppel, Jorg polcz, michel swarcz, Peter pehem, Mathes schrembl, Andre hartman, Wernhart Kurcz, Hans Nauferiger, peter hergel.

[2] Item hab wir gebn den jungen larenzen und den Ulrich Nusman, das di klainen Tannen aus Piperspurg gegraben habn, und di haim tragen habn und gesazt habn In dreschwert, jeden 20 den. (Így az 1445 évi vár. sz. k.)

kiosztása a városban és határában nyilván nagyon fontos hivatalos eljárást és joggyakorlást képezett. Olykor az huzamosabb időt is vett igénybe s a telkek kimérésében ugyancsak az Ausschnüren-t alkalmazták.[1] A város határában földdombok emelésével jelölték a kimérést, de e fáradsággal természetesen anyagi előnyök is állottak összeköttetésben. A telekbér szedése tulajdonképen a telek felett való földesúri haszonvételen alapult, a telekbér pedig a városnak egy jelentékeny jövedelmi forrását képezte.[2] Ugyanez áll az építési és a boltnyitási engedély-adásról is. Ezekkel is megállapított taksák voltak összekötve.[3] Azonkívül oly ellenőrzés, mely közrendészeti, gazdasági meg tűzrendőri szempontból felette szükségesnek bizonyult. E jog erejénél fogva tagadta meg a város a helyben lakó zsidóságnak a boltnyitást. Mint Budán, úgy kezdetben nálunk is a zsidók csak a Zsidó-utczában árusíthatták el külömböző árúikat. Későbben azonban már engedélyt adott a zsibvásár megtarthatására s tudjuk, hogy e vásár színhelye a mai Batthyán-tér volt.

Ugyancsak a földesúri haszonvételi jogra vezethető vissza a *húskivágási* engedélyadás is. A város 1376-ban adta ki a mészárosmesterek czéhszabályát, mely szabatosan állapítja meg a mészárosok teendőit és jogait.[4] Számukat

[1] Az 1540 évi vár. számadókönyv szerint: Pfinztag post Bartholomei, in peisein der Herrn, ettlicher genannten, und der gemain, pergmaister, waltförster ect. hat Her Burgermaister 11 tag nacheinander, die Hauslust in der stat und vorstätten, durchaus ausschnüeren, auszaigen und hauffen aufwerffen lassen, ist aufgangen 37 Thl. 5 Sch. 16 den.

[2] A városi számadókönyvek bevételi rovataiban rendesen előfordul, úgy amint azt a városnak beszolgáltatták. Így például 1506-ban: Zünsgelt 14 libr. 4 Sch. — 1513-ban: zinssgelt 18 l. 2 Sch. 10 d. — 1526-ban Zinsgelt 22 l. 2 Sch.

[3] Folyton találkozunk velo a számadási könyvekben. 1434-ben: Kauf- und purgerrecht 30 libr. 28 d. — 1448-ban: Kaufrecht der stat 1 fl. Wien. 6 libr. 4 sch. 11 d. — 1459-ben: Kaufrechte 5 fl. W. 4 l. 6 s. 13 d.

[4] *Ordnung der Pressburger Fleischhacker von 1376.* Pozs. vár. ltban, a legrégibb jegyzőkönyvnek 1350—1390

mindössze 28-ra állapította meg, s ezek mindegyikének volt külön mészárszéke.[1] Marhájukat a Csallóközből és a Vágvidékről szerezték be s azokat eladás végett a városból kihajtani nem volt szabad, mert azokat városi fogyasztásra kellett tartaniok,[2] nyilvánvalóan azon czélból, nehogy míg a kövér s húsos jószág a külföldre jutna, az alatt a város lakóssága kényszerítve legyen hitvány hússal táplálkoznia. Az ezen tilalom ellen vétő mester marháit, akár sok, akár kevés a számuk, letartóztatták, s aztán a város szükségéhez képest a tanács belátása szerint kiosztották, a mestert azonkívűl 10 font fillérből álló bírságra itélték, melyből a tanács egy fillért sem engedhetett el.[3] Senki sem tarthatott mészárszékében romlott húst, ki ezt tette, annak vissza kellett a vevőnek a vételárt térítenie, azonkívűl még külön 72 dénárnyi bírsággal sújtották őt. A kellő ellenőrzés végett a húst a mészárszék előtt kellett tartani s megszemlélésével két felesküdt mészárosmester volt megbízva.[4] A hitvány húst elkobozták s a kórháznak

évek közt irott maradékaiban. Kiadta Michnay-Lichner: *Ofner Stadtrecht* 79—80. ll. Kolosvári s Óvári IV, 4—6.

[1] Nota Anno dni M-mo CCC-mo LXX-mo sexto, daz daz der rat vnd arm vnd reich, die ganze Gemayn daz gemacht vnd erfunden habent, daz *acht vnd zwainczich maister fleischhakcher vnd acht vnd zwainczich fleyschpenkche sullen sein in der Stat ze Prespuerch,* vnd die ir maisterschaft sullen haben in solichen punden, als hernach geschrieben stet.

[2] Dez ersten, daz man nicht Rynder auz treyben sol, waz in der Schutte sey vnd zwischen hie vnd dem wage; vnd dieselben Rynder sol man hie pey der Stat vertuen.

[3] Vnd welicher fleischakcher der wer, der Rindor auz tryeb vnd wuerd domit begriffen, ez wer wenich, oder vil, daz sol man im nemen, vnd sol iz zu der Stat geben, wo sein not sey, nach der purger Rat. Ob er denne hin chem domit, vnd wuerd dez vberwert, so sol man vachen vmb zehen phunt phenninge, vnd sol im einen phening dar auz nicht lazzen, vnd sol sew zu der Stat geben nach der puerger Rat.

[4] Ez sol auch nyemant in seiner panch phinnastez fleisch vail haben, man sol iz vor den penkchen vail haben her dan her; vnd welicher maister phynnastez fleisch verchaufft in seiner panch, vnd wem ers verchaufft auz der panch, dem sol er sein geld widergeben, vnd sol zwen vnd Sybenczich phenninge geben zue der Stat.

juttatták. A mesterek egyszersmind hűségükre fogadták, hogy mindent a város lakósságának javára fognak megtenni.[1] Reggel a kilencz órai második harangozásra tartoztak a mészárosok mészárszékeiket kinyitni, húsukat a megállapított árak mellett kirakni s mindenkivel tisztességesen bánni. Az ez ellen vétők 72 dénárnyi pénzbírságot tartoztak a város javára fizetni.[2] A szent estén, vagyis a karácsonyt megelőző bőjtnapon ideje korán tartozik minden mester mészárszékét kinyitni, hogy az emberek karácsony ünnepére magukat a szükséges hússal elláthassák. A mely mester ez ellen vét, ugyancsak 72 fillérnyi bírságbűntetés alá esik.[3]

Királyi kisebb haszonvétel lévén a mészárszéktartási jog, természetes, hogy a húskivágást nem tekintették a mészárosok kizárólagos jogának. E tekintetben a város szabadon és tetszés szerint intézkedett mint földesúr s a hús kivágását másoknak is megengedte bizonyos megszorítások mellett. Így megengedte, hogy országos vásár idején bárki árúlhasson húst. Nagypénteken reggeltől 9 óráig, nagyszombaton és nagyszombat estéjén szintén mindenki szabadon árúlhatott húst.[4] A Sz. Márton napja és a farsang közt levő időben ugyancsak bárki árúlhatott füstre való egész

[1] Also daz iz die zwen gesworen maister sullen beschawen, vnd ob er denne Schelmiges viech slecht, daz sol man im nemen vnd sol daz in daz Spitol geben armen lewten. Auch habent die maister verhaizzen mit iren trewen, daz si daz bewaren wellen, was armen vnd reichen der Stat ze Prespuerch nuecz vnd guet sey.

[2] It. vnd auch wan man zue dem anderen mal None lewt, so sol ye der maister sein fleischpankch auf tuen, vnd sol fleisch vail haben mit zuchten vnd sol nyemant vbel handelen vnd welicher dez nicht entet, der sol veruallen sein zwen vnd Sybenczich phenninge, die man geben sol zue der Stat nuecze.

[3] It. Vnd wan ein vastag ist, ein hailiger abent, vnd daz man darnach an dem hayligen Tag ist, So sol ye der maister an dem hayligen abent fleisch vail haben zue rechter zeit, welicher maister dez nicht tet, der sol aber veruallen sein zwen vnd Sybenczich phenninge, die man auch geben sol zue der Stat nuecze.

[4] It. Ez sol auch ye der man an dem Jarmarkcht vrey sein fleisch hin ze vailen vnd ze verchauffen, wer do welle. So sol auch ye der man, wer do wil, an dem charfreytag frey sein

sódort és egész sertésoldalakat, fél és negyed sertésoldalakat, egész hátat és kolbászokat. Egész éven át azonban csak egész sódort és sertésoldalakat árúlhatott szabadon. És ebben a mészárosok senkit meg nem akadályozhattak.[1] A mesterek tartoztak mindenben a városi hatóság által megállapított húsárakkoz alkalmazkodni s önkényesen a hús árát fel nem emelhették.[2] E végett, s átalán a húsárúsítás ellenőrzésére minden évben egy-egy városi tanácsos küldetett ki két mészárosmesterrel, kik esküvel kötelezték le magukat hűségesen felügyelni és az előírt rendeleteket megtartatni.[3]

A beneficium dominale egyik jelentékeny nemét képezte továbbá az *italmérési* és *korcsmáltatási* jog is. A szőlőtermelés Pozsonyban a közgazdaság egyik legkiválóbb ágát képezte. Lakósságának egy jelentékeny része szőlőbirtokos és bortermelő volt. Az iparos polgárok közül is számosan szőlőgazdák voltak, de sőt egyes erkölcsi testületek, kolostorok, káptalan s prépostság is szőlőműveléssel gyarapították jövedelmeiket, mi a termelt bornak nagyban s kicsinyben való elárusításából folyt. A borkimérési vagyis korcsmáltatási jog eredetileg regáljogot képez, úgy hogy a belőle folyó haszon csakis a királyi kincstárt illette. Ez a jog azonban megszünt királyi lenni, mihelyt a földes-

---

fleisch ze verchauffen von morgen vncz an die None zeit, und an dem Sampstage an dem Oster abent, so sol auch ye der man, wer do wil, vrey sein fleysch ze verchauffen den ganczen Tag.

[1] Ez sol auch ye der man vrey sein zwischen sand Merten Tag vnd vaschang alle Tag hin ze geben vnd ze verchauffen gancze pachen vnd seyten fleisch, vnd halbe pachen vnd viertail, vnd hammen, gancze rukk vnd wuerst. Aber gancze pachen vnd sayten sol ye der man, wer do wil, vrey sein hin ze vaylen vnd ze verchauffen, wan er wil im Jar. Vnd daz daz alles die maister die fleischhakcher nicht wiederreden noch hinderen sullen.

[2] It. Ez sullen auch die maister die fleischhakcher mit chaynem pot nicht slachen, noch chainen Aufsacz seczen, denne als vorgeschriben stet.

[3] It. Ez sullen auch ayner aus dem Rat vnd zwen auz den fleischakcheren den maisteren alle iar darzue geseczt werden, vnd sullen auch einen ayd sweren, daz si alle dinch trewenleichen sullen beschawen vnd bewaren, als vorgeschrieben stet.

úri jogok a királytól adományozás útján a városra átszállottak s a várostól az egyes polgárokra.

Amint a király a maga jogát a városra szállította át, úgy tehette azt a város azon polgárokkal szemben is, kik szőlőműveléssel foglalkozni akartak. A városi területből tényleg nem csekély rész jutott így a polgárok kezébe, kik azonban az átengedett területet csak bizonyos dologi teherrel vehették művelés alá. Fizetniök kellett ugyanis akár terményekben, akár készpénzben meghatározott járandóságokat a régi földtulajdonosnak, amint azt a németjog megállapította.[1] Nálunk is úgy kellett annak lennie eredetileg, mert az 1291 évi szabadalom felmenti a szőlőtermelőket a kamarának fizetendő adó alól. Az adószedés joga a városra áthárult regáljog alapján a városé lett.

Kezdetben a borkimérési jog gyakorlásában semmi külömbség sem forgott fenn város és polgárság között. Később azonban e joggyakorlás szabályozva lett s a város bormérési joga különvált az egyes termelők bormérésétől. E szabályozás még csak a XVI. század elejére tehető. Ekkor már az egyes szőlőbirtokosoknak bormérési joga meglett szorítva. Az u. n. bortilalom — Bannzeit — idejében, vagyis Sz. Bertalan, Sz. Márton, karácsony, farsang, húsvét, pünkösd és Sz. János heteiben az egyes szőlőbirtokosok boraikat ki nem mérhették. Azt csak a város maga, meg a vendéglősők, a korcsmárosok tehették. E jognak ellenőrzésével pedig a tilalmimester vagyis Bannmeister lett megbízva, ki először 1532-ben említtetik. Kívüle még külön őrök is ügyeltek fel arra, hogy a tilalom idejében mások mint a kimérők bort el ne adjanak, még a káptalanbeliek vagy a váralji curiálisták sem.[2]

[1] V. ö. Maurerrel: *Städteverfassung* I, 81. 389. és Schröderrel: *Deutsche Rechtsgeschichte* 520 l.

[2] Den 1. Juni zalt 30 Lhon, zu 1 Sch. 15 D. denen so aufgestellt worden, als gemeine Stadt gepahnt, zu

A városi bormérési statutum 1497-ből maradt reánk[1] s belőle kitetszik, hogy a termelők borkimérését a bannum még nem korlátolta. A bannum eszerint még csak a XVI. században keletkezhetett.

Azon regáljog gyakorlása, melynél fogva a bortermelő a maga borát kimérhette, magával hozta, hogy a szőlőművelés felette gyarapodjék. A polgárok, a háziurak nagyrészt nemcsak iparosok, hanem egyúttal szőlőbirtokosok s így bortermelők is. A közgazdaság ez ágának felkarolása és művelése következtében városunk tényleg nevezetes termelési vidékké lett. A pozsonyi bor messze túl jut a városi határokon s dúsan jövedelmez városnak s polgárságnak. A borkóstolók — Weinkosterek — mint borüzleti közvetítők a városi jogkönyvben is felemlítvék,[2] jeleűl annak, hogy külön kereseti ággá tudtak fejlődni. De minthogy a nagyban való elárusítás mellett még kicsinyben is került belőle piaczra, az iparos-gazda, vagy a patriczius-gazda meg a pap-gazda maga az elárusítást nem eszközölhette vagy nem akarta eszközölni, ez okból szükségképen a közgazdaság egy oly osztálya alakul, mely a borkimérést üzletileg eszközli. Ezek a korcsmárosok,

verhindern, das man nicht Wein in der Pfaffengassen, und am Schlosperg holen soll. (1626 évi vár. sz. k.)

[1] *Der leitgeben und weintrager gerechtigkait wie und zu welcher zeit man leitgeben sol.* Kiadta Király: *Pozsony joga* 435–437 ll. és Kolosvári-Óvári IV, 48–51 ll. E szabály záradéka a következő: Die obgeschribn ordnung ist gescheen am Eritag vincula petri Anno domini etc. LXXXX septimo, vntter der hernachgeschribs hern ambt, hern petrn Kreytz die Zeit Richters, hrn Steffan Rieders, die Zeit Burg'maisters, hern Andre Holtzer, hrn petr Eysenreichs, hrn Wolfgang Knoll hauptman, hrn Jacob aigners, hrn Mathes payer, hrn Niclas Welser, hrn Jacoben hewtewr, hern hansen lachenperger, hern Wolfgang vorsters und hrn Wolfgangk tailnkäs all geschworn des Rats, Christofen Kuntzigkesslers Statschreiber, mit willn und wissen der genantten und der gemaynde.

[2] It. Wen der *Weinkoster* bey dem kauff ist und dem kauffman darzu fuerrt, so sol der wirtt Im geben 1 gl. vnd der gast II gl. Were er aber nicht dabey, so ist Im der wirtt nichts schuldig, aber der gast sol Im gebn 1 gl. Anno LVII (= 1557) Jar (Jgk. 131. p.)

az ú. n. leitgeberek, kik a várossal és a bortermelőkkel szemben bizonyos függési viszonyban állottak s törvényes rendszabályok által fegyelmezve voltak. Maga a város is a tizedből bekapott valamint a kimérés czéljából behozott idegen bort leitgeberek által mérette ki. Kezdetben saját magának borkimérő helyisége nem lévén, magánházakban mérette azt ki.[1] 1506-ban a városi fegyvertárban történt a kimérés.[2] A XVI. század elejétől fogva azonban már a Zöldszoba, a Grünstübl nevű ma is fennálló házban voltak a város borai elhelyezve s itt kerültek kimérésre. Erre vonatkozik nyilván a háznak a Főtér felé eső homlokzatán látható kanaáni szőlő, melyet rúdon visz két izraelita.[3] A Zöldszoba pinczéiben elhelyezett borokat évenként vizsgálat alá vétette a város.[4] A külvárosokban még csak a XVI. században volt szabad bort kimérni.[5] A borkimérésből származó jövedelem nem volt jelentéktelen.[6]

A város a XIV. és XV. századokban, mint mondtuk, részint a tizedből szedett, részint pedig a kimérés czéljából

[1] Item in die Dorothee virginis, hab wir gebn der Hans Fischamenderin, von Holz wegen, und Ir stubn wegn, die man Ir abgeprochen hat, nach der Herrn gescheft, und das man di verprent hat, In den Hewsern, *wou von der Stat wegen pann weyn hat geschankcht,* dofür hob wir Ir gebn 2 fl. auri. (1443 évi vár. sz. k.) — Awsgeben awf die wein, die man *geleitgebt* hat zu der Gmatlin. És: Item am Sambstag, an unser Frawen obent, hab ich geben zw den Mall, umb visch und krawt, apphl kach 24 D. mer hab ich gebn dem *weintrager* 1 Sch. dem *leitgeben* sein lon 4 Sch. (1466 évi v. sz. k.)

[2] Im *püggsenhof* awfgeronompt, und zw *den weinschenkhen eingesazt,* und Holz gehakt, 1 Tag per 20 Den. (1506 évi vár. sz. k.)

[3] L. e. mű II. I, 46—47.

[4] Die Wochen Margarethe, haben die Herrn die wein so noch bei der stat sein, alle beschreiben lassen und ist aufgangen zu einer Jausung aus verwilligung der Herrn 2 Sch. 16 Den. (Az 1538 évi vár. sz. k.)

[5] Item den Lewtgeben von 4 vessern awss zu Lewtgeben In *der Newen stat,* und Im *Spittal.* (1506 évi v. sz. k.)

[6] 1477 vár. sz. k. szerint Hoffzyns von wein 83 libr. 2 sch. — 1482-ben: hoffzyns von wein 9 libr. 4 sch. — 1482-ben gewinn von den sumeher wein gek(au)ft 82 összesen 218 libr. 4 Sch. — 1506-ban: weingelt 83 l. 3 Sch. 12 d. — 1513-ban weingelt 99 libr. 7 Sch. 18 d. — 1526-ban weingelt 164 l. 4 Sch. 14 d. és u. o. gruenstuebl 17 l. 3 Sch.

beszerzett idegen borokat hozta kimérésbe. Ez utóbbiak közül külön felemlítve találjuk a városi számadókönyvekben a sümegi bort.[1] Még csak a XVI. sz. eleje óta termelt maga is bort. Az 1439 évi városi telekkönyvben egyetlen egy városi szőlőt sem találunk megnevezve, de 1506 óta már bír szőlőkkel a Höchel s Jud nevű városi szőlődülőkben valamint a szomszéd Récsén. Az ez évi városi számadókönyvben már szőlőkiadások fordulnak elő.[2] Később másfelé is szerzett a város szőlőket, így 1517-ben a vizitoronynál;[3] 1523-ban a Wülfing; 1529-ben a Spitaler és a Goltfuss; 1542-ben a Stefendl, Pöln, Priefl és Tzauka; 1561-ben a Mühlweingarten, Olram és Hohenei nevű dülőkben.[4] Ez okból aztán későbbi években is szerepelnek a városi számadókönyvek kiadási tételei közt a városi szőlők művelésére fordított költségek.[5] Az ezen városi szőlőkben termelt bor nem volt jelentéktelen, mert a szőlők gondos művelés alatt állottak, mit a tőkéknek fakarókhoz való erősítése is bizonyít.[6]

A pozsonyi borok kitűnőségéről eléggé bizonyít az, hogy a királyi asztalra is kerültek. Részint a város kedveskedett boraival a királyoknak vagy királynéknak,[7] részint

[1] Így az 1482-ik évben: auf *sumeher* wein 88 lib. 6 Sch.

[2] Auf weingärtten 7 l. 3 Sch. 23 d. Aztán 15 l. 5 Sch. 37 d. Továbbá: 19 l. 6 Sch. 28 d. és végre: 29 l. 9 Sch. 6 den.

[3] das weingartl bey dem Wasserthurm, herkumbt von den Michael schmidt säligen. (1517 évi vár. sz. k.)

[4] Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. 196 sz.

[5] Így 1526-ban: Statweingarten 41 l. 2 Sch. 43 d. és 58 lib.

[6] Az 1526 évi vár. számadókönyvben olvassuk: Erichtag nach ascensionis domini (azaz máj. 16-ikán), als die zween perigmeister, Chamerschreiber und Waltförster sein in Weinperig umbgangen, *und die Newen steken aufgeschriben,* hat In Chamerer ain fruestukh geben, ist awfgangen umb visch, wein und prot 3 Sch. 15 Den.

[7] Így olvassuk, hogy 1440-ben a gyermekágyban fekvő Erzsébet királynénak Kunigsfelder Lajos a város ajándékaképen 18 akó bort vitt Komáromba: Sambstag oculi *II dreyling wein der kunigin in ihr kindlbett geschikt* durch Ludwig Kunigsfelder nach Gomarn. — 1442-ben pedig: Pfinstag vor St. Michaelis haben die Herrn geschiket unserer genedigen Frawn der Künigin mit den Pablik gen Kotztze

maguk a királyok vétették azokat. Így 1485-ben is külön udvari borkóstoló, u. n. italmester érkezett boraink bevásárlására.[1] De későbben is érkeztek ily udvari italmesterek Pozsonyba, 1531-ben is I. Ferdinánd alatt.[2] De sokkal jelentékenyebb volt a tizedből befolyt bor. A vétel útján kimérésre szerzett borokat „vendborok"-nak (Windische Weine-nek) nevezték s ezekről gyakrabban van szó a városi számadókönyvekben.[3]

A leitgeberek üzleti tevékenységét a bormérési statutum és részben a városi jogkönyv is aprórа szabályozták. Először is kötelességükké tették a termelők borát, akár gazdagé akár szegényé legyen az, felszólítás esetén kimérni. Ha közülök valamelyik e felszólításnak eleget nem tett, állítva, hogy már másfelé van szerződtetve, tartozott a

(= Köpcsénybe) *II. grosse Lägl mit Wein* darin gewest ist in sie beide XVI Pint . . . V. Lib. X den (Vár. szám. könyvek.) — 1455-ben a Köpcsényben időző Hunyadi János kormányzónak küld a város egyebeken kívül bort is: aynen *Wein* den Gubernator gen Kotze untz gen Kerglburg (Karlburg, Oroszvár) zu einer Erung.

[1] Des Pfünztag nach Augustini 85, hat unser gnadig fraw die kunigin hergeschikht, umb unedig (= régi) und Hewrigen wein zu schikhen zu kosten, daselbs ist man in den keller gangen, und der kunigin wein, in flaschen zu ainer prob geschikt in die Newstat (Bécsujhely), daselbs 12 halb wein, die man den Statlewten wiederumb umbgefüllt hat 2 Sch. 12 Den. És: Und zw denselben wein, den man der kunigin geschikt hat, hab ich khawfft etlich flaschen, mit sambt ainen futteral, um 2 Sch. von den Jörg Zingiesser, und in futteral darinn sein gewesen 6 Zinnein flassen.

[2] Die Wochen Simon et Juda, gefüllt den Musterherrn, ain futteral wein, 16 Halb 1 Seidl, per 6 D. thuet 3 Sch. 9 D.

[3] Item zu den ersten dreyling, der der *windischen* gebesen ist, habn wir gebn den Jörigen Spiess zu den Schenktischs zu dem Bertl Salzer, umb fisshs 200 Den. facit 6 Sch. 20 Den. És: Alhie Ist besunderlich Vermerkcht die Zerung, die gegangen ist awf der *Windischen* wein, als wir die awsgeschenkcht habn, Ich Michael Grintl, und ich Jörig Spitalschaffer, als man das varen geschrieben findet In den unsern Innemen und Ist gebesen leitgeb der Cristan karpf von Sand Joringen, und der Thoma Steudel lanschitzer Anno domini Millesimo ect. Tricesimo quarto. (1434 évi vár. számad. könyv.) Az 1434 évi vár. számad. könyvben e tétel is fordul elő a város bevételei között: vom *windischen Wein* 3c 28 libr. 60 den. Aztán 15 libr. 7 sch. 20 den.

szerződő fél nevét megnevezni, ha ezt tenni nem tudta vagy ha egyéb kifogással szabadkozott, másnap azonban foglalkozás nélkül találták, akkor bűntetésből három napi kalodába került, s őt a kimérők czéhéből kizárták.[1] Viszont védte őt a statutum a bortermelők önkénkedése ellen is, mert ha szerződtetve volt s neki idején fel nem mondottak, az esetben kijárt neki a teljes szerződési időre a bortermelő részéről a kikötött teljes kimérési bér.[2] Ha a bortermelő a borkimérést az napra abba hagyni akarta s ennek jeleűl a borkimérő czégért bevonta, akkor azt a borkimérő még bevárni tartozott. Ha a következő napon is azt teszi a bortermelő, akkor a borkimérő annak tudtával már máshoz elszegődhetett. Ha tovább várni akart a kimérő, tehette, de már nem volt többé lekötve.[3] A maga borát a kimérő csak kivételesen árusíthatta el, t. i. csak vásár idején és akkor ha a kimérendő bort vásáron vette. Az önálló kimérés joga ilyenkor a vételt előzőleg és követőleg csak 8 napra szólott. Ily önálló üzlethez ketten is szövetkezhettek egymással, a harmadik a bor tulajdonosa, de ha az utóbbi ellenkezik, akkor senki sem fogadhatott be másvalakit társúl. Ha egyébként cselekszik, 3 napi lábkaróba került

[1] Item. Ain her oder fraw die einem leitgebn zu sprechn von wegen dess leitgebn, Sie sind arm oder reich, derselbig leitgeb sol Im oder der frawen leitgebn und kain ausred suchen, er sey dan ainer andern person versprochen, die person sol der leitgeb nennen wem er versprochen sey. Suchet er aber ausred, der er nachmals überweist wurd, dorumb sol er gestraft werden. (1497 évi borm. szab. Vár. ltár Lad. 60. Nr. 179.) Erre vonatkozik a városi XVI. sz. jogkönyvnek is egyik határozata, melyet már máshelyt közöltünk. (L. e mű II. 2, 147. l. 1. jegyz.)

[2] It. Auch wan ainer kumbt zu ainem leitgebn vnd spricht Im zu, er sol Im ain wein leitgebn, vnd der leykeb feyert ain tag oder zwen dorauff, vnd sagt Im nit schier ab: so ist er Im sein lon pflichtig. (A XVI. sz. vár. jk 105 p.)

[3] Item. Hat ain Weinherr lassen an laynen und darnach wider ein Ziehen das er denselbign tag nit wollt leitgebn, So sol der leitgeb warten. Wolt er aber auf dem andern tag auch nit leitgebn, So mag der leitgeb mit willen und wissen ains Weinherrn, ainen andern wol leitgebn, wil er lenger wartten, das mag er auch thun, aber er sol nit gepunden sein. (1497 évi borm. szab.)

s őt a városból irgalom nélkül számüzték.[1] A korcsmárosok között voltak olyanok, kik maguk is szőlőkkel bírván bortermelők voltak.[2] Ezek természetesen a maguk borait úgy mérhették ki, mint bármely más szőlőgazda.

A borkimérés hajnali harangszókor kezdődött és esti harangszó után ért véget. A hajnali harangszó *prim* vagy *preim*, az esteli pedig *sörharang* néven volt ismeretes.[3] Mindkettő a ferencziek zárdájában kondult meg. A sörharang megkondulása után mindenkinek távoznia kellett a borkimérő helyiségből s a kimérőnek azt be kellett csuknia. Kivétel csak akkor történhetett, ha a városi bíró vagy polgármester erre külön engedélyt adott. Okúl pedig ily engedélyadásra azt vették, hogy este felé a kimérő bora már fogytán volt, úgy hogy egy új hordónak megcsapolása vált szükségessé. De okúl vették kivételesen azt is, ha a kimérőnek bormaradéka volt.[4]

[1] It. Auch ist erfunden vnd gemacht worden, das die leitgebn die do wein kauffn In der Freyung, nit lenger schenkn sulln den acht tag vor, vnd acht tag hinnach dem tag, vnd sulln auch nit meer dan zwen leytgebn mit einander habn. Vnd vill der wirtt, so mag er wol der dritt sein, oder des wein gebesn ist. Vnd will der wirtt nit, so solln kainen andern zu In nemen. Vnd wer der were, der das prechen wurdt Vnd Vberweist wurdt: den wil man drey tag Im stockh haltn, Vnd wrlab der Stat gebn on alle gnad. (A XVI. sz. vár. jk 103. p.)

[2] Szőlőbirtokos korcsmárosokúl említvék az 1439 évi vár. telekkönyvben: Weishawpler leitgeb a Ledrer dülőben, Michel siben leitgeb az Awsserer Strassban, Stefan leitgeb az Auf der Innern Strass, hanns leitgeb az In den Awssern Schondorffer.

[3] Item am Mittichen vor Martini (azaz nov. 13-ikán) ist vn. purgmaister vnd herr pet. Kraus mit zwain soldnern ausgefarn mit irn rossn, *gar Spett, nach pir glockn zeit,* vp dy Tuna, khenn der Newen statt zu Bomischen kunig. (1443 évi vár. sz. k.) — Mer hab ich den ain choch Im Closter geben, das er die *pier gloken* hat gelait, untz auf sand valentin tag iij Sch. (Az 1467 évi vár. sz. k.) A XVI. században is említtetik még, így 1556-ban, midőn olvassuk: vaschang den Munichen hie Ins kloster gebn *von wegen der Bierglokhen,* ain ganz kalb per 10 Sch., umb seml 2 Sch. und ain Emer wein 8 Sch., alles 2 Thl. 4 Sch.

[4] Item. So ainer aufthun will und leitgeben, So sol er anlayn vor seinem haus dess morgens frw so man das *preymglöckl* lewt und kainer sol an-

Ünnepnapokon vagyis vasárnapokon, Apostolok ünnepein, Mária-ünnepeken, húsvétkor, pünkösdkor, karácsonykor, újévkor, s az egyház egyéb nagy és sátoros ünnepein a korcsmát nyitva tartani tilos volt. Még titokban sem volt szabad bort és reggelit kiszolgáltatni, kivévén gyermekágyasoknak, betegeknek, nyomorékoknak és idegen utasoknak. A korcsma kinyitása csak a székesegyházban megtartott nagymise úrfelmutatása után történhetett, akkor tűzhették ki az utczán a borkimérő czégért is.[1]

A kimérésre került bort ugyanis könnyen felismerhető jellel — a Zeigerrel — adták a közönség tudtára. A kétéves bort, vagyis a zwifertig-et egy forgácskötegre alkalmazott szalmazsuppal jelezték, az egyéves bort csupán szalmazsuppal, az ideit pedig zöld galylyal. De nemcsak a bornak régisége, hanem színe is jelek által volt felismerhetővé téve.[2]

A bormérési szabály aziránt is intézkedett, hogy a borgazdát kár ne érje borkimérője részéről. Ez a bort

layn so man verleut hat denselbigen tag. Es sey dann, das dess abent Wein abgingen und kainer Im Zapffen wär, So mag er mit erlaubniss aines Richter oder ains Burgermaister aufthun ainen vollen Wein, oder abr ainen andern der Im am leitgeben nachst uberplibn, und auf kainer naig wär, auch aus kainem stantner. Sunst sol kainer auf thun Er sey in der Stat oder vor der Stat. (1497 évi borm. szab.)

[1] Item. So ainer angelaint hat an Sontagen Zwelfpoten tägen an vnser liebn frawen tägen die man veyert, auch an ostertagen pfintztagen, Weyhnachten, Newen Jarstag, an den obristen, oder an andrn hochzeitlichn tagen und panfeyertagen die von der kristenlichen kirchen aufgesetzt sind, derselbig sol kain offen leithaus haben, noch haymlich, Wein noch frustuck geben vor der Wandlung dess hochambts In Sand merten kirchen — ausgenomen den kindlpeterin, kranken, petrisen und wegfertigen frömbden lewten. Aber nach der Wandlung mag ain yder sein Wein ausruffen und den Zaigr austecken wie sich dan gepurt. (1497 évi borm. szab.)

[2] Item. Thut er auf ainen Zwiferdigen, so sol er anlayn ainen Zaiger mit schaiten und ainen ströben Zopffen der Inn. Item ain virdigen ainen schaitten Zaiger. Item ainem hewrigen Wein vntter ainem grünen Zaiger, desgleichen sol gehaltten werden die ordnung mit den Roten Wein, es sey ain Zwiferdiger, virdign ader Hewriger, newr das man erkenn, das es ain Rother sey mit ainem Zeichen. (1497 évi borm. szab.)

csak készpénz mellett mérhette ki, hitelben azt a borgazda tudta nélkül nem mérhette.[1] Legfellebb csak 1 pintet volt szabad hitelbe adnia, de azt is csak zálog mellett. A hányszor aztán ily hitelezés történt, ugyanannyiszor kellett a vevőtől zálogot vennie. Ha a kimérő azt tenni elmulasztotta, első ízben kalodába, ismétlés esetén szégyenfára került. A borkiméréshez csapos legényt ugyan felfogadhatott, de ügyelnie kellett arra, hogy az se teli se csapon levő hordóból ne igyék s így a bortulajdonosnak kárt okozzon. De magának a borkimérőnek sem volt szabad urát károsítani. Ez okból nem küldhetett bort haza feleségének, de maga sem ihatott kedve szerint a borból. Előbbi időkben meg volt ugyan neki engedve, hogy este hazamenetkor egy pint bort „altatóúl" magával vihessen s hogy a kimérő asztalnál annyiszor ihasson, ahányszor csak kedve volt, de későbben e kedvezmény be lett szüntetve. Ha ivás által a borkimérő a maga urát károsította s ez kitudódott, akkor őt a tanács határozatából a szégyenfa alatt nyilvánosan megvesszőzték.[2] Az is meg volt tiltva, hogy a borkimérő gazdájának borával egy időben titkon másnak a borát is kimérje. Ha ezt tette, szintén bűnhődött.[3]

---

[1] Item. Es Sol ain leitgebe on willen und wissen aines Weinherrn oder lonsitzer nymant borgen. Borgt er abr dorüber, das sol er dem Weinherrn einbringen. (1497 évi borm. szab.)

[2] Item. Er sol auch nit seiner Hausfrawen oder Eehalten beym tag (Wein schicken, sunder So er dess nachts haym get, mag er ain Halbe Wein mit Im zu ainem schlaffdrunck nemen. Bey dem Schenckdisch mag er drinken so oft in lust — törölve. —) Es sol auch ain leitgeb ainen Weintrager aufnemen, dadurch ainem Weinherrn nit schadn geschee. Es sey mit lassen mit Weintragn, nach aus andrn Wein, sie sein voll oder nit, drincken, noch vil weniger die leitgebn, Bey ainer hertn straff; wo aber ainer daruber erfarn wurde, oder aus den Wein trunkh dem hern oder gestn, sol er an alle genade ann dem Pranger gestrichen werden. (1497 évi borm. szab.)

[3] Item. Es sol auch ain leitgeb ainer dem andern seinen Wein nit layden und vorschlagen gegn andern lewtten heymlich noch offenlich, bey ainer hertten straff der hern erkentnus. (1497 évi borm. szab.)

De a bormérési szabály a borivó közönséget is megakarta óvni csalárdságtól és kártól. A borkimérőt felelőssé tette a borkimérésnél használt ürmértékekért, bár használhatta a maga ürmértékeit: a csebert, pintet, itczét, meszelyt, de ezeknek a törvényes méretekkel egyezniök kellett s rajtok a városi czímernek feltüntetve kellett lennie.[1] Ingyen bort csak jóhírben álló tisztességes szegényeknek nyújthatott a gazda tudtával, de nem korhely, romlott embereknek.[2]

A kimérésért, mint említettük, megállapított bér járt a gazda részéről a borkimérőnek. Egy kocsi-tehernyi bor kimérése után kapott a kimérő 75 dénárt, egy dreiling után 60 dénárt, egy fél kocsi-tehernyi bor után 40 dénárt, egy fél dreiling után pedig 30 dénárt.[3] A csapos legény mindezen díjak felét kapta.[4] Azon díjak is megvoltak

[1] Item. Das ain yder leitgeb hab die Recht Statmass, die gehaymbt wirdt bey ainem Statrichtr, dorauf dan daselbst das statmarck aufgeprent wirdt. Es sey angser, bint, halbe oder seidl, und ain ydes nach seinem mass gehaymt werdt. Thut ainer dawider, und gibt valsche mass, es sey mit ungehaymten mas, odr das ers mit der Handt valsch geb, Es seyn Weinhern, frawen oder leitgebn, die solln gestraft werden nach meiner Hrn erkantnus. (1497 évi borm. szab.)

[2] Er sol auch nyt yderman und schlechten leutten ere drunck gebn, Sunder erbern und angesehen leutten; doch mit willen und wissen aines Weinhern oder lonsitzer. (1497 évi borm. szab.)

[3] Egy kocsitehernyi vagyis fuder bor megfelelt $1^1/_3$ dreilingnek vagyis 24 akónak, egy dreiling 18 akónak, egy fél fuder 12 akónak, egy fél dreiling pedig 9 akónak.

[4] Item. der leitgebn lon hernach begriffn es sey von Virdign oder Heurigen, sol alles ain lon sein in der freyung oder ausserhalb der freyung. Item dem leitgebn von ainem fuder LXXV d., von ainem Treiling LX d., von ainem halben fuder XL d., von ainem halben dreiling XXX d., ainem weintrager halbs alsovil. (1497 évi borm. sz.) Hogy a csapos legény csak félfizetésben részesült, kitetszik az 1506 évi számadókönyvből is, melyben olvassuk: Item den Lewtgeben von 4 vessern awss zu Lewtgeben . . . vom drejling 60 D. und dem weintrager 1 Sch., und von den Halben fuder 40 D. und den weintrager 20 D. und von den Zwaen Halben 64 D und den weintrager 32 D. facit alles 1 Pf. 6 D. — A XVI sz. vár. jkönyv a bért másképen határozza meg. It. Auch ist gemacht worden das man gebn soll von ain Fuder wein zu schenkn LX d. (99. p.) It. Dem weintrager von ainer

állapítva, melyek pincze-munkákért jártak. Egy 24 akónyi boroshordónak a pinczébe bocsátásaért járt 3 frt., egy 18 akónyiért 14 dénár, egy 12 akónyiért 13 dénár. A felhúzásért jóval magasabb díjak járták. A 24 akónyi boroshordónak pinczéből való felhúzásaért 6 frt., egy 18 akónyiért 3 frt., egy 12 akónyiért 3 frt. s egy 9 akónyiért 2 frt. Fokozta a díjakat, ha a pincze igen mély volt, akkor egy 24 akónyi hordó felhuzásaért járt 8 frt., a 18 akónyiért pedig 6 frt. Külön díj volt határozva a bornak szekérre való felrakásaért. Egy 24 akónyiért 3 schilling, egy 18 akónyiért 40 dénár, egy 12 akónyiért 35 dénár s egy 9 akónyiért 30 dénár.[1]

A bormérés joga még nem jelentett átalános italmérési jogot. Az 1497 évi borméresi szabály egyenesen kizárta a gyakorlásba vehető jogból a pálinka-égetést és árulást. A kit a tilalom megszegésén rajta kaptak, az borméresi jogától is mindenkorra meglett fosztva.[2] A XVI. században mindazonáltal már találkozunk a városban a pálinkának üzletszerű elárusításával. 1519-ben maga a vásárbíró is foglalkozott ily üzlettel.[3] Az ő pálinkamérésén kívül volt már akkor a városban még tíz más kimérő helyiség. Valamennyi helyiség tulajdonosa a kimért pálinka után bért fizetett a városnak. Összesen 8 font dénárt és 2 schillinget.[4]

A sör kiméréséről az 1497 évi borméresi szabály semmit sem mond. Úgy látszik azonban, annak kimérését

fueder wein zu tragn XLII d. (100. p.) It. Von einem dreyling wein zu schenken XL d. (101. p.) It. Do von dem weintrager zu tragn XXVIII d. vnd tregt er den wein vber die gassn In ain ander haus, so mug man Im meer gebn. (102. p.)

[1] XVI. sz. vár. jk 106–119 pp.

[2] Item. Es sol auch kain lewtgeb Jetz noch hinfur prantwein prennen, zu ewign Zeitn noch fayl habn. — Wo aber ainer daruber ergriffn wurde, sol im das lewtgebn zu ewign Zeitn versagt sein.

[3] Von Steffan *Marktrichter awss den prantwein laden* 4 Sch. (Így ez évi vár. szám. könyv.)

[4] Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877 évf. 196 sz.

ugyancsak a város tartotta fenn magának. Eleinte idegen sört hozatott,[1] főleg Olmüczből,[2] Prágából és Boroszlóból[3] s azt a maga nyereségére mérette ki. A városi sörös pincze a városházán volt s említve van a számadókönyvekben.[4] 1477-ben azonban már saját sörfőzdéje volt a városnak, az itt főzött sört is maga mérette ki ugyancsak nyereségre.[5] A sörből befolyt nyereség iránt több tétel tájékoztat a városi számadási könyvekben.[6] 1475-ben a sört behűtve itták, mi az igények emelkedését mutatja.[7] A XVII-dik században már annyira elharapódzott a város polgárságánál a sörivás, hogy 1630-ban a sörnyereség 1208, 1652-ben 1319 tallért tett. Ez utóbbi évben a városi sörfőzőház már bérbe volt adva.[8]

[1] Vermerkt die Zehrung so awf das Pier gangen ist, mit Swer den Leitgeben, vnd auf die gesellen, die dazu geschaft sein worden, die pringt all 3 Pf. 54 Den. (Az 1457 évi vár. sz. k.)

[2] Az 1482 évi városi számadókönyvben e tétel fordul elő a kiadások közt auf *pier* aus *olmucz* 26 lib.

[3] Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 196.

[4] Item 4 pewcher In das Rathaws zu den Fenstern Im *Pierkeller* 12 d. (Az 1457 évi vár. sz. k.)

[5] Innemen von dem Pier. Vermerkt das Ich dem Peblico emphangen hab, vor zw ain klain vessel pier XVII lib. III. β d. aus dem grössern vessel hat er geschenkt und kawft XIIII l. vnd aus dem klainen III lb. III β d. (Az 1458 évi vár. sz. könyv.)

[6] 1457-ben a sörkimérésből 78 font 3 sch. jövedelem folyt be. — 1477-ben: von dem pier 11 lib. 49 d. — 1499-ben: piergelt 17 l. 4 sch. — 1506-ban: piergelt 83 l. 3 sch 12 d. — 1513-ban: piergelt 32 l. 3 sch. 23 d. — 1526-ban: piergelt 53 l. 1 sch. 13 den.

[7] Item umb ain pyer schaff. dar Innen man *das Pyer gekühlet hat*, umb 20 den. (Ez évi városi számadási könyv.)

[8] Den 15 January Als Herr Burgermaister und Herr Martin Schödl dem Hans Altman Pjerpröyer Gemainer Stat Proyhaus über antwortet, vor denselben ainen Trunk, umb 2 Beigel ausgeleyt 18 Den. És: Den 25 May ist in Beisein der Edlen und festen Herrn Melchior Ferdinand Heusslers, und Herrn Jakob Härtls mit Gemeiner Stat Pyerpröyer, Hans Altman wegen verschiedentlicher Bierwägen zusammen geraitet worden, und auf 245 fl. 70 Den. gelassen worden. (1652 évi vár. sz. könyv.)

XI.

A város kiváltságos haszonvételei. Rév- és vámjoga.

A Pozsonyban állott révről és az azon szedett vámról már máshelyt szólottunk[1] s itt e kérdést annyiban kell kissé tüzetesebben megvizsgálnunk, amennyiben újabb irodalmunkban a szentmártoni apátságnak Sz. István által kiadott legrégibb oklevele úgy palaeographiai mint chronologiai tekintetben erős kritikai kifogás alá került.[2] Az illető oklevélre nézve helyesen tették azt a megjegyzést, hogy az az apátságnak nem *alapító-*, hanem *kiváltság-levele*, mert tartalmánál fogva tényleg nem alapításról, hanem az apátság kiváltságairól szól. Keltét illetőleg helyesen tették azt a további megjegyzést is, hogy az nem 1001-ből való, hanem az 1030-iki év körül való időből. Az 1001 évi kelet és az utána következő nehány sor nem egykorú magával az okirattal, hanem egy 1137 után történt toldás, ráírás. Maga ezen utóirat külömben nem hamisítás, hanem csak későbbi jóhiszemű hozzátoldás. Maga az oklevél pedig a mondott utóiratig Szent Istvánnak teljesen hiteles okirata.

Történettudományunk kritikai vizsgálatának ezen újabb eredménye a pozsonyi rév kérdését annyiban alkalmas

[1] E mű I, 105—110. — [2] Karácsonyi János: *Szent-István király oklevelei és a Szilveszter-bulla.* Diplomatikai tanulmány. Budapest 1891. 101—102. és 146—177. ll.

módosítani, amennyiben belőle kitetszik, hogy Sz. István okiratában még nincsen szó a pozsonyi révről. Az még csak a XII-ik században említtetik először. Annak harmadrészét tehát nem Sz. István, hanem még csak egy későbbi utódja adományozta a pannonhalmi apátságnak.

Mit tartsunk ennélfogva a révről a XI-dik századot illetőleg? Minthogy a rév és a révvám szedésének joga még csak a XII. században került harmadrészében a nevezett apátság s aztán másik harmadában a pozsonyi főispán, majd harmadik harmadában a pilisi apát kezébe, kétségtelen, hogy a rév elejétől fogva *csakis királyi haszonvételt képezett* s így lényegében fennáll ezentúl is régibb nézetünk.

Ha, mint mondtuk, nem Sz. István adományozta a pozsonyi rév harmadát a pannonhalmi apátságnak, kérdés, ki tehát utódai közül az adományozó? Midőn 1394-ben a pannonhalmi szerzetesek Ilsvay Leusták nádor előtt a pozsonyi városi révvám harmadrészét a magukénak vitatták, nem hivatkoznak Sz. István oklevelére, hanem II. Béla 1137 évi okiratára. Fel sem tehető, hogy ők, ha arról lettek volna meggyőződve, hogy az adományt nekik Sz. István adta, ő reá magára ne hivatkoztak volna.

Azzal, hogy ők II. Béla oklevelére hivatkoznak, világosan utasítanak az adománytevőhöz. Ez tényleg II. Béla király, kinek idevonatkozó okirata megvan eredetiben s mely okiratra nézve kétségtelen, hogy teljesen hiteles.[1] Ez okiratban a király maga mondja, hogy a *pannonhalmi apátságnak a pozsonyi vám harmadát adományozta* s megértjük azt, hogy miért mondja 1398-ban István pannonhalmi apát is Béla királyt a pozsonyi és somogyi vámok részei adományozójának.

[1] Megvan a pannonhalmi apátság ltrában. Caps. 26. L. O. Kiadta Fejér: *Cod. Dipl.* VII. V, 108.

De nemcsak az adományozó királylyal ismerkedünk meg ilyképen, hanem egy vele összefüggő másik kérdéssel is. Nem mondhatjuk ugyanis, hogy tudásunkra nézve közömbös volna annak kiderítése, hogy vajjon a pannonhalmi kiváltságlevél későbbi utóiratában előforduló „tributum de poson“ alatt a szorosan vett *pozsonyvárosi rév*, avagy, mint újabban egyesek szintén hiszik, a *pozsonymegyei révek* egyátalán értetnek. E kérdés megfejtése reánk nézve már azért is felette érdekes, mert ha az okirat említett kifejezése alatt csak a pozsonyvárosi rév értetik, akkor IV. Bélának egy 1254 évi oklevele alapján a csötörtökhelyi vám a pozsonyi dunai révhez tartozott.[1] Ha pedig a pannonhalmi apát kiváltságleveléhez adott későbbi toldalékban előkerülő tributum de poson az összes pozsonymegyei révekre vonatkozik, akkor aztán a csötörtökhelyi vámnál már nem lehet szó abban az értelemben, mintha az a pozsonyvárosi dunai rév tartozékát képezte volna.

II. Béla királynak fennemlített 1137 évi oklevelében a pozsonyi révvám mint *egész Pozsonymegye* vámja fordul elő.[2] Nevezett királyunk ezen oklevele hitelesség tekintetében kifogástalan lévén, nyilván teljesen megbízhatóan értelmezi a pannonhalmi apátság kiváltságlevelének toldalékát s így már ezen oklevél alapján is meg kell arról győződnünk, hogy a tributum de poson alatt csakugyan nem csupán a pozsonyvárosi, hanem az összes *pozsonymegyei* révek értettek, úgy hogy a pannonhalmi apátság, a pozsonyi főispán s a pilisi apátság az összes pozsonymegyei vámok, száraz- és révvámok egy-egy harmadának birtokába jutottak. De még egyéb érvek is bizonyítják ezt. IV. Béla királynak egyik 1248 évi oklevelében ugyanis azt mondja, hogy a pilisi egyházé Pozsony királyi vámjá-

[1] E mű I, 107. — [2] Concessi . . . tertiam partem tributi *totius Comitatus Posoniensis* tam in magnis quam in parvis.

nak fele, míg Pozsony összes vámjainak két része a királyhoz tartozik. Bár itt a *megye* nincsen említve, mégis kétségtelen, hogy *megyei* és nem városi vámokról van szó, mert midőn 1358-ban a pilisi apátság a csallóköz-csütörtökhelyi vám harmadát visszapörli a Szentgyörgyi családtól,[1] éppen IV. Bélának most említett 1248 évi oklevelére támaszkodik. A pannonhalmi 1332 évi registrumában a pozsonyi vám harmada ugyancsak *Pozsonymegye* vámjának harmadára van magyarázva.[2] Későbben István pannonhalmi apát egyik 1398 évi oklevelében azonkép világosan mondja, hogy II. Béla király a monostor szerzeteseinek fenntartására a pozsony- és somogy*megyei* vámok harmad- és tizedrészeit adta.[3]

Ez az 1398 évi okirat nagyon nevezetes amiatt is, mivel a *pozsonyvárosi vámokat* és pedig a *szárazvámot* és a dunai *révvámot* külön is említi, mint olyanokat, melyek harmadrészükben a pannonhalmi szerzetesek javára lettek adományozva.[4] A szárazvám nem más, mint az, mely után Pozsonyban egy utczát, a mai Frigyesfőherczeg-útat hajdan *Szárazvámkapu-utczának* neveztek, s mely a mai Grassalkovich-térnek a Frigyesfőherczeg-útba nyiló helyén állott.[5] Erről a vámról oklevelek alapján tudjuk, hogy azt 1330 –1360-ig Jakab pozsonyi bíró fiai, István és Pál a pannonhalmi apáttól jogczím nélkül elragadták és bitorolták a haszon elvonása czimén mindössze 70 arany forintot fizetve a károsított apátságnak.[6]

---

[1] Ered. okl. a pannonh. apáts. ltban. Capsarium 1077. l.

[2] tertia parte tributi *comitatus Posoniensis.* (Stachovich: Registrum anni MCCCXXXII. V. l.)

[3] tertias et decimas partes tributorum seu teloniorum, que *in Posoniensi et Simigiensi comitatibus* tunc fuerunt constitute et in futurum constituantur.

[4] portiones tributorum in *civitate Posoniensi tam super aridam terram, quam in fluvio Danubio* eidem monasterio provenientes. (Ered. okl. a pannonh. apáts. ltban. Capsarium 1469—70. ll.)

[5] E mű II. I, 134—135.

[6] Pannonh. ltár Caps. 31. lit. Dd. s v. ö. Királylyal: *Vám- és révjog* 10. l.

Kapott azonban a város egy másik révet, mely a város közelében feküdt, t. i. a Csalló-révet. E rév annyiban bírt közlekedési s így jövedelmezési fontossággal, amennyiben rajta keltek át a népes Csallóközbe. E révjogot III. Endre királytól kapta a város 1291-ben olyképen, hogy a Csalló-ág felső részén, ott, hol a folyó mindkét partja a város területét éri, a révjogot és jövedelmeit élvezhesse s hogy a város ezen folyón hajókat és hajósokat szabadon tarthat saját hasznára.[1] Így jutott tehát a város először rév- és vámjoghoz.

A privilegiumnak szavai szerint a kapott rév a Csalló-ág felső részén feküdt, ott, hol *a folyó mindkét partja a város területét éri.* Ebből a közlésből fontos következtetést vonhatunk a városnak XIII. századi keleti határa tekintetében. A Csalló alatt ugyanis nem a Csiliz, hanem a Dunának éjszaki ága, a Pozsony alatt a Brenner-zátonynál kiszakadó, Főrév és Vereknye között elhúzódó s a Csallóközt éjszakról befogó Kis-Duna értetik. Ez valóban a folyó *felső,* mert a Nagy-Dunához közel eső része. Ezt III. Endrének egy, Henczel fiai számára kiállított 1290 évi adomány-levele is kétségtelenné teszi, úgymint melyben a király némely birtokokat adományoz egy a Chollow folyón, Vereknye közelében levő révvel együtt.[2] Az 1291 évi szabadalom-levél értelmében a folyó mindkét partja a város területét éri, mi értelmet csak úgy nyer, ha a Chollo alatt a csallóközi Kis-Dunát értjük. A város mai határa e vidéken

[1] Concessimus insuper eisdem portum in Chollokwz transeundi infra civitatem Posoniensem in capite fluvii Chollo existentem, ubi terra ab utraque parte ipsius fluvii pertinet ad eandem civitatem nostram, cum utilitate ipsius portus perpetuo possidendum ita, quod naves et nautas in ipso fluvio pro suo commodo, quos voluerint, conservandi et tenendi liberam habeant facultatem. (Endlicher 624. l. Michnay-Lichner 247. l.)

[2] cum quodam portu, prope domum eorundem existenti, in fluvio Chollow, *prope Verekene* habita. (Fejér: *Cod. Dipl.* VI. I, 51—52.)

már nem ér el a Kis-Dunáig. Még Főrév is a városi határon kívül esik, mert a városi határvonal onnan, hol a Brenner-ág keleti futásából hirtelen déli irányba jut, egyenest éjszaki irányba halad Főrévtől mintegy kilométernyi távolságra s éjszaki irányban folytatja futását egészen azon pontig, hol a pozsonyi országút a vereknyei és a cseklészi útágakra oszlik. Hajdan tehát a városi határ kiebb ért keletre egészen a Kis-Dunáig s így összeesett az Pozsonymegyének mai délkeleti határával, mely a Kis-Dunának hol bal-, hol jobb partja hosszában húzódik el. Úgy a főrévi mint a vereknyei révekről mondható, hogy a pozsonymegyei területen feküsznek, hajdan pedig mondható volt, hogy a pozsonyvárosi területen feküdtek.

Két évvel későbben, 1293-ban Máté királyi főlovászmester és pozsonyi gróf megerősíti Pozsonyban III. Endre 1291 évi okmányát. Ezen okmányban azonban a Pernald-féle révjogról van szó (portum pernaltrem) valamint a hajók és hajósok tartásáról is, nemkülömben a vámszedés jogáról is.[1] Mi legyen a Pernald-féle rév, miután ilynevű révnek másutt sehol sem találunk nyomára? Aligha más az mint hibás közlés, mert bizonyos, hogy Máté mester csak a III. Endre-féle adományozást erősíti meg s így határozottan mondhatjuk, hogy a Pernald-rév nem egyéb mint a Csalló-, vagyis a Kis-Dunának vereknyei réve. Ez ma is vámszedő hely, mert itt vezet át híd a Kis-Dunán a Csallóközbe.

Az 1291 évi királyi privilegium úgy hangzik, hogy az adomány az *egész révre* szólott, mert nem tesz említést annak csak egyharmadáról. De már 1370-től 1398-ig azt látjuk, hogy ezen rév iránt per támadt a pannonhalmi apát és a város, illetőleg a város némely polgára között. A várost

[1] Ered. okl. a pozs. vár. ltárban Lad. 11. Nr. 22. Wenzel: *Árp. új Okmtár* X, 95.

1394-ben Spitzer Pál bíró és 12 esküdt polgár képviseli. A város azonban a perben vesztessé lett[1] s így meggyőződhetünk arról, hogy a város a csallói rév- és vámjogot mégsem kapta volt egészen, hanem csak $^1/_3$ részében, mert a pannonhalmi apátság már a XI. században jutott volt e jog élvezetébe Sz. István által.

Hogyan van, hogy a város 1291-től 1394-ig, tehát egy századon keresztül e révet illetőleg össze nem koczczant a pannonhalmi apátsággal? Az nyilván csak azzal fejthető meg, hogy feltesszük, miszerint ezen egész idő alatt a város tényleg csak a kapott jogrészben volt s csak utóbb törekedett, midőn magánosak is foglalni kezdettek, a pannonhalmi apátság jogának rovására terjeszkedni, de igényei jogtalanok lévén, a megindított pert a bíróság előtt elvesztette.

Az erőszakos foglalások egy oly korban, melyben az ököljog mind érzékenyebben éreztette erejét, jövedelmező jogokra is kiterjeszkedtek. A révek jövedelmező jogokat képeztek s azért a pénzszomjas kapzsiság csakhamar a maga zsákmányaúl szemlélte ki azokat.

1399-ben a Csalló-révet Stibor vajda foglalja el erőszakosan és ettől fogva oligarchák bírják huzamos időn át a révet.[2] 1409-ben Zsigmond király veszi el a vámot a várostól s adja azt Rozgonyi István és György pozsonyi grófoknak, azt a pozsonyi vár javadalmaihoz csatolva, mi ellen Pozsony városa a pozs. káptalan előtt tiltakozott.[3] 1411-től 1418-ig a rév $^1/_3$-da iránt újból pereskedik a város és a pannonhalmi apátság.[4]

Az Anjouk alatt a haszonvételi jogok élvezetében külömben nemcsak a város, hanem a sz. mártoni apátság

[1] Pan. ltár Caps. 31. lit. Ee. És Pozs. vár. ltár Lad. VII. Nr. 36 a, 36 b, 36 c. Nr. 15. 18. 18 b. Nr. 14 g. — [2] Pozs. kápt. ltár Caps. H. fasc. 4. Rimely: *Cap. Pos.* 119. l. — [3] Fejér X. IV, 784. — [4] Pozs. kápt. ltár Nr. 10 d. A. l. Nr. 14 n.

is szenvedett sérelmet. 1338-ban ugyanis az apátság két helyen is panaszt s óvást emel amiatt, hogy pozsonymegyei révjogai részben elfoglaltatnak, részben a király által elajándékoztatnak. Ez ellen tiltakozik az apátság úgy a győri káptalan, mint a sümegi Sz. Egyed convent előtt.[1] Hogy ez ellenmondásnak mi foganatja sem volt, bizonyítja az, hogy évtizedek múlva, 1392-ben István apát ismétli az ellenmondást a fejérvári káptalan előtt.[2] Hogy azonban az apátság e sérelmet nem a *pozsonyi* révnél szenvedte, hanem a pozsonymegyei réveknél, kétségtelen. Mert a pozsonyi rév harmadának élvezetében zavartalanul állott a XIV-ik században, miután tudjuk, hogy akkor itten levő vám- és révjog részletét bérbe adta. Ez Ilsvai Leustach nádornak 1384-ben Visegrádon függő pecsét alatt kiadott okleveléből tetszik ki, melyből megtudjuk, hogy az apát a conventet illető vámrészt és a Csalló-rév jövedelmét 1350-ben Pozsonyváros bírájának, Jakabnak, a Miklós fiának és a pilisi apát vámszedőjének, Jakabnak, 1 évre 28 bécsi márkáért — márkáját 10 dénárba számítva — haszonbérbe adta.[3] Ugyanazt tette 1356-ban 10 évre, a pozsonyi és csallóközi révvám harmadrészét 240 arany forintért bérbe adva Jakab gróf pozsonyi bírónak, a Miklós fiának azon kikötés mellett, hogy a bér két évi részletben, Sz. Mihály és Sz. György napjain fizetendő.[4]

Mint nevezetes körülményt említjük, hogy a kis-dunai rév a főtulajdonosokon kívül egyes magánosok kezeibe is jutott kisebb részletekben. 1374-ben Miklós, Urmár György fia a Chollon-rév $^{1}/_{12}$ részét *Jakabra*, Mihály fiára hagyja végrendeletileg.[5] 1420-ban Christanin Pál győri kanonok a Pozsonyhoz közel levő felső Csalló-ágon való

[1] Pan. lvtár Caps. 23. lit. N. és Caps. 31. lit. Aa.

[2] U. o. Caps. 31. lit. Bb.

[3] U. o. Caps. 31. lit. Gg.

[4] U. o. Caps. 31. lit. Ee.

[5] Pozs. v. lt. Lad. 46. Nr. 2341. A. L.

révjogrészletét és egy sessio földét eladja örök áron Pozsony városának 32 arany forintért.[1] És amit ilykép a megyei réveknél láthatunk, ugyanazt láthatjuk a XIV. század óta a városi révnél is. Ez szintén a három tulajdonoson kívül még egyes magánosok kezeibe jutott volt kisebb részletekben. 1371-ben Barthó Erzsébet adja el örök áron a vödriczi vámból őt illető részét Slaginkauf pozsonyi polgárnak.[2] 1375-ben Polle János pozsonyi polgár hagyja a torony körül való révet, illetőleg a rajta fekvő pénzt fiára Andrásra.[3] 1381-ben Puczhan Jakab a Sz. Márton-egyházban alapítványt téve erre egyebek közt a révjog őt illető részét hagyja.[4] És hogy ezen alapítvány következtében a Sz. Márton egyháza révjövedelemben részesült, bizonyítja az 1457 évi városi számadókönyv, mely szerint a révvámilletékből Sz. Mihálynapra esedékes 5 tallér a plébánosnak ki lett fizetve.[5] 1459-ben 10 font dénárt kapott a révpénzből egy mindennap éneklendő halotti mise czímén.[6] 1463-ban meg 5 dénárt kapott. 1382-ben Hajdn János és neje Magdolna a felsőrév lakói a felső révben bírt $^1/_{12}$ részüket gyermekeiknek, ezek hiányában pedig a túlélő házastársra hagyják végrendeletileg.[7] 1402-ben Simon révész és felesége a vödriczi Vízitoronynál bírt $^1/_{12}$ részüket adják el örökáron 84 magyar forintért Gilgen pozsonyi esküdt polgárnak.[8] 1417-ben Pesko János pozsonyi kanonok

[1] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 19.

[2] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 63.

[3] meinen Suhn Andreen das *Urfahr an dem Thurm,* das Geld das ich daran han, ob man das ablöset und dieweil man das Geld nicht ablöset, so solle er das inne han. (Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 62.)

[4] ein Theil meines Urfars. (Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 64.)

[5] Am Montag in vigilia omnium sanctorum hab ich den pfarrer die V Th. die man im zu St Michelstag schuldig ist zu bezalen von wegen des dinst vom Urfahr.

[6] Dinst u. Geldschuld. So hab ich gebn dem Pfarrer von St. Merten am Sambstag am Sct. Appolloniatag X lb. den. die man im schuldig ist von des Urfars wegen, darumb er ein sell ampt scholl singen all Tag.

[7] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 29.

[8] Pozsonyi városi levéltár Lad. 12. Nr. 115.

adja el 2 font fillérért Gebiltl János pozsonyi esküdt polgárnak a vödriczi Vízitornyon bírt révrészletét.[1] 1419-ben Frank Tamás és neje Margit pénzt és a Vízitornyon bírt öt részüket hagyományozzák végrendeletileg.[2] És ezen hagyomány alapján jutott aztán a Sz. Lőrincz-egyház révjövedelemhez, minek 1462-ben[3] és 1468-ban is[4] nyoma van. Hogy közvetlenül ezen vagy valamelyik későbbi év után ment-e a nevezett egyháznak jogilletéke feledésbe, nem tudjuk, de tényleg feledésbe ment, mert 1492-ben szeptember hóban eleveníti fel ezen, elődjei alatt veszendőbe ment jogot Pankrácz, sz. lőrinczegyházi plébános és pedig sikerrel. A plébános ugyanis az elmaradt révjövedelem-illeték fejében 14 font dénárt és 3 schillinget kapott a várostól, mely azonkívül kötelezte magát jövőre minden évnegyedben a plebánosnak 6 forintot fizetni.[5] Az 1493-tól 1520-ig terjedő városi elszámolásokban a 24 forintnyi révjövedelem tétele csakugyan elő is fordul.[6] Azonkép tudjuk, hogy Benedek Péter és Tamás vámrészét, melyet a dunai hídtól bírtak, a pozsonyi barátok 1503-ig bírták.[7]

A révnek ezen itt említett hányadai nyilván úgy jutottak egyes magánosok kezeire, hogy a pilisi apátság

[1] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 46.

[2] Pozs. vár. ltár Lad. 46. Nr. 2339. A. P.

[3] Innemen stb. 43. l. 1. jegyz.

[4] U. o. 43. l. 3. jegyz.

[5] Mayn herrn Richter und rat auch gemain stad haben mit mayster pankratzen pfarrer zu S. Larenzen ayn appruch gemacht von begen alter und yeder alter versesten zins antrefend das urfar die bey seynen vorvordern zeiten pfarrer versessen sind und harnach keynen ausgenommen, dafur haben ihn meyne herrn auf seyn begehren geben 1 fl. zu gleichen wechsel facit XIIII l. III β. und ist derselben vorsetzten zins aller bezalt und fürbass soll in gemayner stat von begen des urfar alle quattember gebn VI gulden und mit der zahlung anzeheben in den quattember nach crucis exaltationis 92. (Ez évi vár. sz. k.)

[6] És pedig 1493—1501-ig át lett szolgáltatva *Pankrácz* plébánosnak; 1501—1506-ig *János* plébánosnak; 1506—1511-ig *Reus* Valentin plébánosnak; 1511—1514-ig *Kreutzer* Simon plébánosnak és 1514—1520-ig *Lechner* Fülöp plébánosnak. Ezentúl e fizetésnek nyoma vész a városi számadókönyvekben.

[7] Rakovszky: *Pozsony egyházai. M. Sion* III, 208.

zilált pénzügyi viszonyainál fogva révjogát egyeseknek elzálogosította. Mert hogy az apátság tényleg javakat elidegenített, az kétségtelenné válik György esztergomi érseknek egy 1431-ben Pozsony városához intézett leveléből, melyben említést tesz a Konrád pilisi apát által egyes pozsonyi polgároknak eladott javakról s felkéri a tanácsot, hogy az ezen eladott javak után befolyó pénzeknek a pozsonyi plebános-őrkanonok által eszközlendő zárlatánál segédkezzen.[1] Avagy úgy is keletkezhettek a rév-hányadok, hogy a kincstár üressége következtében maguk a fejedelmek, különösen Zsigmond, a még az ő kezökön levő jogrészt egyeseknek elzálogosították vagy esetleg eladták, eladományozták.[2]

Hogy meddig maradtak a külön vámjogrészek egyes magánszemélyek birtokában, nem tudjuk, valószinűleg 1439-ig, midőn Albert király a révvámot a városnak adományozta s mikor a magánosok jogrészei legnagyobbrészt megszüntek, mert ha még a XVIII. század derekán is, 1779-ben, szó van révjogosult polgárokról és kiváltságukról,[3] ezek alatt nyilván már csak a pannonhalmi és pilisi apátságok, a pozsonyi gróf és a pozsonyi káptalan értendők.[4]

A pozsonyi káptalannak révjogilletéke tulajdonkép csak *tizedszedési* illeték volt. Úgy jutott hozzá, hogy Tamás esztergomi érsek, ki eredetileg a révjog tizedének tulajdonosa volt, azt 1306-ban a pozsonyi prépostnak és káptalannak adományozta. Tette ezt az érsek arra való tekintetből, hogy a pozsonyi egyház földi javakban és jövedelmekben szűkén volt, másrészt kivánta a jövedelem ezen átengedésével az isteni tiszteletet is emelni.[5] Minthogy az

---

[1] Pozs. vár. ltár Lad. XXXVII. Nr. 45.

[2] Király: *Vám- és révj. tört.* 17—20 ll.

[3] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 77 a.

[4] Király: *Vám- és révjog története* 20. l.

[5] Ered. okl. a pozs. kápt. ltárában Capsa H. Fasc. 4. Nr. 74.

érsek tizedjoga nemcsak a pozsonyárosi, hanem a pozsonymegyei vámokra és révekre is kiterjedt, azért jogengedése a káptalant szintén nemcsak a városi, hanem a pozsonymegyei vám- és révtizedekbe is juttatta. A szűkebb jogmegosztást az érsek akkép tette, hogy a dunai és csallóközi révtized jövedelmek egy harmada a pozsonyi prépostot, kétharmadrészének egy tizede az őrkanonokat, a maradék pedig a többi kanonokat illesse. Az érsek jogcessióját aztán megerősítette 1306 ban Fra Gentile bibornok s sz. széki követ,[1] 1323-ban pedig Károly Róbert magyar király is. Ám ennek daczára is e révjogtized miatt 1389-ben per támadt a prépost és káptalan egyrészt és a pilisi apát közt másrészt, mígnem azt Demeter esztergomi érsek békésen ki nem egyenlítette.[2] Az által, hogy a XIV. század végén Stibor vajda és a többi oligarchák a csallóközi révet elfoglalták, a káptalan tized-jövedelmében kárt szenvedett. V. László király ugyan a káptalan érdekében rendeletet bocsátott ki 1455-ben,[3] Mátyás király pedig 1464-ben,[4] de azért a prépost és káptalan károsodása fennmaradt s még csak a XV. század végén, 1495-ben jutottak ismét joguk és jövedelmük élvezetébe.[5] 1514-ben pedig II. Ulászló király is megerősítette a prépostnak és káptalannak Tamás érsek 1306 évi fenntemlített jogadományozását.[6]

Hogy a XIV. században a „felső-rév" említtetik, az kétségtelenné teszi, hogy már akkor egy alsó-révnek is

[1] Ered. okl. a pozs. kápt. ltárában Capsa H. Fasc. 4. Nr. 74. Lib. A. p. 74.

[2] V. ö. Rimely: *Capit. Pos.* 119. l. Király: *Vám- és révjog* 14. l.

[3] Pozs. kápt. ltban Capsa H. Fasc. 4. Nr. 74. Lib. A. p. 35—37.

[4] Pozs. kápt. ltban Capsa H. Fasc. 4. Nr. 74. Lib. A. p. 39—42.

[5] L. *Antiquum Regestrum in factis Capituli Posoniensis* pag. 40 és 47. Azonkivül a pozs. káptalannak Pozsony városa ellen való révvám-tizedügyi perét a vár. ltban Lad. 45. Fasc. 1. Nr. 4. pp. 102. 103.

[6] Rimely: *Capit. Pos.* 119. l.

kellett lennie. Ezt tényleg említik is a számadókönyvek,[1] helyét azonban nem tudjuk kijelölni, de nagyon valószínűnek tartjuk, hogy az a mai állandó Dunahídon alul létezett s valamikor Pozsony kikerülésével egyenest Főrévhez vagy a vereknyei révhez juttatta az utast. Ennek az alsó-révnek, azt hisszük, már a XIV. században jóformán rendes forgalmon kívül kellett lennie, mert ha rajta csakugyan Pozsonyt kikerülni lehetett, akkor a város könynyen nem csekély kárt szenvedhetett. Azért is a városi számadókönyvek jobbára csak úgy említik, hogy maga a város vette e révet rendkívüli körülmények között igénybe. Ellenben a felső-rév, mely a Vízitoronynál állott,[2] mint rendes közlekedési rév van említve.

Mint biztos adatot említhetjük továbbá azt, hogy nemcsak a pannonhalmi, hanem a pilisi apátság is a pozsonyi nagydunai rév és vám joga birtokában és élvezetében maradt. Zsigmond király 1401-ben elveszi ugyan a pilisi apáttól a Vízitornyot s oda adományozza azt Bonaventura Jakabnak és fiának Gáspárnak, de ez adományát egy dologi teherrel köti össze, amennyiben a Venturákat kötelezi a toronyért évenként a pilisi apátnak 30 arany forintnyi kárpótlást adni örök időkre, azonkívül egy kunyhót átengedni az *apátság vámszedője* számára. Sőt a király ez évi okiratában határozottan fenntartja a pilisi apátság javára a dunai révjog $^1/_3$-dát mint annak tulajdonát.[3]

[1] hab ausgeben den Urfarern das man mit unserer Schiffung an der *niedern Urfahr* hat übergeführt unsere lewt von Sarcgnus wegen unsern veint. Es: Item hab ich zwein naufärigen geben die ein poten bei der nacht hinabgefürt habn zum *nidern Urfar* auf warnung als die Feint zu Stampha über nacht do lag und die zu Teben über waren gefarn. (Az 1451 évi vár. sz. k.)

[2] 1407 aug. 3. dy mawtt zu Prespurch pey dem Wasserturmb. *(A pil. apáts.* I, 396.) 1410 évi okirat hasonlóképen. (U. o. I, 398.)

[3] Pozs. vár. ltár Lad. 11. Nr. 11. Fejér X. IV, 79. Átírva Zsigmond által 1402-ben. Pozs. v. lt Lad. 11. Nr. 12.

1407-ben szepesi kereskedők érkeznek a pozsonyi dunai révhez 4 szekér rézárúval és 2 szekér viaszszal. A rézárú után megfizették a révvámot, de a viaszkot álréven akarták a Dunán átcsempészni, csakhogy rajta vesztvén viaszkjukat a pozsonyi gróf Wettaui Smylo, továbbá Ventur Gáspár és a pilisi apát vámszedője János elkobozzák és maguk közt felosztják.[1] Itt meglepő, hogy Ventur Gáspár mint révjog-illetékes szerepel, de a közlemény értelme mégis nem ez. Ventur csupán a vödriczi Vízitorony tulajdonosa volt s nem a révvám-é s ha mégis révvámügyben szerepel, azt másképen nem érthetni, mint úgy, hogy ő a pannonhalmi apátság megbizottja volt vagy ennek jogrészletét bérben tartotta. Hogy ennek valóban így kellett lennie, abból bizonyos, hogy egy 1410 évi okiratban, mely ugyanezen esetet tartalmazza, nem Ventur Gáspár, hanem a pannonhalmi apát említtetik mint a révjog társtulajdonosa.[2] Ugyancsak 1410-ben máj. 27-ikén említve van János, a pilisi apátúr vámosa[3] a pozsonyi vámrévnél a Vízitoronynál.[4]

Zsigmond király 1416-ban meghagyja a sz. mártoni és a pilisi apátoknak, valamint Ventur Gáspárnak, hogy csakis törvényes révdíjakat szedjenek, mert különben révjogukat elkobozza.[5] Itt tehát ismét szó van Ventur Gáspárról, de már nem mint a pannonhalmi apát jogrészének bérlője, mert a pannonhalmi apát névleg fel van említve. Az okiratban a pozsonyi grófról nincs szó, kiről pedig tudjuk, hogy a révvám egyharmadának tulajdonosa volt s így az okiratot másképen nem értelmezhetjük, mint úgy, hogy Ventur Gáspár képviselte ez évben a pozsonyi vár-

[1] Pozsony város okirata a királyhoz. Vár. ltár Lad. 12. Nr. 31 d.

[2] Pozs. vár. okirata Pelsőczi Bubek János nádorhoz. Vár. ltár Lad. 12. Nr. 31 a.

[3] Johannes *tributarius* domini abbatis de Pelisio.

[4] *A pilisi apátság* I, 398.

[5] Pozsonyi városi ltár Ladul. 46. Nr. 2340.

grófot akár úgy, hogy tőle megbízást kapott, akár úgy, hogy jogrészét azon módon bérbe tartotta ez évben, amint tartotta volt bérben 1410-ben a pannonhalmi apát jogrészét. Arra, hogy ő erőszakosan tartotta volna elfoglalva a pozsonyi főispán révvám részletét, gondolnunk nem lehet, mert ily erőszakos foglalót a király bizonyára a törvényes vámszedésre nem intette, hanem a vámszedéstől egyszerűen eltiltotta volna.

Később azonban már tényleg megtörtént, hogy a pannonhalmi apátság révvámjogán sérelem esett. Már 1410-ben letiltja Zsigmond király a pozsonyi bírót s néhány pozsonyi lakóst a pannonhalmi apátság tulajdonát képező pozsonyi és csallóközi vámjogrészlet elfoglalásától s emiatt a nevezetteket maga elé is idézi.[1] Tíz évvel későbben, 1420-ban János püspök s pannonhalmi kormányzó ellentmond Ventur Gáspárnak és Haberstorfer Frigyes pozsonyi polgároknak amiatt, amiért a pannonhalmi apátságnak a vödriczi réven járó révdíját a gyalog járó-kelő emberektől beszedik.[2] Jogához azonban az apátság utóbb mégis jutott, mert Döbrentei Tamás, a pannonhalmi apátság kormányzója 1449-ben egyik Pozsonyvároshoz intézett levelében felemlíti, hogy az apátság vám- és révjogát bérbe adta Swap Henrik óvári polgárnak.[3]

Hogy a pilisi apátság is a XV. század közepén és azon túl szinte jogbirtokos volt a pozsonyi nagy dunai réven, azt ugyancsak okiratok bizonyítják hitelesen. 1444-ben julius 25-ikén Hermann pilisi apát elismeri, hogy Pozsony városa neki a pozsonyi dunai rév után járó illetékét megfizette.[4]

[1] Pann. ltár Capsa 33. lit. E.

[2] U. o. Caps. 33. lit. B.

[3] Pozs. vár. ltár Lad. 37. Nr. 44.

[4] quod providi viri iudex et iurati civitatis Posoniensis, nomine communitatis, nobis de parte tributi nostri, quod Posonii habemus, et de censibus viginti quinque florenorum puri auri, videlicet de quarta parte anni presentis, exsolverunt. (Eredeti a pozsonyi városi ltárban Lad. XLVI. fasc. A. Nr. 49.)

1447-ben február 14-ikén ugyanazon apát azt írja a pozsonyi tanácsnak, hogy a rév czímén 25 arany forintnyi követelése van s felszólítja a várost, hogy ezen összeget szolgáltassa be Mihály pozsonyi prépostnak.[1] 1465-ben május 18-ikán Pozsonyváros hatósága Német István által felvilágosítja megbizottját a pilisi apátsággal szemben megindult vámügy tekintetében.[2] De sőt, hogy a pilisi apát még a sz. mártoni apátság vámilletékét is kibérelte, az ugyancsak Hermann apátnak egy 1464 évi okleveléből tetszik ki. Ebben ő és conventje jelenti, hogy ők a vámnak azon harmadrészét, mely a sz. mártoni apátságot illeti, az apátság kormányzójától Döbrentei Tamástól bérbe vették, ők maguk pedig ismét bérbe adták Hosszú András pozsonyi polgárnak[3] és Storch János a maguk udvarnokának 26 tiszta arany forintért, melyet ezek meg is fizettek.[4]

A réven való közlekedés eredetileg kompokon, hajókon, csolnakokon történt. Még csak 1407-ben tervezték a Duna *áthídalását.* Zsigmond királynak egy ez évi okiratából megtudjuk ugyanis, hogy már Ádám pozsonyi polgár fia Vincze akart a pozsonyi határban a Dunán hídat építeni, de tervét nem valósíthatta, miután őt ennek kivételében Gutori Jakab fia Imre megakadályozta. Az okirat a tervezett híd ügyében nem ad közelebbi felvilágosítást, de miután benne a *pozsonyi határ* van említve, a híd tervezője egy pozsonyi *polgár* s a terv kivitelének megakadályozója egy *gutori* birtokos volt, nyilvánvalónak tartjuk,

[1] quod vos racione tributi mei mihi tenemini solvere vigiuti quinque florenos auri, quos mihi circa festum Purificacionis dare et assignare debuissetis. Utasítja a várost, hogy a hátrálékos 25 arany ftot venerabili viro domino Michaeli preposito Posoniensi dare et assignare, mea in persona, veletis. (Ered. a pozsonyi városi ltárban Lad. XLVI. Fasc. A. Nr. 34 β.)

[2] Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. XLVI. Nr 17.

[3] Longo Andree concivi Civitatis Posoniensis.

[4] Pozs. vár. ltban Lad. XLVI fasc. A. Nr. 34. *(Dipl. Pos.* III, 323. *A pil. apáts.* I, 415—416.)

hogy a tervezett híd nem éppen Pozsonyvárosban lett volna felállítandó, hanem Pozsony közelében Gutor irányában s hogy Jakab fia Imre e híd által a maga gutori révét látta veszélyeztetve s innen építése ellen való szabadkozása. Az eszme azonban mégsem maradt foganat nélkül, főleg nem Zsigmond királynál, ki a Dunának áthídalását országos érdekekből fogta fel. Egy 1430-ban május 3-ikán Semptén keltezett levelében meghagyja Pozsony városának, hogy támogassa kellőleg Gutzelt, kit ő a Dunán való híd építésével megbízott, sőt legyen a tanács azon, hogy az ő megjötteig a dunai híd már készen is álljon.[1] A híd tényleg el is készült s nem csekély költségeit maga a király fedezte. Felügyeletével a vár kapitányát bízta meg,[2] csakhogy az ezen feladatával nem sokat törődött, úgy hogy a folyón való közlekedésben csakhamar fennakadás állott be.

Újabb lendület csak Zsigmond halálával, utódja, Albert király alatt következett be. Ez 1439-ben a híd ügyét újból felkarolta, Budán kelt adománylevelével a hídat s a dunai vám- és révjogot Pozsony városának adományozta azon feltétel és kötelezettség mellett, hogy az a hídat saját költségén fenntartani tartozzék.[3]

E nevezetes adomány eredménye csakugyan a hídnak újból való helyreállítása volt. Ugyanazon a helyen lett felépítve, melyen a Zsigmond-féle híd állott, t. i. a vödriczi Vízitoronynál. Felállítása nem csekély kiadásokat okozott a városnak. A király ugyancsak 1439-ben az iránt szólítja fel a várost egy másik levélben, hogy bizonyos Jakab hajómestert elégítsen ki a hajók készítése és a szükséges köveknek Óvárról történt szállítása után.[4] E szállítások nyilván a dunai híd építéséhez történtek s a városnak

[1] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 70. Fejér: *Cod. Dipl.* X. VII, 214.

[2] Fejér: *Cod. Dipl.* XI, 222–224.

[3] Ered. hártyaoklevél a pozs. vár. ltban Lad. 12. Nr. 3 b.

[4] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 37.

1439 s következő évi számadókönyvei is érdekesen tájékoztatnak nemcsak a hídépítésnél felmerült költségek, hanem a híd építésének módja iránt is. Így megtudjuk belőlük, hogy a hídhoz szükségelt hajókat a város Bécsben vásároltatta Flinz Miklós pozsonyi polgár által.[1] A híd maga részint hajókon, részint czölöpökön, jármakon nyugodott[2] s horgonykövekkel volt a folyam egyes helyein megerősítve.[3] Említvék azonkívül a számadásokban a jármokon nyugvó végfák, továbbá a hintő- és kóczfák meg deszkák.[4] Részeiből megkülömböztetik a külső- és a belső hídat.[5] A külső híd alatt nyílván annak a túlsó vagyis jobb part közelébe eső része értendő, míg a belső hídat a város felé eső hídrész képezte. Ha tekintetbe vesszük, hogy e hajó- és járomhíd a mai horgonyőrségnél, a katonai élelmezési ház előtt állott s hogy hajdan itt a folyót egy sziget, a *Gereidt* osztotta két részre,[6] akkor nem lesz nehéz megérteni, hogy a hídnak belső és külső részei voltak. A szigetet körülölelő Dunaágokon állottak a jármokat képező czölöpök, melyeken

---

[1] 1439/40 évi vár. sz. k. Királynál: *Dunai vám- és révjog* 23. l.

[2] Umb das erst *prugkscheff*, das man uns zu Theben genohmen hat. — Am Montag nach Ostern (márcz. 28-ikán) ein *prugkschiff* durch grossen Wind wegtrieben. — Am Freytag nach pfingsten (május 20-ikán) ein *Bruckschiff* aus der aw gen das wasser gefuert. (1440 évi vár. sz. k.) Ugyanez évben jul. 23-ikán: als die Tunaw gros war und ein *Joch* von der prugk hin riss. Es jul. 30-ikán: als das Wasser III *Jocher* fuder gefuert hat. (U. o.)

[3] hab ich Zimmerlewt gehat die *ankelstein* geworfen han. (1441 évi v. sz. k.)

[4] Am Charfreitag (azaz ápril 19-ikén) als das Wasser die Bruck zerstieben hat, habn wir gehabt XII Aribater die die *Endsbaüm*, *Jocher* und *Streu* aus dem Wasser genommen han und die *Jocher* wieder gelegt habn und die Bruckschiff wieder zugerichtet habn und die *Endsbaüm* daraufgelegt haben und *Streu*. (1443 évi vár. sz. k.)

[5] haben wir geben zwo Schaff, damit man das prugkschiff ausschöpf das sich gesenkt hat an der *äusseren prugk* mit Wasser. — III gesellen geben die den Weg gesaubert habn zur *äussern prugk*. — Haben wir gehabt bei der *innern prugk* VIII Aribater. — Aufgenommen den Larenzen zum pruckhueter an der *äussern pruck*. (1440 évi vár. sz. k.) — IX Zimmergeselln bei der *äussern prugk* als man die abgetragen hat. (1442 évi vár. sz. k.)

[6] L. e mű II. I, 18.

a híd nyugodott s részben a hídhajók, melyek természetesen áradásokkor nem kevéssé veszélyeztetve voltak s egyszernél többször a folyam árja által el is sodortattak.[1] Vízáradások és jégzajlás idején tehát mindig le kellett a hídat bontani. Ilyenkor a hídhajókat kivonszolták a szárazra vagy félreeső Dunaszakadékokba mintegy téli kikötőkbe. A számadókönyvek ilyenekül a Gerin. Einsing és a Wisgrund nevű dülőket említik.[2] A Gerin vagy Grinn a pozsonyi Duna túlsó részén folyt s egészen Köpcsény közeléig húzódott el, ma azonban már csak csekély nyomában szemlélhető. Az a Dunaszakadék ugyanis, mely a Spiegelhagen nevű erdősliget déli határát képezi, s körülbelűl ma a pozsony-szombathelyi vasút töltésénél éri végét, hajdan összeköttetésben állott a pöcseni Dunaággal, úgy hogy azt a régi Gerinnel azonosíthatni. Ez esetben érthetnők is, hogy e Dunaág hogyan szolgálhatott az utasoknak és kereskedőknek út-irányúl Pozsonyból akár Hainburg akár Oroszvár felé, ami szükségessé tette volt, hogy rajta vámhely legyen. Mert hogy rajta csakugyan vámhely volt, az világosan kitetszik Zsigmond király 1430 évi okiratából.[3] A járomfákon fekvő végfák télire a Vödriczen, a királyi fürdők mellett lettek elhelyezve.[4] Tavaszszal aztán a híd újból a folyóra lett állítva. Ezen Albert-féle híd csak 1445-ig állott fenn.

Már 1451-ben a város újhíd építésére gondol. Ez ügyben Hunyadi János kormányzóhoz is fordul, ki is egy ez évben Temesvárról írott levelében a város szándékát

---

[1] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 3 a. Fejér X. VIII, 409.

[2] Pozs. vár. ltár Lad. 13. Nr. 14 c. litt. 1.

[3] *Dipl. Pos.* II, 245—47.

[4] Az 1443 évi városi számadókönyvekben olvassuk: Mittichen vor Mathiae Apostoli (azaz febr. 20-án) hab ich gebn auf di gemein als man angesagt hat der gemein einstheils das man die *Endspäum zwischen beiden Brucken* ab einander geworfen habn und auf Wagen geladen haben und sie wieder übereinander gelegt haben *bei der padstuben auf der Bedritz* da sind die Aribater fleissig gewest.

helyesli s segélyét igéri.[1] 1453-ban mindazonáltal a híd még mindig lerombolt állapotban volt, ami kitetszik V. László királynak egy ez évi Pozsonyban kelt oklevéléből, melylyel ő a remélhetőleg rövid idő múlva felépítendő hídat a vámjoggal együtt, de egyszersmind a híd fenntartásának terhe mellett Pozsony városának adja. E kegyének indokaúl főleg azt említi, hogy a pozsonyiak az ő anyjának, Erzsébet királynénak, a háború idejében menedéket adtak s mert a város a lázadók részéről sok kárt szenvedett.[2] Egy évvel későbben, 1454-ben Kappler János pozsonyi várkapitányt arról értesíti, hogy a város a király akaratából és beleegyezésével a Duna folyón és ágain át nemcsak a saját, hanem az összes átkelők kényelmére hídat akar építeni. Meghagyja azért a kapitánynak, hogy a várost, bárhol is akarná az építkezést foganatba venni, ebben ne akadályozza, hanem engedje szabadon cselekedni.[3]

E híd építésének további mozzanatairól nem bírunk tudomással, de bizonyos, hogy másfél évtized múlva újból a hídépítés szükségessége előtérbe lépett. 1468-ban ugyanis egy hídmester érkezik Bécsből Pozsonyba, hogy itt a felállítandó híd helyét megállapítandó a Duna vizét kutassa és mérje.[4] Ezúttal már nem arról volt szó, hogy a Vízitorony előtt levő híd egy újjal helyettesíttessék, hanem hogy e folyó más helyén egy egészen új tervezetű híd létesüljön. Ez a vállalatot nehézkesebbé tette s azonnal való végrehajtását késleltette. Még csak három év múlva,

[1] Pozsony városi levéltár Lad. 12. Nr. 57.

[2] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 1 a.

[3] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 1 c.

[4] Az ez évi számadókönyvben olvassuk: Am Sambstag vor Georgitag (azaz ápril 23-ikán) hab ich gebn IIII Fischern und Scheffleiten *di den Pruckmaister haben gefürt das er das wasser hat gesächt, wo man di Pruck soll machen* XXXV den. Demselben *Pruckmaister* haben mein Herrn geschafft zu gebn 1 Pfund denar zu zerung wider gen Wienn.

1471-ben ad Mátyás király Csáktornyai Ernő János zólyomi grófnak felhatalmazást arra, hogy az ország s Pozsony-város érdekében Pozsony mellett a Dunán át hídat építhessen. Vele a király Pozsony városán segíteni kivánt azon tekintetnél fogva, mivel az az utóbbi időben nem csekély szolgálatot tett úgy az országnak, mint a királynak.[1] A híd tényleg fel is épült, mert 1473-ban készen állott s 1486-ig szolgált a közforgalomnak. E hídnak helye a Halász-kapu irányában volt ott, hol a mostani állandó híd építése előtt a hajóhíd állott s a hol jelenleg a csavargőzös közlekedik a Dunán át, tehát a koronázási emlékszobor és a ligeti kávéház között. Csakhogy akkor a Dunának ágya nem volt azonos a maival, mert míg ma a szabályozások következtében a Duna egy főmederben egyesűl, addig az hajdan ugyancsak egy sziget által két ágra volt osztva. E szigetűl nem a mai díszliget, mint némelyek gondolják,[2] hanem egy teljesen eltűnt kisebb sziget, a Bruckau vagy Brückelau képzelendő s így a Mátyás-király idejebeli híd is úgy mint régebben a Víztornyi is ugyancsak két részből, külsőből és belsőből állott, amint azt a városi számadások feljegyzései kétségtelenné teszik.[3]

---

[1] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 7.

[2] Király: *Dunai vám- és révjog* 70. l.

[3] Am Sambstag nach Corporis Xti (jun. 23-ikán) hab ich gehabt V Tagwercher Tagleich die *in der aw zwischen den peeden Tonawprugken* die peisch gehakt habn und den weg zu der pruken gemacht mit peisch wan das Wasser gross war. (Az 1481 évi vár. sz. k.) — Des montags nach conversio Pauli (jan. 29-ikén) hat man *die innere Tonawprugken* auch abtragen. (1482 évi vár. sz. k.) — Montag vor den vaschangstag (azaz febr. 18-ikán) den maister Wolfgang Zimermann selb fünft dass auch prugkstekhen zu der *aussern Tonawprugkn* gespitzt und auf der *innern Tonawprugken* auch stekhen geslahen. És: am aschtag (febr. 20-ikán) seyn gebesen XXVIII Tagwericher di auff der *innern prugkn* den Zimmerlewten geholfen han . . . pfinstag darnach (febr. 21-ikén) auff der *innern prugkn* sind gebesen XVII Tagwercher . . . Montag nach invocavit (febr. 25-ikén) sein auff der *äussern Tonawprugken* gebesen XVI Tagwercher die jochpawn habn helfen unterziehn. (1482 évi városi számadási könyv.)

De e feljegyzésekből az is derül ki, hogy e híd felteste már nem nyugodott hajókon, hanem csakis czölöpökön.[1] Tehát nem hajó-, hanem járomhíd volt és pedig oly szerkezettel, hogy jövő s menő hajók átbocsátására alkalmas volt.[2] Felső része hídkorláttal volt ellátva,[3] mi a rajta való közlekedést biztosította. A czölöpöket, melyek a polgárliget[4] s Máriavölgy erdőségeiből[5] kerültek ki, hajókon állott ütőgéppel verték be a folyam medertalajába.[6]

---

[1] A feljegyzések nem szólnak ez időszakban hídhajókról, hanem csakis czölöpökről és jármakról, *Stock, Steken, Joch* gyakrabban előforduló szavak. A czölöpöket külön ütőeszközzel verték a talajba. Ausgebn ... dem Hans Leitgen forman das er *holzstecken* auf die Pruck gefuhrt hat, das *werch* und den *schlegel*. (Az 1478 évi vár. sz. k.) És: Ausgeben auf die Tonawprugken di *Steken* zu slahen den Zimmerlewten und ander klain Tagwerichern. (1480 évi vár. sz. k.) — Meister Wolfgang Zimmerman selbst sext das sy auch *stekhen zu der Tonawprugken gespitzt und jochpam auszimmert* han am montag mittichen pfinstag die wochen nach esto mihi vagyis márczius 5., 7. és 8-ikán. (1481 évi vár. sz. k.)

[2] Am erichtag abent vor Georgi (azaz ápril 22-ikén) den Aribatern *die desselb Kunig* (Mathias) *scheff durch die prugk habn lassn* und an das ain Joch gepunden habn III Sch. XXIII den. (1478 évi vár. sz. k.)

[3] Meister Wolfgang Zimmerman *das er an den gattern auf der Tonawprugk* gearbeit hat. (1480 évi vár. sz. k.) — XVIII Tagwercher die die steken auf der alten Prugken *zu den gattern* habn helfen zu slahen. (1481 évi vár. szám. könyv.)

[4] XVI Tagwercher die jochpawn habn helfen unterziehn und mit dem Schustl *in der burgeraw die joch gehakt* und herauff pracht habn. (1482 évi vár. sz. k.)

[5] Ausgeben auff die fromten furlewt die aus dem *thal* prugkstekhn hergefurt habn. (1482 évi városi számad. könyv.)

[6] Freytag vor Math. Ap. (azaz febr. 23-ikán) Meister Wolfgang Zimmerman und selbander, das sie das *werch* zu Tunawprugken zugericht habn. (1481 évi vár. sz. k.) Fenntebb is előkerült már a *werch* és a *schlegel*. Hogy hajókon állott a gép, az kitetszik a számadások e helyeiből: Pfinstag nach Oculi (azaz márcz. 29-ikén) eine newe traunzulln aufgefangen (ezt a vízár hozta) *darauf man die prugk geslahen hat*, das hab ich abkawft. És ápr. 5-ikén: Mein herrn habn von den Pauln Spiess ein regenspurgerin Scheff, *derauv man die Tonawprugken geschlahen hat* um 9 guldn kauft. E regenspurgi hajót is a vízár hozta. (1481 évi vár. sz. k.) — Meister Wolfgang Zimmermann selbst sexten *das sie das werch auf die Tonaw und die Scheff dabei zugericht und gesetzt haben* als man die Tonawprugk hat angehebt zu machen. (U. o.)

E hídnak elkészüléséhez a város sok munkával és költséggel járult.[1] De fenntartása is igen sok költségbe került. Ami a hídat költségessé tette, az volt, hogy ugyancsak minden évben le kellett bontani. Amint a jégzajlás ideje közeledett, de minden nagyobb vízárkor is e híd sem maradhatott a folyón.[2] Olykor még a czölöpöket is ki kellett a vízből húzni, nehogy az ár vagy jég azokat kiragadva, oda vágja az ép jármakhoz.[3] Voltak tehát a hídnak jármai, azaz karóoszlopkötegei és magánosan álló támaszkarói. Ezeket a jégzajlás nagyon rontotta, egyszernél többször egész szerkezetét is megrongálta[4] s végre is 1486-ban egészen tönkre tette.[5] Nincs év ezen híd fennállása időszakából, melyben a hídhoz szüksé-

[1] Cum fideles nostri prudentes et circumspecti Cives hujus Civitatis Nostrae Posoniensis pontem trans fluvium Danubij pro communi bono, *non sine magnis laboribus, et expensis erexisse* dicuntur. (Mátyás kir. Pozsonyban kelt okl. a vár. ltban Lad. 12. Nr. 5.)

[2] Die ausser und inner prugk *abzutragen* in der *eyssguss*. (1485 évi vár. szám. k.)

[3] Am Erichtag Egidii (azaz szept. 2-ikán) hab ich X Tagwercher *die auch die Stokch aus der prugken gewinten habn* wan das wasser war gross und di Stokch sind dreien Jochen angeronnen. (Az 1478 évi vár. sz. k.) — Die Tonawprugken abtragn anno LXXXI des Montags appolloniae hat man angehebt *die prugken abzutragen* die Endspawm und strewholtz XV. Tagwericher (1481 évi vár. sz. k.) — Am mittichen nach Erasmi (jun. 6-ik) seyn mehr gross stöckh an peede prugken der Tonaw gerunnen und angelegen, an demselben Tag hab ich gehabt X Tagwercher, die awch *die stökh mit dem harspl ausgewunden habn* (U. o.) — Freytag und Sambstag nach dem Ostertag (ápril 12. és 13-ikán) dem Andree Rossmulner dass er den *harspl* gemacht hat damit man die pawm stükhl aus dem wasser auf die Tonawprugken auswindt. (1482 évi v. sz. k.)

[4] An Sambstag nach Udalrici (azaz jul. 5.) von den Urfar diselb wochen vor Ee di Pruck *das eyss hat hin gestossen* gemacht ist worden VII Pf. XII den. (1477 évi vár. sz. k.) — Meister Wolfgang Zimmermann selbander da sie Endspawm und stekhen zu der Tonawprugh gespitzt habn *als das Eyss hütt ettlich joch hingestossen*. (1482 évi vár. sz. k.) Ez év febr. 23-ikán karókat hoztak, *als das eyss die prugken hat hingestossen*. (U. o.)

[5] Mátyás király Bánffy pozs. grófhoz 1487-ben intézett levelében olvassuk: pons ille Posoniensis super Danubio *per Impetum glaciei praeterita hyeme penitus destructus est*. (Ered. okl. a pozsonyi városi ltárban Lad. 12. Nr. 6.)

gelt favételekről,[1] javításokról,[2] újból való helyreállításáról[3] és fogadott munkásokról nem volna szó,[4] amikből

[1] Am Montag vor Pankratzi (azaz máj. 9-ikén) hab ich gebn den roten Nikl der gefurt hat *Endsbaum* und *Laden* und das *Werich* zu der Pruck XLII den. (1474—75 évi vár. sz. k.) — Am Sambstag corp. Xti (azaz jun. 11-ikén) hab ich gebn den munichen in unser lieben Frawenkloster zu Pressburck nach geschaft meyner Herrn VI Pf. pfennig zu den Paw der Pruck über die Tonaw das man von den münchen kauft hat holtz zu Notturft der Pruck. (U. o.) — Am Montag nach crucis inventionem (azaz máj. 5-ikén) hat Herr Burgermaister kaufft XXI Holz zu der prugkn. (1477 évi vár. sz. k.) — Ausgeben um Holz auf die Tonawprugken und *Streuholz* anno LXXX des Freytags nach vincula petri (azaz aug. 4-ikén) hab ich kauft aichen *strayholz* auf die Tunawprugken 1 holz VI den. facit IV. Sch. VI den. (1480 évi vár. sz. k.) — Am erichtag nach gotthardi (azaz máj. 9-ikén) hab ich kaufft zween *prugstekchen* zu der Tonawprugken von einen pawern von Pistritz 3 Sch. 32 den. És: von X *prugstekchen* aus dem münichwald herein zu fuhren 3 lib. 8 sch. És: Am mittichen nach servatius (máj. 16-ikán) hab ich kaufft XLIII *Strewholtz* auf die Tonawprucken, ein holtz 6 den. (1481 évi vár. sz. k.) — Ausgeben um holzwerich zur Tonawprugken und Streyholz 28. l. 19 β. 50 d. (1482 évi v. sz. k.) — Ausgebn umb Holtz auf die Tonawprugken streyholz Ruder stb. (1485 évi vár. sz. k.)

[2] In die philippi et Jakobi (azaz máj. 1-én) den Veit Schopper und seinen helfern das sie die grosseu pawm habn aus der prugken gehakcht als sy darunter gerunnen worden. (Az 1477 évi vár. sz. k.) — Am Sontag vor Egydi (azaz aug. 31-ikén) Maister Paul Prugkmayster das er die klain Jöchl erhayen der Prugk gemacht hat ein gantze Wachen. (1477 évi vár. sz. k.) — Am Montag nach Reminiscere (azaz febr. 16-ikán), als dy prugk mit den Sumeher wein ist nydergangen, hab ich gehabt II Zimmerleidt die die Enspawm haben auf die tunawprugk gezogen. (1478 évi v. sz k.) — Erichtag nach Sophie (azaz máj. 19-ikén) hab ich maister Linharden Zimmermann selb dritten vass sy auf der Tunaw prugken Endspawm under zogen und Jochpawm aufzogn habn jeden II Tagwerich facit V. l. XXVI den. (U. o.) — Am Pfinstag vor Vitus (azaz jun. 11-ikén) und die gantz Wochn vorauf der Prugkn einhaim bei der gstettn ein Joch zu slahen. (U. o.) — Montag nach St. Vitus és pfinstag nach Sixti (azaz jun. 17. és aug. 8-ikán) zween Zimmermann dass sy auff der Tunawprucken ein enspawm unterzogn, an der andern prugken gebessert und streyholz gericht habn. (1482 évi vár. sz. k.)

[3] fur *prugkslahen* különböző tételek alatt az 1477 évi számadások valami 70 font dénárt részleteznek. E tételektől külön előszámlálvák fur die Urfarer, auf urfar und prugkn valami 137 font denár.

[4] umb Streyholz und kleine *Tagwericher* angehebt das ausgeben am Montag vor Joh. bapt. (azaz jun. 23-ikán) 43 munkásra. És: Am Erichtag nach Udalrici (azaz jul. 2-ikán) hab ich gehabt auf der prugk XII Tagwerich. (1477 évi vár. sz. k.) — Aus-

eléggé megérthetni, hogy fenntartása tényleg igen költséges volt.[1]

A szétroncsolt hídat csakhamar pótolták újjal. Már 1487-ben márcziusban Mátyás király felszólítja a várost, hogy építse fel újból a hídat. Minthogy azonban a hely, melyen az előbbi híd állott, nem volt eléggé megfelelő, azért meghagyja a király Lindvai Bánffy pozsonyi grófnak, hogy a városnak az új híd építését engedje meg *kényelmesebb* helyen.[2] Ugy látszik, a hely kiválasztásában nem csupán a hydrotechnikai körülmények jöttek tekintetbe. A polgárság s nyilván az utazó közönség, nem találhatta a Halászkapu irányában fekvő hídat elég kényelmesnek, mert nem feküdt főkapu előtt. A Halászkapu, mint láttuk, csak gyalogközlekedésre szolgáló kapu volt.[3] Viszont közvetlenül a vár alá eső s így a vár személyzetének hatalmi befolyása alatt levő híd sem tetszhetett a polgári elemnek, amint a várgrófnak s kapitánynak sem lehetett kedvére egy olyan híd, mely a várfalaktól félreesik. Csakis e szempontból itélve értjük meg Mátyás királynak Bánffyhoz intézett levelét. Az újhíd tényleg nem épült fel előbbi helyén a Halászkapu irányában, de nem is a Zsigmond-féle még régibb híd helyén a Vízitoronynál, hanem a kettő között levő téren, a Vödriczi kapu irányában, a

geben auf die Tonawprugken di Steken zu slahen den *Zimmerlewten* und ander klain *Tagwerichern*. (1480 évi v. sz. k.) — Ausgebn auf die Tonawprugken von newen dingen zu slahen den Zimmerlewten und auf die tagwercher an dem hayer gezogen und angehebt dieselb prugken die stekhen zu slahen. (1481 évi vár. sz. k.) — Meister *Wolf Zimmermann selb acht Zimmerlewt* mit sambt einen parlier das sie an der Tonawprucken gearbeit di stekchen zu slahen und Jochpawm und enndpawm aufzogen. (U. o.) — Am Sambstag nach St. Ambrosi (ápr. 5-ikén) ausgebn auf die Tonawprugken den Zimmerlewten die stekhen zu slahen und andern Tagwerchern. (1483 évi v. sz. k.)

[1] Az 1477 évi vár. számadókönyvekben előjövő tételek közt előjön: fuer- und *scheffleut* valami 78 libra denár. — Az 1482-ikiben auf gedingte *Scheffleut*, am urfar valami 404 l. denár.

[2] Ered. okl. a pozs. vár. ltárban Lad. 12. Nr. 6.

[3] E mű II. I, 133. l.

mai Haltéren s hol jelenleg az innenső parton Nep. Sz. János szobra áll s a hol most is tél idején, ha a Duna befagyott, a jégháton való átkelés történik.

A városi számadókönyvek mi kétséget sem hagynak fenn az iránt, hogy ezen híd is csak *járomhíd* volt. Az építéséhez szükségelt anyag között szintén csak czölöpök, végfák, hintőfák, járomfák,[1] azonkívül vaskarikák, rúgos csapok, kötővasak, szegek említtetnek.[2] Hajókról nincs szó. A szükségelt faanyagot a máriavölgyi pálosak szolgáltatták erdőségeikből.[3] De kitetszik továbbá az is, hogy ezen híd azonkép kettős híd volt: külső és belső, mely között a liget feküdt.[4] Ezen liget alatt ugyancsak egy már eltűnt dunai sziget értendő és pedig a Vízitorony előtt feküdt szigetnek alsó csúcsa, mely a vödriczi kapu irányáig nyúlt le. E szigeten a két híd között levő tért rözsével és faneművel feltöltötték s azon kellő kocsiútat készítettek. E híddal is külömben annyi vesződség és költekezés volt, mint az előbbinél. Főleg sokat szenvedett az áradások által,[5] s egészben csak 1490-ig állott fenn.

Az ötödik híd 1493-ban épült és pedig újból a Halászkapu irányában.[6] A hozzá szükséges faanyagot részint

[1] Ausgeben auf endspawn, prugkstokhen, jochpawn. (1487 évi vár. sz. k.) Ausgeben um streyholz, jochpawm, prugkstekhen und endspawm (1489 évi szám. könyv.)

[2] 1487 évi vár. sz. k.

[3] Mein herrn haben den münich aus dem thal ayn eerung gethan mit allerlay gewürtzt, dafür hab ich gebn von *wegen der prugkstekhen in ihren Wald vergunen zu slahen* als die tunaw in den grossen guss die prugken hingerunnen hät. És: Ausgeben den aribatern *die prugstekhen im thalwald* zu slahen. (1489 évi vár. sz. k.)

[4] Az 1487 évi sz. k. szerint die s. Lucie IIII Tagwercher *in der aw zwischen den prugken* den weg weyd ausgehakt und peisch gemacht han.

[5] Ausgeben auf die Tonawprugken . . . in den *grossen guss* hingestossen und die streyholz zertragen und die stokh ausgenommen, prugkholz aufgefangen. — X tagwericher in *der grossen guss* die stekh an der Tonawprugken von dannen runnen *in den grossen regen.* — VIII Tagwericher in den *grossen guss und regen* die stekh von der tonawprugken weggeräumt han. (1489 évi vár. sz. k.)

[6] Ausgeben auf die Tonawprugk *bey den vischern,* olvassuk az 1493 évi

Ausztriából,[1] részint a pozsonyi ligetből kapták.[2] Hogy jöttek-e ezen hídnál a jármakon kívűl hajók is alkalmazásba, biztosan nem mondhatjuk, mert ami hajót említenek a számadási könyvek, az egy vegyes járom- es *hajó*hídra való következtetéshez nem elegendő.[3] Bizonyos azonban, hogy e híd sem állott soká, már 1496-ban nyoma vész.

Az a körülmény, hogy a hídat évenként le kellett bontani, s hogy az sokszor a nyári időszak alatt is áradások következtében erős rongálást szenvedett, szükségessé tette, hogy a révészek csolnakaikkal, hajóikkal s kompjaikkal folyton rendelkezésre készen álljanak. A révészek eszerint mint üzleti társulat nem szűntek meg a hajóhíd építésével, hanem folyton szerepelnek a közlekedés történetében. Ők különösen Zsigmond király alatt jutottak nagyobb szerepléshez, mert akkor a közlekedés a törökök ellen való hadak miatt szükségessé vált hadszállítás következtében is igen megélénkült. Nevezett király 1396-ban elrendelte, hogy a révjog élvezői 6 nagy hajót tartsanak működésben a Dunán. E hajók legyenek akkorák, hogy 40 lovat és lovast is befogadhassanak. A hajókból 3 az innenső,

vár. sz. könyvben. Egy másik helyen: Eodem die (febr. 24-ikén) V Tagwercher die langen pam aus dem münichkloster in *die newen stadt ze fuhren zu der Tonawprugken.*

[1] Von dem Felber *von Wienn* hab ich kaufft Holzwerch in der gstalt als Endspawn um II l. II Sch. am mittichen nach reminiscere (azaz márcz. 6-ikán) in der zahl von XXVI pawn praucht zu der tunawprugken. (1493 évi vár. sz. k.)

[2] Zuainzigs ausgeben dem Schustel prugkmayster mit herrn Stefan Redda *in der purgeraw* gefahren, *holzwerch abgesteckht zu der tunawprugken* febr. 24-ikén. (1493 évi vár. sz. k.)

[3] Király szerint e híd *hajókon is nyugodott. (Dunai vám- és révjog* 70. l.) Az 1493 évi számadási könyvben pedig az illető tétel következőleg hangzik: Montag nach oculi (azaz márcz. 11-ikén) sex tagwericher enhayen der Ungeraw die streyholz abtrahen ob der alten prugken *und an das Scheff antragen zu der newen tonawprugken.* Szerintünk e helynek értelme nem az, hogy az említett hajó *hídhoz való hajó* volt, hanem oly hajó, melyen a régi hídról a hintőfát az újhídhoz levitték.

három pedig a túlsó parton álljon. Egyúttal utasítja a várnagyot, hogy a révészek és szerelvényeik számára a városi oldalon lakások és fészerek tartassanak. A túlsó parton pedig a pozsonyi káptalan birtokából, a káptalannak ma is tulajdonában levő Flanczendorfból egy sessio hasíttatott ki, hogy a révészek és szerelvényeik ott is elhelyeztethessenek. A várost magát a király utasítja, hogy a rendelet végrehajtására késztesse a révtulajdonosokat.[1] Midőn pedig e rendelete daczára is a dunai hajózás a kivánt módon meg nem élénkült, akkor egy újabb intézkedéssel törekedett czélt érni. Ugyanis nehány évvel később-ben, 1402-ben kiterjeszti a hajózási jogot a város *minden lakójára* és pedig nem csupán a pozsonyi Dunán, hanem a megye egyéb vidékein is, úgy hogy azok embereket, állatokat, árúczikkeket s bármi egyébféle tárgyakat szabadon szállíthattak a Dunán.[2]

Hogy a révészek mennyi folytonvaló foglalkozással bírtak Pozsonyban, azt a városi számadókönyvek eléggé hirdetik. Ezekben a révészekre fordított folytonvaló kiadásokról van szó.[3] Dolgot nekik nemcsak a közönséges utazók

[1] Ered. okl. a pozs. vár. ltban Lad. 12. Nr. 3 a. Fejérnél: *Cod. Dipl.* X. VIII, 409.

[2] quatenus de cetero libere possunt pro cuiuslibet ipsorum beneplacito voluntatis habere et tenere *Navigya super Danubio in districtu Posoniensi,* et cum ipsis Navigys quemadmodum in alys passagiis seu transitibus ibidem fieri consweti, homines, animalia, mercimonia et cuiuslibet alterius generis res et bona hincinde libere transfretare, non obstantibus aliquorum aliorum fidelium nostrorum graciis et libertatibus, eis per nos seu predecessores nostros Hungarie Reges concessis, quibus quoad presentem concessionem nostram volumus derogari, maxime cum propter defectum Navium in portu ipsius Civitatis mercatores et alii viatores homines nimia tarditate temporibus preteritis fuerunt neglecti . . . Mandantes ut quisque fidelium nostrorum ipsos Cives nostros in tali transfretacionis ministerio impedire nullatenus presumatis sub pene nostre Regie indignacionis Maiestatis. Kelt Olmüczben 1402. (Ered. hártyaoklevél a pozs. vár. ltárban Lad. 12. Nr. 1. *Dipl. Pos.* II, 33—34.)

[3] Ausgeben wochentlich den *urfarern,* den *gedingten Schefleuten* in sold hab ich gebn in vigilia petri et pauli apost. (jun. 28-ikán) III lib. XLV den.

okoztak, hanem a gyakran tömegesen érkezők is. A vásárok és főleg az évi vásárok alkalmakor jövők s menők sok munkát adtak a révészeknek,[1] azonkép a királyoknak és királynőknek számos kisérettel való gyakori megérkezése,[2]

Item hab ich denselben *Scheflewten* gebn nach Einbekenntniss des Rechnicz der In diselb Wochen aus der puchssen nicht gannz ze lon gehabt hat Sonntag nach Udalrici (jul. 6-ikán) III l. XLV den. (1477 évi vár. sz. k.) — Den gedincgten *Schifflewten* in Wochensold dedi II l. V β. XV den. (1478—79 évi vár. sz. k.) — Ausgebn auf die gedincgten Urfarer . . . Sambstag nach Appoll. (febr. 10-ikén) hie seyn die gedingten *Schefflewt* am urfar wieder angegangen. (1481 évi vár. sz. k.) — Auf gedingte *Schefflewt* 79. l. 11 β. 62 d. (1482 évi vár. sz. k.) — Auf schiffung am urfar 13. l. 6 β. 26 d. (1499 évi v. sz. k.) — Auf gedingten *Schefflewt* 114. l. 24 β. (1506 évi vár. sz. k.) Így olvassuk aztán a következő években is: Ausgeben auf die *gedingten schefflewt* wochentlich stb.

[1] Als *viel volkh* kam awf dem Land heer über das wasser zu den *Jahrmark,* und es war der wynt gros. És: als das volkh von wien *von den Jarmarkcht* weg zog. (Az 1478 évi vár. sz. k.)

[2] Sonntag nach St. Veitstag (azaz jun. 21-ikén) gezahlt für *schifflewt* di der kunigin lewt heut gefurt habn sambt ir. (1439—40 évi vár. sz. k.) — Mittichen nach St. Jörgentag (azaz ápr. 27-ikén) di Kunigin *auf der Donau* gen di Schitt geführt. (1440—41 évi vár. sz. k) — Am Pfinstag nach St. Veitstag (azaz jun. 17-ikén) hab gebn den *Schiffleiten* auf LX Person, di unsern genadigsten herrn Kunig laszla mit seinen Volk *über die Tuna* mit VI Schiffen her über gefuhrt habn das di der Aribat willig sollten seyn umb LX pint Wein per IIII den . . . V Sch. X d. (1456 évi vár. sz. k.) — fur schefflewt 7. l. 14 β. die der alten Kunigin das Kuchenscheff nach Ofen gefurt haben und des Kunigs mutter gen Ofen gefurt haben. (1477 évi v. sz. k.) — Freytag nach Udalrici (jul. 5-ikén) ist der Kunig hernieder aus dem Heer kommen mit ettlichen C fuessknecht vnd ettwenigen Rätzen die In her beleit habn an den selben tag sein geben zu Hilff (t. i. a révészek segítségére) XIII Tagwerker. (1482 évi vár. sz. k.) — Montag nach Udalrici (jul. 8-ikán) als der König wieder hinüber in das heer gezogn mit den Rätzen und Fuessknechten Tag und nacht gefahren und an den Tag des nachts ist der König heruntergekommen. (U. o.) — Auf schiffung, so unsere g. fraw die Kunigin eyland schueff ze richten als sy zu unsern g. herrn den Kunig gen ofen wollt gefarn sein alsdann Ir bruder auch di Zeit zu ofen war. (U. o.) — Auf schifflewt in die march fur des Kunigs hoflewt und soldner 36. l. 6 β. 15 d. (U. o.) — Mátyás király 1485-ben arról értesíti a pozsonyiakat, Bécsből, hogy némely szolgái Pozsonyba mennek, Es werden ettlich unnser dinstlewt hinab gen Presburg ziehen und daselbs uber die Twnaw farn. Ajánlja őket nekik s felszólítja, őket, hogy szállitsák őket a Dunán át. Kelt Bécsben nov. 23. Sz. Kelemen napján 1485. (*Dipl. Pos.* III, 460. Teleki XII, 288.) — Am urfahr zu hilff des Kunigs majestät und seyn hofgesind herüber und hinüber geführt. (1490 évi vár. sz. k.) — Auf Kunigs may.

valamint egyes nagyoknak[1] a Dunán való ide s oda szállítása, a királyi konyha, háztartás vagy egyéb szükségletek kielégítése végett történt dunai szállítások is.[2] A fuvarozást a városnak számos esetben folyami pályán, révészek által kellett eszközöltetnie. Így tudjuk, hogy 1448-ban Hunyadi János meghagyta a pozsonyiaknak, hogy miután a kocsik szállítására lovakat előállítani nem tudtak, szállítsák a kocsikat *hajókon.*[3] Ugyanezen évben egy másik levélben felkéri a pozsonyiakat, hogy, miután ő már a legközelebbi időben seregét megindítja a törökök ellen, a számára Pozsonyban elkészített kocsikat az ágyúkkal és egyéb hadi tartozékokkal együtt *hajón* szállítsák Budára Pathay László, a budai vár udvarmesterének kezeihez, igérve a költségeknek hiánynélkül való fedezését.[4]

auf schiffung valami 218 font denár. (1499 évi sz. k.)

[1] Als unseres allergenedigsten herrn des Kunigs hoflewt Ratzn die Eberstorff gespeist habn vnd ander hoflewt des Kunigs mit wagn und puchssen ect. vnd mer vil Rätzen den Nadambrosy Jaxsy vnd ander mit Rottn uber der sware vrfar mesigmal hin und her habn furn muessen an alles Ires gelts ausgebung von Freitag bis auf S. Johannestag gotstauffers (tehát jun. 20-tól 24-ikéig) bei den Wasserthurm. (1477 évi vár. sz.)

[2] Item habn gebn den Urfarorn von XXXII Oxen über die Twna ze fuhren, die man vnserm gnadigisten Herrn Kunig lasla gen Wienn in sein Chochen geschikt hat da van zu lan III f. d. (1455 évi vár. sz. k.)

[3] vos pro apportatione *illorum Curruum,* quos vos pro serviciis huius Regni ad peticionem nostram fieri fecistis, equos curriferos illuc transmittendos habere non potuistis, kéri őket, hogy naves pro deduccione eorundem disponere et appromtuari velitis, in quibus usque ad nos portari valeant. Kelt Budán Sz. László napján. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 24 n. *Dipl. Pos.* II, 816.)

[4] Quia iam nos brevissimis diebus in dei virtute, contra Infideles Turcos hostili manu, nostrum exercitum movere volumus, felkéri őket, quatenus *currus* quos ibi ad nostram expedicionem exercitualem preparari fecistis, simul cum *Bombardis* nostris, et alys attinencijs que circa eosdem Currus necessaria attinet, ad naves disponere et usque Budam ad manus Egregij ladislai de pathay, Magistri Curie nostre, Castry Budensis destinare velitis . . . Promittimus autem vobis nostra fide, quod quitquid de vestris ad hanc rem exposueritis, sine defectu V. A. persolvemus. Kelt Tordán 1448. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 24 o. *Dipl. Pos.* II, 817.)

1454-ben Hunyadi János felszólítja a pozsonyi tanácsot, hogy miután ő sok élelmiszert kénytelen Nándorfejérvárba hajókon szállítani, küldjenek ők is e czélra egy alkalmas *szállító hajót*, az érte járó költségeket pedig vonja le magának a harminczadból.[1] 1492-ben II. Ulászló király az Ausztriából érkező két ágyúnak a Dunán való leszállítására szólítja fel a pozsonyiakat.[2] 1523-ban László váczi püspök s királyi kanczellár arról értesíti a pozsonyiakat, hogy számára Olmüczból 25 szakállas puskát küldenek, azért felkéri őket, hogy azokat, mihelyt megérkeznek, legott szállítsák biztos *hajón* Budára.[3] Alkalomadtán egész hadcsapatok érkeztek a pozsonyi Dunához, melyeknek kocsijaikkal és hadipodgyászukkal a vizen való átszállítása ugyancsak a városi révészek dolga volt. Így érkezett 1482-ben Kropats a maga csapatával és szekereivel,[4] 1483-ban egy ezer főre rúgó csapat a pozsonyi révhez.[5]

[1] quia ad Castrum Nandoralbam multa victualium genera in navibus mittere habemus, ideo rogamus vos diligenter, quatenus unam navim magnam Chel alias Hohenawr dictam inibi disponere et ad Vizkeleth mittere velitis. Kelt N.-Szombaton 1454. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 24 d/4. *Dipl. Pos.* III, 120.)

[2] der zewg von buchsen gros und clein, der aus dem lannde Oesterreich komen, unnd izt bey euch ist, zu unssern merklichen gescheften nuz und fromen bedorffende sein, und die sach der Eyl bedarf, azért meghagyja nekik: Wellet zu sollichen Puchsen und zewge schiff bestehlen und uns dieselben, so ehbesser an Vorzichen allhie gen Offen awffen Wasser zu schiken. Kelt Budán am tag Inocencium anno 1492. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 26 o. *Dipl. Pos.* III, 529—30.)

[3] Misse sunt nobis ex olomucio istuc posonium viginti quinque pixides barbate, kéri a tanácsot, hogy mihelyt oda érkeznek, in aliqua certa navi et tuta curetis eos ad nos Budam mittendos. Kelt Budán 1523. *(Dipl. Pos.* III, 771.)

[4] Montag in derselbn wochen nach peter und pauli (azaz jul. 1-én) hat mann den Kropattschen mit seynen hoffgesind hinübergefuert und wagen in das heer. (1482 évi vár. sz. k.) — der Herzog Otto gen Ofen zu des Kunigs majestät gefahren ist. (1489 évi vár. sz. k.)

[5] Montag nach Juliana (febr. 17-ikén) und dieselb wochen seyn auch auf tausend Reisige und zu fuessen mit viel wagen C wagen und ettlich wagen gen tyrna gezogen zu hilf (t. i. a révészek segítségére) XXIII Tagwerker. (1483 évi vár. sz. könyv.)

1490-ben a főpapok s bárók arról értesítik a pozsonyiakat, hogy Péter bazini és szentgyörgyi gróf az ország védelmére nehány gyalogost tartozik elővezetni s azért kérik a tanácsot, hogy mihelyt a gróf harczosai megérkeznek, azokat lehető gyorsasággal szállíttassa át dunai révén.[1] Mátyás király ugyanez évben meghagyja a pozsonyiaknak, hogy azonnal összes hajóikat a pozsonyi révhez hozzák,[2] hogy azokon másnap reggel János váradi püspök, kit fontos ügyekben Morvaországba küld, késedelem nélkül átkelhessen szolgáival, lovaival s szekereivel.[3] 1490-ben II. Ulászló király tudtára adja a pozsonyiaknak, hogy ő Trenka Jánost a Korneuburg körül levő felsőmagyarországi hadsereg kapitányává nevezte ki azon utasítással, hogy összes seregével menjen át a Dunán. A király evégett meghagyja a pozsonyiaknak, hogy Trenka vagy embereinek megkeresésére gondoskodjanak elegendő hajósokról és hajókról s egyéb szükségesekről.[4] A következő 1491 évben ugyanezen király arról értesíti a pozsonyi tanácsot, hogy a híres Potoczky László kapitány fegyveres csapatait némely ausztriai várakból Magyarországba akarja hozni,[5] ezért meghagyja a pozsonyiaknak, hogy őt és csapatait késedelem nélkül szállítsák át a Dunán.[6] Hajókon vitették

[1] quatenus dum et quando cum peditibus illis ad vos et Civitatem vestram perveniret, statim eosdem celerim quo fieri poterit, per vadum traycere faciatis. Kelt a pesti országgyűlésen 1490. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 27 k. *Dipl. Pos.* III, 514.)

[2] universas naves quas habetis et haberi potestis ad illud vadum posoniensem attrahi et disponi faciatis.

[3] *Dipl. Pos.* III, 490.

[4] ut ad requisitionem prefati Johannis aut hominum suorum sufficientes nautas et naves disponere, et ipsi Trenka dare, omnique alio auxilio, eidem considerata presenti necessitate adesse velitis et debeatis. Kelt Budán 1490. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 26b. *Dipl. Pos.* III, 501.)

[5] famosus Ladislaus Potoczky Capitaneus noster certas gentes armorum, quas secum in nonnullis Castris in Austria habuit, ad nos ducere habet.

[6] per danubium ipsum cum huiusmodi gentibus nostris omni dilacione postposta transduci faciatis. Kelt Budán 1491. (Városi levéltár Lad. 37. Sec. 2. Nr. 16 b. *Diplomat. Poson.* III, 520.)

magukat a város polgárai is távolabb eső helyekre, Budára, Bécsbe, egyéb helyekre s az országgyűlésekre,[1] úgy hogy igen sokszor a fogadott révészek segítségére külön kisegítő egyéneket kellett a városnak fogadnia.[2]

A révből s illetőleg hídból befolyt jövedelem, főleg a nagyobb közlekedés idején nem volt csekély. A fizetendő vám törvényesen volt megállapítva, de hogy olykor a törvényes vámon fölül s vám alá nem eső tárgyak s élelmi czikkek után is vettek a vámosok vámot, abból tetszik ki, hogy ismételten kellett őket erről letiltani. 1415-ben jan. 25-ikén Zsigmond király meghagyja a pozsonyi vámtulajdonosoknak, hogy tiltsák el vámszedőiknek a közönség zsarolását.[3] 1416-ban márczius 16-ikán értesíti Zsigmond király a pannonhalmi és pilisi apátokat valamint Ventur Gáspár pozsonyi polgárt, hogy előtte Pozsonyváros közönsége nagyon panaszkodott, miszerint a pozsonyi rév tisztviselői és vámosai a maguk kárhozatos hasznát csúfúl keresve, a vámnak egy új sérelmes nemét eszelték ki, amennyiben a szomszédvidék lakósai által a pozszonyi piaczra hozott egyes élelmiszerek: baromfi, juhok, sajt, vaj, tej és egyéb élelmiszerek után jogtalanul és erőszakosan vámot csikarnak ki.[4]

[1] fur einen tischn, den meine herren mit in das scheff genommen als sy mit den andem stefen gen ofen auf den Rakusch zogn sein actet tag nach Ostern, 6 lib. 15 β. (1499 évi v. sz. k.)

[2] haben wir den Robottern und lonknechten muessen gebn XXIII lagl wein. (1477 évi vár. sz. k.) — Sambstag nach Erasmi dieselb wochen den gedingten Schefflewten zu hilff sein gebesen XVIII Tagwercher am urfar als man dann etwenige fuessknecht tag und nacht übergeführt hat. (1482 évi vár. sz. k.) — Ausgeben auf di tagwercher den gedingten schefflewten ze hilf. (1487 évi vár. sz. k) — Ausgeben auf die tag vnd halbtagwericher, den gedincton schefflewten zu hilff. (1489 évi vár. sz. k.)

[3] Fejér: *Cod. Dipl.* X. V, 583.

[4] quomodo officiales et theloniatores vestri in thelonio vestro in civitate nostra Posoniensi predicta habito, temporibus proxime preteritis, propriam dampnosam utilitatem et lucrum turpe querendo, ac quoddam novum thelonei genus et gravamen excogitantes de victualibus presertim pullis, ovis, ca-

Külömben Pozsonyban az ország minden rendbeli utas, maga a nemes is kötelezve volt a vám megfizetésére. V. László király 1454-ben tudtára adja a kereskedőknek és utasoknak, hogy miután ő a Pozsonyváros átellenében rövid idő múlva felépítendő hídat a vám- és révjoggal együtt Pozsonyvárosnak ajándékozta, ezentúl fizesse a vámszedőknek *minden állású egyén*, tehát a *nemes* is, a vám- és révpénzt ellenmondás nélkül személyeik és árúik után egyaránt.[1] Hasonlóképen kötelezi 1471-ben Mátyás király is az ország minden rendbeli lakósát, hogy a hídon való átkeléskor úgy személye, mint árúja után vámot fizessen.[2] 1473-ban is, a hídnak felépítése után, újból elrendeli, hogy a közjó végett felépített hídnak fenntartása czéljából az ország minden rendű lakósa hídvámot fizetni tartozik.[3] 1475-ben hídvámmentességet, a maga személyén kívül csakis az ország zászlósainak, főpapjainak és ezek kiséretének, valamint a pozsonyi prépostnak is engedélyez. Az ország többi lakósságát ezentúl is kötelezi a hídvámfizetésre.[4]

A rév- és hídvám kezelése nem volt minden időben egyforma. Kezdetben a révvámot a révvám-részesek maguk szedték be. Vámosaik a révnél ültek, vagy a Vízitoronyban,[5]

---

seis, butiro, lacticiniis et aliorum victualium generibus, que per ipsorum vicinos et ceteros ad forum prescripte nostre civitatis causa vendendi adducta et apportata extitissent, atque adducerentur et apportarentur, de quibus quidem victualibus nullo unquam tempore aliquod theloneum exigi consuetum extitisset, quandam violentam et iniustam exaccionem nomine thelonei, sine omni racionabili limitacione, et absque qualibet disposicione privilegiata, exegissent et extorsissent. Ezt most a király eltiltja. Kelt Párizsban 1416. (Ered. a pozs. vár. ltban Caps. VI. Nr 12. lit. N. et o 1. 2. 3.)

[1] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 1 b.

[2] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 7. és 7 b.

[3] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 5 a.

[4] Pozs. vár. ltár Lad. 12. Nr. 4.

[5] Die *scheffstuben* ausgebessert *beym wasserthurm*. (1486 évi vár. sz. k.) — Im *scheffstübl* bey dem *wasserthurm* III leut tag und nacht gehat. (1488 évi v. sz. k.) Statkammerer hat bezahlt Freytag n. crucis invent. den *mautnern in wasserturm* 2 gulden auri. (1525/26 évi vár. sz. k.)

vagy a hídon elhelyezett vámkunyhóban.[1] A bevételről aztán elszámoltak. Utóbb a révvám társulatnak meg egyeseknek lett bérbe adva: Mint vámszedők, hídmesterek avagy hídbérlők ismeretesek 1439-ben János hídmester.[2] 1440-ben Liszt István polgár hídmester[3] és Preussen János hídvámszedő.[4] 1441-ben Spies György vámszedő.[5] 1442—1446-ban Kromer János révészmester.[6] 1450-ben Schiffmann András és Wolfstaler Miklós révészek s társaságuk.[7] 1451-ben Reich Tamás, Wolfstaler Pál, Schauer Tamás révészek és társaságuk.[8] 1455-ben Wolfstaler Pál, Perger Gáspár révészek és ezek társasága.[9] 1456-ban Wolfstaler Pál, Perger Gáspár, Zwentendorfer János révészek.[10] 1457-ben Reich Tamás, Hundsfeind János és

[1] Az ácsoknak történt fizetéséről van szó az 1481 évi vár. sz. könyvekben, das *Kotterl* auf der newen prucken gemacht und gesetzt haben. Aztán: sind gebesn IIII Tagwercher die das *kotterl* oder *hüttl* auf der alten Tonawpruck habn abgenomen ... És II tagwercher die den Zimmerleuten das *kotterl* auf der newen prugken zu setzen geholfen habn.

[2] Meister *Hansen* Bruckmeister. (1439 évi vár. sz. k.)

[3] Sambstag in die Nativitatis Marie hat der pruckmeister Herr *Stefan List* aufgenommen den Larenzen zum pruckhueter an der ausseren pruck. (1440 évi vár. sz. k.)

[4] Ugyanott.

[5] Ez évi vár. sz. k.

[6] Heti fizetésül 3 f. 10 d. említenek az ez évi sz. k.

[7] Sambstag vor St. Veitstag (azaz jun. 13-ikán) vom Urfar des kunftign Jahres von *Andree Schiffmann* und *Niklas Wolfstaler*. És: am Erichtag vor Galli Abbatis (azaz okt. 14-ikén) hab ich empfangen von Urfar von den erbern *Andreen Schiffmann* und *Niklas Wolfstaler* und *ihre Gesellschaft* bizonyos meghatározott összeget. (Az 1450 évi vár. sz. k.)

[8] Am Montag am elftausend maidentag (azaz okt. 18.) hab gebn den Urfarer dem *Reich Toman, Paul Wolfstaler* und *Toman Schauer* mit *ihrer geselschaft* auf der Stat Schiffung zwei plätten zu machen ... zwei Urfarzelle zu machen. (1451 évi vár. sz. k.) Itt mellesleg megjegyezzük, hogy Királynál e közlés annyiban nem lehet helyes, amennyiben 1451-ben a 11 ezer szűz napja nem *hétfőre,* hanem csötörtökre esett, úgy hogy a közlésnek vagy Am Montag *vor* elftausend (azaz okt. 18.) vagy Am Montag *nach* elftausend (azaz okt. 25-ikén) kell lennie.

[9] Am sonntag vor dem Plumostertag (azaz márcz. 23-ikán) hab ich empfangen vom Urfar von den urfarern von Erbern Herrn *Gaspar Perger* und von *Pawel Wolftaler* und *ihr gesellschaft.* (Az 1455 évi vár. sz. k.)

[10] Ez évi szám. könyv. Királynál: *Dunai rév* 41. l.

Paldwein Jakab révészek.[1] 1459-ben Unger Tamás és egyéb révészek.[2] 1463-ban Schauer Tamás, Perger Gáspár, Unger Tamás.[3] 1477-ben Pál hídmester.[4] 1477-ben s 1478-ban Rechnitz Kristóf vámszedő,[5] 1478 szept. 29-ikétől pedig Frantzen Farkas.[6] 1480-ban és 1481-ben szeptemberig Goldsund Miklós hídmester és vámszedő.[7] 1481-ben szeptembertől 1484-ig Ochs Pál hídmester és vámszedő,[8] ő fordul elő 1488-ban is.[9] 1489-ben Hupfauff Márton vámszedő.[10] 1490 és 1491-ben szeptember 28-ikáig Tomek Simon révészmester és vámszedő.[11] 1491 szept. 28-ikától ismét Hupfauff Márton vámszedő.[12] 1492-ben egy Tamás nevű öreg zsoldos szerepel mint hídmester.[13] 1493-ban Schustl György hídmester.[14] 1496—1497-ben Messerer révvámszedő.[15] 1498-ban Voit hídmester,[16] ugyanő 1500—1501-ben is.[17] 1502—1505-ig Goldner Simon vámszedő.[18] 1505-ben Rubick János és Parttenpurcher Bernát vám-

[1] Ez évi vár. szám. könyv. Királynál i. m. 41. l.

[2] Ez évi vár. sz. könyv. Királynál i. m. 42. l.

[3] Innemen von den newen urfarern . . . *Toman Schawer*, *Kaspar Perger*, *Toman Unger* stb. (Az 1463 évi v. sz. k.)

[4] Maister *Paul* Prugkmayster. (Ez évi vár. sz. k.)

[5] Am Suntag Mathaei apost. (azaz szept. 21-ikén) hab ich von den *Christoff Rechnicz* vrfargelt so gefallen ist auf der prugk empfangen XX Pf. den. (Ez évi vár. sz. k.)

[6] Vár. sz. könyvek.

[7] Sambstag nach Udalricus hab ich von den *Niklaus Goldsund* di zeit prugkmaister urfargeld ingenomen XIII lib. És: Sonntag nach Francisci hab ich von den *Niklas Goldsund* Pruckmayster prugkgeld eingenommen. — Einnemen prugkgeld von der Urfar (14)81. Am sd. Helena abent hab ich von den *Niklassen Goldsund* Pruckmaister Urfargeld ingenommen und empfangen XXI lib. (1480—81 évi vár. sz. k.)

[8] 1481—84 évi vár. sz. k. Királynál i. m. 53., 56. és 59. ll.

[9] Királynál i. m. 60. l.

[10] Ez évi vár. sz. k.

[11] Királynál i. m. 63. l.

[12] Ugyanott.

[13] Innemen Urfargeld von *Toman* alter landsknecht. (1492—93 évi vár. szám. k.)

[14] dem Schustel prugkmayster. (1493-94 évi vár. sz. k.)

[15] Királynál i. m. 63. és 65. ll.

[16] *Voit* prugkmaystor, Budára lett küldve tárnokjogi ügyben. (1498—99 évi vár. sz. k.)

[17] Innemen Urfargeld von *Voit* prugkmayster.

[18] Innemen Urfargeld von *Sigismunden Goldner* anno M V^c secundo.

szedők.[1] 1506-ban Messerer Tamás hídmester,[2] 1507-ben ő révvámszedő. Anttalkher István pedig hídmester 1510 juniusig,[3] s aztán 1510 juniustól Sturm Ulrik révvámszedő, ő 1514-ig szerepel mint révvámszedő s hídmester.[4] 1514—1515-ben Reissner Farkas s utána Strauss Bernát a vámszedők.[5] 1516—1519-ig Sturm Ulrik.[6] 1519-ben ismét Strauss Bernát,[7] 1520-ban Staerer András a vámszedők.[8] 1520-ban juniustól Kunz hídmester,[9] 1522—1525-ig Kainz Schuller hídmester.[10] 1526-ban pedig Waipold György vámszedő.[11]

Ezek mellett említenek a számadókönyvek és egyéb emlékek még hídőröket[12] is, kik alatt részint hídanyagőröket, részint leseket kell értenünk. Ez utóbbiak az ellenségnek városi területre való becsapását voltak megakadályozandók. 1455-ben V. László király meghagyja a pozsonyiaknak, hogy harczra készen tartsák magukat, hajóikat őrízzék s legyen gondjuk arra, hogy utazó ember, akár gyalogos, akár lovas, révükön át ne mehessen.[13] Mátyás király 1458-ban kötelességévé teszi a városi tanácsnak,

[1] Innemen urfargeld von den *hans Rubicken* és Innemen Urfargeld von *bernard partlenpurcher*. (1505—06 évi vár. sz. k.)

[2] Királynál i. m. 66. l.

[3]—[11] Királynál i. m. 66. 67. 68. ll.

[12] Larenz *pruckhueter* an der äusseren pruck. (1440 évi vár. sz. k.) — Item hab wir gehat 10 geselln, als der Stos ging von der Stadt In der Tona, dy der Pletten pey den tag und pey der nacht gehuet habn. (1442 évi városi számadási könyv.) — Einen ledernknecht der des zewgs auf der Tonawprucken ettlich Nacht *gehuet* hat als man die prucken geslahen hat. (1481 évi vár. sz. k.) — Ausgebnn auf der tonaw aut der prugken wochentlich zu *huiten*. (1487—88 évi vár. sz. k.) — Ausgeben auf den *Tonawprugkwachter* wochentlich. (1489—90 évi vár. sz. k.)

[13] Daz Ir ew mit ewrn Dienern und Lewten ze Rossen und ze fussen mit Harnasch weer wegen und allen notdurften zurichtet als pest und sterkst Ir mugt, und ew also damit haltet berait ze sein, nucz auf unser verrer botschaft auch alle schiffung bey ew in Hut haltet und schaffet daz nymand geraisigter Lewt, ze rossen noch ze fussen uber gefurt werde. Kelt Bécsben am Eritag nach S. Andres tag, Anno D. 1455. (Vár. ltár Ladul. 37. Sec. 2. *Diplomat. Poson.* III, 171. Nr. 25 z.)

hogy őríztesse a dunai révet, nehogy azon bármily rendű és állású fegyveres ember, akár belföldi, akár külföldi átjöhessen.[1]

De említik a számadókönyvek a hajóvontatást is,[2] mely a hajóknak a folyón át való, valamint partmenti vontatására, nemkülömben a réven vagy hídon átjött kocsiknak a magas partra való felvonására vonatkoztatandó. Ez időben még nem ismerték a „repülő-hídat“ vagyis azt a szerkezetet, mely a víznek sodra által juttatta a kompot egyik partról a másikra. A repülő híd még csak a XVII. századnak elején jött tervbe s e század derekán gyakorlati alkalmazásba. A számadókönyvekben igen gyakori tételt képez a városi kötélverő, mint ki egyebek között a hajóvontatáshoz is szükségelt köteleket készítette.[3] A hajóvontatáshoz szükségelt lovak számára mindkét parton kunyhók, fészerek állottak, melyekről a számadókönyvek ugyancsak tesznek említést.[4] Mindezekből tehát nyilvánvaló, hogy a révnél és hídnál alkalmazott egyének száma nem volt csekély.

[1] Mátyás király meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy depositis per vada Danubii ubilibet in territorio Civitatis nostre habita, custodibus, id omnino efficiatis, ut amodo deinceps nullus hominum armatorum, cuiusvis status et condicionis, tam intraneorum, quam extraneorum, quorumcunque existat, ex alia parte Danubii, ad has partes Regni nostri, per ipsa vada danubii, preter scitum et voluntatem nostre Maiestatis et deinceps illis, qui literas nostras, pro Salvo conductu penes se habuerint, transfretare valeat et nec possit quovismodo. Kelt Budán 1458. (*Dipl. Pos.* III, 246.)

[2] Ausgeben zum Sail so man zu dem Urfar gebraucht hat. És: ain sail zu dem zucgk vor dem wedritz tor. És: etlich sail zu rossen. (1481 évi vár. sz. k.)

[3] dem Sailer 6. l. 6 sch: 24 d. (1477 évi sz. k.) — Sailer 12 l. 4 sch. 2 d. (1482 évi sz. k.) — Statsailer 7 l. 13 sch. 40 d. (1499 évi sz. k.) — Statsaeler 6 l. 4 sch. 24 d. (1506 évi sz. k.) — Sailer 5 l. 2 sch. (1513 évi sz. k.) — Sayler 21 l. 7 sch. 22 d. (1526 évi sz. k.)

[4] In der Aw das Hawsel, drin das Urfar Ross steet, wieder zu machen 3 lon. (1477 évi vár. sz. k.)

XII.

A város kiváltságos haszonvételei. Vásár- és szabad importjoga.

A pozsonyi várhegy alján, hol ma a belváros s a Vödricz van, mint mondtuk, már a rómaiak idejében élénk nemzetközi vásár fejlődött ki rómaiak és barbárok között.[1] Már ez a körülmény is amellett szól, hogy a vásárok nem vezethetők vissza minden egyes esetben a népeknek istentisztelet czéljából történt összejövetelére.[2] A vásárok keletkezésének és tartásának legigazibb oka mindenesetre *gazdasági.* Az istentisztelet, a bucsú a vásárok keletkezésének csak egyik oka. A vásár ily helyen az istentisztelet, a bucsújárás egyik természetes eredménye, mert ily helyen sok nép verődik össze, mi a vásárnak is egyik lényeges feltéte. A kereskedő e népcsődülettel szemben, árúi, portékái eladására nagyon kecsegtető alkalmat lát, árúczikkeivel ide siet s így az istentisztelet kapcsán tényleg élénk vásár fejlődik akkor is, ha az illető hely földirati fekvése a vásári közönség összecsődítésére nem éppen alkalmas. Az emberek első sorban nem a vásár, hanem az ájtatoskodás czéljából jönnek ily helyekre s csak másodsorban a vásárlás miatt. De nagyon könnyen elképzelhető az ellenkező eset is. Valamely hely

[1] L. e mű I, 37.

[2] Ezt vélik Kömer: *Industrie u. Handelsgeschichte* 79. l. Heckelmann: *Lehrbuch der Handelswissenschaft* 89. l. Király: *Pozsony város joga a középkorban* 200. l.

geografiai fekvésénél fogva alkalmas a népcsődületre, könynyen megközelíthető, biztosan felkereshető, a külömböző gazdasági érdekek és szükségletek mesgyéjén, határán fekszik s így megszületik ott a vásár istentisztelet és templom, bucsújárás nélkül is, bár minden egyes esetben biztosra vehetni, hogy utólag ily helyeken is szentélyek, templomok, kolostorok keletkeznek. A két eset között a külömbség tehát az, hogy egyik helyen a templom csinálta a vásárt, a másik helyen megfordítva a vásár a templomot. Ha tehát a kölni dóm körül már a XI-ik században világhírű vásárokat tartottak;[1] ha Strassburg[2] s egyéb városok főtemplomai körül vásáros bodék épültek, az még mindig csak annyit bizonyít, hogy ily templomterek különösen jól kínálkozó helyekűl szolgáltak a portéka kirakására és elértékesítésére. Hol azonban e terek vagy ezek nem létében a templomkörnyék az árúk kirakására nem voltak alkalmatosak, ott természetesen a vásári csődületnek más helyre kellett vonulnia. A középkorban a legtöbb templom amúgy is temetővel volt körülvéve s már emiatt sem kínálkozott az jó vásártérűl s éppen e szempontból a pozsonyi főtemplom tere sem volt soha vásártér. A vásárt a város egyéb helyein tartották meg: a Főtéren, a Lőriczkapu előtt, a Dunafolyó partján, a Sz. Mihály-utcza előtt, a Batthyány-téren s másutt. Főleg a Főtér s a vele kapcsolatos Ferencziek-tere volt elejétől fogva a város fővásártere. Itt állottak a mészárosok,[3] a kenyeresek,[4] a köszörűsök,

---

[1] Maurer: *Städteverfassung* I, 283.

[2] Maurer: *Geschichte der Trauhöfe* II, 164.

[3] 1410-ben említvék itt Dauher Ulrik polgár két háza gelegen zu Prespurch in der Statt, und liegent gegen den *Fleischpenkhen* über.

[4] 1445-ben: Item Erichtag post Bonifacy hab wir gehat 2 aribater, dy das kot *pey den protpenkhen* auf den platz zu Samen geschert habn, yeden 11 den. — 1491-ben: Als man das Holz am platz bei *den protpenkhen* über ein ander kugelt hat. — Am newen gewelbel am *protmarkt*. (1554 évi sz. k.)

a fazekasok,[1] a kalmárok,[2] a kádárok, a kőfaragók s egyéb kisiparosok bódéi. Mindezek részint magán a Főtér szabad részén, részint a városház valamint a ferencziek kolostorának ház- és templomfala hosszán voltak felállítva. A mészárszékek mellett még a XVII. század derekán, 1678-ban is ott találjuk a köszörűsöket.[3] A mészárszékeket még csak a XVII. sz. végén helyezték el innen a Lőrincz-kapu elé, honnan azok közel egy század múlva, 1777-ben lettek mai helyükre áttéve.[4] Mészáros-bódékat találunk egyébiránt már a XVI. század végén, 1595-ben a Vödriczi és a Mihály-kapu előtt is.[5] A kenyeresek a Ferencziek-terén árulták kenyeröket az eltűnt kút helyén a mai park éjszaki végén. Ugyane tér felső részén tartották a halvásárt,[6] míg a ferencziek kolostorának templomfalához a kisiparosok bódéi szorultak.[7] Ahol ma a Sz. Jánoskápolna gyönyörű gótépülete előtt az újabb stylű lóretomi kápolna áll, ott a középkorban a barátok engedélyével két kalmárbolt épült volt 1569-ben.[8] Ugyanott állottak a kádárok és kőfaragók bódéi és műhelyei.[9] E bódékat még csak 1625-ben kezdették lebontani, mígnem az 1698 évi tűzvész azok maradékát is felemésztette. Ily élénk vásárhely lévén a

[1] Eingenomen Zins von fünf *Hafner* ladl am rathaws. (1548 évi vár. sz. k.) Ezeket 1566-ban bontották le.

[2] Am abent palmarum zalt am platz zwischen *Krämern*, und vor den newen laden daselbs köveztettek. (1551 évi vár. sz. k.)

[3] die *Schleiferhütten* neben den Fleischbänken.

[4] Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 2.

[5] Vor dem *Wödritzer* und *Michelsthor*, 2 fleisch hietten auf zu richten, 8 Thl. 6 Sch. (Ez évi vár. sz. k.)

[6] Említik *Vischmarkht* néven az 1461, 1549, 1573 évi vár. sz. k. A Röhrkasten am *vischmarkt* említve van az 1554 évi sz. könyvben.

[7] Chamerer zalt Maister Michael Statmawrer, *12 Läden neben Münchkloster* 12 staine thüer, und 12 staine laden auszuhauen von yeden 9 Sch. (1550 évi vár. sz. k.)

[8] den Munichen allhie geben, das sie gemainer Stat erlaubt, zwai zimer oberhalb des Closters gegen die schlossergassen, an Ir Kirchenmawer zu pawen 46 Thl. (1569 évi vár. sz. k.)

[9] zalt *vassziehers* und *Stainmetzhütten* am Closter abzuprechen 1 Thl 6 Sch. 12 D. (1569 évi vár. sz. k.)

belváros e tere, nem lehet meglepő, hogy a mai Főtért akkor *vásártérnek* meg *piacznak*,[1] a mai Barát-utczát pedig *Kalmár-utczának* nevezték.[2]

Külön állott e vásárhelyektől a *zsibvásár*, melyet a számadási könyvek ugyancsak többször említenek.[3] Helyét pontosan kijelölni nem tudjuk, de kétségtelenül szintén a belvárosban volt.[4] Ha azon Aigner Jakab pinczés háza, melyről 1506-ban olvassuk, hogy a „zsibvásáron" feküdt,[5] azonos azon Aigner Jakab házával, melyről többrendbeli végrendeleti adatunk van arra nézve, hogy a XVI. század elején a „piaczon" feküdt,[6] akkor biztosra vehetjük, hogy a régi zsibvásárt is a Ferencziek-terén kell keresnünk. E vásárhelyen a kiskereskedés mindennemű ócska és ép, elhasznált és még jól használható tárgyakat bocsátott árúba. Maga a város is számos szükségelt czikket itt vásárolt be olcsóbb pénzen, úgymint köteleket,[7] fegyvereket,[8] kocsitengely- és kerékszegeket,[9] vaseszközöket és szerszámokat,[10] ruhákat[11] és egyéb hasonlókat.

---

[1] L. e mű II. 1, 58. l. 2. jegyz.

[2] Im kramergässel.

[3] A XVII. század közepén túl már nincs róla szó a sz. könyvekben.

[4] Der Ort, wo diese Art des Kleinhandels ausgeübt wurde, ist unbekannt, da in keiner der Quellen hierüber eine Auskunft enthalten. Doch geschah diess jedenfalls innerhalb der schützenden Ringmauern. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877 Nr. 92.)

[5] Den Laurentz Pinter gebn von dem Stadtwein zu überpindten, do sy In den wasser gelegn, In des Herrn Jakob Aigner keller an den *Tandelmarkcht* 3 Sch. (1506 évi vár. sz. k.)

[6] Lásd e mű II. 1, 60. l. 3. 5—6. jz.

[7] Eodem die hab ich auff den *Tandlmarkcht* kaufft 2 heft sail und 1 langes Sail per 1 Sch. 26 D., die man braucht hat zu dem urfar. (1482 évi vár. sz. k.)

[8] Hab ich auf den *Tandlmarkcht* kawfft 1 klain Hackenpüchsen gemainer Stat, per 75 D. (U. o.)

[9] Eodem die hab ich auf den *Tandlmarkcht* kawfft 3 alte schyn, zu Notturfft den Statwagen, eins per 6 D. (U. o.)

[10] Den 16 May khawft auf den *Tändel markht* 2 Thür banden, zu den Viehof, 2 Sch. 12 D. (1628 évi városi sz. könyv.)

[11] Az 1414 évi szabóczéh, mint a szabóüzletet károsító körülményt felpanaszolja, hogy a zsibvásáron kész ruhát árulnak. Auch als man gemacht gewandt auf den *Tandelmarkcht* herbringt.

Legrégibb vásártartásra vonatkozó okiratainkból világosan kitetszik, hogy azokat akkor, mikor róluk privilegium kelt, már rendesen megtartották. Az „assolet celebrare" és az „amodo et in antea"-féle kifejezések, melyek az ily privilegiumokban olvashatók, erre egyenesen és félreismerhetetlenül rávallanak. Okiratilag a pozsonyi vásár még csak a XIII-ik században van említve. A III. Endre-féle 1291 évi szabadalomlevélben ugyanis e király a pozsonyi piacznak, árúikkal való szabad meglátogathatását és árúiknak békés és biztos eladhatását fogadja s igéri a kül- és belföldi posztó-, ökör- és halkereskedőknek,[1] mi már fejlettebb vásári életre mutat, sőt, tekintve hogy *külföldi* kereskedőket illet, már *országos* vásárokra enged következtetni. De erre utal nyilván ugyanezen királynak 1297 évi szabadalomlevele is, melyből a Pozsony által élvezett árúmegállítási jog már kiolvasható.[2]

A XIV-ik század közepétől azonban a vásárt illetőleg már többrendbeli rávonatkozó okirattal rendelkezünk. 1344-ben I. Lajos király, tekintettel Jakab pozsonyi bírónak és köpcsényi várnagynak valamint Pozsony polgárainak és vendégnépének érdemeire, megengedi, hogy ezentúl minden évben Sz. Lőrincz vértanu ünnepén, ezt megelőzőleg 7 és utánkövetkezőleg szintén 7, összesen tehát 15 napon keresztül *szabad évi vásár* tartassék Pozsony városban olyképpen, mint ahogyan Budán, Fejérvárott és Sopronyban szokott meghatározott időkben tartatni. E végből biztosítja a király a kereskedőket és egyéb ezen pozsonyi évi vásárt meglátogatni akarókat, hogy arra szabadon jöhetnek és a vásárnapok multával ismét szabadon távozhatnak az ő királyi pártfogása és védelme alatt. Mit is a vásártereken és közhelyeken kihirdettetni rendelt.[3]

---

[1] Király: *Pozs. v. joga a középk.* 204. l.

[2] Fejér X. II, 11. és X. VIII, 137—38.

[3] consideratis fidelitatibus et fidelium serviciorum meritis comitis Jacobi

Ez okiratban nyilván két lényeges dolog az, ami szembeötlő. Először hogy a vásártartási engedély *Sz. Lőrincz ünnepére* szól; másodszor hogy a vásárosok, kereskedők és vevők egyaránt a *király pártfogása és védelme* alatt állanak. E lényeges pontokban a középkori vásárok természete nyilvánul.

Ugyanis e vásár tényleg vallásos, istentiszteleti okra vezethető vissza. Városunkban Sz. Lőrincz vértanu tisztelete különösen élénk volt s ha ez élénkség kedvező okúl szolgált a vásár engedélyezésére, viszont nem tagadható, hogy az engedélyezés magának a Sz. Lőrincz-bucsúnak élénkítésére is rendkívüli módon kihatott.

A vásár a király pártfogása és védelme alá lett helyezve, vagyis a király a vásár számára a *békét* biztosította, mert a béke s a vele együttjáró biztonság a vásár lényeges feltételeihez tartoznak. Ezt a biztonságot nem maguk a vásárosok adhatták a vásárnak, ellenkezőleg külömböző, egymástól eltérő anyagi érdekeiknél fogva azt elébb veszélyeztették semmint biztosították. De nem adhatta meg a környék lakóssága sem, mert ennek érdeke is sokszor oly állapotokat szólított létre, melyek inkább zavarták,

---

Judicis Civitatis Posoniensis et Castellani de Kuthchey ac Civium et hospitum nostrorum de eadem Civitate Posoniensi, megengedi, hogy singulis annis subsequentibus in festo sancti laureney martiris in septem diebus precedentibus ipsum festum immediate in septem diebus sequentibus, in toto usque quindenas, *liberum forum annuale in ipsa Civitate nostra Posoniensi ita libere celebretur,* sicut in Civitatibus Budensi, Albensi et Suppruniensi ipsum annuale forum in suis terminis celebratur, volumus igitur et vos universos mercatores et alios quoslibet homines ad dictum annuale forum in dicta Civitate nostra Posoniensi celebrandum, venire volentes assecuramus per presentes, quatenus in dictum annuale forum Civitatis Posoniensis, libere veniatis, et habitis ibi empcionibus vestris predictis certis diebus, libere de eadem recedatis, sub nostra proteccione et tutela processuri. Et hoc volumus per fora et publica loca palam proclamari. Datum in Vissegrad in festo beatorum Fabiani et Sebastiani Martiris Anno D. 1344. *(Diplomatica Posoniensis* I, 214. Fejér IX. I, 204.)

semmint fenntarták a vásár nyugalmát. A békét és biztonságot csakis a király adhatta meg, azért foglalja annak igéretét írásba s veszi magára annak biztosítékát, hogy az eladók árúikat messzebb vidékről is vásárra hozhatják, ott árúba bocsájthatják s az árú után kapott pénzzel ismét biztosan távozhatnak. Másrészt pedig magára veszi a vevők érdekeinek is biztosítékát, amennyiben ezek is biztonságban jöhettek pénzökkel s távozhattak pénzen vett árúczikkeikkel.

A király ekkép magára vállalva a vásárt, t. i. annak békéjét és biztonságát: természetes, hogy innentül csakis az ő jogköréhez tartozhatott a vásár megtartásának engedélyezése valamint megtartása helyének s idejének meghatározása. Ezzel a vásár merő gazdasági jellege átalakúl királyi joggá, majd aztán a vásárjoggal kapcsolatos pénzügyi előnyöknél fogva regáljoggá. Ebből fejtendő meg, hogy maguk a városok a vásártartási engedélyeket immár a királyoktól szerzik be s e tekintetben Pozsonyban ugyanazt tapasztaljuk, mit más városok történeteiben szemlélhetünk. A király eleinte csak *egy* vásárt engedélyez, azt később egyéb engedélyezések követik.

1384-ben jun. 5. ugyanis a pozsonyiak Mária királynőtől újabb évi vásárt kérnek[1] s tényleg már 1385-ben a sz. lőrincznapi vásárhoz újabb járult, mely nagyböjtben a Letare-vasárnapján tartatott meg. Ezt Erzsébet királyné engedélyezte a pozsonyi tanács kérésére, a főpapok és bárók tanácsára s abból a czélból, hogy az ország s főleg a határvárosok fejlődése öregbedjék.[2] Ennek a lényege is

[1] Pozsony városának megengedi, singulis annis in Dominica letare proxime ventura incipiendo, octo dies ante ipsam dominicam, et octo dies post eandem nundinas seu forum annuale, in dicta civitate Posoniensi perpetuo celebraturas. *(Dipl. Pos.* I, 677—78. Vár. ltár.) Említi e vásárt Zsigmond is 1468 márcz. 17. quod nundinas circa Dominicam *letare* in dicta Civitate nostra (t. i. Posoniensi) celebrari solitas irent. (Teleki XI, 316.)

[2] Erzsébet királyné 1385 jan. 13. vásártartási jogot ad Pozsonynak, sin-

abban fejeződik ki, hogy a vevők és eladók egyaránt szabadon jöhetnek mehetnek. Majd egy harmadik országos vásár járúl a két előbbenihez, 1474-ben engedélyezi azt Mátyás király Sz. Mihály napjára olyképen, hogy az a városi falakon kívül a Sz. Mihály-utcza irányában, tehát a mai Nagy-Lajos téren tartassék meg.[1] Ezen évi vásárok mellett gyarapodnak azonban a *heti vásárok* is. Zsigmond alatt szó van azon heti vásárról, mely a hét szerdáján tartatik meg.[2]

A belváros vásárai mellett idővel a külvárosok is kaptak vásártartási jogot. Zsigmond király 1430-ban meg-

gulis annis in Dominica Laetare proxime ventura incipiendo, octo dies ante ipsam Dominicam et octo dies post eandem nundinas seu forum annuale in dicta Civitate Posoniensi perpetuo celebraturas. Felszólítja az összes kereskedővilágot, qualiter ad prefatas Nundinas seu forum annuale in Civitate Posoniensi statutas . . . una cum rebus et mercibus, quas adducitis, sine omni tributi solucione ad ipsam Civitatem accedere, ibique . . . stare ac manere, aztán végzett vásár után una cum rebus et mercibus vestris, eciam absque omni tributi solucione, secure et pacifice, ad ipsa valeatis et poteritis remeare. Kelt Budán 1385. (Vár. lt. *Dipl. Pos.* I, 677—78. Fejér X. VIII, 172.) Később a pozsonyiak a tárnokmester által értesítik Zsigmond királyt, quod duobus terminis in anno, videlicet primo termino festo sancti Laurency martiris et demum ad secundum medie quadragesime Letare donatum sit nobis nundinas seu forum annuale celebrare, ita quod omnes et singuli equos ementes et vendentes libere ad nos (venire et) recedere cum eisdem possint ac valeant. *(Dipl. Pos.* I, 857—58.)

[1] ad plateam S. Michaelis archangeli extra muros Civitatis Posoniensis forum annuale seu nundinas singulo anno in festo S. Michaelis celebrandum concedit. Kelt Pozsonyban in festo Nativitatis b. M. Virg. 1474. *(Dipl. Pos.* II, 225.)

[2] 1418-ban Zsigmond király a pozsonyiak érdemeit megjutalmazandó forum liberum singulis ferijs terciis in omni ebdomada, omnino sub iisdem libertatum et graciarum prerogativis, quibus fora libera nostrarum Civitatum Regalium sunt insignita, duximus annuendum graciose . . . absque tamen prejudicio fororum liberorum aliorum. Értesíti a kereskedőket és utasokat úgy az idegeneket mint a belföldieket, quatenus ad huiusmodi forum liberum ebdomadale singulis feriis terciis . . . simulcum omnibus bonis et rebus vestris, tam mercimonialibus quam aliis quibusvis, secure et absque pavore personarum et rerum vestrarum . . . a király fölség védelme alatt jöhetnek, mehetnek. Kelt Konstanczban 1418. In dominica Reminiscere. Auf den *Eritag. (Dipl. Pos.* I, 839. II, 103—104. Fejér X. VI, 88—89.)

engedi a város polgársága és az újvárosi *halászok* kértére, hogy hetenként egyszer, szerdán és évenként egyszer, keresztfeltalálásának ünnepén, vagyis május 3-ikán, az ünnepet megelőzőleg 14 s következőleg szintén 14 napon át szabadvásárt tarthassanak, a szabadságnak azon előnyei mellett, melyek mellett más szabad kir. városokban a vásárok megtartatni szoktak. Felszólítja tehát a kereskedőket, kalmárokat, cserélőket s mindenféle egyéb idegeneket, hogy árúczikkeikkel, lovaikkal, ökreikkel, hús- és egyébféle javaikkal *bátran* jőjjenek a falakon kívül levő Újváros vásáraira.[1]

Természetes, hogy a király a vásárszaporításnál nem lehetett mindig kizárólagosan csak annak a helynek érdekeire tekintettel, melynek a vásárt engedélyezte. Ez érdeket neki összhangba kellett hozni a környék vagy a távolabbi nevezetesebb vásáros helyeknek érdekeivel is. Ezt az igazság, a méltányosság s a gazdasági józanság egyaránt megkövetelte. Tényleg látjuk ezért, hogy midőn néhai Jakab bíró fiai István és Miklós pozsonyi polgárok a pozsonyi tanács nevében 1384-ben jun. 5. felkérik Mária királynét és anyját Erzsébetet, hogy engedélyeznének Pozsony számára szabad *évi vásárt*,[2] Mária királyné kijelenti, hogy ez ügyben tanácskozni fog a Pozsony körül fekvő más városok

[1] ad instanciam civium, populorum ac piscatorum nostrorum de Nova Civitate cis danubium extra Muros Civitatis nostre posoniensis sita . . . forum liberum, cunctis ferijs quartis singulis ebdomadis, in medio ipsorum necnon nundinas seu forum annuale liberum in cunctis festivitatibus invencionis sancte crucis, quatuordecim diebus ipsum festum precedentibus et quatuordecim diebus subsequentibus . . . Annis singulis perpetuo celebrandum, sub eisdem libertatum prerogativis, quibus nundine aliarum Civitatum nostrarum liberarum celebrari consweverunt, duximus annuendum graciose et concedendum. *(Dipl. Pos.* II, 223—25.)

[2] ut nos in medio vestri modum et conswetudinem Cambii mercimonialibus et aliis rebus feudi pro nostro et Regnicolarum nostrorum comodo disponere Nundinasque seu forum annuale liberum vobis et ad dictam Civitatem vestram posoniensem concedere dignaremur.

polgáraival s hogyha kiderül, miszerint a pozsonyiak által kért vásártartási jog nincs más városok, főleg Budaváros és a királyi jog, főleg a harminczadjog érdekeivel ellenkezésben, akkor készségesen fog kérésök teljesítésére ráállani.[1] Azonkép Zsigmond király is csak úgy engedélyez 1418-ban szabad heti vásárt a pozsonyiaknak, ha az más helyek szabad vásárainak érdekeivel nincs ellenkezésben.[2]

Annyira nyilvánvaló volt a közfelfogásban a vásároknak királyi jogban gyökeredző alapja, hogy a korábbi fejedelmek által engedélyezett vásárjogok fenntartása végett utódjaihoz is fordultak. Az Erzsébet királyné által engedélyezett letare-vasárnapi vásárt a pozsonyiak kértére Zsigmond király erősíté meg 1389-ben.[3] Ugyanő hosszabbítja meg 1430-ban a sz. lőrincz- s a letáre-napi vásárokat.[4] A Zsigmond által engedélyezett évi vásár megerősítését a pozsonyiak Albert királynál kérelmezik.[5] Az újvárosi vásárok tartásának jogát pedig a pozsonyiak kérésére[6] V. László király erősíti meg 1454-ben.

Épp e regáljognál fogva tapasztaljuk, hogy városaink a királyhoz *vámmentességért* is folyamodnak a vásárra szállított portékák után. Így kérik a pozsonyiak Zsigmond királyt: engedélyezzen nekik egy *szabad hetivásárt*, vagyis hogy szabadítsa fel az ezen szabad heti vásárra eladás

[1] Kelt Budán 1384. *Dipl. Pos.* I, 665—66. Vár. ltár Lad. 5. Nr. 1 b. Fejér: *Cod. Dipl.* X. II, 11. X. VIII, 137—138.

[2] absque tamen prejudicio fororum liberorum aliorum. *(Dipl. Poson.* II, 103—104.)

[3] Tirnavie feria 3 proxima post festum divisionis apostolorum 1389.

[4] *Dipl. Pos.* II, 225.

[5] Genedigister kunig und herr. Ist ein sunndre (= besondere) begnadigung von den allerdurchleuchtigisten fuersten und Herrn kayser Sigmunden eur durchleuchtichait ten auf ain *Jarmarkt* bey eur Genaden Stat prespurg Geben und gelegt worden, denselben Jarmarkt ever kunikleiche Maiestat Geruech (= geruhen) Genedichleich bestatten auf solich brief darüber geben. *(Dipl. Pos.* I, 853.)

[6] A pozsonyiak kérik V. Lászlót: Item am Ersten ain bestettung über den *wochenmarkt* und *Jarmarkt* In der Newenstat zu Prespurg gegen der Twnaw ligund. *(Dipl. Pos.* I, 873.)

végett hozott árúkat minden vám alól.[1] Mikor aztán már két heti vásárjuk volt, ismétlik a kérést, hogy az egyik számára a vámmentességet megtarthassák.[2] Majd a második számára is kérik azt s meg is kapják 1418-ban.[3] A sz. lőrincznapi vásár vámmentes volt, de a pozsonyiak kérve fordulnak Zsigmond királyhoz, hogy adna vámmentességet a letare-vasárnapi vásárnak is.[4] Ugyanő 1430-ban e két vásár tartamának idejét is meghosszabbítja.[5]

De látjuk másrészt azt is, hogy a vásár joga menynyire függetlenné lett a nemesi jószágtól, meg a közigazgatási administratiótól. A pozsonyiak értesítik Zsigmond királyt, hogy a várkapitányok nem veszik figyelembe a pozsonyi vásároknak királyi privilegiumok által biztosított előnyeit.[6] Mátyás király idejében meg arról panaszkodnak,

---

[1] Auch bitten wir ewer kuniglicher genade Gnediger herre, Umb eynen freyen Wochenmarkte Also waz man zu ewer Stat bringet zu eynen tag in der Wochen, Das ist auf den Eritag, das Dieselbigen mit Irr hab czu ewer Stat und wider von Danne mügen an Mawt frey ziehen. *(Diplomat. Poson.* I, 836.)

[2] A pozsonyiak írják Zsigmondnak: Genedigister künig und Here. Wir haben von ewern genaden zwey wochen Markt in der Wochen. Bitten wir ewer künikleich genad mit allem fleisz, das ewer k. genad geruch uns genedikleichen begaben, das wir am Erytag derselben Wochen markt einen möchten Mawt frey haben, wenn von eurem genaden gwenn davon ein Merkleicher Stat nucz. *(Dipl. Pos.* I, 839.)

[3] omnino sub iisdem libertatum et graciarum prerogativis, quibus fora libera nostrarum Civitatum Regalium sunt insignita, duximus annuendum graciose. *(Dipl. Pos.* II, 103—104.)

[4] Von ewren kunikleichen genaden haben wir zween *Jarmarkt* im Jar in ewrer Stat czu Prespurgk, als czu dem Sunntag letare und czu sand lorenczy tag, und derselben einen zu Miter Vasten haben wir frey von anhayssung der Mawtt. Bitten wir ewr kunikleich genad dümütikleich mit allem vleisse, das ewer kunikleich genad geruch uns genedikleichen begaben und den andern Jarmark zu sant Lorencytag auch frey geben von der Mautt czu nucz ewer Stat und der ganczen gemain. *(Dipl. Pos.* I, 839.)

[5] 1430. Zsigmond király terminum celebrandarum Posonii nundinarum in termino S. Laurencii et Letare ad 14 dies ante et post terminum prolongat. Datum Posonii feria 2-da proxima post dominicam Invocavit 1430. *(Dipl. Pos.* II, 225.)

[6] qui alienos maxime impedire videtur, quod absque magno preiudicio evenire nullatenus stare poterit. *(Dipl. Pos.* I, 857—58.)

hogy a pozsonyi vámszedők a város szabadalmai daczára is vámot szednek a vásáros néptől.[1] Ezért a király 1468-ban erősen meghagyja a vámszedőknek, hogy, ha a pozsonyiak ez iránt való kiváltságleveleiket előmutathatják, tőlük vámot szedni ne merészeljenek.[2]

Azonkép királyi jogból folyt a vásárczikkek meghatározása s a piacz hatósági ellenőrzése is. Számos intézkedés, melyet részint a király, részint a közhatóság tett, arra mutat, hogy a középkorban a város *gazdasági* érdekeit előmozdítani, a vásárt a városra nézve jövedelmezővé, a vásárra jövőkre nézve pedig kecsegtetővé, vonzóvá tenni akarták. A város érdeke nyilván nem volt jelentéktelenűl feltételezve attól, hogy oly árúk, melyek előállításában maguk a városi lakók serénykedtek, idegen kereskedők által a városi piaczra ne hozattassanak. Ilyen kívülről a piaczra került árúk a városi lakósok termelését csökkentették, a polgárok termelésének avagy műszorgalmának keresletét pedig gyengítették volna. Oly versenyt szólítottak volna elő, mely a városi termelők czikkeinek árát esetleg igen nagy hanyatlásra hozta volna. Ilyen árúkat tehát a városi piacztól távol kellett tartani s ez történt tényleg az által, hogy az árúk egyszerűen eltiltattak a város kereskedéséből.

Ilyen árúczikk volt a bor. A pozsonyiak, mint nagybortermelők, a maguk piaczán idegen borokat, kivéve az inkább gyógyszerekűl semmint rendes fogyasztásra használt

[1] 1468 márczius 17. Mátyás király írja a pozsonyi vámszedőknek: hogy Windperg Pál pozs. kapitány az egész község nevében panaszkodott előtte, Quod licet antiqua libertatis eorum prerogativa eisdem Civibus nostris per divos Reges Hungarie . . . concessa requirente, a mercatoribus et alterius cuiusvis status et condicionis hominibus, tam scilicet de hoc Regno nostro, quam eciam exteris Regnis existentibus, qui ad nundinas circa Dominicam letare in dicta Civitate nostra celebrari solitas irent, infra quatuordecim dies ipsam Dominicam letare precedentes et sequentes, nullum Thelonium exigi debuerit.

[2] Kelt Budán 1468 márczius 17. (Teleki: *Hunyadiak kora* XI, 316—317.)

édes görög- s spanyolborokat vagy a tehetősebb gazdák pinczéibe merő fényűzési italúl került aszúborokat, természetesen nem akartak megtűrni. Mert amennyi idegen bort adtak volna el az idegen kereskedők Pozsonyban, ugyanannyival kevesebbet értékesíthettek volna el a maguk borából a pozsonyiak. Ezért már I. Lajos király azt a kiváltságot adta a pozsonyiaknak 1354-ben, hogy a városba idegen bort behozni nem szabad.[1] Midőn e tilalommal szemben 1412-ben Olm Ulrik pozsonyi királyi harminczados Bécsből bort szállított a Dunán Pozsonyba,[2] annak hét 18 akós boros hordóját hatóságilag lefoglalták[3] s őt magát, ki a városi hatóságot becsmérlő szavakkal sértette, gonosznak s istentelennek elnevezte, a városi bíróság elé állították.[4] Ugyane szempontból tiltja meg Zsigmond király 1414-ben a pozsonyiak panaszára János esztergomi érseknek, hogy a Pozsony területén s a Csallóközben szedetett tized-borát Pozsonyban vagy a Csallóközben eladhassa, mert ez a pozsonyiaknak, maguk is bortermelők lévén, károsítására van. Az ilyen tized-bor Pozsonyban a tizedudvarban helyezendő el s bizonyos idő multán onnan elviendő s másutt eladandó.[5] 1418-ban Zsigmond király ugyancsak tiltja az idegen bornak Pozsonyba való szállítását s jogot ad a városnak a tilalom daczára Ausztriából vagy egyébünnen beszállított bort saját javára elkobozni.[6]

---

[1] P. v. l. t. Privilegiumok jegyzéke. Király 209. l.

[2] Sich hat das gefugt, das Vlrice der Olm dyczeit dreisker zu Prespurch, Syben dreiling wein von Wienn gefurt hat in vnser mitte gen prespureh, auf dem wasser, wider vnser Stat freytumb und kuniglich brief dy wir dar uber habn.

[3] also nach dem selben freytumb vnd gnaden dy wir habn von kuniglicher majestat, so haben wir dem selben Vlrice Olm dy wein aufgehalten.

[4] Un hat derselb Vlrice Olm zu vns gesprochn, wir sein nicht frumm, ob wir dy wein wieder gebn vnd dergleichen, als wir all der Richter vnd der Ratt poswicht wern. (Az egész okmányt közli Király: *Pozs. vár. joga* 209. l.)

[5] Fejér: *Cod. Dipl.* X. V, 567—69.

[6] Zsigmond király tekintettel arra quod Cives, hospites et incole Civita-

Ugyanez évben tiltja Gara Miklós nádor is az osztrák borok behozatalát.[1] 1419-ben aug. 21-ikén pedig Zsigmond király még jobban szigorítja borbeviteli tilalmát, amennyiben minden pozsonyi lakóst felhatalmaz arra, hogy az Ausztriából, Stájerországból vagy bármely más idegen tartományból behozott borokat, *bárhol is találtassanak azok az ország területén*, saját javukra elkobozhassák.[2]

Akik tehát nem akarták magukat annak a veszedelemnek kitenni, hogy borukat elkobozzák, azok folyamodólag fordultak a városhoz beviteli engedélyért. Így tette azt 1430-ban Bajmóczi Noffry János főharminczados, kérve a várost, hogy a huszita-veszedelem miatt engedné meg a bortizednek a városba való beszállítását.[3] 1438 máj. 3-ikán a városi tanács egy alkalomra megengedte Ivánczi Fejér Miklós pozsonyi harminczadosnak, hogy saját asztalára Sz. Györgyből egy hordó (vas) bort behozhasson.[4] 1448-ban pedig Dénes esztergomi érsek kéri a pozsonyi tanácsot, hogy az ne csináljon emberének a dézsmaborok eladásánál nehézséget.[5]

A későbbi királyok szinte fenntarták a városnak e kedvezményét, mert Zsigmond királynak 1418 évi, Konstanczban kelt tilalmát megerősíti 1475-ben I. Mátyás király, 1507-ben pedig II. Ulászló.[6] Épp ez utóbbi királynál tett 1499-ben panaszt a pozsonyi tanács, hogy bár szabadalmuk

tis nostre (Posoniensis t. i.) a divis Regibus Hungarie nostris scilicet predecessoribus hujusmodi libertatis prerogativam habere intelleximus, quod nullus omnino hominum vina Australia et alia quevis, extra metas eiusdem Civitatis provenientes, ad dictam civitatem Posoniensem sub pena ablacionis et amissionis huiusmodi vinorum, adduci absque licencia judicis et juratorum eiusdem nostre Civitatis presumeret modo aliquali. — Ezért most ő maga is meghagyja, ut nullus omnino hominum regnicola vel forensis vina Australia a pozsonyi tanács megegyezése nélkül behozhasson. Kelt Konstanczban 1418 in dominica Letare. (*Dipl. P.* II, 106–107. L. Fejér X. VI, 87.)

[1] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VI, 170.

[2] Fejér X. VI, 206—207.

[3] Fejér X. VIII, 630.

[4] Fejér XI, 183—184.

[5] *Dipl. Pos.* II, 811—12.

[6] Fejér X. VI, 87. *Dipl. Pos.* II, 107.

tiltja az idegen kereskedőknek városuk területére lépniök s itt kereskedést űzniök,[1] mégis Tamás bazini gróf és emberei nem törődve a pozsonyiak e szabadalmával, a gróf birtokába idegen kereskedőket bejönni s általuk néha idegen borokat is behozni engedik. A király tiszteletben tartani akarván a pozsonyiak szabadalmait, megtiltja a bazini grófnak és embereinek, hogy birtokukba idegen kereskedőket bejönni vagy általuk idegen borokat behozni engedjenek.[2]

Egyéb czikkek tekintetében is azt látjuk, hogy azok a pozsonyi piaczon szabályozás alá estek. Névszerint a lovak. Ezeknek külföldre való eladása tiltva volt, mit a lószükségletből igen könnyen megmagyarázhatunk magunknak. Már a III. Endre-féle 1291 évi szabadalomban feltűnő, hogy csak *ökör-kereskedők* említvék, mint kik jószágaikkal a pozsonyi piaczra jöhetnek. Azt következtessük-e ebből, hogy lovat, juhot, sertést stb. a pozsonyi vásárra hozni tiltva volt a XIII. században? Avagy hogy minden állat eladása meg volt engedve, kivéve az ökröké, melyeknek eladása szabadalomképen még csak 1291-ben lett megengedve? Kivitelről nem szól a nagy privilegium s még jó nagy idő telik el, míg egy oly rendeletre találunk, mely az adás-vevést e tekintetben a pozsonyi piaczon korlátozza. Zsigmond király ugyanis az egész országra nézve betiltotta a lókivitelt, ennek következtében sem honfinak, sem idegennek tisztán kereskedési, nyerészkedési szempontból bárminő értékű lovat is az országból kivinni nem volt szabad.[3] Ezen rendeletétől eltekintve különös kedvez-

[1] szabadalmuk, ut nullus omnino mercatorum et institorum forensium cum rebus et mercibus eorum intra metas et terminos huius Regni venire et taliter questum suum exercere possit.

[2] Kelt Budán 1499. *Dipl. Pos.* III, 596–97.

[3] 1391 évi oklevelében mondja, hogy bár más rendeletével meghagyta, ut nullus prorsus incolarum Regni nostri nec extraneorum seu forensium equos

ménységben s abból a szándékból, hogy a pozsonyiak jólétét és számuk gyarapodását ilyképen is előmozdítsa, 1391-ben megengedi, hogy úgy a letare-vasárnapi valamint a sz. lőrincz-napi országos vásárokon bárki is lovat adhat vehet s elszállíthat, s erről értesíti a pozsonyi főispánt, alispánt, vármegyét s összes vám- és harminczadszedőit.[1] Tényleg a pozsonyi országos vásárok aztán híres lóvásárok is lettek. II. Ulászló király 1497-ben azt írja a pozsonyiaknak, hogy miután legközelebb Csehországba akar utazni, nagy szüksége van kocsilovakra, meghagyja ezért a pozsonyiaknak, hogy azonnal hat jó s erős kocsilovat[2] vegyenek s küldjék meg neki mielőbb, biztosítva őket, hogy mihelyt a lovak megérkeznek, árukat, melyen vették, készpénzben nekik lefizeti.[3]

1502-ben a lókivitel tilalmának újból való megerősítésével találkozunk. Vingarti Geréb Péter nádor azt írja

---

cuiuscunque valoris seu estimacionis existant, spe dumtaxat lucri seu causa mercancie extra Regnum nostrum predictum Hungarie, quovis modo deberet educere, nec auderet.

[1] tamen nos ob singularem favorem, quem ad fideles nostros Cives et hospites Posonienses . . . gerimus et habemus, volentes eorum incomodis aliquantisper Regia benignitate occurrere, ut iisdem fideles nostri, et profectu et numero augeantur, őket azon különös kedvezményben részesíti, quod videlicet universi mercatores negociatores et alii forenses homines, tam incole, quem extranei, ad forum annuale seu liberum in ipsa Civitate nostra Posoniensi, annis singulis in duobus terminis scilicet in media Quadragesima, et in festo beati Laurencii martiris iuxta modum et formam libertatis, eiusdem fori annualis, et ad ritum aliorum fororum liberorum celebrari consuetum cum quibuslibet equis, estimacionis et valoris cuiuscunque existant, causa negociacionis seu vendicionis seu in alios usus eosdem convertendi tute, secure et absque omni formidine accedere seu venire, ac ab inde ad propria, seu quo ipsis placuerit redeundo eosdem equos vel alios quoscunque secum abducere, libere valeant atque possint . . . sub proteccione nostra speciali. S erről értesíti a pozsonyi főispánt, alispánt, várnagyot s összes vám- és harminczadszedőit . . . Kelt Budán feria tercia prox. ante festum Corporis Xti. Anno d. 1391. *(Dipl. Pos.* I, 735—37.)

[2] sex equos curriferos bonos et pingves.

[3] Kelt Budán Újév napján. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 26 aa. *Dipl. Pos.* III, 586.)

a pozsonyiaknak, hogy ámbár ők tudomással bírtak arról, miszerint ő felsége s az országos rendek eltiltották a lovaknak Magyarországból külföldre való eladását, mégis vannak köztük ennek daczára olyanok, kik ez évben nem kevesebb mint 150 lovat adtak el a külföldre, amint most is bizonyos számú lovak kivitelre készletben tartatnak pozsonyi lakósoknál.[1] Midőn Sárkány Ambrus az ily lovakat a király számára lefoglalni akarta, a pozsonyiak ezt neki meg nem engedték. Ezért meghagyja a nádor a pozsonyiaknak, hogy az ily eladásra szánt lovakat azonnal szolgáltassák ki Sárkány Ambrusnak.[2]

Egyéb árúczikkek tekintetében a városi harminczadkönyv tájékoztat érdekesen és tanulságosan mindazon czikkek és árúk iránt, melyek mint beviteli czikkek kívűlről kerültek a pozsonyi piaczra, illetőleg kereskedésbe, avagy melyek Pozsonyból mint kiviteli czikkek jutottak hazánk más vidékeire avagy a külföldre.[3] Beviteli czikkekként szerepelnek *élelmiszerek*[4] s ezek között káposzta,[5] borsó,[6] hagyma,[7] sajt,[8] bor,[9] különösen malvasi, melyet a pozsonyiak a maguk bora mellett édes csemege borúl tartottak s néha a királyoknak is kedveskedtek vele,[10] továbbá mákolaj,[11] faolaj,[12] lenolaj,[13] dara,[14] rizs,[15] hering,[16] ángolna,[17] zsir,[18]

[1] qui isto anno plus quam centum et quinquaginta equos emissent et alijs hominibus extere nacionis vendidissent, eosdemque extra hoc Regnum abigi et asportari permisissetis, et nunc similiter certi equi apud nonnullos ipsius Civitatis posoniensis habitatores tenentur, quos modosimili alijs hominibus extraneis vendere et tandem iterata vice abigi facere permittere velletis.

[2] Kelt Budán 1502. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 27 n. *Dipl. Pos.* III, 610–611.)

[3] E nevezetes könyv czime: *Ingangk vnd aussgangk der Gest fur prespurgk pey des Jorig weinbachtar czeitn. Anno (14)lvij-mo Nicolaus polon dy czeit gegnschreiber.* Igen szépen irott erős hártyába kötött s kitűnően fenntartott kézirati mű, mely a városi levéltárnak amily ritka épp oly fontos történeti forrását képezi.

[4] ziechwerich. — [5] Krawt. — [6] arbays. — [7] zwyfall säm. — [8] Kas. — [9] malmasy, malmasi. — [10] Az 1440 évi vár. sz. k. szerint a tanács küldött der kunigin (Erzsébet) ein lagl malvasia gebn durch Jungettl. — [11] magöl. — [12] pamöl, pambol. — [13] hanftöl, haniftöl. — [14] gries. — [15] rays. — [16] haring. — [17] öllen. — [18] Smaltz, smer.

tojás,[1] csigák,[2] czukor,[3] czukorkák,[4] számos fűszerféle, mint gyömbér,[5] gyömbérmag,[6] borostyánlevél,[7] bors,[8] szegfűbors,[9] kálmos,[10] ánizs,[11] kömény,[12] sáfrán,[13] muskátvirág,[14] fahéj[15] s egyéb szatócs-[16] és gyógyszerészeti árúk;[17] továbbá gyümölcsfélék, mint mandola,[18] befőtt,[19] narancs,[20] czitrom,[21] füge,[22] alma,[23] gránátalma,[24] körte,[25] dió,[26] cseresznye,[27] mazsolaszőlő.[28] *Használati* tárgyak közül különféle illat- s füstülőszerek, névszerint tömjén[29] és gyanták is;[30] továbbá botok,[31] ernyők,[32] szemüvegek[33] s szemüvegtokok,[34] táskák,[35] kefék,[36] erszények.[37] *Játékszerek* közül kártyák,[38] gyermekbábok,[39] csörgők[40] s koczkák.[41] *Házi felszerelési* tárgyak közül: függönyök,[42] szőnyegek,[43] padterítők,[44] ágyterítők,[45] vasedények,[46] poharak,[47] üvegek,[48] tálak,[49] korsók,[50] boros hordók,[51] csapok,[52] abroncsok,[53] fürdőkádak,[54] mérlegek,[55] kanalak,[56] villák,[57] csészék,[58] serpenyők,[59] fazekasművek,[60] kések,[61] ollók,[62] kenyérszakasztók,[63] dézsák,[64] fatálak,[65] fésűk,[66] gyertyák,[67] gyertya- és mécskanóczok,[68] gyertyatartók,[69] tükrök,[70] kulcsok,[71] lakatok.[72] Egyes *bútortárgyak* mint asztalok,[73] ládák,[74] ágyak.[75]

---

[1] aer. — [2] schnech. — [3] zuker, czuker. — [4] zuckerwerch. — [5] imber. — [6] Indrein samen. — [7] lorba, lorber. — [8] pfeffer. — [9] nagl. — [10] callmuss. — [11] aneys. — [12] Kwml. — [13] saffran. — [14] muschkadplued. — [15] cinnatrinten. — [16] Kramerei. — [17] apotekerey. — [18] mandl. — [19] confect. — [20] pomaranczen. — [21] lemony. — [22] veygn. — [23] öpfel. — [24] margramapphl. — [25] pirn. — [26] nussn. — [27] Kuniglein Kurssn. — [28] weinper, weimper. — [29] weyrach, weyrich. — [30] harcz. — [31] steckhn. — [32] vmbrel. — [33] awgengleser. — [34] fuetral. — [35] taschn, straefftaschen. — [36] pursten, kraczpursten. — [37] pewtl. — [38] kartn. — [39] tokn. — [40] schellen. — [41] wurfflen. — [42] furhang. — [43] tebich. — [44] panktucher. — [45] gulter. — [46] Eysengeschirr. — [47] glesser. — [48] flaskn, flaschen. — [49] schuslen, schüsln. — [50] krawsn. — [51] weinvassl. — [52] zapphn. — [53] Raeff, rayffen. — [54] padwanen. — [55] wag. — [56] loffln, eysnein löfl, hulczein loffln, puxpam leffl. — [57] gaplen. — [58] schalen. — [59] phannen. — [60] heffen, heffwerich. — [61] lange und kleine messer, fleischmesser, Raeffmesser (= abroncskések), schustermesser, schrabmesser, weinmesser (= venyigekések), techmesser. — [62] schar, schermesser. — [63] protschaff. — [64] schofflen. — [65] puxpamphannen. — [66] kemp. — [67] kerczn. — [68] dachtat garn. — [69] leuchter, hulczon leuchtar. — [70] spiegl. — [71] slussln. — [72] gesper, slos, platslos. — [73] tisch. — [74] Khisten, truchen. — [75] spanpett.

Különféle *műszerszámok,*[1] mint fogók,[2] balták,[3] sarlók,[4] kalapácsok,[5] fűrészek,[6] ekevasak,[7] patkók,[8] vakarók,[9] fenőkövek,[10] sziták,[11] rostálók,[12] lapátok s ásók,[13] tölcsérek.[14] Ugyanide számíthatók a fegyverkovácsok különféle műszerei.[15] *Építkezési anyagok* közül zsindelyek,[16] léczek,[17] lécz- és zsindelyszegek.[18] *Fegyverek* és *lőszerek* közül: lőpor,[19] golyók,[20] pánczélok,[21] pajzsok,[22] vállvédők,[23] szuronyok,[24] kardpengék,[25] pallósok,[26] kardok,[27] tőrök,[28] vassisakok,[29] vaskeztyűk,[30] tegzék,[31] puskák,[32] puskanyomók,[33] íjak,[34] íjhúrok,[35] íjlövegek.[36] *Lószerszámfélék*, mint nyergek,[37] sarkantyúk,[38] kengyelek,[39] nyeregtarsolyák.[40] *Írószerek* közül: papir,[41] képes papir, festett levél,[42] íróhártya,[43] toll,[44] téntatartó.[45] *Ékszerek* közül arany s ezüst tárgyak.[46] Ezek mellett különféle aranyozási anyagok[47] s egyéb fémfélék, mint gyűrűk,[48] karpereczek,[49] pléhek,[50] sárgaréz,[51] czin[52] és czinből készűlt tárgyak,[53] drótok,[54] lánczok.[55] Egyes műtárgyak mint festett és aranyozott táblák.[56] Különféle *ásványok,* mint kréta,[57] kén,[58] timsó,[59] mész,[60] borkő,[61] rézzöld,[62] salétrom,[63] szurok.[64] Számos *ruha-* és *fehérnemű*, mint kész ruhák,[65] szoknyák,[66]

---

[1] werchzerig. — [2] czangen. — [3] haken. — [4] sichln. — [5] hamerl. — [6] sag. — [7] phlugeysen. — [8] Hueffeysen. — [9] strigl, strygl. — [10] weczlstain. — [11] Syb. — [12] Raittern. — [13] hawn, schauflen, mulschawfln. — [14] trachtar, trachter. — [15] plattner werichczewg. — [16] schindl. — [17] laden, hainburger laden, wiener laden. — [18] lattn und schintlnagl. — [19] pulwer. — [20] kwgln. — [21] panczir, plattn, platharnasch. — [22] paphesen. — [23] kragl. — [24] spis, spiessstangen. — [25] swertklingen, lange und kurtze messerklingen. — [26] phalasen. — [27] swert. — [28] lange messer. — [29] eyssenhuet. — [30] plechhandschuch. — [31] Kocher. — [32] puxen, hakenpuxen. — [33] krappn. — [34] Armbst, vngemachte armbst, pheylschefft, pheyleisn, hawspheyll, taschenpheil. — [35] Saettn. — [36] polcz, zilpolcz. — [37] sczattln. — [38] sporn. — [39] stegraeff, sagraeff. — [40] satltaschen. — [41] papir. — [42] gemald prieff. — [43] pargamen. — [44] penal. — [45] calmar. — [46] silber und golt. — [47] gespunesgold, lucayschgold, strabgold, longold, Rolgold. — [48] Ringkl. — [49] arbmschlussen. — [50] plech, swarczes plech, plechvassl. — [51] messing. — [52] czin. — [53] zinnasach. — [54] drat, getzognes eyssn. — [55] Ketten. — [56] gemalte tafel, maister gilig maler fuer 6 fl. auri, tafel mit gold. — [57] Krayd. — [58] swebl. — [59] alaun. — [60] calich. — [61] weinstain. — [62] grünspat. — [63] Saliter. — [64] pech. — [65] gemacht gwand. — [66] Khitl.

hálófejkötők,[1] köpenyegek,[2] zubbonyok,[3] nadrágok,[4] czipők,[5] keztyűk,[6] főkötők,[7] kalapok;[8] *öltözeti tárgyak*, mint övek,[9] fűzők és kapcsok,[10] fátyolok,[11] strucztollak,[12] valamint különféle vászonfélék,[13] lenkelmék,[14] kóczvásznak,[15] daróczok,[16] selyem- meg félselyemfélék, nevezetesen párnahéjak,[17] törülközők,[18] abroszok,[19] tafoták,[20] damaszkok,[21] sávolyok,[22] parketek,[23] továbbá gyapotfélék,[24] magyar gyolcsok,[25] különösen pedig sok posztóféle, névszerint flandriai,[26] belga, német (bajor, szász, porosz, badeni), osztrák (stiriai, morva, cseh), lengyel,[27] angol,[28] svájczi[29] posztók. A flandriai, illetőleg belga posztók közül a maastrichti[30] és löweni.[31] A német posztók közül az aacheni,[32] nürnbergi,[33] kölni,[34] werdaui,[35] eichstädti,[36] frankfurti,[37] görliczi,[38] lörrachi.[39] A morva posztók közül a brünni,[40] olmüczi,[41] iglaui.[42] A stiriai közül a friedbergi.[43] Mindezeken kívűl említvék még a herrnthali,[44] perni,[45] plosseri,[46] czlabingi,[47] wulczkói,[48] acolayi,[49] neun-

[1] nachthawben. — [2] mantln. — [3] Joppen. — [4] prüch, hosen, tusen hosen, tusin hosen. — [5] schuech, holczschuech, holczschuch. — [6] hantschuech. — [7] phaffnhawben. — [8] huet, pibershuet, vmgerhuet. — [9] gurtl. — [10] hafftl, nesteln. — [11] wienner slayr, pehem slayr, pechmischer slair, Regensburger slair. — [12] Strawssenfedern, straussen federn. — [13] plabe und swarze limbat. — [14] harras. — [15] Rupfen. — [16] Raich lodn und gemain lodn. — [17] polsterczichen. — [18] hanttueher. — [19] tischtueher. — [20] taffata. — [21] damaschko. — [22] czwilich, gestraeffter tzwilich. — [23] parchant. — [24] schoffwol. — [25] Item am mitihn nach Invencionem ste crucis Balasch von Rab furt In einem steuch V stuk *Jolcz*. Jorig Reyssner 1 stuk *Joltz*. Emerich von Rab 1 stukch *Joltz*. Vlreich hattlar iiij *Jolcz* és így tovább. De a városi számadókönyvekben is van róla szó: Item umb 3 elln *Goltsch* zu vandeln, auf die dreissigist hof vom Ulreich kromer 35 D. (1455 évi vár. szám. k.) hab ich kauft 29 elln *ggoltsch* 1 elln per 16 Den. (1499 évi vár. sz. k.) — [26] Walhischtuch. — [27] tuch von polon, geringes tuch von polon. A végrendeletekben is igen gyakran emlittetik. — [28] tuch englisch. — [29] tuch von spayczer. — [30] maestrichar. — [31] Igen gyakran említik a végrendeletek. — [32] tuch von Ach. — [33] tuch von nürenberg. — [34] tuch von Kölln. — [35] tuch von werdor. — [36] aechstetar tuch. — [37] frankfurter. — [38] tuch görliczer. — [39] tuch lorocher. — [40] prinner wuczln, tuch von prunner. — [41] tuch olmuczer, tuch olminczer. — [42] Iglar tuch, tuch von iglar. — [43] tuch von fridwerger. — [44] tuch von herrntaler. — [45] tuch von pern. — [46] tuch plosser. — [47] tuch czlabingar, tuch von Czlabing. — [48] tuch von wulczko. — [49] tuch von acolay.

hauseni,[1] nunnebergeni,[2] pokoschini,[3] tayzi,[4] kawmeri,[5] vrslai,[6] kostenhoffeni,[7] chrwdawnei[8] s ciprusi[9] posztók. A posztó import-árúk úgy látszik már a XIII. században nevezetesek voltak, mert az 1291 évi nagy privilegiumban a *posztó-kereskedők* különösen kiemelvék mint olyanok, kik a pozsonyi vásárra szabadon jöhetnek árúikkal. Továbbá a varráshoz szükségelt mindenféle anyagok, mint czérna,[10] fonalak,[11] fehér fonalak,[12] czipőszegek,[13] gombok,[14] paszományok,[15] zsinórok,[16] tűk,[17] gyűszűk.[18] Említvék továbbá a szűcsárúk,[19] s a kidolgozott bőrök,[20] ökörszarvak,[21] szíjak,[22] hódbőrök.[23] *Egyházi és ájtatoskodási szerek* is, mint többi közt keresztek,[24] rózsafűzérek,[25] oltárterítők[26] és misemondó ruhák.[27] *Ipareszközök* közül a már említetteken kívűl még malomkövek[28] s zöld meg fekete kályhacserepek is.[29]

A kiviteli czikkek főleg bor,[30] lovak,[31] ökrök,[32]

---

[1] neunhawser. — [2] nunneberger. — [3] tuch pokoschin. — [4] tuch tayzrer. — [5] tuch Kawmer. — [6] tuch vrsler. — [7] Kostenhoffertuch. — [8] chrwdawner tuch. — [9] tuch cypristh. — [10] czwiern, zwirn. — [11] garn, prawns und grüns garn. — [12] veisgarn. — [13] schuster zwegk. — [14] knewffln. — [15] porten. — [16] Sniir, snür. — [17] nadeln. — [18] vinger huet. — [19] Kurssenwerich. — [20] gewarichte fell, Rote vnd gewarchte fell. — [21] ochsn härn. — [22] Riemen. — [23] piberhewt. — [24] krewcz. — [25] paternosterl, glesern paternosterl. — [26] altartueber. — [27] messgewant, Krewcz auff messgewant. — [28] mulstain. — [29] Swarcz kachlen, grun Kachell ze ain ofen fur 4 fl. auri.

[30] Item am freytag nach san Pauls tag conversionis Jannko vom prostas fürt aus ij vas *wein*. Eodem die Martzin furt aus iij vas *wein*. Eodem die paul von olmucz furt aus 1 vas *wein*. Eodem die wenneczla kwenn furt aus ij vas *wein*. Item am sambstag nach sand pauls conversionis mischko von drassnicz furt aus ij vas *wein*, Jannko von drassnicz ij vas *wein*, Mathes von drassnicz 1 vas *wein*. Item am mitichn vor purificacionis marie krawtt furt aus 1 vas *wein*. Eodem die hanns Sittawer furt aus iiij vas vnd ij halbe fueder *weinn*. Mathes von olmucz ij vas *wein* stb.

[31] Item am Montag nach letare benedikch pronawer furt aus 1 *Ros*. Item am Eritag nach letare hans müllnar furt aus 1 *Ros*. Wolffgang von wienn ij *Ros*. Niclas Baschl VI *Ros*. Stephann flaschkar von kotzse 1 *Ros*. Stephann veter iiij *Ros*. Peter hoffar iij *Ros*. Peter weydnar 1 *Ros*. Andre schonnacher iiij *Ros*. Hanns schrobnhawser ij *Ros*. Wolffgang Sumerl iij *Ros*. Ipolitus kheckch ij *Ros* stb. stb.

[32] Am Suntag nach Ambrosi Cristan von wienn treibt aus XII *ochsn*. Eodem die andre von wienn XI *ochsn*. Cristann des peknhoffer dienner XII *ochsn*. Hanns des Stephann palar diener iij

juhok,[1] bárányok,[2] vad,[3] méz,[4] és halak.[5] Ez utóbbiak közül leginkább vizák[6] s szárított halak[7] említvék. Azonkívűl ökör és kecskebőrök,[8] ökörszarvak,[9] liszt,[10] zab,[11] pokróczok,[12] viaszk,[13] mi azt mutatja, hogy a középkorban Pozsonyban az állattenyésztésen, bortermelésen s halászaton kívűl a méhtenyésztés, a viaszköntés, a pokróczkészítés s a malomipar is lendületnek indult volt. Kiviteli tárgyakúl említvék

---

ochsn. Stephann palar von wienn V *ochsn.* Peter krotndorffer X *ochsn.* Voytl von lawsse V *ochsn* és így tovább.

[1] Andre von hainburgh treibt aus XX *schoff.* Jacob manhard treibt aus 1c *schaff.* Gabriel von hainburg XVI *schaff.* Hanns Riglar u. Jorig flochperger treibn aus ijm *scheff.* Hanns Riglar XIc *schaff* stb.

[2] Peter huendlar treibt aus lx *lampl* und IIII schaff, Ulreich des larencz stich diener treibt aus ijc XXIIII *lampl.*

[3] Item am Suntag vor sand dorothea tag hanns Rigler fürt aus *wildprett.*

[4] Eodem die peter lanttniger fürt aus ij tun *hönigk.* Eodem die mathes tunacher furt aus iij tun *hönigk.* Albrecht gaelsam vnd sein geselln X tun *hönigk.* Wilhalm scherrer iiij tun *hönigk* stb. stb.

[5] Jorig krothnar fürt aus 1 ladung *visch.* Stephann Schuttlachar 1 geschir *visch.* Göczin 1 ladung *visch.* Hans schreytl furt aus *visch.* Stef. gmaetl ij ladung *visch.* Kürcz andre 1 ladung *visch.* Jorig kuthner 1 ladung *visch* stb.

[6] Eodem die hanns Stamphaher furt aus 1 ladung *hawsn.* Am mitihn nach letare Stephann Muschinger fürt aus *husnkopp.* Leopold hwcz furt aus *hawsn* und wax. Sigmund glaser furt aus *hawsn.* Stephann Stamphaher 1 *hawsn* vnd *visch.* Hanns stomschatz *visch* vnd *husnkeppff.* Albrecht Gaelssam vnd sein geselln fürn aus 1 ladung *hawsn* és így tovább.

[7] Wolffgang Nunnerffol furt aus *dwr visch.* — Cristanin von Rab furt aus *dwr visch.* — Matern von prunn furt aus 1 ladung *dwr visch* és számos hasonló tétel.

[8] Eodem die hanns Stamphaher furt aus 1 ladung *hewt.* Jorig peknhoffer von wienn furt aus 1 ladung *hewt.* Am freitag nach Letare Stephann von myzersizsch furt aus XXX *hewt.* Albrecht Gaelssam vnd sein geselln ij ladung *hewt.* Hanns schuester von marhegk furt aus iij *ochsn hewt.* Thomon Irichar furt aus *kyczfell* fur XI fl. Jorig Waldnar furt aus *khicz fell* fur XII fl. Thoman Iricherin furt aus *czygnpalig* fur iij fl.

[9] Stephann furt aus *ochsn horn.*

[10] Niclas krennstetar fürt aus ij mutt *mel.* Meygsner Pekch furt aus 1 mut *mel.* Niclas kornpodin furt aus 1 mutt *mel.* Jorig meigsner III mutt *mel.* Erhard pegk von hainburg fürt aus VII strich *mel* stb.

[11] Jorig aerar furt aus 1 mutt *habern.* Hanns kramer fürt aus 1 Mutt *habern.*

[12] Wilhalm scherrer fürt aus 1 ladung *koczn.* Albrecht Gaellsam und sein geselln füren aus *koczn.* Peter huendlar XI *koczn.* Mathern prinis furt aus 1 ladung *koczn* stb.

[13] Eodem die Lewpold hwcz furt aus ij centn *wax.* Wilhalm scherrar VI centn *wax.* Albrecht Gaelsam und seine geselln füren aus 1 wagn *wax* stb.

még réz[1] és rézoldat,[2] valamint olaj[3] és komló[4] is. De a harminczadkönyv nemcsak a be- és kiviteli árúkról értesít, hanem azon tájakról és országokról is, honnan az egyes árúk a pozsonyi vásárokra és kereskedelembe érkeztek s illetőleg a hová Pozsonyból a kivitt árúk elszállíttattak.[5] Idegenek érkeztek[6] Győrből, Komáromból, Nagy-Höflányból, Nagyszombatból, Budáról, Ó-Budáról, Oroszvárról, Váczról, Kassáról, Erdélyből, Bazinból, Körmöczről, Somorjáról, Esztergomból, Szent-Györgyből, Dévényből, Fehérvárról, Pécsről, tehát hazánk közeli s távoli vidékeiről. Ausztriából: Bécsből, Petronellből, Mödlingből, Hainburgból, Wolfsthalból, Óvárról, Drösingről, Heinreichsből, Piestingből s Bruckból; Csehországból: Budweisből, Prágából, N. Brodból, Taszból, Krumauból, Königgräczből; Morvaországból: Olmüczből, Wischauból, Meseritschből, Brünnből, Bisenzből; Stiriából: Gráczból, Tieschitzből; Bajorországból Münchenből; Sziléziából Boroszlóból; Poroszországból Neunhausenből. Mindezek nyilván nemcsak a maguk portékáját hozták magukkal, hanem aztán maguk is vásároltak pozsonyi vásárczikkeket, melyeket magukkal vittek. Az 1457 évi harminczadkönyv szerint kikerültek pozsonyi árúczikkek Szentgyörgybe, Köpcsénybe, Bazinba, Oroszvárba, Rusztra, Komáromba, Járfaluba, Szempczre, Zurányba, Erdélybe; Ausztriába Laaba, Ennsbe, Hainburgba, Siebenbrunnba, Lassebe, Enczersdorfba, Petronellbe, Marchekbe, Bécsbe, Gumpoldskirchenbe, Schweinbarthba, Wülfersdorfba, Nitzelsdorfba; Morvaországba

---

[1] Item am Eritag nach sand dorothea tag albrecht gälssam vnd sein geselln fürn aus iij ladung *kupher*. Eodem die Vlreich kramer fürt aus ij ladung *kuppher*. Albrecht Gaellsam und sein geselln VI ladung *kuppher*. Hanns czingiesser iij centn *kuppher*.

[2] Albrecht gaelssam vnd sein geselln füren aus 1 vasl mit *kupher wasser*.

[3] Albrecht gaeslam furt aus 1 ladung *pambol*.

[4] Niclas sneidar furt aus *hopphn*.

[5] Die Gest *führen aus* nach sand jorigen stb.

[6] Die Gest *kommen aus* Wienn stb.

Olmüczbe, Brünnbe, Znaimba, Menitzbe, Hannachba, Trebitschbe, Wesselybe, Wischauba, Drassitzba; Stiriába Gráczba; Bajorországba Münchenbe; Poroszországba Neunhausenbe. Kétségtelen, hogy Pozsony a középkorban más itt fel nem említett bel- és külföldi helyekkel is állott vásári és kereskedelmi összeköttetésben, és hogy a vásárok a város gazdasági, ipari és kereskedelmi életére rendkívűl élénkítőleg hatottak.

Ezeken kívűl még különösen ki kell emelnünk, hogy Pozsonyban nevezetes *fa-* és *hajóvásárok* is voltak. Azt máshelyt láttuk, hogy Pozsony, bár erdőséggel van környezve, épületfa tekintetében a város és vidék közfaszükségletét ki nem elégítette. Az épületfát Ausztriából s a dunántúli, már szintén Ausztriához tartozó Wolfsthalból vagyis a Rozalia- s Lajtahegység erdőségéből szállították ide. Az erődítésekhez Pozsonyban szükségelt fát a város 1440-ben tényleg a wolfsthali erdőből kapta.[1] A fa, a Dunán leszállítva, a pozsonyi partokon lett raktározva s itt került eladásra. 1448-ban Dénes esztergomi érsek Pozsonyba küldi György kocsigyártómestert és Batis Miklóst, hogy itt az esztergomi egyház restaurálásához szükségelt fát megszerezzék.[2] Kéri a pozsonyi tanácsot, hogy kiküldött embereinek segítségére legyen s hogy a szállítandó fa után Pozsonyban vámot s harminczadot ne szedjenek.[3]

[1] Az ez évi kamarai számadások mondják: Item am freytag In vigilia anunciacionis Marie, hab wir gebn dem Maister Urban zymerman, das er gegeben hat den fronawer, purggraffen auf Bottenburg and den Holtz, das man von ym gekawfft hat zu prwk 4 fl. És: Item am den tag haben wir geben besunder 3 geselln, dy Holtz auf Bottenburg ab habn geschlagn zw den Zawn, nach des Siman Stempfl gescheft, dy sy zu wolfstal genomen habn. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 18.)

[2] magistrum Georgium Carpentarium et Nicolaum Batis homines nostros pro certis lignorum arboribus, pro reformacione et restauracione ecclesie nostre Strigoniensis debendis, in Civitate vestra posoniensi, vel ubi reperiri poterit, emendis, disponendis et tandem nobis ad instar struncis super fluvio Danubij adducendis, et multis aliis negociis nostris inibi expedicioni eorum comissis.

[3] *Dipl. Pos.* II, 811—812.

A fának Pozsonyba való szállítása s raktározása valamint a Duna közlekedési pályája magukkal hozták, hogy a pozsonyi ácsok *hajógyártással* foglalkozzanak. Mátyás király 1463 ápr. 14-ikén arról értesíti Pozsony városát, hogy a szultán Sophia felől roppant erővel és készülettel megindult. Ö most ellene készülvén több hajót szükségel.[1] Felkéri tehát a tanácsot, hogy összes hajóit — a révhajók kivételével — küldjék el neki késedelem nélkül két emberök kiséretében, kiknek a hajótól járó vételösszeget át fogja adni.[2] 1496-ban II. Ulászló király arról értesíti a pozsonyiakat, hogy neki nagy szüksége van hajókra szerémi borainak elszállítására,[3] tehát Pozsonyba küldötte emberét a szükséges hajók bevásárlására.[4] Meghagyja a pozsonyiaknak, hogy nevezett kiküldöttjének a hajók vásárlásában mindenkép segítségére legyenek és hogy ellenmondás nélkül szabadon vásárolni engedjenek neki hajókat.[5] 1501-ben Bornemisza János királyi kincstartó értesíti a pozsonyiakat, hogy az általuk a naszádisták számára való hajók beszerzésére fizetendő 300 forintból ne Pozsonyban, hanem az olcsóbb bécsi piaczon vásároljanak hajókat.[6] Felszólítja a pozsonyi tanácsot, hogy ezt a 300 forintot adják át Sárkány Ambrusnak, kit a naszádisták ügyében Bécsbe küldött.[7] Úgy látszik a jutányosabb ár volt oka annak,

[1] navibus plurimis indigemus.

[2] omnes naves, que ibi sunt sub potestate vestra preter naves vadi necessarias per hominem vestrum et aulicum nostrum presencium ostensorem occupare et recipere ac nostre Maiestati sine mora transmittere velitis et debeatis. Et mittatis duos ex vobis quibus nos pretia illarum navium effective persolvemus. Kelt Budán 1463. (Teleki XI, 60.)

[3] pro adducendis et portandis vinis nostris Sirmiensibus.

[4] pro emendis et comparandis nobis in illa Civitate nostra huiusmodi Navibus.

[5] Kelt Budán 1496. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 26 z. *Dipl. Pos.* III, 580.)

[6] quia percepimus huiusmodi naves Wienne leviori foro haberi posse, propterea statuimus naves illic conducere.

[7] quid homini nostro quem ad labores huiusmodi Nasadorum deputamus ad Wiennam securo delatu administrabit. Kelt Budán 1501. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 27 m. *Dipl. Pos.* III, 605.)

hogy II. Lajos király is a szükséges hajók beszerzését Németországban eszközöltette. 1525-ben jan. 20-ikán értesíti a pozsonyiakat, hogy bizonyos emberét Németországba küldötte a török hadjárathoz szükségelt hajók beszerzésére.[1] Ő e hajókat embere által Pozsonyba küldeti s evégett meghagyja a tanácsnak, hogy hajóikkal éjjel-nappal szállíttassa aztán e hajókat Budára.[2] Később, ugyanezen 1525 évben újból tudatja a király a pozsonyiakkal, hogy hajók beszerzésére embereit Ausztriába küldötte 's minthogy azokra a hajókra nagy szüksége van,[3] meghagyja a tanácsnak, hogy a hajókat azonnal Budára küldjék pozsonyi hajósokkal, a költségeket majd idővel megtéríti nekik.[4]

A városi közönség nem csekély károsodást szenvedhetett az által, hogy körükből egyik-másik, kik üzérkedéssel foglalkoztak, a vásárra kívülről hozott s bevitelre jogosult árúczikkeket, élelmi szereket, még mielőtt azok a városba jutottak volna, összevásároltak s így azokat a városban felszöktetett árak mellett eladták. Az úgynevezett *elővétel,* mint a közönséget károsító cselekvény, tiltva volt. E tilalmat a városi jogkönyv foglalja magában s kimondja, hogy az ez ellen vétőt árújának elkobzásával bűnteti.[5]

---

[1] pro navibus ad futuram nostram contra Thurcas expedicionem preparandis, cui comisimus, ut naves illas, quae preparari fecerit, ad vos posonium mittat.

[2] homines et nautas promptos istic apud vos habeatis, qui naves illas ... huc Budam ad Maiestatem nostram dies et noctes deducere possint. Kelt Budán Sz. Fábián és Sebestyén vértanúk ünnepén 1525. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 28 dd. *Diplomat. Poson.* III, 795.)

[3] comisimus factoribus nostris, quod ad partes Australes pro parandis navibus misimus, ut naves quascunque vel emerint vel paraverint, ad vos demittant, cum autem huiusmodi navibus multum indigemus.

[4] ut quascunque naves vel asseres ex Germania prefati factores nostri ad vos demiserint, azonnal Budára küldjék per Nautas vestros. Kelt Budán Sabbato proximo post festum b. Mathie Apostoli Anno d. 1525. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 28 ff. *Dipl. Pos.* III, 796.)

[5] It. Sol man kain *Fuerkauff* gestatn. Vnd sulln verbotn sein bey Verlust des kaufs. (Vár. jk 146.)

A vásár csak úgy válhatott a vevő és eladó közönségre hasznos közintézetté, ha az békében s rendben tartathatott meg. A vásár a béke elvével egyértelmű. A rend pedig az adás-vevést lényegesen megkönnyítette, azért ennek fenntartásáról is kellett a városnak gondoskodnia.

E kötelességének úgy felelt meg, hogy a kellő vásárrendőri és vásárbíráskodási intézményeket életbe léptette s amellett a vásári béke elvét, fogalmát külsőleg is kifejezésre juttatta, hogy ezen külső jelvény által magukra a vásárosokra, vevőkre és eladókra egyaránt erkölcsi befolyást gyakoroljon, a vásári békében való hitet, bizalmat, meggyőződést felkeltse és ébrentartsa. A vásári békét jelző jelvény külömböző vidékeken és helyeken majd a kereszt, majd a keztyű, a zászló, a kard, vagy a kalap volt.[1] Nyilván a különleges helyi tanulmány dolga s feladata kutatni s eldönteni, hogy e külső jelvények közül melyik jelent szorosan *vásári jogot* s melyik szorosan vett *vásári* s *városi békét*. Tényűl elfogadtatjuk azt, hogy a kezdetben netalán különvált jog- és békejelvények utóbb egységes elvjelvényekké lettek. A városok megszerezték a vásártartási jogot, vele természetesen rájuk hárult a vásártartási jog gyakorlati érvényesítéséhez szükségelt békefenntartási kötelesség is. A jogot béke nélkűl nem gyakorolhatták s így vásárjog és békejog tényleg synonim fogalmakká lettek. Ezért Pozsonyban is meddő volna annak kutatása, vajjon a pozsonyi Főtéren álló díszkút tetején látható lovag Herold-e, Roland-szobor-e, a vásárjog és vásárbéke avagy a városi bíráskodás, törvénykezés, szóval a városi joghatóság symboluma-e? Bár tudjuk, hogy e lovagalak a kúttal

[1] Mindezekről l. tüzetesebben Sohm: *Die Entstehung des deutschen Städtewesens* czimű jeles művét, azonkívűl a Richard Béringuier által kiadott: *Die Rolande Deutschlands* czímű ünnepi művet. Berlin 1890.

együtt még csak 1571-ben épült,[1] úgy mégis e körülmény nem hitetheti el velünk, hogy már a régibb középkorban is ily alak e helyen ne állott volna. A tér akkor a vásár tere lévén, a város okvetlenűl a vásárjogot s a vásárbékét, illetőleg a maga joghatóságát egy hasonló alakkal vagy egy az annak jelentményében veendő jelvény által kifejezésre hozta. Ma, ugyan nem többé e téren, hanem a Vásártéren és Zöldpiaczon, hová a vásárok áttéve lettek, még mindig a *lobogó* hirdeti a vásárt, a vásár idejét s a város vásárrendőri joghatóságát s így bízvást fel kell tennünk, hogy az egész középkoron át a vásár jele Pozsonyban is látható volt.[2]

Ám a béke és rend még nem meríti ki a vásár fogalmát teljesen, mert békén és renden kívül megkivántatott az is, hogy a piaczra került czikkek minőségileg jók, áruk pedig minőségüknek megfelelőek legyenek. Rossz árúczikknek jó pénzen való eladása a vevő-közönség megcsalásával egyjelentésű. Csalás a helyes, jó árúczikknek a megállapítottnál könnyebb súly s kisebb mérték mellett történt

[1] A városi levéltárban megtalálható azon szerződés, melyet a város ez évben május 30-ikán Luttringer András hainburgi kőfaragóval kötött s melylyel kötelezi, „das erneuter maister Andre Luttringer solchen Rörbrunn mit der Weit und Tieffe, auch aller gestalt wie der Rörbrunn zu Wienn am Hohenmarkht ist, in der mitte uber des Khasten ain Stainene seiln, *darauf ain geharnischter man,* in ainer handt das Reichsapfll, in der andern des Landts Hungern Wappen undter dem man vier Velds zu einhauung etlicher Verss und schrifften . . . und pald oberhalb des brunwasser vier stadtwappen aushauen, machen und setzen . . . sol. (Vár. ltár Lad. XXII. Nr. 37 (O.) Azonkívül l. Engelmann: *Alte Wiener Brunnen* 20. l.) Hogy pedig a kút 1572-ben már el is készült volt, azt az ez évi sz. könyv bizonyítja: Rörbrun-Rechnung. Cammerer zahlt Hansen Plach maler den Brun mit feinen Farben zu malen . . . 31 tal. 2 β.

[2] A mai városházának azon részén, mely a városi levéltárt tartalmazza, a két rácsozott ablak között egy kőből faragott férfialak látható consolon. Az alak hajadon fejű, szakállos arczú, hosszú redős öltözetű. Jobb karja hiányzik, balkeze is letörött, de a test törzséhez tapadó czímer mutatja, hogy az alak balkeze eredetileg e czímert vagy pajzst tartotta. Legújabban Király (i. m. 204. l.) e szobrot Roland szobornak nyilvánítja s Batka János tudós városi levéltárnok is hasonló ér-

A Pozsony város és Lantelinus atya között 1309-ben kötött szerződés korabeli német fordításának hasonmása.

elárúsítása. Ez okból a vásárra került mindennemű czikknek, akár nagy akár kicsiny lett legyen az, buzának, rozsnak, árpának, zabnak, mindenféle gabonának, valamint kenyérnek, bornak, húsnak, halnak, a kufárok minden czikkének s azonkép a molnárok, pékek, mészárosok, halárusok, szabók, czipészek s minden egyéb mesteremberek készítményének meg kellett vizsgáltatnia s ellenőríztetnie, nehogy miattuk a vevő közönség károsodjék.[1] A pékeknek hatóságilag meg volt állapítva, hogy süteményeik mily súlyúak legyenek, a sütemény súlya, nagysága a gabonának piaczi ára szerint volt meghatározva.[2] E meghatározásnak egyes szabályrendeleteknél a városi tanács és a pékmesterek között történt kölcsönös megegyezés szolgált alapúl, itt is a gabonaneműek piaczi ára szerint.[3] A húsnak,

telemben nyilatkozott előttem. És mégis e nézetet nem tehetem magamévá és pedig azért nem, mert e szoboralakot kicsinységénél fogva nem vehetem Rolandnak és másodszor azért nem, mert meg vagyok győződve, hogy e szobor nem utólag került e helyre, hanem *eredetileg* lett e ház falán elhelyezve. Eredetileg e ház nem volt városház, hanem priváthá s csak utóbb egyesíttetett a városházzal, mely, mint tudjuk, eredetileg szintén magán polgárház volt. A szoborról ennélfogva inkább is azt tartom, hogy az valamelyes *védszenttől* veendő, s mint ilyent eléggé jellemzően tűntetné fel azt typikus alakmintázása.

[1] It. Das man alle keuff, sie sein klain oder gros, Es sey waytz, korn oder gerstn, habern, allerlay trayd, Des gleichen prott, wein, Flaysch, Visch, Frawenmarck vnd Fragenmarckt vnd auch alle hantwerch: Mulner, Peckn, mutlpechn, Fleyschker, Vischer, Schneider, Schuster, kain hantwerch ausgenomen etz besich, beschaw vnd besetz, vnd in rechter gueter ordnung halte, damitt ein gemainer nutz daraus gee, Vnd des sie wol dennoch zukomen mugn mitt ainem rechtem guetn goetlichn gewin. Vnd das des die gantz gemain Vnd herschaft Vnd ander herkomen Leut vnd arbaiter dar In nit beschwert werden etz. (Vár. XVI. sz. jk 145. p.)

[2] Das sein der pecken recht zu wien oder zu prespurck wie gros sie pachn sulln das pfenbertt brot, nach den, darnach der waytz gang hot an dem marick vnd als man In mues kauffenn. Wan der mutt waitz gilt ain 1 lb. d. so sol das pfenbertt prot (azaz a meghatározott árú kenyér) wegnn XIII marck vnd VI lot stb. stb. Így a zsemlyéknél is: Semmel vmb VI lb. II marck II lott stb. (Kiadva töredékben Királynál: *Pozs. vár. joga* 405. l., Kolosvári-Óvárinál: *Jogszabályok gyüjt.* IV. II, 22—23. ll.)

[3] Vermerckt die tailung des prot-

marha-, borju-, bárány-, ürü-, malacz-, disznó-, tehénhúsnak az ára azonkép hatóságilag volt meghatározva,[1] úgy hogy a mészárosok s hentesek mindenkor s könnyen ellenőrízhetők voltak.

---

kaufs, auch die Ordnung *so der ratt mit den pecken vber ain komen sein, der sich die pecken ze halten gewilligtt habn Vnd darnach zu pachn.* Anno domini MIIIIXLIII. Ez eredetileg bécsi pékrendszabály, de Pozsonyban is elfogadtatván, annak jogkönyvének egyik kiegészítő részét képezi. (Részben kiadva Királynál 406. l. Kolosvári-Óvárinál 23—24 ll.)

[1] Egy 1545 évi városi statutum megvan a pozsonyi városi levéltárban. *(Prot. actionale* ex 1539—1548 pag. 202.) Ain Verordnung mit dem Vlasich gemacht worden In massen wie hernach volgt: Rindflaisch 5 den. Khälbvlaisch 3 den. Lembern vlaisch 6 den. Castron 6 den. new schweinsvlaisch 7 d. altsschweins 10 den. — Ugyanott (pag. 245) van egy másik statutum 1547-ből: Rindenis per 5 den. Kelberis per 6 den. Lemenis per 7 den. Schweins (ár nélkül), Kievlaisch per 3 den.

XIII.

A vásártartással összefüggő vásárellenőrzési jog. Vásárrendőri és bíráskodási intézmények. Súlyok, mértékek, pénz. Pénzhasználási és pénzverési jog.

A vásáron használt *mértékek* és *súlyok* különösen kellett, hogy a hatóság ellenőrzésének tárgyát képezzék. A mértékek és súlyok iránt eléggé tájékoztatnak középkori irataink, a városi jogkönyv, a bormérési szabályok és a czéhrendszabályok. Ezekből megtudjuk, hogy hosszmértékűl a rőf; nagyobb ürmértékekűl a folyadékoknál a fuder, a dreiling s ezek mindegyikének fele, a félfuder és féldreiling; kisebb ürmértékekűl ugyancsak folyadékoknál a pint, itcze, meszely és korsó; ürmértékekűl a gabonaneműeknél a mut és a mérő; súlymértékekűl a mázsa, font, lat használtatott. Ez utóbbiakon kívűl mint súlymérték szerepel a márka is. A pozsonyi pékek 1443 évi czéhszabályaiban említvék a marck, lot, firdl illetőleg fierdung, quintat. Mindezen megnevezett súlyok és mértékek közűl némelyek nem voltak valóságos súlyok és mértékek, hanem csak collectivfogalmak. Ilyenek a fuder és a mut. A fuder vagyis egy szekérre férő ürmértékek összege, nálunk $1^1/_3$ dreilinget vagyis 18+6=24 akót tett[1] s így jelentékenyen külömbözött a külországi

[1] Lichner-Michnay: *Ofner Stadtr.* 280. l. Kolosvári-Óvári: *Jogsz. gyűjt.* IV, 21. l. 3. jegyz.

fudertől, mely 30, Bécsben 32 akónak felelt meg.[1] A *mut*, mely nevét a latin modiustól vette, nagyságára nézve nálunk úgymint a külföldön egyaránt nagyon változó volt. Nálunk vidékenként 4—8 mérőt tett,[2] külföldön az országos mut 30, Bécsben 31, 1529-ben ugyanott 32 mérőt tett, míg ugyane mérték mint országos mérték zabnál $39^7/_8$, Bécsben 43 mérőt tett.[3] A *márka*, mely a pénznek mértékeűl szolgált, nem volt valóságos pénz, hanem csak a pénzérték meghatározására alkalmazott mérték. Mint súly valóságos mérték, mint pénz csak collectiv-fogalom. Egy fontnál kisebb volt, mert csak 8 unciát tartalmazott. Különben nagyon külömböző computus szerint volt meghatározva, aszerint a mint a budai,[4] kassai,[5]

[1] 1410-ben Albrecht herczeg 32 eimerre határozta a fudert. (Tomaschek: *Rechte und Freiheiten* II, 16. Nr. CXII.) — 1466-ban is így lett megállapítva. (U. o. II, 104. Nr. CLXV.)

[2] Kolozsvári-Óvári: *Jogszab. gyűjt.* IV. 22. l. 5. jegyz.

[3] Schalk i. m.

[4] 1336-ban Tamás Simon fia Laczkfi Imre vérdíja fejében megfizet 50 marcas grossorum ad *conpotum Budensem.* (*Zichy Okmt.* I, 496.) — Ugyanez évben Laczkfi Imre vérdíja fejében a Boxa nemzetségből való Tamás, megfizetett 76 marcas cum dimidia, cum auro vel fino argento *prout Bude estimarentur,* ad racionem Budensem. (*Zichy Okmt.* I, 506.) — Ugyanígy mondatik ez 1357-ben is. (U. o. I, 508.) — 1343-ban Mannus telkibányai volt orvos Ó-Budán levő curiáját eladta pro quinquaginta marcis denariorum promtorum *ad racionem Budensem.* (*Anj. Okmtár* IV, 320.) — 1343-ban Miklós bán fia Miklós birtokokat vesz Somogymegyében pro centum marcis promtorum denariorum *ponderis Budensis.* (*Anj. Okmt.* IV, 374.) — Ugyanez évben egy birtokot adnak el pro Mille Marcis promptorum et numeratorum denariorum *Budensis ponderis.* (*Zichy Okmt.* II, 54.) — 1349-ben szintén a *budai márk* említtetik. (*Anj. Okmt.* V, 299.) — Máshelyt ugyancsak ez évben: pro centum marcis *compoti Budensis.* (*Anj. Okmt.* V, 309.) — 1353-ban a nyitrai káptalan előtt a garamszentbenedeki convent apátja s prépostja, Kistapolcsányi Gyula fiától, Gergely mestertől quinque marcas denariorum latorum viennensium *ponderis Budensis* kölcsön vesz. (*Anj. Okmt.* VI, 1.)

[5] 1349-ben az egri káptalan előtt Csetneki János Gacsalk nevű gömörmegyei birtokát Gedei Loránt nádor unokájának Péternek zálogba adja pro centum marcis grossorum *compoti Cassensis,* sed in florenis prout tempore redemcionis eiusdem in hoc regno Hungarie pro grossis cambire inciperent. (*Anj. Okmt.* V, 272.) — 1351-ben az egri káptalan előtt Kapolyai László és Dezső, Igriczi nevű Borsod

kolozsvári,[1] baranyai,[2] somogyi,[3] liptói,[4] szepességi[5] avagy egyéb mérték szolgált alapjáúl. Innen, de másrészt is változó értékénél fogva van, hogy a forgalomban hol 5,[6] hol 6,[7] hol 10[8] pensába számították. I. Károly korában

vármegyei birtokukat Miklós egri püspöknek zálogba adják, kölcsönözvén attól viginti quinque marcas grossorum *computi Cassensis. (Anj. Okmt.* V, 455.) — 1351-ben a szepesi káptalan előtt Kemey Miklós comes fia Benedek Rozgonhidvég nevű abaujmegyei birtokát Kendy Pós fia Lökös fiának Lászlónak elzálogítja 5 évre pro octo marcis *numeri Cassoviensis. (Anj. Okmt.* V, 537.) 1371-ben viginti octo marcas *compoti Cassensis. (Haz. Okltár* 294. l.) — 1372-ben octo marcas denariorum *conputi Cassensis.* (U. o. 299. l.)

[1] 1350-ben a kolozsmonostori convent előtt Ús Miklós Ágaserdeje nevű birtokát zálogba adta László fiainak pro duodecim marcis argenti *cum pondere de Clusuar. (Anj. Okmt.* V, 413.)

[2] 1335-ben Pál országbíró előtt Fülöp zebegényi apát, Kerekegyház birtokot, Becsei Tötösnek, 10 évre haszonbérbe adja, olyképen, hogy évenként singulas marcas ad numerum marcarum in *Barana tunc currentium* fizessen. *(Zichy Okmt.* I, 469.)

[3] 1349 aug. 19-ikén a somogyvári convent előtt Lanchereth fiának Herbordnak fia Lőrincz, Némethiszeg nevű birtokot Arnold fia Mihály fiától Istvántól megveszi pro viginti marcis *compoti Simigiensis. (Anj. Okmt.* V, 313.)

[4] Egy 1391 évi okirat liptói értékű vagy számítású pénzt, duodecim florenos *conpoti liptouiensis* emleget. (Ifj. Kubinyi: *Századok* 1876. X, 78.)

[5] 1350-ben a szepesi káptalan előtt Danus fia Miklós fia László, birtokrészeit eladja testvérének Györgynek pro quinquaginta marcis grossorum denariorum *numeri Scepusiensis. (Anj. Okmtár* V, 398.)

[6] 1303-ban a csázmai kápt. előtt történt bérbeadás in tribus marcis denariorum cum *quinque pensis* computando. *(Zalai Okltár* I, 121.) — 1351-ben zágrábi káptalan előtt Fyach fia György Magyarszentfölde nevű birtokát eladta Lendvai Miklós zalai főispánnak pro septuaginta duabus marcis denariorum latorum viennensium marcam quamlibet *cum quinque pensis* computando. *(Anj. Okmtár* V, 529.)

[7] 1328-ban a pécsváradi convent előtt Kolyana nevű kún, Fülöp birtokát János comesnek adja el pro decem marcis denariorum banalium *marcam quamlibet cum sex pensis* conputando. *(Zichy Okmt.* I, 310.) — 1348-ban Ilona asszony és férje Domokos, Poklos s Nádasd nevű birtokban egy szőlőt, Gergely pécsváradi polgárnak elad a pécsváradi convent előtt pro tribus marcis denariorum banalium *marcam quamlibet cum sex pensis* computando. *(Anj. Okmt.* V, 222.) — 1349-ben a pécsváradi káptalan előtt Gergely pécsváradi polgár Gergely comesnek egy rétet elad pro duabus marcis denariorum banalium, *marcam quamlibet cum sex pensis* computando. *(Anj. Okmt.* V, 260.) — 1350-ben a pécsváradi convent előtt Perekedi Jakab veje Péter és ennek fia egy szőlőt eladnak pro quinque marcis denariorum banalium, *marcam quamlibet cum sex pensis* computando. *(Anj. Okmtár* V, 360.)

[8] 1388 ápr. 5-ikén a győri káptalan

háromféle márkát használtak, a budai mértékűt, mely 8 pensába, az átalános fizetési márkát, mely 8 pensába s 16 dénárba, és a nehéz súlyú márkát, mely 4 forintba vétetett. Feltűnő, hogy okiratainkban a finom ezüstből álló márkák különösen kiemelvék,[1] mi egyenest a nem finom vegyítékű ezüst márkára utal. A márka tiszta aranyban 23 uncia vagy nehezék volt.[2] Mindig szemelőtt tartandó, hogy a márka, aszerint amint az csak súlymértékkép vagy pedig pénzértékkép vétetett, okiratainkban mint vevő, vásári márka is jön tekintetbe.[3]

Ami a valóságos mértékeket és súlyokat illeti, azokban sem találunk mindig egységet. A *libra*, vagyis *font*, mely nem volt pénznem, hanem a pénz értékének meghatározására használt súly, még a rómaiaktól Nyugot-Európára szállott örökség s 12 részből, unciából állott, míg az uncia 2 részre vagyis 2 latra oszlott. Eszerint a régi libra a mai gyógyszerészeti font mintájára 24 latból állott. Annyi különbség mindazonáltal mégis volt a régi római és a középkori frank meg magyar fontok között, hogy a magyar font a franknál, a frank font a rómainál volt könnyebb. A közéletben a libra használatát az tette nálunk Magyarországban nehézkesebbé, hogy alkalmazásában nem volt szabatosság, amennyiben az a libra, mely a közforga-

---

előtt Harkai István fia Péter és ennek fia István Egered nevű erdejüket Sopron város bírájának és polgárának zálogba adják pro ducentis marcis denariorum viennensium, *marcam quamlibet cum decem pensis* computando. (*Soproni Okltár* I, 487.)

[1] 1331-ben bírság említtetik onus sexte partis gravaminum viginti quinque marcarum *fini argenti* quatuor marcas et octo pondera faciens. (*Anj. Okmt.* II, 539.) — 1331-ben említvék Esztergom város birája oklevelében viginti quinque marcarum *fini argenti*. (*Anj. Okmtár* II, 541.)

[2] 1380-ban dimidia marca puri auri et de *vndecim vncys cum dimidia* vulgariter Nezek (= nehezék) dictis. (*Zichy Okmt.* IV, 146.)

[3] 1331-ben a budafelhévizi convent előtt Szőke nevű pesti polgár és neje Sz. Jakab nevű faluban az új-máli hegyen Becsei Imrének és fiainak egy szőlőt elörökítenek pro quinquaginta *marcis argenti mercimonialibus*. (*Anj. Okmt.* II, 536.)

lomban jött alkalmazásba, külömbözött attól a librától, melyet a bűntető jogban alkalmaztak a bűntetési díjak kiszabásában. Ezüsthöz és aranyhoz való viszonyában sem volt a libra azonos, mert egy libra ezüst megfelelt 240 dénárnak vagyis egy-egy uncia 20 dénárnak. Ellenben egy libra arany 2880 dénárnak vagyis egy-egy uncia tiszta aranyban volt 6 solidus, tehát egy librában 72 solidus s minthogy egy solidusra 40 dénár számíttatott, ezért 72×40 = 2880 dénár. Az arany libra úgy aránylott az ezüst librához, mint 1 a 12-hez vagyis 1 libra arany = 12 libra ezüst.

Ami a többi mértékeket és súlyokat illeti, ugyancsak azt tapasztaljuk, hogy külömböző értékben vették. A *dreiling* (ternarius) példáúl nálunk 18, a féldreiling 9 akót tett,[1] a külföldön ellenben a dreiling 20 akót, Bécsben 24-et.[2] Külön pozsonyi akó — Ako Civitatis Posoniensis — már 1335-ben említtetik,[3] külön pozsonyi mérő — Posoniensis mensura — már 1337-ben. Ez a mérő is jelentékenyen eltért úgy a bécsi mint a többi magyar mérőtől.[4] Kisebb ürmértékek közűl említvék az 1497 évi bormérési szabályban a korsó, a pint, az itcze és a meszely. A *korsó,* vagyis az

[1] Rakovszky: *Rathaus u. Stadtrath* 24. l. Király i. m.

[2] 1341. *Urkundenbuch von Klosterneuburg.* (Fontes II./10. 282. Nr. 294.) Így rendelte azt Albrecht herczeg is 1410-ben. (Tomaschek: *Rechte u. Freiheiten* II, 16. Nr. CXII.) Így van megállapítva 1466-ban is. (U. o. II, 104. Nr. CLXV.)

[3] Pál országbíró és bírótársai előtt Szentgyörgyi és Bazini Sebes a Nagyszombat városi polgárokkal bizonyos hegyvám miatt folyamatban volt peres ügyben egyezségre lép s ebben mondatik, hogy a nagyszombati polgárok Sebesnek bizonyos számú akó bort adni tartoznak, ipsumque aconem cum quo ipsum vinum dari debet partes vel earum procuratores cum *vero akone civitatis Posoniensis* presente iudice iuratis et civibus Posoniensibus mensuram et signo eorum consignare tenebuntur. *(Anj. Okmt.* III, 135. Fejér: VIII. IV, 80.)

[4] 1670-ben $21^4/_8$ pozsonyi mérő = $17^4/_8$ győri, $17^1/_8$ komáromi, 17 kőszegi, 22 sopronyi, 16 levenczei, 19 m.-óvári és 31 bécsi mérővel. (Schalk i. m. 42—43. ll.)

angser, helyesebben angster közönségesen egy szűknyakú palaczkot, de korsót is jelent s nevét az olasz Inguistara, Anguistara vagyis az angosto-ból veszi.[1] Nálunk csak félmeszélyt tartalmazott.[2] A *pint* pedig két itczét vagyis négy meszelyt, az itcze meg két meszelyt. Ismételten szó van nálunk a „kindl"-ről, a „diln"-ről, a „mestn"-ről és a „lagl"-ról. Mindezekről csak abban az értelemben adhatunk felvilágosítást, amelyben azok előttünk mint külföldön is használt súlyok és mértékek ismeretesek. A *kindl* súly és mérték, illetőleg edény főleg só számára. Regensburgban a XIII. században egy cuppa só = 12 chindel. Sz. Gallen cantonban a Svájczban a chindli most is $^1/_4$ mázsa értelemben használtatik.[3] A pozsonyi harminczadkönyvben ismételten fordul elő s onnan kitetszik, hogy szíjjak, kapçsok, ollók, gyöngyfűzérek, kefék, táskák, vakarók, fenőkövek, tükrök, bors s egyéb hasonló árúczikkek szállításánál használták.[4] A *diln* sem mérték, sem nem súly, hanem szélesebb deszkából össszeállított deszka-tok.[5] Nálunk mint faszállítási deszka-tok fordul elő.[6] A *mestn*, tulajdonkép a Massnak elferdítése, a gabona, fa s egyéb tárgyak számára használt concret mértékegység. Svábenben és Frankenben inkább honos mint Ó-Bajorhonban. Gabonánál felért 3 negyeddel; fánál 1 öllel. Hogy nem volt minden egyes esetben szabatos, az eléggé kitetszik abból, hogy Nürnbergben is eltérő volt.[7] Nálunk élelmiszereknél látjuk alkalmazva.[8] A *lagl* a lagela, lagella vagyis lagena névből vette

[1] Schmeller i. m. I, 79.

[2] Lichner-Michnay: *Ofn. Stadtrecht*

[3] Schmeller i. m. II, 310.

[4] viij *kindl* gurtlln, nestl, schar, paternosterl, pürsten, taschen, strigl, weczlstain. Jorig Rayssner furt iiij *kindl* kemp, spiegl porten, cziechen, pheffer ect.

[5] Schmeller i. m. I, 365.

[6] lang Wolffgang von hainburg furt in *dilln* holcz.

[7] Das Möss Korn = 3 Vierling. Ein Mess Holz = 1 Klafter. A Nürnberger Pfragner-Mes vagy Mees valamivel kisebb mint az ottani Stadt-Mees. (Schmeller II, 631.)

[8] Vlreich hattlar furt — mondja a

neve eredetét s szintén nem képezett határozott ürmértéket. Alkalmazták úgy a folyadékoknál, víznél, tejnél, bornál, mint merő és tömör anyagoknál. A harminczadkönyv szerint szappant, késeket, fésűket, papirt, fátyolokat, kónt s egyéb rövidárú tárgyakat lagl szerint szállítottak vásárainkra.[1] Inkább is csak edényűl semmint mértékűl és súlyúl szolgált. Ugyanazt mondhatjuk a botich, sam, tune, stewch, truch (truchlein), vas (vaslein, vasl), sack (sakch, saklein), balln (palln, pallelein), büntl (pungkelein), stuck, wandlein, wuczeln nevekről, melyekkel városi harminczadkönyvünkben igen gyakran találkozunk. Megjegyezzük, hogy a kimérési mértékek átalán aszerint is változtak, amint a kimérési italra indirect adók voltak vetve.[2] Ezeket az adókat az italkimérők természetesen a fogyasztókra hárították át, mi a mértékek kisebbítésével történt.[3]

Ezek a körülmények világosan megértetik velünk, hogy adásnál s vevésnél a súlyok és mértékek egyidejű külömbözése mennyi zavart, bajt, csalást idézett elő s érteni fogjuk, hogy a fejedelmek úgy a külföldön mint hazánkban is súlyt és mértéket szabályozni, egységessé tenni igyekeztek. Az 1405 évi 2. végzemény értelmében a budai mérték volt az ország minden helyén használandó, úgy hogy az e rendelet ellen vétő összes árúinak elkobzásával lakolt.[4] Csakis az ú. n. hegyvám képezett volt e tekintetben kivételt. Mátyás királynál a szász székek polgármesterei és bírái ugyancsak panaszt emeltek amiatt, mivel a rőf,

---

harminczadkönyv — In einem *Mestn* cziechwerich. Mert von ölmucz furt In einer *Mestn* cziechwerich és így tovább.

[1] Kuncz scheffmann furt In czwain vassn *lagl* fur VII fl. den. — Lang St. furt 1 *lagl* saeff. — hanns weyssawer furt In czwain *lagln* X^{m} messer. — Erhard kramer von Gunnarn furt In einer *lagl* kemp, messer, losch papier ect. kramerei. — Andre pechmer furt In einer *lagl* 1c iiii stukch pechmischer sloir. — leopold Dax furt ij *lagl* Swebl.

[2] Az u. n. *Ungeld* 1359-ben, a *Tätz* 1466-ban.

[3] Schalk: *Zur Geschichte d. älteren Wiener Maasse* 17. l.

[4] Decret. Sigism. 2. (minus) §§. 1. 2.

mázsa, font és más mértékek külömbözése miatt az erdélyi országos és heti vásárokon sok veszekedés és csalás fordult elő. Mátyás király megparancsolja ezért 1489-ben, hogy ezentúl a 7 szász szék és Brassó rég használt mértékein kívül más mértékeket használni ne merjenek.[1]

Amint a fejedelmek az országos súlylyal s mértékkel szemben az adás-vevésben való hátrányokat megszüntetni, anyagi károsodásokat megelőzni igyekeztek, úgy természetesen maguk a városok sem lehettek e törekvésekkel szemben közömbösök. Súly és mérték a polgárok életérdekeit érintették s ezért látjuk, hogy Pozsonyban is gondot fordítottak súlyra s mértékre. Súlynak, mértéknek hitelesítettnek kellett lennie, rajtok kellett lennie a hatósági bélyegnek.[2] Volt a városnak nyilvános mérlege, mely a városházán, illetőleg a Paur-féle régi városházán volt elhelyezve.[3] Mint másutt, úgy kétségtelenül Pozsonyban is többrendbeli nyilvános mérleg volt alkalmazásban, aszerint a mint a megmérendő tárgyak kisebb avagy nagyobb súlyúak, fémek, zsiradékok, húsok, fák avagy egyéb tárgyak voltak.[4] Ma is még látható a városház kapujának külső, utczára néző kapubélletén vasból készült két hosszmérték, míg a muzeumban régi súly- és ürmértékek szemlélhetők. 1525-ben a pozsonymegyei nemesség kérésére II. Lajos király elrendelte, hogy Pozsonymegyében mindenütt egy s ugyanaz a mérték használtassék: a budai fertály és a pint.[5] Ő e

---

[1] Kelt Bécsben 1489 febr. 14. (Teleki XII, 432—433.)

[2] L. a XVI. sz. jk határozatát fennebb 15. l. 2. jegyz.

[3] L. e. mű II, I, 69. l. 4. jegyz.

[4] Bécsben a „Waaghaus" külömböző helyiségeiben voltak elhelyezve a „grosse schnellwag", melyen 6—50 mázsányi súlyokat mértek, aztán a „grosse schaalwag", a „kleine schaalwag", egy harmadik még kisebb „schaalwag" s végre a „schisslwaag." (Schalk: *Zur Gesch. d. älteren Wiener Maasse* 5—6 ll.)

[5] ut in illo Comitatu Posoniensi ubique tam Civitatibus nostris liberis inibi habitis, quam aliorum quorumcunque bonis, una et eadem mensura, puta fertalia bladorum et pinta vinorum Budensia habeantur.

végből utasította Bökényi Benedek mestert és főjegyzőt, hogy e mértékeket honosítsa meg Pozsonyban,[1] s meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy amint Benedek mester az előírt mértékeket hozzájuk elhozta, azontúl jövőben mindig azokat használják.[2]

Viszont az árú fejében történt fizetésnek, a nagyobb pénznemnek kisebb pénznemben való felváltásának olyképen kellett történnie, hogy egyik fél se szenvedjen rövidséget. Forgalmon kívül helyezett, avagy hamisított pénznek használata kiválóan sérthette az eladó felek érdekeit, mindezen okoknál fogva tehát oly hatósági közegeknek kellett életbeléptetve lenniök, melyek béke, rend, árú, mérték, súly, pénz felett őrködjének, az adás-vevést ellenőrízzék. Szóval *vásári bíróságnak* kellett léteznie. A vásári bíráskodás elvét — amint láttuk — a városi jogkönyv tényleg kimondotta. A vásári bíró külön felesküdött hivatalos egyén volt, ki működéseért nemcsak a maga saját lelkiismeretének, hanem a városi elöljáróságnak is beszámolni tartozott, működéseért és mulasztásaiért felelősségre vonathatott s alkalomadtán megbűntetethetett. Viszont világos, hogy ilyen hivatalos személynek teendői kellő módon való végzéséhez bizonyos fokú tekintélyre s joghatósági körre volt szüksége. A tekintélyt megadta neki esküje s hivatalos állása. Joghatósági körét előírták neki hivatalos utasítása s a városi jogkönyv vásárra vonatkozó tételei. Ellenőrzési czélból rányomta a város bélyegét mindazon árúra, melyek természeti minősége azt megengedte. Hol ez az eset nem forgott fenn, ott a portékák, élelmi szerek,

---

[1] ut ipse premissas mensuras bladorum et vinorum . . . in medium vestri ducere aut inibi similia mensurari facere debeat.

[2] Amint ő prescriptas mensuras in medium vestri collocaverit, successivis semper temporibus futuris et ydem mensuris uti frui debeatis et teneamini. Kelt Budán 1525. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 28 ii. *Dipl. Poson.* III, 792—794.)

folyadékárúk különleges megvizsgálásával, megízlelésével avagy próba alá vevésével győződött meg azoknak a törvényes kivánalmaknak megfelelő minőségéről. A pékek tartoztak árúikat a maguk számbélyegével ellátni, úgy hogy azok maguk hirdették a műhelyt, melyből kikerültek.[1] Minden oly árút, mely a vásárbíró bélyegét nélkülözte, avagy mely a vásárbíró vizsgálatos igényeinek meg nem felelt, egyszerűen elkoboztak. A minőségileg rossz árút megsemmisítették, míg a jóminőségű, de nem hitelesített árú értékének egy harmadrésze magáé a bíróé volt.[2] Ez az intézkedés fokozta éberségét és hivatalos buzgóságát, de nehogy egyedül a megélhetési szükség sarkalja őt az árúkobzásra, gondoskodva volt megélhetéséről azáltal, hogy 1457 óta rendes heti fizetést kapott.[3] Járt neki amellett ruhára való posztó is.[4]

Az ürmértékek ellenőrzésére, mint láttuk,[5] a város úgynevezett „leöntőket" tartott. Ezek megvizsgálták a borkimérésnél használt mértékeket, s ha azok nem voltak helyesek, akkor ők a csalárd korcsmárosokat bűntetésből nyilvánosan leöntötték. Az ekkép alkalmazott nyilvános bűntetés úgy látszik, pozsonyi helyi szokás volt, feltéve, hogy tényleg alkalmazásba került.[6] Mert külföldi hasonló egyének szereplésénél mi csak az általuk foganatosított

[1] Anno domini tausend vierhundert vnd In dem XXXVI Jar da haben die maister pecken Ire zaichen gehabt auf Semln. It. Hans Loflar hott gehatt V. Hans Lieblpeck VI. Thoman anbem VII. Hans vonn Mautharnn III. Rueppler auff der Wedritz IIII. Jacob Schwab II. Hans Meyxsner VIIII. Kolman peck VIII. Hans peckn I. (XVI. sz. vár. jk 122. p.)

[2] L. a XVI. századi városi jkönyv határozatát fenntebb 16. l. a jegyzetben.

[3] L. a vár. sz. k. adatait fenntebb 15. l. 1. jegyz.

[4] Az 1563 évi vár. sz. k. szerint. Ugyanott.

[5] Fenntebb II. II, 17.

[6] Rakovszky állításán alapszik e nézet hitele *(Pr. Ztg* 1877 évfolyam. Ugyanő: *Pressb. Rathhaus u. Stadtrath* 42. l.) s értelmességétől feltesszük, hogy állítása nem vezethető vissza félreértésre, annyival is inkább, mivel tőle azt Király is átvette. *(Pozs. vár. joga* 214. l.)

czimentirozásról s az űrmértékek megvizsgálásáról olvasunk. A német „Angiessen“, illetőleg „Anguss“ részint feljelentésre,[1] részint próba alá vételre és mértékjelzésre vonatkoztatandó. Alkalmazásban volt nemcsak a korcsmárosok által használt űrmértékeknél, hanem a gazdák, molnárok, pékek s mások által használt mérőknél és azok mértékrészeinél is.[2] Ezért nem lehet érthetetlen, hogy nálunk is mértékjelző és leöntő (Zimentierer és Angiesser) synonim fogalmak. A XV. század utolsó évtizedében kiadott bormérési rendszabály értelmében a korcsmárosoknak a bormértékeket a városi hatóságnál kellett bemutatniok. Ezek azokat a város-bélyegével hitelesítették (gehaymt). Az ez ellen vétőket a városi bíróság józan belátása szerint megbűntette.[3]

A lehető legnagyobb bajokat, visszaéléseket, csalásokat a pénznemek képezhették. Egyik oklevelében Mátyás király maga mondja, hogy a pénznemek sokfélesége miatt az ország épp úgy szegényedett el, mint a sokféle háborúk

[1] Adelungnál olvassuk, hogy Willerslebenben Schwarzburgban évenkint két Angiesser-t neveznek ki, kiknek kötelességük, die Vergehungen der Einwohner der Obrigkeit zu hinterbringen. (*Gramm. krit. Wörterbuch* I, 307.)

[2] Rudolf k. 1296 évi városjoga Krems számára azt rendeli: die sullen *angiessen* inner haus und auzer haus. Az 1497 évi melki *Pantaiding* pedig: das man weinmas *angiess*. (Feil: *Beiträge zur Gewerbsthätigkeit Wiens*. Közzétéve a *Berichte u. Mittheil. des Alterth. Ver.* 1860 évi folyamában.) Bécs városának 1556 és 1557 évi főkamarai számadókönyveiben fol. 160 a. olvassuk: emphangen umb 6 haber- und 4 traidmetzen, so ime auf beuelh herrn burgermaister und rat *newangossen und mit der jarzall und klainem march inwendig am poden geprennt* in die profant zu geben verordent, umb jeden 3 sol. 6 den. macht 4 pfund den., die ich alda in einnemen und entgegen under der rubrigken *aufs angiessen* . . . wieder in ausgeben stelle. Alább: *Aufs angiessen der metzen* rovat alatt tényleg el is van számolva. — Ugyane számadókönyvben fol. 43 a. zu dem *anguss* denen personen ein malzeit geben. — És: Nachdem solchen ist der *anguss* auf der melgrueb durch herrn b. selbs und etlichen herrn des innern rats auch 2-er peckhen, 2-er mullner und der eltern melblmesser beschehen. (V. ö. Schalk: *Zur Geschichte der älteren Wiener Maasse im XV. u. XVI. Jahrhunderte* 9 és 10 ll.)

[3] Decret. Sigism. 2. (minus) §. 3.

miatt.[1] És ebben nincs is túlzás. Tudvalevő, hogy a kir. kamarának egyik főjövedelmi forrását a lucrum camerae, a kamara haszna képezte. Ez II. Endre király idejétől fogva dívott s abból állott, hogy az évenként beváltásra kerülő újpénz után beváltási nyereség maradt a kamara előnyére s a fogyasztó közönség kárára. Épp ezért törekedtek magukat sokan a királyi rendeletek által meghagyott beszedés alól kivonni, miből sok kellemetlenségük támadt a kamragrófoknak és pénzváltóknak.

A városok sem látták szívesen az újpénzeknek kényszerforgalmát. Azon voltak, hogy a különösen még a XIV-ik század elején forgalomban volt idegen pénzeket is használatban tarthassák. Pozsony is így cselekedett. E várost az 1291 évi nagy szabadalom tényleg még kötelezte az újpénzek befogadására s csak annyiban enyhitette a kötelezettséget, amennyiben a királyi pénzváltókat megelőzhette a városbíró embere, ki a beváltást gyorsan eszközöltette, anélkül, hogy megyei közeg, a főispán beelegyedhetett volna.[2] A város, nagyobb kedvezményhez jutni akarván, e végett Károly Róbert királyhoz folyamodott, ki is 1323-ban megengedte, hogy ők nem tartoznak az újonnan vert pénzeket elfogadni. Inkább is azt a jogot adja nekik, hogy ők tetszésük szerint bármely pénzzel élhetnek.[3] Már 1342-ben egy az egész országra kiterjedő, átalános érvényű s kötelező új törvény alkottatott, mely az újonnan vert s becserélt pénzeknek állandó forgalom-

[1] Nolentes vos ignorare, quomodo hoc Regnum, sicuti ex diuersarum guerrarum motibus, *sic nihilominus ex replicata et multiplicata variatione monetarum existit depauperatum.* Ezért ő s az országnagyok vnam nouam et stabilem per totum hoc Regnum currentem monetam fieri instituimus, azt mely most Budán érvényes s a többi városokban. (Teleki X, 341—42.)

[2] Item monetarios nostros precedat homo iudicis de ipsa civitate, qui eam faciet celeriter acceptari exclusa potestate comitis parochiani de ipsa civitate nostra. (Endlichernél 625 l. Michnay-Lichnernél 248 l.)

[3] Fejér VIII. II, 474.

ban maradását rendeli el s a királyi kamarának beváltási nyereségét minden portára kivetett 3 garas által pótoltatja.[1] Ezen kamarai nyereség alól csakis azon privilegiált városok mentetnek fel, melyek az új kamarai pénzeket elfogadják s forgalomba hozni igyekeznek. Melyek ezt nem teszik, azok önmagukat fosztják meg szabadságuktól.[2] Azonban ez az 1342 évi törvény nem szüntette meg Pozsonynak az 1323 évi törvény kedvezményét s Pozsonynak különjogát, de kétségtelenül zavart s károsodást okozott. A pozsonyiak tényleg felpanaszolják I. Lajos királynak a pénzbeváltásból előálló károsodásukat,[3] miért is a király 1357-ben újból szabadjára hagyja a pozsonyiaknak a pénzfajokat tetszésök szerint használni, sőt a fertónyi beváltási nyereség fizetése alól is felmenti őket.[4] De Zsigmond királynak 1405 évi kisebb decretuma is szigorúan kötelezi az ország

[1] *Corp. Jur. Hung.* Decret Caroli I. 1342. I. Károlytól azon kedvezést nyerte, hogy lakósai, a pénzügy újabb szabályozása után is, akárminő pénzzel élhettek kereskedésükben. (Katona: *Hist. Crit.* VIII. 497. Fejér VIII. V, 297. Vass: *Az Anjouk és miveltségünk. Bpesti Szemle.* XII, 22.) Leginkább azon tekintetből, nehogy ezen határváros kereskedése, melyet a külfölddel élénken űzött, megnehezíttessék. (Bél szerint *Not. Hung. Nov.* I, 153.)

[2] U. o. 1342 évi decret. 21. §.

[3] Item so haben wir grossen schaden und presten von den weissen Phenningen, Wan wir sieczen am Gemarch (= országhatár) pey zwain wassern pey der Twnaw und der Marich und wer über die zway wazzer wil ziechen und der muez von ainen ieglichen phunt geben achzig phennig ze wechsel und acht phennige von einen phunt ze dreizzig chauft er darumb icht vider fürt daz Hinaws, und chauft er darumb icht dort ause und fürt daz herzu aber acht phenning ze dreizzigst. (*Dipl. Pos.* I, 822—23.)

[4] ex Regia largitate gracia speciali ipsis Civibus nostris libertates eorum predictas meliorantes taliter augmentamus, quod licet in prescriptis eorum libertatibus expresse contineatur, ut monetarios nostros simul et monetam nostram quocies in regno nostro fuissent renovata in medium suscipere et acceptare, tamen nos de largiflua pietate nostra concessimus eisdem ut monetam nostram in medium ipsorum suscipere et acceptare contra ipsorum voluntatem non teneantur, sed quolibet denariorum genere quandocunque voluerint liberam habeant perfruendi facultatem. Item collectam fertonis in Regno nostro racione monete per quodlibet ad solvendam ubicunque ordinatam ullo unquam tempore solvere teneantur sed penitus excepti ab ipsa collecta habeantur. (*Dipl. Pos.* II, 344.)

lakósságát a királyi pénzek elfogadására.[1] Ezen a királyi városok hozzájárulásával alkotott törvény a pénz elvesztésének büntetését szabja ki azokra, kik a királyi pénzt elfogadni vonakodnának.[2] De hogy Zsigmond király e decretuma sem erőtlenítette el a pozsonyiak szabadalmát, az onnan nyilvánvaló, hogy maga Zsigmond is megerősítette I. Lajos királynak 1357 évi oklevelét 1412-ben és 1436-ban, s ezért érthető, hogy a pozsonyiak még a XVI. században is hivatkoztak alkalomadtán régi kiváltságukra.[3]

Erre a hivatkozásra okot szolgáltatott az, hogy a XV. század közepétől fogva a régi szabadalmak ellenében ellenkező értelmű rendeletek adattak ki. 1447-ben Hunyadi János gubernator, illetőleg a budai országgyűlés rendeletéből csakis az új pénz érvényes, melynél egy forintra 200 nagyobb és 400 kisebb dénár ú. n. obolus számíttatik s melyek Pozsonyban veretnek.[4] II. Lajos király 1522-ben értesülve arról, hogy a pozsonyiak közt többen nem akarják az új pénzt elfogadni, meghagyja a tanácsnak, hogy hirdettesse ki, miszerint az újpénzt elfogadni vonakodók öszszes javaik és örökségeik elvesztésével fognak büntettetni.[5] Ugyanő 1526-ban értesíti a pozsonyiakat, hogy büntetést szabott azokra, kik bármely úton-módon s haszonlesésből az új pénzt beváltani, beolvasztani vagy az országból kivinni merészelnék.[6] Meghagyja, hogy ezen edictum Pozsonyban is kihirdettessék s hogy azt ott figyelemben tartsák,

[1] Decret. Sig. 1405. XVIII, 1.
[2] U. a. XVIII, 3.
[3] P. v. ltár Lad. 21. Nr. 8 b.
[4] *Dipl. Pos.* II, 761—762.
[5] meghagyja a pozs. tanácsnak, hogy publice proclamari inter vos faciatis, ut iuxta publicum edictum nostrum et tocius Regni constitucionem, quilibet sub pena amissionis omnium rerum et hereditatum suarum, az új pénzeket úgy mint a régit is elfogadni tartozik. (*Dipl. Pos.* III, 752.)
[6] qui quacunque arte et quocunque modo questus gracia monetam novam cambire, conflare aut extra Regnum educere auderet.

Domicellus Pál és Neuhauser László oklevelének hasonmása 1397-ből.

mert ellenkező esetben fő- és jószágvesztéssel lakolnak emiatt.[1] Még ugyanezen 1526 évben a király egy másik rendeletet is tesz közzé. Azt írja a pozsonyi tanácsnak, hogy a városban többen vannak, kik az újpénzt elfogadni nem akarják: két új dénárt egy régi dénárért, hanem hármat, négyet s némelyek még többet. Jószágvesztés terhe alatt meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy hirdettesse ki a rendeletet, melynek értelmében mindenki 2 új dénárt egy régi dénárért elfogadni tartozik.[2]

Az árpádházi királyok idejében használt pénznemekről Pozsonyt illetőleg egyes adatok azt bizonyítják, hogy az akkori királyok által vert pénzeken kívűl a külföldről bekerült pénznemekkel is éltek az adás-vevésnél. 1278-ban Venys Luka özvegye és Symun özvegye eladják a pozsonyi káptalan előtt 4 márka bécsi dénárért a Völk vizén levő malomrészüket.[3] — 1284-ben bizonyítja a pozsonyi káptalan, hogy Tonkus ilkai pap 15 pensa bécsi dénárt mint

[1] Kelt Budán 1526. *(Dipl. Pos.* III, 815—16.)

[2] 1526-ban II. Lajos kir. írja a pozsonyi tanácsnak: intelleximus esse plurimos in ista Civitate, qui contempta publica ordinatione, quam de usu et estimacione nove monete ac rebus venalibus, una cum d. Prelatis et Baronibus ceterisque Regnicolis nostris fecimus s az egész országban kihirdettetett, easdem novas monetas in rebus cuiuscunque generis et victualibus emendis et vendendis, alijsque solucionibus et comerciis aut omnino tamquam perituras contempnerent et illis uti nollent, aut duos novos denarios pro uno veteri nullo modo vellent accipere, quidam vero tres, alij autem quatuor, aliqui eciam plures novas monetas pro una veteri accipere vellent, res eciam suas et animalia longe charius, quam ante cusionem nove monete solitum fuit venderent, unde hec summa rerum omnium caritas et penuria cum publico tocius Regni nostri incomodo sit consecuta, cum autem nos hanc novam monetam perdere nullomodo intendamus, si enim illa periret, ob defectum pecuniarum longe maior caristia omnium rerum fieret. Elrendeli tehát, hogy due nove monete pro una antiqua in omnibus comerciis dentur et recipiantur, s jószágvesztés terhe alatt meghagyja a pozs. tanácsnak, hogy az kihirdetve ez edictumot, azt a városban megtartassa. Kelt Budán 1526. *(Dipl. Pos.* III, 817—19.)

[3] pro quatuor marcis denariorum Wiennensium. *(Árp. Új Okmtár* IV, 174.)

perköltséget fizet.[1] — 1294-ben a pozsonyi káptalan bizonyítja, hogy Simon Chegenek fia Kotóban (Vatán?) levő birtokrészét eladta Olgyay Péter comesnek 3 márka bécsi dénáron.[2] — 1294-ben a pozsonyi káptalan bizonyítja, hogy Tamás és Tamo várjobbágyok Hét nevű örökbirtokukat elzálogosították László comesnek és testvérének Jakabnak 9 márka széles bécsi dénárért.[3] — 1294-ben a pozsonyi káptalan bizonyítja, hogy Benedek pozsonyi várjobbágy emberölésért a rokonsággal 15 pensa bécsi dénárban kiegyezkedett.[4] — 1294-ben a pozsonyi káptalan előtt Miklós és Balázs Torch nevű birtokukban száz királyi holdnyi szántóföldet adnak el 6 márka bécsi széles dénárért.[5] 1295-ben Bazini Kozma comes fiai Pál és Kozma úgy egyezkednek a nagyszombati polgárokkal, hogy ezek minden szőlő után évenként 3 pensa bécsi dénárt fizessenek.[6] — 1296-ban Vörös Ábrahám pozsonyi alispán megveszi Udvar grófnak 6 ekényi részjószágát Körtvélyesen 30 márka bécsi széles dénáron.[7] — 1298-ban a pozsonyi káptalan bizonyítása szerint Gombai. Kumpert fiai Újvásár nevű csallóközi birtokukat eladják Olgyay Péter comesnek 37 márka bécsi dénárért.[8] — 1300-ban Mert és Konch comesek eladják Magyar Zerench nevű pozsonymegyei birtokukat (egyéb kis-pozsonymegyei birtokaikat maguknak fenntartva) 25

[1] quindecim pensas denariorum Viennensium. (*Árp. Új Okmtár* IV, 272.)

[2] pro tribus marcis denariorum Wiennensium. (*Árp. Új Okmt.* X, 166.)

[3] Tama pro sex marcis . . . Thomas filius Ebun suam partem pro tribus marcis latorum denariorum Viennensium. (*Árp. Új Okmtár* XII, 560.)

[4] in quindecim pensis denariorum Wiennensium. (*Árp. Új Okmtár* V, 101.)

[5] pro sex marcis latorum denariorum Wyennensium. (*Árp. Új Okmtár* V, 102.)

[6] solvent singulis annis nobis tres pensas denariorum Vyennensium. (*Árp. Új Okmtár* XII, 571.)

[7] pro triginta marcis denariorum latorum Wyennensium. (*Árp. Új Okmtár* V, 160.)

[8] pro triginta septem marcis denariorum Viennensium, marcam quamlibet decem pensis computando. (*Árp. Új Okmtár* X, 319.)

márka bécsi széles dénáron.[1] Ám ezen adatokon kívűl tudvalevő az is, hogy hazánkban ezen időszakban nemcsak osztrák, de németalföldi,[2] német, frisachi[3] s úgynevezett brakteátok,[4] valamint velenczei,[5] anconai[6] s egyéb olasz pénzek is voltak forgalomban. A szerb királyok pénzei

[1] pro viginti quinque marcis denariorum latorum Viennensium. (*Árp. Új Okmtár* XII, 658.)

[2] Réthy: *Arch. Ért.* Új foly. XIV, 61—62.)

[3] 1232-ben IX. Gergely pápa megerősítve a zágrábi püspök és a pannonhalmi apát közti, a Dráva-melléki tizedeket tárgyazó egyezséget, mondja: pro quibusdam fructibus et expensis quingentas marcas argenti ad pondus Vngarie, *bonorum et electorum frisaticorum* vendentium et emencium . . . prout vendi conseverit et emi apud castrum, quod Albo communi vocabulo nuncupatur. (*Árp. Új Okmtár* XI, 244.) — 1233-ban II. Endrének a pannonhalmi apátság számára adott sószállítási szabadalmában olvassuk: Argentum vero, quod vobis faciemus persolvi, *erit in bonis frixaticis,* vel in argento, cuius decima pars comburetur. (XI, 259.) Éppen így 1233-ban II. Endre. (VI, 521. és v. ö. U. o. I, 303.) — 1256-ban Bilota Bolknak fia eladja Lusan birtokát pro triginta tribus pensis *ad compotum frisaticorum* in argento. (U. o. VI, 443.)

[4] Réthy i. h.

[5] 1229-ben velenczei dénárok jártak Dalmátiában, mert a köztársaság Veglia, Arbe és Raguza részéről követel *velenczei dénárokban* nevezetes jövedelmet. (*Árp. Új Okmtár* XI, 213.) — 1248-ban hasonló adat Segniából. (U. o. XI, 362.) — 1270-ben a sibenicoi podesta kapott évi fizetésűl libras CC *denariorum Venetorum parvorum.* (U. o. VIII, 329.) — 1278-ban a velenczei kormány a Lesina és Brazza szigetek podestájának tartozott fizetni libras mille pro sallario ad *denarios parvorum* ad racionem de denariis parvorum XXX pro quolibet grosso. (XII, 249.) — 1279-ben a spalatói érseki megye papjai a pápai adót megfizetik kis dénárokban; a káptalan triginta libras *denariorum parvorum,* a sz. Mária monostor de Insule Solte duodecim libras *denariorum parvorum* pro qualibet marca argenti. (IX, 253.) — 1283-ban Trau városa kártalanítani engedi egyik polgárát Spalato részéről történt károsításaért, videlicet de libris M *denariorum parvulorum Venetorum.* (IX, 375.) — 1284-ben a Nona város és Arbe sziget lakói közt levő ellenségeskedések elintézését nyernek sub pena M librarum *denariorum parvorum Venetorum.* (IX, 415.) — 1293-ban György brebiri gróf és a velenczei köztársaság közt kötött békében említve van a pena librarum XV millium *denariorum Venetorum parvorum.* (X, 98.) — 1294-ben ugyancsak szó van egy jegyzői okmányban de MMM librarum *denariorum Venetorum parvorum.* (X, 171.) Ugyanígy egy másik okirat is 1294-ből. (V, 110. 118.)

[6] 1292-ben egy Raguza és Ancona városok közt kötött kereskedelmi szerződés említ XL *solidos Anconitanos* pro centenario libr. den. (*Árp. Új Okmtár* X, 101.)

épp úgy kerültek forgalomba Dalmátiában,[1] mint az olaszok, úgy hogy fel kell téteteleznünk, hogy mind ez érmekből kereskedés útján a pozsonyi piaczra is jutottak.

A vegyesházi kort illetőleg még számosabb adat áll rendelkezésünkre, melyekből az akkor Pozsonyban forgalomban volt pénzek nemeit megismerhetjük. 1301-ben a pilisi apát és convent Hambato pozsonyi polgárnak bizonyos csallóközi földtért adott bérbe egy-egy évre bécsi dénárokból álló két márkáért, a márkát 10 pensával számítva.[2] — 1302-ben Hertlin pozsonyi bíró a Csallóközben birtokot vesz 11 márka bécsi széles garason.[3] — 1305-ben Jakab volt pozsonyi bíró fia Jakab eladja pozsonymegyei birtokrészeit 50 márka bécsi széles garasért minden márkát 10 pensával számítva.[4] — 1308-ban a pozsonyi káptalan oklevele szerint Danka János fia Jánoki János özvegyének leánynegyedi illetőségét kifizeti bécsi dénárokban.[5] — 1309-ben a pozsonyi káptalan egyik kiadványa szerint István, sógornőjét hitbérére nézve kielégíti, fizetve neki bécsi széles dénárokból álló 7 márkát, minden márkát 10 pensával számítva.[6] — Egy 1309 évi okirat szerint Hertlin bíró a sz. mártoni apátságnak, annak egy Pozsonyban levő háza után bérűl 10 éven át minden évben bécsi dénárokból álló 3 márkát[7] fizet, majd aztán Hertlin megvette e házat 28 márkán, márkáját mindig 10 pensával

[1] 1282-ben *denarios grossos Regis Raxie* a velenczei köztársaság megsemmisíttetni rendeli és meghagyja a tisztviselőknek, quod teneantur diligenter inquirere denarios Regis Rassie contrafactos nostris Venetis grossorum. (*Árp. Új Okmtár* XII, 360.)

[2] singulis annis pro singulis duabus marcis denariorum viennensium, quamlibet marcam cum singulis decem pensis computando. (*Anj. Okmt.* IV, 43.)

[3] *Anj. Okmtár* I, 31.

[4] *Anj. Okmtár* I, 93.

[5] octo marcis denariorum Wiennensium. (*Anj. Okmtár* I, 158.)

[6] septem marcas latorum denariorum Wiennensium, marcam quamlibet cum singulis decem pensis computando. (*Anj. Okmtár* I, 179.)

[7] tres marcas latorum denariorum monete Viennensis.

számítva.[1] — 1310-ben az Olgyay családbeliek Tornyos-Csandali Mikó leányának Erzsébetnek, anyja után járó hitbérét és jegyajándékát bécsi dénárokban fizetik ki.[2] — 1311-ben Ilkai András az Ilkai Miklós özvegyét illető hitbért bécsi dénárokban fizeti az özvegy atyjának Magyari Jánosnak.[3] — 1312-ben Péntek Miklós özvegye a pozsonyi káptalan előtt leánynegyedi illetőségre nézve bécsi dénárokból álló 10 márkát fizet ki, márkáját 10 pensába számítva.[4] — 1312-ben János és Mikolin fiai 20 pensa bécsi dénárt fizetnek leánynegyedi illetőség czímén Légi Lukács özvegyének a pozsonyi káptalan előtt.[5] — 1313-ban az Acsádiak Acsádi Benedek megöléseért Ajkai Istvánnal 20 márka vérdíjban egyeznek meg, mely összeg részint dénárokban, részint felbecsülésben fizetendő.[6] — 1314-ben Völki Zala leánya Agata leánynegyedi és hozományi részére nézve kielégítettnek mondja magát bécsi dénárokban számított 3 márka által.[7] — 1317-ben Balázs pozsonyi polgár özvegye és fia a Pozsonyvára mögött levő szőlőjöket eladják Csallóközi Csomor fiának Lászlónak és örököseinek 12 talentom bécsi dénárért.[8] — 1318-ban a győri káptalan előtt az Osl nemzetségből való Lőrincz birtokot vesz 10 márka bécsi dénáron.[9] — 1318-ban Szászy Miklós özvegye kijelenti a pozsonyi káptalan előtt, hogy

[1] *Anj. Okmtár* I, 185.

[2] decem et septem pensas latorum denariorum Wiennensium. (*Anj. Okmt.* I, 205.)

[3] viginti pensas denariorum wiennensium. (*Anj. Okmt.* I, 237.)

[4] decenn marcas denariorum Wiennensium quamlibet marcam cum singulis decem pensis conputando, plene recepisset. (*Anj. Okmt.* I, 273.)

[5] viginti pensas denariorum Wiennensium. (*Anj. Okmtár* I, 258.)

[6] viginti sex marcas partim in denarijs partim in estimacione in tribus terminis. (*Haz. Okmtár* I, 108.)

[7] octo marcis denariorum Wiennensium plene receptis. (*Anj. Okmtár* I, 343.)

[8] *pro duodecim talentis denariorum viennensium* plene ab eodem receptis. (*Anj. Okmtár* I, 420.)

[9] pro decem marcis denariorum viennensium (*Soproni Oklt.* I, 82.)

rokonai őt a hitbérre és hozományra nézve kielégítették 40 pensa bécsi dénárral.[1] — 1319-ben Kondorosi Pál és fiai kökényesi birtokukból Budafalvi Vermesnek és testvéreinek tíz holdat elörökítenek a pozsonyi káptalan előtt 10 márka bécsi dénáron, márkáját 10 pensával számítva.[2] — 1325-ben a győri káptalan előtt Nagymartoni Pál némely birtokait jegyesének Pottendorfi Erzsébetnek köti le 80 talentom bécsi széles dénárokban.[3] — 1329-ben a nyitrai káptalan jelentéséből kitetszik, hogy Zegy Jakab Zegy Jánosnak némely birtokát zálogba adta 10 márka bécsi dénárért.[4] — 1330-ban Vereknyei Loránd fia Péter egy rétet és egy szigetet zálogosít el a pozsonyi káptalan előtt 3 pozsonyi polgárnak 15 márka bécsi dénárért.[5] — 1330-ban Miklós pozsonyi főispán, Treutul János fia, Hagymás nevű birtokot vesz 32 márka báni dénáron.[6] — 1331-ben a pozsonyi káptalan előtt Kenéz comes fiai Myle nevű birtokukat Pozsony megyében Fodor Jánosnak örökítik el 16 márka széles bécsi dénárért, márkáját 10 pensába számítva.[7] — 1331-ben a szepesi káptalan előtt Görgei Hencz egy curiát és egy rétet örökít el Görgei Istvánnak 15 márka vastag dénárért.[8] — 1333-ban Pál országbíró előtt Bugárfi Márton fia Nagy Gergely lemond azon perről, melyet Jánoki Domokos ellen Tolvajfölde (a mai Boldogfalva)

[1] quadraginta pensas denariorum Wiennensium a Petro, Georgio et Paulo plene recepisset. (*Anj. Okmtár* I, 470.)

[2] pro decem marcis denariorum Wiennensium, quamlibet marcam cum singulis decem pensis computando. (*Anj. Okmt.* I, 501.)

[3] quorum quidem talentorum summa in universo continet octaginta talenta reddituum latorum denariorum viennensium. (*Sopr. Oklt.* I, 104.)

[4] pro decem marcis denariorum wiennensium. (*Anj. Okmtár* II, 451.)

[5] pro quindecim marcis denariorum wiennensium. (*Anj. Okmtár* II, 498.)

[6] pro triginta duabus marcis denariorum banalium receptis. (*Anj. Okmtár* II, 513.)

[7] pro sedecim marcis latorum denariorum Wiennensium singulis decem pensis computatis. (*Anj. Okmt.* II, 571.)

[8] pro quindecim marcis grossorum denariorum. (*Anj. Okmtár* II, 522.)

pozsonyvármegyei birtok iránt folytatott. Nevezett Gergely elismeri, hogy 15 márkát már kezéhez vett, 17 márka pedig, márkáját 10 pensa bécsi széles dénárba számítva, részint dénárokban, részint posztóban még fizetendő.[1] — 1333-ban a pozsonyi káptalan előtt Hódi Ják és fiai elzálogosítják Madarász nevű csallóközi birtokukat Hódi Ferencznek 12 márka bécsi dénárért, márkáját 10 pensába számítva.[2] — 1341-ben Miklós pozsonyi polgár végrendeletet alkot, melyben egyebek között egy font bécsi dénárt vagy egyéb akkor forgalomban levő, hat pensába számító pénzt a sz. mártoni apátságnak juttat évenként egy ott folyton égő lámpa fenntartására.[3] — 1341-ben Hombath pozsonyi polgár fiai bizonyos csallóközi bérbirtokukat, melyet hűbéri czímen évi 20 pensa béren[4] a pilisi monostortól szereztek, eladják Jakab pozsonyi bírónak 370 talentomért.[5] — 1345-ben Görgetegi János zálogba adja a pozsonyi káptalan előtt tejfalusi birtokrészét a Csallóközben Jakab fia Miklós pozsonyi polgárnak 9 márka széles bécsi dénárért.[6] — 1347-ben a pozsonyi káptalan előtt Tejedi Pethő fiai kijelentik, hogy atyjuk megöléseért az Etti nemesek őket 20 márka bécsi dénárral kielégítették,

[1] adhuc decem et septem marcas, quamlibet marcam cum decem pensis latorum viennensium computando partim in denariis, partim in pannis *prout panni Posonii comparantur,* még fizetendő. *(Anj. Okmtár* III, 23.)

[2] pro duodecim marcis denariorum Wyennensium, singulis decem pensis computatis. *(Zichy Okmt.* I, 417.)

[3] quod primo et principaliter una libra denariorum wiennensium seu aliarum monetarum pro tempore currencium cum sex pensis computata. *(Anj. Okmtár* IV, 173.)

[4] feudi titulo scilicet pro censu singularum viginti pensarum annis singulis.

[5] pro trecentis et septuaginta talentis. *(Anj. Okmtár* IV, 114.) Kivűl rá van vezetve: Pensa denariorum Viennensium apud antiquos tantum valebat et faciebat quantum apud nos quadraginta denarii hungaricales, quorum unus valet tres Viennenses. Scripsit haec, 4. die apr. 1559. Johannes ab Wylak ep(isco)pus Thinniniensis abbas Pilisiensis.

[6] pro novem marcis latorum denariorum Wiennensium. *(Anj. Okmtár* IV. 533.)

márkáját 10 pensába számítva.[1] — 1347 jul. 23-ikán a pozsonyi káptalan előtt Cseklészi Ábrahám Móricz két csallóközi telkét elzálogosítja Miklós pozsonyi polgárnak 49 talentom bécsi forgalmú dénárért, a talentomot 6 pensába számítva.[2] — 1350-ben a győri káptalan előtt Ölgyay Andych Németfalu birtokot Bodragi Benedeknek adja zálogba 40 márka bécsi széles dénárért, márkáját 10 pensába számítva.[3] — 1351-ben Urschalch János és neje némely pozsonyi földjüket eladják Jakab elhalt pozsonyi bíró fiainak 24 font bécsi széles dénárért, fontját 6 pensába számítva.[4] — 1355-ben a pozsonyi káptalan előtt Nagymartoni Miklós elzálogít bizonyos birtokrészt 500 font bécsi széles dénárért, fontját 6 pensa dénárba számítva.[5] — 1370-ben a pozsonyi káptalan vödriczi és csallói vámrészét bérbe adja Jakab pozsonyi bírónak 30 font dénárért, fontját 6 pensával számítva.[6] — 1373-ban Vereknyei Lőrincz vereknyei birtokrészét zálogba bocsátja 20 márka dénáron, márkáját 10 pensával számítva.[7] — 1373-ban Prandinus pozsonyi gyógyszerész házat vesz Pozsonyban 75 font most forgalomban levő dénáron, fontját 6 pensával számítva.[8] — 1387-ben említtetnek a Pozsonyban

[1] pro viginti marcis denariorum wiennensium singulis decem pensis computatis. (*Anj. Okmtár* V, 163.)

[2] pro quadraginta talentis denariorum usualis monete viennensis, talentis singulis per sex pensis computatis. (*Anj. Okmtár* V, 106.)

[3] pro quadraginta marcis latorum denariorum wiennensium, marcam quamlibet decem pensis computando. (*Anj. Okmtár* V, 418.)

[4] pro viginti et quatuor libris latorum denariorum Wiennensium, quemlibet libram pro sex pensis conputando. (*Dipl. Pos.* I, 264.)

[5] (in summa) quingentarum *librarum* latorum denariorum viennensium, libram quamlibet cum sex pensis denariorum computatis. (*Soproni Okltár* I, 264.)

[6] pro triginta libris denariis, libram quamlibet cum sex pensis conputando. (*Dipl. Pos.* I, 409.)

[7] marcam quamlibet cum decem pensis conputando. (*Diplomat. Posoniensis* I, 435.)

[8] pro septuaginta quinque libris denariorum monete nunc currentis, libram quamlibet cum sex pensis conputando. (*Dipl. Pos.* I, 431.)

forgalomban levő magyar dénárok.[1] — 1400 márcz. 16-ikán Miklós pozsonyi kanonok és anyja Sebi zálogba veszik fia, illetőleg testvére nánasúri részbirtokát 70 márka újveretű királyi dénáron.[2] — 1406-ban egy házaspár a maga adósságát 30 font kis fillérben vallja be.[3] — 1407-ben Zsigmond király a pozsonyiaktól 1000 aranyat követel, forintját 160 új dénárba számítva.[4] — 1420-ban Musch zsidó 25 font dreyling erejéig biztosítja zálogjogát.[5] — 1423-ban a várhegy lakói kötelesek a várgrófnak némely szigetek haszonélvezeteért 1 font dénárt és 12 solidust telekbérűl fizetni.[6] — 1431-ben szept. 15-ikén a leleszi convent bizonyítja, hogy Károlyi Bertalan 50, quartoknak nevezett új forintot fizetett Dobrachi Györgynek és nejének.[7] — 1439-ben 7 schillinget számítottak 1 forintba.[8] — 1447-ben Hunyadi János gubernator, illetőleg a budai országgyűlés rendeletéből csakis az új pénz érvényes, melynél egy forintra 200 nagyobb és 400 kisebb dénár, úgynevezett obulus számíttatik s melyek Pozsonyban veretnek.[9] — 1452-ben okt. 24-ikén Hunyadi János kormányzó tudósítja Brassó városát és az egész Barczaságot az új pénz behozataláról s azt kötelezővé teszi, eltiltva az osporákat vagy egyéb havasalföldi pénzeket.[10] — Később, 1468-ban

[1] libre denariorum hungaricalium in Posonio currencium. *(Dipl. Poson.* I, 698.)

[2] pro septuaginta *marcis denariorum nove monetis regalis. (Zichy Okmtár* V, 154.)

[3] Pawl grünsanger und wentel sain hawsfrau adósok voltak Wentzel Pertolden nek 30 Pf. *klain pfenning.* (Okirat.)

[4] Mille florenos auri puri, unumquemque florenum per centum et sexaginta novos denarios computando. *(Dipl. Pos.* II, 45.)

[5] füer 25 Pf. *dreyling* awff Hensel Thebners Haws. (Vár. sz. k.)

[6] dann für die Inseln Anzung und Mülwert 2 Pf. den. und 12 *solidos* zu bezahlen. *(Pr. Ztg.* 1877. Nr. 10.)

[7] quinquaginta florenos novos quartonibus appellatos. *(Károlyi Okltár* II, 133.)

[8] 38 fl. klayn gelt, pr 7 Schilling für ain guldein abgerayten. (1439 évi vár. számad. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 28.)

[9] *Dipl. Pos.* II, 761—762.

[10] Meghagyja, hogy nullam aliam vide-

Mátyás király mégis megengedi, hogy a Brassóba jövő oláh kereskedők adás-vevésekben osporákat is használhassanak.[1] — 1454-ben 1 forintba 8 schillinget számítottak.[2] — 1456-ban Döbrentei Tamás szentmártoni kormányzó panaszt emelt V. László király előtt, hogy a somogymegyei lakósság a tizedet nem a Solden nevű pénzzel, hanem bécsi pénzzel akarja fizetni, miért is a király a Soldent jelöli meg mint tizedfizetési pénzt.[3] — 1488-ban Vizközi Tamás a pozsonymegyei Hódi helységet Kajali Péternek és Györgynek adja zálogba 55 igaz és való súlyú magyar veretű tiszta arany forintért.[4]

Ezekből az adatokból tehát kitetszik, hogy Pozsonyban a középkorban a libra vagyis font, márka, talentom, forint, pensa, garas, solidus, kis fillérek voltak használatban. A városi számadókönyvek a librát, schillinget, dreilinget, dénárt említik, később a tallért és krajczárt is. Szükséges, hogy mindezek iránt is némileg tájékozódjunk.

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy az előszámláltak közül a libra és talentom nem voltak szorosan vett pénzegyedek, hanem csak collectivfogalmak. A *libra*, mely mint súly 12 unciát vagyis 24 latot tett, aszerint amint az ezüst vagy az arany pénzértéknek megjelölésére használtatott, több vagy kevesebb dénárt tartalmazott. Az ezüst librában az uncia tartalmazott 20 denárt, tehát az egész

---

licet *nec Asparas, neque monetam Waywode Transalpinarum aut aliam aliquam* antiquam monetam in contrarium huiusmodi presentis monete acceptare et cursum habere permittatis. (Teleki X, 341—42.)

[1] Teleki XI, 354—55.

[2] 1 fl. per 8 Sch. (Vár. számad. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 31.)

[3] non cum Moneta *Solden* wulgariter nuncupata, qua ab antiquo solvere solitum fuisset, sed cum alia moneta videlicet *vyennensi* akarja fizetni. V. László meghagyja nekik, hogy prefatas decimas cum prefata Moneta Solden . . . et non cum dicta Moneta Wyennensi fizessék Tamásnak. *(Haz. Okmtár* II, 331.)

[4] in quinquaginta florenis puri auri veri et iusti ponderis Monete hungaricalis. (Teleki XII, 412.)

libra 12×20 = 240 dénárt, az arany librában egy uncia 6 solidust, tehát az egész libra 6×12 = 72 solidust, egy solidus 40 dénárt, tehát az egész libra 72×40 = 2880 dénárt. Megjegyezzük, hogy a pénzérték mindig a tiszta ezüst és a tiszta arany librának a megfelelő értéke, a mennyiben pedig bécsi libráról,[1] velenczei libráról[2] vagy toursi libráról[3] van szó okiratainkban, ezek mindannyiszor bécsi, velenczei vagy toursi pénznemek súlya szerint számított librákról értendők, nem pedig külömbözőleg felosztott librasúlyokról. A *talentom* ellenben, mely szintén a cursivpénz összegének meghatározására szolgált,[4] 6 pensába vétetett és minthogy Károly Róbert idejében 1 pensában 40 dénár foglaltatott, azért a talentom 40×6 = 240 dénár, vagyis megfelelt a talentom egy libra tiszta ezüstnek. Egy 1436 évi oklevél szerint is a fekete bécsi kispénz fontja 6 pénzzel, azaz 240 kispénzzel számíttatik, mely font jobbára *talentnek* neveztetett.[5]

A *márkáról* mint súlyról már volt szó, itt kiegészítőleg még annak pénzértékéről is szólunk. I. Károly s I. Lajos idejében egy márkában 4 forint vagyis ferto volt.[6] Aszerint, amint 1 forint 12, 14, 15, 16, 17 garasba szá-

---

[1] Weiss: *Urkunden des Stiftes Heiligen Kreutz* 297—307. Wenzel: *Árp. Új Okmtár* II, 124.

[2] Ljubics: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* I, 49. Wenzel i. h. XI, 248.

[3] *Árp. Új Okmtár* IV, 61. 279.

[4] 1347-ben a győri káptalan előtt Viczai János fiai 4 telket zálogba adnak Széplakon Köfleini János fiainak pro quatuor *talentis* denariorum. *(Sopr. Okltár* I, 194.)

[5] *Arch. Ért.* Új foly. V, 109.

[6] 1339-ben Drugeth Vilmos nádornak Simánd nevű birtokra vonatkozó ítéletlevelében szó van 36 márkáról, triginta sex marcas fini argenti, *quatuor florenos* in florenis lorandinis pro qualibet marca persolvendo. *(Zichy-Okmt.* I, 555.) — 1346-ban pro centum marcis marcam quamlibet cum *quatuor florenis* conputando. *(Zichy-Okmt.* II, 226.) — 1348-ban Szolga fia János eladja a maga birtokát pro centum marcis, scilicet *quadringentis florenis* aureis. *(Zichy-Okmt.* II, 317.) — 1351-ben említvék centum et quinquaginta marcas, marcam quamlibet cum *quatuor florenis* computando. *(Anj. Okmt.* V, 463.)

míttatott, állott egy-egy márka 48, 56,[1] 60, 64 vagy 68 garasból. Dénárokban szintén különbözőleg látjuk a márkát meghatározva. I. Károly idejében volt benne 288, majd 360 dénár. Zsigmond idejében 133 hármas dénár.[2] Külömben egy márka ezüst megfelelt 160 dénárnak, egy márka arany 1920 dénárnak vagyis a márka ezüst úgy viszonylott a márka aranyhoz mint 12 : 1-hez.[3]

A *forint*,[4] mely alatt arany forint értendő, hazánkban még csak I. Károly idejétől fogva szerepel mint nemzeti pénz, ki azt a florenczi aranyok mintájára először verette fejedelmeink közül. Az árpádházi királyok idejében az aranyok ugyan nem voltak hazánkban ismeretlenek, de ezek a közforgalomban levő aranyok idegen pénzveretek voltak, I. Istvántól IV. Lászlóig ugyanis a bizanczi, IV. Lászlótól I. Károlyig a florenczi aranyok, mígnem ezeket is Károly Róbert aranyai ki nem szorították. E Károly-féle aranyok az önálló magyar pénzrendszer alapját tették, nemzeti árt és mérőt képeztek s csakhamar a külföldön is forgalomba jutottak, sőt ad normam aurei

[1] 1351-ben szó van de ducentis marcis, marcam quamlibet *quinquaginta sex grossis computando,* quinquaginta marcas in estimacione condigna promtos denarios valenti. *(Anj. Okmt.* V, 524.)

[2] 1429-ben a konoszói skultetia eladásáról szóló oklevél szerint pro 303 marcis denariorum brevibus, marcam videlicet *per centum et triginta tres denarios triales* computando. (Krizskó: *A körmöczi régi kamara és grófjai* 24. l.)

[3] Végh Ödön: *A nyugoti és keleti érmészet befolyása Magyarország érmészetére a középkorban.* Pest 1867. 13. l. E felosztás visszavezethető Finálynak a római súlymértékre és pénzrendszerre vonatkozó tanulmányai eredményére. *(Az ókori súlyokról és mértékekről.* Bpest 1883. 65 skk. ll.) Ezzel szemben újabban B. Belházi János, értekezve a márka, illetőleg annak hazai változatai: magyar, budai, esztergomi, fejérvári, erdélyi (szászsebesi), szebeni, radnai, szepesi, jászói márka egymáshoz való viszonyáról, az 1 : 12 elméletet nem tartja elfogadhatónak, hanem az 1 : 10 arányt tartja bebizonyítottnak. *(A régi magyar pénzverési súlymérték.* Selmeczbánya 1889. Különnyomat a *Bányászati és kohászati lapok* 1889 évi folyamából.)

[4] Mint *ferto* is ismeretes, amennyiben az ezüst márkának *negyed* (= fertály) részét képezte. E néven már árpádházi királyaink idejében gyakran fordul elő az okiratokban. (L. *Árp. Új Okmtár* IX, 325. 337. 517. 549. X, 155. 164. 323. 416. 438. XI, 236. XII, 272.)

hungarici azokat a külföld utánozta is. A XIV. században, mondhatni, az európai pénzpiaczon a magyar aranyforint a legkedveltebb pénznemek egyike volt, nem csak azért, mert jól volt verve s csinosan kiállítva, hanem mert ligája is a legszabatosabb volt. Az Anjoukra következett vegyesházbeli királyok idejében is a magyar aranyok fenntartották magukat, de értékükben nem csekély hullámzás mutatkozik. Ezen értékhullámzás természetesen az arany súlyának külömbözésétől volt feltételezve, illetőleg az arany vegyi tisztaságától. I. Károly aranyai 12 karátosak, I. Lajoséi 16 karátosak, Zsigmondéi 23 karátosak és 10 szemeresek, I. Mátyáséi 23 karátosak és 9 szemeresek, II. Ulászlóéi 23 karátosak és 8 szemeresek, II. Lajoséi 23 karátosak és 4 szemeresek.[1] Ehez képest az arany *absolut* értéke természetesen változott. De emellett volt a forintnak *relativ* értéke is. Ez utóbbi, dénárokban kifejezve, a dénárok fémanyagának minőségétől volt feltételezve s így az aranyforint értékének egy oly ingadozásával találkozunk, mely nagyon meglepő. I. Károly alatt 12 garas tett egy fertot vagyis forintot. I. Lajos végzeménye szerint a forintban volt 14 garas vagyis 84 dénár,[2] de a levéltári adatok kétségtelenné teszik, hogy az Anjouk alatt a forint értéke egyre változott: 1366-ban a felsővidéken 33 garasban fogadták el,[3] 1367-ben 30-ban,[4] 1370-ben 28-ban,[5] 1374-ben ismét 30-ban,[6] 1378-ban 36-ban,[7] 1379-ben 38-ban.[8] Egy másik adat szerint ugyanezen 1379 évben 28-ban,[9] 1381-ben

[1] A 23 karatos magyar aranyforint 2·56 lat finom ezüstnek egyenértéke és Schalk szerint 4·03 o. é. forintnak felel meg. (*Numism. Ztschrift.* Wien 1880. XII. k.)

[2] *Corp. Jur. Hung.* Art. 4.

[3] Orsz. ltár NR. 1698: 133.

[4] U. o. NR. 944: 9.

[5] U. o. NR. 1045: 1.

[6] U. o. NR. 10: 26.

[7] Ez értékben Visegrádon. U. o. NR. 602: 1.

[8] Orsz. ltár NR. 382: 18.

[9] 1379-ben a leleszi convent előtt zálogba kerül egy birtok in quinquaginta florenis denariorum quemlibet eorundem cum *viginti octo grossis* computando. (*Károlyi Okltár* I, 361.)

40-ben,[1] 1382-ben 45-ben,[2] míg Mária uralkodása alatt 1383-ban 42 garasban.[3] Az Anjouk után Zsigmond alatt az aranyforint vagy ducat értékét oklevelek ugyancsak külömbözőleg állapítják meg: 1388-ban 60 garasban,[4] 1402—07-ben 38 garasban,[5] 1405-ben 33 garasban,[6] 1406-ban 100 új dénárban,[7] 1406-ban 25 új garasban,[8] 1415-ben 133 dénárban,[9] 1424-ben 100 dénárban,[10] 1425-ben 48 új dénárban,[11] 1429-ben 25 dénárban.[12] Más adatok szerint Zsigmond alatt 400, később 1000 quartingot is számítottak 1 forintba.[13]

Albert király alatt 1 forintban van 72 bardus avagy 36 kisebb garas vagyis 150 dénár.[14] I. Ulászló alatt 1 aranyforintban 100 dénár vagy 200 fillér, Hunyadi János kormányzó és V. László király alatt, kiknek aranyai 22 mm. átmérőjűek és 3·60 meg 3·85 gr. súlyúak, már 200 dénár vagyis 400 fillér jut egy forintra. Mátyás király alatt az aranyforint értéke egyre módosult, eleinte 200 dénár vagyis 400 fillér, később 300 dénár vagyis 600 fillér, majd ismét csak 100 dénár vagyis 200 fillér, aztán újból 200 dénár vagyis 400 fillér s végre megint 100 dénár vagyis 200 fillér. Ez utóbbi értékben járta az aranyforint a Jagellók alatt is.[15] S bár ezek szerint a pénzértékben a XIV. és XV. században folytonos változás mutatkozik, mégis az egész időszakban, még II. Ulászló idejében is a

[1] Orsz. ltár NR. 58 Ansp.

[2] Ez értékben Zalában. U. o. NR. 4: 62.

[3] Orsz. ltár NR. 324: 16.

[4] Ez értékben Visegrádon. U. o. NR. 621: 27/28.

[5] A kassai liga szerint. Orsz. ltár NR. 750: 34.

[6] Szerémben. Orsz. ltár NR. 15: 12.

[7] Orsz. ltár NR. 1672: 86.

[8] U. o. NR. 1081: 12.

[9] U. o. NR. 688: 53.

[10] U. o. NR. 20: 7.

[11] Ez értékben Ungban. Orsz. ltár NR. 196: 26.

[12] Egy tiszta arany ligából veretett forint 4, száz dénáros forintot ér. Orsz. ltár NR. 725: 7.

[13] Végh: *MO érmészete* 49. l.

[14] Schönvisner: *Not. Hung. rei Num.* 325. l. és Végh i. m. 50. l.

[15] Schalk kimutatása szerint 1461—1502-ig a magyar forint 180—330 bécsi fillérig emelkedett értékben. *(Num. Zeitschr.* 1880. XII. köt.)

magyar pénz Európa keletén a többi pénzfajokkal szemben bizonyos szabályozó hatással bírt. Az osztrák, lengyel, cseh s a déli tartományok pénzeivel szemben a magyar pénznek az a szerepe, mi a velenczei pénznek a Levantében.[1] Ám ennek daczára is éppen nem mondható, mintha a magyar aranyforint hazánkból minden egyéb idegen pénzt kiszorított volna. Ellenkezőleg a magyar forintok mellett idegen forintok is voltak közforgalomban, nevezetesen rajnai forintok.[2] Ezek mellett még pápai forintok emléke is merül fel.[3]

Amint a magyar forintot először Károly hozta forgalomba, úgy volt ő fejedelmeink közt abban is első, hogy *garasokat* veretett. Ő előtte csakis idegen garasok voltak hazai vásárainkon és kereskedelmünkben forgalomban, bár igen csekély mennyiségben, miután tudjuk, hogy Európában a garasok még csak a XIII. század végén 1285—1305 tájt jöttek forgalomba. Annál inkább szaporodtak fel ezek későbben az Anjouk után, mert Zsigmondtól Mátyásig egyik magyar király sem veretett garasokat. Leginkább cseh garasok kerültek akkor forgalomba, de ezek mellett sűrűn szerepeltek a bécsi széles és a kisebb garasok is. Mindezeknek a garasoknak az értéke nagyon változó volt. I. Károly garasai súlyra és nagyságra nem voltak egyformák, mert súlyra nézve 30—53 szemer, nagyságra nézve 17—20 vonal közt váltakoztak. Eszerint értékük sem volt egyforma. Garasa eleinte megfelelt 6 dénárnak, 12 garas tett egy fertot vagyis egy forintot, illetőleg 48 egy márkát, melynek a forint negyedét tette. Majd azt

[1] Thallóczy: *Arch. Ért.* Új foly. 1881. I, 194.

[2] 1522-ben Pozsony város megvette a Katalinudvart és a hozzátartozó Weinernt für 1050 fl. Rein. *(Pr. Ztg.* 1877. Nr. 4.)

[3] Idem Mer hab ich dem Juden versetzt ain *pabster gulden,* gilt 11 fl. idem ain gulden ring mit Zwayen stain wegt 11 gulden auch dem Juden versetzt. *(Prot. Test.* I, 286.)

látjuk, hogy egy-egy fertot már 15 garasban számitottak és pedig a magyar és cseh garasból egyaránt, úgy hogy 60 garas felelt meg egy márkának. 1378-ban Visegrádon 1 garas = 4 dénár.[1] Ugyanennyi az Zalában 1382-ben.[2] Zsigmond alatt egy cseh garas felért 7 dénárral, Albert alatt egy kisebb garas 2 bardussal. A *bardusokat* Albert király hozta forgalomba s 72 tett belőlük egy forintot, miből nyilvánvaló, hogy 36 kisebb garast számítottak 1 forintba.

A forint legkisebb részét a *fillér* tette, ez meg felét a *dénárnak*. Hazánkban már Sz. István óta ismeretes pénznem a dénár, melynek forgalma csakhamar túlterjedt a hazai határokon. A Sz. Istvántól Sz. Lászlóig terjedő időköz magyar pénzei átalán éjszakra a kereskedelmi érintkezés következtében úgyszólván rendes forgalmi eszközök voltak, sőt a vend, pomerán fejedelmek saját érmelésükhöz még mintáúl is vették. Mondhatni, hogy első királyunk érmei éjszakon olyan szerepet játszottak, mint a tournois-k vagy a florenusok szerte Európában.[3] Nevezetesen a Szt. István-féle dénárok Morvaországtól fel a balti tengerig, sőt a farői szigetekig oly gyakran fordulnak elő kisebb-nagyobb leletekben, hogy ott az ily leletek nem is tartoznak a ritkaságok közé.[4] De azért a hazai dénárok mellett korán idegen dénárok is jöttek hazánkban sűrű forgalomba. A XII. század végével, különösen pedig a XIII. század kezdetétől fogva a *bécsi dénárok* név alatt kisebb ezüst pénzek özönlötték el hazánkat. Ismeretesek mint bécsi dénárok,[5]

---

[1] Orsz. ltár NR. 382: 18.

[2] Orsz. ltár NR. 4: 62.

[3] Réthy: *Arch. Ért.* Új foly. VI, 37—38.

[4] Lelőhelyeiket elősorolja az *Arch. Ért.* Új foly. VI. köt. 37. l. *) jegyzete.

[5] 1269-ben említvék a győri kápt. lben. (*Árp. Új Okmtár* VIII, 246.) — 1271-ben Potli Pál birtokot vesz a győri káptalan előtt pro 15 marcis denariorum Viennensium. (U. o. VIII, 362.) — 1281-ben a győri káptalan tanuskodása szerint előtte birtok zálogba adatott pro ducentis marcis, que in

Nos Anthonius de [illegible] domini Johannis eiusdem gracia archi-
episcopi Strigoniensis locique comitis perpetui Hungarie supremi cancella-
rii vicarius in spiritualibus generalis etc. accedens ad nostri
presenciam discretus iuratorio providorum virorum Judicis et
Juratorum ac tocius instrumentum per ydoneum virum dominum
Fredericum Petri de no, ut prima facie apparebat consignatum
In quo quidem instrumento dicti hospites Posonienses veri et
legittimi patroni prefati eorundem edificatum et constructum
ex certis et racionabilibus melius, salubrius et utilius dicto
hospitali et pauperibus [illegible] potuerunt providere, ac edificia
necessaria strueri simpliciter et absolute, predictum ius pa-
tronatus quod in dictos Judicem et Juratos dictam co-
munitatem hospitalis donacionis titulo in ipsos Judicem,
Juratos et communitatem [illegible] Petens dictus dominus Henricus
nomine procuratorio dicti iuris patronatus ratum et
gratum habendo etc. Et quia iusta petentibus non est
denegandus assensus, Nos tecum respectu quod dicti commu-
nitas hospitum pro hospitali indempnitatibus poterunt
providere de prefatam translacionem seu iuris patrona-
tus duximus dictis Judici et Juratis et hospitibus Posoniensibus
factam de dicta auctoritate nostra ordinaria confirmamus,
sine tamen aliqua ad capellam sancti ladislai quomodolibet
spectantis, quod hospitale ipsis Judici et Juratis Posoniensibus
credentes ipsis patronus competeret et in eo habent. In
cuius rei testimonium presentes fecimus communiri. Datum
Strigonii feria [illegible] Millesimo trecentesimo nonagesimo septimo

p. me Martinum notarium

bécsi széles dénárok,[1] fekete dénárok,[2] fehér dénárok.[3] Nagyságuk szerint háromfélék: *szélesek* 20 mm. átmérővel, *aprók* 1 mm. átmérővel s *középszerűek*, az említett két határpont közé eső átmérővel. Minthogy jó ezüstből s tetszetős formában készültek volt, érthető nagy kelendőségük. A balatonfüredi, puszta-bánházai, giczi, alsó-lendvai,

---

denarijs Viennensibus non rasis fuerunt persolute, usque certum terminum. (U. o. IX, 314.) — 1288-ban az esztergomi káptalan Mihály szabónak városi telket adományoz oly feltétel alatt, hogy ez évente sex pensas denariorum Vyennensium, minus decem denarijs, ad presens dimidiam marcam fini argenti et tria pondera facientes, vel solvent denarios vsuales pro tempore currentes. (U. o. IX, 485.) — 1289-ben Tamás tihanyi apát István esztergomi kanonoknak átengedi egyik szőlőjét azon feltétel alatt, hogy az tenetur nobis solvere annuatim quinquaginta denarios Vyennenses. (U. o. IV, 349.) — 1290-ben a pozs. káptalan bizonysága szerint Kondorosy Dénes eladta Mihály nevű szolgáját pro viginti pensis denariorum Wyennensium. (U. o. V, 17—18.) — 1290-ben a veszprémi káptalan bizonyítja, hogy Kingusi Dénes gróf Veszprém városban levő telkét Pál hantai prépostnak elzálogosította pro duodecim pensis denariorum Viennensium ac decem denariis. (U. o. V, 19.) — 1295-ben a veszprémi káptalan bizonyítása szerint Pous Lőrincz fia elad Vámosban földet Andronic comesnek pro quinque pensis denariorum Viennensium. (U. o. V, 138.)

[1] 1284-ben Sebee, Fábián és Mihály comes birtokot vesznek a vasvári káptalan előtt pro duodecim marcis, partim in denarijs latis, partim in estimacione condigna, receptis coram nobis. (*Árp. Új Okmt.* IX, 409.) — 1288-ban Köbölkuti János eladja birtokát Miklós comesnek pro novem marcis latorum denariorum. (U. o. IX, 491.) — 1291-ben Zynki Lőrincz és Demeter bizonyos földbirtokukat, melyet nekik Gergely comes pro quinque marcis et fertone latorum denariorum Viennensium antiquorum vendidit a győri káptalan előtt, most Barch fiának elzálogosították pro tribus marcis consimilium denariorum Viennensium. (U. o. X, 63.) — 1293-ban a pozsonyi káptalan előtt a Kosody testvérek akkép egyezkednek a dienesi és misérdi lakósokkal, hogy ezutóbbiak a véletlenül megölt János rokonukért solvere deberent sex marcas, quas sex marcas latorum denariorum Viennensium yjdem meg is kaptak. (U. o. V, 87.) — 1293-ban Márton veszprémi praebendarius és testvére János házat vesznek Veszprémben pro quindecim pensis latorum denariorum Wiennensium. (U. o. V. 94.) — 1299-ben Szántói Karapa és testvérei eladják a győri káptalan bizonyítása szerint Bogyiszlói birtokrészüket pro quinquaginta marcis latorum denariorum. (U. o. X, 351.)

[2] Thallóczy: *Arch. Ért.* Új foly. I, 195.

[3] 1382-ben febr. 2-ikán a győri káptalan előtt Deesi István eladja sopronmegyei Dees birtokrészét a Kanizsaiaknak pro trecentis et triginta duabus libris denariorum *alborum* pro nunc in regno currencium. (*Soproni Okltár* I, 459.)

csápori, sz. mihályi és egyéb leletek[1] bizonyítják, hogy nemcsak országunk határszéli helyein voltak forgalomban. Sőt újabban tekintélyes részről azt hallottuk, hogy a bécsi fillér nem egyéb mint név, amelylyel a magyar érmek egy faja neveztetett, t. i. az, mely bécsi fillérek mintájára osztrák pénzláb szerint veretett.[2]

Ami a hazánkban forgalomban volt dénárok értékét illeti, amint azt már a forint értékének megjelöléséből megértettük, igen változatos volt. Már az árpádházi dénárok összehasonlítása nem csekély méret- és súlyváltozatra mutat. A Kálmán, II. István s II. Béla korába eső dénárok méretei 8 mm., súlyuk 0·24 gr. A II. Endreéinek méretei 11, 12, 17, 18 mm., súlyuk 0·22, 0·25, 0·88, 0·90 gr. Az V. István, IV. László korába tartozókénak méretei 15 mm., súlyuk 0·80 gr. A III. Endre idejéből valókéinak méretei 12 mm., súlyuk pedig 0·34 gr.[3] Közönségesen 10 pensát számítottak belőlük egy márkára.[4]

Az Anjouk alatt, kik nemzeti érmészetünket tekintélyesen emelni, nevezetesen pénzverési és pénzegységi

---

[1] *Arch. Ért.* Új foly. V, 109.

[2] Réthy ugyanis azt hiszi, hogy a hazai leletekben előforduló bécsi fillérek, ha nem is mind, de egy nagy részök eredetileg egykorú magyar királyok által Magyarország számára veretett pénzek. (*Arch. Ért.* Új foly. VI, 420—21.)

[3] Réthy: *Arch. Ért.* Új foly. VI, 39—40.

[4] 1271-ben a puki monostor eladja Gyarmat nevű birtokát pro quinquaginta marcis denariorum Viennensium *decem pensis* pro qualibet marca computatis. (*Árp. Új Okmtár* III, 266. és VIII, 361.) — 1277-ben a csolnoki népek ölésért 58 girányi bírságban itéltettek el partim in denarijs dando *decem pensas* Viennenses pro qualibet marca, aut quinque pensas denariorum Banalium, partim vero in estimacione condigna. (U. o. IX, 187. és 189.) — 1280-ban Vadasfalvai Pál Vodos nevű földjét eladja pro quinque marcis denariorum Viennensium *decem pensas* pro marca computando. (U. o. IX, 287.) — 1288-ban több palásti nemes lefizeti adósságát ad valorem videlicet *decem pensarum* denariorum Vyennensium argenti pro marca qualibet ponderata. (U. o. IV, 327.) — 1290-ben a nyitrai káptalan bizonyítja, hogy Román mester, barsi esperest és testvérei Garam mellett levő birtokukat eladták pro viginti marcis Viennensium denariorum pro qualibet marca decem pensas computando. (U. o. X, 8.)

viszonyait megszilárdítani igyekeztek, a dénárok értéke ugyancsak ingadozott. I. Károly Róbert dénárai és fillérei hol jobb, hol silányabb érczből készültek. Az 1342 évi végzemény,[1] mely a magyar pénzügyet rendezte, azt határozta, hogy pénzei 3-ik vegyítékűek (verae combustionis tertiae) legyenek, azaz $^2/_3$ részben tiszta ezüstből, $^1/_3$ részben silányabb anyagból készűljenek. Ezek voltak az új dénárok, melyekből hat ment egy garasra, 90 egy forintra s így 360 darab egy nehéz súlyú márkára. A fillérekből mindig kétszer annyi. E király dénárainak eddig ismert példányai szerint méretük 12—13 mm., súlyuk 0·41—0·43 gr. I. Lajoséinak méretei 12, 13, 14 mm., súlyuk 0·30, 0·39. 0·80 gr. Máriaéinak mérete 14 mm., súlyuk 0·49 gr.

A vegyesházbeli királyok idejében már silányabb pénzek kerültek forgalomba, főleg Zsigmond alatt. Ilyenek voltak az ú. n. *szerecsen-dénárok*,[2] de legsilányabb pénzneme mégis az ú. n. *dukát* volt,[3] melyet teljes értéktelensége miatt 1430-ban kivontak a forgalomból. Nem kevésbbé silány volt a *quarting* nevű igen apró pénz is, melyből Zsigmond alatt 400, utóbb 1000 darab ment egy forintba. Ezeket ő éppen városunkban, Pozsonyban verette a német birodalom-, Ausztria-, Stiria- és Bajorországban divatos silány pénzek mintájára. Csak $^1/_8$ részükben állottak tiszta ezüstből s $^7/_8$ részükben rézből. I. Ulászló dénárainak mérete 14—15 mm., súlyuk 0·47 gr. V. László- és Hunyadi Jánoséinak méretei 16—17 mm., súlyaik 0·81, 0·85 gr.

[1] *Corp. Jur. Hung.* Tyrn. 1740. 43. l.

[2] 1381-ben a zalavári convent előtt szó van pro sexaginta marcis promptorum denariorum *monete sarracenalis* fejében bírt zálogról. *(Zalai Okl.* II, 180.) — 1387 jul. 22. A borsmonostori apát Locsmándon az Angermühl nevű malmot 73 font szerecsen dénárért, *vmb drew vnd LXXIII phunt zerreczhyn* megvásárolja. *(Sopr. Okltár* I, 485.)

[3] 1429-ben szept. 22-ikén a csornai convent előtt Kisfaludi Miklós lefizette zálogos birtokának váltságát: reposuit coram nobis tres marcas denariorum *presentis monete regalis dukath* nominatorum. *(Haz. Okltár* 388. l.)

Ezen királyi dénárok mellett forgalomban voltak a báni dénárok,[1] a jó báni dénárok,[2] illetőleg a zágrábi, a szlavon dénárok. Ezek is változtak méret (12—15 mm.) és súly (0·32 és 0·74 gr.) szerint s így értékük azonkép változó volt. Mint forgalmi pénzt már 1219-ben találjuk említve.[3] Hol 5,[4] hol 6[5] pensa idegen dénár tett egy márkát. A zágrábi dénárokból 5 pensát számítottak egy márkába.[6]

[1] 1343-ban Treutel Miklós pozsonyi főispán birtokot vesz Veröcze megyében pro viginti quinque marcis denariorum *banalium. (Anj. Okmt.* IV, 361.)

[2] 1349-ben a császmai káptalan előtt István fia Miklós a Zredna folyó mellett fekvő birtokát Izdenczi Móricz fiának eladja pro quadraginta quatuor marcis *bonorum denariorum banalium. (Anj. Okmt.* V, 347.) — 1352-ben Togh fia Miklós özvegye s mások Wech nevű veröczemegyei birtokukat eladják Decul fiának Jánosnak pro centum marcis *bonorum denariorum. (Anj. Okmt.*V, 616.)

[3] *Árp. Új Okmtár* XI, 156.

[4] 1277-ben Gardun comes és testvére birtokot szereznek csere útján s a csere mellett triginta marcas denariorum Banalium super addiderunt, quas confessi sunt (György és testvérei) singulas cum singulis *quinque pensis* computatas, ab eisdem (Garduntól és testvéreitől) plenarie recepisse. *(Árp. Új Okmt.* IX, 184.) — 1282-ben Kemyn comes bizonyos hozomány fejében fizetett a nyulakszigeti apáczáknak quadraginta marcas, singulas cum singulis *quinque pensis* denariorum Banalium computatas. (U. o. XII, 366.)

[5] 1277-ben Sol mester demesi prépost egyik birtokát elzálogosítja pro decem marcis denariorum Banalium pro qualibet marca cum *sex pensis* numeratorum. *(Árp. Új Okmtár* IX, 191. 192.) — 1285-ben egy a pécsi káptalan előtt kötött egyezségben bizonyos fizetésről van szó, soluciones partim in pensis banalibus *sex pensas* pro marca computando, partim in extimatione condigna fient semper. (U. o. IX, 436.) — 1288-ban Fener és Simon bizonyos földet adnak el pro decem marcis denariorum Banalium, pro qualibet marca *sex pensas* denariorum Banalium computando, prius receptis et numeratis. (U. o. XII, 476.)

[6] 1265-ben Roland bán solvet ducentas viginta marcas, quamlibet quinque pensas denariorum Zagrabiensium persolvendo. *(Árp. Új Okmtár* XI, 544.) — 1268-ban Knezapolyai Péter birtokot vesz pro quindecim pensis denariorum Zabgrabiensium, quorum singule quinque pense marcam tunc temporis faciebant. (U. o. XI, 579. és VIII, 222.) — 1269-ben Endre comes vesz földet pro 15 pensis stb. egészen úgy mint fenntebb. (U. o. XI, 593.) — 1270-ben zágrábi dénárok említvék. (U. o. XI, 599.) — 1271-ben Perinthal comes zágrábi polgár birtokot vesz pro centum pensis denariorum Zagrabiensum, singulis quinque pensis marcam facientibus. (U. o. VIII, 369.) — 1272-ben Perchin comes birtokot vesz pro triginta duabus pensis denariorum Zagrabiensium. (U. o. VIII, 399.) — 1272-ben Perichel comes birtokot vesz pro septem marcis denariorum Zagrabiensium, quorum singule quinque

Ami pedig a bécsi dénárokat illeti, ezeknek csaknem végtelen sorozatát ismerjük. Kisebb-nagyobb dénárok s fillérek. Ez utóbbiak féldénárok (Hälblingek). E bécsi dénároknak, illetőleg filléreknek átlagos súlya a képzelhető legnagyobb változatosságban 0·39 és 0·73 gr. között ingadozik.[1] I. Károly 1342 évi végzeménye a bécsi dénárok egy részét a forgalomból kiküszöbölni igyekezett, más részét pedig a magyar pénzrendszerbe beleilleszteni. Evégett azt határozta, hogy 4 bécsi széles készpénz 3 magyar kispénz értékű legyen, az aprók és a középszerűek pedig irtassanak ki. Az aprók közül 14 drb ért fel egy Fejérvárott keletben levő garassal. I. Lajos alatt 6 széles kispénz megfelelt 1 garasnak, 1 gira pedig 10, ritkábban 5 vagy 6 pénzértékben járt.[2] Okleveles adatokból kitűnik, hogy a széles bécsi dénárok fontja 1355-ben, 1373-ban s 1375-ben 6 pensa = 60 magyar dénár értékű volt.[3] Ugyane bécsi széles dénárok márkája pedig 1305-ben, 1337-ben, 1385-ben s 1434-ben = 100 dénár,[4] a bécsi fekete dénárok fontja ellenben 1436-ban = 240 dénár.[5]

pense marcam tunc temporis faciebant. (U. o. VIII, 412.) — 1275-ben a sz.-Jánosrend bizonyos birtok után kiköt magának quatuor marcas annuatim cum quinque pensis denariorum Zagrabiensium pro marca. (U. o. IX, 129.) — 1278-ban a topuskói apát birtokot vesz pro triginta et tribus marcis denariorum Zagrabiensium, singulis cum quinque pensis. (U. o. XII, 244.) — 1279-ben a zágrábi káptalan birtokot vesz pro viginti sex marcis denariorum Zagrabiensium, quorum singule quinque pense marcam tunc temporis faciebant. (U. o. XII, 265.)

[1] Luschin Arnold: *Numismatische Zeitschrift* VI—VII köt. 1874—75 58. l. VIII. köt. 1876 77—118. ll. XVI. köt. 1884. 227 skk. ll.

[2] *Arch. Ért.* Új foly. V, 109.

[3] Orsz ltár NR. 401/22.

[4] Orsz. ltár fasc. 324/16. Ha mai pénzértékben akarjuk a bécsi dénárok értékét kifejezni, akkor Schalknak a XV. század dénáraira vonatkozó táblázatai nyomán a következő eredményhez jutunk. A dénár belső értéke 1424—1435-ig: 2·25 o. é. krajczár, 1436—1457-ig: 1·96 kr. (1457—1460-ig a bécsi pénzverő nem működik.) 1460-tól a század végeig körülbelül 1·64 kr. (*Numismatische Zeitschrift* Wien. 1880. XII, 289 skk. ll. Kivonatosan közölve s az országos levéltárból merített adatokkal kiegészítve Thallóczy által az *Arch. Ért.* Új foly. 1881. I, 192—195.)

[5] Orsz. ltár fasc. 608. Actorum ex aula.

A városi számadókönyvekben szereplő *schillinget*[1] illetőleg tudjuk, hogy abból hol 7-et, hol 8-at számítottak 1 forintba. Aszerint aztán dénárokból is kevesebbet vagy többet tartalmazott a schilling. Egy 1343 évi adat szerint egy faszállító kocsisnak 400 dénárt fizettek, mi 13 schillinget tett,[2] tehát egy schillingben volt 30·8 dénár. Egy másik adat szerint 8 napszámosnak fizettek egyenként 16 dénárt, ez tett összesen 4 schillinget s 8 dénárt, tehát egy-egy schilling értéke 34 dénár.[3] Ilyen feljegyzésekből fog sikerülni idővel a schillingnek belső, valamint forgalmi értékét pontosan meghatározni az egyes időszakokra nézve, mi annál kivánatosabb volna, minthogy tudjuk, hogy a külföldön *rövid* s *hosszú* schillinget külömböztettek meg, aszerint amint 12 vagy 30 fillért tartalmazott, úgy hogy már a fenntebb közölt két adat is kitűnteti a Pozsonyban forgalomban volt schillingnek a külföldinek értékétől való eltérését.

Ugyancsak számadókönyveink említik a *tallérokat* is. Ezek azonban még csak II. Ulászló alatt 1499-ben jöttek forgalomba. Voltak nevezett királynak nagyobb mintájú arany és nagyobb mintájú ezüst tallérai. Utánozta ezekben I. Miksa császárt, ki 1479-ben veretett legelsőben ily nagyobb mintájú arany és ezűst pénzeket. E nemű pénzeket forintos garasoknak is nevezték. Csehországban a Schlick grófok a joachimsthali völgyben levő műhelyükben készítettek ily pénzeket, ezért Joachimsthaler, egyszerűen Thaler nevet nyertek. Eleinte 8 garas értékben jártak. Ezek azonban nem tulajdonképi tallérok, hanem csak igen

[1] Nevét a *schellen* = csengő, pengő szótól vette s így eredetileg pengő ércz-pénzt képezett. (Schmeller i. m. III, 345.)

[2] 1434-ben a városi számadókönyv szerint a faszállító kocsisnak fizetve lett 400 Denar *facit 13 Sch.*

[3] 1499: Am Montag nach lucie, acht tagloner, den pach ausserhalb der dürren Mawt abgegraben, ainen per 16 Den. facit 4 Sch. 8 Den. (Ez évi vár. sz. k.)

változatos súlyú, nagyobb mintájú arany és ezüst pénzek. A valóságos tallérok csak ezüstből készűltek, meghatározott súlyúak s Magyarországban legelsőben 1553-ban kezdtek készíttetni.

A *krajczárok* említésénél városi számadókönyveinkben szintén későn találkozunk, még csak a XVI. században[1] s azért e helyt velök tüzetesebben nem is foglalkozunk. Mit azonban a piaczi és a kereskedelmi élet kellő megítélése végett fel kell említenünk, az, hogy nálunk, úgy mint másutt is, a fizetések nem történtek mindig készpénzben, hanem csak megbecsült értékekkel,[2] ami természetesen az adás-vevést a felek egyikére igen könnyen károssá tehette. Egy okkal több arra, hogy a középkorban a vásári rendőrségre és vásári bíráskodásra kellő gondot fordítsanak, mert fel kell tennünk, hogy ez úton egynél több csalási, rászedési eset merült fel a commerciális életben.

A kincstári jogok egyik leglényegesbikét a *pénzverési* jog képezi. Ez az uralkodó felségi jogához tartozik s a

[1] 1524-ben: den Grillen Zymerman ain taglon 20 kreuczer. — 1536-ban a ligeti erdésznek, amiért a főtéren hársfát ültetett, zalt 8 kr. — 1551-ben kövezésre munkásoknak yeden 12 kr. És így tovább.

[2] 1298-ban egy egyezkedési okmányban bizonyos fizetés állapíttatik meg, quinquaginta marcas in denariis pro quatuor currentibus vel *estimacione* denariis equivalenti, partim vero in *estimacione* condigna. (*Árp. Új Okmtár* XII, 631.) — (Év nélkül) egy egyezkedési okirat szerint Hegyi Kosmas fizessen emberölésért viginti quinque marcas partim *in estimacione* condigna partim vero in denarijs pro tempore Jaurini currentibus coram Capitulo Jauriensi. (U. o X., 445.) — (Év nélkül) egy egyezkedési okirat szerint az egyik fél teljesitsen fizetést partim in denarijs pro tempore currentibus, partim vero *in estimacione* competenti. (U. o. X, 457.) – (Év nélkül. Az Árpádkorsz. végéről.) A jászói convent előtt Patrech fia Surb Mike fiai úgy egyeztek ki, hogy az utóbbiak fizessenek tres marcas in *panno et Bobus. (Haz. Okmt.* VII, 343.) — 1304-ben kötelezte magát fizetni partim in argento mercimoniali partim autem in *estimacione condigna* triginta marcas. (*Károlyi Oklt.* I, 37.) — 1329-ben Bugati Várda Molnary Andrásnak és Makvai Istvánnak a tartozó decem marcas partim in denarys promptis partim in *estimacione* lefizette. (*Haz. Okmt.* I, 159.) — 1341 máj. 5-ikén pro quinque marcis, partim cum denariis et partim *cum estimatione* condigna. (*Sztáray Oklt.* I, 162.)

középkorban, mikor a pénznek ligaturája sok haszonlesés és csalárdság által megromlott s értékében a pénz hanyatlott, mindenesetre nem csekély jelentőséggel bírt, hogy a pénzverés mely helyen s kik által gyakoroltatik. Ha a korona egyes városoknak jogot ad pénzverésre, mindenesetre erős bizalmat tételez fel benne ezen város hatósága iránt. És ezen bizalomnak kifejezést is ad Zsigmond király, amidőn 1430-ban márczius 6-ikán Pozsonyban kelt oklevelével *pénzverési jogot* adományoz városunknak.[1] Décsérve a város állandó hűségét és ragaszkodását, valamint közügyekben kifejtett szorgosságát[2] és ezekben a város lakósságát jövőben is megtartani kivánván,[3] a városnak kamarát, kamarai grófságot vagyis pénzverési hivatalt adományoz minden ahhoz tartozó jogokkal, szabadságokkal, kiváltságokkal és intézkedési hatalommal.[4] Megállapítja a verendő érmet, mely ezüst kispénz, úgynevezett quarting vagy fyrding legyen. Oly módon, abban a vegyületben és olyan formában legyen az kiállítva, amint a hasonló pénz a körmöczi kamarában és egyéb királyi kamarákban veretni szokott.[5] E pénz ligáját külömben közelebbről is meg-

[1] Fejérnél: *Cod. Dipl.* X. VII, 196—200. *Dipl. Pos.* II, 230—234.

[2] nos habentes debitum respectum ad fidei firmitatem, et constantem fidelitatem, sagacemque procuracionem, ac diligentem et assiduam solicitudinem fidelium nostrorum dilectorum . . . Virorum, Judicis et Juratorum et Caeterorum civium huius nostre Civitatis Posoniensis, quos in omnibus nostris obsequiis, negotiis et expeditionibus, eorum procuracioni et expedicioni per nos confisis et commissis, fideles semper reperimus et solertes.

[3] de eorum fidelitate et agili exercitio, et procuracione diligenti, eciam ulterius ad plenum confidere volentes.

[4] Cameram ac Comitatum seu Officium cusionis monetarum nostrarum, quam in ipsa Civitate nostra Posoniensi fieri volumus, simul cum omnibus directionibus, et expedicionibus quibuslibet, nec non libertatibus, exempcionibus, prerogativis et facultatibus solitis et consuetis, eidem Judici, Juratis et Civibus nostris Posoniensibus, tamquam ad fideles manus duximus committendum, ipsosque cives et comites huiusmodi cusionis monetarum nostrarum preficiendos et constituendos, imo committimus, preficimusque et constituimus presencium per vigorem.

[5] ita videlicet, quod ydem Cives nostri novam Monetam nostram argen-

határozza. A finom ezüstből álló márkába, mely a quarting előállítására felhasználtatik, hét márka réz vegyíttessék és minden ily vegyületű márka ezüstből 500 dénár készíttessék.[1] Veretét illetőleg megállapítja, hogy az érem egyik felén kettős kereszt, másik felén pedig korona legyen.[2] Egy arany forintra e kis érmekből 400 darab számíttassék.[3]

A pénzverő műhely berendezése és felszerelése természetesen nem csekély költséget igényelt. E végett a király a maga részéről a pénzverés megkezdhetésére és a szükséges ezüst beszerzése végett 1200 arany forintot utalványoz, de egyszersmind a várost is ugyanennyinek megszavazására kötelezi.[4] Ez a 2400 aranyforint a szükséges czél miatt folyton a kamarában legyen elhelyezve s a velök eszközölt nyereményről, valamint a pénzbeváltás után mutatkozó kamarahaszonról a pozsonyi polgárok Rozgonyi István és György pozsonyi grófok vagy ezek valamelyike előtt számot adni tartoznak.[5] Az elszámolás

team minorem, wulgariter quarting seu fyrting appellatam, sic et eodem modo, ac sub illa lege et forma prout scilicet et quemadmodum eadem moneta nostra in Camera nostra Crempniciensi et eciam in aliis Cameris nostris . . . cuditur, cudi faciant et laborari.

[1] Ipsa siquidem moneta nostra minor quarting vocata, taliter et sub tali lege cudi debet, quod ad quamlibet marcam argenti fini singule septem Marce Cupri addi debent et admisceri, et de unaquaque marca talis commixture quingenti denarii cudantur et laborentur.

[2] Eademque Moneta nostra ex una parte habebit Crucem dupplicatam, ex alia vero parte coronam, seu formam corone.

[3] et denarii quadringenti eiusdem Monete pro uno floreno auri cursum habeant et recipiantur.

[4] Item disposuimus, et decernentes volumus, quod imprimis pro inchoacione seu incepcione huius cusionis monete nostre, et ad emendum argentum, ac Cambium faciendum, nos 1200 florenos auri, dabimus et assignari faciemus, dareque debent et assignare.

[5] que quidem summa 2400 florenorum auri semper in ipsa Camera nostra pro premissis expediendis debet remanere et quidquid lucri fuerit in moneta vel cambio, cum pretactis 2400 florenis auri faciendo, post expedicionem solucionis argenti et cambii predictorum de huiusmodi lucro ipsi cives Posonienses coram fidelibus nostris

után a haszon egyik fele mindig a királynak, másik fele meg a pozsonyiaknak jusson, kik azt közczélra, a városnak valamelyes közszükségletére fordítani tartoznak.[1] Ezen összegnek hováfordításáról a város polgársága minden évnegyedben a nevezett pozsonyi grófoknak vagy más meghatalmazottnak szintén számot adni kötelesek.[2]

De a király e nevezetes szabadalma még egyéb fontos határozatokat is tartalmaz. Elrendeli ugyanis, hogy Pozsony, Moson, Sopron, Vas, Zala, Nyitra, Komárom, Győr megyékben, Szlavoniában és Pozsony, N. Szombat, Trencsén, Sopron, Komárom, Somorja, Tata, Csötörtökhely, Dévény, M. Óvár, Nezsider és Kismarton vásosokban senkinek se legyen joga ezüstöt és arany forintokat vagy bármely egyéb pénzt venni vagy becserélni, csakis a pozsonyi polgároknak, kik a vételt és a beváltást a pozsonyi kamara részére eszközlik.[3] Ha kereskedők, kik az ország alsó vidékéről jönnek, nevezetesen szerbek avagy egyébünnen érkezők Pozsonyba jönnének eladásra vagy beváltásra szánt ezüsttel, azt is csupán a pozsonyiaknak adhatják el vagy át a kamara számára,

---

Magnificis Stephano et Georgio de Rozgon, Comitibus nostris Posoniensibus, vel eorum altero, debitam faciant racionem.

[1] habitaque huiusmodi racione medietatem talismodi lucri ex cusione monete vel Cambio provenientis pretacti Comites Posonienses nomine nostre Maiestatis tollere debent semper et levare, aliam vero medietatem eiusdem lucri, memorati Cives nostri ad se tollere et recipere, ac pro republica et communi bono dicte Civitatis nostre exponere debebunt et dispensare.

[2] tandemque iidem cives nostri de dispensacione, et exposicione huiusmodi singulis quatuor temporibus anni pretactis Comitibus, vel aliis nostris Officialibus, quibus permiserimus, plenam racionem dare teneantur.

[3] Item volumus, ut in Comitatibus Posoniensi, Mosoniensi, Soproniensi, Castriferrei, Zaladiensi, Nitriensi, Comaromiensi, Jauriensi, et in Provinciis Regni nostri Sclavonie, nec non in Civitatibus Posoniensi, Tyrnaviensi, Trynchiniensi, Soproniensi, Komaromiensi, Samaria, Tatha, Lewpoldzdorf, Dévén, Óvár alias Altenburg, Neusidel, Kis-Marton, nullus alter audeat, seu presumat argentum, et florenos auri, nec non monetas quascunque emere, seu cambire quoquo modo, sub pena ablacionis eorundem, nisi Cives nostri prenotati ad prescriptam Cameram nostre Maiestatis.

ellenkező esetben a polgároknak jogukban áll minden ár nélkűl azt a kamara számára lefoglalni.[1] Minden a pénzverésnél felmerülő kiadás a pénzverés közös hasznából fedezendő.[2]

Ugyanezen király néhány hónappal későbben, 1430 junius 23-ikán a város éremverési jogát tetézi azon alkalomból, hogy Csehországba való utazásakor Pozsonyban időzött. Ekkor a város polgárai nemcsak hűségük és ragaszkodásuk, de egyszersmind áldozatkészségük s a Husziták és Táboriták ellen felajánlott s az ország érdekében tényleg meghozott segélyük által is a királyi kegyre s elismerésre magukat érdemesítették.[3] Ez oknál fogva a király megadja nekik és utódaiknak azt a jogot, hogy *bárminő királyi ezüstpénzt*, a létezők közűl bármelyikét, amint olyan most forgalomban van vagy a jövőben forgalomba jut, Pozsony városban, a fennálló kamarákban dívó vegyíték, mód, forma, érték és mennyiség szerint verethessenek.[4] És felújítja a pénzverés és pénzbeváltás,

[1] Etsi aliqui homines, seu mercatores de partibus nostris inferioribus, puta: de Rascia, vel aliunde ad hanc Civitatem nostram Posoniensem aliquod argentum causa vendicionis, seu Cambii portaverint, extunc eciam tales huiusmodi argentum ad dictam Cameram nostram Posoniensem ipsis Civibus nostris, et nemini alteri pro precio condigno dare et assignare teneantur, alioquin ipsi Cives nostri talismodo argentum sine aliquali precio ad dictam Cameram nostram auferendi habeant facultatem.

[2] item omnes expense, que in expedicionibus premissorum necessario fieri debent, de prescripto communi lucro cusionis monete nostre predicte, tam scilicet nostro Regali, quam ipsorum Civium fiant, et persolventur.

[3] dum de paterno Regno nostro Bohemie prenotato in manu forti in prefatum Regnum nostrum Hungarie per dictam civitatem nostram Posoniensem iter nostrum arripuissemus, tunc annotati cives nostri Posonienses fideles, et devoti debitum sincere fidelitatis exolventes, se nobis per efficaciam mandatorum nostrorum, et grato hospitalitatis complacentias pre omnibus aliis beneplacito nostro conformarunt, attentis eciam et consideratis multiplicium expensarum oneribus, per ipsos nostros cives ad sustentationem nostre et Reginalis Majestatum, Prelatorumque ac Baronum et Procerum nostrorum in eadem Civitate nostra pro tuicione et defensione Confiniorum prefati Regni nostri Hungarie contra perfidos Huzytas et Taboritas stb.

[4] quod ipsi et dicti eorum successores *quamlibet monetam regalem argen-*

nemkülömben az érczbeszerzés tekintetében mindazon jogokat, hasznokat és kötelességeket, melyeket 1430 márczius 6-iki szabadalmával már meghatározott volt.[1]

Amit különösen hangsúlyoznunk kell, az, hogy sem az első, sem a második okiratban *arany* pénznek veréséről nincsen szó, amiért is hibának kell bélyegeznünk azt az állítást, hogy Zsigmond király a pozsonyiaknak jogot adott volna ezüst és *arany* pénz verésére.[2] De hibás állítás az is, mintha Zsigmond király az *L. P.* siglának Liga Posoniensis értelemben okiratilag rendelte volna el a pozsonyi veretű pénzeknél.[3] Erről egyik okiratában sincsen szó. Ő az első okiratban a veretet ugyan megállapította, de nem a nevezett siglát, meghatározta a ligaturát s ez utóbbit a második okiratban is érintette, olyképen, hogy az a többi pénzverő kamarákban dívó érczvegyületet kövesse. A ligatura mindenesetre lényeges dolog érmek verésénél s azért találkozunk ennek megállapításával későbbi fejedelmek okirataiban is. Erzsébet királyné 1441-ben jul. 21-ikén Pozsonyból azt írja a pozsonyiaknak, hogy miután ők az ő engedelméből *ezüst* pénzt verhetnek, tartoznak magukat a limitatio tekintetében a királynőhöz alkalmazni s azért rájuk parancsol, hogy az előírt limitatio szerint állítsák ki pénzeiket.[4] Hogy minő pénzeket és minő

team cuiuscunque nummisme, seu monete existat, nunc et in posterum pro tempore currentem, in dicta Civitate nostra Posoniensi in eorum videlicet medio iuxta legam, modum, formam, valorem et quantitatem in aliis huiusmodi Cameris Cusionis monetarum nostre, et successorum nostrorum Regum, utputa Hungarie in talibus habitas et observandas cudi facere valeant et laborare.

[1] Datum in Kewche in vigilia festi Nativitatis B. Joannis Baptiste Anno 1430. Eredeti hártyaokirat a vár. ltban Lad. XXI. 1447 évi hiteles átirata megvan a pozs. kápt. ltban. Kiadva in *Catalogo Numorum Hung. et Transilv. Instituti Nationalis Széchényiani* III, 208. Fejérnél: *Cod. Dipl.* X. VIII, 626—630.

[2] E hibás állítás előjön Pestynél: *Századok* XVI, 503.

[3] E hibás állítás előjön Telekinél: *Hunyadiak kora* VI, 184.

[4] Velimus itaque ut et vos, qui ex speciali nostre maiestatis annuencia et indultu, monetam *argenteam* laborari et cudifacere habetis, in cusione huius-

limitatiót értett, azt ugyanezen okiratban világosan kijelöli. Oly pénzeket t. i. melyek nagyobb fajaiból 300, kisebb fajaiból vagyis féldénárokból 600 darab teszen egy magyar aranyforintot.[1] A limitatiót illetőleg pedig kivánja, hogy egy budai márka tiszta ezüsthöz hét márka réz vegyíttessék s az akként vegyített budai márkából 475 nagyobb dénár s kétszer annyi kisdénár veressék. Az egész érczkészletből pedig 3800 denár s kétszer annyi kisdénár kerüljön ki.[2]

Hunyadi János kormányzó 1447-ben emlékeztetve arra, hogy a budai országgyűlés határozatából csak *egy* pénz érvényes az országban, úgy hogy a nagyobb dénárokból 200, a kisebbekből vagyis obulusokból 400 tegyen 1 forintot, elrendeli hogy a pozsonyi pénzverő kamarában is csak ilyen pénz veressék. Semmi egyébféle pénzt a pozsonyiak ne türjenek meg maguk között.[3]

---

modi limitacione nostre vos conformando obtemperetis. Igitur vestre fidelitati nostro firmo damus sub edicto, quatenus mox, agnitis presentibus, premissam monetam in Camera nostra Posoniensi, secundum limitacionem prescriptam cudi et laborari facere modibus omnibus debeatis. Datum Posonii feria sexta proxima ante festum beate Marie Magdalene Anno 1441. *(Dipl. Pos.* II, 556.)

[1] monetam cuius scilicet Trecenti denarij de maioribus et sexingenti de Minoribus seu semi denariis, florenum auri hungaricalem valeant et reputetur.

[2] a limitacio pedig az: quod ad quamlibet marcam Budensem puri argenti et fini, semper misceantur septem marce cupri, ex quibus provenient et debeant cudi et resultare de singulis marcis Budensibus sic mixtis quadringenti et septuaginta quinque denarii monete maioris, minoris vero in duplo. Et sic in toto de totali mixtura cedent et provenire debebunt tria millia et octingenti denarii monete maioris predicta, minoris in duplo.

[3] denarii maiores ducenti, minores vero, scilicet obuli, quadringenti cursum habeant pro floreno, quapropter nulla alia pecunia preter illa cursum habeat, in prefato Regno, quam sicuti in ceteris Camerijs Regalibus, *sic in Camera Posoniensi cudifecimus.* Közhirré teszi, quatenus prescriptam novam monetam in *dicta Camera Posoniensi cudendam* et nullam aliam antiquam in dominiis, possessionibus ac hominibus vestris seu in medio vestri cursum habere permittatis et permitti facere debeatis. Kelt in Karan in festo b. luce ewangeliste Anno d. 1447. *(Dipl. Pos.* II, 761–62.)

II. Lajos király 1524-ben november 1-én arról értesíti Budáról a pozsonyiakat, hogy miután a zavaros időjárásban az ország nagyban szükségli a pénzt, azért ő is elhatározta, hogy Pozsonyban pénz készüljön.[1] E végett meghagyja a tanácsnak, hogy Pistsys Miklósnak és Fischer Jakabnak, kiket a kincstartó a pozsonyi éremvevőház élére állított, segítségére legyenek, alkalmas pénzverőhelyiséget számukra kijelöljenek és őket a pénzverési üzlethez szükségelt fával kellőképen ellássák.[2] Sorok közt az okirat gyanítani engedi, hogy időközben a pénzverés Pozsonyban megszűnt, sőt a régi pénzverőhelyiség is kihurczolkodott, miről azonban részletesebb adatok nem állanak rendelkezésünkre. Csak annyit tudunk, hogy kezdetben a pénzverő műhely a városház udvarán állott s fából készült épület volt. 1434-től 1444-ig a pénzverő helyiség körül csupa famunkálatokat végeztek s a hozzá szükségelt kemény tölgyfát a dévényi erdőből szállították.[3] A pénzverdei faépülettel kapcsolatban állott a pénzváltó-üzlet helyisége.[4] Még csak 1441-ben van szó először kőműves munkálatokról s ekkor épültek, ugyancsak még a városházán a fallal körülvett olvasztó kemenczék.[5] Innen utóbb a Ventur-utczába helyezték át a pénzverő műhelyt. A mai napig a Ventur-utczában levő egyik ház, melynek máshelyt rajzát

[1] nos monetam, que passim in hoc Regno nostro cuditur et in hys rerum procellis pro nostro et Regni nostri comodo valde necessaria est, *in ista quoque Civitate nostra Posoniensi cudifacere constituimus.*

[2] quatenus hys nobilibus Nicolao Pistsijs et Jacobo fysser huiusmodi cusioni Posoniensi de voluntate nostra, per Thesaurarium nostrum prefectis, domumque ipsis ad exercenda opera cusionis idonea et competens visa fuerit, istic deputare et comodare, et de silvis quoque ad racionem expensarum suarum providere et in quibuscunque pro inchoanda et bono modo continuanda predicta cusione vos requisitos habuerint, eisdem auxilio et juvamine adesse debeatis. (*Dipl. Pos.* III, 774.)

[3] Az ezekre vonatkozó adatok l. e mű II. I, 63. l. 11. jegyz.

[4] Holz und laden zu der *wexl pank.* (Városi számadókönyvek Rakovszkynál: *Rathhaus und Stadtrath* 6. 7. l.)

[5] 1444 évi vár. számadókönyvek e mű II. I, 63. l. 12. jegyz.

is közöltük,[1] „Münzhaus“ néven ismeretes, mert benne volt elhelyezve a pénzverő műhely.[2]

Kevéssel későbben, 1525 január 14-ikén ugyancsak II. Lajos király arról értesíti a pozsonyi tanácsot, hogy ő Bethlenfalvai Thurzó Eleket nevezte ki kincstartójának s ebből folyólag meghagyja a városi tanácsnak, hogy az új kincstartó embereinek és tisztviselőinek legyenek a pénzverő kamara elfoglalásában kellő segítségére.[3] Nehány hétre reá, 1525 febr. 6-ikán meg arról értesíti ezen király a pozsonyiakat, hogy előtte megjelenve florenczi Pittreis (fenntebb Pistsys) Miklós budai kereskedő s a pozsonyi pénzverőkamara prefectusa,[4] előadta, hogy neki Prosch Balázs pénzverőmester és Hermann pénzkamarai próbatevő több márka finom ezüsttel, melyet nekik pénveréshez kiadott, adósak.[5] Minthogy azonban nevezett Miklóst a kincstartó a kamarai tisztségtől megfosztotta s az adósok is idegen emberek, azonkívűl vagyonuk sincsen, ezért kéri nevezett Miklós mester a királyt, hogy segítené őt pénzéhez. A király tehát meghagyja a pozsonyi tanácsnak, ha a nevezett adósok a panaszosnak még nem tettek volna eleget, akkor őket tartóztassák le és jószágaikat foglalják le mindaddig, míg tartozásaikat meg nem fizették.[6]

Ami az okiratot érdekessé teszi, az, hogy minket a pénzverőkamara nehány tisztviselőjével is megismertet,

---

[1] E mű II. I, 37.

[2] E mű II. I, 38.

[3] ut hominibus et officialibus prefati novi Thesaurary nostri in occupanda cusione istius Camere posoniensis omni auxilio adesse et assistere debeatis. Kelt Budán 1525. (Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 28 ee. *Dipl. Pos.* III, 776.)

[4] Nicolaus Pittreis de Florencia Mercator Budensis, alias prefectus cussionis Camere nostre Posoniensis.

[5] Blasius Prosch Magister Monetarum et Hermannus probator eiusdem Camere et cusionis . . . certo numero Marcarum argenti puri, ad cusionem in manus eorundem magistri Monetarum et probatoris dati . . . debitores essent.

[6] Kelt Budán 1525. Vár. ltár Lad. 37. Sec. 2. Nr. 28 ee. *Dipl. Pos.* III, 801—802.

amennyiben a kincstartót, a pénzverőmestert a próbatevőt s egyátalán a kincstartó embereit és tisztviselőit említi. Ez utóbbiakhoz, amennyiben egyéb pénzverőkamarák szervezete után következtethetünk, az ügyész, a lakótársak, a beváltók, az ötvösök, a bélyegvésök, a bélyegformálók és bélyegőrök, a próbatevők és égetők, az öntők, a lemez-, vágó- és ütőmesterek s esetleg egyéb egyének tartoztak. Sem hazai átalános, sem helyi városi adatokkal mindezek működését hazai pénzverdeinkben ki nem mutathatjuk, de miután nemzeti pénzeink maguk félreismerhetetlenűl hirdetik az idegen országok pénzeitől forma, veret, fémvegyület tekintetében kapott közvetlen befolyást, azért bízvást feltehetjük, hogy a külföldi pénzverő helyiségek is berendezésükre és személyzetükre nézve szintén mintáúl szolgáltak volt a hazai pénzverdék berendezésénél és felszerelésénél. Tudjuk, hogy már Sz. István a maga pénzverő helyiségét idegen, bajor pénzverők által szerveztette, ezek pedig annyira a maguk hazájában elsajátított gyakorlat szerint jártak el működésük új területén, hazánkban, hogy első érmeink valóságos hasonmásai voltak az utánzott érempéldányoknak. Imént láttuk, hogy a bécsi pénzverde termelvényei mily szapora forgalomba jutottak volt hazánkban s különösen Pozsonyban is, ez okból tehát mi kétséget sem szenvedhet az, hogy maga a bécsi pénzkamara hazánkban átalán s Pozsonyban különösen utánzásra talált. Jobbára ezen bécsi pénzkamara személyzeti és üzleti viszonyaiból következtetünk a pozsonyi Münzhaus személyzeti és üzleti viszonyaira.[1]

---

[1] Jeles forrás- és segédkönyvűl szolgált nekünk e tekintetben Ebersdorf Albrecht XV. századi, de először még csak 1838-ban készített *Münzbuch*-ja és az ennek alapján Karaján Tivadar által kidolgozott következő nagybecsű mű: *Beyträge zur Geschichte der landesfürstlichen Münze Wiens im Mittelalter. Wien 1838.*

A pozsonyi régi kórház adósairól vezetett napló tárgymutatójának hasonmása 1440-ből.

A *kamaragróf*, kit a király helyezett ez állásba, a kamara első s legfőbb tisztviselője volt. Ő határozta meg a pénzverésre fordítandó nyers fémanyag mennyiségét s tudta s beleegyezése nélkül azt szaporítani avagy kevesbíteni nem lehetett. A pénzverő műhely alkalmazottjainak számát és az általuk élvezett előnyöket csakis ő állapíthatta avagy változtathatta meg. Ő eszközölte, személyesen vagy tisztjei által a pénzbeváltást. Ez vasárnaponként történt közasztaloknál az esztergomi érsek, a királyi kincstárnok, a megyeispán, a járásbeli főbíró s a legközelebbi káptalan által kiküldött tanúk jelenlétében. Váltóhelyek a királyi városok valamint a király és királyné szabadvárosai voltak. Nem csekély gondját okozta a kamaragrófnak a pénzhamisítás ellenőrzése és üldözése. Hamisított pénz feltünése és forgalomba jutása úgy tudatott be neki, mintha az saját pénzkamarájából került volna ki. Szorgosan ügyeltetett tehát a pénzhamisítók tiltott bűnös üzérkedésére s a kipuhatolt vétkeseket, a kirendelt öt tisztnek tanúlevelével a királynak névszerint feljelenteni tartozott.

A kamaragróf után a legkiválóbb jogokkal a *pénzverőmester* bírt. Közvetlenül amaz után következett állásra nézve. A pénzverő műhely összes alkalmazottjai, az ú. n. lakótársak,[1] neki voltak alárendelve. Ő vizsgálta meg a műhely körében felmerült rendetlenségeket, kihágásokat avagy bűntényeket. Hűtlenségek, sikkasztások, orzások megvizsgálása és birói elintézése az ő jogköréhez tartozott. Pénzverési ügyekben a lakótársak bűnügyeiben hol első, hol másodfokú bíró volt. A pénzverőben müködő ötvösek alkalmazása s jogaiknak életbeléptetése ugyancsak az ő hatásköréhez tartozott. Ő jelölte ki az ötvös-czéh által választott ötvösök közül a vizsgálókat, az ú. n. szemlész-

[1] Hausgenossen.

mestereket,[1] kik ötvöstársaikat művészetük gyakorlásában ellenőrízték. Ő nevezte ki továbbá a kisérlőket és égetőket s ügyelt fel arra, hogy jogositatlan egyének nemes fémeket be ne olvaszszanak s büntette azokat, kiket e cselekvény elkövetésében rajta kapott. Azokat, kik a pénzverő kamarának adósai voltak, elfogathatta és vagyonukat zálog alá hozhatta. E jogokkal szemben nevezetesek voltak azonban kötelességei is. A pénzverő kamara anyagi érdekeinek megóvása őt illette. Teendőjéhez tartozott utánjárással, kutatással és vizsgálatokkal mindent, mi a kamara károsodására volt, megszüntetni. A pénzváltók és pénzüzletek üzérkedésére neki kellett felügyelnie. Minden érczolvasztás előtt a fém értékének pontos kiszámitása az ő teendőjéhez tartozott. Ennek annyira pontosnak kellett lennie, hogy sem a verendő érmek mennyiségére, sem a pénzverési munka, s a felhasznált nyersanyagok beszerzési költségeire nézve tévedésnek, hibának előfordulnia nem volt szabad. Az olvasztott érczet ő vizsgálta meg, miben, ha hibát talált, az újból való olvasztást elrendelhette. Magánál a pénznek verésénél is jelen kellett lennie, nehogy a munkások gondatlansága, járatlansága avagy csalási szándéka miatt az érmek forma, súly, szám, belső érték szempontjából kifogásolhatók legyenek. Gondjának kellett lennie a pénzverő műhelyben végzett összes mechanikai munkára. Életével és vagyonával felelős is volt mindenért. Ezért, valamint úgy a kamaragróffal mint a pénzverő személyzettel való érintkezéséből előálló kellemetlenségek miatt a pénzverőmester hivatala valóban nem tartozott a legkellemetesebbek és legkönnyebbek közé. Igaz, hivatala után volt tisztességes jövedelme is, mert minden olvasztás és illetőleg pénzverés után megállapitott haszonvétele volt.

[1] Beschaumeister.

A mérték, súly, mérleg körül felmerült valamint egyéb az ő hatóságához tartozó bűnesetekből folyó büntetéspénzek után is volt megállapított illetéke. Mesteravatások és hivatalbetöltések után szintén volt taksajövedelme.

A pénzverőmester mellett működött az *ügyész.* Bár ő a fejedelmi regalejog képviselője volt, állásra és rangra nézve mégis a pénzverőmester után következett. Sokban közvetítő közeget képezett a pénzverői lakótársak és a pénzverőmester, illetőleg kamaragróf között, amennyiben ő az észlelt rendetlenségek, kezelési szabálytalanságok avagy az alárendelt egyének fegyelmetlensége és engedetlensége miatt panaszszal járult a monetarius vagy a camerarius elé. Kötelességéhez tartozott a pénzverőmestert a pénzverdében hivatalos eljárásában ellenőrízni, a fémprobát a pénzverőmesterrel együtt megvizsgálni és megbirálni. A pénzverésnél szintén jelen kellett lennie s mindenben, mi a pénzverés kezeléséhez tartozott, betekintést vehetett s ellenőrzést gyakorolhatott. Mindezen teendőiért neki is volt jövedelme, mely az érczolvasztás és pénzzé kiverés után őt illette, része azonban a pénzverőmesterénél valamivel csekélyebb volt. A pénzverő kamarában történt fokozatos előléptetésekből, főleg mesteravatásokból is volt illetéke.

Az úgynevezett *lakótársak* a pénzverde üzletrészvényesei voltak. Hit alatt fogadták a pénzverde érdekeinek előmozditását, mit egyébiránt mint üzletrészvényeseknél saját érdekük is magával hozott. Engedelmességet fogadtak a pénzverőmesternek s a pénzverdei ügyeket illetőleg hallgatagságot. Kötelezték magukat az összes bevásárolt ezüst fémet a pénzverdében felhasználni s belőle semmitsem külföldre juttatni, kivéve az aranyozott ezüstöt. Ez okból fogadniok kellett azt is, hogy semmiféle közösségben nem lesznek olyanokkal, kik ezüstöt kivisznek az országból. A váltóüzlet átalán az ő kezökben volt s azt senkinek kézbe

adniok nem volt szabad. Aranyat és ezüstöt drágábban be nem vásárolhattak, semmint a meghatározott áron. Hit alatt kötelezték egyszersmind magukat, hogy évenként legalább háromszor olvasztanak. Minden új öntési kisérletnél a vegyitési müveletnél jelen voltak, ők mérték meg a fémlemezeket, melyekből a pénz verve lett, s nekik kellett a hiányos fémnél a még szükséges ezüstöt pótolniok. Legfőbb hasznuk a beváltásból folyt, de jelentékeny hasznuk volt a fémolvasztásból is. Ez utóbbit átlag $4^1/_2$ százalékra lehetett tenni. A hasznot egyébiránt a pénzverőmester számitásai állapitották meg számukra.

A lakótársakat a fémbeváltásnál rendszerint a *beváltók* helyettesítették. Ezek amazok megbizottjai és szolgái voltak, kik külön berendezett pénz- és fémváltó helyiségekben működtek. Őket a lakótársak tetszésök szerint fogadták szolgálatba s a közöttük levő viszony úgy alakult mint urak és szolgák közt szokott alakulni. Különben a beváltók esküvel fogadták, hogy minden beváltott nemes fémet és idegen pénzeket hívségesen átfognak a pénzverdének szolgáltatni s hogy az ezüstöt az előírt árnál drágábban bevásárolni nem fogják. Külön meg kellett továbbá fogadniok, hogy a könnyebb vegyitésű érmeket nem fogják a nehezebb vegyitésűektől elválasztani, s azzal a pénzverdét károsítani. Működésükért és fáradságukért törvényesen megállapított illetékeik voltak.

Az *ötvösök* a pénzverdével annyiban állottak összeköttetésben, amennyiben közülök kettő a pénzverdéhez mint szemlész volt kinevezve. Ők készítették a pénzverőmester és az ügyész rendeletére az elhasznált, elkopott vagy eltört pénzverőbélyegek helyébe az új bélyegeket. A kamarában felállított mérlegeken mérték azokat az arany s ezüsttárgyakat, melyeket ők s a többi ötvösök vásároltak. A pénzveréshez szükségelt fémanyag vegyi összetételénél

azonban nem vehettek részt, arról nekik tudniok nem volt szabad. Ezüstöt is csak annyit vehettek, amennyit üzletileg feldolgozni képesek voltak.

A tulajdonképeni munkások közé, kik a pénzverdei mechanikai munkát végezték, tartoztak a *bélyegőr*,[1] kinek kötelessége volt a bélyegvasakat őrízni, azokat reggel kiadni s este újból elzárni, nem különben a bélyeg sérüléséről a pénzverőmesternek jelentést tenni; a *bélyegvéső*,[2] ki a fenntebb mondottak szerint nyilván ötvös volt azon külömbséggel, hogy míg az ötvös a bélyegrajzot és annak heraldikai elrendezését készítette, annak mechanikai vésetmunkáját a bélyegvéső hajtotta végre; a *bélyegkovács*, nyilván azon kovács, ki a bélyegvasat, azaz ennek külső alakitását, továbbá a pénzverésnél alkalmazásba jött műszereket, kalapácsokat, harapófogókat, vésőket s hasonló eszközöket készítette avagy rendben tartotta; a *kisérlő* vagy *égető*,[3] ki a pénzverdének egyik legfontosabb alkalmazottja volt; miután ő az újon vert érmek tartalmának mechanikai ellenőrzését gyakorolta, csak ő vizsgálhatta meg az új öntvény vegyítési viszonyát s tartozott, ha szabálytalanságot észlelt, jelentést tenni; az *öntő*,[4] ki a tulajdonképi olvasztást és öntést eszközölte; a *lemezmester*,[5] ki az öntésből kikerült fémlemezeket vizsgálta szélességre és vastagságra nézve s kinek arról kellett gondoskodnia, hogy a fémlemezek kormosokká ne legyenek, hanem kellő kifőzés által[6] ezüstszürke színt kapjanak; a *vágómester*,[7] ki a lemezeket szétdarabolta, mi ollóval történt, a darabokat kiegyenlítette s a fémhulladékot gondozta, hogy kárba ne menjen s végre az *ütőmester*,[8] ki a pénzt ütéssel készítette s kinek ügyelnie kellett arra, hogy hibás veretű pénz ne készüljön, vagy oly pénz, melyen kétszeres bélyeg

[1] Eisenhüter. [2] Eisengraber. [3] Versucher oder Brenner. [4] Giesser. [5] Zainmeister. [6] Sieden in der labung. [7] Schrottmeister. [8] Setzmeister.

szemlélhető s kinek előzetesen a lemezeket kellő kenéssel[1] a pénzverésre alkalmasakká tenni kellett. Mindezeknek a pénzverdei munkásoknak a kivert pénz vagy az eszközlött öntvény után meghatározott illetékök volt.

A pozsonyi pénzverő kamaránál Zsigmond király több esetben fizetéseket utalványozott. Így tett 1430-ban, mikor meghagyja a városi tanácsnak és a pénzverő elöljáróságának,[2] hogy miután Ország János világosvári várnagyot királyi ügyben Bécsbe küldötte, annak a kamarából 300 forintot szolgáltassanak át.[3] A pozsonyiak ugyanis Zsigmond királynak a pénzverés után 2400 forintot tartoztak quartingokból fizetni.[4] Rozgonyi István pozsonyi főispán ugyancsak 1430-ban jelenti, hogy ő a pénzverés megkezdésétől Mátyás apostol előtt való szombatig Longviser Lénárt pozsonyi kamarás részéről a király számára 10 ezer forintot vett fel, sőt azt ezen összeg erejéig nyugtázza. Egyéb hasonló utalványok is fordulnak elő fejedelmeink részéről a városi levéltárban, melyekből eléggé kiderül, hogy a pénzverés nemcsak királyaink állandó jövedelmi forrását képezte, hanem a város javára is haszonnal járt.[5]

---

[1] Smyrn der zaine.

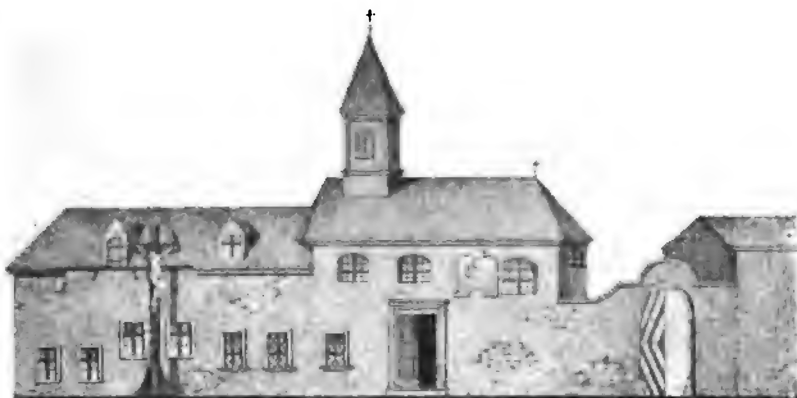
[2] ac Comitibus cusionis monetarum nostrarum in eadem t. i. Posonio.

[3] de Camera monetarum nostrarum florenos tercentos nove nostre monete, dare et assignare debeatis. Kelt Tatán, 1430. (*Dipl. Pos.* II, 227.)

[4] duo millia et quadringentos florenos presentis monete nostre Quarting nuncupate ad racionem porcionis nostre de proventibus cusionis monetarum nostrarum predictarum nobis reddere debentes. (*Dipl. Pos.* II, 218.)

[5] quod quia ab incepcione cusionis monetarum posoniensium quadrigenarii appellatarum, usque ad Sabatum proximum ante festum beati Mathei Apostoli et evangeliste, a leonardo Longviser Camerario predicte posoniensis, ad labores Serenissimi domini nostri Regis posonienses per ipsum dominum nostrum Regem deputatos percepimus florenos decem millia parati eundem Leonardum quittum reddidimus et persolutum . . . Datum Posony 1430. (Vár. ltár L. 60. Nr. 19. *Dipl. Pos.* II, 205.)

28. A pozsonyi kath. polgári ápoló intézet s temploma külseje 1830 elején.

XIV.

A város árulerakási és árumegállítási joga. Czimerviselési és verespecséthasználási joga. Országrendisége.

Azon jogok között, melyekkel királyaink a középkorban a városok gazdasági és pénzügyi érdekeit előmozdíthatni vélték, szerepel az *árulerakási* és az *árumegállítási* jog is. A kettő közt lényeges eltérés van. Az árulerakási jognál[1] fogva a bizonyos útirányban tartó kereskedők nem haladhattak el áruikkal oly városok mellett, melyek az árulerakási joggal bírtak. Ily helyeken áruikat le kellett rakniok, melyeket aztán innen csakis az árulerakási joggal bíró városok fuvarosai és hajósai szállíthattak tovább. A városnak e jogból folyó haszna tehát a továbbszállítás jövedelmezéséből folyt. Az árumegállítási jog, a jus stapulae ellenben valóságos piaczi jelentőséggel bírt. Mert míg amaz első által a kereskedő áruja csak lerakatott, hogy a város fuvarosai vagy hajósai által rendeltetése helyére továbbszállíttassék, addig eme második jog által az idegen kereskedő a maga áruját nemcsak lerakni, hanem a lerakási helyén egyszersmind egészben

[1] Niederlagsrecht.

vagy részben áruba bocsátani is tartozott. Ha el nem adhatta, tovább nem szállíthatta, csakis haza vihette s így egyszernél többször megtörténhetett, hogy a másünnen jött kereskedő, ha kirakott áruját kellő áron el nem értékesíthette, jutányosabb áron is eladta a városi lakósságnak, csakhogy ne kelljen azt elárusíttatlanul ismét haza szállítania. Mindenesetre amily előnyös volt a joggal bíró városra nézve ez intézkedés, épp annyira káros volt az sok esetben az idegen kereskedőre nézve.

Hogy Pozsony már a XIII. században e két jog birtokában lett volna, az III. Endre 1291 évi szabadalmából ki nem mutatható.[1] E király nevezett szabadalmában ugyanis csak *árubeviteli* és *vásári* szabadságról van szó, mi korántsem egyjelentésű az árulerakási és árumegállítási joggal. Az egész középkorban azt látjuk, hogy a helyi és illetőleg országos gazdasági érdek okából a helyben vagy az országban termelt czikkek könnyebb elárusíthatása végett hasonló czikkeknek külföldről való behozatala tiltva volt. Mint láttuk, nálunk a bornak behozatala volt eltiltva, de viszont épp úgy járt el a külföld is, minek kedvezőtlen gazdasági következménye az volt, hogy terményeinknek saját fogyasztásunk után fenmaradt feleslegét külföldi piaczon elárusítani nem lehetett. Semmi sem volt ennek következtében természetesebb, mint hogy a szomszédországok a vámsorompók által képezett kereskedelmi akadályokat némely helyekre nézve lerontsák. Így adtak a mi fejedelmeink külföldi városok kereskedőinek árubeviteli szabadalmakat, minek fejében aztán a külföldi fejedelmek is

[1] Iróink közül többen, maga Király is úgy vélekednek, hogy Pozsony a két jogot már III. Endrétől kapta 1291-ben. *(Pozsony város joga* 207 l.) Ezekkel szemben Michnay és Lichner azonban kijelentik: Dass in Andreas III. Freiheitsbriefe für *Pressburg* die Stelle: Item concessimus stb., lediglich das Stapelrecht betreffe, kann nicht geradezu behauptet werden. *(Ofner Stadtrecht* 266. l.)

hasonló jogokat adtak némely hazai városaink kereskedőinek. III. Endre 1291 évi szabadalmában nem pillanthatunk meg mást, mint ilyen árubeviteli engedélyt, melylyel ő a pozsonyi piaczot élénkíteni, Pozsony lakósságának gazdasági szükségleteit kielégíteni törekedett s melylyel talán a pozsonyi termelők számára hasonló kedvezményt akart a szomszéd osztrák városokban szerezni. Későbben tényleg a reciprocitásnak több határozott adatával találkozunk kereskedelmünk történetében. 1336-ban julius 30-ikán I. Károly király készségét jelenti ki a hazai termékeknek Ausztriába való kivitelét megengedni, ha viszont Ausztriában az ottani termékeknek hazánkba szállítását megengedik.[1] 1343-ban jan. 3-ikán Károly a cseh király első szülöttje s Morvaország herczege az olmüczi, brünni, znaimi s egyéb városok, falvak és helységek lakóit és elöljáróit felszólítja, hogy, miután Lajos király, Pozsony lakósságának hasznát előmozdítandó, azoknak megengedte, hogy borukat Morvaországba kiszállíthassák és ott eladhassák, nevezett pozsonyiaknak semmi nehézséget ne okozzanak, portékáik lerakását s eladását valamint morvaországi áruknak bevásárlását ne akadályozzák.[2] Ugyancsak I. Lajos

[1] Nevezett évben I. Károly király hírül teszi, quod nos Civibus et hospitibus nostris de Civitate Posoniensi annuimus, ut si hoc invenire et obtinere possint in Austria, ut res mercimoniales de Wyenna, et de Austria, ad Regnum nostrum deferre valeant, ex parte nostre maiestatis liberam ipsas res mercimoniales deferendi habeant potestatem, scilicet volumus, quod de Regno nostro ad Austriam, res deferre non debeant aliquales. Datum Posonii feria tercia proxima post festum beati Jacobi apostoli Anno d. 1336. (*Dipl. Poson.* I, 190.)

[2] miután Lajos király intuitu et amore cupientes comodis et utilitate civium civitatis Posoniensis, que Presburch vulgariter dicitur, animo benevolo providere, eisque graciam facere specialem, universis et singulis prefatis civitatis Civibus, ut merces ipsorum quascunque et specialiter vina ad civitates opida seu loca quecunque, tocius Marchionatus Moravie, deducere, deponere, et vendere, ac eciam iuxta morem civium nostrorum in Civitatibus Marchionatus nostri predicti commorancium, mercimonia licite exercere valeant auctoritate presencium beni-

király azt a szabadalmat adja 1343-ban május 22-ikén a Magyarországba Pozsonyon át jövő összes kereskedőknek, hogy portékáikkal szabadon bejöhessenek s itt azokat eladhassák. E végett Miklós pozsonyi főispánnak meghagyja, hogy vegye az ily kereskedőket pártfogásába, azoknak pedig, kiket Cseklészi Vörös Ábrahám fia András megkárosított, adasson általa kellő elégtételt.[1] Ily és hasonló engedményeknek következménye lett, hogy számos külföldi város a hazai kereskedelemre nézve különös czélpontokká lettek. Adatok bizonyítják, hogy Bécs sok árunak beszerzési piacza lett nemcsak Pozsony, hanem az ország fővárosa Buda számára is.[2]

gniter indulgemus, meghagyja, quatenus predictos Posonienses Cives vina ipsorum, cum ad vos venerint, deponere, vendere et aliarum rerum suarum mercimonialium, empcionis et vendicionis contractus facere, sine impedimento quolibet permittatis ... Datum in Presspurch feria sexta ante festum Epiphanie domini proximo Anno 1343. *(Dipl. Pos.* I, 221.)

[1] I. Lajos király szabadalmat ad fidelibus suis universis mercatoribus in regnum nostrum per Posonium cum rebus mercimonialibus proficiscentibus et venientibus . . . Assecuramus et permittimus nos per presentes, quatenus cum rebus vestris mercimonialibus in Regnum nostrum veniatis et habitis vendicionibus et empcionibus, secure et sine impedimento ad propria redire habeatis facultatem, Nos enim comisimus magistro Nicolao Comiti Posoniensi, ut vos protegat, et illis mercatoribus, quorum res Andreas filius Abraam Rufi de Cheklyz potencialiter sua propria auctoritate abstulit, ex parte eiusdem Andree satisfaccionem impendat, ita quod res ipsorum mercatorum, quorum sunt, per ipsum Andream reddere et persolvere faciat. Igitur secure et sine impedimento in regnum nostrum veniatis, inde eodem ad propria redeatis sub nostra proteccione et vice nostra sub tutela predicti magistri Nicolai. Et hoc volumus per fora et loca puplica palam proclamari. Kelt Visegrádon in festo ascensionis Dni, Anno 1343. *(Dipl. Pos.* I, 210.)

[2] 1410-ben *Hensel* dem Furman adott a város 5 solid. 10 dénárt, das er dy keufflewt gen Wyenn fürt von dez gewants wegen. Ugyanezen évben: Item dem *Aylausdem Rok* vnd dem *Wenigen Gilgen* adott a város 5 fontot zu czerung gen Wyenn von der tuech wegen der stat zu pringen. (Vár. számad. Fejérpatakinál: *Magyarországi városok régi számadáskönyvei* 49. l.) — Egy másik helyen ugyancsak a számadókönyvek azt mondják: XVI. tucher wegen, dy er (t. i. Thomas der Kramer) von *Wienn* herab pracht hat. (U. o. 71. l.) 1462. jul. 3-ikán Mátyás király meghagyja Pozsony városának, hogy bizonyos szükségleteit, melyeket

Ugyanazt mondhatni egyéb külországi városok tekintetében is.[1]

Ha tehát az 1291 évi szabadalomban nem pillanthatjuk meg városunk árulerakási és árumegállítási jogának kezdetét, mégis nem igen vonhatjuk kétségbe azt, hogy e két utóbbi jognak gyakorlása Pozsonyban már szintén korai időkben történhetett. Az árulerakási és árumegállítási jogok a külföldi városok történetében már a XIII. században szerte dívik. Stettin 1283-ban már ismeri és gyakorolja.[2] Görlitz 1356 évi szabadalmában e jogról mint „régi jogon és szokáson" alapulóról van szó.[3] Ugyanezt mondhatni Németország számos más városáról is s így természetszerűleg következtethetünk ebből hazai városainkra is, mint melyek már a XII—XIII. századokban kereskedelmileg fellendültek s ily jogok élvezetéhez jutni kétségtelenül törekedtek.[4]

Az Árpádházi királyok kihalása után következett zavaros idők nyílván nagyon alkalmasak voltak arra, hogy megakadályozzák a netán már fennállott lerakási és megállítási jogok gyakorlását. Könnyen megtörténhetett, hogy a cseh Venczel és a bajor Ottó áldatlan uralkodása idejében az idegen kereskedők a város e jogait kellő figyelembe nem vették, úgy hogy azokat későbben újból adományozni kellett. Ily újból való adományozásnak, illetőleg az elavult

---

Erneszt János budai polgár a neki átadott lajstrom szerint kijelöl, Bécsben azonnal vásároltassa meg s a legsebesebben küldje Budára Erneszt kezéhez, hogy ez azokat utána küldhesse. Egyszersmind biztosítja a várost, hogy budavári udvarbirája Bessenyei Bertalan deák által ezen tárgyak árát hiány nélkül ki fogja fizettetni. Kelt Budán 1462. (Teleki XI, 29.)

[1] L. az e mű XII. fejezetében felsorolt adatokat.

[2] Hering: *Hist. Nachricht von denen Privilegiis der Stadt Stettin* c. II. §. 13.

[3] IV. Károly császárnak a város részére adott 1356 évi arany bullájában.

[4] A régibb hazai bányavárosokat illetőleg Michnay és Lichner azt hiszik, hogy azok már a XIII. században jutottak e jogok élvezetéhez. (*Ofner Stadtrecht* 266. l.)

régi jog feleleveníté́sének azonban semmi nyomát nem találjuk okiratos kincseink között. Még csak a XV. század elején, egy 1402-ben jan. 22-ikén Szakolczán kelt okiratban találjuk városunk kérdésben levő két jogának documentálását. Zsigmond király, megjutalmazandó Pozsony polgárságának iránta való hűségét, annak a nevezett két jogot adományozza.[1] Okirata annyiban is nevezetes, amennyiben kétségtelenné teszi, hogy mindkét jog érvényesülésében nincs időbeli külömbség, hanem hogy mindkettő egyidejűleg került volt gyakorlásba. Feltűnik ugyanis, hogy ezekben a két jog együttesen s egymástól szorosan meg nem külömböztetve említtetik, mi csak úgy történhetett, hogy a gyakorlatban mindkettő egyidejüleg érvényesült. A körülmények is erre utalnak, mert a kereskedés érdeke és természete hozta magával, hogy némely külföldi áruk külömböző rendeltetési helylyel bírtak. Némely áruk rendeltetése az volt, hogy Pozsonyban árusíttassanak el, más árúk rendeltetése pedig az volt, hogy Pozsony mellett elhaladva egyéb távolabb eső városokba: Esztergomba, Fejérvárra, Budára, Pestre, Erdélybe jussanak avagy a Duna hosszán Magyarországon át keletre vitessenek.

Az a körülmény, hogy Zsigmond király 1402 évi okiratában az árulerakási és árumegállítási jogok érdekében oly intézkedéseket tesz, melyek czélja e jogok kijátszásának megakadályozása, mintegy igazolni látszik azt, hogy a már régebben létezett hasonló jogok a kereskedővilág önkényessége következtében csorbát szenvedtek. Ezt megakadályozandó, megtiltja a király, hogy belföldi kereskedő külföldivel szövetségre léphessen.[2] Úgy az idegen,

---

[1] *Dipl. Pos.* II, 30. Kiadva Fejérnél: *Cod. Dipl.* X. IV, 112—116. és u. o. 121—124 ll.

[2] Item nolumus eciam, quod aliquis Mercatorum tam nostrorum quam aliorum regni nostri Prelatorum et Baronum ac Nobilium, presertim tamen incole Civitatis (Posoniensis t. i.) nostre societatem Mercatoriam cum forensibus contrahere quomodolibet debeant vel audeant.

mint a belföldi kereskedők kötelesek áruikkal a harminczadhivatalnál jelentkezni, ott az áruk útját kijelölni s eziránt maguknak hivatalos igazolványt szerezni.[1] Azokra pedig kik a királyi szabadalom ellen vétenek, érzékeny bűntetést szab. A jogsértők elvesztették áruikat, melyek kétharmadrésze a királyi kincstár, egyharmadrésze pedig a város számára lett lefoglalva. A lefoglalásban a közhatalom a várost támogatni tartozott.[2]

De Zsigmond király okirata arról is tanuskodik, hogy sem az árulerakási, sem az árumegállítási jog Pozsonyban azonkép nem volt *teljes*, amint nem volt az hazánk más városaiban sem. A soproni és nagyszombati kereskedők az árulerakás és árumegállítás kényszere alól fel voltak mentve. De viszont a pozsonyi kereskedők is, ha portékáikkal Sopronyba avagy Nagyszombatba érkeztek.[3] Sőt ez

---

[1] statuentes insuper, ut quilibet tam nostri proprii, quam aliorum quorumvis Prelatorum Baronum et Nobilium Regni nostri, ac eciam forenses se nostris more solito ostendant Tricesimatoribus, Civitatemque, ad quam cum eorum mercibus ire pretendunt, denominent, ab eisdem exhibicionis ac ostensionis signum ad cauthelam reportando.

[2] Quocies aut quandocunque contingeret aliquem vel aliquos ex pretactis Mercatoribus singulis Indigenis vel forensibus cum rebus suis mercimonialibus per se vel alium ductis de via aut strata directa et debita contra dictam disposicionem nostram alibi per industriam declinare, aut eciam res huiusmodi ad prescriptam Civitatem nostram inductas contra predicta jura et statuta nostra super deposicionibus mercimoniarum, ut prescriptum est, per nos tradita, per se vel per alium quemlibet extraducere, aut alias quomodolibet contraire, extunc Auctoritate nostra damus et concedimus ipsis Civibus plenariam et omnimodam facultatem, per se, vel suos et per quamvis potenciam, quam ad hoc invocaverint, res et bona talium mercatorum ex culpis eorum prescriptis arrestare, in prescriptam Civitatem adducere, easdemque singulas pro nobis ac se ipsis auferre et recipere, ac tali modo et ordine confiscare, ut scilicet nobis due partes cedere et conservari debeant, parte tercia Civitati remanente.

[3] Volumus autem non obstante predicto statuto nostro, ut omnes et singuli incole Soproniensee et Tyrnavienses Civitatum nostrarum cum vniversis rebus suis mercimonialibus ad ipsam Civitatem Posoniensem venientes, *ad deposicionem rerum suarum non debeant adstringi,* qua quidem libertate incole predicte Civitatis nostre Posoniensis similiter et vice versa gaudere debent et perfrui, dum et quocies ipsos ad easdem Soproniensis

utóbbi jogot felette tágította Zsigmond király az által, hogy Soprony, Nagyszombat és *Pozsony* lakóit feljogosította áruikkal országában mindenütt, azonkívül Erdélyben, Zenggben és a tengerpartvidéken is az ott levő városok árulerakási és árumegállítási jogának meg nem tartásával megjelenhetni.[1] Mi több, már Zsigmond király előtt jóval 1344-ben deczember 14-én I. Lajos király *fenyítő jogot* adományoz Pozsony városának oly értelemben, hogy mindazokat, kik Ausztriából a pozsonyiaknak kárt okoznak, elzárhassák.[2] Itt nyilván nemcsak közönséges hatalmaskodási esetek, erőszakoskodások, határsértések, hanem kereskedelmi hatalmaskodások és károsítások is értendők. 1452-ben arról panaszkodik a pozsonyi tanács, hogy a bécsi polgárok nem engedik meg nekik boraikat a Marchfelden át Ausztriába bevinni.[3]

Hogy különben mit jelentett a középkorban Pozsony kereskedelmi életében az árulerakási és árumegállítási jognak élvezése, arról könnyen alkothatunk magunknak fogalmat, mihelyt hazánk középkori kereskedelmi útjait tekintetbe vesszük. Magyarország a maga előnyös földirati fekvésénél fogva az európai continensen közvetítő földűl

---

et Tyrnaviensis Civitates nostras cum rebus suis mercimonialibus contigerit declinare.

[1] Annuimus eciam et favemus, ut universi Incole ipsarum Sproniensis, *Posoniensis* et Tyrnaviensis civitatum nostrarum, eciam secure et libere possint transire cum universis rebus suis mercimonialibus per universa regnorum nostrorum climata, eciam partes Transilvanie, Segniam, Maritimas et ultra, ubi voluerint, non obstantibus quibuscunque aliis literis nostris, super facto deposicionis rerum mercimonialium huiusmodi, cuiuscunque vel quibuscunque datis et concessis.

[2] Fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus *quaecunque damna* de Austria vobis vel aliquibus ex vobis illata essent, *pro illis arestacionem faciatis,* et si ulterius damna vobis de Austria inferrentur, pro illis similiter prohibere et arestare debeatis, quia vos et ipsam Civitatem nostram in suis libertatibus volumus conservare. Datum in Trinchinio feria tercia proxima post festum b. Lucie virginis A. D. MCCCXLIV. (Gyurikovits közlése Fejérnél: *Cod. Dipl.* IX. I, 205)

[3] vina nostra deducere et deportare ad et per districtum Marchveld ducatus Austrie. *(Dipl. Pos.* III, 46.)

szolgált két nagy kereskedelmi vidék közt. A keleti import- és transitókereskedés a kisázsiai fensíkről valamint az örmény és iráni földekről a Balkán félszigeten, Havasalföldön s Erdélyen át szállította Kelet termelvényeit a német mély lapályra s illetőleg az Éjszaki és Keleti tenger partvidékeire. Brassó, N.-Szeben, Kolozsvár, Besztercze nevezetes kereskedelmi emporiumok voltak a középkorban, de e fővonalnak egy oldalága a Dunán végig huzódott hazánk belsejébe s dunamenti városaink mellett Ausztriába s az Alpesek és a német középhegységek által határolt nyugoti tartományokba is. Csaknem ugyanezen az úton a nagy Dunavölgyben hatolt ellentétes irányban a déli és nyugoti kereskedés hazánkba s ezen át Éjszakra és Keletre.[1] A franczia és németalföldi termékek a Dunán jutottak Keleti irányba, az yperni (azaz eiperni) posztó Pozsonyban s azon túl jól ismert volt,[2] mutatva, hogy megvolt a kereskedelmi összeköttetés Nyugat-Flandriának ezen virágzó gyárvárosával, melyben a középkorban, a XIV. században négy ezer posztós dolgozott.[3] Ezt bizonyítják mindazok az adatok is, melyekről már előbb megemlékeztünk.[4] Az olasz s a joniai tenger szigetvilágának termékei pedig az Adrián át jutottak a Száva- és a Drávavölgyekbe. Szárazföldi utak közvetítették az árukat a bécsi medencze s ezen át a Vágvidékre, mely az Odera- és az Elbe-vidékekre juttatta az áruszállítmányt. Épp az Anjouk idejében nyilt meg Felsőmagyarországban egy új kereskedelmi út, mely Éjszakkeleti-Magyarország

[1] Számos adatot l. e tekintetben Horváth Mihálynál: *Az ipar és kereskedés tört. Magyarországban a középkorban.* (K)iadva: *Kisebb tört. Munkái* II. köt.)

[2] Egy 1311-ik évi osztályosztásban az egyesség akkép történt, hogy az egyik fél ráfizetett a másiknak osztályrészére 1300 budai finom ezüst márkát, tiz vég finom *ypri posztót* és 5 lovat. (*Anjouk. Okmt.* I, 241.) Más helyt is érintettük az *eyprusi* posztót mint behozatali czikket. (L. fenntebb 441. l.)

[3] *Századok* 1890. évf. 25. l.

[4] E mű II. 2, 440.

közlekedését könnyítette a nagy nemzetgazdasági fejlettséggel biró Sziléziával s átalán a cseh korona tartományaival. Ez az új út Felsőmagyarországból Boroszló és a cseh tartományok felé haladt, melyen Liptó, Turócz és Zsolna mint vámszedőhelyek jutottak jelentőséghez.[1] Oppeln[2] és Prága[3] Sziléziában és Csehországban okmányilag oly helyekűl említvék, melyekkel a pozsonyiak kereskedelmi összeköttetésben állottak. A cseh kereskedők a Vág- és Morvafolyón szállottak alá áruczikkeikkel a Dunához, Pozsonyba, s útjukban Újvár, Súr, Malaczka, Stomfa kereskedelmi állomáshelyek voltak,[4] mutatva egyszersmind a vág- és a morvavölgyi kereskedelmi utaknak egymással való érintkezését. Ez úton jutott a szepességi réz és viaszk is Pozsonyba.[5]

[1] Hajnik: *Adalékok a magyar kereskedelem történetéhez a vegyes házakbeli királyok alatt. (Századok* 1868. évf. II, 150. l.)

[2] 1487-ben Grawen Schold pozsonyi polgár és házbirtokos hat *von einem genannt Prokschofsky von Oppel oder seinem diener vor etlicher zeit ettlich kaufmans waar genommen.* Ez az áru azonban nem volt oly jó, mint a milyen olcsónak kellett volna lenni. A kitűzött határidőre Grawen nem fizethetett, mire az oppelni kereskedő ainen seiner diener Part Hanns genant zu prespurg hab der umb solhe schuld sein Haus zuverkumbern vermain. Grawen Mátyás királyhoz fordul, kérve ne engedné házát elfoglaltatni, mert külömben egészen tönkre menne. Ő kész 2 év alatt fizetni. A király e kérelem folytán meghagyta a tanácsnak, hogy a házat lefoglaltatni ne engedje, hanem adja azt át két évre zálogba az oppelni kereskedőnek. (Teleki XII, 346—47.)

[3] 1517. apr. 6. János borbély neje Margit a maga végrendeletében egyik nőrokonára hagyja ain vierfachs schleiyil so man mir Von prag hat pracht. *(Prot. Test.* I, 374. a.)

[4] 1373-ban I. Lajos király elrendeli, cum nos per transitum mercatorum et negociatorum de *Bohemia* in regnum nostrum cum eorum mercibus veniencium et exeuncium, utiliori et securiori, eisdem intrantibus per viam de Wywar, per villas Swr, Malachka et Stompa ac *Posonium* tendentem, liberum et securum transitum . . . elrendeli quatenus nullus intrantes de *Bohemia,* in regnum nostrum venientes vel de regno nostro ad Bohemiam per premissam viam, exeuntes, in aliquo impedire agravare vel aliquam molestiam ipsis infere audeat, kivéve a jogos vámot. Kelt Budán 1373. *(Dipl. Pos.* I, 438.)

[5] Kitetszik ez a pozsonyi tanács 1407. aug. 3-ikán kelt egyik okiratából. Pozs. vár. ltban Lad. XII. Nr. 31 d. V. ö. *A pilisi apátság tört.* I, 396.

Városunknak ennélfogva közbenső előnyös földirati fekvésénél fogva rendkívüli anyagi haszna lett volna az áruforgást illető helyi jogokból, azonban e hasznot nagyon megapasztották némely viszás körülmények. Mert bár a nevezett két jog városunknak okiratilag biztosítva volt, mégis gyakorlati foganatosításuk egyszernél többször érzékeny sérelmet szenvedett. Maga Zsigmond király kevéssel utóbb kisebb végzeményével a városok[1] e jogainak megtartását *csakis a külföldi kereskedőkre* nézve teszi kötelezővé.[2] Ám még ebben a formában sem hozták meg e jogok a városoknak az összes előnyöket és hasznokat, mert az idegen kereskedők is könnyű szerrel tudták e jogot kijátszani, amennyiben azokat egyszerűen elkerülték áruikkal. Pozsony is tényleg folyton panaszkodik a visszaélés és kijátszás miatt s kéri ennek megszüntetését.[3] V. László király 1453-ban febr. 6-ikán e jogot Pozsony számára nemcsak megerősíti,[4] hanem fel is szólítja az országos rendeket, hogy Pozsony e jogának az idegen kereskedők részéről való megtartására hassanak, illetőleg őket e jognak betartására kényszerítsék.[5] A XV. században megerősítette a város e jogát I. Mátyás király 1464 évi aranybullájával,[6] a XVI. században II. Ulászló 1508-ban,[7] II. Lajos pedig 1520-ban.[8]

A kegy, melylyel fejedelmeink honi városainkat jutalmazni törekedtek, *czímerek* adományozásában is nyilvánult. Tudvalevő, hogy a czímerek, melylyel magukat a vezérek és lovagok megismertették s illetőleg magukat

---

[1] A decretum névszerint csak *Buda* várösát említi, de a törvény szövegéből nyilvánvaló, hogy az összes városokról van szó, melyek árumegállító joggal bírtak.

[2] Exceptis extraneis, qui teneantur in praemissis antiquam consuetudinem observare. (1405 tcz. 11. art. §. 3.)

[3] Vár. ltár Ladul. 8. Nr. 12. a/3. g/4.

[4] Vár. ltár Lad. 8. Nr. 4.

[5] Vár. ltár Lad. 8. Nr. 10.

[6] Fejér: *Cod. Dipl.* X. IV, 124.

[7] Vár. ltár Lad. 8. Nr. 16 b.

[8] Vár. ltár Lad. 8. Nr. 16 c.

egymástól megkülömböztették, a XII. század vége felé jöttek európaszerte divatba. A megkülömböztető jelet (a képet és színt) eleinte zászlaikon, majd pajzsaikon és sisakjaikon viselték. A pajzs mint czímerhordó a XII. század utolsó negyedében lép előtérbe. Nálunk Magyarországon a czímerek használata ugyancsak már az Árpádházbeli királyok idejében divatban volt, de az Anjouk alatt újabb lendülethez jutottak. Az Anjouk, a felbomlott várszerkezeten alapuló hadszervezetet a banderiális szervezet által feleleveníttvén, a czímereket a hadi erényeket ösztönző eszközökűl alkalmazták s rendkívüli virágzáshoz juttatták. A banderiumok urai czímereiket zászlóikra írhatták s e czímeres zászló alatt vezethették hadba a maguk harczosait, s minthogy a városok is az Anjouk alatt rendkívüli módon felvirágoztak s a hadállítás nevezetes tényezőit képezték, azért a városok is csakhamar czímerek által lettek kitűntetve. Bár nem tudjuk kimutatni, mégis bizonyosra vehetjük, hogy ez időszakban Pozsonynak is volt már saját czímere, mert midőn Zsigmond király 1436-ban jul. 8-ikán Ach Henrik és Pachrad Miklós városi polgárok, valamint Raneis István polgármester kérésére czímert osztogat Pozsonynak, az nem volt első czímer, hanem *új czímer*, mely körülmény kétségtelenné teszi Pozsony régibb czímerét.

Zsigmond király az új czímer adományozásával a pozsonyiaknak iránta tanusított hűségét kivánta jutalmazni. Az új czímer-adományozással *különös kedvezésnek* tanubizonyságát kivánta adni.[1] Az adományozott czímer alakja kerek, mely vörös mezőben a falakkal körülvett négyszögű fehér városst mutatja. Latin körirata: Pozsony város czímere.[2] A király kijelenti, hogy azt a pozsonyiak, összes

[1] quodam speciali et notabili favore.

[2] Sigillum in forma circulari, seu rotunda, campi rubei, in quo Civitas alba quadrangularis, a parte inferiori, quasi ex fundamento sursum erecta et certis meniis adornata, habens tres

Relacio laurencij de hederwara Magistri agazonum et Stephani de Aran Comitis Newgradiensis.

Nos Sigismundus dei gracia Romanorum Imperator semper Augustus ac hungarie Bohemie Dalmacie Croacie Rame Servie Galicie Lodomerie Comanie Bulgarieque Rex Notum facimus tenore presencium significantes quibus incumbit universis, Quod nos dignum arbitrantes Imperialem atque Regalem excellenciam illa debere concedere et liberaliter elargiri, per que fidelium numerus augeatur, et principantis clemencia, cui in multitudine populorum, proprium est gloriari, in subiectorum quiete et pacis amenitate gratulatur, Tunc enim solium Cesaree atque Regie maiestatis, prestancius exaltatur, dum subiectorum caterva, continua suscipit felicium profectuum incrementa, Hac siquidem ducti consideratione, nichilominusque, tum ad humilime et devote supplicacionis instanciam fidelium nostrorum providorum, Stephani Raneijs Magistricivium, Henrici Ach ac Nicolai pachrad Civium Civitatis nostre Posoniensis, per eos in ipsorum ac ceterorum Universorum et singulorum Civium, hospitum et Incolarum eiusdem Civitatis nostre Posoniensis nominibus et personis, maiestati nostre propterea porrecte, tum eciam attentis et consideratis fidelitatibus et fidelium serviciorum gratuitis meritis prefatorum Civium hospitum et Incolarum, ipsius Civitatis nostre Posoniensis, per ipsos hijs proximis disturbiorum temporibus, iam deo auspice sedatorum, in quibus nonnulli Bohemi et Moravi, partes nostras superiores invadentes et devastantes, ipsam Civitatem nostram Posoniensem hostiliter surripere attemtarunt, in conservacione et tuicione eiusdem Civitatis nostre constanter et inviolabiliter, ac sine cuiuslibet note macula et scrupulo, maiestati nostre, et sacre Corone nostre, ac ipsius Regni nostri Hungarie observatis et intentis, Volentes eosdem propterea, quodam speciali et notabili favore prosequi, et benevolenciam nostram eis ostendere munificam et liberalem, Sigillum in forma circulari, seu rotunda, campi rubei, in quo Civitas alba quadrangularis, a parte inferiori, quasi ex fundamento sursum erecta, et certis meniis adornata, habens tres turres, tecturis rubeis, supra muros et edificia earundem turrium, Sursum erectis, coopertas, duas scilicet decliviores, et terciam in medio ipsarum supra menia Civitatis, in altum erectam, et ipsas duas Turres, in altitudine et spissitudine precellentem, In cuius quidem turris a parte inferiori, in sui ac pretacte Civitatis introitus, porta aperta, cum Cancellis Crocei coloris, in latitudine tres, et in longitudine quinque lineas, seu intersticia, quinque feramentis accutis, eisdem appositis, per medium habenti, de sursumque infra pendenti, In supereminenti vero summitate, cuiuslibet Turris ipsarum trium Turrium duo globi rotundi aurei, vnus in parte una, et alter in parte altera, sursum se extendere evidenter apparent, Predicti autem Sigilli circumferenciales litere sunt hec, Sigillum Civitatis Posoniensis, prout et quemadmodum hec descripcio, magisterio seu artificio pictorio, in capite seu principio, presentis nostre litere, distincte et apparenter est depicta, quoquidem Sigillo, ipsi et eorum progenitores, ex divorum Regum Hungarie, nostrorum scilicet predecessorum, uti dicitur, usi sunt et utuntur, eciam de presenti, Memoratis Civibus, Hospitibus, Incolis et toti Comunitati pretacte Civitatis nostre Posoniensis, denuo et ex novo, dandum duximus et conferrendum, decernentes ex nunc, Imperialique ac Regio statuentes edicto, ut ipsi et cuncta ipsorum posteritas, talismodi Sigillum, in omnibus negociis, tam inter prefatos Cives, Hospites et Incolas, ac totam Comunitatem, quam in aliis quibuscunque agendis et fiendis, autenticum habeatur, Et eidem Sigillo, ac literis sub ipso, vero et iusto modo conficiendis, tanta et tam indubitata fidei certitudo plene adhibeatur, quanta Sigillis et literis aliarum Civitatum nostrarum liberarum, adhibetur, Ex habundanciori insuper plenitudine potestatis, pretactis Civibus, Hospitibus et Incolis, ac toti Comunitati ipsius Civitatis nostre posoniensis, concedimus, et presentibus elargimur, ut Ipsi et eorum Heredes et Successores universi, predictum Sigilli signetum, amodo inposterum, pro armis seu armorum Insigniis, in vexillis, velis, Cortinis, papilionibus, sive Tentorijs, et aliis quibusvis exerciciis, ipsis et eorum statui convenientibus, gerere ac eisdem uti frui, et gaudere valeant, atque possint, Gaudeant itaque iidem Gracia et favore Cesareo atque Regio, meritoque exultent et letentur, tantoque ampliori studio ad Honorem, et reverenciam principantis dignitatis, eorum imposterum solidetur intencio, quanto se ab excellenti Imperiali atque Regali antidoto, preventos conspiciunt, et munere graciarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam, presentes concessimus literas nostras, novi duplicis autentici Sigilli nostri, quo ut Rex Hungarie utimur, munimine roboratas, Datum per manus venerabilis domini Mathie de Gathalowz, Prepositi Ecclesie Quinqueecclesiensis Aule nostre Summicancellarii fidelis nostri dilecti Anno domini Millesimo quadringentesimo tricesimo sexto, octavo Idus Mensis Julij, Regnorum nostrorum Hungarie ect. quinquagesimo, Romarorum vigesimo sexto, Bohemie Sedecimo, Imperii vero Quarto.

bített hasonmásban.

örököseik és utódaik fegyvereiben, zászlóikon, szalagjaikon, függönyeiken, sátraikon viselhetik.[1]

Jóval későbben, az új czímer adományozása után, 1459 február 2-ikán kapott a város Mátyás királytól hű ragaszkodása jutalmáúl egy újabb kitűntető kedvezményt. Híres királyunk ekkor adta meg városunknak Malczhoffer Pál és Reneis Farkas kérelmére a *vörösviaszszal* való pecsételés jogát, úgy hogy ezentúl a vörösviasz-pecsétet, akár pecsételt, akár függő alakban használhatja mindennemű hivatalos irataiban.[2] A vörösviaszszal való élhetés nem volt sem az egyéneknek, sem a községeknek szabad kényére hagyva, úgy miként ma, hanem királyi engedélyhez volt kötve. Csak előkelő személyek vagy testületek tarthattak reá nem csekély érdemek alapján igényt. Mielőtt

---

turres, tecturis rubeis et edificia earundem turrium, sursum erectis, coopertas, duas scilicet decliviores et terciam in medio ipsarum supra menia Civitatis, in altum erectam, et ipsas duas Turres, in altitudine et spissitudine precellentem, in cuius quidem turris a parte inferiori, in sui ac pretacte Civitatis introitus, porta aperta, cum cancellis crocei coloris, in latitudine tres et in longitudine quinque lineas seu intersticia, quinque feramentis accutis eisdem appositis, per medium habenti, de sursumque infra pendenti, in supereminenti vero summitate, cuiuslibet Turris ipsarum trium Turrium duo globi rotundi aurei, unus in parte una et alter in parte altera, sursum se extendere evidenter apparent, Predicti autem Sigilli, circumferenciales litere sunt hec, Sigillum Civitatis Posoniensis . . . (*Dipl. Pos.* II, 375—77.

[1] concedimus et presentibus elargimur, ut Ipsi et eorum Heredes et Successores universi predictum Sigilli signetum, a modo inposterum, per armis seu armorum Insigniis, in vexillis, velis, Cortinis, papilionibus, sive tentorys et aliis quibusvis exerciciis, ipsis et eorum statui convenientibus, gerere ac eisdem uti, frui et gaudere valeant, atque possint. (*Dipl. Pos.* II, 378.)

[2] Mátyás király dicsérve a pozsonyiaknak iránta való hű ragaszkodását, megengedi, ut vos huic in posterum perpetuis semper temporibus universis, quo ad sigillum sew Sigilla comunitatis vestre, *cera rubea* uti, cum eademque more huius civitatis nostre Budensis, omnia privilegia omnesque literas juridicas, testimoniales, causales, sentencionales, missiles sew missivas epistolasque et alias quascunque, sigillare et consignare in pendenti aut in apresso valeatis et ad id plenam et liberam habeatis facultatem. Kelt Budán in festo Purificationis B. M. V Anno d. 1459. (*Diplom. Poson.* III, 274—75.)

Pozsony e jogot nyerte, csak a sárgaviaszt használhatta. Egyébként a városnak két pecsétje volt: a kisebbik és a nagyobbik.[1] Ezeket a megpecsételendő hivatalos ügyiratok fontossága szerint alkalmazták. A kisebb pecsétet alárendeltebb ügyiratoknál használták s nyílván bírói pecsét volt. A nagyobb pecsétet rendesen függő pecsétként alkalmazták.

Nem szabad hinnünk, mintha a középkorban a pecsét jelentősége azonos volna a mai kor pecsétjének jelentőségével. A középkorban a pecsét jóval fontosabb volt mint ma. Eredetileg csakis a király jogát képezte, ki e jogot kegyelmi tényként mások használási jogába is bocsátotta. Mikor 1353-ban az ország káptalanainak és conventjeinek pecsétoit I. Lajos király rendeletére Budára vitték,[2] ezek közül hitelesekűl csak azok állapíttattak meg, melyek a hiteles pecsétnek régi gyakorlatában voltak. Kik ezt ki nem mutathatták, azokat csak királyi adomány jogosíthatta fel a pecsét használására.[3] Hogy mennyire volt a pecsét joga kizárólagos királyi jog, abból is tünik ki, hogy e jognak eladományozása után is a király visszavonási avagy módosítási jogát tetszése szerint gyakorolhatta.[4] Számos példa bizonyítja, hogy használási jogát fejedelmeink olykor csak bizonyos megszorításokkal adományozták egyeseknek vagy testületeknek.[5] Olykor az adományozott jogot egészen beszüntették. De a pecsét fontosságát még az is bizonyítja, hogy királyaink a pecsét

[1] 1439-ben tényleg kettőről van szó a számadókönyvekben: Item am Erichtag nach heyligen drey Kunig tag hab wir gebn den Jost goltschmid nach des purgermaister gescheft *von den zwen Stat Insigln* dy er gegrabn hat.

[2] *Zichy Okmtár* II, 509.

[3] Példákat l. Fejérnél: *Cod. Dipl.* IX. IV, 327—329. X, 183—187. Azonkiv. l. az 1498 : 11 tczket.

[4] Erzsébet királyné egyik 1373 okleveléből kivehető az. Épp a pozsonyi káptalan egyik kiadványa gyanu alá esvén, hitelességétől meg lett fosztva. (Orsz. levéltár. Mon. Pos. 24. 7.)

[5] Így példáúl IV. Béla 1255-ben a jászói convent pecsétje hitelességének. Avagy Zsigmond király 1393-ban a csornai prépost és conventéinek. (Fejér: *Cod. Dipl.* X. II, 100—102.)

használatának jogát eredetileg csak szüken ·adományozták egyeseknek. Legelőbb a káptalanok és conventek jutottak e joghoz s ennek gyakorlása rendkívüli módon emelte ezen egyházi testületek tekintélyét. A pecsét használási joga által országos hiteles helyekké lettek, melyekhez irataikkal nemcsak magán emberek, de közhivatalok, városi és megyei municzipiumok, egyházi és világi hatóságok is siettek. Nem is minden egyházi testület jutott e joghoz, mert kivánatos volt, hogy gyakorlása a tanuságra alkalmas egyének nagyobb számától legyen feltételezve. A kisebb hitelű conventek a nagyobb hitelű conventekhez vagy káptalanokhoz fordulnak, végre is az 1351 : 3 törvényczikk egészen megvonja tőlük a hiteles pecsét jogát, mit aztán az 1486 : 59 és az 1492 : 39 törvényczikkek is ismételtek. Midőn a XIII. században hazánkban a városok mind jelentősb autonomiai közegekké lettek, a királyi kegy ezektől sem tagadhatta meg a pecséthasználásának jogát s tényleg van példánk arra, hogy már ez évszázadban magyar város ily jogot gyakorolt.[1] Különben még csak a XIV. és XV. században lesznek Soprony, Kolozsvár, Mezőkövesd hiteles pecsétű helyekké.[2] Így tehát azt látjuk, hogy a városok előbb jutottak e joghoz, mint a vármegyék s hogy egy időben a megyei hivatalos közegek, alispánok és szolgabírák kénytelenek a legközelebbi hiteles conventhez avagy káptalanhoz fordulni avégett, hogy az a maga pecsétjével hitelesítse az ő irataikat. Avagy kénytelenek voltak a megyei hatóságok városi municzipiumokhoz fordulni irataik hitelesítése végett.[3] A megyék közül egyedül Somogy nyeri a XV. század

[1] Knauz: *Monumenta* I, 431.

[2] L. Jakab: *Oklevéltár Kolozsvár tört.* I, 121. 122. Hajnik: *Okirati bizonyitás a középkori magyar perjogban* 12—13.

[3] Az 1486 : 9 tcz. 3 §-a tényleg megkivánja a szolgabirákat illetőleg, hogy *arma et sigilla cognoscibilia habere debeant et teneantur.*

végén, 1490-ben II. Ulászlótól a hiteles pecsét jogát.[1] A többi megyék kiadványai az alispánok és szolgabírák nem hiteles pecsétjei alatt kelnek. Ám maguk a városok pecséthasználási joga sem ért fel az egyházi testületekével. Mert míg az utóbbiak országos hitelességgel bírtak, addig a városi municzipiumok pecsétei csak helyi, városterületi jelentőséggel bírtak. Előttük nem volt országosan hitelesíthető bármely jogügylet mint az országos hiteles helyeknél avagy az ország nagybirái előtt, hanem csak a városi életben és a városi hatóság előtt felmerülő ügyek.[2] Örökjogot nem lehetett e pecsét alatt szerezni, s azért nem lephet meg az, hogy egyes városok, mikor már a pecsét használásának jogával bírtak, mégis egyes esetekben országos hitelű káptalanokhoz vagy conventekhez fordultak, midőn t. i. nem localis érdekű iratokról, hanem országos érdekűek hitelesítéséről volt szó. Így Pozsonyban is a városi hatóság egyes esetekben a pozsonyi káptalanhoz, mint országos hitelességű testülethez fordul okirathitelesités végett.

De hogy mégis a városi pecsét mit jelentett a gyakorlati jogéletben, eléggé kitetszik abból, hogy az a XIV. és XV. századokban az egyes magánfelek által irott privátokiratok hitelesitésére a városi területen s a városi jogéletben teljesen alkalmas volt. A magán kiállító kérelmére a városi elöljáróság hitelesítette a magánokiratot a városi pecsét rányomásával vagy ráfüggesztésével. Ezt Pozsony joga meg is követelte,[3] csupán a zsidók külön joga szerint

[1] *Decreta et vitae regum Ungariae, qui Transsylvaniam possederunt.* Kolozsvár 1763.

[2] Quae in factis et rebus coram eis et in medio eorum vertentibus ac emergendis robur sortiuntur firmitatis. Így mondja Verbőczy a városi pecsétеket illetőleg.

[3] Pozsonyban 1368-ban nov. 2-ikán kelt s egy házeladásra vonatkozó okirat végén olvassuk: Und daruber so geben wir in diesen brief zu einem offenen urchunde und waren getzeugen dieser Sache *versigelten mit der Stadt Insigel zu Prespurch, das man durch unzer pet willen an disen Brief ge-*

bizonyított az általok kiállított és aláírt okirat a kiállító ellenében,[1] ámbár épp Pozsonyban is zsidók hitelesíttetik okirataikat a zsidó biró és más polgárok pecsétjeivel.[2] Ezért tehát mondhatni, hogy Pozsony városának pecsétje ha országos hitelességnek nem is örvendett, mindazonáltal mégis kiváló módon öregbítette helyi érdekű dolgokban az autonom városi közigazgatás tekintélyét.

A pecsét adván meg az iratnak a hitelességet, .természetes, hogy őrízetére nagy gondot fordítottak, nehogy vele visszaélés történjék. A kisebbik pecsét valószinűleg a városi irnok ellenzára mellett egy tanácsbelire volt bízva.[3] Flins esküdt polgár 1455-ben egy városi pecsétet elvesztett, ezért újat készíttettek.[4] A nagy pecsét ellenben valószinűleg a bíró őrzése alatt volt. Ezt abból gyanítjuk, hogy a pecsét még most is a polgármester őrzésében van, ki pedig ma az, ami hajdan a bíró volt. De abból is következtetjük, mivel bíróválasztáskor a pecsétet a plébániára vitték, hol lezárva s lepecsételve tartották mindaddig, míg a bíróválasztást meg nem ejtették.[5]

Az iratoknak pecséttel való ellátása nemcsak tekintélyt, sanctiót adott az iratoknak, hanem jövedelmet is hajtott a városnak. Bizonyos díjak voltak igénybevétele esetére megállapítva. A városi jogkönyv szerint egy adóslevél

hangen hat der Stadt an Schaden. (Pozs. vár. ltár Lad. 22. Nr. 63. Ehhez l. fenntebb is.)

[1] Példát l. Hajniknál: *Okirati bizonyitás* 15. l. 3. jegyz.

[2] Asserl zsidó egyik 1469-iki kötelezvényében írja: Under der ersamen weisen Herrn Pehem der Zeit Judenrichter und Niclas Stern eines des Rats *fürgedruckten petschafften,* die ich obgenannter Asserl Jud mit fleiss gepetn hab in und iren erben an schaden. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban.)

[3] Király 80. l.

[4] hab ich gebn hansen feyertag den goltschmid vmb das Stat Insigl, *so der flins verloren hat* und wider ein neus hat begrabn lassn. (1455 évi vár. sz. k.)

[5] Király szerint a polgármester volt a pecsét őrzője, mert ő volt a városi pénz kezelője s némely németországi városokban a pénzkezelők, a Secklerek, Ladherrn-ek őrízték a város pecséteit is (Maurer: *Städteverfass.* III, 142.) s mert azonkívül a pecsétdijak is az ő kezéhez folytak. (U. o.)

megpecsételéseért 1 garasnyi díjt fizettek. A nagyobbik pecsét használatáért pedig adás-vevési szerződéseken vagy örökjogot illető okiraton 2 garasnyi díj járt a városi pénztárba.[1]

A legnagyobb előjog mindazonáltal, melyet városunk élvezett, *országrendiségében* állott. E jogot Pozsony 1405-ben Zsigmond királytól nyerte. E jognál fogva a város meghívást kapott az országgyűlésekre és köztanácskozásokra s így tényezője lett a törvényhozási testületnek. Továbbá meghívást kapott a királyi koronázásokra s azokban tényleg részt is vett.

Okiratos nyomok vannak, melyek amellett tanuskodnak, hogy néhány más várossal együtt *Pozsony* is az 1402 és 1405 évi országos törvényalkotásban közreműködött.[2] De az u. n. „regales"-ekről vagyis a városoknak az országgyűlésre való királyi meghívók legrégibb híre 1419-ből jutott reánk.[3] Ez évben Zsigmond király Zólyomban kelt levelében felszólítja a pozsonyiakat, hogy a bírót 3—4 esküdttel s teljhatalommal Budára küldjék, hová nemsokára ő is meg fog érkezni.[4] Később 1439-ben Erzsébet királyné meghagyja a pozsonyiaknak, hogy közülök 2—3 tekintélyesebbet küldjenek avégett, hogy a királyi tanácskozásban részt vegyenek.[5] Ismétlődött ez

---

[1] It. Ist sach dan ainer ain prieff auf nymbt von geltschuld wegn, so ist er den herrn von dem *statsigel* ainen grosen pflichtig in die puxen. (Pozs. v. jk. 97.) It. Ist dan ainer ain kauff brieff aufnymbt ober Erb vnd vber aygen vnter *dem grosen Insigel,* dauon is er den herren pflichtig zwen gros In die puxn. (U. o. 98.)

[2] Schwicker: *Die Deutschen in Ungarn u. Sieb.* 111. l.

[3] U. o.

[4] Vár. ltár Lad. 38. fasc. 2 Nr. 8 a. *Dipl. Pos.* II, 124. Kováchich: *Supplementa* II, 326 Fejér: *Cod. Dipl.* X. VI, 176—77 és 200—201 ll.

[5] duos aut tres ex vobis pociores, qui tractatibus nostris interesse et ad quesita respondere valeatis, eligere ad nostramque maiestatem . . . transmittere modis omnibus debeatis. Kelt Visegrádon 1439. (Vár. ltár Lad. 37. Sec. 2. Nr. 23 e. *Diplom. Poson.* II, 492.)

azután több ízben többi fejedelmeink alatt is. Városunk követei jelen voltak azon a gyűlésen, melyen a nemzet képviselete Hunyadi Jánost országkormányzónak megválasztotta. Ott járt követeink onnan írtak tudósítást haza.[1] — 1446-ban két pozsonyi polgár, Ranes István és Jungetl Péter Székesfejérvárott részt vettek a február 9-iki királyválasztó gyűlésen s tudósítást küldöttek haza V. László királylyá történt megválasztásáról.[2] Ugyanitt kiadatni kérték a római királytól a fiatal Lászlót s a koronát. Majd aztán elhatározták a régi szabadságok fenntartását.[3] — 1447-ben febr. 18-ikán Hunyadi János tudósítja a pozsonyiakat, hogy levelöket, melylyel az országgyűlésről való elmaradásuk okát adják, megkapta és hogy ügyeikben az országnagyok írtak Országh Mihálynak, egyúttal meghívja őket a Sz. Gergely pápa napjára vagyis márczius 12-ikére elhalasztott országgyűlésre.[4] — Egy ez évi számadási feljegyzés bizonyítja is, hogy Kunigsfelder Lajos városi bíró tényleg ismételten járt Budán az uraknál s a Rákoson vagyis az országgyűlésen, amiért neki a város 1447 szept. 13-án 16 forintot utalványozott.[5] Ez országgyűlésen Kunigsfelder társa Gmaitl István városi tanácsos volt.[6] —

[1] Knauz: *M. Sion* II, 134.

[2] all Herrn praelaten, ritter und knecht und die Stett peyeinander sein gewesen und sein all mit einander aintrachtigleich ainig worden sein und mit guten willen auffgenomen haben unsern Herrn kunig Lasla ze einen kunig und zu einen Herrn dies landes.

[3] Darumb lieben Herrn von solichen guten meren (= jó hirek) schult ir frewden fewer machen got zu lob und kunig Lasla zu ernn und last uns hie niden als die krumphen tanczen. (Vár. ltár Lad. 60. Nr. 61. *Dipl. Pos.* II, 719—721.)

[4] Kelt Budán Esto mihi vasárn. előtt való szombaton. (Vár. ltár Lad. 37. Sec. 2. Nr. 24 b. *Dipl. Pos.* II, 788—89.)

[5] So hat mir herr peter Krawss In die raitung gelegt darumb ich Im In einer quittung genug hab getan von wegen unsers Richtherrn Ludvig Kunigsfelder das Im dye heren geschaft haben ze Geben vmb sein mue die er getan hat zu der Stat notdorft als der gezogen ist oft auf und nyder gen Ofen *und auff den Rakusch zu ungrischen herr* am mitichen vor exaltacionis ste Crucis zu ersten mal XVI flor. (Az 1447/48. évi szám. könyv.)

[6] Egy ez évi levél tanusága szerint a vár. ltban Lad. 20. Nr. 37.

1451-ben ugyancsak Hunyadi János meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy néhány tagja jőjjön azonnal hozzá félelem és tartózkodás nélkül.[1] — Az 1452 évi pozsonyi országgyűlésen Flins polgármester képviselte a várost. E gyűlés később Bécsbe ment az osztrák, cseh és morva rendekkel együtt V. László királynak Frigyes római király kezéből való kiszabadítása ügyében tanácskozni. Mielőtt a Fridrik ellen való hadjárat megindult volna, a még akkor Budán tanácskozó rendekhez Pozsony Gailsam Andrást és Kunigsfelder Lajost küldötte, kik 1452-ben augusztus havában arról értesítik a várost, hogy a kormányzó, Hunyadi János az osztrákokénál nagyobb haddal fog Fridrik ellen indulni.[2] — 1455-ben nov. 16-ikán V. László király meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy a legközelebb Pesten összeülő országgyűlésre követeket küldjön, hogy itt a honvédelemről s egyéb közjóról megindítandó tanácskozásban részt vegyenek.[3] — 1461-ben márcz. 4-ikén Sáry Péter fejérvári őrkanonok s királyi kanczellár értesíti a pozsonyi tanácsot, hogy Mátyás király az ország rendeivel Budán összegyűlt tanácskozásra, ha tehát ügyük van a királylyal, azt most vele alkalmasan elintézhetik.[4] — 1490-ben ápr. 17-ikén Beatrix királyné tudtára adja a pozsonyiaknak Mátyás király halálát és egyszersmind a Rákoson tartandó királyválasztási országgyűlésre meghívja őket, olyformán,

[1] quatenus statim . . . ad nos venire absque omni timore et formide (sic) debeatis. (Vár. ltban Lad. 37. Sec. 2. Nr. 24 nn. *Dipl. Pos.* III, 15.)

[2] Pozsony városi levéltár Ladul. 9. Nr. 79.

[3] certos ex vobis pociores cum pleno mandato omnium vestrum, ad octavam diem festi Epiphaniarum domini ad civitatem nostram pestiensem in medium universorum Prelatorum Baronum nobilium procerum et terigenarum Regni nostri Hungarie illic congregare debencium, mittere deberetis. Kelt Bécsben Sz. Márton után való vasárnapon. (Városi levéltár Ladul. 37. Sec. 2. Nr. 25 g. *Diplomat. Posoniens.* III, 173.)

[4] nunc tempus est satis conveniens pro negocio vestro. Kelt Budán Reminiscere vasárnap után való szerdán. (*Dipl. Pos.* III, 302.)

hogy oda 3—4-et küldjenek maguk közül teljhatalommal.[1] — 1491-ben nov. 30-ikán II. Ulászló király Gyertyaszentelő boldogasszony ünnepére országgyűlést hírdetvén ki, felszólítja a pozsonyiakat, hogy maguk közül néhány előkelőbbet küldjenek teljhatalommal fel Budára.[2] — 1505-ben II. Ulászló meghívja a sz. Mihálynapi országgyűlésre Pozsonyt.[3] — Ugyanő 1508-ban megakarva fiát Lajost koronáztatni, országgyűlést hírdet ki sz. György napjára s erre meghívja Pozsonyt is, felszólítva a tanácsot, hogy maguk közül néhány tekintélyesebbet küldjenek Budára.[4]

Amint az országgyűlésekre, úgy lettek a pozsonyiak a *királykoronázásokra* is meghíva. Így tudjuk, hogy a város Albert királynak 1439-ben Székesfejérvárott tartott koronáztatásán részt vett odaküldött követei által, kik ott a város zászlaja alatt jelentek meg.[5] — 1440-ben Pozsony városa V. Lászlónak május 11-én tartott koronázására a bírót küldi ki harmad magával néhány lovas kisérőkkel, s hogy ők Fejérvárott a koronázás alkalmával fényt is űzhessenek, 51 arany forint és 6 schilling útiköltséget kaptak, mi akkori időben tekintélyes összeg volt.[6] —

[1] Datum in Komarom sabbato prox. ante dom. Quasi modo Anno d. 1490. (*Dipl. Pos.* III, 507—518. Ered. Pozs. város ltban Lad. 2. Nr. 48. Ki van adva *Tud. Gyüjt.* 1826. II, 30. Knauz: *M. Sion* II, 132—133. Hasonló olvasható Telekinél XII, 486. és Wagnernél: *Diplomat. Sáros.* 133. l.)

[2] quatenus ad hanc ipsam dietam et ad festum iam expressum, aliquos pociores de vestri medio cum plena et omnimoda vestra facultate et auctoritate, delegare et huc Budam transmittere infallanter debeatis. Datum Budae in festo b. Andree apostoli Anno d. 1491. (*Dipl. Pos.* III, 527.)

[3] *Dipl. Pos.* III, 633—34.

[4] ad vigessimam diem predicti festi beati Georgy martiris huc Budam ad nos pro decore et honore nostro et fily nostri. (Vár. lt. Lad. 38. f 2. Nr. 8 d. *Dipl. Pos.* III, 647—48.)

[5] Az ez évi városi számadókönyvekben olvassuk: Item am Suntag nach petronelle virginis (azaz jún. 1-én) vmb II elln tafata dem Ludvig Kunigsfelder zu ainen fan wen im die herrn seinen fan aus haben gelassen *als dy herrn gen weissenburg zogen zu der Kronung* mit hern Stefan (t. i. Ranes István biró).

[6] Item am hailign pfinstag Obend ist der Richter und der linhart horndl und der lanng paull ausgefaren mit

1464-ben január 27-ikén Mátyás király értesíti Pozsony városát, hogy magát megkoronáztatni szándékozik s felszólítja, hogy virágvasárnap körül a szokott helyre küldjenek előkelő követeket, hogy a koronázási szertartásokon jelen legyenek.[1] — 1490-ben aug. 12-ikén a király mellett levő főpapok és országbárók meghívják Pozsonyt a koronázó ünnepségre, hogy jelenlétük által is öregbedjék az országos ünnepség fénye.[2] Egyidejűleg maga a király is megküldi városunknak meghívóját Székesfejérvárra, felszólítva azt, hogy az előkelőbbek és tehetősbek közül küldjenek el néhányat.[3] — 1502-ben II. Ulászló király értesíti a pozsonyiakat, hogy eljegyezte magának a franczia királyi házból származó Annát[4] s felszólítja a pozsonyiakat, hogy maguk közül küldjenek néhányat Székesfejérvárra sz. Lőrincz napjára a királyné koronázására és ezután történendő esküvőjére.[5] — Midőn II. Ulászló gyermek fiát II. Lajost 1508-ban június 4-ikén Székesfehérvárott megkoronáztatta,

---

etlichen reitunden geselln ken weissn purgkch zu den genedigen frawen der Künigin als man den genedigen herrn den Jungen Kunigk lasla kronen schold und belibn ains untz In dy vierde wochn, den hab wir mit gebn zu der zerung LI flor. auri und VI Sch. ϑ wien. (Az 1439/40. évi vár. sz. könyv. Azonkiv. v. ö. Knauz: *Magy. Sion* II, 137.)

[1] certos potiores ex vobis mittatis, qui ipsi Coronationi ac solemnibus et ceremonijs, fieri in ea et celebrari solitis, interesse non negligant. Kelt Dombrón Tótországban 1464. (Kováchich: *Suppl. ad Vest. Comit.* II, 163. Teleki XI, 81.)

[2] quatenus ad prefatam Coronacionem ad tempus prefixum, aliquot notabiles de medio vestri eligere et meliori quo fieri poterit apparatu, pro Regni huius decore et ipsius domini nostri Regis honorem et splendorem transmittere velitis. Kelt Budán 1490. (*Dipl. Pos.* III, 493—94. Vár. lt. Lad. 38. f. 2. Nr. 8b/2. Kiadta Knauz: *Magy. Sion* II, 135—136.)

[3] Et quia nos in hoc Regno nostro non parve condicionis et estimacionis homines esse, et alioquin rebus nostris non mediocriter favisse et favere intelligimus, ezért felszólítja őket, hogy a kitűzött koronázási terminusra aliquot notabiles de medio vestri eligere et meliori quo fieri poterit apparatu küldjenek. Kelt Budán 1490. (Vár. lt. Lad. 38. f. 2. Nr. 8b/1. *Dipl. Pos.* III, 495—96. Kiadta Knauz: *M. Sion* II, 136—137.)

[4] dominam Annam de Candalle ex Regia stirpe francorum oriundam.

[5] Vár. ltban Lad. 37. Sec. 2. Nr. 26 kk. *Dipl. Pos.* III, 617.

a koronázási ünnepélyen Pozsonyt Haymer István városi jegyző, Vorster Farkas és Voit Frigyes képviselték.[1]

De politikai jelentőségét városunk másképen is nyilvánítá. Az 1381-ben Hedwig, I. Lajos királynak leánya és Vilmos osztrák herczeg közt kötendő házasság ügyében Magyarország akkori legelőkelőbb 9 városa között Pozsony is biztosító oklevelet állít ki.[2] — Azon követségben, melyet V. Lászlóhoz, Albrecht fiához intéztek, 50 egyén vett részt, s ezek közt Pozsony is volt képviselve. Kitetszik ez 3 pozsonyi polgárnak Ó-Budáról a pozsonyi tanácshoz írt 1445 évi leveléből.[3] — 1446 márcz. 28-ikán a magyar rendek által Fridrik római királyhoz a kis László király ügyében tanácskozás és egyezkedés végett küldött követek közt a kassai és *pozsonyi* bírák is voltak.[4] Fridrik ezeknek 200 lovag kisérettel 50 napra érvényes biztonságlevelet ad.[5] Egy évvel későbben 1447-ben ugyanezen Fridrik újból felszólítá a pozsonyi bírót és tanácsot, hogy küldjön hozzá követséget s 40 személyre s lóra igér biztonságot.[6] — 1452 márcz. 5-ikén létrejövén Bécsben a III. (IV.) Frigyes ellen való szövetség, ennek megkötésében résztvettek Buda, Székesfejérvár, Kassa, Lőcse, Bártfa és Pest küldöttei mellett Pozsony követei is, mi ugyancsak e városnak országrendiségét bizonyítja. — 1459-ben Fridrik császár értesíti

---

[1] E koronázást részletesen leirta visszajövetele után Haymer István Pozsony város jogkönyvében. Kiadta Király: *A pozs. nagydunai vám- és révjog tört.* 69. l. Azonkiv. v. ö. ugyanő: *Pozs. vár. joga a középkorban* 55. l.

[2] Ez oklevél eredetije a bécsi csász. titk. ltárban őriztetik s a 9 város pecsétjeivel van ellátva. (Fejér: *Cod. Dipl.* IX. VII, 626. *Századok* 1868. évf. II, 405.)

[3] Item czu dem romischen kunig l. (azaz 50) Herren, ayner von sibenbürgen, 2 von den kaschaw, Lewczer (Lőcse), *1 von prespurgen* stb. *(Dipl. Pos.* II, 674.)

[4] cassouiensem et *posoniensem* Judices.

[5] Kelt Budán 1446. márcz. 28-ikán. Telekinél X, 182.

[6] Ir pottschaft zu wns ze tuen mainen, Daz wir derselben potschaft, auf vierczig person und sovil pherd, unser sicherhait und glaitt gegeben haben und geben. Kelt Bécsben 1447. *(Dipl. Pos.* II, 748.)

a pozsonyi tanácsot, hogy magát királylyá kivánja a nála levő sz. koronával koronáztatni s meghívja arra a pozsonyi tanácsot is. Egyúttal hűségre szólítja fel őket maga iránt, viszont igéri az ország szabadságainak épségben tartását.[1] — 1460-ban meg Paumkircher András pozsonyi főispán arról értesíti a pozsonyi tanácsot, hogy előző napon néhány osztrák úr hozzá jött Rotensteinra az Enczesdorferrel való egyezkedés végett.[2] Ma ő megy ez utóbbihoz Köpcsénybe s kéri a pozsonyi tanácsot, hogy közülök néhányat e gyűlésre küldjenek oda.[3] — 1474 aug. 23-ikán Mátyás király meghagyja Pozsony városának, hogy Szapolyai Imre szepesi grófhoz és Báthori István országbíróhoz, kikre bízta jelenleg az ország némely fontos ügyeinek elintézését, azonnal maguk közül két tekintélyesebbet[4] küldjön Budára és mit ezeknek az említett meghivottak az ő nevében parancsolandanak, azt minden vonakodás nélkűl teljesítse.[5]

Ezek és hasonló példák eléggé bizonyítják, hogy Pozsony és többi hazai városaink a középkorban polgárainak tekintélye és vagyonossága következtében kiváló országos állásra emelkedtek s hogy tanácsuk, szavuk súlyosan esett a serpenyőbe ott, hol országos érdekek mérlegelésére került a dolog. Ha szavazatuk, befolyásuk nem is mondható döntőnek, annyi mégis kétségtelen, hogy országrendiségüknél fogva éber figyelemmel kisérhették küldötteik által az országos és a helyi közügyeket.

---

[1] Kelt Neustadtban (Bécsújhelyt) 1459. (Vár. ltban Lad. 27. Nr. 8. *Dipl. Pos.* III, 266—68.)

[2] und da zwischen uns und dem Enczestorfer taydingen welln.

[3] Ir wellet etlich aus ew zu solher tayding dahin schicken. Kelt Hainburgban 1460. (*Diplomat. Posoniens.* III, 298.)

[4] duos ex vobis potiores.

[5] Kelt Oppelnben 1474-ben. (Teleki XI, 511.)

29. A pozsonyi kath. polgári ápoló intézet és templomának külseje 1830 óta.

Kiegészítések.

A 252—259. laphoz: az ausztriai helyekhez, melyekből bevándorlók Pozsonyba érkeztek, adandók: *Dornbach* (1457-ben *Dornpacher* a maga házát nejére hagyja *(Prot. Test.* I, 115/a. És e mű II. I, 92.); *Egendorf* (1439-ben hanns *egendorfer* pozs. szőlőbirtokos. Vár. tlk.); *Götzendorf* (1439-ben Niclas *goczendorffer); Grinczing* (Andre *Grintzinger); Kranichberg* (Anna *Kranichpergerin); Petronell* (hanns *peterneller); Retz* (Michel von *Retz* és Wisant von *Retz); Schönkirchen* (hanns kramer von *Schenkirichen); Holenberg* (hanns *holenprucker); Lambach* (Rueppl von *Lambach); Mautern* (hanns von *mawtern); Schildern* (Jakobin von *Schiltarn); Traun* (Wolfgang *trawner); Zwentendorf* (hanns *zwentendorffer);* a *Hausruck*-hegység vidéke (hennsel *hawsrucker).* — Morvaországból: *Jakobau* (Mathes és hanns *Jakobawer); Kromau* (Jakob *Krombenawer* és hanns *kromenawer); Radisch* (Wolfgang *Rodischer).* — Csehországból: *Leinitz* (Peter és Simon *lainitzer).* — A stiriaiakhoz: *Freienberg (frainberger).* — A bajorországiakhoz: *Kehlheim* (Fritz *Kehlhaimer)* és *Lautershofen* (hanns *lawtterhofer).* — A württembergiekhez: *Birkendorf* (Andre pirkendorfer); *Güglingen* (Pawl *guglinger).* — A poroszországiakhoz: *Steinhaus* (Andre

Steinhawser). — A szászországiakhoz: *Zwickau* (Niclas von der *tzwika).* Az előszámláltak mind pozs. szőlőbirtokosok 1439-ben az ez évi városi telekkönyv tanusága szerint.

A 308. laphoz az 1. jegyzethez adandó bekezdőleg: 1364-ben: Cives redimerunt *literam* a Judeis de Hamburga, qui fuerunt obligate pro necessitate Civitatis, pro C. libris et pro XVIII libris, quas Henricus super fossatum, et Petrus Ochaim persolveret de exaccionibus quas exceperit. *(Dipl. Pos.* I, 443.) — Ugyane jegyzethez bezárólag: Egy 1504 évi végrendeletben meg Zedl János elismeri, hogy ő dem Muschel Juden bin ich schuldig XI fl. auf ain fl. II den., dorumb hat *er meyn handtgeschrift* In S. Lorentzentag. *(Prot. Test.* I, 298.)

A 440—441. laphoz: plosser tuch = *bloisi* posztó. Blois loirementi város Francziaországban. — Továbbá tuch kawmer = *colmári* posztó. Colmár város Elsassban.